

L. I V N I I M O D E R A T I C O L V -
M E L L A E D E R E R V S T I C A
L I B R I X I I .

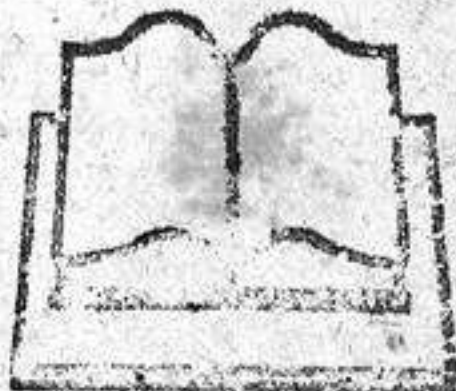
Eiusdem de Arboribus liber separatus ab alijs.

P A R I S I I S .
Ex officina Roberti Stephani typographi Regij.
M . D . X L I I I .

12/6.931

BIBLIOTECA
CENTRAL
DE LA RIOJA

EX-LIBRIS

▲ D. Manuel Vicente Murguía
Gaytan de Ayala ,

Regidor perpetuo de la Ciudad de
Logroño , Maestrante de la Real de
Ronda , y Sócio de número de la Real
Sociedad Tude'ana , y su Direccion.

Vitoria.

Villafranca de Guipuzcoa.

3

L. IVNII MODERATI COLV
MELLAE DE RE RVSTICA LI-
BER PRIMVS.

AD PVB. SILVINVM PRAEFATIO.

AE PENVMERO civitatis nostræ
principes audio culpātes modò agrorum
infœcūditatem, modò cæli per multa iam
tempora noxiam frugibus intemperiem:
quosdam etiā prædictas querimonias
velut ratione certa mitigantes, quòd existiment, ubertate
nimia prioris ævi defatigatum & effœtum solum nequire
pristina benignitate præbere mortalibus alimenta. Quas
ego causas, Publi silvine, procul à veritate abesse certum
habeo: quòd neque fas est existimare, humi naturam, quam
primus ille mundi genitor perpetua fœcunditate donavit,
quasi quodam morbo sterilitate affectam: neque prudētis
est credere, tellurē, quæ diuinam & æternam iuventā sor-
tita, cōmunis omnium parens dicta sit, quia & cuncta pe-
perit semper, & deinceps paritura sit, velut hominem con-
senuisse. Nec post hæc reor intēperātia cæli nobis ista, sed
nostro potius accidere vitio, qui rem rusticam pessimo cui-
que seruorum, velut carnifici noxiæ dedimus, quam maio-
rum nostrorum optimus quisque optimè tractauerit. At-
qui ego satis mirari non possum, quid ita dicendi cupidi
seligant oratorē, cuius imitentur eloquentiam, mensura-
rum, & numerorum modū rimantes, placitæ disciplinæ
consectentur magistrū uocis, & cantus modulatorem: nec
minus corporis gesticulatorem scrupulosissime requirant

a. ij.

saltationis, ac musicae rationis studiosi. Iamque qui ædifi-
 care uelint, fabros & architectos aduocent: qui nauigari
 mari concredere, gubernandi peritos: qui bella moliri, ar-
 morum & militiae gnaros: & ne singula persequar, ei stu-
 dio, quod quis agere uelit, consultissimum rectorem adhi-
 beat. Denique animi sibi quisque formatorem præcepto-
 rumque uirtutis è cœtu sapientium arcessat. Sola res rusti-
 ca, quæ sine dubitatione proxima, & quasi consanguinea
 sapientiæ est, tam discipulis egeat, quàm magistris. Adhuc
 enim scholas rhetorum, & ut dixi, geometrarum, musico-
 rumque, uel quod magis mirandum est, contemptissimorum
 uitiorum officinas, gulosis condiendi cibos, & luxuriosius
 fercula struendi, capitumque & capillorum concinnatores
 non solum esse audiui, sed & ipse uidi. Agricolationis ne-
 que doctores, qui se profiterentur, neque discipulos cogno-
 ui. Cum etiam si prædictarum artium professoribus ciui-
 tas egeret, tamen, sicut apud priscos, florere posset Respub.
 Nam sine ludicris artibus, atque etiã sine causidicis olim
 satis felices fuere, futuræque sunt urbes. At sine agriculto-
 ribus nec cõsistere mortales, nec ali posse manifestum est.
 Quo magis prodigij simile est, quod accidit, ut res corpori-
 bus nostris, uitæque utilitati maximè conueniēs, minimam
 usque in hoc tempus consummationẽ haberet: idque sperne-
 retur genus amplificandi retinendique patrimonij, quod om-
 ni crimine caret. Nam cætera diuersa, & quasi repugnan-
 tia dissident à iustitia. Nisi æquius existimamus cepisse
 prædam ex militia, quæ nobis nihil sine sanguine & cla-
 dibus alienis affert. An bellũ perosis, maris & negotia-
 tionis alea sit optabilior, ut rupto naturæ fœdere terrestre
 animal homo, uetorũ, & maris obiectus iræ, se fluctibus au-
 deat credere, sempërque ritu uolucrũ, lōginqui littoris per-

egrinus, ignotum pererret orbem? An fœneratio probabilior sit, etiã his inuisa quibus succurrere uidetur? Sed ne caninum quidem, sicut dixere ueteres, studiũ præstantius, locupletissimũ quẽque adlatrãdi, & cõtra innocentes, ac pro nocentibus neglectum à maioribus, à nobis etiã concessum intra mœnia & in ipso foro latrociniũ? An honestus duxerim mercenarij saltatoris mēdacissimũ aucupiũ circumuolitantis limina potentiorũ, somnũque regis sui rumoribus inauguratũ? neque enim rogãti, quid agatur intus, respondere serui dignantur. An pute m fortunatius à catenato repulsum ianitore sæpe nocte sera foribus ingratis adiacere, miserrimõque famulatu per dedecus, fascium decus, & imperium, profuso tamen patrimonio, mercari? Nã nec gratuitæ seruituti, sed donis reppenditur honor: quæ si & ipsa, & eorum similia bonis fugienda sunt, superest (ut dixi) unum genus liberale, & ingenuum rei familiaris augendæ, quod ex agricolatione contingit. Cuius præcepta si uel temere ab indoctis, dum tamen agrorũ possessoribus, antiquo more administrarentur, minus iacturæ paterẽtur res rusticæ. nã industria dominorũ cum ignorantia detrimentis multa pensaret. Nec quorum commodũ ageretur, tota uita uellent imprudentes negotij sui conspici, eoque discendi cupidiores agricolationem pernoscerent. Nũc & ipsi prædia nostra colere dedignamur, & nullius momẽti ducimus peritissimum quẽque uillicum facere: uel si nesciũ, certè uigoris experrecti, quo celerius, quod ignoret, addiscat. Sed siue fundũ locuples mercatus est, è turba pedissequorũ, lecticariorũque defectissimum annis & uiribus, in agrũ relegat (cum istud opus non solũ scientiã, sed & uiridẽ ætatem cum robore corporis ad labores sufferendos desideret) siue mediarũ facultatum dominus ex mercenarijs aliquẽ iã re-

a. iij.

cū tantū quotidianū illud tributū, qui uectigalis esse nō pos-
 sit, ignarum rei, cui præfutura est, magistrum fieri iubet.
 Quæ cū animaduertā, sæpe mecum retractans, ac recog-
 tans, quàm turpi cōsensu deserta exoleuerit disciplina ruris,
 uereor ne flagitiosa & quodāmodo pudēda, aut inhonesta
 uideatur ingenuis. Verūm cum plurimis monumentis scri-
 ptorum admonear, apud antiquos nostros fuisse gloriæ cu-
 ram rusticationis : ex qua Quintius Cincinnatus obsessi
 consulis & exercitus liberator, ab aratro uocatus ad Di-
 ctaturā uenerit, ac rursus fascibus depositis, quos festinan-
 tius uictor reddiderat, quàm sūperat Imperator, ad eos-
 dem iuuenos, & quatuor iugerū auitum hærediolum re-
 dierit. Itēque C. Fabritius, & Curius Dentatus, alter Pyr-
 rho finibus Italiæ pulso, domitis alter Sabinis, accepta quæ
 uiritim diuidebātur captiui agri, septem iugera, nō minus
 industriè coluerit, quàm fortiter armis quæsierat. Et ne sin-
 gulos intempestiuè nunc persequar, cum tot alios Romani
 generis intuear memorabiles duces, hoc semper duplici stu-
 dio floruisse, uel defendēdi, uel colendi patrios, quæsitōsue
 fines: intelligo luxuriæ, & delicijs nostris pristinū morem,
 uirilēque uitā displicuisse. Omnes enim (sicut M. Varro
 iam tēporibus auorū cōquestus est) patresfamilie falce &
 aratro relictis, intra murum correpsimus, & in circis po-
 tius ac theatris, quàm in segetibus & uinetis manus mo-
 uemus : attoniti que miramur gestus effæminatorū, quod à
 natura sexū uiris denegatū, muliebri motu mētiantur, deci-
 piāntque oculos spectantiū. Mox deinde ut apti ueniamus
 ad ganeas, quotidianam cruditatē Laconicis excoquimus,
 & exucto sudore sitim quærimus, noctēsque libidinibus
 & ebrietatibus, dies ludo, uel somno consumimus. Ac nos-
 metipsos ducimus fortunatos, quod nec orientē solē uide-

mus, nec occidentē. itaque istā uitam socordem persequitur
 ualetudo. Nā sic iuuenū corpora fluxa & resoluta sunt, ut
 nihil mors mutatura uideatur. At mehercule uera illa Ro-
 muli proles assiduis uenatibus, nec minus agrestibus ope-
 ribus exercitata, firmissimis præualuit corporibus, ac mili-
 tiā belli, cum res postulauit, facile sustinuit, durata pacis la-
 boribus, semp̄rque rusticā plebē præposuit urbanæ. Ut e-
 nim qui in uillis intra consēpta morarētur, quā̄m qui foris
 terrā molirētur, ignauiores habitos: sic eos, qui sub umbra
 ciuitatis intra mœnia desides cunctarentur, quā̄m qui ru-
 ra colerēt administrarētne opera colonorū, segniores ui-
 sos. Nundinarū etiam conuentus manifestum est propterea
 usurpatos, ut nonis tantummodo diebus urbanæ res age-
 rentur, reliquis administrarentur rusticæ. illis enim tem-
 poribus, ut antè iam diximus, proceres ciuitatis in agris
 morabantur: & cum consilium publicum desiderabatur,
 à uillis arcessabantur in senatum. Ex quo qui eos euoca-
 bant, Viatores nominati sunt: isque mos dum seruatus est
 perseuerantissimo colendorum agrorum studio, ueteres
 illi Sabini Quirites, atque Romani, quā̄quam inter fer-
 rum, & ignes, hosticisque incursionibus uastatæ fruges:
 largius tamen condidere, quā̄m nos, quibus diuturna per-
 mittente pace prolatare licuit rem rusticam. Itaque in hoc
 Latio & Saturnia terra, ubi dii cultus agrorum proge-
 niem suam docuerant, ibi nunc ad hastam locamus, ut no-
 bis ex transmarinis prouincijs aduehatur frumentum, ne
 fame laboremus: & uindemias condimus ex insulis Cycladibus,
 ac regionibus Bæticis, Gallicisque. Nec mirum cum
 sit publicè concepta, & confirmata iam uulgaris existima-
 tio, rem rusticam sordidū opus, & id esse negotium, quod
 nullius egeat magisterio præceptoris. At ego, cum aut ma-

d. iij.

gnitudinem totius rei, quasi quandam vastitatem corpo-
 ris, aut partium eius, uelut singulorum membrorum nume-
 rum recenseo; uereor ne supremus antè me dies occupet,
 quàm uniuersam disciplinam ruris possim cognoscere. Nā
 qui se in hac scientia perfectum uolet profiteri, sit oportet
 rerū naturæ sagacissimus, declinationum mundi non igna-
 rus: ut exploratum habeat, quid cuique plagæ conueniat,
 quid repugnet: syderum ortus & occasus memoria repe-
 tat, ne imbribus, uentisque imminentibus opera inchoet,
 laborēque frustretur. Cæli, & anni præsentis mores in-
 tueatur. neque enim semper eundem, uelut ex præscripto,
 habitum gerūt: nec omnibus annis eodē uultu uenit æstas,
 aut hyems: nec pluuium semper est uer, aut humidus au-
 tūnus. quæ prænoscere sine lumine animi, & sine exqui-
 sitissimis disciplinis non quēquam posse crediderim. Iam
 ipsa terræ uarietas, & cuiusque soli habitus, quid nobis ne-
 get, quid promittat, paucorum est discernere. Cōtemplatio ue-
 rò cunctarū in ea disciplina partium, quando cuique con-
 tingit, ut & segetū, arationūque perciperet usum, & ua-
 rias dissimillimāsque terrarū species pernosceret, quarum
 nonnullæ colore, nonnullæ qualitate fallunt: atque in alijs
 regionibus nigra terra, quam pullam uocant, ut in Cāpa-
 nia, est laudabilis, in alijs pinguis rubrica melius respōdet
 quibusdā (sicut in Africa Numidia) putres arenæ fœcundi-
 tate uel robustissimum solum uincunt. In Asia Mysiāque
 densa, & glutinosa terra maxime exuberat. Atque in his
 ipsis habere cognitum, quid recuset collis, quid campestris
 positio, quid cultus, quid syluester ager, quid humidus &
 graminosus, quid siccus & spurcus, ratione quoque dispi-
 cere: & in arboribus, uinetisque, quorum infinita sunt ge-
 nera, conserendis, ac tuendis, & in pecoribus parandis, con-

seruandisque: quoniam & hanc adsciuiimus quasi agri-
 culturæ partem, cum separata sit ab agricolatione pasto-
 ralis scientia. Nec ea tamē simplex: quippe aliud exigit e-
 quinū, aliud atque aliud bubulū armentum, aliud pecus
 ouillum: & in eo ipso dissimilem rationem postulat Taren-
 tinum, atque hirtum, aliud caprinum: & id ipsum aliter
 curatur mutilum, & raripilum, aliter cornutum, & seto-
 sum, quale est in Cilicia. Porculatoris uerò, & subulci di-
 uersa professio, diuersæ pastiones: nec eundem glabræ
 sues, densæque, cæli statum: nec eandem educationem, cul-
 tūque quæerunt. Et ut à pecoribus recedam, quorū in par-
 te auium cohortalium, & apium cura posita est, quis tan-
 ti studij fuit, ut super ista, quæ enumerauimus, tot nosset
 species insitionum, tot putationum, tot pomorum holerūm-
 que cultus exercere? tot generibus ficorū, sic ut rosarijs im-
 penderet curam, cum à plerisque etiam maiora negligan-
 tur? quanquam & ista iam non minima uectigalia multis
 esse cœperunt. Nam prata & salicta, genistæque & arun-
 dines, quanuis tenuem, nihilominus aliquam desiderant
 industriam. Post hanc tam multarum, tamque multipliciū
 rerum prædicationem non me præterit, si quæ desidera-
 mus agricolam, quémque describimus, exegero à participi-
 bus agrestium operū tardatum iri studia discentium, qui tam
 uariæ, tamque uastæ scientiæ desperatione conterriti, no-
 lent experiri, quod se assequi posse diffident. Veruntamen
 quod in oratore iam M. Tul. rectissime dixit, Par est eos
 qui generi humano res utilissimas conquirere, & perpen-
 sas, exploratisque memoriæ tradere cōcupuerint, cuncta ten-
 tare. Nec si uel illa præstantis ingenij uis, uel inclytarū ar-
 tium defecerit instrumentum, confestim debemus ad otium
 & inertiam deuolui: sed quod sapiēter sperauimus, perse-

ueranter consecrari. Summum enim culmen affectantes, satis honestè uel in secundo fastigio conspiciemur. An Latine musæ non solos adytis suis Actium & Virgilium reciperent, sed eorum & proximis & procul à secundis sacras concessere sedes? Nec Brutum, aut Cælium, Pollionémue cum Messala & Catulo deterruere ab eloquentiæ studio fulmina illa Ciceronis. Nam neque ille ipse Cicero territus cesserat tonantibus Demostheni, Platonique: nec parès eloquentiæ deus ille Mæonius uastissimis fluminibus faucidiæ suæ posteritatis studia restinxerat. Ac ne minoris quidem famæ opifices per tot iam secula uidemus laborem suum destituisse, qui Protogenem, Apellémque cum Parrhasio mirati sunt. Nec pulchritudine Iouis Olympij, Minervæque Phidiæ sequentis ætatis attonitos piguit experiri Bryaxim, Lysippum, Praxitelem, Polycletum, quid efficere, aut quousque progredi possent. Sed in omni genere scientiæ, & summus admiratio ueneratioque, & inferioribus merita laus contingit. Accedit huc, quòd ille, quem nos perfectum esse uolumus agricolam, si quidem artis consummatæ non sit, nec in uniuersa rerum natura sagacitatem Democriti: uel Pythagoræ non fuerit consecutus, & in motibus astrorum, uentorumque Metonis providentiam, uel Eudoxi: & in pecoris cultu doctrinam Chironis ac Melampodis, & in agrorum solique molitione Triptolemi aut Aristei prudentiam: multum tamen profecerit, si usu Tremellios, Safernâsque & Stolones nostros æquauerit. Potest enim nec subtilissima, nec rursus, quod aiunt, pingui Minerva res agrestis administrari. Nam illud procul uero est, quod plerique crediderunt, facilimam esse nec ullius acuminis rusticationem. De cuius uniuersitate nihil attinet plura nunc disserere: quandoquidè cunctæ partes

eius destinatis aliquot uoluminibus explicandæ sunt, quas in ordine suo tunc demum persequar, cum præfatus fuero quæ reor ad uniuersam disciplinam maxime pertinere.

Præcepta quæ sequantur qui rusticari uelint.

C A P. I.

QVI studiū agricolationi dederit, antiquissima sciat hæc sibi aduocanda, prudentiam rei, facultatem impendēdi, uoluntatem agendi. Nam is demum cultissimum rus habebit, ut ait Tremellius, qui & colere sciet, & poterit, & uolet. neque enim scire, aut uelle, cuiquam satis fuerit sine sumptibus, quos exigunt opera. Nec rursus faciendi, aut impendendi uoluntas profuerit sine arte: quia cōput est in omni negotio, nosse quid agendum sit, maximèque in agricultura, in qua uoluntas facultasque citra scientiã sæpe magnam dominis afferunt iacturam, cum imprudēter facta opera frustrantur impensas. Itaque diligēs pater familias, cui cordi est ex agri cultu certam sequi rationē rei familiaris augendæ, maximè curabit, ut ætatis suæ prudentissimos agricolas de quaque re consulat, & cōmentarios antiquorū sedulò scrutetur, atque æstimet quid eorū quisque senserit, quid præceperit: an uniuersa quæ maiores prodiderūt, huius tēporis culturæ respondeant, an aliqua dissonent. Multos enim iam memorabiles autores cōperi persuasum habere, longo æui situ qualitatem cæli, statumque mutari: eorūque consultissimum astrologiæ professorem Hipparchum prodidisse, tempus fore, quo cardines mundi loco mouerētur, idque etiam nō spernendus autor rei rusticæ Saserna uidetur adcredidisse. Nam eo libro, quē de agricultura scriptū reliquit, mutatum cæli statum sic colligit, quòd quæ regiones antea propter hiemis assiduam uolentiã nullam stirpē uitis aut oleæ depositā cu-

21 stodire potuerint, nunc mitigato iam & intepescente pristino frigore largissimis oliuitatibus, Liberiq; uindemijs exuberent. Sed hæc siue falsa, seu uera ratio est, literis astrologiæ concedatur. Cætera non dissimulanda erunt agrorum cultori præcepta rusticationis, quæ cum plurima tradiderint Pœni ex Africa scriptores, multa tamen ab his falso prodita coarguunt nostri coloni: sicut Tremellius, qui quærens id ipsum, tamen excusat, quòd Italiæ & Africæ solum, cælumque diuersæ naturæ, nequeat eosdem prouentus habere. Quæcûque sunt autem, quæ propter disciplinâ ruris nostrorum temporum cum priscis discrepent, nõ deterrere debent à lectione discentem. Nam multò plura reperiuntur apud ueteres, quæ nobis probanda sint, quàm quæ repudianda. Magna porrò & Græcorum turba est, de rusticis rebus præcipiens, cuius princeps celeberrimus uates nõ minimum professioni nostræ contulit Hesiodus Bœotius. Magis deinde eam iuuere fontibus orti sapientiæ Democritus Abderites, Socraticus Xenophon, Tarētinus Architas, Peripatetici magister ac discipulus Aristoteles cum Theophrasto. Siculi quoque non mediocri cura negotium istud prosecuti sunt, Hieron, & Epicarmus discipulus, Philometor, & Attalus. Athenæ uerò scriptorum frequentiam pepererunt, è quibus probatissimi autores Chæreas, Aristandros, Amphilochnus, Euphron: Chrestus Euphronis, non, ut multi putant, Amphipolites, qui & ipse laudabilis habetur agricola, sed indigena soli Attici. Insulæ quoque curam istam celebrauerunt, ut testis est Rhodius Epigenes, Chius Agathocles, Euagon, & Anaxipolis Thasijs. Vnius quoque de septem Biantis illius populares Menander, & Diodorus in primis sibi uendicauerunt agricolationis prudentiam.

13 Nec his cessere Milesijs Bacchius & Mnasseas, Antigo-

nus Cymæus, Pergamenus Apollonius, Dion Colophonius, Hegesias Maronites. Nam quidem Diophanes Bithynius Vticensem totum Dionysium Pœni Magonis interpretem per multa diffusum uolumina, sex epitomis circumscripsit. Et alij tamen obscuriores, quorum patrias nō accepimus, aliquod stipendium nostro studio contulerunt. Hi sunt Androtion, AEschrion, Aristomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionysius περὶ φυτῶν, Euphorion. Nec minori fide pro uirili parte tributum nobis intulerunt Lysimachus, & Cleobolus, Menestratus, Pleutiphanes, Persis, Theophilus. Et ut agricolationem Romana tandem ciuitate donemus (nam adhuc istis authoribus Græcæ gentis fuit) iam nunc M. Catonem Censorium illum memoremus, qui eam Latinè loqui primus instituit. post hunc duos Salsernas patrem & filium, qui eam diligentius erudierunt: ac deinde Scrofam Tremellium, qui eam eloquentem reddidit: & M. Terentium, qui expoliuit: mox Vergilium, qui carmine quoque potentem fecit. Nec postremo quasi pædagogus eius meminisse dedignemur Iulij Higini: ueruntamen ut Carthaginensem Magonem rusticationis parentem maximè ueneremur. Nam huius octo & uiginti memorabilia illa uolumina ex senatusconsulto in Latinum sermonem conuersa sunt. Non minorem tamen laudē meruerunt nostrorum temporū uiri Cornelius Celsus, & Iulius Atticus. quippe Cornelius totum corpus discipline quinque libris complexus est. Hic de una specie culturæ pertinentis ad uites singularem librum edidit. Cuius uelut discipulus duo uolumina similium præceptorum de uineis Iulius Græcinus cōposita facetius, eruditius posteritati tradenda curauit. Hos igitur Publi Siluine prius quàm cum agricolatione contrahas, aduocato in consi-

lium: nec tamen sic mente dispositus uelut summam totius rei sententijs eorū consecuturus: quippe eiusmodi scriptorū monumenta magis instruunt, quā faciunt, artificem. Usus & experiētia dominantur in artibus: neque est ulla disciplina, in qua nō peccando discatur. nā ubi quid perperā administratū cesserit improspere, uitatur quod fefellerat: illuminatque rectam uiam docentis magisterium. Quare nostra praecepta non consummare scientiam, sed adiuuare promittunt. nec statim quisquam compos agriculturalionis erit his perlectis rationibus: nisi & obire eas uoluerit, & per facultates potuerit. Ideoque haec uelut adminicula studiosis promittimus, non profutura per se sola, sed cū alijs. Ac ne ista quidem praedia, ut diximus, non assiduus labor, & experiētia uillici, non facultates, ac uoluntas impendendi tantum pollent, quantū uel una praesentia domini: quae nisi frequēs operibus interuenerit, ut in exercitu cū abest imperator, cuncta cessant officia: maximeque reor hoc significantē Poenum Magonē, suorū scriptorū primordiū talibus auspiciū sententijs, Qui agrū parabit, domum uendat, ne malit urbanum, quā rusticū larē colere. cui magis cordi fuerit urbanū domicilium, rustico praedio non erit opus. Quod ego praeceptum, si posset his temporibus obseruari, non immutarem. Nunc quoniā plerosque nostrum ciuilem ambitio saepe euocat, ac saepius detinet euocatos, sequitur, ut suburbanum praedium commodissimum esse putem, quò ut occupato quotidianus excursus facile post negotia fori contingat. Nam qui longinqua, ne dicam transmarina rura mercantur, uelut haeredibus patrimonio suo, & quod grauius est, uiui cedunt seruis suis: quoniam quidem & illi tam longa dominorū distantia corrumpuntur, & corrupti post flagitia, quae cō-

miserunt, sub expectatione successorum rapinis magis, 15
quàm culturæ student.

Qualiter dispositus fundus maximè
probetur. C A P. II.

Censeo igitur in propinquo agrum mercari, quò & frequenter dominus ueniat, & frequentius se uenturum, quàm sit uenturus, denunciaret. sub hoc enim metu cum familia uillicus erit in officio. Quicquid uerò dabitur occasionis ruri moretur, quæ nõ sit mora segnis, nec umbratilis. nam diligentem patrem familiars decet agri sui particulas omnes, & omni tempore anni frequentius circumire, quò prudentius naturam soli, siue in frõdibus, & herbis, siue iam maturis frugibus contèpletur: nec ignoret quicquid in eo rectè fieri poterit. Nam illud uetus est, & Catonis, Agrum pessimè multari, cuius dominus quid in eo faciendum sit, nõ docet, sed audit uillicum. Quapropter uel à maioribus traditum, possidenti, uel empturo fundum præcipua cura sit scire, quod maximè regionis genus probetur: ut uel careat inutili, uel mercetur laudabilem. Quòd si uoto fortuna subscripserit, agrum habebimus salubri cælo, uberi glæba, parte cæpestri. parte alia collibus uel ad orientem uel ad meridiem molliter deuexis, terrenisque, alijs cultis, atque alijs syluestribus & asperis, nec procul à mari, aut nauigabili flumine, quo deportari fructus, & per quod merces inuehi possint. Cæpus in prata, & arua, salictisq; & arudineta digestus, ædificio subiaceat. Colles alij uacui arboribus, ut solis segetibus seruiant. quæ tamen modicè siccis, ac pinguibus cæpis melius, quàm præcipitibus locis proueniunt. Ideoque etiã celsiores agri frumentarij planicies habere, & quàm mollissimè deuexi, ac simillimi debent esse campestri positioni. Alij deinde colles oliuetis, uinetisque

16 Et earū futuris pedamētis uestiātur: materiā, lapidēmq̄ue, si necessitas ædificandi coegerit: nec minus pecudibus pas- sua præbere possint. Tum riuos decurrentes in prata, et hortos, et salicta, uiuæ aquæ salientes demittant, nec ab- sint greges armentorū, cæterorūmq̄ue quadrupedū culta, et dumeta pascentiū. sed hæc positio, quam desideramus, difficilis et rara paucis contingit. Proxima est huic, quæ plurima ex his habet: tolerabilis, quæ non paucissima.

Quæ præcipuè respiciendo agro, antè, quàm ematur, notanda sunt. CAP. III.

Porcius quidem Cato censebat in emendo, inspiciēdo- que agro præcipuè duo esse considerata, salubritatē cæ- li, et ubertatem loci: quorum si alterum deesset, ac nihi- lo minus quis uellet incolere, mente esse captū, atque eum ad agnatos, et gentiles deducendum. Neminem enim sa- num debere facere sumptus in cultura sterilis soli: nec rur- sus pestilenti quanuis feracissimo, pinguique agro dominū ad fructus peruenire. Nā ubi sit cum orco ratio ponenda, ibi non modo perceptionem fructuū, sed et uitam colono- rum esse dubiā, uel potius mortem quæstu certiozem. Post hæc duo principalia, subiungebat illa non minus intuen- da, uiam, et aquam, et uicinum. Multum conferre agris iter cōmodum: primum quod est maximum, ipsam præsen- tiam domini, qui libentius cōmeaturus sit, si uexationem uicæ nō reformidet. deinde ad uehenda et exportāda utē- silia: quæ res frugibus conditis auget pretium, et minuit impensas rerum inuectarū: quia minoris apportentur eò quò facili nisi perueniatur. Nec non nihil esse etiā paruo uehi, si conductis iumentis iter facias, quod magis expedit, quàm tueri propria. Seruos quoque qui secuturi patrē fa- miliās sint, non agrè iter pedibus ingredi. De bonitate

aquæ ita omnibus clarū est, ut pluribus non sit differendū. 17
 Quis enim dubitet eā maximè probatam haberi, sine qua
 nemo nostrū uel prosperæ, uel aduersæ ualetudinis uitam
 proroget? De uicini commodo non est quidem certum, quem
 nonnunquā mors, aliæque nobiscū diuersæ causæ mutant.
 Et ideo quidam respiciunt Catonis sententiam: qui tamen
 multum uidentur errare. nam quemadmodū sapientis est,
 fortuitos casus magno animo sustinere, ita dementis est, ip-
 sum sibi malam facere fortunam: quod facit, qui nequam
 uicinum suis numis parat, cum à primis cunabulis, si mo-
 do liberis parentibus est oriundus, audisse potuerit,
 Μὴ δ' ἄν βοῦς ἀπόλοιτ' εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

quod non solum de boue dicitur, sed etiā de omnibus par-
 tibus rei nostræ familiaris: adeo quidem ut multi prætule-
 rint carere penatibus, et propter iniurias uicinorū sedes
 suas profugerint. nisi aliter existimamus diuersum orbem
 gentes uniuersas petūsse, relicto patrio solo, Achæos dico,
 et Hiberos, Albanos quoque, nec minus Siculos: et, ut pri-
 mordia nostra contingam, Pelasgos, Aborigines, Arcadas,
 quān quia malos uicinos ferre non potuerāt. Ac ne tan-
 tum de publicis calamitatibus loquar, priuatos quoque
 memoria tradidit, et in regionibus Græciæ, et in hac
 ipsa Hesperia detestabiles fuisse uicinos: nisi Autolicus ille
 cuiquā potuit tolerabilis esse conterminus: aut Auentini
 montis incola Palatinis ullū gaudiū finitimis suis Cacus
 attulit. Malo enim præteritorum, quān præsentium memi-
 nisse, ne uicinum meū nominē, qui nec arborē prolixiorem
 stare nostræ regionis, nec inuiolatum seminariū, nec peda-
 menti quicquā adnexum uineæ, nec etiā pecudes negligē-
 tius pasci sinit. Iure igitur, quantum mea fert opinio, M.
 Portius talem pestem uitare censuit. Et in primis futurum

b.i.

18

agricolā præmonuit, ne sua spē ad eā perueniret. Nos ad cætera præcepta illud adiçimus, quod sapiēs unus de septē in perpetuū posteritati pronūtiavit, μετρον ἄριστον, adhibendum modū mensuræque rebus, idque, ut non solū aliud acturis, sed et agrū paraturis dictum intelligatur, ne maiorem quàm ratio calculorū patiatur, emere uelit. nam huc pertinet præclara nostri poetæ sententia,

-laudato ingentia rura, Exiguum colito.

Quod uir eruditissimus, ut mea fert opinio, traditum uetus præceptum numeris signauit: quippe acutissimam gentem Pœnos dixisse conuenit, Imbecilliorē agrum, quàm agricolam esse debere: quoniā cum sit colluctandū cum eo, si fundus præualeat, allidi dominum. Nec dubiū quin minus reddat latus ager non recte cultus, quàm angustus eximié. Ideoque post reges exactus Liciniana illa septena iugera, quæ plebis trib. uiritim diuiserat, maiores quæstus antiquis retulere, quàm nunc nobis præbent amplissima ueruacta. tanta quidē Curius Dentatus, quæ paulo antè retulimus, prospero ductu parta uictoria ob eximiā uirtutē deferente populo præmiū nomine quinquaginta soli iugera, supra consularē, triumphalēque fortunam putauit esse: repudiatoque publico munere populari, hac plebeia mēsurā contentus fuit. Mox etiam cum agrorū uastitatem uictoriæ nostræ, et interniciones hostium fecissent, criminis tamen senatori fuit supra quinquaginta iugera possedisse. suaque lege C. Licinius damnatus est, quod agrum modum, quem in magistratu rogatione tribunitia promulgauerat, immodica possidendi libidine transcendisset: nec magis quia superbū uidebatur tantum loci detinere, quàm quia flagitiosum, quos hostis profugiēdo desolasset agros, nouo more ciuem Romanum supra uires patrimoniū pos-

fidendo deserere. Modus ergo qui in omnibus rebus, etiam parandis agris adhibebitur: tantum enim obtinendum est, quanto est opus, ut emisse uideamur quo potiremur, non quo oneraremur ipsi, atque alijs fruendum eriperemus, more præpotentium, qui possident fines Gentium, quos ne circumire equis quidem ualent, sed proculcandos pecudibus, & uastandos, ac populandos feris derelinquunt, aut occupatos nexu * ciuium, & ergastulis * crurum tenent. Modus autem erit sua cuique moderata uoluntas, facultasque. Neque enim satis est, ut iam prius dixi, possidere uelle, si colere non possis.

De salubritate regionum. CAP. IIII.

Sequitur deinceps Cæsonianum præceptum, quo fertur usus etiam Cato, mercaturis agrum esse reuiscendū sæpius eum, quem uelint mercari. Nā prima inspectione neque uitia, neque uirtutes abditas ostendit, quæ mox retractantibus facilius apparēt. Inspectionis quoque uelut formula nobis à maioribus tradita est, agri pinguis, ac læti: de cuius qualitate dicemus suo loco, cum de generibus terræ differemus. In uniuersum tamē quasi testificandū, atq; sæpius prædicandū habeo, quod primo iam Punico bello dux inclytissimus M. Attilius Regulus dixisse memoratur, fundum, sicuti ne fœcundissimi quidem soli, cum sit insalubris, ita nec effœti, si uel saluberrimus sit, parandū: quod Attilius ætatis suæ agricolis, maiore cum auctoritate suadebat peritus usu. Nam Pupiniæ pestilentis simul, & exilis agri cultorem fuisse eum loquuntur historiae. Quapropter cum sit sapientis, non ubique emere, nec aut ubertatis illecebris, aut deliciarū concinnitate decipi: sic uerè industrij patriissimiliās est, quicquid aut emerit, aut acceperit facere fructuosum, atque utile: quoniā & grauioris cæli

b.ij.

multa remedia priores tradiderunt, quibus mitigetur pe-
 20 stifera lues, & in exili terra cultoris prudētia, ac diligen-
 tia maciem soli vincere potest. Hæc autem consequemur, si
 uerissimo uati, uelut oraculo crediderimus dicenti,
 Ventos, & uarium cæli prædiscere morem
 Cura sit, ac patrios cultusque, habitusque locorum,
 Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset.
 Nec cōtenti tamē auctoritate uel priorū uel præsentium colo-
 norū, nostra prætermiserimus exēpla, nouaque quæ tenta-
 uerimus, experimēta. Quod etsi per partes nonnunquā dā-
 nosum est, in summa tamen fit cōpendiosum, quòd nullus
 ager sine profectu colitur: simul attentando possessor effi-
 cit, ut in id formetur, quod maximè præstare possit: ea res
 etiā feracissimos agros utiliores reddit. Itaque nusquā ex-
 perimentorū uarietas omittenda est: lōgēque etiā in pingui
 solo magis audendū, quoniā nec laborē, nec sumptum fru-
 stratur effectus. Sed quoniā refert qualis fundus, & quo
 modo colatur, tū uilla qualiter ædificetur, & quàm utili-
 ter disponatur. Multos enim deerrasse, memoria prodidit,
 sicut præstantissimos uiros L. Lucullū, & Q. Scæuolam,
 quorū alter maiores, alter minus amplas, quàm postulauit
 modus agri, uillas extruxit, cū utrūque sit cōtra rē fami-
 liarē. Diffusiora enim cōsepta, non solum pluris ædifica-
 mus, sed etiā impensis maioribus tuemur: at minora cum
 sunt, quàm postulat fūdus, dilabitur fructus. nā & humi-
 dæ res, & sicæ, quas terra progenerat, facile uitiantur, si
 aut non sunt, aut propter angustias, in cōmoda sunt tecta
 quibus inferatur. Pro portione etiā facultatum, quàm opti-
 mē paterfamiliās debet habitare, ut & libētius rus ueni-
 at, & degat in eo. Iucūdius utique uiro, si etiā matrona
 comitabitur, cuius ut sexus, ita animus est delicatior. quā-

obrem amœnitate aliqua demerenda erit, quo patientius moreretur cum viro. Eleganter igitur ædificet agricola, nec sit tamen ædificator, atque arce idem tantum complectatur, quod ait Catu, quantum ne villa fundum quaerat, neue fundus villa: cuius uniuersum situm quale oporteat esse, nunc explicabimus. Quod inchoatur ædificium, sicut salubri regione, ita saluberrima parte regionis debet constitui: nam circumfusus aer, atque corruptus plurimas affert corporibus nostris causas offensarum. Sunt quaedam loca, quae solstitijs minus concalescunt, sed frigoribus hiemis intolerabiliter horrent, sicut Thebas ferunt Bœotias. Sunt quae tepet hieme, sed æstate seuissimè candet, ut affirmant Euboicam Calcidem. Petatur igitur aer calore, et frigore temperatus, quem ferè medius obtinet collis, quod neque depressus hieme pruinis torpet, aut torret ætate uaporibus, neque elatus in summa motum per exiguis uentorum motibus, aut pluuijs omni tempore anni seuit. Hæc igitur est medijs collis optima positio, loco tamen ipso paululum intumescente: ne cum à uertice torrens imbribus conceptus effluerit, fundamenta conuellat.

De aqua.

CAP. V.

Sit autem uel intra uillam, uel extrinsecus inductus fons perennis, lignatio, pabulumque uicinum. Si deerit fluens unda, putealis quaeratur in uicino, quae non sit haustus pro fundi, non amari saporis, aut salsi. Hæc quoque si deficiet, et spes arctior aquae manantis coegerit, uastæ cisternæ hominibus, piscinæque pecoribus instruatur, colligenda aquae tandem pluuiali, quae salubritati corporis est accommodatissima: sed ea sic habetur eximia, si fictilibus tubis in connectam cisternam deducatur: huic proxima fluens aqua est montibus oriunda, si per saxa præceps deuoluitur, ut est in Guaræno Capaniæ. Tertia putealis, uel collina, uel quae

b. iij.

22

non infima ualle reperitur. Deterrima palustris, quæ pigro lapsu repit. Pestilens, quæ in palude semper consistit. Hic idem tamen humor quamuis nocentis naturæ, temporibus tamen hiemis edomitus imbribus mitescit, ex quo cælestis aqua maximè salubris intelligitur, quòd etiã uenenati liquoris eluit perniciẽ: sed hæc potui probatissimã diximus. Cæterum ad æstiuũ temperãdos calores, & amœnitatẽ locorũ, plurimum conferũt salietes riuũ, quos, si conditio loci patietur, qualescunque, dũmodo dulces, utique perducẽdos in uillam censeo. Sin summotus lógus à collibus erit amnis, & loci salubritas, editiórque situs ripæ permittet superponere uillã profluẽti, cauẽdũ tamen erit, ut à tergo potius, quàm præ se flumẽ habeat, & ut ædificij frõs auersa sit ab infestis eius regionis uëtis, & amicissimis aduersa, cum plerique amnes æstate uaporatis, hieme frigidis nebulis caligẽt: quæ, nisi ui maiore inspirãtiũ uëtorũ submouẽtur, pecudibus hominibúisque conferũt pestẽ. Optime autem salubribus, ut dixi, locis ad orientẽ, uel ad meridiẽ: grauibus ad septẽtrionẽ uilla cõuertitur: eadẽmque semper mare rectè conspicit, cũ pulsatur, ac fluctu respergitur, nunquàm ex ripa, sed paulũm summota à littore. Nã præstat à mari longo potius intervallo, quàm breui refugisse, quia media sunt spatia grauioris halitus: nec paludem quidẽ uicinam esse oportet ædificijs, nec iunctam militarẽ uia, quòd illa caloribus noxiũ uirus eructat, & infestis aculeis armata gignit animalia, quæ in nos densissimis examnibus inuolãt. tum etiã natriã, serpentiũque pestes hiberna destitutas uligine, cœne & fermentata colluue uenenas emittit, ex quibus sæpe cõtrahuntur cæci morbi, quorũ causas ne medici quidem perspicere queũt. Sed & anni toto tempore situs atque humor instrumẽtum rusticum,

*supellectilémque, & inconditos conditósque fructus corrū-
 pit. Hæc autem prætereūtium uiatorum populationibus,
 & assiduis diuertentium hospitij infestat rem familia-
 rem, propter quæ censeo eiusmodi uitare incommoda, uil-
 lámque nec in uia, nec pestilenti loco, sed procul & editio-
 re situ condere, ut frons eius ad orientem æquinoctialem
 directa sit. Nam eiusmodi positio medium, temperatúm-
 que libramentum uentorum hiemalium, & æstiuorum
 tenet: quantoque fuerit ædificij solum pronius orienti, tan-
 to & æstate liberius capere perflatus, & hiemis procellis
 minus infestari, & matutino regelari ortu poterit, ut con-
 creti rores liquecant: quoniam ferè pestilens habetur, quod
 est remotum ac sinistrum soli, & apricis flatibus, quibus
 si caret, nulla alia uis potest nocturnas pruinas, & quod-
 cunque rubiginis aut spurciæ resedit, siccare atque deter-
 gere. Hæc autem cum hominibus afferant perniciem, tum
 & armentis, & uirentibus, eorúmque fructibus. Sed quis-
 quis ædificia uolet in decliuis areis extruere, semper
 ab inferiore parte aspicietur: quia cum ex depresso loco
 fuerint orsa fundamenta, non solum superficiem suam fa-
 cile sustinebunt, sed & pro fultura & substructione fungen-
 tur, aduersus ea, quæ mox, si fortè uillam prolatare libue-
 rit, ad superiorem partem applicabuntur: quippe ab imo
 præstructa ualenter resistent contra ea, quæ postmodum
 superposita incumbent. at si summa pars cliui fundata,
 propriam molem susceperit, quidquid ab inferiore mox
 apposueris, fissum erit, rimosúmque. Nam nouum cum ue-
 teri adstruitur, rimosoque recens, ædificium quasi sur-
 genti reluctans oneri cedit: & quod prius extructum im-
 minebit cedenti, paulatímque degrauiatum pondere suo
 præceps attrahetur. Igitur id structuræ uitium cum pri-
 b.iiij.*

mum statim fundamenta iaciuntur, euitandum est.

De positione uillæ.

C A P. V I.

24

Modus autem, membrorumque numerus aptetur uniuerso consepito, et diuidatur in tres partes, urbanam, rusticam, et fructuariam. Urbana rursus in hiberna et æstua, sic digeratur, ut spectent hiemalis temporis cubicula brumalem orientem: cœnationes, æquinoctialem occidentem. Rursus æstua cubicula spectent meridiem æquinoctialem, sed cœnationes eiusdem temporis prospectent hibernum orientem. Balnearia occidenti æstuo aduertantur, ut sint post meridiem, et usque in uesperum inlustrata. Ambulationes meridiano æquinoctiali subiectæ sint, ut hieme plurimum solis, et æstate minimum recipiant. At in rustica parte, magna et alta culina ponetur, ut et contignatio careat incendiij periculo, et in ea commodè familiares omni tempore anni morari queant. Optime solutis seruis cellæ meridiem æquinoctialem spectantes fient: uinctis quàm saluberrimum subterraneum ergastulum plurimis, sitque id angustis illustratum fenestris, atque à terra sic editis, ne manu contingi possint. Pecudibus fient stabula, quæ neque frigore, neque calore infestentur. Domitis armentis duplicia bubilia sint, hiberna, atque æstua. Cæteris autem pecoribus, quæ intra uillam esse conuenit, ex parte tecta loca, ex parte sub dio parietibus altis, circumsepata, ut illic per hiemem, hinc per æstatem sine uolentia ferarum conquiescant. Sed omnia stabula sic ordinentur, nequis humor influere possit: et ut quisque, qui ibi conceptus fuerit, quàm celerrime dilabatur, ut nec fundamenta parietum corrumpantur, nec unguæ pecudum. Lata bubilia esse oportebit pedes decem, uel minime nouem: quæ mensura et ad procumbendum pecori, et iugario ad circummeundum

laxa ministeria præbeat. Non altius edita esse præsepia conuenit, quàm ut bos aut iumentum sine incommodo stans uesci possit. Villico iuxta ianuam fiat habitatio, ut intrantium exeuntiumque conspectum habeat. Procuratori supra ianuam ob easdem causas: & is tamen uillicum obseruet ex uicino: sitque utrique proximum horreum, quo conferatur omne rusticum instrumentum, & intra id ipsum clausus locus, quo ferramenta condantur. Bubulcis pastoribusque cellæ ponantur iuxta sua pecora, ut ad eorum curam sit opportunus excursus. Omnes tamen quamproxime alter ab altero debent habitare, ne uillici diuersas partes circumeuntis sedulitas distendatur, & ut inter se diligentie & negligentiæ cuiusque testes sint. Pars autem fructuaria diuiditur in cellam oleariam, torculariam, cellam uinariam, defrutariam, fœnilia, paleariaque, & apothecas, & horrea, ut ex ijs quæ sunt in plano, custodiam recipiant humidarum rerum tanquam uini aut olei uenaliuum. Sicæ autem res congerantur tabulatis, ut frumenta, fœnum, frondes, paleæ, cæteraque pabula. Sed granaria, ut dixi, scalis adeantur, & modicis fenestellis aquilonibus inspirentur. Nam ea cæli positio maximè frigida & minimè humida est, quæ utraque perennitatem conditis frumentis afferunt. Eadè ratio est in plano sitæ uinariæ cellæ, quæ summo procul esse debet à balneis, furno, sterquilinio, reliquisque immunditijs tetrum odorem spirantibus: nec minus à cisternis, aquisue salientibus, ex quibus qui extrahitur humor, uinum corrumpit. Neque me præterit sedè frumentis optimam quibusdam uideri horreum camera contactum, cuius solum terrenum prius quàm consternatur, perfossum, & amurca recenti non salsa madefactum, uelut signinum opus pauiculis condensatur. Tum deinde cum ex-

aruit simili modo pavimenta testacea, quæ pro aqua re-
 ceperint amurcam mistam calci, & arenæ supersternun-
 tur, & magna vi paviculis inculcantur, atque expolium-
 tur, omnesque parietum & soli iuncturæ testaceis pulvinis
 26 fibulantur. Nam ferè cum his partibus ædificia rimas ege-
 runt, caua præbent, & latebras subterraneis animalibus.
 Sed & lacubus distinguuntur granaria, ut separatim
 quæque legumina ponantur. Parietes oblinuntur amurca
 subactò luto, cui pro paleis admista sunt arida oleastri, uel
 si ea nõ sunt, oleæ folia. Deinde cum prædictum tectorium
 inaruit, rursus amurca respergitur, qua sicata frumen-
 tum infertur. Ea res ab noxa curculionum, & simulium
 animalium commodissime uidetur conditas fruges defen-
 dere, quæ nisi diligenter repositæ sint, celeriter ab ijs con-
 sumuntur. Sed id genus horrei, quod scripsimus, nisi sit in
 siccâ positione uillæ, quanuis granum robustissimum cor-
 rumpit situ: qui si nullus adsit, possunt etiam defossa fru-
 menta seruari, sicut transmarinis quibusdam provincijs,
 ubi puteorum in modum, quos appellant siros, exhausta
 humus, editos à se fructus recipit. Sed nos in nostris regio-
 nibus, quæ redūdant uligine, magis illam positionem pen-
 silis horrei, & hanc curam pavimentorum, & parietum
 probamus. quoniam, ut retuli, sic emunita sola & latera
 horreorum prohibent curculionem: quod genus exitij cum
 incidit, multi opinantur arceri posse, si exese fruges in hor-
 reo uentilentur, & quasi refrigerentur. Id autem falsissi-
 mum est: neque enim hoc factò expelluntur animalia, sed
 immiscentur totis aceruis: qui si maneant immoti, sum-
 mis tantum partibus infestantur, quoniam infra mensu-
 ram palmi non nascitur curculio: longèque præstat id so-
 lum quod iam uitiatum est, quàm totum periculo subijce-

re. nam cum exiget usus, facile est eo sublato, quod vitia-
 tum erit, integro inferiore uti: sed hæc, etsi extrinsecus,
 non tamen intempestive uideor hoc loco retulisse. Torcu-
 laria præcipue, cellæque oleariæ calidæ esse debent, quia
 commodius omnis liquor uapore soluitur, ac frigoribus
 magis constringitur. Oleum, quod minus prouenit, si con-
 gelatur, fracescet: sed ut calore naturali est opus, qui con-
 tingit positione cæli, & declinatione, ita non est opus i-
 gnibus aut flammis: quoniam fumo & fuligine sapor o-
 lei corrumpitur. Propter quod torcular debet à meridia-
 na parte illustrari, necesse ne habeamus ignes lucernam-
 que adhibere, cum premetur olea. Cortinale ubi defrutum
 fiat, nec angustum, nec obscurum sit, ut sine incommodo
 minister, qui saram decoquet, uersari possit. Fumarium
 quoque, quo materia, si non sit iam pridem cæsa, festinato
 sicætur, in parte rusticæ uillæ fieri potest iunctum rusti-
 cis balneis. nam eas quoque refert esse, in quibus familia,
 sed tantum ferijs lauatur. Neque enim corporis robori con-
 uenit frequens usus earum. Apothecæ recte superponen-
 tur his locis, unde plerunque fumus earum exoritur: quo-
 niam uina celerius uetustescunt, quæ fumi quodam tenore
 præcocem maturitatem trahunt. Propter quod & aliud ta-
 bulatum esse debebit, quo admoueantur, ne rursus nimia
 suffitione medicata sint. Quod ad uillæ pertinet situm, par-
 tiumque eius dispositionem, satis dictum est. Circa uillam
 deinceps hæc esse oportebit, furnum & pistrinum, quantum
 futurus numerus colonorum postulauerit. Piscinas mini-
 mum duas, alteram, quæ anseribus ac pecoribus seruiat: al-
 teram in qua lupinum, uimina, & uirgas, atque alia quæ sunt
 usibus nostris apta, maceremus. Sterquilinia quoque duo
 sint: unum, quod nona purgamenta recipiat, & in annum con-

7

seruet: alterum ex quo uetera uehantur: sed utrunque mo-
 re piscinarum deuexum leni cliuo, & extructum pau-
 tūmque solum habeat, ne humorem transmittant. Pluri-
 mum enim refert non adficato succo fimum uires conti-
 nere, & assiduo macerari liquore, ut si qua interiecta sint
 stramentis aut paleis, spinarum, uel graminum semina,
 intereant, nec in agrum exportata segetes herbidas red-
 dant. Ideoque periti rustici quidquid ouilibus stabulisque
 conuersum progresserunt, superpositis uirgeis cratibus te-
 gunt, nec arefcere uentis sinunt, aut solis incursu patiun-
 tur exuri. Area, si competit, ita constituenda est, ut uel à do-
 mino, uel certè à procuratore despici possit. Eaque optima
 est silice constrata, quòd & celeriter frumenta deteruntur,
 non cedente solo pulsibus unguarum, tribularūmque, &
 eadem euentilata mundiora sunt, lapillisque carent, & gle-
 bulis, quas per trituram fere terrena remittit area. Huic
 autem nubilarium applicari debet, maximèque in Italia
 propter inconstantiam cæli, quo collata semitrita frumenta
 protegantur, si subitaneus imber inæsserit. Nam in trans-
 marinis quibusdam regionibus, ubi æstas pluuia caret, su-
 peruacuum est. Pomaria quoque & hortos oportet septo
 circumdari, & esse in propinquo, atque in ea parte, quò
 possit omnis stercoreata colluies cortis, balinearūmque, &
 oleis expressa amurcæ sanies influere. nam eiusmodi quo-
 que lætatur alimentis & olus & arbor.

De officijs patrisfamiliæ. C A P. V I I.

His omnibus ita uel acceptis, uel compositis præcipua
 cura domini requiritur, cum in cæteris rebus, tum maxi-
 mè in hominibus. Atque hi uel coloni, uel serui sunt solu-
 ti, aut uincti. Comiter agat cū colonis, facilèmq; se præ-
 beat, & auarius opus exigat, quàm pēsiones: quoniam &

minus id offendit, & tamen in uniuersum magis prodest. Nā ubi sedulò colitur ager, plerumque cōpendiū, nunquam (nisi si cæli maior uis, aut prædonis incessit) detrimētum affert, eoque remissionem colonus petere non audet. Sed nec dominus in unaquaque re, cui colonum obligauerit, tenax esse iuris sui debet, sicut in diebus pecuniarum, ut lignis & cæteris paruis accessionibus exigendis, quarum cura maiorem molestiam, quàm impensam rusticis affert. Nec sanè est uindicandum nobis quicquid licet. Nā summum ius antiqui summam putabant crucem. Nec rursus in totum remittendum: quoniam uel optima nomina non appellando fieri mala, fœnerator Alphius dixisse uerissimè fertur. Sed & ipse nostra memoria ueterè consularem, uirumque opulentissimum L. Volusiū asseuerantem audiui, patrisfamiliās felicissimum fundū esse, qui colonos indigenas haberet, & tanquam in paterna possessione natos, iam inde à cunabulis longa familiaritate retineret. Ita certè mea fert opinio, rem malam esse frequētem locationem fundi: peiorem tamen urbanum colonum, qui per familiā manult agrum, quàm per se colere. Saferna dicebat ab eiusmodi homine ferè pro mercede litè reddi. Propter quod operam dandam esse, ut & rusticos, & eosdem assiduos colonos retineamus, cum aut nobismetipsis non licuerit, aut per domesticos colere non expedierit: quod tamen non euenit, nisi in his regionibus, quæ grauitate cæli, solique sterilitate uastantur. Cæterum cum mediocris adest & salubritas, & terræ bonitas, nunquam nō ex agro plus sua cuique cura reddidit, quàm coloni: nunquam non etiam uillici, nisi si maxima uel negligentia serui, uel rapacitas interuenit. Quæ utraque peccata plerumque uitio domini uel committi, uel foueri, nihil dubium est: cum liceat aut ca-

uere ne talis præficiatur negotio : aut iam præpositus, ut submoueatur curare. In longinquis tamen fundis, in quos non est facilis excursus patrisfamiliâs, cum omne genus a-gri tolerabilius sit sub liberis colonis, quàm sub uillicis. Seruis habere, tum præcipue frumentarium, quem minime (si-cut uineas aut arbustum) colonus euertere potest, et ma-xime uexant serui, qui boues elocant, eosdémque et cæte-ra pecora male pascunt, nec industrie terram uertunt, lon-gèque plus imputant seminis iacti, quàm quod seuerint: sed nec quod terræ mandauerint sic adiuuant, ut rectè proueniat: idque cum in aream contulerunt, per trituram quotidie minuunt uel fraude, uel negligentia. Nam et ipsi diripiunt, et ab alijs furibus non custodiunt. Sed nec con-ditum cū fide, rationibus inferunt: ita fit, ut et actor, et fa-milia peccent, et ager sæpius infametur. quare talis gene-ris prædium, si, ut dixi, domini præsentia cariturum est, ænseo locandum.

De pecore, et pecorum magistris.

C A P. V I I I.

Proxima est cura de seruis, cui quenque officio præ-ponere conueniat, quosque et qualibus operibus destina-re. Igitur præmoneo, ne uillicum ex eo genere seruorum, qui corpore placuerunt, instituamus: ne ex eo quidem or-dine, qui urbanas, ac delicatas artes exercuerit. Socors et somniculosum genus id mancipiorum, otijs, campo, circo, theatris, aleæ, popinæ, lupanaribus consuetum, nunquam non easdem ineptias somniat, quas cum in agriculturam transtulit, non tantum in ipso seruo, quantum in uniuersa re detrimenti dominus capit. Eligendus est rusticis o-peribus ab infante duratus et inspectus experimentis: Si tamen is non erit, de ijs præficiatur, qui seruitutem la-

boriosam tolerauerunt. Iamque is transcederit aetatem primae iuuentae, necdum senectutis attigerit: illa ne et auctoritatem detrahat ad imperium, cum maiores dedignentur parere adolescentulo: haec, ne laboriosissimo succubat operi. Mediae igitur sit aetatis, et firmi roboris, peritus rerum rusticarum, aut certe maximae curae, quo celerius addiscat. Nam non est nostri negotij alterum imperare, et alterum docere: neque enim recte opus exigere ualet, quiquid, aut qualiter faciendum sit, ab subiecto discit. Potest etiam illiteratus, dummodo tenacissimae sit memoriae, rem satis commodè administrare. Eiusmodi uillicum Cornelius Celsus ait, saepius numos domino, quam librum afferre, quia nescius literarum uel ipse minus possit rationes confingere, uel per alium propter conscientiam fraudis timere. Sed qualicumque uillico contubernalis mulier assignanda est, quae contineat eum, et in quibusdam rebus tamen adiuet. Idemque actori praecipendum est, ne conuictum cum domestico, multoque minus cum extero habeat. Nonnunquam tamen eum, quem assidue sedulum, et fortem in operibus administrandis cognouerit, honoris causa mensae suae die festo dignetur adhibere. Sacrificia, nisi ex praeepto domini, ne fecerit. Aruspices, sagasque, quae utraque genera uana superstitione rudis animos ad impensas, ac deinceps ad flagitia compellunt, ne admiserit: neque urbem, neque ullas nundinas nouerit, nisi emendae, uendendaeue pertinentis ad se rei causa. Villicus enim, quod ait Cato, ambulator esse non debet, nec egredi terminos, nisi ut addiscat aliquam culturam: et hoc si ita in uicino est, ut cito remeare possit. Semitas, nouosque limites in agro fieri ne patiat, neue hospitem, nisi amicum, familiarémque domini necessarium receperit.

31

Ut ab his arcendus, ita exhortandus est ad instrumento-
 rum, ferramentorumque curam: ut duplicia quam nume-
 rus seruorum exigit, refecta & reposita custodiat, nequid
 à vicino petendum sit: quia plus in operis seruorum, quam
 in pretio rerum eiusmodi consumitur. Cultam uestitamque
 familiam magis utiliter quam delicatè habeat, munitam-
 que diligenter à uento, frigore, pluuiaque, quæ cuncta pro-
 hibetur pellibus manicatis, cætonibus confectis, uel sagis cu-
 cullis. Id si fiat, nullus dies tam intolerabilis est, quo non
 sub diuo moliri aliquid possit. Nec tantum operis agrestis
 sit artifex, sed & animi, quantum seruile patitur ingenium,
 uirtutibus instructus, ut neque remissè, neque crudeliter
 imperet. Sempèrque aliquos ex melioribus foueat, parcat
 tamen etiam minus bonis: ita ut potius timeant eius seue-
 ritatem, quam crudelitatem detestentur. Id contingere po-
 terit, si maluerit custodire subiectos, ne peccent, quam ne-
 gligentia sua committere ut puniat delinquentes. Nulla est
 autem maior uel nequissimi hominis custodia, quam ope-
 ris exactio: ut iusta reddantur, ut uillicus semper se repræ-
 sentet. Sic enim & magistri singulorum officiorum sedu-
 lò munia sua exequentur, & cæteri post defatigationem
 operis quieti, ac somno potius, quam delicijs operam da-
 bunt. Iam illa uetera, sed optimi moris, quæ nunc exole-
 uerunt, utinam possint obtineri: ne conseruo ministro quo-
 quam, nisi in re domini, utatur: ne cibum, nisi in conspe-
 ctu familiæ capiat: neue alium, quam qui cæteris præ-
 betur: sic enim curabit, ut & panis diligenter confiat, &
 reliqua salubriter appareretur. Ne extra fines, nisi à se mis-
 sum, progredi sinat: sed nec ipse mittat, nisi magna necessi-
 tate cogente. Neue negotietur sibi, pecuniàmque domini,
 aut animalibus, aut rebus alijs promercalibus occupet.

Hæc enim negotiatio curam villici auocat, nec unquam patitur eum cum rationibus domini paria facere. sed ubi numeratio exigetur, rem pro numis ostendit. In uniuersum tamen hoc maxime obtinendum ab eo est, nequid se putet scire quod nesciat, quæratq; semper addiscere quod ignorat. Nam cum multum prodest peritè quid facere, tum plus obest perperam fecisse. Vnum enim ac solum dominatur in rusticatione, quicquid exigit ratio culturæ semel facere, quippe cum emendatur uel imprudentia, uel negligentia, iam res ipsa decoxit. Nec in tantum postmodum exuberat, ut & rem amissam restituat, & quæstum temporum præteritorum resarciat. In cæteris seruis hæc ferè præcepta seruanda sunt, quæ me custodisse non poenitet, ut rusticos, qui modo non incommode se gessissent, sæpius quàm urbanos, familiariusque alloquerer, & cum comitate domini leuari perpetuum laborem eorum intelligerem. nonnunquam etiam iocarer, & plus ipsis iocari permetterem. Iam illud sæpe facio, ut quasi cum peritioribus de aliquibus operibus nouis deliberem, & per hoc cognoscam cuiusque ingeniũ, quale, quàmque sit prudens. Tum etiam libentius eos id opus aggredi uideo, de quo secum deliberatum, & consilio ipsorum susceptum putant. nam illa solennia sunt omnibus circumspectis, ut ergastuli mancipia recognoscant, ut explorent an diligenter uincta sint, an ipsæ sedes custodiae satis tutæ, munitæque sint: num villicus aut alligauerit quempiam domino nesciente, aut reuinxerit: nam utrunque maxime seruare debet, ut & quem paterfamiliâs tali pœna multauerit, villicus nisi eiusdem permissu compedibus non eximat: & quæ ipse sua sponte uinxerit, antè, quàm sciat dominus, non resoluat: tantòque curiosior inquisitio patris-

c. i.

familiâs debet esse pro tali genere seruorum, ne aut in ue-
 starijs, aut in cæteris præbitis iniuriose tractentur, quan-
 to & pluribus subiecti, ut uillicis operum magistris, ut er-
 gastularijs, magis obnoxij perpetiendis iniurijs, & rursus
 sæuitia atque auaritia læsi magis timēdi sunt. Itaque dili-
 gens dominus, cum & ab ipsis, tum & ab solutis, quibus
 maior est fides, quærat an ex sua constitutione iusta per-
 cipiant. Atque ipse panis, potionisque bonitatem gustu suo
 exploret, uestem, manicas, pedumque tegmina recognoscat.
 Sæpe etiam querendi potestatem faciat de ijs, qui aut cris-
 deliter eos, aut fraudulentè infestent. Nos quidem ali-
 quanto iustè dolentes, tam uindicamus, quàm animaduer-
 timus in eos, qui seditiõibus familiam concitant, qui ca-
 lumniantur magistros suos: ac rursus præmio prosequi-
 mur eos, qui strenuè atque industriè se gerunt. Fœminis
 quoque fœcundioribus, quarum in sobole certus fuerit nu-
 merus, honorari debet. otium nonnunquam, & liberta-
 tem dedimus, cum complures natos educassent. nam cui
 tres erant filij, uacatio: cui plures, libertas quoque contin-
 gebat. Hæc enim iustitia, & cura patrifamiliaâs multum
 confert augendo patrimonio. Sed illa meminerit, cum è
 ciuitate remeauerit, deos penates adorare: deinde si tem-
 pestuum erit, confestim: si minus, postero die fines oculis
 perlustrare, & omnes partes agri reuifere atque aestima-
 re, nunquid absentia sua de disciplina, & custodia remi-
 serit: num aliqua uitis, num arbor, num fruges absint:
 tum etiam pecus & familiam recenseat, fundique instru-
 mentum, & supellectilem: quæ cuncta si per plures an-
 nos facere instituerit, bene moratam disciplinam, cum se-
 nectus aduenerit, obtinebit. nec erit ulla eius ætas annis
 ita confecta, ut spernatur à seruis.

Qualis corporaturæ mancipia, cuique operi contri-
buenda sunt. CAP. IX.

Dicendum etiam est, quibus operibus quenque habi-
tum corporis aut animi contribuendum putemus. Magi-
stros pecoribus oportet præponere sedulos, ac frugalis-
simos. ea res utraque plus quam corporis statura robur-
que confert huic negotio: quoniam id ministerium custo-
diæ diligentis & artis officium est. Bubulco quanuis ne-
cessaria, non tamen satis est indoles mentis, nisi eum ua-
stitas uocis, & habitus metuendum pecudibus efficit. Sed
temperet uires clementia: quoniam terribilior debet es-
se, quam sæuior, ut & obsequantur eius imperijs, & diu-
tius perennent boues non confecti uexatione simul ope-
rum, uerberumque. Sed quæ sint magistrorum munia,
quæque bubulcorum, suo loco repetam. Nunc admonuis-
se satis est, nihil in his, in illis plurimum referre uires &
proceritatem. Nam longissimum quenque aratorem, si-
cut dixi, faciemus, & propter id, quod paulo antè retu-
li, & quòd in re rustica nullo minus opere fatigatur pro-
lixior, quia in arando stiuæ penè rectus innititur. media-
stinus qualiscunque status potest esse, dummodo perpeti-
endo labori sit idoneus. Vineæ non sic altos, quemadmo-
dum latos, & lacertosos uiros exigunt. Nam his habitus
fossuris, & putationibus, cæterisque earum culturis ma-
gis aptus. Minus in hoc officio, quam in cæteris agricola-
tio frugalitatem requirit, quia & in turba, & sub moni-
tore uinitor opus facere debet. Ac plerunque uelocior a-
nimus est improborum hominum, quam desiderat hu-
ius operis conditio. non solum enim fortem, sed & acu-
minis strenui ministrum postulat. Ideoque uineta pluri-
mum per alligatos excoluntur. Nihil tamen eiusdem agri-

litatis homo frugi non melius, quàm nequam faciet. Hoc
 interposui, nequis existimet in ea me opinione versari,
 qua malim per noxios, quàm per innocentes rura colere.
 Sed & illud censeo, ne confundantur opera familiae, sic
 ut omnes omnia exequantur. Nam id minimè conducit
 agricolæ, seu quia nemo suum proprium aliquod esse o-
 pus credit, seu quia cum enixus est, non suo, sed commu-
 ni officio proficit, ideóque labori multum se subtrahit. nec
 tamen uiritim malefactum deprehenditur, quod fit à mul-
 tis: propter quod separandi sunt aratores à uinitoribus,
 36 & uinitores ab aratoribus, ique à mediastinis. Classes
 etiam non maiores, quàm denum hominum faciundæ, quas
 decurias appellauerunt antiqui, & maxime probauerunt,
 quòd is numeri modus in opere commodissimè custodire-
 tur, nec præeuntis monitoris diligentiam multitudo con-
 funderet. Itaque si latior est ager, in regiones deducendæ
 sunt eæ classes, diuidendumque ita opus, ut neque singu-
 li, binive sint, quoniam dispersi non facilè custodiuntur:
 nec tamen supra decem, ne rursus ubi nimia turba sit,
 id opus ad se pertinere singuli non existiment. hæc ordi-
 natio non solum concitat æmulationem, sed & deprehen-
 dit ignauos. Nam cum certamine opus excitetur, tum in-
 cessans animaduersio iusta, & sine querela uidetur ad-
 hiberi. Sed nimirum dum quæ maximè prouidenda sunt
 agricolæ futuro præcipimus, de salubritate, de uia, de ui-
 cino, de aqua, situ uillæ, fundi modo, colonorum & ser-
 uorum generibus, officiorum operumque distributione,
 tempestiuè per hæc ad ipsum iam terræ cultum perueni-
 mus, de quo pluribus libro insequente mox differemus.

L . I V N . M O D E R A T I C O L V -
M E L L A E D E R E R V S T I C A

L I B . I I .

Terram nec senescere, nec fatigari, si stercoretur. C A P . I .

Q
 V A E R I S ex me Publi Siluine, quod
 ego sine cunctatione non recusato docere,
 cur priore libro ueterum opinionem fe-
 rere omnium, qui de cultu agrorum lo-
 cuti sunt, à principio confestim repule-
 rim, falsamque sententiam repudiauerim censentium lō- 37
 go æui situ, longique iam temporis exercitatione fatigatam
 & effœtam humum consensuisse. Nec te ignoro cum & a-
 liorum illustrium scriptorū, tum præcipue Tremellij au-
 ctoritatem reuereri, qui cum plurima rusticarum rerum
 præcepta simul eleganter, & scite memoriæ prodiderit, ui-
 delicet illectus nimio fauore priscorum de simili materia
 differentium, falso credidit parentem omnium terram,
 sicut muliebrem sexum ætate anili iam confectam, pro-
 generandis esse foetibus inhabilem. Quod ipse quoque con-
 fiterer, si in totum nullæ fruges prouenirent. Nam & ho-
 minis tum demum declaratur sterile senium, non cum de-
 sinit mulier trigeminos, aut geminos parere, sed cum om-
 nino nullum conceptum edere ualet. Itaque transactis iu-
 uentæ temporibus, etiam si longa uita superest, partus ta-
 men annis denegatus, non restituitur. At è contrario seu
 sponte, seu quolibet casu destituta humus, cum est repetita
 cultu, magno foenore cessationis colono respondet. Non er-
 go est exiguarum frugum causa terræ uetustas, si modò
 cum semel inuasit senectus, regressum non habet, nec re-
 c. iij.

uirescere, aut repubescere potest: sed ne lassitudo quidem
 soli minuit agricolæ fructum. Neque enim prudentis est
 adduci tanquam in hominibus nimia corporis exercita-
 tione, aut oneris alicuius pondere, sic cultibus, & agita-
 tionibus agrorum fatigationem succedere. Quid ergo est,
 inquis, quod asseuerat Tremellius intacta, & siluestria
 loca, cum primùm cœperint cultu exuberare, mox dein-
 de non ita respondere labori colonorum? Videt sine du-
 bio quid eueniat, sed cur id accidat, non peruidet: ne-
 que enim idcirco rudis, & modo ex siluestri habitu in ar-
 uum transducta fœcundior haberi terra debet, quòd sit
 38 requietior & iunior, sed quòd multorum annorum fron-
 dibus, & herbis, quas suapte natura progenerabat, ue-
 lut saginata largioribus pabulis facilius edendis educan-
 disque frugibus sufficit. At cum perruptæ rastris, & a-
 rattris radices herbarum, ferroque succisa nemora fron-
 dibus suis desierunt alere matrem, quæque temporibus
 autumnii fructetis & arboribus delapsa folia superiacie-
 bantur, mox conuersa uomeribus, & inferiori solo, quod
 plerunque est exilius, permista, atque absumpta sunt: se-
 quitur, ut destituta pristinis alimentis macrescat humus.
 Non igitur fatigatione, quemadmodum plurimi credide-
 runt, nec senio, sed nostra scilicet inertia minus benigne
 nobis arua respondent. Licet enim maiorem fructum per-
 cipere, si frequenti & tempestiua & modica stercoratio-
 ne terra refoueatur. De cuius cultu dicturos nos priori uo-
 lumine polliciti, iam nunc differemus.

Quot sint genera terreni, quot deinde species gene-
 ribus subiungantur: quod solum maxime probe-
 tur.

C A P. I I.

Callidissimi rusticarum rerum siluine genera terreni

tria esse dixerunt: campestre, collinum, montanum. Campum non æquissima situm planicie, nec perlibrata, sed exigue prona. Collem clementer, & molliter assurgentem. Montem non sublimem & asperum, sed nemorosum & herbidum maxime probauerunt. His autem generibus singulis senæ species contribuuntur: soli pinguis uel macri, soluti uel spissi, humidi uel siccis: quæ qualitates inter se mixtæ uicibus, & alternatæ, plurimas efficiunt agrorum uarietates. eas enumerare non est artificis agricolæ. Neque enim artis officium est, per species, quæ sunt innumerabiles, enagari: sed ingredi per genera, quæ possunt cogitatione mentis, & ambitu uerborum facile copulari. Recurrendum est igitur ad qualitatatum inter se dissidentium quasi quasdam coniunctiones, quas Græci συσχυίας ἐναυτιότητων, nos discordantium comparationes tolerabiliter dixerimus. Atque etiam significandum est ex omnibus quæ terra progeneret, plura campo magis quàm colle, plura pingui solo quàm macro lætari. De siccaneis & riguis nõ comperimus utra numero uincant, cum utique penè infinita sint, quæ siccis, quæque humidis locis gaudent, sed ex his nihil non melius resoluta humo, quàm dēsa prouenit. Quod noster quoque Virgilius cum & alias fœcundi arui laudes retulisset, adiecit,

Et cui putre solum: nanque hoc imitamur arando.

Neque enim aliud est colere, quàm resolvere, & feruente terram. ideoque maximos quæstus ager præbet. Idem pinguis ac putris, quia cum plurimum reddat, minimum postulat: & quod postulat, exiguo labore atque impensa conficitur. Præstantissimum igitur tale solū iure dicatur. Proximum deinde huic pingui ter densum, quod impensam coloni, laborémque magno fœtu remuneratur. Tertia est

c. iij.

ratio loci rigui, quia sine impensa fructum reddere potest. Hanc primam Cato esse dicebat, qui maximè reditum pratorum cæteris anteponebat: sed nos, de agitatione terræ nunc loquimur, non de situ. Nullum deterius habetur genus, quàm quod est siccum, pariter & densum, & macrum, quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatum quidem gratiam refert: nec relictum pratis, vel pascuis abunde sufficit. Itaque hic ager siue exercetur, seu cessat, colono est pœnitendus, ac tanquam pestilens refugiendus. Nam ille mortem facit, hic teterrimam comitem mortis famem. Si tamen Græcis camœnis habemus fidem

40 clamitantibus, λιμῶ δ' οἰκτισον θανάειν, καὶ πότμον ἐπιπαῖν. Sed nunc potius uberioris soli meminimus, cuius demonstranda est duplex ratio, culti & siluestris. De siluestri regione in aruorum formam redigenda prius dicemus, quoniam est antiquius facere agrum, quàm colere. Incultum igitur locum consideremus, siccus, an humidus: nemorosus arboribus, an lapidibus confragosus: iuncōne sit, an gramine uestitus, ac filictis alijsue frutetis impeditus. Si humidus erit, abundantia uliginis ante sicce-
tur fossis. Earum duo genera cognouimus, cæcarum & patentium, spissis atque cretosis regionibus apertæ relinquuntur. at ubi solutior humus est, aliquæ fiunt patentes, quædam etiam obcæcantur, ita ut in patentes ora hiantia cæcarum competant: sed & patentes latius, & apertas summa parte decliuésq; & ad solum coarctatas, imbricibus supinis similes facere conueniet. nam quarum recta sunt latera, celeriter aquis uitiantur, & superioris soli lapsibus replentur. Opertæ rursus obcæcari debent, sulcis in altitudinem tripedaneam depressis: qui cum parte dimidia lapides minutos, uel nudam glaream

repperint, æquentur superiecta terra, quæ fuerat effossa. uel si nec lapis erit, nec glarea, sarmentis connexus uelut funis informabitur in eam crassitudinem, quam solum fossæ possit angustè, quasi accommodatam coarctatamque capere. Tum per imum contendetur, ut super calcatis cupressinis, uel pineis, aut si eæ non erunt, alijs frondibus terra contegatur, in principio atque exitu fossæ more ponticulorum binis saxis tantummodo pilarum uicè constitutis, & singulis superpositis, ut eiusmodi constructio ripam sustineat, ne præcludatur humoris illapsus atque exitu. Nemorosi frutetosique tractus duplex cura est, uel extirpandis radicibus arboribus & remouendis, uel si raræ sint, tantum succidendis, incendendisque, & inarandis. At saxosum facile est expedire lectione lapidum, quorum si magna est abundantia, uelut quibusdam substructionibus partes agri sunt occupandæ, ut reliquæ emundentur: uel in altitudinem sulco depresso lapides obruendi, quod tamen ita faciendum erit, si suadebit operarum uilitas. Iunci & graminis pernicies, repastinatio est: filicis frequens extirpatio, quæ uel aratro fieri potest, quoniam intrabiennium sæpius conuulsæ moriuntur: celerius etiam, si eodem tempore stercores, & lupino uel faba conseras, ut cum aliquo reditu medearis agri uitio. Nanque constat filicem sationibus & stercoratione facilius interimi. Verum etsi subinde nascentem falce decidat, quod uel puerile opus est, intra prædictum tempus uinacitas eius absumitur. Sed iam expediendi rudis agri rationem sequitur cultorum noualium cura, de qua mox quid censeam profitebor, si quæ antè discenda sunt, aruorum studiosis præcepero. Plurimos antiquorum, qui de rusticis rebus scripserunt, memoria repeto, quasi confessa, nec

41

dubia signa pinguis, ac frumentorum fertilis agri prodi-
disse, dulcedinem soli propriam, herbarum & arborum
prouentum, nigrum colorem uel cinereum. De cæteris am-
bigō, de colore satis admirari non possum cum alios, tum
Cornelium Celsum, non solum agricolationis, sed uniuersæ
naturæ prudētem uirum, sic & sententia, & uisu de-
errasse, ut oculis eius tot paludes, tot etiam campi sali-
narum non occurrerent, quibus ferè contribuantur præ-
dicti colores. Nullum enim temere uidemus locum, qui
modo pingrum contineat humorem, non eundem uel ni-
gri, uel cinerei coloris: nisi forte in eo fallor ipse, quòd non
42 putem aut in solo limosæ paludis, & uliginis amaræ, aut
in maritimis arcis salignarum gigni posse iacta frumen-
ta. sed est manifestior hic antiquorum error, quàm ut plu-
ribus argumentis conuincendus sit. non ergo color, tan-
quam certus auctor, testis est bonitatis aruorum. Et ideo
frumentarius ager, id est pinguis, magis alijs qualitibus
æstimandus est. Nam ut fortissimæ pecudes diuersos ac pe-
ne innumerabiles, sic etiam robustissimæ terræ plurimos
& uarios colores sortitæ sunt. Itaque considerandum e-
rit, ut solum, quod excolere destinamus, pingue sit. Per se
tamen id parū est, si dulcedine caret, quod utrunque satis
expedita nobis ratione contingit discere. nam per exigua
cōspergitur aqua glæba, manūque subigitur, ac si glutino-
sa est, & quouis leuissimo tactu pressa inhærescit, & pi-
cis in morem ad digitos lentescit habendo, ut ait Virgili-
us. Eadēque illisa humo non dissipatur. ea res admone-
nos inesse tali materiæ naturalem succum, & pinguitudi-
nem. Sed & si uelis scrobibus egestam humum reconde-
re, & recalcare, cum aliquo quasi fermento abundauerit,
certum erit, esse eam pingue: cum defuerit, exilem: cum æ-

quauerit, mediocrem. quanquam ista quæ nunc retuli, non
 tam uera possunt uideri, quàm si sit pullula terra, quæ
 melius prouentu frugum approbatur. Sapore quoque sic
 dignoscemus, si ex ea parte agri, quæ maxime displicebit,
 effossæ glæbæ, & in fictili uase madefactæ, dulci aqua
 permisceantur, ac more faculenti uini diligenter colatæ gu-
 stu explorentur. nam qualem traditum ab eis retulerit hu-
 mor saporem, talem esse dicemus eius soli. sed citra hoc
 experimentum multa sunt, quæ & dulcem terram, & fru-
 mentis habilem significant, ut iuncus, ut calamus, ut gra-
 men, ut trifolium, ebulum, rubi, pruni siluestres, & alia
 complura, quæ etiam indagatoribus aquarum nota, non
 nisi dulcibus terræ uenis educantur. Nec contentos esse
 nos oportet prima specie summi soli, sed diligenter explo-
 randa est inferioris materiæ qualitas, terrena necne sit.
 Frumentis autem sat erit, si æquè bona suberit bipeda-
 na humus: arboribus altitudo quatuor pedum abunde est.
 Hæc cum ita explorauerimus, agrum sationibus faciun-
 dis, expediemus. Is autem non minimum exuberat, si cu-
 riose & scite subigitur. quare antiquissimi fere omnes for-
 mam huius operis conscripsere, quam uelut scita legemque
 in profcindendis agris sequantur agricolæ. Igitur in ope-
 re boues arcte iunctos habere conuenit, quò speciosius in-
 grediantur sublimes, & elatis capitibus, ac minus colla
 eorum labefactentur, iugumque melius aptum ceruicibus
 insidat. hoc enim genus iuncturæ maxime probatum est.
 Nam illud quod in quibusdam prouincijs usurpatur, ut
 cornibus illigetur iugum, fere repudiatum est ab omni-
 bus qui præcepta rusticis conscripserunt, neque imme-
 ritò: plus enim queunt pecudes collo & pectore conari,
 quàm cornibus. Atque hoc modo tota mole corporis, to-

43

44
 toque pondere nituntur: at illo, retractis & resupinis ca-
 pitibus excruciantur, ægréque terræ summam partem le-
 ui admodum uomere sauciant. Et ideo minoribus ara-
 tris moliuntur, qui non valent alte perfossam noualium
 terram rescindere: quod cum fit, omnibus uirentibus plu-
 rimum confert. nam penitus aruis sulcatis maiore incre-
 mento segetum arborumque foetus grandescunt. Et in hoc
 igitur à Celso dissentio, qui reformidans impensam, quæ
 scilicet largior est in amplioribus armentis, censet exi-
 guis uomeribus & dentalibus terram subigere, quò mi-
 noris formæ bubus administrari id possit, ignorans plus
 esse redditus in ubertate frugum, quàm stipendij, si maio-
 ra mercemur armenta, præsertim in Italia, ubi arbutis
 atque oleis consitus ager altius resolui ac subigi deside-
 rat, ut & summæ radices uitium, olearumque uomeribus
 rescindantur: quæ si maneant, frugibus obsint, & infe-
 riores penitus subacto solo facilius capiant humoris ali-
 mentum. Potest tamen illa Celsi ratio Numidiæ, & AE-
 gypto conuenire, ubi plerumque arboribus uiduum solum
 frumentis seminatur. Atque eiusmodi terram pinguis
 arenis putrem ueluti cinerem solutam, quanuis leuissimo
 dente moueri satis est. Bubulum autem per proficissimum
 ingredi oportet, alternisque uersibus obliquum tenere a-
 ratrum, & alternis recto plenoque sulcare: sed ita necubi
 crudum solum, & immotum relinquat, quod agricolæ sca-
 mnum uocant. Boves, cum ad arborem uenerint, fortiter
 retinere ac retardare, ne in radicem maiore nisu uomis im-
 pactus colla commoueat, neue aut cornu bos ad stipitem
 uehementius offendat, aut extremo iugo truncum deli-
 bet, ramumque deplantet: uoce potius quàm uerberibus
 terreat, ultimamque sint opus recusantibus remedia, plagæ.

nunquam stimulo laceſſat iuuenem, quod retrectantem, calcitroſumque eum reddit. nonnunquam tamen admo- neat flagello. Sed nec in media parte uerſuræ conſiſtat, dētque requiem in ſumma, ut ſpe ceſſandi totum ſpatium bos agilius eritatur. Sulcum autem ducere longiorem, quàm pedum centumviginti, contrarium pecori eſt, quo- niam plus æquo fatigatur, ubi hunc modum exceſſit. Cum uentum erit ad uerſuram, in priorem partem iugum pro- pellat, & boues inhibeat, ut colla eorum refrigeſcant, quæ celeriter conflagrant (niſi aſſiduè refrigerentur) & ex eo tumor, ac deinde ulcera inuadunt. Nec minus dolabra, quàm uomere bubulc⁹ utatur, & præfractas ſtirpes, ſum- māsque radices, quibus ager arbuiſto conſitus implicatur, 45 omnes refodiat, ac perſequatur.

Quæ cura adhibenda ſit bubus ab opere diſiunctis.

C A P. I I I.

Boues cum ab opere diſiunxerit, ſubſtrictos conſricet, manibūſque comprimat dorſum, & pellem reuellat, nec patiatur corpori adhærere, quia id genus morbi maxime eſt armentis noxiūm. Colla ſubigat, merūmque faucibus, ſi æſtuauerint, infundat. Satis autē eſt ſingulis binos ſex- tarios præbere: ſed antè ad præſepia boues religari non expedit, quàm ſudare atque anhelare deſierint. cū dein- de tempeſtiuè potuerint ueſci, non multum, nec uniuer- ſum cibum, ſed partibus, & paulatim præbere conuenit. Quem cum abſumpſerint, ad aquam duci oportet, ſibi- lōque allectari, quò libentius bibant, tum demum reductos largiori pabulo ſatiari. Hactenus de officio bubulci dixiſ- ſe abunde eſt. Sequitur, ut tempora quoque ſubigendi ar- ui præcipiamus.

Quo tempore campi arandi sint, & quo-
modo.

CAP. IIII.

Pingues campi, qui diutius continent aquam, proscin-
dendi sunt anni tempore iam incalescente, cum omnes
herbas ediderint, neque adhuc earū semina maturuerint.
sed tam frequentibus densisque sulcis arandi sunt, ut uix
dignoscatur in utram partem uomer actus sit: quoniā sic
omnes radices herbarum perruptæ necantur. Sed & com-
pluribus iterationibus sic resoluator uerna actum in pul-
uerem, ut uel nullam uel exiguam desideret occasionem,
cum seminauerimus. Nam ueteres Romani dixerunt male
subactum agrū, qui satis frugibus occandus sit. eum por-
rò an recte aretur, frequenter explorare debet agricola.

46 Nec tantum uisu, qui fallitur nonnunquam, superfusa terra
latentibus scamnis, uerumetiam tactu, qui minus decipi-
tur, cum solidi rigoris admota pertica trāsuersis sulcis in-
seritur. ea si æqualiter, ac sine offensione penetravit, ma-
nifestum est totum solum deinceps esse motum. si autem
subeunti durior aliqua pars obstitit, crudū uerna actum es-
se demonstrat. Hoc cum sæpius bubulci fieri uident, non
committunt scamna facere. Igitur uliginosi campi proscin-
di debent post Idus mēsis Aprilis. Quo tempore cum ara-
ti fuerint diebus interpositis circa solstitium; quod est no-
num, uel octauum Calend. Iulias iteratos esse oportebit, ac
deinde circa Septembris Calēdas tertiatos. Cum id tem-
pus ab æstiuo solstitio conuenit inter peritos rei rusticæ nō
esse arandum, nisi si magnis, ut fit nonnunquam, ac subi-
taneis imbribus, quasi hibernis pluuijs terra permadue-
rit. Quod cum accidit, nihil prohibet, quò minus men-
se Iulio uerna acta subigantur. sed quodocunque arabi-
tur, obseruabimus, ne lutosus ager tractetur, neue exi-

guis nimis semimadidus, quam terram rustici uariam ca-
 riosamque appellat. Ea est cum post longas siccitates leuis
 pluuia superiorē partem glæbarum madefecit, inferiorem
 non attingit. Nam quæ limosa uersantur arua, toto anno
 desinunt posse tractari, nec sunt habilia sementi, aut occa-
 sioni, aut sationi. At rursus, quæ uaria subacta sunt, con-
 tinuo triennio sterilitate afficiuntur. Medium igitur tem-
 peramentum maxime sequamur in aradis agris, ut neque
 siccitate careant, nec abundant uligine. Quippe nimis hu-
 mor, ut dixi, limosos, lutososque reddit. at quæ siccitatibus
 aruerunt expediri probe non possunt. nam uel respuitur
 duritia soli dens aratri, uel si qua parte penetravit, non
 minutè diffundit humum, sed uastos cæspites conuellit, qui-
 bus obiacentibus impeditum aruū minus recte potest ite-
 rari, quia pōderibus glæbarū, sicut aliquibus obstantibus
 fundamentis uomis à sulco repellitur: quo euenit, ut in ite-
 ratione quoque scamna fiant, et boues iniquitate operis
 maxime multentur. Accedit huc, quòd omnis humus quā-
 uis lætissima, tamen inferiorem partem ieiuniorem habet,
 eamque attrahūt excitatæ maiores glæbæ. Quò euenit, ut
 infœcundior materia mista pinguiori segetem minus ube-
 rem reddat, tum etiam ratio rustici aggrauatur exiguo
 profectu operis. Iusta enim fieri nequeunt, cum induruit
 ager. Itaque siccitatibus censeo quod iam proficissimum est,
 iterare, pluuiamque opperiri, quæ madefacta terra, facilè
 nobis culturam præbeat. Sed iugerum talis agri quatuor
 operis expeditur: nam commode profcinditur duabus, una
 iteratur, tertiatur dodrante, in lirā statim redigitur, qua-
 drante opere. Liras autem rustici uocant easdem porcas,
 cum sic aratum est, ut inter duos latius distantes sulcos
 medius cumulus sitam sedem frumentis præbeat. Col-

les pinguis soli peracta satione trimestri mense Martio, si uero tepor cæli siccitasque regionis suadebit, Februario statim proscindendi sunt. Deinde de Aprili medio usque in solstitium iterandi, tertianaque. Septembri, circa æquinoctium ac totidem operis, quot uliginosi campi excolitur iugerum talis agri. Sed in arando maxime est obseruandum, semper ut transversus mons sulcetur. Nam hac ratione difficultas ac cliuitatis infringitur, laborque pecudum & hominum commodissime sic minuitur. Paulum tamen quotiescunque iterabitur, modo in elatiora, modo in depressiora cliui obliquum agi sulcum oportebit, ut in utranque partem rescindamus, nec eodem uestigio terram moliamur. Exilis ager planus, qui aquis abundat, primum aratur, ultima in parte mensis Augusti. Subinde Septembri sit iteratus, paratusque sementi circa æquinoctium. Expedi-
 48 tior autem labor eiusmodi solo est, eo quod pauciores impenduntur operæ: nam tres uni iugero sufficiunt. Item graciles cliui non sunt æstate arandi, sed circa Septembres Calendas: quoniam si ante hoc tempus proscinditur, effœta, & sine succo humus æstuo sole peruritur, nullasque uirium reliquias habet. Itaque optime inter Calendas & Idus Septembris aratur, ac subinde iteratur, ut primis pluuijs æquinoctialibus conseri possit: neque in lira, sed sub sulco talis ager seminandus est.

Exilis terra quomodo stercoretur. C A P. V.

Prius tamen quam exilem terram iteremus, stercore re conueniet: nam eo quasi pabulo gliscit. In campo rarius, in colle spissius, acerui stercoreis, instar quinque modiorum disponentur, atque in plano pedes interualli quoquo uersus octo, in cliuo duobus minus relinqui sat erit. sed id nobis decrefcente luna fieri placet: nam ea res her-

bis liberat segetes. Iugerum autem desiderat, quod spissius stercoretur, uehes quatuor & uiginti: quod rarius, duodeuiginti. Disiectum deinde protinus firmum inarari, & obrui conuenit, ne solis halitu uires amittat, & ut permista humus prædicto alimento pinguescat. Itaque cum in agro disponentur a cerui stercoreis, non debet maior modus eorum dissipari, quàm quem bubulci eodem die possint obruere.

De generibus seminum. CAP. VI.

Quoniam sementi terram docuimus præparare, nunc seminum genera persequemur. Prima, & utilissima sunt hominibus frumenta, triticum, & semen adoreum. Tritici genera complura cognouimus. uerum ex his maximè serendum est, quod robus dicitur: quoniam & pondere, & 49 nitore præstet. Secunda conditio est habenda siliginis, cuius species in pane præcipua pondere deficitur. Tertium erit trimestre, cuius usus agricolis gratissimus. Nam ubi propter aquas, aliàmue causam matura satio est omissa, præsidium ab hoc petitur. Id genus est siliginis. Reliquæ tritici species, nisi si quos multiplex uarietas frugum, & inanis delectat gloria, superuacuae sunt. Adorei autè plerunque uidimus in usu genera quatuor. Far, quod appellatur clusinum, candoris nitidi. Far, quod uocatur uennuculum rutilum, atque alterum candidum, sed utrunque maioris ponderis, quàm clusinum. Semen trimestre, quod dicitur halicastrum, idque pondere, & bonitate est præcipuum. Sed hæc genera tritici, & adorei, propterea custodienda sunt agricolis, quòd raro quisquam ager ita situs est, ut uno semine contenti esse possimus, interueniente parte aliqua uel uliginosa, uel arida. Triticum autem siccò loco melius coalescit. Adoreum minus infestatur humore.

d.i.

De generibus leguminum.

C A P. VII.

Leguminum genera cum sint complura, maximè grata, & in usu hominum videntur, faba, lenticula, pisum, phasellus, cicer, cannabis, milium, panicum, sesama, lupinum, linum etiam, & ordeum, quia ex eo ptisana est. Item pabulorum optima sunt medica, & foenum Græcum, nec minus uicia. Proxima deinde cicera, & eruum, & farrago, quæ est ex ordeo. sed de his prius differemus, quæ nostra causa seminantur, memores antiquissimi præcepti, quo monemur, ut locis frigidis nouissimè, tepidis celerius, calidis ocissimè seramus. Nunc autem proinde, ac si temperatæ regioni præcepta dabimus.

Quod sit seminandi tempus.

C A P. VIII.

50 Placet nostro poetæ ad oreum, atque etiã triticum non antè seminare, quàm occiderint Vergiliæ: quod ipsum numeris sic edisserit:

At si triticam in messem, robustaque farræ
Exercebis humum, solisque instabis aristas,
Antè tibi eæ Atlantides abscondantur.

Absconduntur autem altero & trigesimo die post autumnale æquinoctium, quod ferè conficitur nono Calèd. Octobris: propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex & quadraginta ab occasu Vergiliarum, qui fit ante diem IX Calend. Nouemb. ad brumæ tempora. Sic enim seruant prudentes agricolæ, ut quindecim diebus prius, quàm conficiatur bruma, totidémque post eam confectam neque arent, neque uitem, aut arborem putent. Nos quoque non ambigimus in agro temperato, & minimè humido semen-tem sic fieri debere. Cæterum locis uliginosis, atque exilibus, aut frigidis, aut etiam opacis plerunque citra Calendas Octobris seminare conuenire, dum sicca tellure licet,

dum nubila pendent, ut prius conualescant radices frumentorum, quàm hibernis imbribus, aut gelicidijs, pruinisue infestentur. Sed quanuis tempestuè sementis confecta erit, cauebitur tamen, ut patentes liras, crebrósque sulcos aquarios, quos nonnulli elices uocant, faciamus, & omnem humorem in colliquias, atque inde extra segetes deriuemus. Nec ignoro quosdam ueteres auctores præcepisse, ne seminarentur agri, nisi cum terra pluuijs permaduisset. Quod ego, si tempestuè competat, magis conducere agricolæ non dubito. Sed si, quod euenit nonnunquam, seri sunt imbres, quanuis sitienti solo rectè semen committitur, idque etiam in quibusdam prouincijs, ubi status cæli talis est, usurpatur. Nam quod siccò loco ingestum, & innocatum est, perinde ac si repositum in horreo non corrumpitur: atque ubi uenit imber multorum dierum, sementis uno die surgit. Tremellius quidem asseuerat, prius quàm impleuerit, ab aubus, aut formicis sata edi, ubi æstiuis serenitatibus ager aret. Idque etiam sæpius non experti, uerum adhuc esse comperimus. Magis aptè tamen in eiusmodi agris adoreum, quàm triticum seritur: quoniam folliculum, quo continetur, firmum & durabilem aduersus longioris temporis humorem habet.

Quot seminum modios iugerum postulet,
& medicinæ seminum. CAP. IX.

Iugerum agri pinguis plerunque modios tritici quatuor, mediocris quinque postulat: adorei modios nouem, si est lætum solum, si mediocre, decem desiderat. Nam quanuis de mensura minus auctoribus conuenit, hãc tamè uideri commodissimam docuit noster usus, quem si quis sequi recusat, utatur præceptis eorum, qui bene uberem campum in singula iugera tritici quinque, & adorei octo modijs
d.ij.

obserere præcipiunt. Atque hac portione mediocribus agris semina præbenda censent. Nobis ne istam quidem quam prædiximus, mensuram semper placet seruari, quòd eam uariat aut loci, aut temporis, aut cæli conditio. Loci, cum uel in campis, uel collibus frumentum seritur, atque his uel pinguibus, uel mediocribus, uel macris. Temporis, cum autumno, aut etiam ingruente hieme frumenta iacimus. nam prima sementis rarius serere permittit, nouissima spissius postulat. Cæli, cum aut pluuium, aut siccum est. nam illud idem quod prima sementis, hoc quoque ultima desiderat. Omne autem frumentum maximè campo patente, & ad solem prono, apricòque & soluto lætatur.

52 Collis enim quanuis granum robustius aliquanto, minus tamen tritici reddit. Densa, cretosaque & uliginosa humus siliginem, & far adorem non incommodè alit. Ordeum nisi solutum, & siccum locum non patitur. Atque illa uicibus annorum requietum, agitatumque alternis, & quàm lætissimum uolunt aruum. hoc nullam mediocritatem postulat: nam uel pinguis, uel macerrima humo iaciatur, perit. Illa post continuos imbres, si necessitas exigat, quanuis adhuc limoso & madente sole sparseris, iniuriam sustinent. hoc si luto commiseris, emoritur. Siliginis autem, uel tritici, si mediocriter cretosus uliginosusue ager est, etiã paulò plus, quàm ut prius iam dixi, quinque modijs ad sationem opus est. At si siccus, & resolutus locus, idemque uel pinguis, uel exilis est, quatuor: quoniam & è contrario macer tantundem seminis poscit. Nam nisi rare conseritur, uanam, & minutam spicam facit. At ubi ex uno semine pluribus culmis fruticauit, etiam ex rara segete densam facit. Inter cætera quoque non ignorare debemus, quintam partem seminis amplius occupare agrum

consitum arbusto, quàm uacuum, & apertum. Atque ad-
 huc de satione autumnali loquimur: hâc enim potissimam
 ducimus. Sed & est altera, cum cogit necessitas: trimestrem
 uocant agricolæ. Ea locis prægelidis ac uinosis, ubi æstas
 est humida & sine uaporibus, rectè committitur. Cæte-
 ris admodum rarò respondet: quam tamen ipsam cæle-
 riter, & utique ante æquinoctium uernum conueniet per-
 agere. Si uerò locorum, & cæli conditio patietur, quantò
 maturius seuerimus, tantò commodius proueniet. Neque
 enim est ullum, sicut multi crediderunt, natura trimestre
 semen, quippe idem iactum autumnno melius respondet.
 Sed sunt nihilo minus quædam alijs potiora, quæ sustinēt
 ueris tepores, ut siligo, & ordeum galaticum, & halica- 53
 strum, granumque fabæ marsicæ. Nam cætera robusta
 frumenta semper ante hiemem seri debent in regionibus
 temperatis. Solet autem salsam nonnunquam & amaram
 uliginem uomere terra, quæ quanuis matura iam sata ma-
 nante noxio humore corrumpit, & locis glabrentibus si-
 ne ulla stirpe seminum areas reddit. Ea glabreta signis
 adhibitis notari conuenit, ut suo tempore uitijs eiusmodi
 medeamur. Nam ubi uel uligo, uel aliqua pestis segetem
 enecat, ibi columbinum stercus, uel si id non est, folia cu-
 pressi conuenit spargi, & inarari. Sed antiquissimum est,
 omnem inde humorem facto sulco deducere, aliter uana e-
 runt prædicta remedia. Nonnulli pelle hyænæ satoriam
 trimodiam uestiunt, atque ita ex ea, cum paulum immo-
 rata sunt semina iaciunt, non dubitantes prouentura, quæ
 sic sata sint. Quædam etiam subterraneæ pestes adul-
 tas segetes radicibus subsectis enecant. Id ne fiat, remedio
 est aquæ mistus succus herbæ, quam rustici fedum appel-
 lant. nam hoc medicamine una nocte semina macerata id-

d. iij.

ciuntur. Quidam cucumeris anguinei humorem expres-
sum, & eiusdem tritam radicem diluunt aqua, simulque
ratione madefacta semina terræ mandant. Alij hac ea-
dem aqua uel amurca insulsa, cum cœpit infestari seges,
perfundunt sulcos, & ita noxia animalia summouent. Il-
lud demceps præcipiendum habeo, ut demessis segetibus
iam in area futuro semini consulamus. Nam quod ait Cel-
sus, ubi mediocris est fructus, optimam quanque spicam le-
gere oportet, separatimque ex ea semē reponere: cum rur-
sus amplior messis prouenerit, quidquid exeretur, capi-
sterio expurgandum erit, & semper quod propter magni-
tudinem ac pondus in imo subsederit, ad semen reseruan-
54 dum: nam id plurimum prodest, quia quamuis celerius lo-
cis humidis, tamen etiam siccis frumenta degenerant, nisi
cura talis adhibeatur. Neque enim dubium est, ex robusto
semine posse fieri non robustum. quod uerò protinus exile
natum sit, nunquam robur accipere manifestum est. Ideo-
que Virgilius cū & alia tum & hoc de seminibus præ-
clare sic disseruit:

Vidi ego lecta diu, & multo spectata labore

Degenerare tamen, ni uis humana quotannis

Maxima quæque manu legeret. sic omnia fatis

In peius ruere, ac retro sublapsa referri.

Granum autem rutilum si cum diffissum est, eūdem colo-
rem interiorem habet, integrum esse nō dubitamus. Quod
extrinsecus albidum, intus etiam conspicitur candidum,
leue, ac uanum intelligi debet. nec nos tanquam optabilis
agricolis fallat siligo. Nam hoc tritici uitium est, & quan-
uis candore præstet, pōdere tamen uincitur. Verum in hu-
mido statu cæli recte prouenit, & ideo locis manantibus
magis apta est. Nec tamen ea longè nobis, aut magna dif-

facultate requirenda est. Nam omne triticum solo uliginoso post tertiam sationem conuertitur in siliginem. Proximus est his frumētis usus ordei, quod rustici hexastichum, quidam etiam cantherinum appellant: quoniam & alia animalia, quæ ruri sunt, melius quàm triticum, & hominem salubrius quàm malum triticum pascit. Nec aliud in egenis rebus magis inopiam defendit. Seritur soluta, siccæque terra, & uel præualida uel exili, quia constat arua segetibus eius macescere: propter quod pinguiissimo agro, cuius nimis uiribus noceri non possit, aut macro, cui nihil aliud committitur. Altero sulco seminari debet post æquinoctium media ferè sementi, si læto solo: si gracili, maturius. Iugerum quinque modij occupabunt. Idque ubi paulum maturuerit, festinantius, quàm ullum aliud frumentum demetendum erit. Nam & fragili culmo, & nulla uestitum palea granum eius celeriter decidit, iisdemque de causis facilius teritur, quàm cætera. Sed cum eius messem sustuleris, optimum est noualia pati anno cessare: si minus, stercore saturare, & omne uirus, quod adhuc inest terræ, propulsare. Alterum quoque genus ordei est, quod alij distichum, galaticum nonnulli uocant, ponderis & candoris eximij, adeò ut tritico mistum egregia cibaria familiæ præbeat. Seritur quàm pinguiissimis, sed frigidis locis circa Martium mensem. Melius tamen respondet, si clementia hiemis permittit, cum seminatur circa Idus Ianuarias. Iugerum sex modios postulat. Inter frumenta etiam panicum & milium ponenda sunt, quanuis iam leguminibus ea contribuerim: nam multis regionibus cibarijs eorum coloni sustententur. Leuem, solutamque humum desiderant. Nec in sabuloso solo, sed in arena quoque proueniunt, modo humido cælo, uel riguo

d.iiij.

solo, nam siccum cretosumque reformidant. Ante uer feri non possunt, quoniam teporibus maximè lætantur. ultima tamen parte Martij mensis commodissimè terræ committuntur. Nec impensa graui sationem cultoris onerant, quippe sextarijs ferè quatuor iugerum implent. Frequentem tamen exigunt sarritionem, & runcationem, ut herbis liberentur. Ea cum spicas ediderunt, prius quàm semina hient aestibus, manu carpuntur, & suspensa in sole cum assiccata fuerint, reconduntur, atque ita reposita perennant diutius quàm cætera. Panis ex milio cõficitur, qui antè quàm refrigescat, sine fastidio potest absumi. Panicum pinsitum, & euolutum furfure, sed & milium quoque pul-
 56 tem, quauis inopia, maximè cum lacte non fastidiendam præbet.

Quod solum cuique legumini conueniat. C A P. X.

Quoniam de frumentis abunde præcepimus, de leguminibus demceps differamus. Lupini prima ratio est, quòd & minimum operarum absumit, & uilissimè emitur, & maximè ex ijs quæ seruntur, iuuat agrum. Nam uineis iam emaciatis, & aruis optimum stercus præbet, ac uel effæto solo prouenit, uel repositum in granario patitur æuum. Boues per hiemem coctum maceratúmque probe alit. Famem quoque, si sterilitas annonæ inæssit hominibus, commodè propulsat. Spargitur statim ex area. Atque id solum omnium leguminum non desiderat requiem in horreo, siue Septembri mense ante æquinoctium, seu protinus à calendis Octobris crudis noualibus ingeras. Et qualitercunque obruas, sustinet coloni negligentiam. Teporem tamen autumnii desiderat, ut celeriter confirmetur. Nam si non ante hiemem conualuerit, frigoribus affligitur. Reliquum quod seminis superest, in tabulatum, quò fumus perue-

nit, optime reponis . quoniam si humor inuasit , uermes
gignit , qui simulatque oscilla lupinorum ederunt , reli-
qua pars enasci non potest. Id ut dixi , exilem amat ter-
ram, & rubricam præcipuè . nam cretam reformidat, li-
mosoque non exit agro . Iugerum decem modij occupant.
Ab hoc rectè phaselus terræ mandabitur , uel in uerna-
cto , uel melius pingui , & restibili agro . Nec amplius
quatuor modijs iugerum obseritur. Similis quoque ratio est
pisi , quod tamen facilem , & solutam terram desiderat,
tepidumque locum & cælum frequentis humoris. Eadem
mensura iugerum , uel modio minus quàm phaselum , li-
cet obserere primo tẽpore sementis ab æquinoctio autum- 57
nali . Fabæ pinguius locus , uel stercoreatus destina-
tur, etsi uernaactum erit in ualle situm , quod à superio-
re parte succum accipit, prius tamen iaciemus semina, de-
inde proscindemus terram, proscissamque in liram reuo-
cabimus , occabimusque , quo altius largiore humo conte-
gatur. Nam id plurimum refert , ut radices enatorum se-
minum penitus demersæ sint. Sin autem proximæ mes-
sis, occupandum erit restibile , defectis stramentis qua-
tuor & uiginti uehes stercoreis in iugerum disponemus, dis-
sipabimusque. Et similiter cum semen crudo solo ingesse-
rimus, inarabimus , imporcatumque occabimus : quantum
sint, qui negent locis frigidis oportere occari fabam, quia
extantes glæbæ à gelicidijs adhuc eam teneram uindicent,
& aliquem teporem frigore laboranti præbeant. Sunt e-
tiam qui putent in aruis hanc eandem uicè stercoreis fun-
gi, quod sic ego interpretor, ut existimem non sationibus
eius pinguescere humum, sed minus hanc quàm cætera
semina uim terræ consumere. Nam certum habeo frumen-
tis utiliore agrum esse, qui nihil, quàm qui istam sili-

quam proximo anno tulerit. Iugerum agri, ut Tremel-
lio, quatuor: ut nobis uidetur, fabæ sex occupant modij, si
solum pingue sit: si mediocre, paulo amplius. Eaque nec
macrum, nec nebulosum locum patitur. Densa tamen hu-
mo sæpe commodè respondet. Media sementi pars seri, et
pars ultima debet, quæ septimuncialis satio dicitur. Tem-
pestiua frequentius, nonnunquam tamen sera melior est.
Post brumam parum rectè seritur, pessimè uere: quan-
uis sit etiam trimestris faba, quæ mense Februario se-
ratur. quinta parte amplius, quàm matura, sed exiguas pa-
leas, nec multam siliquam facit. Veteres itaque rusticos
58 plerunque dicentes audio, malle se matura fabalia quàm
fructum trimestrem. Sed quocunque tempore anni se-
retur, opera danda erit, ut quantum destinauerimus in sa-
tionem, tantum quintadecima luna, si tamen ea non trans-
curret eo die solis radios, quod Græci ἀπὸ νουαυσιῦ uocant. Si
minus quartadecima utique adhuc crescente lumine spar-
gatur, etiam si confestim totum semen operiri non poterit.
Nihil enim nocebitur ei nocturnis roribus alijsue ex cau-
sis, dum à pecore et auibus uindictetur. Priscis autem ru-
sticis, nec minus Virgilio prius amurca, uel nitro macera-
ri eam, et ita seri placuit:

Lætior ut foetus siliquis fallacibus esset.

Et quanuis igni exiguo properata maderent.

Nos quoque sic medicatam comperimus, cum ad maturitatē
perducta sit, minus à curculione infestari. Sed et illud
quod deinceps dicturi sumus experti præcipimus, silente
luna fabam uellito ante lucem. Deinde cum in area exaru-
erit, confestim prius quàm luna incrementum capiat, excu-
sam refrigeratamque in granarium conferto. Sic condita
à curculionibus erit innoxia. Maximèque ex leguminibus

ea, & sine iumentis teri, & sine uento purgari expeditis-
 sime sic poterit. Modicus fasciculorum numerus resolutus
 in extrema parte areæ collocetur, quem per longissimum e-
 ius, mediūmque spatium tres uel quatuor homines promo-
 ueant pedibus, & baculis furcillisue contendant: deinde
 cum ad alterā partem areæ peruenerint, in aceruum cul-
 mos regerant. Nam semina excussa in area iacebunt, su-
 perque ea paulatim eodem modo reliqui fasciculi excutien-
 tur. Ac durissimæ quidem acus resectæ, separatæque erūt
 à cidentibus: minutæ uero, quæ de siliquis cum faba rese-
 derunt, aliter secernentur. Nam cum aceruus paleis, granis
 que mistus in unum fuerit coniectus, paulatim ex eo uenti-
 labris per longius spatium iactetur. quo facto palea, quæ 59
 leuior est, citra decidet: faba, quæ longius emittetur, pura
 eo perueniet, quo uentilator eam iaculabitur. Lentem semē
 ti media crescenti luna usque in duodecimam, solo tenui
 & resoluta, uel pingui & siccato maxime loco seri conue-
 nit: nam in flore facile luxuria & humore corrumpitur,
 quæ ut celeriter prodeat, & ingrandescat, antequam se-
 ratur, fimo arido permisceri debet, & cum ita quatuor, aut
 quinque diebus requieuerit, spargi. Sationes eius duas ser-
 uamus, alteram maturam per mediam sementim, seri-
 orem alteram mense Februario. Iugerum agri paulo plus
 quàm modius occupat. Ea ne curculionibus absumatur
 (nam etiam dum est in siliqua, estur) curandū erit, ut cum
 extrita sit, in aquam demittatur, & ab inani, quæ protinus
 innatat, separetur solida: tum in sole siccetur, & radice
 silphij trita cum aceto aspergatur, defriceturque, atque ita
 rursus in sole siccata, & mox refrigerata recondatur, si
 maior est modus, in horreo: si minor, in uasis olearijs, sal-
 samentarijsque, quæ repleta cum confestim gypsata sint,

quandocunque in usus prompserimus, integram lætem re-
 periemus. Potest tamen etiam citra istam medicationem ci-
 neri musta commodè seruari. Lini semen, nisi magnus est
 eius in ea regione quam colis proventus, & pretium pro-
 ritat, serendum non est. agris enim præcipue noxium est.
 itaque pinguißimum locum & modicè humidum poscit.
 Seritur à Calend. Octob. in ortum Aquilæ, qui est VII
 Idus Decemb. Iugerum agri octo modijs obseritur. Non-
 nullis placet macro solo quàm spississimum semen eius com-
 mitti, quo tenuè linum proueniat. Idem etiam si læto so-
 lo seratur mense Februario, X modios in iugerum iaci o-
 60 portere dicunt. Sesama, quæ rigantur maturius, quæ carent
 humore, ab æquinoctio autumnali serenda sunt, in Idus
 Octob. putre solum, quod Campani pullum uocant, ple-
 runque desiderat. non deterius tamen etiam pinguibus ha-
 renis, uel congestiua humo proueniunt: tantùmque semi-
 nis, quantum milium panicumque, interdum etiam duo-
 bus sextarijs amplius in iugerum spargitur. Sed hoc quidè
 semen Ciliciæ Syriæque regionibus ipse uidi mense Iunio
 Iulioque conseri, & per autumnum cum permaturuerit,
 tolli. Cicerula quæ piso est similis, mense Ianuario, aut Fe-
 bruario seri debet læto loco, cælo humido. Quibusdam ta-
 men Italiæ locis ante Calend. Nouemb. seritur. Tres mo-
 dij iugerum implent, nec ullum legumen minus agro no-
 cet. sed rarò respondet: quoniam nec siccitates, nec austros
 in flore sustinet, quæ utraque incommoda ferè eo tempore
 anni sunt quo deflorescit. Cicer quod arietinum uocatur,
 itémque alterius generis quod punicum, seri mense Mar-
 tio toto potest, cælo humido, loco quàm lætissimo. Nam etiã
 id terram lædit: atque ideo improbatum à callidioribus a-
 griculis. quod tamen si seri debeat, pridie macerandum erit,

ut celerius enascatur. Iugero modij tres abunde sunt. Cannabis solum pingue stercoratúmque, & riguum, uel planum, atque humidum, & altè subactum deposcit. In quadratum pedē seruntur grana sex eius seminis Arcturo ex oriente, quod est ultimo mense Februario circa sextum aut quintum Calend. Mart. Nec tamen usque in æquinoctiū uernum, si sit pluuius cæli status, improbè seretur. Ab his leguminibus ratio est habenda naporū raporúmque: nam utraque rusticos implent, Magis tamen utilia rapa sunt, quia & maiore incremento proueniunt, & non hominem solum, uerum etiam boues pascunt, præcipuè in Gallia, ubi hyberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet. Solum putre & solutum res utraque desiderat, nec densa nascitur humo. Sed rapa campis & locis humidis lætantur. Napus deuexam amat, & siccam tenuique propiorem terram. Itaque glareosis, sabulosi'sque aruis melior exit, locique proprietas utriusque semen commutat. Nanque in alio solo rapa biennio sata conuertuntur in napum, in alio napus raporum accipit speciem. Riguis locis utrunque recte ab solstitio seritur: siccis, ultima parte mensis Augusti, uel prima Septembris. Subactum solum pluribus iterationibus aratri uel rastri, largoque stercore satiatum postulant. Nam id plurimum refert, non solum quòd melius ea proueniunt, sed quòd etiam post fructum eorum sic tractatum solum segetes opimas facit. Iugerum agri non amplius quatuor sextarijs raporum seminis obserendum est: quarta parte amplius naps spargendum, quia non in uentrem latefcunt, sed tenuem radicem deorsum agunt. Atque hæc hominum caussa serenda censemus, illa demde pecudum.

De genere pabulorū, & de medica, uicia, farragine,
 auena, fœno Græco, eruo, & cicera. CAP. XI.

Pabulorum genera complura, sicut medicam, & uiciam, farraginem quoque ordeaceam, & auenam, fœnum Græcum, nec minus eruum, & cicera. Nam cætera neque enumerare, ac minus serere dignamur: excepta tamen cythiso de qua dicemus in ijs libris, quos de generibus surculorum conscripsimus. Sed ex ijs, quæ placent, eximia est herba medica: quòd cum semel seritur, decem annis durat: quòd per annum, deinde rectè quater, interdum etiam sexies demetitur, quòd agrum stercoreat, quòd omne emaciatum armentum ex ea pinguescit, quòd ægrotanti pe-
 62 cori remedium est, quòd iugerum eius toto anno tribus equis abunde sufficit. Seritur, ut deinceps præcipiemus. Locum in quo medicam proximo uere saturus es, proscindito circa Calendas Octobris, & eum tota hieme putrescere finito. Deinde Calendis Februarijs diligenter iterato, & lapides omnes egerito, glæbâsque offringito. Postea circa Martium mensem tertiato, & ocato. Cum sic terram subegeris, in morem horti areas latas pedum denūm, longas pedum quinquagenūm facito, ut per semitas aqua ministrari possit. Aditūque utraque parte rucantibus pateat: deinde uetus stercus inijcito, atque ita mense ultimo Aprilis serito tantum, quantum ut singuli cyathi seminis locum occupent decem pedum longum, & quinque latum: quod ubi fœris, ligneis rastris, id enim multum confert, statim iacta semina obruantur: nam celerrime sole aduruntur. Post sationem ferro tangi locus non debet. Atque, ut dixi, ligneis rastris sarriendus, & identidem rucandus est, ne alterius generis herba inualidam medicam perimat. Tardius messem primam eius facere oportet.

tebit, cum iam seminum aliquam partem eiecerit. Posteaquam uoles teneram, cum profiluerit, defeces licet, et iumentis præbeas: sed inter initia parcius, dum consuescant, ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim, et multum creat sanguinem. Cum seueris autem, sæpius eam rigato. Paucos deinde post dies, ut cœperit fruticare, omnes alterius generis herbas eruncato. Sic culta sexies in anno demeti poterit, et permanebit annis decem. Viciæ autem duæ sationes sunt. Prima, quam pabuli causa circa æquinoctium autumnale serimus, septem modios eius in unum iugerum. Secunda, qua sex modios mense Ianuario, uel etiam serius iacimus semini prognerando. Vtraque satio potest cruda terra fieri, sed melius proficissæ: idque genus præcipue non amat rores, cum seritur. Itaque post secundam diei horam, uel tertiam spargendum est, cum iam omnis humor sole uentõe deterfus est: neque amplius proijci debet, quàm quod eodem die possit operiri. Nam si nox incessit, quantulocunque humore prius, quàm obruatur, corrumpitur. Obseruandum erit, ne ante quintam et uigesimam lunam terræ mandetur. Aliter satæ ferè limacem nocere comperimus. Farraginem in restibili stercoreatissimo loco, et altero sulco serere conuenit. Ea fit optima cum cantherini ordeï decem modijs iugerum obseritur circa æquinoctium autumnale, sed impendentibus pluuijs, ut consita, rigatæque imbribus celeriter prodeat, et confirmetur ante hiemis uolentiam. Nam frigoribus cum alia pabula defecerunt, ea bubus cæterisque pecudibus optime desecta præbetur, et si depascere sæpius uoles, usque in mensem Maium sufficit. Quòd si etiam semen uoles ex ea percipere, à Calend. Martijs pecora depellenda, et ab omni noxa defendenda est, ut sit idonea frugibus.

Similis satio auenæ, quæ autumnō sata, partim cæditur in
 fœnum, uel pabulum, dum adhuc uret, partim semini cu-
 stoditur. Fœnum Græcum, quod siliquam uocant rustici,
 duo tempora sationū habet: quorum alterū est Septēbris
 mensis (cum pabuli causa seritur) iisdem diebus quibus
 uicia circa æquinoctium: alterum autem mensis Ianuarij
 ultimo, uel primo Februarij, cum in messem seminatur. sed
 hac ratione iugerum sex modijs, illa septem occupamus: u-
 traque cruda terra non incommode fit: datūrque opera,
 ut spissè aretur, nec tamen altè. nam si plus quatuor digi-
 tis adobrutum est, semen eius non facile prodit. propter
 quod nonnulli prius quàm serant, minimis aratris profici-
 dunt, atque ita iaciūt semina, & sarculis adobruunt. Erui
 autem lætatur loco macro, nec humido, quia luxuria ple-
 rūque corrumpitur. Potest & autumnō seri, nec minus post
 brumam Ianuarij parte nouissima, uel toto Februarij, dū
 ante Calendas Martias: quem mensem uniuersum negant
 agricolæ huic legumini conuenire, quòd eo tempore satum
 pecori sit noxium, & præcipuè bubus, quos pabulo suo
 cerebrofos reddat. Quinque modijs iugerū obseritur. Cicera
 bubus erui loco fresca datur in Hispania bætica, quæ cū su-
 spensa mola diuisa est, paulū aqua maceratur, dum len-
 tescat. atque ita mista paleis subtritis pecori præbetur. Sed
 erui duodecim libræ satisfaciunt uni iugo, cicerae sexde-
 cim. eadem hominibus non inutilis, neque iniucunda est.
 sapore certè nihilo differt à cicercula, colore tantum di-
 scernitur: nam est obsoletior, & nigro propior. seritur pri-
 mo uel altero sulco, mense Martio ita ut postulat solilæti-
 tia: quòd eadem quatuor modijs, nonnunquam & tribus,
 interdum etiam duobus ac semodio iugerum occupat.

Quemadmodum, & quot operis unumquod-
que legumen colatur. CAP. XII.

Quoniam quando quidque serendum sit persecuti sumus, nunc quemadmodum, quotque operis singula eorum, quæ retulimus colenda sint, demonstrabimus. Peracta sementi, sequens cura est sarritionis, de qua non convenit inter auctores. Quidam negant eam quicquam proficere, quòd frumenti radices sarculo detegantur, aliquæ etiã succidantur, ac si frigora incesserint, post sarritionem gelu frumenta enecentur. Satius autem ea esse tempestive runcari & purgari. Pluribus tamen sarriri placet, sed neque eodem modo, neque iisdem temporibus usquequaque fieri. Nam in agris siccis & apricis, simulac primùm sarritionem pati queat segetes, debere eas permota terra adobrui, ut fruticare possint: quod ipsum ante hiemem fieri oportere, deinde post hiemem iterari. In locis autem frigidis & palustribus plerũque trãfacta hieme sarriri, nec adobrui, sed plana sarritione terrã permoueri. Multis tamen nos regionibus aptam esse hiemalem sarritionem comperimus, duntaxat ubi & siccitas cæli, & tepores permittunt. Sed nec istud ubique fieri censemus: uerum incolarũ consuetudine uti. sunt enim regionum propria munera, sicut Aegypti & Africæ, quibus agricola post sementẽ, ante messem segetem non attingit, quoniam cæli conditio, & terræ bonitas ea est, ut uix ulla herba exeat, nisi ex semine iactato, siue quia rari sunt imbres, seu quia qualitas humi sic se cultoribus præbet. In ijs autem locis, ubi desideratur sarritio, non ante sunt attingendæ segetes, etiam si cæli status permittit, quàm cum sata sulcos contexerint. Triticumque & adoreũ cum quatuor fibras habere cœperint, ordeum cũ quinque, faba & cætera legumina cum quatuor

digitis à terra extiterint, recte sarrientur. Excepto tamen lupino, cuius semini contraria est sarritio, quoniam unam radicem habet, quæ siue ferro succisa est, seu vulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiam si non fieret, superuacuum tamen esset cultus, cum sola hæc res adeo non infestetur herbis, ut ipsa herbas perimat. At aliæ segetes uel quæ humidæ moueri possunt, melius tamen sicæ sarriuntur, quoniam sic tractatæ non infestantur rubigine. hordeum uero nisi siccissimum tangi non debet. Fabam multi ne sarriendam quidem putant, quòd & manibus, cum maturuerit, ducta secernatur à cætera runcatione, & internatæ herbæ fœno reseruentur. Cuius opinionis etiam

66 Cornelius Celsus est, qui inter cæteras dotes leguminis hanc quoque enumerat, quòd sublata faba fœnum ex eodẽ loco secari posse dicat. Sed mihi uidetur pessimi agricolæ, committere, ut satis herba proueniat. frugibus enim plurimum detrahatur, si relinquitur runcatio. Neque enim est rustici prudentis magis pabulis studere pecudum, quàm cibis hominum, cum præsertim liceat illa quoque cultu pratorum consequi: adeoque fabam sarriendam censeo, ut existimem debere ter sarri: nam sic cultam comperimus non solum multiplicare fructum, sed exiguam portionem in ualulis habere. Frescæque eius & expurgatæ modium penitentiam plenum esse, quàm integræ, cum uix minuatur mensura detractis putaminibus. Atque in totum, sicut ante iam diximus, hiberna sarritio plurimum iuuat diebus serenis ac siccis post brumam cõfectam mense Ianuario, si gelicidia non sint. Ea porro sic debet fieri, ne radices satorum lædantur, & ut potius adobruantur, cumulisque exaggerentur, ut latius se frutex humi diffundat. Id prima sarritione fecisse proderit, secunda oberit, quia cū pullulare de-

sunt frumentum, putrescit si adobrutum est. Nihil itaque amplius in iteratione, quam remoliri terra debet æqualiter: eamque trāsfecto æquinoctio uerno statim peragi oportet intra dies uiginti antequam seges in articulum eat, quoniam serius sarrita corrumpitur insequentibus æstiuis siccitatibus, & caloribus. Subiungenda deinde est sarritioni runcatio, curandūmq; ne florentem segetem tangamus: sed aut antea, aut mox cum defloruerit. Omne autem frumentum & hordeum, quicquid denique non duplici semine est, spicam à tertio ad quartum nodū emittit, & cum totam edidit, octo diebus deflorescit, ac deinde grandescit diebus quadraginta, quibus post florem ad maturitatem deuenit. Rursus quæ duplici semine sunt, ut faba, pisum, lenticula, diebus XL florent, simulque grandescunt.

Pro modo cuiusque agri quot operæ designentur.

CAP. XIII.

Et ut iam percenseamus quot operis in aream perducantur ea, quæ terræ credidimus. Tritici modij quatuor, uel quinque, bubulcorū operas occupant quatuor, occatoris unam, sarritoris duas primū, & unam cum iterum sarruntur, runcatoris unam, messoris unam & dimidiam. in totum summa operarū decem & dimidia. Siliginis modij quinque, totidē operas, desiderāt. Sesami modij nouem, uel decem, totidem operas quot tritici modij quinque postulant. Hordei modij quinque bubulci operas tres exigunt, occatoriam unam, sarritoriā unam & dimidiā, messoriam unam. Summa operarū sex & dimidia. Fabæ modij quatuor, uel sex, in uernacto duas operas bubulcorū detinent, at in restibili unam. Occantur sesquiopera, sarruntur sesquiopera, iterum sarruntur una opera, & tertio una, metuntur una. Summa fit operarum octo, uel septem. Viciæ e.ij.

modij sex uel septem, in ueruacto bubulcorū duas operas
 uolunt, in restibili unam: item, occantur una opera, metun-
 tur una. Summa fit operarū quatuor uel trium. Erui mo-
 dij quinque totidem operis conseruntur, occantur una: item
 singulis sarriuntur, runcantur, metunturque: cuncta sex o-
 peras occupant. Siliquæ modij sex, uel septem totidē ope-
 ris obruuntur, metuntur una. Phaseoli modij quatuor ob-
 ruuntur totidem operis, occantur una, metuntur una. Cice-
 ræ, uel cicerculæ modij quatuor, operas bubulcorum tres
 postulant, occantur opera una, runcantur una, uelluntur u-
 na. Summa fit sex operarum. Lentis sesquimodius totidem
 68 operas desiderat, occatur una, sarritur duabus, runcatur
 una, uellitur una. Summa fit operarum octo. Lupini modij
 decem obruuntur una, occantur una, metuntur una. Milij sex-
 tarij quatuor, totidēque panici, bubulcorum operas occu-
 pant quatuor, occantur operis tribus, sarriuntur tribus:
 quot operis carpantur, incertum est. Ciceris modij tres, operis
 totidem seminantur, occantur duabus, sarriuntur una, run-
 cantur una, uelluntur tribus. Summa fit decem operarum.
 Lini decem modij, uel octo, quatuor iugis conseruntur, occan-
 tur operis tribus, runcantur una, uelluntur tribus. Summa
 fit undecim operarū. Sesami sextarij sex, tribus iugis à pro-
 scissione coluntur, occantur operis quatuor, sarriuntur qua-
 tuor, & sarriuntur iterū duabus, metuntur duabus. Sum-
 ma fit operarū quindecim. Cannabis seritur, ut supra do-
 cuimus: sed incertum est quantam impēsam, curāque de-
 sideret. At medica obruitur non aratro, sed, ut dixi, ligneis
 rastellis. Iugerum agri eius occatur duabus, sarritur una,
 metitur una. Hac consummatione operarum colligitur pos-
 se agrum ducentorum iugerum subigi duobus iugis boum,
 totidēque bubulcis, & sex mediastinis: si tamen uacet

arboribus. at si sit arbustum, eundem modū Saferna tribus hominibus adiectis asseuerat probe satis excoli: quæ nos ratio docet sufficere posse iugum boum tritici centum uiginti quinque modijs, totidémque leguminum, ut sit in assem autumnalis satio modiorum ducentorum quinquaginta: & post hanc nihilominus conserat trimestriū modios quinque & septuaginta. Hoc deinde sic probatur. Semina, quæ quarto sulco seruntur in iugeribus uiginti quinque, desiderant bubulcorum operas C X V. Nam proscinditur is agri modus, quamuis durissimi, quinquaginta operis, iteratur quinque & uiginti, tertiat & conseritur X L. Cætera legumina occupat operas L X. id est menses duos. Pluuiales quoque & feriarum computatur, quibus non aratur, dies quinque & X L. item peracta sementi, quibus requiescunt, dies X X X. Sic in asse fiunt octo menses, & dies X. Supersunt tamen de anno tres reliqui menses, & dies V, & X X, quos absumamus aut in satione trimestrium, aut in uecturis fœni, & pabulorum, & stercoreum, aliorumque utensilium.

Quæ legumina aruis noceant quæque prosint.

CAP. XIII.

Sed ex ijs, quæ retuli, seminibus, idem Saferna putat alijs stercorari & iuari agros, alijs rursus peruri, & emaciari. Stercorari lupino, faba, uicia, eruo, lente, cicercula, piso. De lupino nihil dubito, atque etiam de pabulari uicia, si tamen eam uiridem defectam confestim aratrum subsequatur, & quod falx reliquerit, priusquam inarescat, uomis rescindat, atque obruat: id enim cedit pro stercore. nã si radices eius defecto pabulo relicte inaruerint, succum omnem solo auferent, uimque terræ absument. quod etiam in faba, cæterisque leguminibus, quibus ter-

e. iij.

ra gliscere uidetur, uerisimile est accidere: ut nisi protinus sublata messe eorum proscindatur, nihil ijs segetibus, quæ deinceps in eo loco seminari debent, profuturum sit. Ac de ijs quoque leguminibus, quæ uelluntur, Tremellius obesse maxime ait solo uirus ciæris, & lini: alterū quia sit salsæ, alterum quia sit feruidæ naturæ, quod etiam Virgilius significat dicendo,

Vrit enim lini campum seges, urit aunæ,

Vrunt lethæo perfusa papauera somno.

Neque enim dubiū, quin & ijs seminibus infestetur ager, sicut etiā milio, & panico. Sed omni solo, quod prædictorum leguminum segetibus fatiscit, una præsens medicina est, ut stercore adiues, & absumptas uires hoc uelut pabulo refoueas. Nec tantum propter semina, quæ sulcis aratri committuntur, uerum etiam propter arbores, ac uirgulta, quæ maiorem in modum lætantur eiusmodi alimento. Quare si est, ut uidetur agricolis utilissimum, diligentius de eo dicendum existimo, cum priscis auctoribus, quamuis non ommissa res, leui tamen admodum cura sit prodita.

De generibus stercoreis.

C A P. X V.

Tria igitur stercoreis genera sunt præcipua, quod ex auiibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus confit. Auiū primum habetur quod ex colūbarijs egeritur. deinde quod gallinæ, cæteræque uolucres edunt: exceptis tamen palustribus, aut nātibus, ut anatis & anseris: nam id noxium quoque est. Maxime tamen columbinum probamus, quod modice sparsum terrā fermentare comperimus. Secundum deinde, quod homines faciunt, si & alijs uillæ purgamentis immisceatur, quoniā per se naturæ est feruentioris, & idcirco terrā perurit. Aptior est tamen surculis hominis urina, quam sex mensibus passus fueris ueterascere, si ui-

tibus aut pomorū arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec solū ea res maiorem facit prouētum, sed etiam saporē & odorem uini pomorūmq; reddit meliorem. Potest & uetus amurca, quæ salē non habet, permista huic commode, frugiferas arbores, & præcipuè oleas rigare. nā per se quoque adhibita multum iuuat. Sed usus utriusque maxime per hiemem est: & adhuc uere ante æstuos uapores, dū etiam uites & arbores oblaqueatæ sunt.

Tertium locum obtinet pecudū stercus, atque in eo quoque discrimen est: nam optimum existimatur, quod asinus facit, quoniā id animal lentissime mandit, ideóque facilius concoquit, & bene confectum, atque idoneum protinus aruo finum reddit. Post hæc quæ diximus, ouillū, & ab hoc caprinum est, mox cæterorum iumentorum, armentorūmq; que. Deterrimum ex omnibus suillum habetur. Quin etiam satis profuit cineris usus & fauillæ. Frutex uero lupini succisus optimi stercoreis uim præbet. Nec ignoro quoddam esse ruris genus, in quo neque pecora, neque auis haberi possint: attamen inertis est rustici eo quoque loco defici stercore. Licet enim quamlibet frondē, licet è uepribus compitisque congesta colligere: licet filicem sine iniuria uicini etiam cum officio decidere, & permiscere cum purgamentis cortis. licet depressa fossa, qualem stercorei repando primo uolumine fieri præcipimus, cinerem cœnūmq; que cloacarum, & culmos, cæteraque quæ euerruntur, in unum congerere; sed eodem medio loco robustam materiam defigere conuenit. nanque ea res serpentum noxam latere in stercore prohibet. Hæc ubi uiduus pecudibus ager. Nam ubi greges quadrupedum uersantur, quædam quoti die, ut culina, & caseale: quædam pluuijs diebus, ut bubilia, & ouilia debent emundari. At si tantum frumenta-

e.iiij.

rius ager est, nihil refert genera stercoreis separari: si autem surculo, & segetibus, atque etiam pratis fundus est dispositus, generatim quoque reponendum est, sicut caprarum & auium. Reliqua deinde in prædictum locum concauum congerenda, & assiduo humore satienda sunt, ut herbarum semina culmis, cæterisque rebus immista putrescant. Aestiuis deinde mensibus non aliter, ac si repastines, totum sterquilinium rastris permisceri oportet, quo facilius putrescat, & sit aruis idoneum. Parum autem diligentes existimo esse agricolas, apud quos minores singulæ pecudes tricenis diebus minus quam singulas, itemque maiores denas uehes stercoreis efficiunt, totidemque singuli homines, qui non solum ea purgamenta quæ ipsi corporibus edunt, sed & quæ coluues cortis & ædificij quotidie gignit, contrahere & congerere possunt. Illud quoque præcipiendum habeo, stercois omne quod tempestiue repositum anno requieuerit, segetibus esse maxime utile. Nam & uires adhuc solidas habet, & herbas nõ creat. Quanto autem uetustius sit minus prodesse, quoniam minus ualeat. Itaque pratis quam recentissimum debere iniici, quod plus herbarum progneret: idque mense Februario luna crescente fieri oportere. nam ea quoque res aliquantum fœni fructum adiuuat. De cætero usus stercoreis qualis in quaque re debeat esse, tum dicemus, cum singula persequemur.

Quibus temporibus agri stercoreandi sunt.

C A P. XVI.

Interim qui frumentis arua præparare uolet, si autumno sementem facturum est, mense Septembri: si uere, qualibet parte hiemis modicos acruos luna decrescente disponat, ita ut plani loci iugerum duodeuiginti, cliuosi qua-

tuor & uiginti uehes stercoris teneant: & ut paulo prius dixi, non antea dissipet cumulos, quàm erit saturus. Si tamen aliqua causa tempeſtuam ſtercorationem facere prohibuerit, ſecunda ratio eſt, ante quàm ſarrias more ſeminantis ex amarijs puluerem ſtercoris per ſegetem ſpargere. Si & is non erit, caprinum manu iacere, atque ita terrã ſarculis permifcere. ea res lætas ſegetes reddit. Nec ignorare colonos oportet, ſicuti refrigeſcere agrum, qui non ſtercoretur, ita peruri, ſi nimium ſtercoretur: magiſque conducere agricolæ, frequenter id potius, quàm immodice facere. Nec dubium, quin aquoſus ager maiorem eius copiam, ſicus minorem deſideret. alter quòd aſſiduus humoribus rigens hoc adhibito regelatur. alter quòd per ſe tepens ſiccitatibus, hoc aſſumpto largiore torretur: propter quod nec deeſſe ei talem materiam, nec ſuper-eſſe oportet. Si tamen nullũ genus ſtercoris ſuppetet, ei multum proderit fe-
73
 ciſſe, quod M. Columellam patrum meum doctiſſimum & diligentiſſimum agricolam ſæpenumero uſurpaſſe memoria repeto, ut ſabuloſis locis cretam ingereret: cretoſis ac nimium denſis, ſabulum: atque ita non ſolum ſegetes lætas excitaret, uerumetiam pulcherrimas uineas efficeret. Nam idem negabat ſtercus uitibus ingerendum, quòd ſaporem uini corrumpere: meliorẽmque cenſebat eſſe materiam uindemijs exuberandis, congeſtitiam, uel de uepribus, uel denique aliã quamlibet arceſſitam, & aduectam humum. Iam uero, ut ego reor, ſi deſiciatur omnibus rebus agricola, lupini certe expeditiſſimum præſidium non deeſſe, quod cum exili loco circa Idus Septembris ſparſerit & in arauerit, idque tempeſtue uomere uel ligone ſuctiderit, uim optimæ ſtercorationis exhibebit. Suctidi autem lupinum ſabuloſis locis oportet, cum ſecundum florem: ru-

bricosis, cū tertiū egerit. Illic dum tenerum est cōuertitur, ut celeriter ipsum putrescat, permisceaturque gracili solo: hic iā robustius, quò solidiores glæbas diutius sustineat, et suspēdat, ut eæ solibus æstiuis uaporatæ resoluantur.

Quemadmodum ex aruo prata fiant. CAP. XVII.

Atque hæc arator exequi poterit, si non solū, quæ re-
tuli genera pabulorum prouiderit, uerumetiā copiam fœ-
ni, quò melius armenta tueatur, sine quibus terram com-
mode moliri difficile est: et ideo necessarius ei cultus est
etiā prati, cui ueteres Romani primas in agriculture tri-
buerunt. Nomen quoque indiderunt ab eo, quò protinus
esset paratum, nec magnum laborem desideraret. M. qui-
dem Porcius et illa commemorauit, quò nec tempestati-
bus affligeretur, ut aliæ partes ruris, minimūque sumptus
egens, per omnes annos præberet redditum: neque eū sim-
plicem, cum etiam in pabulo non minus redderet, quàm in
74 fœno. Eius igitur animaduertimus duo genera, quorū al-
terum est siccaneum, alterum rignū. Læto pinguique cam-
po non desideratur influens riuus, meliūsque habetur fœ-
num, quod suapte natura succoso gignitur solo, quàm quod
irrigatum aquis elicitur, quæ tamen sunt necessaria, si
macies terræ postulat. Nam et in densa et resoluta hu-
mo quanuis exili, pratum fieri potest, cum facultas irrigan-
di datur. Ac nec campus concauæ positionis esse, neque
collis prærupti debet: ille, ne collectam diutius contineat a-
quam: hic, ne statim præcipitem fundat. Potest tamen me-
diocriter accliuus, si aut pinguis est aut rignus ager, pra-
tum fieri. At planities maxime talis probatur, quæ exigue
prona non patitur diutius imbres, aut influentes riuos
immorari: aut si quis eam superuenit humor, lente pro-
repat. Itaque si palus in aliqua parte subsidens restagnat,

fulcis derivanda est. Quippe aquarum abundantia atque penuria graminibus æque est exitio.

Quemadmodū facta prata colantur. CAP. XVIII.

Cultus autem pratorum magis curæ, quàm laboris est. Primum ne stirpes aut spinas validiorisque incrementi herbas inesse patiamur: atque alias ante hiemem, & per autumnum extirpemus, ut rubos, virgulta, iūcos: alias per uer euellamus: ut intuba, ac solstitiales spinas: ac neque suem uelimus impasci, quoniã rostro suffodiat & cæspites excitet, neque pecora maiora, nisi cum siccissimum solum est, quoniam demergunt ungulas, & atterunt, scinduntque radices herbarum. Tū deinde macriora, & pendula loca mense Februario luna crescente fimo iuuanda sunt. omnesque lapides, & si qua obiacent falcibus obnoxia colligi debent, ac longius exportari, summitti que pro natura locorū, aut temporius, aut serius. Sunt etiam quedam prata situ uetustatis obducta ueteri uel crasso musco, quibus mederi solent agricolæ seminibus de tabulato superiectis, uel ingesto stercore: quorū neutrum tantum prodest, quantum si cinerem sæpius ingeras. ea res muscum enecat. Attamen pigriora sunt ista remedia, cum sit efficacissimum de integro locum exarare. Sed hoc, si prata cœpimus, facere debemus: sin autem noua fuerint instituēda, uel antiqua renouanda (nam multa sunt, ut dixi, quæ negligentia exolescant, & fiant sterilia) ea expedit interdū etiam frumenti causa exarare: quia talis ager post longam desidiam lætas segetes affert. Igitur eum locum, quē prato destinauerimus, æstate proficissimum, subactūmq; sæpius per autumnum rapis, uel naris, uel etiam faba conseremus: insequente deinde anno, frumento: tertio diligenter ardebimus, omnesque validiores herbas, & rubos, & arbo-

res, quæ interueniunt radicitus extirpabimus, nisi, si fructus arbusi id facere nos prohibuerit: deinde uiciam permistam seminibus fœni seremus, tum glæbas sarculis resoluemus, & inducta crate coequabimus, grumosque, quos ad uersuram plerunque tractæ faciunt crates, dissipabimus ita, ut necubi ferramentum fœnisecæ possit offendere. Sed eam uiciã non conuenit ante desecare, quàm permaturuerit, & aliqua semina subiacenti solo iecerit. Tum fœnisecam messorem oportet inducere, & desectam herbam religare, & exportare: deinde locum rigare, si fuerit facultas aquæ: si tamen terra densior est. nam in resoluta humo non expedit inducere maiorem uim riuorum, prius quàm conspissatum, & herbis colligatum sit solum: quoniam impetus aquarum proluit terram, nudatisque radicibus gramina non patitur coalescere, propter quod nec pecora quidem oportet teneris adhuc & subsidentibus pratis immittere, sed quoties herba prosiluerit falcibus desecare. Nam pecudes, ut ante iam dixi, molli solo infigunt ungulas, atque interruptas non sinunt herbarum radices serpere, & condēsare. Altero tamen anno minora pecora post fœnificia permittemus admitti, si modo siccitas, & conditio loci patietur. Tertio deinde cum pratum solidius, ac durius erit, poterit etiam maiores recipere pecudes: sed in totum curandum est, ut secundum Fauoniũ exortum, mense Februario, circa Idus immistis seminibus fœni, macriora loca, & utique celsiora stercorentur. nam editior cliuus præbet etiam subiectis alimentum, cum superueniens imber, aut manu riuus perductus, succum stercoreis in inferiorem partem secum trahit. atque ideo ferè prudentes agricolæ etiam in aratis collem magis, quàm uallem stercoreant: quoniam, ut dixi, pluuiæ semper om-

nem pinguiorem materiam in ima deducunt.

Quemadmodum succisum fœnum tractari, & condi debeat.

C A P. X I X.

Fœnum autem demetitur optime ante quàm inarescat, nam & largius percipitur, & iucundiorum cibum pecudibus præbet. Est autem modus in siccando, ut neque per aridum, neque rursus viride colligatur: alterum quòd omnem succum si amisit, stramenti vicem obtinet: alterum quòd si nimium retinuerit, in tabulato putrescit: ac sæpe cū concaluit, ignem creat, & incendiū: nonnunquam etiam cū fœnum cecidimus, imber oppressit: quòd si permaduit, inutile est udum mouere: meliusque patiemur superiorem partem sole sicari. tunc demum conuertemus, & utrumque siccatum coartabimus in struem, atque ita manipulos uinciemus: nec omnino cunctabimur, quòd minus sub tectum cogeratur, uel si non competit, ut aut in uillā fœnum portetur, aut in manipulos colligatur. Certè quicquid ad eum modum, quo debet, siccatum erit, in metas extrui conueniet, eāsque ipsas in angustiſsimos uertices exacui. Sic enim commodissime fœnum defenditur à pluuijs, quæ etiā si non sint, non alienum tamen est prædictas metas facere, ut si quis humor herbis inest, exudet, atque excoquatur in aceruis: propter quod prudentes agricolæ, quanuis iam illatam tecto, non ante componunt, quàm per paucos dies tenuere congestum, ut in se concoqui, & defervescere patiantur. Sed & iam fœnificia sequitur cura messis, quam ut recte possimus percipere, prius instrumenta præparanda sunt, quibus fruges coguntur.

De area constituenda.

C A P. X X.

Area quoque si terrena erit, ut sit ad trituram satis habilis, primum radatur, deinde confodiatur, permistisque

paleis cum amurca, quæ salem non accepit, extergatur. nã ea res à populatione murium, formicarumque frumenta defendit. tum æquata paviculis, uel molari lapide condensetur, & rursus subiectis paleis inculcetur, atque ita solibus sicanda relinquatur. Sũt tamen qui potius adiacentium fabalium partem trituræ destinant, areamque demessa faba & lecta expoliunt. nam dum à pecudibus legumina proculcantur, herbæ etiam unguis atteruntur, atque ita glabrescit, & fit idonea trituris area.

De messe faciendâ, & de tritura. C A P. XXI.

Sed cum matura fuerit seges, ante, quàm torreatur uaporibus æstiuæ sideris, qui sunt uastissimi per ortum Caniculæ, celeriter demetatur. nam dispendiosa est cunctatio. Primum, quòd auibus prædam, cæterisque animalibus præbet: deinde quòd grana, & ipsæ spicæ culmis aërentibus & aristis celeriter decidunt. si uero procellæ uentorum, aut turbines inceserint, maior pars ad terram defluit: propter quæ recrastinari non debet, sed æqualiter flauentibus iã satis, ante, quàm ex toto grana indurescant, cum rubicundum colorem traxerunt, messis faciendâ est, ut potius in area, & in aceruo, quàm in agro grandescant frumenta. constat enim si tēpestiue decisa sint, postea capere incrementũ. Sunt autem metendi genera cõplura: multi falcibus uerriculatis, atq; ijs uel rostratis, uel denticulatis mediũ culmum secant: multi mergis: alij pectinibus spicam ipsam legunt, idque in rara segete facillimum, in densa difficillimum est. Quòd si falcibus seges cum parte culmi demessa sit, protinus in aceruum, uel in nubilarium congeritur, & subinde opportunis solibus torrefacta proteritur. Sin autem spicæ tantummodo recisæ sunt, possunt in horreum conferri, & deinde per hiemem, uel baculis

excuti, uel exteri pecudibus. At si competit, ut in area teratur frumentum, nihil dubium est, quin equis melius, quàm bubus ea res conficiatur, & si pauca iuga sunt, adiicere tribulam & traham possis, quæ res utraque culmos facillime cōminuit. Ipsæ autem spicæ melius fustibus tunduntur, uannisque expurgantur. At ubi paleis immistæ sunt frumenta, uento separentur: ad eam rem Fauonius habetur eximius, qui lenis, æqualisque æstiuis mensibus perflat, quæ tamen operiri lenti est agricolæ: quia dū expectatur, sæua nos hiems deprehendit. Itaque in area detrita frumenta sic sunt aggerenda, ut omni flatu possint excerni. At si compluribus diebus undique silebit aura, uannis expurgentur, ne post nimiam uentorum segnitiam uasta tempestas irritum faciat totius anni laborē. Pura deinde frumenta, si in annos reconduntur, repurgari debent. nam quanto sunt expolitiora, minus à circulionibus exeduntur: sin protinus usui destinantur, nihil attinet reponi, satisque est in umbra refrigerari, & ita granario inferri. Leguminum quoque non alia cura est, quàm reliquorum frumentorū: nam ea quoque uel statim absumentur, uel reconduntur. atque hoc supremum est aratoris emolumentum percipiendorū seminum quæ terræ crediderat.

79

Quæ per ferias liceat agricolæ, & quæ non liceat facere.

CAP. XXII.

Sed cum tam otij, quàm negotij rationem reddere maiores nostri censuerint, nos quoque monendos esse agricolas existimamus, quæ ferijs facere, quæque non facere debeant. Sunt enim, ut ait poeta, quæ festis exercere diebus,

Fas, & iura sinunt. riuos deducere nulla

Relligio uetuit, segeti prætendere sepem,

Insidias auibus moliri, incendere uepres,

Balantúmque gregem fluvio mersare salubri.
 Quamquam Pontifices negent segetem ferijs sepiri debe-
 re. Vetant quoque lanarum causa lauare oves, nisi pro-
 pter medicinã. Virgilius quòd liceat ferijs flumine abluere
 gregem præcepit, & idcirco adiecit, fluvio mersare salu-
 bri. Sunt enim vitia, quorum causa pecus utile sit lauare.
 Ferijs autem ritus maiorum etiam illa permittit, far pin-
 sere, faces incidere, candelas sebare, vineam conductam co-
 lere, piscinas, lacus, fossas veteres tergere, & purgare, pra-
 ta sicilire, stercora æquare, fœnum in tabulata compone-
 re, fructus oliueti conductos cogere, mala, pyra, ficos pan-
 dere, caseum facere, arbores seredi causa, collo uel mulo cli-
 tellario afferre, sed iuncto aduehere non permittitur, nec
 apportata serere, neque terram aperire, neque arborem
 collucare: sed ne sementẽ quidem administrare, nisi prius
 catulo feceris: nec fœnum secare, aut uincire, aut uehere,
 ac ne uindemiam quidem cogi per religiones Pontificum
 ferijs licet: nec oves tondere, nisi prius catulo feceris. De-
 frutum quoque facere, & defrutare uinum licet. Uuas, i-
 tẽmque oliuas conditui legere licet. Pellibus oves uestiri
 non licet. In orto quicquid olerum causa facias, omne li-
 cet. Ferijs publicis hominem mortuum sepelire non licet.
 M. Porcius Cato mulis, equis, asinis nullas esse ferias, di-
 xit. Idẽmque boues permittit coniungere lignorum, &
 frumentorum aduehendorum causa, nos apud Pontifices
 legimus ferijs tantum denicalibus mulos iungere non li-
 cere, cæteris licere. Hoc loco certum habeo quosdam cum
 solennia festorum percensuerim, desideraturos lustrati-
 onum, cæterarũmque sacrificiorum, quæ pro frugibus
 sunt, morem priscis usurpatum. nec ego abnuo docendi
 curam: sed differo in eum librum, quem componere in

animo est, cum agricolationis totam disciplinam præscripsero. Finem interim præsentis disputationis faciam, dicturus exordio sequente, quæ de vineis, arbutis que prodidere ueteres auctores, quæque ipse mox comperi.

L. I V N. M O D E R A T I C O L V M E L.

L A E D E R E R V S T I C A

L I B. I I I.

Quod genus uitis conueniat cuique solo, & statui cæli. C A P. I.

A C T E N V S aruorū cultus, ut ait præstantissimus poeta. Nihil enim prohibet nos, P. Siluine, de iisdem rebus dicturos æleberrimi carminis auspiciari principia. Sequitur arborum cura, quæ pars rei rusticæ uel maxima est. Earum species diuersæ, & multiformes sunt, quippe uarij generis (sicut auctor idem refert) nullis hominum cogentibus ipsæ sponte sua ueniunt: multæ etiam nostra manu satæ procedunt. Sed quæ non ope humana gignuntur, siluestres, ac feræ, sui cuiusque ingenij semina gerunt. At quibus labor adhibetur, magis aptæ sunt frugibus. De eo igitur prius genere dicendum est, quod nobis alimenta præbet. Idque tripartito diuiditur. Nã ex surculo uel arbor procedit, ut olea: uel frutex, ut palma campestris: uel tertium quiddam, quod nec arborem nec fruticem propriè dixerim, ut est uitis. Hanc nos cæteris stirpibus iure præponimus, non tantum fructus dulcedine, sed etiam facilitate, per quam omni penè regione, & omni declinatione mundi, nisi tamen glaciale, uel præferuida, f. i.

*curæ mortalium respōdet. Tāmque felix campis, quàm col-
 libus prouenit, et in dēsa non minus, quàm in resoluta,
 sæpe etiam gracili, atque pingui terra, sicāque et uligino-
 sa. Tum sola maximè utranque patitur intemperie cæli,
 uel sub axe frigido, æstiuo, procellosoque. Refert tamē cuius
 generis, aut quo habitu uitem pro regionis statu colere cē-
 seas. neque enim omni cælo soloue cultus idem: neque est
 idem stirpis eius genus: quòdque præcipuum est, ex omni-
 bus non facile dictu est, cum suum cuique regioni magis
 aut minus aptum esse doceat usus. Exploratum tamen ha-
 bebant prudens agricola genus uitis habile campo, quod ne-
 bulas pruinamq; sine noxa perfert, cælique siccitatem, uē-
 tōsque patitur. Pingui et uberi dabit agro gracilem uitē,
 nec natura nimis fœcundam: macro feracem: terræ den-
 sè uehementem, multaque materia frondentem: resoluta,
 et læto solo rari sarmenti: humido loco sciet nō rectè mā-
 dari fructus teneri, et amplioris acini, sed callosi, et an-
 gusti, frequentisque uinacei: sicco rectè contribui diuersæ
 quoque naturæ semina. Sed et post hæc non ignorabit do-
 minus loci, plus posse qualitatem cæli frigidam uel cali-
 dam, siccam uel rosidam, grandinosam uentosamque, uel
 placidam, serenam uel nebulosam. Frigidæque aut nebu-
 losæ duorum generum uites aptabit, seu præcoques, qua-
 rum maturitas frugum præcurrit hiemem: seu firmi, duri-
 que acini, quarū inter caligines uuæ deflorescunt, et mox
 gelicidijs ac pruinis, ut aliæ, caloribus mitescunt: uentoso
 quoque et tumultuoso statu cæli fidentes easdem tenaces,
 ac duri acini committet. rursus calido teneriores uberio-
 resque concredet: sicco destinabit eas, quæ pluuijs aut con-
 tinuis roribus putrescunt: rosido, quæ siccitatibus laborāt:
 gradinoso, quæ folijs duris latisque sunt, quo melius pro-*

regant fructum. nam placida & serena regio nullam non recipit: commodissime tamen eam, cuius uel uuae uel acini celeriter decidunt. At si uoto est eligendus uineis locus, & status cæli, sicut cæset uerissime Celsus, optimum est solum, nec densum nimis, nec resolutum: soluto tamen propius: nec exile, nec lætissimum: proximum tamen uberi: nec campestre, nec præceps: simile tamen edito campo: nec siccum, nec uliginosum, modicè tamen rosidum: quod fontibus non in summo, non in profundo terræ scaturiat: sed ut uicinum radicibus humorè subministret, eúmque nec amarum, nec salsum, ne saporem uini corrumpat, & incrementa uirentium ueluti quadam scabra rubigine coerceat, si modò credimus Virgilio dicenti,

Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,

Frugibus infelix, ea nec mansuescit arando,

Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina seruat.

Cælum porrò neque glaciale, uinea, sicut prædixi, nec rursus æstuosum desiderat. calido tamen potius quàm frigido lætatur, imbribus magis quàm serenitatibus offenditur, & solo siccò quàm nimis pluuio est amicio: per flatum modico lenique gaudet, procellis obnoxia est. atque hæc maxime probabilis est cæli & soli qualitas.

Quæ uites suburbanis regionibus ad escam conserendæ sunt.

CAP. II.

Vitis autem uel ad escam, uel ad effusionem deponitur. Ad escam non expedit instituere uineta, nisi cum tam suburbanus est ager, ut ratio postulet inconditum fructum mercantibus uelut promum uendere, quæ cum talis est conditio, maxime præcoques, & duracinæ, tum denique purpureæ, & bumasti, dactylique, & rhodiæ, libycæ quoque & cærauniæ. Nec solum quæ iucunditate saporis, ueruetiam

f.ij.

quæ specie commendari possint, conseri debent: ut stephanitæ, ut tripedaneæ, ut unciariæ, ut cydonitæ. Item quarũ uuæ temporibus hiemis durabiles uasis conduntur, ut uenuculæ, ut nuper in hos usus exploratæ numisiana. At ubi uino consulimus, uitis eligitur, quæ & in fructu ualet, & in materia: quòd alterum ad reditus coloni, alterum ad diurnitatem stirpis plurimum cõfert. Sed ea tũ præcipua est, si nec nimis celeriter spondet, & primo quoque tempore deflorescit, nec nimis tarde mitescit: quinetiam pruinas, & caliginem, & carbunculũ facillè propulsat, eadẽmq; nec imbribus putrescit, nec siccitatibus abolescit. Talis nobis eligatur uel mediocriter fœcũda, si modò is locus habetur, in quo gustus nobilis pretiosũsque fluit. nam si sordidus aut uilis est, feracissimam quanque serere conducit, ut multiplicatione frugum reditus augeatur. Fere autem omni statu locorum campestria largius uinum, sed iucundius afferunt collina: quæ tamen ipsa modico statu cæli magis exuberant Aquiloni prona: sed sunt generosiora sub Austro. Nec dubium quin sit ea nonnullarũ uinum natura, ut pro locorum situ bonitate uini modò uincat, modò superetur. Solæ traduntur amineæ, excepto cæli statu nimis frigido, ubicunque sint, etiam si degenerent, sibi comparatæ, magis aut minus probi gustus uina præbere, & cæteras omnes sapore præcedere. Eæ, cum sint unius nominis, non unam speciem gerunt. Duas germanas cognouimus, quarum minor ocyus & melius deflorescit, habilis arbori, nec non iugo: illic pinguem terram, hic mediocrem desiderat, longèque præcedit maiorem, quia & imbres & uentos fortius patitur. nam maior celeriter in flore corrũpitur, & magis in iugis, quàm in arboribus. ideoque non est uineis apta, uix etiam arbusto, nisi præpingui

Et uuida terra: nam nec mediocri ualet, multoque minus
 in exili. prolixarum frequētia materiarum, foliorūque,
 Et uuarum, Et acinorum magnitudine dignoscitur: in-
 ternodijs quoque rarior, largis fructibus à minore supe-
 ratur, gustus non uincitur: Et hæ quidē utræque amineæ.
 Verum Et aliæ duæ geminæ, quæ ab eo quòd duplices u-
 uas exigant, gemellæ uocantur, austerioris uini, sed æquè
 perennis. Earum minor uulgo notissima: quippe Campa-
 niæ celeberrimos Vesuuij colles, Surrentinósque uestit. Hi-
 laris inter æstuos Fauonij flatus, Austris affligitur. Cæte-
 ris itaque partibus Italiæ nõ tam uineis, quàm arbusto est
 idonea, cū prædictis regionibus commodissime iugum su-
 stineat materiam, fructūque, nisi quòd duplicem, nõ ab-
 similem minori germanæ egerit, sicut maior gemina mino-
 ri germanæ: quæ tamen minor hoc melior est, quòd foeci-
 dior etiam mediocri solo. nam illam nisi præpingui non
 respõdere iam dictū est. Lanatam quoque amineã quidam
 maximè probant, quæ hoc uocabulum non ideo usurpat,
 quòd sola ex omnibus amineis, uerū quòd præcipuè cane-
 scit lanugine. Sanè boni uini, sed leuioris, quàm superio-
 ris, crebrã quoque materiam fundit, atque ideo propter pã-
 pini densitatē sæpe parū rectè deflorescit, eadēque ma-
 turo fructu celeriter putrescit. Super hunc numerū, quem
 retulimus, singularis habetur aminea maiori geminæ non
 dissimilis, primūm specie pampini Et trunci, sed uini sapo-
 re aliquanto inferior, quanuis generosissimus sit, proxi-
 mæ præferenda etiã proprijs uirtutibus: nam Et feracior
 est, Et flore melius exuitur, spissaque Et albidas uuas, ac
 tumidioris acini gerit, gracili aruo nõ desciscit, atq; ideo
 inter uberrimas uites numeratur. Nomentanæ uini nobi-
 litate subsequuntur amineas, foecunditate uerò etiã præue-

f. iij.

niunt: quippe cum se frequenter impleant, & id, quod e-
 diderunt, optime tueantur. Sed earum quoque feracior est
 minor, cuius & foliū parcius scinditur, & materia nō ita
 rubet, ut amineis, à quo colore rubellianæ nuncupatur: eæ-
 demque faciniæ, quòd plus quàm cæteræ facis afferunt.
 Id tamen incōmodū repensant uuarū multitudine, quas &
 in iugo, sed & in arbore melius exhibent. Ventos & im-
 bres ualenter sufferunt, & celeriter deflorescunt, & ideo
 citius mitescunt, omnis incōmodi patiētes, præter caloris.
 nam quia minuti acini, & duræ cutis uas habent, æsti-
 bus contrahūtur. Pingui aruo maximè gaudēt, quòd uber-
 tatem aliquam natura gracilibus & exilibus uuis præbe-
 re ualet. Frigidū ac rosidum solum, & cælum cōmodissi-
 me sustinēt eugeniæ, dum sunt in Albano colle. nam muta-
 to loco uix nomini suo respōdent. nec minus Allobrogicæ,
 quarū uini iucunditas cum regione mutatur. Magnis etiā
 dotibus tres apianæ commendantur, omnes feraces, iugō-
 que, & arboribus satis idoneæ: generosior tamen una, quæ
 nudis folijs est. nam duæ lanatæ quanuis frondibus &
 palmitum pari facie fluxuræ, qualitate sunt dispariles, cū
 tardius altera recipiat cariem uetustatis. Pingui solo fera-
 cissimæ, mediocri quoque fœcundæ, præcoquis fructus.
 Ideoque frigidis locis aptissimæ, uini dulcis, sed capiti, ner-
 uis, uenisque nō aptæ, nisi maturè lectæ: pluuijs, uētisque
 & apibus afferunt prædam, quarum uocabulo propter
 hanc expopulationem cognominantur: atque hæ pretiosi
 gustus celeberrimæ. Possunt tamen etiam secundæ notæ ui-
 tes prouentu & ubertate commendari, qualis est biturica,
 qualis basilica, quarum minorem cocolubem uocant Hispa-
 ni, longe omnium primis utræque proximæ. nam & ue-
 tustatem uinum earum patitur, & ad bonitatem aliquam

per annos uenit. Iam uerò ipsæ fœcunditate præstant omnibus quas antè retuli, tum etiã patientia: quippe turbines, imbrésque fortissime sustinent, & commodè fluunt, nec deficiunt macro solo. Frigora melius quàm humores sustinent, humores commodius quàm siccitates, nec caloribus tamen contristantur. Visulæ deinde ab his, & minor argitis terræ mediocritate lætantur. nam in pingui nimis uiribus luxuriat, in macra tenues & uacua fructu ueniunt: amiciores iugo quam arboribus, sed argitis etiam in sublimibus fertilis uastis materijs & uuis exuberat, humillimis tabulatis aptior. Visula breuem materiam & latum folium exigit, cuius amplitudine fructus suos optime aduersus grandinem tuetur: qui tamen nisi primo quoque tempore maturi legantur, ad terrã decidunt: humoribus etiã prius quàm defluant putrescunt. sunt & heluolæ quas nonnulli uarias appellant, neque purpureæ, neque nigræ, ab heluo (nisi fallor) colore uocitatæ. melior est nigrior abundantia uini, sed hæc sapore pretiosior. color acinorũ in neutra cõspicitur æqualis, utraque candidi musti alterna uice annorum plus aut minus afferunt: melius arborẽ, sed & iugum commodè uestiunt: mediocri quoque solo fœcunda, sicut pretiæ minor, & maior: sed eæ generositate uini magis commendantur, & frequentibus materijs frondet, & citò maturescunt. Aluelis utilior, ut ait Celsus, in colle, quàm in campo: in arbore, quàm in iugo: in summa arbore, quàm in ima: ferax & materiæ frequētis, & uua. nã quæ Græculæ uites sunt, ut mareoticæ, thasiæ, psithiæ, sophortiæ sicut habent probabilem gustum, ita nostris regionibus & raritate uuarum, & acinorum exiguitate minus fluunt. Inerticula tamen nigra, quam quidam Græci amethyston appellant, potest in secūda quasi tribu esse, quòd & boni

f.iiij.

uini est, & innoxia, unde etiam nomen traxit, quòd iners habetur intentandis nervis, quanuis gustu non sit hebes. Tertium gradum facit earum Celsus, quæ fœcunditate sola commendantur: ut tres heluenaciæ, quarum duæ maiores nequaquam minori bonitate & abundantia musti pares habentur: earum altera, quam Galliarum incolæ emarcum uocant, mediocris uini: & altera, quam longam appellant, eandemque auarâ sordidi, nec tam largi quam ex numero uuarum, quas prima spes promittit. Minima & optima è tribus facillime folio dignoscitur. nam rotundissimum omnium id gerit, atque est laudabilis, quòd siccitates maximè perfert, quòd frigora sustinet, dum tamen sine imbribus sit, quòd nonnullis locis etiam uinum eius in uetustatem diffunditur, quòd præcipue sola acerrimum quoque solum fertilitate sua commendat. At spionia dapsilis musto & amplitudine magis uuarum, quam numero fertilis, ut oleagnia, ut murgentina, eademque pœpeiana, ut numisiana, ut uenucula eademque scirpula, atque sticula, ut nigra fregellana, ut merica, ut retica, ut omnium quas cognouimus copiosissima arcelaca maior, à multis argitis falso existimata. Nam has nuper mihi cognitas pergulanam dico, & irtiolum, fereolamque non facile asseuerem quo gradu habendæ sint: quòd & si satis fœcundas scio, nondum tamen de bonitate uini, quod afferunt, iudicare potui. unam etiã præcocem uitem nobis ante hoc tempus incognitam in Græca consuetudine dracontion uocitari comperimus, quæ fœcunditate iucunditateue arcelacæ basilicæque & bituricæ comparari possit, generositate uini amineæ. Multa præterea sunt genera uitium, quarum nec numerum, nec appellationes cum certa fide referre possumus. Neque enim, ut ait poeta, numero comprehendere refert:

Quem qui scire uelit, Libyci uelit æquoris idem

Discere quàm multæ Zephyro uersentur harenæ.

Quippe uniuersæ regiones, regionumque pene singulæ partes habent propria uitium genera, quæ consuetudine sua nominant: quædã etiam stirpes cum locis uocabula mutauerunt, quædam propter mutationes locorum, sicut supra diximus, etiã à qualitate sua discesserunt, ita ut dignosci non possint. ideoque in hac ipsa Italia, ne dicã in tam diffuso terrarum orbe, uicinæ etiã nationes nominibus earum discrepant, uariantque uocabula. quare prudentis magistri est eiusmodi nomenclationis aucupio quo potiri nequeat, studiosos nõ demorari: sed illud in totum præcipere, quod et Celsus ait, et ante eum M. Cato, Nullum genus uitium conserendum esse nisi fama, nullum diutius conseruandum nisi experimento probatum: atque ubi multa inuitabunt regionis commoda, ut nobilem uitem conseramus, generosam requiramus, inquit Iulius Græcinus: ubi nihil erit, aut non multum, quod proritet, feracitatem potius sequemur, quæ non eadem portione uincitur pretio quàm uincit abundantia. Sed de hac sententia, quanquam et ipse paulo antè id censerim, quid tamẽ arcanius iudicem, suo loco mox dicam. Propositum est enim docere qua ratione uinæ pariter feraces et pretiosæ, fluxuræ possint constitui.

Nihil magis rusticis conuenire, quàm uitem

colere.

C A P. III.

Nunc prius quàm de satione uitium differam, non alienum puto, uelut quoddam fundamentum iacere disputationi futuræ, ut ante perpensum et exploratum habeamus, an locupletet patrem familiã uinearum cultus. est enim penè adhuc superuacuum de his conserendis præcipere, dum quod prius est nondum concedatur, an omnino

sint habēdæ. idque adeo plurimi dubitent, ut multi refu-
 grant, & reformident talem positionem ruris: atque opta-
 biliorem pratorum possessionem, pascuorumque uel siluæ
 cædæ iudicent. nam de arbusto etiam inter auctores non
 exigua pugna fuit, abruente Saserna genus id ruris, Tre-
 mellio maximè probante. sed & hanc sententiam suo loco
 æstimabimus. interim studiosi agricolationis hoc primum
 docendi sunt, uberrimum esse redditum uinearum, atque
 ut omittam ueterem illam felicitatem aruorum, quibus
 & ante iam M. Cato, & mox Terentius Varro prodidit
 singula iugera uinearum sexcenis urnas uini præbuisse: id
 enim maximè asseuerat in primo libro Rerum rusticarum
 Varro: nec una regione prouenire solitum, uerùm & in Fa-
 uentino agro, & in Gallico, qui nunc Piceno contribui-
 tur: hæc ijs certè temporibus. sed Nomentana regio nunc
 celeberrima fama est illustris, & præcipue quam possidet
 Seneca, uir excellētis ingenij, atque doctrinæ, cuius in præ-
 dijs uinearum iugera singula culleos octonos reddidisse
 plerunque compertum est. nam illa uidentur prodigiali-
 ter in nostris Ceretanis accidisse, ut aliqua uitis apud te
 excederet uuarum numerum duorum millium, & apud
 90 me octogenæ stirpes insitæ intra biennium septenos cul-
 leos peræquarent, ut primæ uinæ centenas amphoras iu-
 geratim præberent, cum prata, & pasua, & siluæ, si cen-
 tenos sestertios in singula iugera efficiant, optime domino
 consulere uideantur. nam frumenta maiore quidem parte
 Italiae quando cum quarto responderint, uix meminisse
 possumus. Cur ergo res infamis est? non quidem suo, sed
 hominum inquit uitio Græcinus. Primum, quòd in explo-
 randis seminibus nemo adhibet diligentiam, & ideo pessi-
 mi generis plerique uincta conserunt: deinde sata non ita

enutriunt, ut antè conualescant, ac profoliant, quàm retor-
 rescant: sed & si fortè adoleuerint, negligenter colunt. Iam
 illud à principio nihil referre censent, quem locum conse-
 rant, immo etiam seligunt deterrimam partem agrorum,
 tanquam sola sit huic stirpi maximè terra idonea, quæ ni-
 hil aliud ferre possit. Sed ne ponendi quidem rationem,
 aut perspiciunt, aut perspectam exequuntur: tum etiam do-
 tem, id est, instrumentum rarò uineis præparant, cum ea
 res si omissa sit, plurimas operas, nec minus arcam patris
 familiæ semper exhauriat. Fructum uerò plerique quàm
 uberrimum præsentem consecantur, nec prouident futu-
 ro tempore, sed quasi planè in diem uiuant, sic imperant
 uitibus, & eas multis palmitibus onerant, ut posteritati
 non consulant. Hæc omnia uel certè plurima ex his cum
 commiserint, quiduis malunt quàm suam culpam confite-
 ri: querunturque non respondere sibi uineta, quæ uel per
 auaritiam, uel inscitiam, uel per negligentiam perdide-
 runt. At si qui cum scientia sociauerint diligentiam, non
 ut ego existimo tricenas uel quadragenas certè, sed ut Græ-
 cinus minimum computas, Licet, inquit, amphoras uicenas
 percipient ex singulis iugeribus, omnes istos, qui fœnum
 suum, & olera amplexantur, incremento patrimonij fa-
 cilè superabunt. Nec in hoc errat, quippe ut diligens ra-
 tiocinator calculo posito uidet id genus agricolationis ma-
 xime rei familiari conducere. Nam ut amplissimas impen-
 sas uineæ postant, non tamen excedunt septem iugera u-
 nius operam uinitoris, quem uulgus quidem parui æris,
 uel de lapide noxium posse comparari putat: sed ego plu-
 rimorum opinioni dissentiens, pretiosum uinitorem in
 primis esse censeo: isque licet sit emptus sex, uel potius se-
 stertijs octo millibus, cum ipsum solum septem iugerum

totidem millibus numerū partum, vineasque cum sua do-
 te, id est, cum pedamentis, & uiminibus binis millibus in
 singula iugera positas duco. fit tum in assem cōsummatum
 pretium sestertiorum **XXIX** millium. Huc accedūt semis-
 ses usurarum sestertia tria millia, & quadringenti octo-
 ginta numi biennij temporis, quo uelut infantia uinearum
 cessat à fructu. Fit in assem summa sortis, & usurarum
XXXII millium quadringentorum **LXXX** numerum.
 quod quasi nomen, si, ut fœnerator cum debitore, ita rusti-
 cus cum uineis suis fecerit, eius summæ, ut in perpetuum
 prædictam usuram semissium dominus constituat, perci-
 pere debet in annos singulos mille septingentos quadra-
 ginta sestertios numos, qua computatione uincit tamen red-
 itus **VII** iugerum, secundum opinionem Græcini, usu-
 ram trium millium quadringentorum octoginta numo-
 rum. Quippe, ut deterrimi generis sint uineæ, tamen si cul-
 tæ singulos utique culleos uini, singula earū iugera per-
 æquabūt: utque trecentis numis quadragenæ urnæ ueneāt,
 quod minimum pretiū est annonæ, consumant tamen se-
 ptem cullei sestertia duo millia, & centum numos: ea porro
 summa excedit usuram semissiū. atque hic calculus quem
 posuimus, Græcini rationem continet: sed nos extirpanda
 uineta censemus, quorum singula iugera minus, quam ter-
 nos culleos præbent, & adhuc tamen sic computauimus,
 quasi nullæ sint uiuiradices, quæ de pastinato eximantur:
 cum sola ea res omnem impensam terreni pretio suo libe-
 ret, si modo non prouincialis, sed Italicus ager est. neque
 id cuiquam dubium esse debet, cum & nostram, & Iulij
 Attici rationem dispexerit. Nos iā enim uicena millia mal-
 leolorum per uineæ iugerum inter ordines pangimus. ille
 minus quatuor millibus deponit: cuius ut uincat ratio, nul-

lus tamen uel iniquissimus locus non maiorem quæstum reddet, quam acceperit impensam. Sit quidem, ut cultoris negligentia sex millia seminum intereant, reliqua tamen decem millia tribus millibus numorum libenter, & cum lucro redemptor emerit, quæ summa tertia parte superat duo millia sestertia, quanti constare iugerum uinearum prædiximus. quanquam nostra cura in tantum iam processit, ut non inuiti sestertijs sexcentis numis, singula millia uuiradicis à me rustici mercetur. Sed uix istud alius præstiterit. nam nec quisquam nobis facile crediderit, tantam in agellis esse nostris abundantiam uini, quantam tu siluine nouisti. Mediocre itaque, uulgatùmque pretium uuiradicis posui, quò celerius nullo dissentiente perducì possent in nostrã sententiam, qui propter ignorantiam genus hoc agricolationis reformidãt. Siue ergo pastinationis reditus, seu futurarum spes uindemiarum cohortari nos debet ad positionem uinearum, quas cum docuimus rationis esse conserere, nunc institutionis earum præcepta dabimus.

Quæ obseruare debet, qui uineas instituit.

C A P. I I I I.

Cui uineta facere cordi est, præcipue caueat, ne alienæ potius curæ, quàm suæ credere uelit, neue mercetur uuiradicem. Sed genus surculi probatissimum domi conserat, faciãtque uitiarium, ex quo possit agrum uineis uestire. nam quæ peregrina ex diuersa regione semina transferuntur, minus sunt familiaria nostro solo, quàm uernacula: eoque uelut alienigena reformidãt mutatam cæli loci-que positionem. Sed nec certam generositatis fidem pollicentur, cum sit incertum, an is, qui conseruerit ea, diligenter exploratum, probatùmque genus surculi deposuerit. Quamobrem biennij spatium lögum esse minimè existimandum

est, intra quod utique tempestiuitas seminum respōdet, cum semper, ut dixi, plurimum retulerit exquisiti generis stirpem deposuisse. Post hæc deinde meminerit accuratè locum vineis eligere: de quo cum iudicauerit, maximam diligentiam sciat adhibendam pastinationi: quam cum peregerit non minore cura uitem conserat: & cum seruerit, summa sedulitate culturæ seruiat: id enim quasi caput & columen est impensarum, quoniam in eo consistit, melius an segnius terræ mandauerit paterfamiliâs pecuniam, quàm in otio tractare. Igitur unumquodque eorum quæ præposui, suo iam prosequar ordine.

Quali solo, & quomodo uitiarium faciendum sit.

C A P. V.

94

Vitariū neque ieiuna terra, neque uliginosa faciendū est: succosa tamen, & mediocri potius, quàm pingui: tametsi ferè omnes auctores huic rei lætissimum locum destinauerunt. quod ego minimè reor esse pro agricola. nam depositæ stirpes ualido solo, quanuis celeriter comprehendāt, atque profiliāt, tamen cū sint uiuiradices factæ prius quàm transferantur, retorrescunt, nec adolescere queunt. Prudētis autem coloni est ex deteriori terra potius in meliorem, quàm ex meliore in deteriorem transferre. Propter quod mediocritas in electione loci maxime probatur, quoniā in confinio boni malique posita est. Siue enim postmodum necessitas postulauerit tempestiua semina ieiuno solo committere, non magnam sentient differentiam, cū ex mediocri terra in exilem translata sunt: siue lætior ager conserendus est, longè celerius in ubertate coalescunt. Rursus tenuissimo solo uitiarium facere minime rationis est, quoniam malleolorum pars maior deperit, & quæ superest tardè fit idonea translationi. Ergo mediocris, & modicè

sicus ager uitiario est aptissimus, isque bipalio prius subi-
gi debet, quæ est altitudo pastinationis, cum in duos pedes,
et semissem conuertitur humus, ac deinde tripedaneis re-
lictis spatijs, quæ per semina excolantur, in singulis ordini-
bus, qui duce nos quadragenos pedes obtinent, sexcenteni
malleoli pangendi sunt: is numerus consumat per totum iu-
gerum seminum millia quatuor et uiginti. Verum hanc cu-
ram præuenit inquisitio, et electio malleolorum. nam ut
sæpe iam retuli, quasi fundamentum est prædictæ rei,
probatissimum genus stirpis deponere.

Qualis, et ex quibus partibus uitis malleolus
legendus sit.

C A P. V I.

Sed electio dupliciter facienda est: non enim solum fœ-
cundam esse matrem satis est, ex qua semina petuntur, sed
adhibenda ratio est subtilior, ut ex his partibus trunci su-
mantur, quæ et genitales sunt, et maxime fertiles. Vitis
autem fœcunda, cuius progeniem studemus submittere, non
tantum debet eo æstimari, quòd uuas complures exigit: po-
test enim trunci uastitate id accidere, et frequentia pal-
mitum, nec tamen eam feracem dixerim, cuius singulæ u-
uæ in singulis sarmentis conspiciuntur: sed si per unum-
quenque pampinum maior numerus uuarum dependet: si
ex singulis gēnis compluribus materijs cum fructu germi- 55
nat: si denique etiam è duro uirgam cum aliquibus race-
mis citat: si etiã nepotum fructu, grauida est, ea sine dubi-
tatione ferax destinari debet legendo malleolo. Malleolus
autem nouellus est, palmes innatus prioris anni flagello,
cognominatúsque à similitudine rei, quòd in ea parte quæ
deciditur ex uetere sarmento prominens utrinque malleoli
speciē præbet. Hūc ex fœcundissima stirpe legendum cen-
semus omni tempore, quo uineæ putātur, ac super terram

gemmis tribus, uel quatuor extantibus diligenter obruendum loco modice humido non uliginoso, dū tamen antiquissimum sit considerare, ne uitis ex qua is sumitur, ancipitem floris habeat euentum, ne difficulter acinus in grandescat, ne aut præcoquem, aut seræ maturitatis fructum afferat. nam illa uolucris, hæc etiam tempestatibus hiemis infestatur. Tale porro genus non una comprobatur uindemia: potest enim uel anni prouentu, uel alijs de causis etiam naturaliter infœcunda uitis semel exuberare. Sed ubi pluriū uelut emeritis annorum stipendijs fides surculo constitit, nihil dubitandum est de fœcunditate. nec tamen ultra quadriennium talis extenditur inquisitio: id enim tempus ferè uirentium generositatem declarat, quo sol in eandē partem signiferi per eosdem numeros redit, per quos cursus sui principium cœperat, quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadringentorum sexaginta unus ἀποῦα τὰς αὐτῶν uocant studiosi rerum cœlestium.

Quomodo fœcunditatem uitis explore.

C A P. VII.

96 Sed certum habeo, P. Siluine, iandudum te tacitum requirere, cuius generis sit ista fœcunda uitis, quam nos tam accurate describimus, ac ne de ijs aliqua significetur, quæ uulgò non habentur feracissimæ. plurimi nanque bituricam, multi spioniam, quidam basilicam, nonnulli arceticam laudibus efferunt. Nos quoque hæc genera non fraudamus testimonio nostro, sunt enim largissimi uini: sed proposuimus docere uineas eiusmodi conserere, quæ nec minus uberes fructus prædictis generibus afferant, et sint pretiosi saporis, uelut amineis, uel certè non procul ab eo gustu: cui nostræ sententiæ scio penè omniū agricolarum diuersam esse opinionem, quæ de amineis inueterata lōgo iam

tempore conualuit, tanquam natali & ingenita sterilitate laborantibus: quo magis nobis ex alto repetita compluribus exemplis firmanda ratio est, quæ desidia, nec minus imprudentia colonorum damnata, & uelut ignorantiae tenebris obcæcata luce ueritatis caruit. Quare non intempestuum est nos ad ea præuerti, quæ uidentur hunc publicum errorem corrigere posse.

Quæ spectanda sit qualitas in eo solo, quod uineis destinaueris. CAP. VIII.

Igitur si rerum naturam P. Siluine, uelut acrioribus mentis oculis intueri uelimus, reperiemus parem legem fecunditatis eam dixisse uirentibus, atque hominibus, cæterisque animalibus: nec sic alijs nationibus, regionibusue proprias tribuisse dotes, ut alijs in totum similia munera denegaret. quibusdam gentibus numerosam prognerandi sobolē dedit, ut Aegyptijs, & Afris, quibus gemini partus familiares, ac penè solennes sunt: sed & Italici generis esse uoluit eximiae fecunditatis Albanas Curiatiae familiae trigeminorum matres. Germaniam decorauit altissimorum hominum exercitibus: sed & alias gentes non in totum fraudauit præcipuae staturæ uiris. nam & M. Tullius Cicero testis est Romanum fuisse ciuem Næuium Pol- 97 lionem pede longiorem quàm quenquam longissimum: & nuper ipsi uidere potuimus in apparatu pompæ Circensiū ludorum Iudææ gentis hominem proceriorem celsissimo Germano. Transeo ad pecudes. Armentis sublimibus insignis Meuania est, Liguria paruis. Sed & Meuaniae bos humilis, & Liguriæ nonnunquam taurus eminentis staturæ conspicitur. India perhibetur molibus ferarum mirabilis, pari tamen in hac terra uastitate beluas prognerari quis neget? cum intra mœnia nostra natos animaduerta-

g.i.

mus elephantos. Ad genera frugum redeo. Mysiam, Liby-
amque largis aiunt abundare frumentis, nec tamen Ap-
pulos, Campanosque agros optimis defici segetibus. Tmo-
lon, & Corycion florere croco. Iudæam & Arabiam pre-
tiosis odoribus illustrem haberi, sed nec nostram ciuita-
tem prædictis egere stirpibus: quippe cum pluribus locis ur-
bis, iam casiam frondentem conspiciamus, iam tuream plan-
tam, florentesque hortos myrrha & croco. His tamen exem-
plis nimirum admonemur curæ mortalium obsequentissi-
mam esse Italiam, quæ penè totius orbis fruges, adhibito stu-
dio colonorum, ferre didicerit: quo minus addubitamus de
eo fructu, qui uelut indigena, peculiarisque & uernaculus
est huius soli. Neque enim dubium est massici, surrentini-
que & albani, atque cecubi agri uites omnium, quas ter-
ra sustinet, in nobilitate uini principes esse.

Quomodo Amineis feraces facias. CAP. IX.

98 Fœcunditas ab his forsitan desideratur: sed & hæc ad-
iuuari potest cultoris industria. nam si, ut paulo ante retu-
li benignissima rerum omnium parens natura quasque
gentes atque terras ita muneribus proprijs ditauit, ut ta-
men cæteras non in uniuersum similibus dotibus frau-
daret: cur eam dubitemus etiam in uitibus prædictam le-
gem seruasse? ut quanuis earum genus aliquod præcipue
fœcundum esse uoluerit, tanquam bituricum, aut basilicū:
non tamen sic amineum sterile reddiderit, ut ex multis
millibus eius ne paucissimæ quidem uites fœcundæ, tan-
quā in Italicis hominibus Albanæ illæ sorores reperiri pos-
sint. Id autē cum sit uerisimile, tum etiam uerū esse nos do-
cuit experimentum, cū & in Ardeatino agro quem multis
tēporibus ipsi ante possedimus, & in Carseolano, itēque
in Albano generis aminei uites huiusmodi notæ habueri-

mus, numero quidem perpauca, uerum ita fertiles, ut in iugo singulæ ternas urnas præberent, in pergulis autem singulæ denas amphoras peræquarent. Nec incredibile debet in amineis hæc fœcunditas uideri. nam quemadmodum Terentius Varro, et ante eum M. Cato possent affirmare, sexcentenas urnas priscis cultoribus singula uinearum iugera fudisse, si fœcunditas amineis defuisset, quas plerumque solas antiqui nouerant? nisi putamus ea quæ nuper, ac modo plane longinquis regionibus accersita notitiæ nostræ sunt tradita, biturici generis, aut basilici uineta eos coluisse, cum uetustissimas quasque uineas adhuc existimemus amineas. Siquis ergo tales, quales paulò ante possedisse me retuli, amineas pluribus uindemijs exploratas notet, ut ex his malleolos feracissimos eligat, posset is pariter generosas uineas et uberes efficere. nihil enim dubium est, quin ipsa natura sobolem matri similem esse uoluerit. Unde etiam pastor ille in Bucolicis ait,

Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos
Noram.

Unde sacrorum certaminum studiosi perniciosissimarum quadrigarum semina, diligenti obseruatione custodiunt, et spem futurarum uictoriarum concipiunt propagata sobole generosi armenti: nos quoque pari ratione uelut olympionicarum equarum, ita feracissimarum aminearum seminibus electis largæ uindemiæ spem capiamus. neque est quod temporis tarditas quenquam deterreat: nam quidquid moræ est, in exploratione surculi absimitur. Cæterum cum fœcunditas uitis comprobata est, celerrime insitionibus ad maximum numerum perducitur. eius rei testimoniū tu præcipue Publi Siluine perhibere nobis potes, cum pulchre memineris à me duo iugera uinearum intra tempus bien-

g. ij.

nij ex una præcoque vite, quam in Cretano tuo possides, infitione facta consumata. Quemnam igitur existimas vitium numerum intra tantundem temporis interfieri posse duorum iugerum malleolis, cum sint ipsa duo iugera unius vitis progenies? quare si, ut dixi, laborem & curam velimus adhibere, facile prædicta ratione tam feraces aminei generis vineas constituemus, quàm biturici, aut basilici: tantum retulerit, ut in transferendis seminibus similem statum cæli, locique, & ipsius vitis habitum observemus: quoniam plerunque degenerat surculus, si aut situs agri, aut aeris qualitas repugnent, aut etiam si ex arbore in iugum defertur. Itaque de frigidis in frigida, de calidis in similia, de vineis in vineas transferemus. magis tamen ex frigido statu stirps aminea potest calidum sustinere, quàm ex calido frigidum: quoniam omne vitis genus, tum maxime prædictum, naturaliter lætatur tepore potius, quàm frigore. Sed & qualitas soli plurimum iuvat, ut ex macro aut mediocri transducatur in melius. nam quod assuetum est pingui, nullo modo maciẽ terræ patitur, nisi sæpius stercores. Atque hæc de cura eligendi malleoli generatim præcepimus. nunc illud propriè specialiter, ut non solū ex fecundissima vite, sed etiam è vitis parte ferassima semina eligantur.

100

Ex qua vitis parte semina eligenda sunt. CAP. X.

Feracissima autẽ semina sunt, nõ ut veteres auctores tradiderunt, extrema pars eius quod caput vitis appellant, id est ultimum & productissimum flagellum: nam in eo quoque falluntur agricolæ. Sed erroris est causa prima species, & numerus uvarum, qui plerunque conspicitur in productissimo sarmento, quæ res nos decipere non debet. id enim accidit non palmitis ingenita fertilitate, sed loci op-

portunitate, quia reliquas trunci partes humor omnis & alimentum, quod à solo ministratur, transcurrit, dum ad ultimum perueniat. naturali enim spiritu omne alimentum urentis, quasi quædam anima per medullam trunci ueluti per siphonem, quæ diabeten uocant mechanica, trahitur in summum. quo cum peruenierit, ibi consistit, atque consumitur. Vnde etiã materiæ uehementissimæ reperiuntur aut in capite uitis, aut in crure uicino radicibus. sed & eæ stirpes, quæ è duro citantur, duplici ex causa probatæ sunt, quòd à fœtu uacant, quòdque ex proximo terræ integro atque illibato succo aluntur: & illæ fertiles ac firmæ, quia è tenero prorepunt, & quidquid, ut supra dixi, ad eas alimenti peruenit, indiuiduum est. Mediæ sunt macerrimæ, quia transcurrit hinc parte aliqua interceptus, illic à se tractus humor. Non debet igitur ultimum flagellum quasi fœcundum obseruari, etiam si plurimum afferat: siquidẽ loci ubertate in fructum cogitur: sed id sarmentum quod media uite situm, non importuna quidem parte deficit, ac numeroso fœtu benignitatẽ suã ostendit. Hic surculus translatus rarius degenerat, cum ex deteriore statu meliorem sortitur. siue enim pastinato deponitur, siue trũto inseritur, largioribus satiatur alimentis, quàm prius, cum esset in egeno. Itaque custodiamus, ut à prædictis locis, quos humerosos rustici uocant, semina legamus: tamen quæ attulisse fructum antea animaduertimus. nam si fœtu uacua sint, quanuis laudabilem partem uitis nihil censemus ad feracitatẽ conferre malleolo. quare uitiosissima est eorum agricolarum opinio, qui minimum referre credũt, quot uuas sarmentum habuerit, dum ex uite fertili legatur & non ex duro trunco enatum, quod pampinarium uocant. Hæc autẽ opinio, quæ orta est ex inscitia seminum eligẽ

g. iij.

dorum, primum parum fecundas vineas, deinde etiã nimis steriles reddit. Quis enim omnino iam per tam longam seriem annorum agricolæ malleolum legenti præcepit ea quæ paulo ante retulimus? Immo quis non imprudentissimum quenque, & eum, qui nihil aliud operis facere valeat, huic negotio delegat? Itaque ex hac cõsuetudine ueniunt imprudentissimi ad rem maxime necessariã, deinde etiam infirmissimi. nam & inutilissimus quisque, ut dixi, qui nullum alium laborem ferre queat, huic officio applicatur. Is porro etiam siquam scientiam eligendi malleoli habet, eam propter infirmitatem dissimulat, aut seponit: & ut numerum, quem uillicus imperauit, exple-re possit, nihil curiose, nihil religiose administrat: unumque est ei propositum peragere operis suis pensum: cum tamen & ut sciãt, & quod scit exequatur, hoc solum præceptum à magistris accepit, ne pampinariam uirgam deplãtet, cætera omnia ut seminibus contribuat. Nos autem primum rationem secuti, nunc etiam longi temporis experimentum, non aliud semen eligimus, nec frugiferum esse ducimus, nisi quod in parte genitali fructum attulerit. Nam illud quidem, quod loco sterili lætum, robustumque sine foetu processit, fallacem fecunditatis imaginem præfert, nec ullam generandi uim possidet. Id procul dubio uerum esse ratio nos admonet, si modo ut in corporibus nostris propria sunt officia cuiusque membri, sic & frugiferarum stirpium partibus propria munia. Videmus hominibus inspiratam uelut aurigam rectoricemque membrorum animam, sensusque iniectos ad ea discernenda, quæ tactu, naribus, auribusque, & oculis indagãtur. pedes ad gressum compositos, brachia ad complexum: ac ne per omnes uices ministeriorum uagetur insolenter oratio, nihil aures &

gere ualent quod est oculorum, nihil oculi quod aurium: nec generandi quidē data est facultas manibus aut plantis, sed quod hominibus ignotum uoluit esse genitor uniuersi, uentre protexit, ut diuina præditus ratione rerum æternus opifex, quasi quibusdam secretis corporis in arcano atque operto sacra illa spiritus elementa cum terrenis primordijs misceret, atque hanc animantis machinæ speciem effingeret. Hac lege pecudes, ac uirgulta progenuit, hac uitium genera figurauit, quibus eadem ipsa mater ac parēs primū radices uelut fundamenta quædā iecit, ut ijs quasi pedibus insisteret: truncum demde superposuit, uelut quandam staturam corporis, & habitus: mox ramis diffudit quasi brachijs: tum caules & pampinos elicuit, uelut palmas: eorūque alios fructu donauit, alios fronde sola uestiuit ad protegēdos tutandōsque partus. Ex his igitur, ut suprā diximus, si non ipsa membra genitalia conceptu atque foetu grauida, sed tanquam tegmina & umbracula eorum, quæ fructibus uidua sunt, legerimus, umbræ scilicet nō uindemiæ laborabimus. Quid ergo est cur quāuis non sit è duro pampinus, sed è tenero natus, si tamen orbis est, etiam in futurum quasi sterilis damnatur à nobis? Modò enim disputatio nostra colligebat unicuique corporis parti proprium esse attributum officium, quod scilicet ei conuenit, ut malleolo quoque, qui opportuno loco natus est, fœcunditatis uis adsit, etiam si interim cesset à partu. Nec ego abnuerim in hoc me instituisse argumentari: sed & illud maxime profiteor, palmitem, quanuis frugifera parte enatum, si fructū non attulerit, ne uim quidē fœcunditatis habere: nec hoc illi sententiæ repugnat. nam & homines quosdā non posse generare, quāuis omnium membrorum numero constante, manifestum est, ne sit incredibile, si ge

g.iiij.

nitali loco uirga nata fructu careat, carituram quoque esse foetu. Itaque ut ad consuetudinem agricolarum reuertar, eiusmodi surculos, qui nihil attulerint, spadones appellat: quod non facerent, nisi eos suspicarentur inhabiles frugibus: quæ et ipsa appellatio, rationem mihi subiecit non eligendi malleolos, quanuis probabili parte uitis enatos, si fructum non tulissent. quanquam et hos sciam non in totum sterilitate affectos: nam confiteor pāpinarios quoque cum è duro prorepserint, tempore anni sequentis acquirere foecunditatem, et ideo in rescem submitti, ut progenerare possit. Verum eiusmodi partum comperimus, non tam ipsius resceas, quam materni esse muneris. Nam quia inhæret stirpi suæ, quæ est natura ferax, mistus adhuc parentis alimentis, et foecundi partus seminibus, ac uelut altricis uberibus eductus, paulatim fructum ferre condiscit. At quæ citra naturæ quandam pubertatem, immatura atque intempestua planta direpta trunco, uel terræ, uel etiam stirpi recisæ inseritur, quasi puerilis ætas, ne ad coitum quidem, nedum ad conceptum habilis, uim generandi uel in totum perdit, uel certe minuit. Quare magnopere censeo in eligendis seminibus adhibere curam, uti fructuosa parte uitis palmites legamus eos, qui futuram foecunditatem iam toto fructu promittunt. Nec tamen contentissimus singulis uuis, maximèque probemus eos, qui numerosissimis foetibus conspiciuntur. An non opilionem laudabimus ex ea matre sobolem propagantem, quæ geminos enixa sit, et caprarium summittentem foetus earum pecudū, quæ trigemino partu commendantur? uidelicet quasi semper sit parentum foecunditati proles responsura. Et nos sequamur in uitibus hanc ipsam rationem, tanto quidē magis, quod compertum habeamus naturali quadam malignitate

deficere interdum, quanuis diligenter probata semina:
 idque nobis poeta uelut surdis ueritatis indulget dicendo,
 Vidi lecta diu, & multo spectata labore

Degenerare tamen, ni uis humana quotannis

Maxima quæque manu legeret: sic omnia fatis

In peius ruere, ac retro sublapsa referri.

Quod non tantum de seminibus leguminum, sed in totam
 agricolationis rationem dictum esse intelligendum est. Si
 modo longi temporis obseruatione comperimus, quod certè
 comperimus, eum malleolum, qui quatuor uias tulerit, de-
 putatum, & in terram depositum à fœcunditate materna
 sic degenerare, ut interdum singulis, nonnunquam etiam
 binis uis minus afferat. In quantum autem censemus de-
 fecturos eos, qui binos, aut ferè singulos fœtus in matre tu-
 lerint, cum etiam feracissimi translationem sæpe reformi-
 dent? itaque huius rationis demonstratorem magis esse me,
 quàm inuentorem, libèter profiteor: ne quis existimet frau-
 dari maiores nostros laude merita: nam id ipsum censur-
 se eos non dubium est, quanuis nullo alio sit scripto pro-
 ditum, exceptis quæ retulimus metris Virgilij. & hic tamen
 ut de seminibus leguminum præcipiatur. Cur enim aut è
 duro natam uirgam, aut etiam ex fœcundo malleolo, quem
 ipsi probassent, decisam sagittam repudiabant, si nihil in- 105
 teresse dicebant, ex quo loco semina legerentur? Nunc quia
 uim fœcunditatis certis quasi membris inesse non dubita-
 bant, idcirco pampinarium, & sagittam uelut inutiles ad
 deponendum prudentissimè damnauerunt. Quod si ita est,
 nihil dubium est multo magis ab his improbatum esse etiã
 illum palmitem, qui frugifero loco natus, fructum non at-
 tulisset. Nam, si sagittam, id est, superiorem partem malleo-
 li, uituperandam censebant, cum esset eadem pars surculi

frugiferi, quanto magis uel ex optima uitis parte natū flagellum, si est sterile improbatum ab his, ratio ipsa declarat? Nisi tamen (quod est absurdum) crediderunt id translatum, et abscissum à sua stirpe, destitutūque materno alimento, frugiferum, quod in ipsa matre nequam fuisset. Atque hæc et forsitan pluribus dicta sunt, quàm exigebat ratio ueritatis: minus tamen multis, quàm postulabat prauè detorta, et inueterata opinio rusticorum.

Quæ spectandæ qualitates in eo solo, quod uineæ destinaueris.

C A P. X I.

Nunc ad reliquum ordinem propositæ disputationis redeo. Sequitur hanc eligendi malleoli curam pastinationis officium: si tamen antè de qualitate soli constiterit. nam cum quoque plurimum et bonitati, et largitati frugum conferre, nihil dubium est. ac prius, quàm ipsum perspiciamus, illud antiquissimum censemus, rudem potius eligendum agrum, si sit facultas, quàm ubi fuerit seges, aut arbustum. nam de uinetis, quæ longo situ exoleuerunt, inter omnes autores constitit, pessima esse si referere uelimus: quod et inferius solum pluribus radicibus sit impeditū, ac uelut irretitum, et adhuc nō amiserit uirus, et cariem illam uetustatis, quibus hebetata quasi aliquibus uenenis humus torpeat. Quam ob causam siluestris ager præcipuè est eligendus, qui etiam si frutetis, aut arboribus obsessus est, facile extricatur, quod suapte natura quæcunque gignuntur, non penitus, nec in profundum radices agunt, sed per summum terræ dispergunt, atque deducunt: quibus ferro recisis, atque extirpatis, parum, quod superest, inferioris soli rastris licet effodere, et in fermentum congerere, atque componere. si tamen rudis terra non sit, proximum est uacuum arboribus aruum. si nec hoc est,

rarissimum arbutum, uel oliuetum quod non fuerit maritum, uineis destinatur. Ultima est, ut dixi, conditio restibilis uineæ. nam si necessitas facere cogit, prius quicquid est residue uitis extirpari debet: demde totum solum sicco fimo, aut, si id nō sit, alterius generis quam recentissimo stercoreari, atque ita conuerti, & diligentissimè refossas omnes radices in summum regeri, atque comburi. Tunc rursus uel stercore uetusto, quia nō gignit herbas, uel de uepribus egesta humo pastinatū large cōtegi. At ubi pura nonalia arboribus sunt libera, cōsiderandū est antè, quàm pastinemus, surcularis, nēcne sit terra: idque facillimè exploratur per stirpes, quæ sua sponte proueniūt. Neque enim est ullū tandiu uiduum solū uirgultis, ut nō aliquos surculos progeneret, tanquam pyros siluestres, & prunos, uel rubos certè. Nam hæc quanuis genera spinarū sint, solēt tamen fortia, & læta, & grauida fructu consurgere. Igitur si non retorrida & scabra, sed leuia & nitida, & proluxa, fœcūdāque uiderimus, eam intelligemus esse terram surcularem. Sed hoc in totum ad illud, quod uineis præcipuè est idoneum, propriè considerandum, ut prius retuli, si facilis est humus, & modicè resoluta, quam diximus pullam uocitari: nec quia sola ea, sed quia sit habilis maximè uinetis. Quis enim uel mediocris agricola nesciat etiam durissimum tophium, uel carbunculum, simulātque sunt confracti, & in summo regeſti tempeſtatibus, gelūne, nec minus æstiuis putrescere caloribus, ac resolu, eōsque pulcherrimè radices uitium per æstatem refrigerare, succūmque retinere? quæ res alendo surculo sunt accommodatissimæ. Simili quoque de causa probari solutam glaream, calculosūmque agrum, & mobilem lapidem: si tamen hæc pingui glæbæ permista sunt. nam eadem ieiuna maximè culpantur.

Est autem (ut mea fert opinio) uineis amicus etiã silex, cui superpositum est modicum terrenum, quia frigidus, & tenax humoris per ortum caniculæ non patitur sitire radices. Higinius quidem secutus Tremellium præcipuè montium ima, quæ à uerticibus defluẽtem humum receperint, uel etiam ualles, quæ fluminum alluue, & inũdationibus concreuerint, aptas esse uineis asseuerat, me non dissentiente. Cretosa humus utilis habetur uiti: nam per se ipsa creta, qua utuntur figuli, quãque nonnulli argillam uocant, inimicissima est: nec minus ieiunus sabulo, & quicquid, ut ait Iulius Atticus, retorridum surculum facit. id autem solum uel uliginosum est, uel salsum, uel amarum, & uel siticulosum, & per aridum. nigrum tamen, & rutilum sabulone, qui sit humidæ terræ permistus, probauerũt antiqui. nam carbunculosum agrum, nisi stercore iuues, macras uineas efficere dixerunt. Grauis est rubrica, ut idem Atticus ait, & ad comprehendendum radicibus iniqua. Sed alit eadem uitem, cũ tenuit, uerũm est in opere difficilior, quòd neque humentem fodere possis, quòd sit glutinosissima: nec nimium siccam, quia ultra modum prædura.

Quæ Iulius Græcinus tradiderit de
terra uineali.

CAP. XII.

Sed ne nũc per infinitas terreni species euagemur, non in tempestiuè commemorabimus Iulij Græcini cõscriptam uelut formulam, ad quam posita est limitatio terræ uinealis. Idem enim Græcinus sic ait: Esse aliquam terram calidam uel frigidam, humidam uel siccam, raram uel densam, leuem aut grauem, pinguem aut macram: sed neque nimium calidum solum posse tolerare uitem, quia inurat, neque prægelidum, quoniam uelut stupentes, & congelatas radices nimio frigore moueri non sinat: neque humi-

dum, quoniam cum se promunt uites, modico tempore euocant humorem terræ iusto maiorem, qui putrefacit deposita semina. Rursus nimiam siccitatem destituere plantas dicit naturali alimento, aut in totum necare, aut scabras, & retorridas facere. Perdensam humum cælestes aquas nō sorbere, nec facile perflari, facilius perfrumpi, & præbere rimas, quibus sol ad radices stirpiū penetret: eademque uelut conclusa, & coarctata semina comprimere, atque strangulare. Raram supra modum uelut per infundibulum transmittere imbres, & sole, ac uento penitus sicari, atque exarescere. Grauem terrā uix ulla cultura uincibilem: leuem uix ulla sustineri. pinguis simam, & lætissimam luxuria: macram, ac tenuem ieiunio laborare. Opus est, inquit, inter has tā diuersas inæqualitates magno temperamento, quod in corporibus quoque nostris desideratur, quorum bona ualetudo calidi & frigidi, humidi & aridi, densi & rari, certo, & quasi examinato modo continetur. Nec tamen hoc temperamentum in terra, quæ uineis destinatur, pari momento libratum esse debere ait, sed in alteram partem propensius, ut calidior terra sit quam frigidior, siccior quam humidior, rarior quam densior, & si qua sunt his similia, ad quæ contemplationem suam dirigat, qui uineas instituet. quæ cuncta (sicut ego reor) magis profunt, cum suffragatur etiam status cæli: cuius regionem, quam spectare debeant uineæ, uetus est dissensio, Salserna maxime probante solis ortum, mox deinde meridiem, tum occasum: Tremellio Scrofa præcipuam positionem meridianam censente: Virgilio de industria occasum sic repudiante,

Néue tibi ad solem uergant uineta cadentem.

Democrito, & Magone laudantibus cæli plagam septen-

trionalem, quia existiment ei subiectas feracissimas fieri vineas, quæ tamen bonitate vini superentur. Nobis in uniuersum præcipere optimum uisum est, ut in locis frigidis meridiano uineta subiiciantur, tepidis orienti aduertantur, si tamen nõ infestabuntur Austris, Eurisque, uelut oræ maritimæ in Bætica. Sin autem regiones prædictis uentis fuerint obnoxia, melius Aquiloni, uel Fauonio committentur. nam feruentibus prouincijs, ut Aegypto, & Numidia, uni septentrioni rectius opponentur. Quibus omnibus diligenter exploratis, tum demum pastinationem suscipiemus.

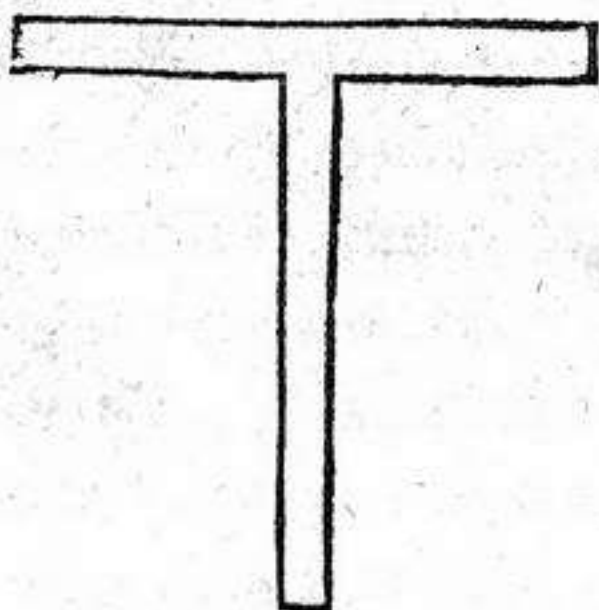
Quomodo terra pastinetur. CAP. XIII.

Eius autem ratio cum Italici generis futuris agricolis, tum etiam prouincialibus tradenda est: quoniam in longinquis, & remotis regionibus istud genus uertendi, & subigendi agri minimè usurpatur, sed aut scrobibus, aut sulcis uincæ plerunque conseruntur. scrobibus uineta sic ponuntur. Quibus uitem mos est scrobibus deponere, ferè per tres longitudinis pedes, perque duos in altitudinem, cauato solo quantum latitudo ferramenti patitur, malleolos utrinque iuxta latera fossarum consternunt, & aduersis scrobium frontibus curuatos erigunt. duabusque geminis supra terram eminere passi reposita humo cætera coequant: quæ faciunt in eadem linea intermissis totidem pedum scamnis, dum peragant ordinem. Tum deinde relicto spatio prout cuique mos est vineas colenti, uel aratro, uel bidente, persequentes ordinem insistent. Et si fossore tantum terra uersetur, minimum est quinque pedum interordinium, septem maximum: sin bubus, & aratro, minimum est septem pedum, satis amplum decem. Nonnulli tamè omnem uitem per denos pedes in quicuncem disponunt, ut

more noualium terra transuersis, aduersisque sulcis pro-
scindatur. Id genus uineti non conducit agricolæ, nisi ubi
lætissimo solo uitis amplo incremento consurgit. At qui pa-
stinationis impensam reformidat, sed aliqua tamen parte
pastinationem imitari studet, paribus alternis omissis spa-
tijs, senum pedum latitudinis sulcos dirigunt: fodiuntque &
exaltant in tres pedes, ac per latera fossarum uitem, uel mal-
leolum disponunt. Auarius quidam dupondio, & dodra-
te altum sulcum, latum pedum quinque faciunt: demde ter-
tanto amplius spatium crudum relinquunt: atque ita se-
quentem sulcum infodiunt. quod cum per definitum uine-
tis locum fecerint in lateribus sulcorum uiu radices, uel deci-
sos quam recentissimos palmites nouellos erigunt, consitis
compluribus inter ordinaria semina malleolis, quos postea
quam conualuerint crudo solo quod emissum est, transuer-
sis scrobibus propagent, atque ordinent uinea paribus in-
teruallis. sed eæ, quas retulimus, uinearum sationes, pro natu-
ra, & benignitate cuiusque regionis aut usurpandæ, aut
repudiandæ sunt nobis. Nunc pastinandi agri propositum
est rationem tradere. Ac primum ex omni siue arbusiuo,
siue siluestri loco, quem uineis destinauerimus, omnis fru-
tex, atque arbor erui, & summoueri debet, ne postea fos-
sorem moretur, neue iam pastinatum solum iacentibus mo-
libus imprimatur, & exportantium ramos, atque trun-
cos ingressu proculcetur. Neque enim parum refert suspen-
sissimum esse pastinatum, & si fieri possit, uestigio quoque
mviolatum: ut mota æqualiter humus nouelli seminis ra-
dicibus quancunque in partem prorepserint, molliter ce-
dat, ne incrementa duritia sua reuerberet, sed tenero uelut
nutritio sinu recipiat, & cælestes admittat imbres: eos-
que alendis seminibus dispenset, ac suis omnibus partibus

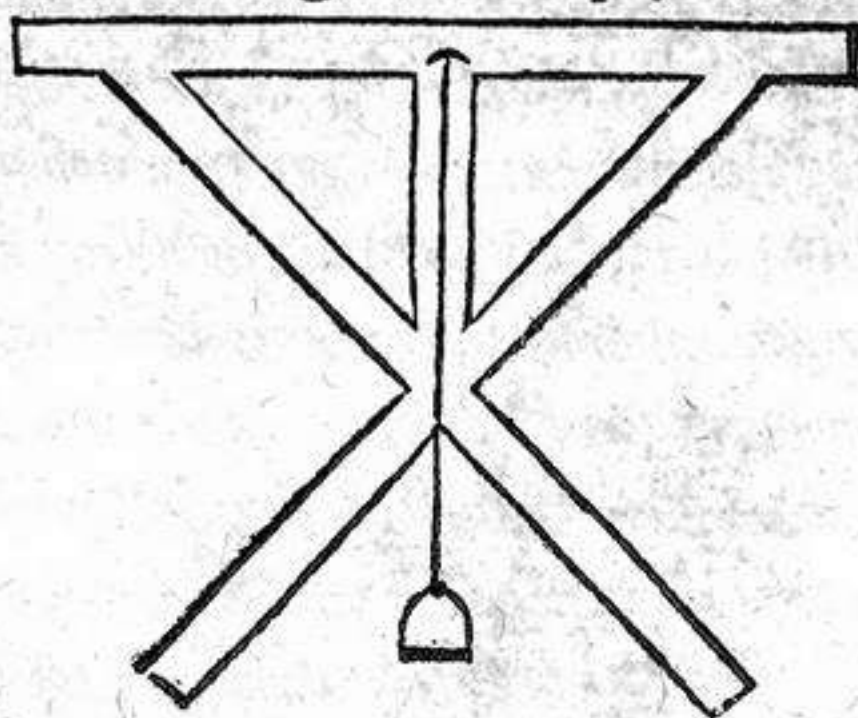
ad educandam prolem novam conspiret. Campestris locus altè duos pedes, & semissem infodiendus est: acclivis regio treis. præruptior uerò collis uel in quatuor pedes uertendus, quoniã cum à superiore parte in inferiorem detrahitur humus, uix iustum pastinationi præbet regetum: nisi multo editiorem ripam, quàm in plano feceris. Rursus depressis uallibus minus altè duobus pedibus deponi uinẽã non placet. Nam præstat non conserere, quàm in summa terra suspendere. Nisi tamen si scaturigo palustris obuia (sicut in agro Rauennate) plus quàm sesquipedem prohibeat infodere. Primum autẽ prædicti operis exordium est, non ut huius temporis plerique faciunt agricolæ, sulcum paulatim exaltare, & ita secundo, uel tertio gradu peruenire ad destinatã pastionis altitudinẽ: sed protinus æqualiter linea posita rectis lateribus perpetuam fossam educere, & post tergum motam humum componere, atque in tantum deprimere, donec altitudinis mensuram datam ceperit. tum per omne spatium gradus æqualiter mouenda linea est: obtinendũque ut eadem latitudo in imo reddatur, quæ cœpta est in summo. opus est autem perito, ac uigilantẽ exactore, qui ripam erigi iubeat, sulcũque uacuari, ac totum spatium crudi soli cũ emota iam terra committi, sicut præcepi superiore libro, cum arandi rationem traderem, monẽdo nec ubi scamna omittantur, & quod est durum, summus glæbis obtegatur. sed huic operi exigendo quasi quandam machinam commenti maiores nostri, regulam fabricauerũt, in cuius latere uirgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi sulcum oportet, contingit summam ripæ partem. Id genus mensuræ ciconiam uocant rustici.

Ciconia

Sed ea quoque fraudem recipit, quoniam plurimum interest, utrum eam pronam, an rectam ponas. nos itaque huic machinae quasdam partes adiecimus, quae contendituum litem, disputationemque dirimerent. Nam duas regulas eius latitudinis, qua pastinator sulcum facturum est in speciem Graecae literae X decussavimus, atque ita mediae parti, qua regulae committuntur, antiquam illam ciconiam infiximus, ut tanquam suppositae basi ad perpendicularum normata insisteret: deinde transversae quae est in latere virgulae, fabrilem libellam supposuimus.

Ciconiae organum compositum.

Sic compositum organum, cum in sulcum demissum est, litem domini, et conductoris sine iniuria deducit. Nam 113
 stella, quam diximus Graecae literae faciem obtinere, pa-
 h.i.

riter in *imæ fossæ solum metitur, atque perlibrat, quia siue pronum, seu resupinum est, positione machinæ deprehenditur: quippe prædictæ uirgulæ superposita libella alterutrum ostendit, nec patitur exactorem operis decipi. sic permensum, & perlibratum opus in similitudinem uernacti semper procedit: tantumque spatij linea promota occupatur, quantum effossus sulcus longitudinis, ac latitudinis obtinet, atque id genus præparandi soli probatissimum est.*

Quot modis uitis ponatur aut in provincijs, aut in Italia.

C A P. XIII.

Sequitur opus uineæ conserendæ, quæ uel uere, uel autumno tempestiue deponitur. Vere melius, si aut pluuus, aut frigidus status cæli est, aut ager pinguis, aut cæpestris, & uliginosa planicies. rursus autumno, si sicca, si calidæ est aeris qualitas: si exilis, atque aridus campus: si macer præruptusue collis. uernæque positionis dies ferè quadraginta sunt ab Idibus Februarijs usque in æquinoctium. rursus autumnalis ab Idibus Octob. in Cal. Decembres. Sationis autem duo genera, malleoli, uel uiuiradicis, quod utrunque ab agricolis usurpatur, & in provincijs magis malleoli. neque enim seminarijs student, nec usum habent faciendæ uiuiradicis. hanc sationem cultores Italiæ plerique iure improbauerunt, cum plurimis dotibus præstet uiuiradix. Nam minus interit, cum & calorem, & frigus, & cæteras tempestates propter firmitatem facilius sustineat: deinde adolescit maturius: ex quo euenit, ut celerius quoque sit tempestiua edendis fructibus: tum etiam nihil dubium est sæpius trāsflatum. potest tamen malleolus pro-
 114 *tinus in uicem uiuiradicis conseri soluta, & facili terra. cæterum densa, & grauis utique uitem desiderat.*

Meliorē esse positionem pastinato solo quā nō-
uali.

CAP. XV.

Seritur ergo prius in emundata, inoccataque, & æqua-
ta pastinatione, macro solo quinque pedibus inter ordines
omissis: mediocri, senis: in pingui uero septenarium pedum
spatia danda sunt, quod largiora uacent interualla, per
quæ frequentes, prolixæque materiæ diffundantur. hæc
in quincuncem uinearum metatio expeditissima ratione
conficitur: quippe linea per totidem pedes, quot destinaue-
ris interordiniorum spatij. purpura, uel quolibet alio con-
spicuo colore insuitur: eaque sic denotata per repastinatum
intenditur, & iuxta purpuram calamus defigitur: atque
ita paribus spatij ordines diriguntur. quod deinde cum
est factum, fossor insequitur, scrobemque alternis omis-
sis per ordinem spatij à calamo ad proximum calamum
non minus altum quā duos pedes & semissem planis
locis refodit: accliuibus, in dupodiam & dodrantem: præ-
cipitibus etiam in tres pedes. in hanc mensuram scrobi-
bus depressis uuiradices ita deponuntur, ut à media scro-
be singulæ & in diuersum sternantur, & contrarijs fron-
tibus fossarum ad calamos erigantur. Satoris autem offi-
cium est primum quā rectissimam, & si fieri possit, eo-
dē momento, quo serere uelit, de seminario transferre plā-
tam diligenter exemptam & integram: deinde eam uelut
ueteranam uitem totam exputare, & ad unam materiam
firmissimam redigere, nodosque, & cicatrices allenare: si
quæ etiam radices (quod maxime cauendum est, ne fiat in
eximendo) laborauerint, eas amputare: sic deinde curua-
tam deponere, ne duarum uitiū radices implicentur. id
enim uitare facile est per imum solum iuxta diuersa latera
fossarū dispositis paucis lapidibus, qui singuli nō excedant

h. ij.

quinque libræ pondus. Hi uidentur (ut Mago prodit) et aquas hiemis, et uapores æstatis propulsare radicibus: quæ secutus Virgilius tutari semina, et muniri sic præcipit:

Aut lapidem bibulum, aut squallentes infode conchas.

et paulo post: -iamque reperti

Qui saxo super, atque ingentis pondere testæ

Urgerent: hoc effusos munimen ad imbres,

Hoc ubi hiulca siti findit canis æstifer arua.

Idemque Pœnus auctor probat uinacea permista stercore depositis seminibus in scrobem uires mouere, quod illa prouocent, et eliciant nouas radículas: hoc per hiemem frigentem, et humidam scrobibus inferre calorem temperatum, ac per æstatem uirentibus alimentum, et humorem præbere. Si uero solum, cui uitis committitur, uidetur exile, longius accersitam pinguem humum scrobibus inferre censet: quod an expediat, regionis annona, operarumque ratio nos docebit.

Quæ mensura pastinandi soli abunde sit uineis.

CAP. XVI.

Exiguè humidum pastinatum sationi conuenit: melius tamen uel arido, quam lutofo semen committitur: idque cum supra summam scrobem compluribus internodijs productum est, quod de cacumine superest, duabus gemmis tantum supra terram relictis amputatur, et ingesta humo scrobis completur. Coæquato, deinceps pastinato malleolus ordinarijs uitibus interserendus est: cumque sat erit medio spatium, quod uacat inter uites per imam lineam depergere. Sic enim melius et ipse conualescet, et ordinarijs seminibus modicè uacuum solum ad culturam præbebit iter. in eadem deinde linea, in qua uiuira dix obtinebit ordinem suum, præsidij causa quorum ex numero propaga-

re possit in locum demortuæ uitis, quinque malleoli pangingendi sunt, per spatium pedis: isque pes à medio interordino sumitur, ut ab utraque parte paribus internallis distent. tali consitioni Iulius Atticus abunde putat esse malleolorū sexdecim millia. Nos tamē plus quatuor millibus conserimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, & interitu seminum cætera, quæ uirent, rarefcunt.

Quemadmodum, & quo tempore uitis serenda sit.

C A P. X V I I.

De positione surculi non minima disputatio fuit inter auctores. quidam totum flagellum sicut erat matri detractum crediderunt sationi conuenire: idque per gemmas quinas, uel etiam senas partiti complures taleolas terræ mandauerunt. quod ego minime probo: magisque assentior his auctoribus, qui negauerunt esse idoneam frugibus superiorem partem materiæ, solamque eam, quæ est iuncta cum uetere sarmento, probauerunt. Cæterum omnem sagittam repudiauerunt. Sagittam rustici uocant nouissimam partem surculi, siue quia longius recessit à matre, & quasi micuit, atque profiluit: seu quia cacumine attenuata prædicti teli speciem gerit. Hanc ergo prudentissimi agricolæ negauerunt conseri debere: nec tamen sententiæ suæ rationem nobis prodiderunt, uidelicet quæ ipsis in re rustica multum callentibus prompta erat, & ante oculos penè exposita. omnis enim foecundus pæpinus intra quintam, aut sextam gemmam fructu exuberat, reliqua parte quanuis longissima uel cessat, uel perexiguos ostendit racemos: quam ob causam sterilitas cacuminis iure ab antiquis incusata est. Malleolus autem sic ab iisdem pangebatur, ut nouello sarmento pars aliqua ueteris hæreret: sed hanc positionem damnauit usus. Nam quicquid ex uetere ma-

h. iij.

117 *teria relictum erat, depressum, atque obrutum celeriter humore putrescebat, proximásque radices teneras, & uixdum prorumpentes uitio suo enecabat: quod cum acciderat, superior pars seminis retorrescebat. Mox Iulius Atticus, & Cornelius Celsus ætatis nostræ celeberrimi auctores patrem, atque filium Safernâ secuti, quicquid residui fuit ex uetere palma per ipsam commissuram, qua nascitur materia noua, resecuerunt, atque ita cum suo capitulo sarmentum depresserunt.*

Quæ obseruare debet qui uitem ponit. CAP. XVIII.

Sed Iulius Atticus præ torto capite, & recuruato, ne pastinum effugiat, prædictum semen demersit. Pastinum uocant agricolæ ferramentum bifurcum, quo semina panguntur: unde etiam repastinatae dictæ fuere uineæ ueteres, quæ refodiebantur: hæc enim propria appellatio restibilis uineti erat. nunc antiquitatis imprudens consuetudo quicquid emoti soli uineis præparatur, repastinatum uocat. Sed redeamus ad propositum. Vitiosa est (ut mea fert opinio) Iulij Attici satio, quæ contortis capitibus malleolum recipit. eiusque rei uitandæ non una ratio est. primum, quòd nulla stirps antequàm deponatur, uexata, & infracta melius prouenit, quàm quæ integra, & inuiolata sine iniuria deposita est: deinde quicquid recuruum, & sursum uersus spectans, demersum est, cum tempestuum eximitur, in modum hami repugnat obluclanti fossori: & uelut uncus infixus solo, ante buam extrahatur, prærumptur. nam fragilis est ea parte materia, qua torta, & recuruata cum deponeretur, ceperat uitium, propter quod perfractam maiorem partem radicum amittit. Sed ut incommoda ista præteream, certè illud, quod est inimicissimum, dissimulare nequeo. nam paulo antè cum de summa parte

sarmenti disputarem, quàm sagittam dixeram uocitari, col-
 ligebam fore intra quintam, uel sextam gemmam, quæ sint
 proximæ ueteri sarmento fructus medi. Hæc ergo fœcun-
 dam partem consumit, qui contorquet malleolū: quoniam
 & ea pars, quæ duplicatur, tres gemmas uel quatuor obti-
 net, & reliqui duo, uel tres fructuarij oculi penitus in ter-
 ram deprimuntur, mersi q; non materias, sed radices cre-
 ant: ita euenit, ut quod in salicto conserendo uitaueramus,
 id sequamur in eiusmodi malleolo, quem necesse est facere
 longiorem, si uolumus detortum depangere: nec dubium,
 quin gemmæ cacumini proximæ, quæ sunt infœcundæ, in
 eo relinquuntur, ex quibus pampini pullulant uel steri-
 les, uel certè minus feraces, quos rustici uocant racemarios.
 Quid, quod plurimum interest, ut malleolus, qui deponi-
 tur ea parte, qua est à matre decusus, coalescat, & celeri-
 ter cicatricem ducat? Nā si id factum non est, uelut per fi-
 stulā, ita per apertam uitis medullam nimius humor trahi-
 tur, idemq; truncū cauat: unde formicis, alijsque animalibus,
 quæ putrefaciūt crura uitiū, latebræ præbentur. hoc
 autē euenit retortis seminibus: cum enim per exemptionē
 imæ partes eorum perfractæ sunt, apertæ medullæ depo-
 nuntur: atq; irrepentibus aquis, prædictisq; animalibus
 celeriter senescunt. Quare pangendi optima est ratio recti
 malleoli, cuius inum caput, cum consertum est bifurcō pa-
 ssi, angustis faucibus ferramenti facile continetur, ac de-
 primitur: idque sarmentum sic depressum citius coalescit.
 Nā & radices è capite, qua recisum est, æque mittit: quæ cū
 excreuerunt, cicatricem obducunt, & alioquin plaga ipsa
 deorsum spectans non tantum recipit humorem, quantum
 illa quæ reflexa, & resupina more infundibuli per medul-
 lam transmittit quicquid aquarū cælestium superfluit.

h. iij.

Quàm longus debeat esse malleolus. C A P. X I X.

Longitudo, quæ debeat esse malleoli, parum certâ est, quoniam siue crebras gemmas habet, brevior faciendus est: seu raras, longior: attamen nec maior pede, nec dodrante minor esse debet. hic, ne per summa terræ sitiât æstibus: ille, ne depressus altius cum adoleuerit, exemptionem difficilem præbeat. sed hæc in plano. nam in cliuosis, ubi terra decurrit, potest palmipedalis deponi. Vallis & uliginosi campi situ serimus etiam trigemmem, qui est paulò minor dodrante, longior utique semipede: isque non ab eo trigemmis dictus est, quòd omnino trium oculorum est, cum ferè circa plagam, qua matri abscissus est, plenus sit gemmarum, sed quòd his exceptis, quibus est frequens in ipso capite, tres deinceps articulos, totidémque gemmas habet. Super cætera illud quoque siue malleolum, siue uiuivradicem serentem præmonco, ne semina exarescant, immodicum uentum, solémque uitare, qui uterque non incommodè arcetur obiectu uestis, aut cuiuslibet densi tegminis. Veruntamen præstat eligere sationi silentis, uel certè placidi spiritus diem. Nam sol umbraculis facile depellitur. Sed illud etiam, quod nondum tradidimus, antè quàm dissertationi clausulam imponamus, dicendum est: an plurimum generum uites habendæ sint, eæque separatæ, & distinctæ specialiter, an confusæ, & mistæ cateruatim. Prius differemus de eo, quod primum proposuimus.

Quot genera uitium ponenda sint. C A P. X X.

Prudentis igitur agricolæ est uitem, quam præcipuè probauerit, nulla interueniente alterius notæ stirpe conferere, numerumque quam maximum eius semper augere. Sed providentis est diuersa quoque genera deponere. neque enim unquam sic mitis, ac temperatus est annus, ut nullo

incommodo uexet aliquod uitis genus. siue enim siccus est, id quod humore proficit, contristatur: seu pluuius, quod siccitatibus gaudet: seu frigidus & pruinosus, quod non est patiens uredinis: seu feruens, quod uaporem non sustinet.

Ac ne nunc mille tempestatum iniurias persequar, semper est aliquid, quod uineas offendat. igitur si unum genus seuerimus, cum id acciderit, quod ei noxium est, tota uindemia priuabimur. neque enim ullum erit subsidium, cui diuersarum notarū stirpes non fuerint. At si uarij generis uineta fecerimus, aliquid ex ijs inuiolatum erit, quod fructum perferat: nec tamen ea causa nos debet compellere ad multas uitium uarietates, sed quod iudicauerimus eximum genus, id, quantæ multitudinis possumus, efficiamus: quod deinde proximum à primo: tum quod est tertie notæ uel quartæ, quodque eatenus uelut lectarum quoddam contenti simus tetartæo. satis est enim per quatuor uel summum quinque genera uindemiæ fortunã opperiri. De altero quod mox proposuerã, nihil dubito, quin per species digerendæ uites, deponendæque sint in proprios hortos semitis, ac decumanis distinguendæ: nec quod ipse potueram à meis familiaribus obtinere, ut ante me quisquam eorum, qui quammaxime id probauerit, effecerit. Est enim omnium rusticorum operum difficillimum, quia & summam diligentiam legendis desiderat seminibus, & nonnihil discernendis: in quo maxima plerunque felicitate, & prudentia opus est, sed interdum (quod ait diuinus auctor Plato) rei nos pulchritudo trahit, uel ea consecrandi, quæ propter infirmitatem commortalis nature consequi nequeamus. Istud tamen, si ætas suppetat, & scientia, facultasque cum uoluntate congruant, non ægerrime perficemus: quamuis non omnino minimo ætatis spatio perseue-

randū sit, ut magnus numerus per aliquot annos discernatur. neque enim omne tempus permittit eius rei iudicium. nam uites, quæ propter similitudinem coloris, aut trunci, flagellorumue dignosci nequeunt, maturo fructu folijsque declarantur: quam tamen diligentiam nisi per ipsum patrem familiæ exhiberi posse non affirmauerim. nam credidisse uillico, uel etiam uinitori se cordis est, cum quod longe sit facilius, adhuc per paucissimis agricolis contigerit, ut nigri uini stirpe careant, quamuis color uicæ possit uel ab imprudentissimo deprehendi.

Utrum distinctis generibus uitium horti conserendi sint.

C A P. XXI.

122 Illa tamen una mihi ratio suppetit, celerrime quod proposuimus efficiendi, si sint ueteranæ uinæ, ut separatorum surculorum cuiusque generis singulos hortus inseramus, sic paucis annis multa nos millia malleolorum ex insitis percepturos, atque ita discreta semina per regiones consituros, nihil dubito. eius porro faciendæ rei nos utilitas multis de causis compellere potest: et ut à leuioribus incipiam, primum quòd ad omnem rationem uitæ, non solum agricolationis, sed cuiusq; disciplinæ, prudētē delectant impensius eā, quæ proprijs generibus distinguuntur, quàm quæ passim uelut abiecta, et quodā acruo confusa sunt. Deinde quòd uel alienissimus rusticæ uitæ, si in agrū tempestiue consitum ueniat, summa cum uoluptate naturæ benignitatē miretur, cum istinc bituricæ fructibus opimæ, hinc pares ijs heluolæ respondent: illinc arcellæ, rursus illinc spionicæ, basilicæue conueniāt, quibus alma tellus annua uicæ (uelut eterno quodā puerperio) læta, mortalibus distenta musto demittit ubera. Inter quæ fauētē Libero foetis palmitibus, uel generis albi, uel flauentis, ac rutuli, uel

purpureo nitore micantis, undique uersicoloribus pomis grauidus collucet autumnus. Sed hæc quamuis plurimum delectent, utilitas tamen uincit uoluptatem. Nã & paterfamiliâs libētius ad spectaculum rei suæ quanto est ea lulentior descendit, & quod de sacro numine poeta dicit,
 Et quocunque deus circum caput egit honestum.

Verùm quocunque domini præsentis oculi frequenter accessere, in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed omitto illud quod in descriptis etiam uitibus contingere potest: illa quæ sunt maxime spectanda, persequar. Diuersæ notæ stirpes nec pariter deflorescunt, nec ad maturitatem simul perueniunt. Quam ob causam, qui separata generibus uincta non habet, patiatur alterum incommodum necesse est, ut aut serum fructum cum præcoque eleuet, quæ res mox acorem facit, aut si maturitatem serotini expectet, amittat uindemiam præcoquam, quæ plerunque populationibus uolucrum, pluuij'q; aut uentis laçessita dilabatur. Si uerò interiectibus capere cuiusque generis fructû aueat, primùm necesse est, ut uindemiatorû aleam subeat: neque enim singulis totidẽ antistites dare potest, qui obseruent, quique præcipiant, ne acerbæ uinæ cum maturis demetantur: deinde etiam quarum uitium maturitas competit, cum diuersæ notæ sint, melioris gustus ab deteriore corrumpitur, confususque in unum multarum sapor, uetustatis impatiēs fit: atque ideo necessitas cogit agricolam musti annonam expedire, cum plurimum pretio accedat, si uenditio uel in annum, uel in æstatem certe deferri possit. Iam illa generum separatio summam commoditatem habet, quòd uinitor suam cuique facilius putationem reddet, cum scit cuius notæ sit hortus, quem deputet: idque in uineis non cõsemineis obseruari difficile est, quia

123 maior pars putationis per id tempus administratur, quo
 vitis neque folium notabile gerit: ac multum interest, plu-
 resne an pauciores materias pro natura cuiusque stirpis vi-
 nitor summittat, prolixisue flagellis incitet, an angusta pu-
 tatione vitem coerceat. Quam etiam quam cæli partem
 spectat genus quodque vineti plurimum refert: neque enim
 omni calido statu, nec rursus frigido lætatur, sed est pro-
 prietas in surculis, ut alij meridiano axe conualescant,
 quia rigore vitiantur: alij septentrionem desiderent, quia
 contristentur æstu: quidam temperamento lætentur Orien-
 tis, uel Occidentis. Has differentias seruat pro situ, et po-
 sitione locorum, qui genera per hortos separat. Illam quo-
 que non exiguam sequitur utilitatem, quod et laborem
 vindemiæ minorem patitur, et sumptum. Nam et quæ
 maturescere incipiunt, tempestiue leguntur, et quæ non-
 dum maturitatem ceperunt uuæ, sine dispendio differun-
 tur. Nec pariter uetus, atque tempestiuus fructus præcipi-
 tat vindemiam, cogitque plures operas quâto cunq̃ pre-
 tio conducere. Iam et illud magnæ dotis est posse gustum
 cuiusque generis non mistum, sed uere merum condere, ac
 separatim reponere, siue est ille bituricus, seu basilicus, seu
 spionicus. quæ genera cū sic diuisa sunt, quia nihil inter-
 uenit diuersæ naturæ, quod repugnet, per potus tamen no-
 bilitatur. neque enim post annos quindecim, uel paulò plu-
 res deprehendi potest ignobilitas in gustu: quoniam ferè o-
 mne uinum post id tempus eam qualitatem sortitur, ut ue-
 tustate acquirat bonitatem. Quare, ut dicere instituimus,
 utilissima est generum dispositio, quam si tamen obtinere
 non possis, secunda est ratio, ut diuersæ notæ non alias cō-
 seras uites, quàm quæ saporem consimilem, fructumque
 maturitatis eiusdem præbeant. Potes iam (si te cura po-

*morū tangit) ultimis ordinibus in ea uineti sine, quæ sub-
iacet septentrionibus, ne cum increuerint, obumbrent ca-
cumina ficorum, pirorūmque, & malorum depangere, quæ
uel in seras interposito biēnij spatio, uel si generosa sint,
adulta transferas. Hæc de positione uinearū. Superest
pars antiquissima, ut præcipiamus etiam cultus earum, de
quibus sequenti uolumine pluribus differemus.*

L. I V N. M O D E R A T I C O L V -
M E L L A E D E R E R V S T I C A
L I B. I I I I.

*Contra opinionem Attici, & Celsi non esse satis
altos scrobes bipedaneos uineaticis seminibus.*

C A P. I.

V M de uineis conserendis librum à me
scriptum Publi Siluine cōpluribus agri-
C colationis studiosis relegisses, quosdā re-
pertos esse ais, qui cætera quidem nostra
præcepta laudassent, unum tamen atque
alterum reprehendissent: quippe seminibus uineaticis ni-
mum me profundos censuisse fieri scrobes adiecto dodran-
te super altitudinem bipedancam, quàm Celsus & Atti-
cus prodiderant, singulāsque uiuiradices singulis admi-
niculis parum prudenter contribuisse, cum permiserint
ijdem illi auctores minore sumptu gemmis diductis duo
continua per ordinem uestire pedamēta: quæ utraque am-
biguam magis habent æstimationem, quàm ueram. Ete-
nim (ut quod prius proposui, prius refellam) si contenti
bipedanea scrobe futuri sumus, quid ita censemus altius

125 *pastinare tam humili mensura vitē posituri? Dicit aliquis, ut sit inferior tenera subiacens terra, quæ non arceat, nec duricie sua repellat novas irrepētes radículas. Istud quidem contingere potest etiam si ager bipalio moveatur, et deprimantur semina in regeſto, quod est fermētatum, plus dupondio semisse. nam semper in plano refusus egesta humus tumidior est, quàm gradus soli crudi: nec sane positio seminum sibi altum cubile substerni desiderat. Verum abunde est semipedaneā consitis resolutam vitibus terram subijcere, quæ uelut hospitali, atque etiam materno sinu recipiat incrementa uirentiū. Exemplum eius rei capiamus in arbusto, ubi cum scrobes defodimus, admodū exigui pulueris uirradici subijcimus. Verior igitur causa est, depressius pastinandi, quoniam iugata uineta melius consurgit altioribus demissa scrobibus. nam bipedanei uix etiam prouincialibus agricolis approbari possunt, apud quos humili statu uitis plerunque iuxta terrā coerçetur. Cūque iugo destinatur, altiore fundamento stabilienda sit, et si modo scandit excelsius, plus adiumenti, terræq; desiderat. Et ideo in maritandis arboribus nemo minorem bipedanea scrobem vitibus comparat. Cæterum illa parū profunt agricolarū studio præcipua commoda humilis positionis, quòd et celeriter adolescant semina, quæ non fatigantur multo soli pressa pondere, fiāntque uberiora, quæ leuiter suspensa sunt. Nam utraque ista Iulij Attici ratio conuincitur exemplo arbustiuæ positionis, quæ scilicet multo ualidiorem, fertiliorēmq; stirpem reddit, quod nō facerent, si non laborarēt altius demersa semina. Quid, quòd repastinata humus, dū est recens soluta laxaque, uelut fermento quodam intumescit? cum deinde non longissimam cepit uetustatem, condensata subsidit, ac uelut innatantes*

radices vitium summo solo destituit? Hoc autem minus accidit nostræ sationi, in qua maiore mensura vitis demittitur. Nā quòd in profundo semina frigore laborare dicuntur, nos quoque non diffitemur. Sed non est dupòdij & do-drantis altitudo, quæ istud efficere possit, cum præsertim, quod paulò ante retulimus, depressior arbustivæ vitis satio tamen effugiat prædictum incommodum.

Non oportere unius viviradicis duos palos vestire, sed singula semina singulis adminiculis esse contribuenda.

C A P. I I.

Alterum illud, quòd minori impensa duos palos unius seminis flagellis censent maritari, falsum est. Siue enim caput ipsum demortuum est, duo viduantur statumina, & mox viviradices totidem substituendæ sunt, quæ numero suo rationem cultoris onerant. siue vivit, & ut sæpe venit, vel nigri est generis vel parum fertilis, non in uno, sed in pluribus pedamentis fructus claudicat: quam etiam generosæ stirpis vitem sic in duos palos divisam rerum rusticarum prudētiores existimant minus fertilem fore, quia cratem factura sit. Et idcirco veteres vineas mergis propagare potius, quàm totas sternere idem ipse Atticus præcipit: quòd mergi mox facilè radicantur. ita ut quæque vitis suis radicibus tanquàm proprijs fundamentis innitatur. Hæc autem, quæ toto prostrata corpore cum inferius solū quasi cæcellavit, atque irretiuit, cratem facit, & pluribus radicibus inter se connexis angitur, nec aliter quàm si multis palmitibus gravata deficit. Quare per omnia prætulerim duob' potius seminibus depositis, quàm unico periclitari, nec id velut compendiū consecrari, quod in utranque partem lōge maius afferre possit di-

127 spendium. Sed iam prioris libri disputatio repetit à nobis promissum sequentis exordium.

Novam consitionem vineæ, nisi magna, et assidua cultura adiuvetur, celeriter interire. CAP. III.

In omni genere impensarum (sicut ait Græcinus) plerique nova opera fortius auspicantur, quàm tuentur perfecta. Nam quidam, ut inquit, ab inchoato domos extruunt, nec perædificatis cultum adhibent. Nonnulli strenuè fabricant nauigia, nec consummata perinde instruunt armamentis ministrisque: quosdam emacitas in armentis, quosdam exercet in comparandis mancipijs: sed iisdem tuendis, nulla cura tangit. Multi etiã beneficia quæ in amicos contulerunt, leuitate destruunt. Ac ne ista siluine miremur, liberos suos nonnulli nuptijs uotisque quæsitos auarè nutriunt, nec disciplinis, aut cæteris corporis excolunt instrumentis. Quid ijs colligitur? scilicet plerunque simili genere peccari etiam ab agricolis, qui pulcherrime positas vineas antequam pubescant, uarijs ex causis destituunt. Alij sumptum annuum refugientes, et hunc primũ redditum certissimum existimantes impedere nihil, quasi plane fuerit necesse vineas facere, quas mox auaritia deserent. Nonnulli magna potius, quàm culta uineta possidere pulchrum esse ducunt. Cognoui iam plurimos, qui persuasum haberent, agrum bonis, ac malis rationibus colendum. At ego, cum omne genus ruris, nisi diligenti cura, scienteque exerçatur, fructuosum esse non posse iudicem, tum uel maxime vineas. Res enim est tenera, infirma, iniuriæ maxime impatiens, quæ plerunque nimio labore, et ubertate consumitur peritque, si modum non adhibeas, fecunditate sua. Cum tamen aliquatenus se confirmauit: et ueluti iuuenile robur accepit, negligentiam sustinet. Nouella

uerò, dum adolescit, nisi omnia iusta perceperit, ad ultimam redigitur maciem, & sic intabescit, ut nullis deinceps impensis recreari possit. Igitur summa cura ponenda sunt quasi fundamenta, & ut membra infantium à primo statim die consitionis formada: quod nisi fecerimus, omnis impensa incassum recidat, nec prætermissa cuiusque rei tempestiuitas reuocari queat. Experto mihi crede Siluine, bene positam uineã bonique generis, & bono cultore nunquam non cum magno fœnore gratiam reddidisse. Idque non solum ratione, sed etiam exëplo nobis idem Græcinus declarat eo libro, quem de uineis scripsit, cum refert ex patre suo sæpe se audire solitum, Paridium quendam Veterensem uicinum suum duas filias, & uineis consitum habuisse fundum, cuius partem tertiam nubenti maiori filiæ dedisse in dotem, ac nihilo minus æquè magnos fructus ex duabus partibus eiusdem fundi percipere solitum. Minorem deinde filiam nuptui collocasse in dimidia parte reliqui agri. nec sic ex pristino reditu detraxisse. Quo quid conijcit? nisi melius scilicet postea cultam esse tertiam illam fundi partem, quàm antea uniuersam.

Prosterni uitem in scrobẽ, & recuruatam usque ab imo solo rectam calamo applicari oportere.

C A P. I I I I.

Et nos igitur, Publi Siluine, magno animo uineas ponamus, ac maiore studio colamus. quarum consitionis sola illa commodissima ratio est, quam priore tradidimus exordio, ut facta in pastinato scrobe, tota uitis à media ferè parte sulci prosternatur, & ad frontem eius ab imo usque recta materies erigatur, calamoque applicetur. id enim præcipue obseruandum est, ne similis sit alueo scrobs, sed ut expressis angulis uelut ad perpendicularum frontes eius

i. i.

129

dirigantur. Nam vitis supina, & uelut recumbens in al-
ueo deposita, posteaquam ablaqueatur uulneribus obno-
xia est. Nam dum exaltare fortius orbem ablaqueationis
fossor studet, obliquam uitem plerunque sauciat, & non-
nunquam præcîdit. Meminerimus ergo usque ab imo scro-
bis solo rectum adminiculo sarmentum applicare, & ita
in summum perducere. Tum cætera, ut priore libro præce-
pimus. Ac demde duabus gēnis super extantibus terram
cœquare. Deinde malleolo inter ordines posito crebris fos-
sionibus pastinatum resolvere, atque in puluerem redige-
re. Sic enim malleoli, & uiuiradices, & reliqua semina,
quæ deposuerimus, conualescent, si mollis, ac tenera humus
nullis herbis irrepentibus humorem stirpibus præbuerit:
nec duritia soli nouellas adhuc plantas uelut arcto uin-
culo compresserit.

A' consitione omnibus mensibus fodiendum, &
curandum ne herbæ nascantur. C A P. V.

Numerus autem uertendi soli bidentibus (ut uerum
fatear) definiendus non est, cum quanto crebrior sit, plus
prodesse fossionem conueniat. Sed quoniam impensarum
ratio modum postulat, satis plerisque uisum est, ex Calen-
dis Martijs usque in Octobres trigesimo quoque die no-
uella uineta confodere, omnesque herbas, & præcipue gra-
mina extirpare, quæ nisi manu eliguntur, & in summum
reijciuntur, quantula cunque parte adobruta sunt, reuiu-
scunt, & uitium semina ita perurunt, ut scabra, atque re-
torrida efficiant.

De pampinatione malleolis, & uiuiradicibus
facienda. C A P. V I.

Ea porro siue malleolo, seu uiuiradice deposuimus, o-
ptimum est ab initio sic formare, ut frequenti pampina-

tione superuacua detrahantur: nec patiamur plus quàm
 in unam materiam vires, & omne alimentum conferre. pri-
 mò tamen bini pāpini submituntur, ut sit alter subsidio,
 si alter fortè deciderit. Cum demde paulū indurvere vir-
 gæ, tum deteriores singulæ detrahūtur. Ac ne quæ relictæ
 sunt procellis uentorum decutiantur, molli, & laxo uincu-
 lo adsurgentes subsequi conueniet, dū clauiculis suis quasi
 quibusdā manibus adminicula comprehendāt. Hoc si ope-
 rarū penuria facere prohibet in malleolo, quem & ipsum
 pampinare censemus: at certè in ordinarijs uitibus utique
 obtinendū est, ne pluribus flagellis emacientur, nisi si pro-
 paginibus futuris prospiciemus: sed ut singulis materijs ser-
 uiant, quarum incrementa eligere debebimus, applicato
 longiore adminiculo, per quod prorepant in tantum, ut se-
 quētis anni iugum exuperent, & in fructum curuari pos-
 sint. Ad quam mensurā cum increuerint, cacumina infrin-
 genda sunt, ut potius crassitudine conualescant, quàm su-
 peruacua longitudine attenuentur. Idē tamen sarmentum,
 quod in materiam submittimus, ab imo usque in tres pe-
 des & semissem pāpinabimus, & omnes eius intra id spa-
 tium nepotes enatos sæpius decerpemus. Quicquid demde
 suprā germinauerit, intactum relinqui oportebit. magis e-
 nim conueniet proximo autumno falce deputari superio-
 rem partem, quàm æstiuo tempore pampinari: quoniam
 ex eo loco, unde nepotem ademeris, confestim alterum fun-
 dit: quo enato, nullus relinquitur oculus in ipsa materia,
 qui sequenti anno cum fructu germinet.

Tempestiuam esse pampinationem, qua digito pal-
 mites deijciuntur.

C A P. V I I.

Omnis autem pampinationis ea est tempestiuitas, dū
 adeò teneri palmites sunt, ut leui tactu digiti decutian-

i.ij.

tur. Nam si uehementius induruerint, aut maiore nisu conuellēdi sunt, aut falce deputandi: quod utrūque uitandum est. alterum quia lacerat matrem, si reuellere coneris. alterū quia sauciat, quod in uiridi, & adhuc stirpe immatura fieri noxium est. Neque enim eatenus plaga consistit, qua uestigiū fecit acies: sed æstiuis caloribus falce uulnus penitus impressum, latius inarescit ita, ut non minimam partem de ipso matris corpore enecet. Atque ideo si iā caulibus duris falcem adhibere necesse est, ij paululum ab ipsa matre recidendi, & uelut resces relinquēdi sunt, qui caloris excipiant iniuriam, eatenus qua nascuntur à latere palmitis. ultrā enim non serpit uaporis uolentia. In malleolo similis ratio est pampinandi, & in longitudinem eliciendi materiam, si eo uelimus adminiculo uti, quod ego sæpe feci: sed si propositum est utique recidere, ut bino potius utamur, cum ad unum pampinum iam redegeris, & ipse excesserit pedalem longitudinem, decacuminare conueniet, ut in ceruicem potius confirmetur, & sit robustior. Atque hæc positorum seminum prima cultura est.

Per autumnum ablaqueandam esse
uineam.

C A P. V I I I.

Sequens demde tempus (ut prodidit Celsus, & Atticus, quos in re rustica maximè nostra ætas probauit) amplio-rem curam deposcit. Nam post Idus Octobris priusquam frigora inuadant, uitis ablaqueanda est, quod opus adopertas ostendit æstiuas radículas, easque prudēs agricola ferro decidit. Nam si passus est conualescere, inferiores deficiunt, atque euenit, ut uinea summa parte terreni radices agat, quæ & frigore infestentur, & caloribus maiorem in modum æstuent, ac uehementer sitire matrem in ortu caniculæ cogant. Quare quicquid intra sesquipe-

dem natum est, cū ablaqueaueris, recidendum est. Sed huius non eadem ratio est, quæ amputandi, quæ traditur in superiori parte uitis. Nam minime adlenanda plaga est, minimèque applicandum ferramentum ipsi matri: quoniã si iuxta truncum radicem præcideris, aut ex cicatrice plures enascentur, aut hiemalis, quæ ex pluuijs consistit in lacusculis ablaqueationis aqua brumæ congelationibus noua uulnera peruret, & ad medullam penetrabit: quod ne fiat, recidere ab ipso codice instar unius digiti spatio conueniet, atque ita radículas præcidere: quæ sic addeptæ non amplius pullulant, & à cætera noxa truncum defendunt. Hoc opere cõsummato, si est hiems in ea regione placida, patens uitis relinquenda est: sin uiolentior id facere nos prohibet, ante Idus Decembris prædicti lacusculi æquandi sunt. Si uerò etiam prægelida frigora regionis eius suspecta erunt, aliquid fimi, uel, si est commodius, columbini stercoreis, aut in hunc usum præparatæ ueteris urinae senos sestarios, antè quàm uitem adobruas, radicibus superfundes. Sed ablaqueare omnibus autumnis oportebit, primo quinquennio, dum uitis conualescat: ubi uerò truncus adoleuerit, ferè triennio intermittendus est eius operis labor. Nam & minus ferro crura uitium læduntur, nec tam celeriter radiculæ inueterato iam codice enascuntur.

Quemadmodum ablaqueata uinea putetur.

C A P. I X.

Ablaqueationẽ deinde sequitur talis putatio, ut ex præcepto ueterum auctorum uitis ad unam uirgulam reuocetur, eaque recidatur duabus gemmis iuxta terram relictis. Quæ putatio non debet secundum articulum fieri, ne reformidet oculus: sed medio ferè internodio ea plaga obliqua falce fit, ne si transuersa fuerit cicatrix, cælestem su-

i. iij.

perincidentem aquam contineat . Sed nec ad eam partem, qua est gemma, uerum ad posteriorem declinatur, ut in terram potius deuexa, quam in germen delacrymet. Namque defluens humor caecat oculum, nec patitur frödescere.

Quod sit optimum tempus putandi. C A P. X.

Putandi autem duo sunt tempora: melius autem (ut ait Mago) uernum , antè quàm surculus progerminet, quoniam humoris plenus facilem plagam, & leuem, & æqualem accipit, nec falci repugnat. Hunc autem secuti sunt Celsus & Atticus . Nobis neque angusta putatione coerceda semina uidentur, nisi si admodum inualida sunt: neque utique uerno recidenda . Sed primo quidem anno, quo sunt posita, frequentibus fassionibus, omnibus mensibus dum frödent, ac pampinationibus adiuuanda sunt, ut robur accipiant. Nec plus quàm uni materiae seruant, quam ut educauerint, autumno, uel uere si magis competit, abradenda, & nepotibus, quos pampinator in superiore parte omiserat , liberanda censemus , atque ita in iugum imponenda. Ea enim leuis, & recta sine cicatrice uinea est, quæ se primi anni flagello supra iugum extulit . quod tamen apud paucos agricolas, & raro contingit. Ideoque prædicti auctores primitias uitis resecare censuerunt. Sed nec utique uerno omnibus regionibus melior putatio est. nam ubi cælum frigidum est , ea sine dubio eligenda est. Vbi uero aprica loca sunt , mollésque hiemes , optima, & maxime naturalis est autumnalis: quo tempore diuina quaddã lege, & æterna fructum cum fronde stirpes deponunt.

Quomodo malleolus resecandus sit.

C A P. X I.

Hoc facere, siue uiuiradicem, siue malleolum conseueris, censeo. nam illam ueterem opinionem damnauit usus,

non esse ferro tangendos anniculos malleolos, quòd aciem reformident: quod frustra Virgilius, & Salserna, Stolonésque, & Catones timuerunt: qui non solùm in eo errabant, quòd primi anni capillamenta seminum intacta patiebantur, sed & post biennium cum uuiradix recidenda erat, omnem superficiẽ amputabant solo tenus iuxta ipsum articulum, ut è duro pullularet. nos autem magister artium docuit usus primi anni malleolorum formare incrementa, nec pati uitam superuacuis frondibus luxuriantem siluescere: nec rursus in tantum coercere, quantum antiqui præcipiebant, ut totam superficiem amputemus. nam id quidem maxime contrarium est. Primum quòd cum ad terram decideris, semina (uelut intolerabili affecta uulnere) pleraque intereunt, & nonnulla etiam, quæ pertinaciter uixerunt, minus fœcundas materias afferunt: siquidem è duro quæ pullulant, omnium confessione, pampinaria sæpissimè fructu carent. Media igitur ratio sequenda est, ut neque solo tenus malleolũ recidamus, nec rursus in longiorẽ materiam prouocemus: sed annotato superioris anni pollice, supra ipsam commissuram ueteris sarmenti unam, uel duas gemmas relinquemus, ex quibus germinet.

Quemadmodum pedanda sit uinea, &

de canterio.

C A P. X I I.

Putationem sequitur iam pedandæ uineæ cura: uerùm hic annus nondũ uehementem palum, aut ridicam desiderat: notatum est enim à me plerunque teneram uineam melius adminiculo modico, quàm uehementi palo adquiescere. itaque aut ueteres (ne nouæ radicem agant) arūdines binas singulis uitibus applicabimus, aut si regionis conditio permittit, uetera deponemus hastilia, quibus adnectantur singulæ transuersæ perticæ in imam partem ordinis:

i.iiij.

135

quod genus iugi canterium uocant rustici: plurimum id refert esse, quod paulum infra curuationem uitis prorepens pampinus statim apprehendat, & in transversa potius se fundat, quam in edita, uentosque facilius sustineat subnixus canterio. Idque iugum intra quartum pedem conueniet allenari, dum se uinea corroboret in pedationem.

Quomodo uitis alliganda sit. C A P. X I I I.

Demde sequitur alligator, cuius officium est, ut rectam uitem producat in iugum, quæ siue iuxta palum est posita, ut quibusdam placuit auctoribus, obseruare debebit, qui adnectit, ne in alliganda materia flexum pali (si forte curuus est) sequendum putet. nam ea res uncam uitem facit: siue (ut Attico, & nonnullis alijs agricolis uisum est) inter uitem & palum spatium relinquatur, quod nec mihi displicet. Recta arundo adiungenda stirpi est, & ita per crebra retinacula in iugum perducenda. Vinculi genus quale sit, quo religantur semina, plurimum refert. Nam dum nouella uinea est, quam mollissimo nectenda est: quia si uiminibus salicis, aut ulmi ligaueris, increscens uitis seipsam præcidit. Optima est ergo genista, uel paludibus desectus iuncus, aut ulua. non pessime tamen in umbra siccata faciunt in hunc usum arundinum quoque folia.

Malleolis iugum imponendum, & quam altè canterius allenandus sit. C A P. X I I I I.

Sed & malleolorum similis cura agenda est, ut ad unam aut duas gemmas deputatis autumnno, uel uere prius quam germinent, iungentur. is, ut dixi, canterius propius à terra, quam uitibus ordinarijs submitendus est: neque enim editior esse debet pedali altitudine, ut sit quo teneri adhuc pampini se capreolis illigent suis, ne uentis explantentur. insequitur deinde fossor, qui crebris bidentibus æqualiter

Et minutim soli terga conuertat. Hanc planam fossurā ma-
 xime nos probamus. nam illa, quam in Hispania hyber-
 nam appellant, cum terra uitibus detrahatur, et in media
 spatia, interordiniorum confertur, supernacua nobis uide-
 tur: quia iam præcessit autumnalis ablaqueatio, quæ et nu-
 dauit summas, et ad inferiores peruenit radículas, et
 hibernos trāsmisit imbres. numerus autē fossionis, aut idē
 esse debet, qui primi anni, aut una minus. nam utique fre-
 quenter solum exercendum est, dum id incremento suo
 uites inumbrent, nec patiantur herbam subcrescere. Pam-
 pinationis eadem debet esse ratio huius anni, atque prio-
 ris. adhuc enim compeſcenda, quasi pueritia seminum est,
 nec plus quā in unum flagellum est submittenda: tanto
 quidem magis, quod tenera eius ætas non sustinet, et fœ-
 tu, et materijs onerari.

Quemadmodum nouella uinea frequentanda sit,

et propagines faciendæ sint. C A P. X V.

Sed cum annicula, mensiumque sex ad uindemiam
 perducta est, sublato fructu protinus frequentanda est, et
 præſidiarij malleoli propagandi sunt, qui in hunc usum
 fuerant depositi: uel si ne hi quidē sunt, ex ordinaria uite
 in alterum palum mergus est attrahendus. nam plurimum
 interest, adhuc noua consitione, pedamen omne uestiri:
 nec mox uineam tum subseri, cum fructus capiendus est.
 Mergi genus est, ubi supra terram iuxta adminiculū uitis
 curuatur, atque ex alto scrobe summersa perducitur ad ua-
 cantem palum: tum ex arcu uehementer citat materiam,
 quæ protinus applicata suo pedamento ad iugū euocatur.
 Sequēte deinde anno infecatur superior pars curuaturæ,
 usque ad medullam, ne totas uires matris propagatum fla-
 gellum in se trahat, et ut paulatim condiscat suis radici-

bus ali: bima deinde præciditur proxime palmam, quæ ex
 arcu summissa est. Et id, quod à matre abscissum recens
 erit, confestim altè circumfoditur, Et scrobiculo facto ad i-
 mum solum præciditur, adobruiturque, ut Et radices deor-
 sum agat, nec ex propinquo negligenter in summa terra
 resectū progerminet. Tempus autem non aliud magis ido-
 neum est hunc mergum amputandi, quàm ab Idib. Octob.
 in Idus Nouemb. ut hibernis mensibus suas radices con-
 firmet. nam si uere id fecerimus, quo gemmare palmites in-
 cipiunt, matris alimentis subito destitutus languescit.

Quo tempore uuiradix transferenda sit.

C A P. X V I.

Eadem ratio est in transferendo malleolo. nam in se-
 cundo autumno, si cæli, Et loci qualitas patitur, commodis-
 sime post Idus Octobris exemptus conferitur: si autem a-
 liqua terræ, uel aeris repugnat iniuria, tempestiuitas eius
 in proximum uer differtur. neque diutius in uineis relin-
 quendus est, ne soli uires absumat: Et ordinaria semina
 infestet: quæ quanto celerius liberata sunt consortio uui-
 radicum, tanto facilius conualescunt. at in seminario licet
 trimam, atque etiam quadrimam uitem resectam, uel an-
 gustè putatam custodire: quoniam non consulitur uinde-
 niæ. Cum mensem trigesimum excesserit posita uinea, id
 est tertio autumno uehementioribus statuminibus statim
 impedāda est, idque non ut libet, aut fortuito faciendum.
 nam siue prope truncum defigitur palus, pedali tamen spa-
 tio recedendum est, ne aut premat, aut radicem uulneret,
 Et ut fossor ab omni parte semina circumfodiat: isque pa-
 lus sic ponendus est, ut frigorum, Et Aquilonum excipiat
 uiolentiam, uitemque protegat. siue medio interordinio
 pangetur, uel defodiendus est, uel prius paxillo perforato

solo, altius adigendus, quò facilius & iugum, & fructum sustineat. Nam quanto propius truncus cum radice statuitur, etiam leuiter defixa stabilior est: quoniam contingens uitem mutua uice sustinetur, & sustinet. Statuminibus deinde firmiora iuga sunt alliganda, eaq; uel saligneis perticis, uel compluribus quasi fasciculis arundinum conne-ctuntur, ut rigorem habeant, nec pandantur onere fructuũ. nam binæ iam materiæ singulis seminibus summittendæ erunt: nisi si tamen gracilitas uitis alicuius angustiorẽ putationem desiderabit, cuius unus palmes, atque idem paucorum oculorum erit relinquendus.

138

Quomodo iugum faciendũ sit. CAP. XVII.

Perticæ iugum firmitus faciunt, minusque operosum: arũdines pluribus operis iugantur, quoniam & pluribus locis nectuntur: eæque inter se conuersis cacuminibus uinciendæ sunt, ut æqualis crassitudo totius iugi sit. nam si cacumina in unum competunt, imbecillitas eius partis grauata pòdere iam maturũ fructum prosternit, & canibus, ferisq; reddit obnoxium. At cum iugum in fascem pluribus arũdinibus alterna cacuminum uice ordinatum est, ferè quinquenniũ præbet usum: neque enim est alia ratio putationis, aut ceteræ culturæ, quàm quæ primi bienniũ. nã & autumnalis ablaqueatio sedulò facienda, nec minus uacantibus palis propagines applicandæ. hoc enim opus nunquam intermittendũ est, quin omnibus instauretur annis. Neque enim ea, quæ seruntur à nobis, immortalia esse possunt: attamẽ eternitati eorũ sic consulimus, ut demortuis seminibus alia substituamus: nec ad occidionẽ uniuersũ genus perduci patimur complurium annorum negligẽtia. quin etiã crebræ fossiones dandæ, quanuis possit una detrabi culturæ prioris anni. pampinationes quoque sæpe

adhibendæ : neque enim satis est semel, aut iterum tota
 æstate uiti detrabere frondem superuacua. Præcipuè au-
 tem decutienda sunt omnia, quæ infra trunci caput eger-
 minauerint . item si oculi singuli sub iugo binos pampi-
 nos emiserint, quanuis largos fructus ostendant, detrahē-
 di sunt eis singuli palmites, quò lætior, quæ superest mate-
 ria consurgat, & reliquū melius educet fructum. post qua-
 dragesimum & alterum mensem perfecta uindemia, sic
 instituenda est putatio, ut submissis pluribus flagellis, uitis
 in stellam diuidatur. Sed putatoris officium est pedali fe-
 rē spatio circa iugum uitem compescere, ut è capite quic-
 quid tenerum est, per brachia emissum prouocetur, & per
 iugum inflexum præcipitetur, ad eam mensuram, quæ ter-
 ram non possit contingere. Sed modus pro uiribus trun-
 ci seruandus est, ne plures palmites submittantur, quàm
 quibus uitis sufficere queat. ferè autē prædicta ætas læto
 solo, truncoque tres materias, raro quatuor desiderat, quæ
 per totidem partes ab alligatore diuidi debent . nihil e-
 nim refert iugum in stellam decussari, atque diduci, ni-
 si & palmites adiungentur . quam tamen formam non o-
 mnes agricolæ probauerunt : nam multi simplici ordine
 fuere contenti . uerūm stabilior est uinea, & oneri sar-
 mentorum, & fructui ferendo, quæ ex utraque parte iu-
 go deuincta pari libramento uelut anchoris quibusdā di-
 stinetur . tum etiam per plura brachia materias diffun-
 dit, & facilius eas explicat undique subnixa, quàm quæ
 in simplici canterio frequentibus palmitibus stipatur. po-
 test tamen, si uel parum latè disposita uinea, uel parum
 fructuosa, cælumque non turbidum, nec procellosum ha-
 beat, uno iugo contenta esse. nam ubi magna uis, & incur-
 sus est pluuiarum procellarumque, ubi frequētibus aquis

uitis labefactatur, ubi præcipitibus clius uelut pēdens plu-
 rima præsidia desiderat, ibi quasi quadrato circūfirmāda
 est agmine. calidis uerò, & siccioribus locis in omnem par-
 tem iugum porrigendum est, ut prorepentes undique pam-
 pini iungantur, & condensati cameræ more, terram si-
 cientem obumbrent. contrà, frigidis, & pruinosis regio-
 nibus simplices ordines instituendi: nam & sic facilius
 insolatur humus, & fructus percoquitur, perflatumque sæ-
 lubriorem habet: fossores quoque liberius, & aptius ia-
 ctant bidentes, meliùsq; perspicitur à custodibus fructus,
 & commodius legitur à vindemiatore.

Quomodo in hortulos uineæ diuidendæ sint.

C A P. X V I I I.

sed quando uineta placuerit ordinare, centenæ stir-
 pes per singulos hortos semitis distinguantur: uel (ut qui-
 busdam placet) in semiugera omnis modus dirimatur,
 quæ distinctio præter illud commodū, quòd plus solis, &
 uenti uitibus præbet, tum etiam oculos, & uestigia domi-
 ni (res agro saluberrima) facilius admittit, certamque æ-
 stimationem in exigendis operibus præbet. neque enim
 falli possumus per paria interualla iugeribus diuisis.
 Quinetiam ipsa hortulorum descriptio quanto est mino-
 ribus modulis cōsita, fatigationem ueluti minuit, & simul
 eos, qui opera moliuntur, ad festinandum inuitat. nam
 ferè uastitas instantis laboris animos debilitat. Nonnihil
 etiam prodest uires, & prouentum cuiusque partis uinea-
 rum nosse, ut æstimemus, quæ magis, aut minus colenda
 sint. Vindemiatoribus quoque hæ semitæ, & iugum, peda-
 mentaque sarrientibus opportunam laxitatem præbent,
 per quam uel fructus, uel statumina portentur.

De positione iugis, & quatenus à terra leuandum.

C A P. X I X.

De positione iugis quatenus à terra leuandum sit, hoc dixisse abunde est: humillimam esse quatuor pedum, celsissimam septem. quæ tamen in nouellis seminibus uitanda est. Neque enim hæc prima constitutio uinearum esse debet, sed per annorum longam seriem ad hanc altitudinem uitis perducenda est. Cæterum quanto humidius est sol, & cælum, humidioresque uenti, tanto est altius attollendum iugum. Nam lætitia uitium patitur se celsius euagari, fructusque summotus à terra minus putrescit: & hoc uno modo perflatur uentis, qui nebulam, & rorem pestiferum celeriter adsiccant, multumque ad deflorescendum, & ad bonitatem uini conferunt. Rursus exilis terra, & acclius torrensque æstu, uel quæ uehementibus procellis obnoxia est, humiliter iugum poscit. At si cuncta competunt uoto, iusta est altitudo uineæ pedum quinque: nec tamen dubium, quin uites tanto melioris saporis præbeant mustum, quanto in editiora iuga consurgunt.

De cura, & modo alligandarum uitium.

C A P. X X.

Pedatam uineam, iugatamque sequitur alligatoris cura, cui antiquissimum esse debet, ut supra dixi, rectam conseruare stirpem, nec flexum ridicæ persequi, ne prauitas statuminum ad similitudinem sui uitem configuret. Id non solum ad speciem plurimum refert, sed ad ubertatem & ad firmitatem, perpetuitatemque. Nam rectus truncus similem sui medullam gerit, per quam uelut quodam itinere sine flexu, atque impedimento facilius terræ matris alimenta meant, & ad summum perueniunt. At quæ curuæ sunt, & distortæ, non æqualiter alligantur, inhiben-

tibus nodis, & ipso flexu incursum terreni humoris ueluti salebris, retardante. quare cum ad summum palum recta uitis extenta est, capistro constringitur, ne foetu grauita subsidat, curueturque. tum ex eo loco quod proximum iugo ligatum est, brachia disponuntur in diuersas partes, palmæque superpositæ deorsum uersus curuantur à uinculo. itaque id quod iugo dependet, fructu impletur: rursusque curuatura iuxta uinculū materiam exprimit. Quidam eam partem, quam nos præcipitamus, supra iugum porrigunt, & crebris uiminibus innexis continent, quos ego minimè probandos puto. Nam dependentibus palmis, neque pluuiæ, neque pruinae, grandinæque tantum nocent, quantum religatis, & quasi tempestatibus oppositis. ijdem tamen palmites prius quàm fructus mitescant, uariantibus adhuc, & acerbis uuis religari debent, quo minus roribus queant putrescere, aut uentis, ferisque deuaſtentur. Iuxta decumanū, atque semitas palmites intrinsecus flectendi sunt. ne prætereuntium incurſu lædantur. & hac quidem ratione tempeſtiua uitis ad iugum perducitur. Nam quæ uel infirma, uel breuis est, ad duas gemmas recidenda est, quo uehementiorem fundat materiam, quæ protinus emicet in iugum.

Novella uinea quomodo putanda sit.

C A P. X X I.

Quinquennis uineæ non alia est putatio, quàm ut ſiguretur, quemadmodum ſuprà inſtituimus, neue ſuperuagetur. Sed ut caput trunci pedali ferè ſpatio ſit inferius iugo, quaternis que brachijs, quæ duramenta quidam uocant, diuidatur in totidem partes. Hæc brachia ſat erit interim ſingulis palmitibus in fructum ſummitti, donec uineæ iuſti ſint roboris. cum aliquot deinde annis, quaſi iu-

uenilem ætatem ceperint, quot palmites relinqui debeant, incertum est. Nam loci lætitia plures, exilitas pauciores desiderat. Siquidem luxuriosa uitis nisi fructu compescitur, male deflorescit, & in materiam, frondemque effunditur, infirma rursus, cum onerata est, affligitur. Itaque pingui terra singulis brachijs licebit bina iungere flagella, nec tamen numerosius onerare, quàm ut una uitis octo seruiat palmitibus: nisi si admodum nimia ubertas plures postulabit. illa enim pergulae magis, quàm uineae figuram obtinet, quæ supra hunc modum materijs distenditur. nec debemus committere, ut brachia pleniora trunco sint: uerùm assidue, cum è lateribus eorùm flagella licuerit summittere, amputanda erunt superiora duramenta, ne iugum excedant. sed nouellis palmis semper uitis renouetur, quæ si satis excreuerint, iugo superponantur: si in aliqua earum uel perfracta, uel parum procera fuerit, locumque idoneum obtinebit, unde uitis anno sequenti renouari debeat, in pollicem tondeatur, quem quidam custodem, alij rescem, nonnulli praesidiarium appellant, id est, sarmentum gemmarum duarum, uel trium, ex quo cum processere fructiferae materiae, quicquid est supra uetusti brachij amputatur, & ita ex nouello palmitate uitis pullulascit. Atque hæc ratio bene institutarum uinearum in perpetuum custodienda erit.

Quemadmodum ueteranae uineae restituantur.

C A P. X X I I.

Si uerò aliter formatas acceperimus uineas, & multorum annorum negligentia superuenerint iugum, considerandum erit, cuius longitudinis sint duramina, quæ excedunt prædictam mensuram. Nam si duorum pedum, aut paulo amplius fuerint, poterit adhuc uniuersa uinea sub iugum mitti. Si autem palus trunco est applicitus, is à uite

*summouetur, & in medio spatio duorum duraminum ad
 lineam pangitur: transuersa deinde uitis ad statumen per-
 ducitur, atque ita iugo subiicitur. At si duramenta eius lon-
 gius excesserint, aut in quartum, uel etiam in quintum sta-
 tumen prorepserint, maiore sumptu restituentur mergis.
 His nanque, quod nobis maximè placet, propagata celerri- 144
 me prouenit. Hoc tamen si uetus, & exesa est superficies
 trūci, maiorem: at si robusta, & integra, minorem operam
 desiderat. Quippe hiberno tempore ablaqueata fumo sa-
 tiatur, angustèq; deputatur, & inter quartum, ac tertium
 pedem à terra uiridissima parte corticis acuto mucrone
 ferramenti uulneratur. Frequentibus deinde fossuris ter-
 ra permiscetur, ut incitari uitis possit, & ab ea maximè
 parte, quæ uulnerata est, pampium fundere. Plerunque
 autem germen de cicatrice procedit, quod siue longius pro-
 siluerit, in flagellum summittitur: siue breuius, in pollicem:
 siue admodum exiguum, in furunculum: is ex quolibet uel
 minimo capillamento fieri potest. Nam ubi unius, aut al-
 terius folij pampinus prorepserit è duro, dummodo ad ma-
 turitatem proueniat, sequente uere si non abnodatus, ne-
 que abrasus est, uehementem fundit materiam: quæ cum
 conualuit, & quasi brachium fecit, licet tunc superuaga-
 tam partem duramēti recidere, & ita reliquam iugo sub-
 iicere. Multi sequentes compendium temporis, tales uineas
 supra quartū pedem detruncant, nihil reformidantes eius-
 modi resectionem: quoniam ferè plurimarum stirpium na-
 tura sic se commodat, ut iuxta cicatricem nouellis frondi-
 bus repullulescant. Sed hæc quidem ratio minime nobis
 placet: siquidem uastior plaga nisi habeat superpositā ua-
 lentem materiam, qua possit molescere, solis halitu torre-
 tur: mox deinde roribus putrescit, & imbribus. Attamen*

lx.i.

145 cum est utique vinea recidenda, prius ablaqueare, deinde paulum infra terram cōuenit amputare, ut superiecta humus vim solis arceat, & è radicibus nouellos prorumpentes caules transmittat, qui possint uel sua maritare statumina, uel si qua sunt uidua in propinquo, propaginibus uestire. Hæc autem ita fieri debebunt, si uineæ altius posita, nec in summo labentes radices habebunt, & si boni generis erunt. nanque aliter incassum dependitur opera, quoniam degeneres etiam renouatæ pristinum seruabunt ingenium, atque summa parte terræ uix adhærebunt, & deficient antè, quàm conualescant. Altera ergo vinea fructuosus potius surculis inserenda erit, altera funditus extirpanda & reserenda, si modo soli bonitas suadebit. at si cum eius uitio consenuit, nullo modo restituendam censemus. Loci porrò uitia sunt, quæ ferè ad internicionem uineta perducunt, macies & sterilitas, terra salsa uel amara, uligo, præceps & prærupta positio, nimium opaca, & soli auersa, ualles arenosæ, arenosus etiam tofus, & plus iusto ieiunus sabulo, nec minus terreno carens, ac nuda glareæ, & si qua est proprietas similis, quæ uitem non alit. Cæterum si uacat ijs, & horum similibus incommodis, potest ea ratione fieri restibilis vinea, quam priore libro præcepimus. Illa rursus mali generis uineta, quæ quamuis robusta sint, propter sterilitatē fructu carent, ut diximus, emendantur insitione facta, de qua suo loco differemus, cum ad eam disputationem peruenerimus.

Quemadmodū eadem putentur. CAP. XXIII.

Nunc quoniam parum uidemur de putatione uinearum locuti, maximè necessariam partem propositi operis diligentius persequemur. Placet ergo si mitis, ac temperata permittit in ea regione quam uolumus, cæli clementia, fa-

Etia uindemia secundum Idus Octobris auspiciari putationem: cum tamen æquinoctiales pluuie præcesserint, et sarmenta iustam maturitatem ceperint. nã siccitas seriore putationem facit. Sin autem cæli status frigidus, et pruinosis hiemis uolentiam denuntiat, in Idus Febr. hanc curã differemus. Atque id licebit facere, si erit exiguus possessionis modus. Nam ubi ruris uastitas electionem nobis temporis negat, ualentissimam quanque partem uineti frigoribus: macerrimam uere, uel autumnno: quinetiam per brumam meridiano axi oppositas uites, Aquiloni per uer, et autumnum deputari conueniet. Nec dubium, quin sit horũ uirgultorum natura talis, ut quanto maturius detõsa sint, plus materia: quanto serius, plus fructus afferant.

146

Quæ bonus uinitor in constituta iam uinea uitare aut sequi debeat.

C A P. X X I I I.

Quãdocunque igitur uinitor hoc opus obibit, tria præcipuè custodiat. Primum, ut quammaxime fructui cõsulat. deinde, ut in annum sequentẽ quam lætissimas iã hinc eligat materias. tum etiã, ut quamlongissimam perennitatem stirpi acquirat. Nã quicquid ex his omittitur, magnum affert domino dispendiũ. Vitis autem cũ sit per quatuor diuisa partes, totidẽ cæli regiones aspicit. Quæ declinationes cum contrarias inter se qualitates habeãt, uariam quoque postulãnt ordinationem pro conditione suæ cõstitutionis à parte uitium. Igitur ea brachia, quæ septentrionibus obiecta sunt, paucissimas plagas accipere debent, et magis si putabuntur ingruẽtibus iam frigoribus, quibus cicatrices muruntur. Itaque una tantummodo materia iugo proxima, et unus infra eã custos erit summittendus, qui uitam mox in annum renouet. At è contrario per meridiem plures palmites submittantur, qui laborantem matrem feruo-

lx.ij.

147 *ribus æstiuis opacent, nec patiantur ante maturitatem fru-
 Etum inarescere. Orientis, atque Occidentis haud sanè ma-
 gna est in putatione differentia, quoniã solem pari hora-
 rû numero sub utroque axe vitis accipit. Modus itaque ma-
 teriarû is erit, quem dictabit humi, atque ipsius stirpis læ-
 titia. Hæc in uniuersum, illa per parteis custodiēda sunt.
 Nam ut ab una uite quasi à quibusdã fundamentis inci-
 piã, semper circa crus dolabella dimouenda terra est. Et si
 soboles, quam rustici suffraginẽ uocãt, radicibus adhæret,
 diligenter explātanda, ferroque allenanda est, ut hibernas
 aquas respuat. Nam præstat ex uulnere sobolem repulle-
 scentẽ uellere, quã nodosam, & scabrã plagam relinque-
 re. Hoc enim modo celeriter cicatricem ducit, illo cauatur,
 atque putrescit. Percuratis deinde quasi pedibus crura ip-
 sa, truncique circumspecti sunt, ne aut pampinariis pal-
 mes internatus, aut uerucæ similis furûculus relinquatur:
 nisi si iugo superiecta uitis, desiderabit ab inferiore parte
 reuocari. Si uerò trûci pars secta solis afflatu peraruit, aut
 aquis, noxijsue animalibus, quæ per medullas irrepit, ca-
 uata uitis est, dolabella cõueniet expurgare quicquid emor-
 tuum est: deinde falce eradi uiuo tenus, ut à uiridi codice
 ducat cicatricem. Neque est difficile, mox allenatas plagas
 terra, quam prius amurca madefeceris, linire: nam & te-
 redinem, formicãque prohibet. solem etiã, & pluuias ar-
 cet eiusmodi litura, propter quæ celerius coalescit, & fru-
 Etum uiridem conseruat. Cortex quoque aridus, fissusque
 per summa trunci depēdens corpore tenus delibrãdus est,
 quòd & melius uitis quasi sordibus liberata conualescit,
 & minus uino fæcis affert. Iam uerò muscus, qui more cõ-
 pedis crura uitium deuincta comprimit, sitique & ueter-
 no macerat, ferro distringendus, & eradendus est. Atque*

*hæc in ima parte vitis . Nec minus ea, quæ in capite ser-
 uanda sint, deinceps præcipiatur. Plagæ, quas in duro vi-
 tis accipit, obliquæ, rotundæque fieri debent: nã citius con- 148
 ualescunt, & quandiu cicatricem non obduxerint, commo-
 dius aquam fundunt. Transuersæ plus humoris & exci-
 piunt, & continent. eam culpam maximè uinitor fugito.
 Sarmenta lata, uetera, male nata, cõtorta, deorsum spectan-
 tia recidito. Nouella, & fructuaria recta summittito. Bra-
 chia tenera, & uiridia seruato. arida, & uetera falce
 amputato. Ungues custodũ annotinos resecato. In quatuor
 fermè pedes supra terram uitem elatam totidem brachijs
 composito, quorum singula spectent decussati iugi partes.
 tum uel unum flagellum, si macrior uitis erit: uel duo, si
 plenior, brachio cuique summittito, eaque iugo superposita
 præcipitato. Sed meminisse oportebit, ne in eadem linea,
 unõque latere brachij esse duas materias, plurẽsue patia-
 mur. Nanque id maximè uitẽ infestat, ubi non omnis pars
 brachij pari uice laborat, atq; æqua portione suctum pro-
 li suæ dispensat, sed ab uno latere exugitur. Quo fit ut ea
 uena, cuius omnis humor assumitur, uelut iccta fulgure a-
 rescat. Vocatur etiam focaneus palmes, qui solet in bifurco
 medius prorepere, & idcirco eum prædicto uocabulo ru-
 stici appellant, quòd inter duo brachia, quã se diuidit ui-
 tis, enatus uelut fauces obsidet, atque utriusque duramenti
 alimenta præripit. Hunc ergo tãquam æmulum diligenter
 ijdem amputant, & abnodant, priusquam corroboretur. Si
 tamen ita præualuit, ut alterutrum brachium afflixerit, id
 quod imbecillius est, tollitur, & ipse focaneus summittitur.
 Reciso enim brachio, æqualiter utrique parti uires mater
 suministrat. Igitur caput vitis pẽdens infra iugum consti-
 tuito, unde se pãdant quatuor (ut dixi) brachia, in quibus*

149

quotannis vitis renouetur, amputatis ueteribus, & summis-
 sis nouis palmitibus, quarum delectus scite faciendus est.
 Nam ubi magna materialium facultas est, putator custodire
 debet, ne aut proximas duro, id est, à trūco, & capite uitis
 relinquat, aut rursus extremas. Nam illæ minimum uinde-
 miæ conferunt, cū exiguum fructum præbēt, similes scilicet
 pampinarijs: hæc uitē exhauriunt, quia nimio fœtu onerāt,
 & usque in alterū, ac tertium palum, quod uitiosum esse di-
 ximus, se extendūt. Quare medio in brachio commodissi-
 mē palmæ summittentur, quæ nec spem uindemiæ desti-
 tuāt, nec emacient stirpem suam. nōnulli fructus auidius
 eliciūt, extrema & media flagella summittendo, nec minus
 proximum duro sarmentū in custodem resecando: quod fa-
 ciendū, nisi permittentibus soli, & trunci uiribus minimè
 censeo. Nam ita se induunt uuis, ut nequeant maturitatem
 capere, si benignitas terræ, atque ipsius trunci lætitia non
 adsit. Subsidiarius, idēque custos in pollicem resecari non
 debet, cū palmæ, ex quibus proximi fructus sperantur, ido-
 neo loco sitæ sunt. nam ubi ligaueris eas, & in terrā spe-
 ctantes deflexeris, infra uinculū materias exprimes. At si
 longius, quàm ritus agricolarū permittit, & à capite uitis
 emicuerit, & brachijs in aliena iugorum compluua perre-
 pserit, custodem ualidum, & quammaximum iuxta trun-
 cum duorum articulorum, uel trium relinquemus, ex quo
 quasi pollice, proximo anno citata materia formetur in bra-
 chium: ut sic recisa uitis, ac renouata intra iugum conti-
 neatur. Sed in summittendo custode hæc maxime sunt ob-
 seruanda. Primum, ne resupina cælū, sed prona potius pla-
 ga terrā spectet: sic enim & gelicidijs ipsa se protegit, &
 ab sole obumbratur. deinde ne sagittæ, sed unguis quidem
 similis fiat resectio: nā illa celerius, & latius emoritur, hæc

*tardius, & angustius reformidat. Quòdque etiam usurpari
 uitiosissimè animaduerto, maximè uitandū est. Nam dum
 seruiūt decori, quo sit breuior custos, & similis pollici, iux-
 ta articulū sarmentum recidunt. Id autem plurimum offi-
 cit, quoniam secundum plagam posita gemma pruinis, &
 frigore, tū deinde æstu laborat. Optimum est igitur medio
 ferè internodio subsidiarium tōdere palmitem, de uexám-
 que resectionem facere post gemmam, ne (ut iam antea dixi-
 mus) superlacrymet, & gemmantem cæcet oculum. Sed
 si resecis facultas non erit, circumspectus est furunculus,
 qui quanuis angustissime præcisus in modū uerrucæ pro-
 ximo uere materiam exigat, quam uel in brachium, uel in
 fructuarium remittamus. si neque is reperiatur, saucianda
 ferro est, atque exulceranda uitis in ea parte, qua pam-
 pinum studemus elicere. Iam uerò ipsos palmites, quos un-
 demicæ præparamus, clauiculis, ac nepotibus liberandos
 magnopere censeo. Sed in ijs recidendis alia conditio est, at-
 que alia in ijs, quæ procedunt è trunco, nam quicquid est,
 quod è duro prominet, uehementius applicata falce abno-
 datur, atque eraditur, quò celerius obducat cicatricem. Rur-
 sus quicquid è tenero processit, sicut nepos, parcus deton-
 detur: quoniam ferè coniūctam gerit ab latere gemmam,
 cui consulendum est, ne falce destringatur. pressius enim
 si abnodes applicato ferro, aut tota tollitur, aut conuul-
 neratur: propter quod palmes, quem mox in germinatio-
 ne citauerit, imbecillus, ac minus fructuosus erit: tum etiam
 magis obnoxius uentis, scilicet quia infirmus de cicatrice
 prorepserit. Ipsius autem materiæ, quam summitteremus,
 longitudini modum difficile est imponere. Plerique tamen
 in tantum prouocant, ut curuata, & præcipitata per iu-
 gum nequeat terram contingere. Nos subtilius dispicien-*

lx.iiij.

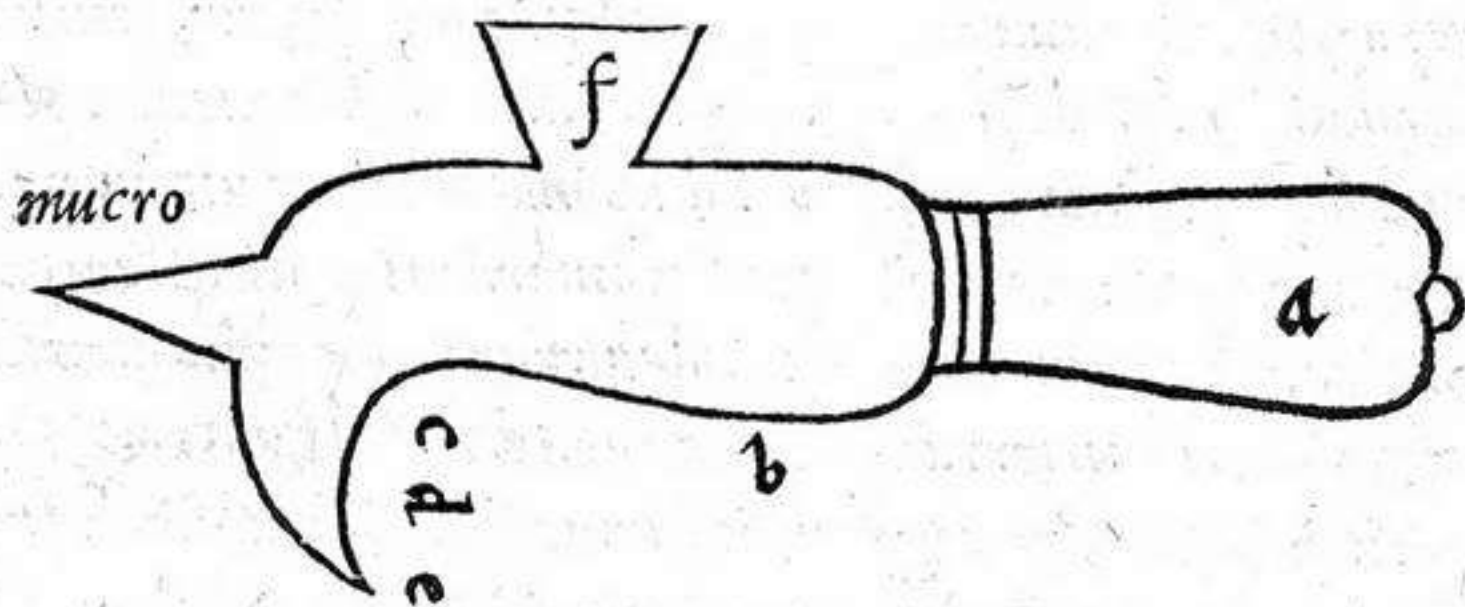
da illa censemur: primùm vitis habitum: nam si robusta est,
 ampliores materias sustinet: deinde soli quoque pinguitu-
 151 dinem, quæ nisi adest, quanuis ualidissimã uitem celeriter
 necabimus procerioribus emaciatam flagellis. Sed longi pal-
 mites non mensura, uerum gemmarũ numero æstimantur.
 nam ubi maiora sunt spatia inter articulos, licet eousq; ma-
 teriam producere, dum penè terrã contingat: nihilo minus
 enim paucis frõdescet pampinis. At ubi spissa internodia,
 frequentésque oculi sunt, quanuis breue sarmentum, multis
 palmibus uirescat, & numeroso foetu exuberat. Quare
 modus talis generis necessariò maximè est adhibendus, ne
 procerioribus fructuarijs oneretur. Et ut consideret uini-
 tor proximi anni magna, necne fuerit uindemia. Nã post
 largos fructus parcendum est uitibus, & ideo angustè pu-
 tandum: post exiguos, imperandum. Super cætera illud
 etiã censemur, ut duris, tenuissimisque & acutissimis ferra-
 mentis totũ istud opus exequamur: obtusa enim, & hebes,
 & mollis falx putatorẽ moratur, eoque minus operis efficit,
 & plus laboris affert uinitori. Nam siue curuatur acies,
 quod accidit molli, siue tardius penetrat, quod euenit in
 retuso & crasso ferramento, maiore nisus est opus. Tum
 etiam plagæ asperæ, atque inæquales, uites lacerat. Neque
 enim uno, sed sæpius repetito ictu res tráfigitur. Quo ple-
 runq; fit, ut quod præcidi debeat, perfringatur, & sic uitis
 laniata, scabrataque putrescat humoribus, nec plagæ cõsa-
 nentur. Quare magnopere monendus putator est, ut prolixet
 aciem ferramenti, & quantũ possit, nouaculæ simulẽ red-
 dat. Nec ignoret in quaque re, qua parte falcis utendũ sit.
 Nam plurimos per hãc inscitiam uastare uineta comperi.

Figura falcis.

C A P. XXV.

Est autem sic disposita uinitoriæ falcis figura, ut ca-

pulo pars proxima, quæ rectam gerit aciem, culter ob similitudinem nominetur. quæ flectitur, sinus: quæ à flexu pro-
 currit, scalprum. quæ deinde adunca est, rostrum appel-
 latur. cui superposita semiformis Lunæ species, securis di-
 citur. Eiusque velut apex pronus imminens, mucro uocatur. 152
 Harum partium quæque suis muneribus fungitur, si mo-
 do uinitor gnarus est. Nam cum in aduersum pressa ma-
 nu desecare quid debet, cultro utitur: cum autem retrahere, sinu: cum allenare, scalpro: cum incauare, rostro: cum
 ictu cedere, securi: cum in angusto aliquid expurgare, mu-
 crone. Maior autem pars operis in uineam ductim potius,
 quàm cæsim facienda est. Nam ea plaga, quæ sic efficitur,
 uno uestigio allenatur. Prius enim putator applicat ferrũ,
 atque ita quæ destinauit præcidit. Qui cæsim uitem petit,
 si frustratus est (quod sæpe euenit) pluribus ictibus stirpẽ
 uulnerat. Tutior igitur, & utilior putatio est: quæ (ut retu-
 li) ductu falcis non ictu conficitur.

- a Capulus.
- b Culter.
- c Sinus.
- d Scalprum.
- e Rostrum.
- f Securis.

De cura adminiculandæ, iugandæque
 uineæ.

C A P. X X V I.

His peractis, sequitur (ut ante iam diximus) admini-
 culandæ, iugandæque uineæ cura, cui stabiliendæ melior
 est ridica palo, neque ea quælibet: nam est præcipua cu-
 neis fissa olea quercus, & suber, ac siqua sunt similia ro-

bora. Tertium obtinet locum pedamen teres, idque maxi-
 me probatur ex iunipero, & lauru, & cupressu. Recte e-
 tiam faciunt ad eam rem siluestres pinus, atque etiã sam-
 buci probabilis usus: tamen in his hæc, eorũque similia
 pedamenta post putationem retractanda sunt, partẽsque
 eorum putres dedolandæ. Atque alia conuertenda, quæ
 synceritatem habent: alia summouenda, quæ uel cariõsa,
 uel iusto breuiora sunt, eorũque in uicem idonea repo-
 nenda, iacentia statuenda, declinata corrigenda. Iugo si non
 erit opus noua sartura, recentia uincula inserantur. Si re-
 stituendũ uidebitur ante quã uitis palo applicetur, per-
 ticiis uel arundinibus connectatur, ac tum demum (sicut
 in nouella præcipimus) uitem iuxta caput, infrãque bra-
 chia colligemus cum ridica: idque facere non oportebit om-
 nibus annis eodem loco, ne uinculum incidat, & trun-
 cum strangulet. Brachia demde sub stella quadripartitò lo-
 cabimus, tenerosque palmites super iugum ligabimus nihil
 repugnantes naturæ, sed ut quisquis obsequetur, leuiter
 curuabitur, ne de flexu frangatur, neue iam tumentes gẽ-
 mæ detergeantur. atque ubi duæ materiæ per unam par-
 tem iugi mittentur, media pertica interueniat, directæq; pal-
 mæ per iugorum compluua decurrant, & uelut mersæ
 cacuminibus in terram despiceant. Id ut scitè fiat, memi-
 nerit alligator, ne retorqueat sarmentum, sed tantum in-
 flexum deuinciat, & ut omnis materia, quæ nihil potest
 præcipitari, iugo superponatur, ut potius innixa perticæ,
 quã è uinculo pendeat. Sæpe enim notauimus per impru-
 dentiam rusticos subijcere iugo palmam, & ita colligare,
 ut solo uimine suppendeat. quæ uinea cum accipit pam-
 pini & uuarum pondus, infringitur.

Quæ bonus uinitor in constituta iam uinea uitare, aut sequi debeat. CAP. XXVII.

Sic deinde ordinata uineta festinabimus emundare, sarmentisque, & calametis librare. Quæ siccò tamen solo legenda sunt, ne lutosa humus inculcata maiorem fossori laborem præbeat, qui protinus adhuc silentibus uineis inducendus est. Nam si palmis incipientibus, progemmantibusque fossorem immiseris, magnam partem uindemiæ decusseris. Igitur ante quàm gemment, per diuortium ueris, atque hiemis quamaltissime fodiendæ uineæ sunt, quo lætius, atque hilarius pullulent. Eæque ubi se frontibus, & uuis uestierint, teneris caulibus necdũ adultis modus adhibendus est. Idemque uinitor, qui ante ferro, nunc manu decutiet, umbrásque compescet, ac superuacuos pampinos deturbabit. nam id plurimum refert, non inscitè facere, siquidem uel magis pampinatio, quàm putatio uitibus consulit. nam illa quanuis multum iuuat, sauciat tamen, & refecat: hæc clementius sine uulnere medetur, & anni sequentis expeditiorem putationem facit. Tum etiam uitæ minus cicatricosam reddit: quoniam id ex quo uiride, & tenerum decerptum est, celeriter consanescit. Super hæc materiæ, quæ fructum habent, melius conualescunt, & uæ commodius insolatæ percoquantur. Quare prudentis est, ac maxime callentis uinitoris æstimare, ac dispicere, quibus locis in annũ debeat materias summittere: nec orbos tantum detrahere palmites, uerum etiam frugiferos, si supra modum se numerus eorum profuderit. siquidem euenit, ut quidam oculi trigeminis palmis egerminent, quibus binos detrahere oportet, quò commodius singulos alumnos educet. Est enim sapiētis rustici reputare, num maiore fructu uitæ se induerit, quàm ut perferre eũ possit. Ita-

que non solū frondem superuacua debet decerpere, quod
semper faciendum est, uerum interdum partem aliquam
foetus decutere, ut ubere suo grauata uitem leuet. Idque
faciet uarijs de causis pampinator industrius, etiam si non
erit maior fructus, quā ut maturescere queat. Si autem
continuis superioribus annis dapili prouentu fatigata ui-
tis fuerit, requiescere, ac refici par erit, & sic futurae ma-
teriaē consulendum. Nam cacumina flagellorum confrin-
gere luxuriæ comprimendæ causa, uel è dura parte aut à
trunco surgentes pampinos submouere oportebit: nisi ad
renouandā uitem unus, atque alter seruandus est. Tum è
capite quicquid inter brachia uiret explantare: atque eos,
qui per ipsa duramenta steriles, nequicquam matrem oc-
cupant, palmites detergere, cuiuslibet uel pueri est officiū.

Quomodo pampinari, & quot fossuris uinea ex-
coli debeat. CAP. XXVIII.

Tempus autem pampinationis antè, quā florem ui-
tis ostendat, maxime est eligendum: sed & postea licet eā-
dem repetere. Medium igitur eorum dierum spatium, quo
acini formantur uinearum, nobis aditum negat, quippe flo-
rentem fructum mouere non expedit: pubescentem uero,
& quasi adolescentem conuenit religare, folijsque omni-
bus nudare, tum & crebris fossionibus implere: nam sit
uberius puluerationibus. Nec inficior plerōsque ante me
rusticarum rerum magistros tribus fossuris contentos fuis-
se: ex quibus Græcinus, qui sic refert, Potest uideri satis es-
se constitutam uineam ter fodere. Celsus quoque, & Atticus
consentiunt tres esse motus in uite, seu potius in omni sur-
culo naturales: unum, quo germinet: alterum, quo floreat:
tertium, quo maturescat. Hos ergo motus censent fossioni-
bus concitari. Non enim natura, quod uult satis efficit,

nisi eam labore cum studio iuueris. Atque hæc colendarū vinearum cura est, quæ finitur uindemia.

De inserēdis uitibus, & insitione tuēda. C A P. X X I X.

Redeo nunc ad eam partem disputationis, qua sum professus uitium inserēdarum, tuendarūque insitionum præcepta. Tempus inserendi Iulius Atticus tradidit ex Calend. Nouemb. in Calendas Iunias quoad posse custodiri surculum, siue gemmam affirmat. Eoque debemus intelligere nullam partem anni excipi, si sit sarmētis alendis facultas. Id porro in alijs stirpium generibus, quæ firmioris, & succosioris libri sunt, posse fieri sanè concesserint. In uitibus nimis temere tot mensium rusticis insitionem permissam dissimulare, non est fidei meæ: non quòd ignorem brumæ temporibus aliquando insitam uitem comprehendere: sed non quid in uno uel altero experimento casu fiat: uerum quid certa ratione plerunque proueniat discuntibus, præcipere debemus. Etenim si exiguo numero periclitandum sit, in quo maior cura temeritati medetur, possum aliquatenus connuere. Cum uero uastitas operis etiam diligentissimi agricolæ curam distendat, omnem scrupulum summouere debemus. est enim contrarium quod Atticus præcipit. Nam idem per brumam negat rectè putari uineā. quæ res, quanuis minus lædat uitem, merito tamen fieri prohibetur, quòd frigoribus omnis surculus rigore torpet: nec propter gelicidia corticem mouet, ut cicatricem consanet. Atque idem Atticus non prohibet eodem ipso tempore inserere, quod tum, & totius obtruncatione uitis, & cum eiusdem resectionis fissura præcipit fieri. Verior itaque ratio est inserendi tepentibus iam diebus post hiemem, cum & gemmas, & corticem naturaliter mouent, nec frigus ingruit, quod possit aut surculum insitum, aut fissuræ pla-

gam inurere. Permisserim tamen festinantibus autumno uitem inserere: quia non dissimilis est eius aeris qualitas uernæ. sed quocumque quis tempore destinauerit inserere, non aliam sciat esse curam surculis explorãdis, quàm quæ tradita est priore libro, cum de malleolis eligendis præcepimus: quos ubi generosos, & fœcundos, & quam maturissimos uiti detraxerit, diem quoque tepidum, silentemque à uentis eligat. Tum consideret surculum teretem, solidique corporis, nec fungosæ medullæ, crebris etiam gemmis, & breuibus internodijs: nam plurimum interest non esse longum sarmentum, quod inseratur, & rursus plures oculos, quibus egerminet, inesse. Itaque si sunt longa internodia, necesse est ad unam, uel summum duas gemmas recidere surculum, ne proceriorem faciamus, quàm ut tempestates, & uentos, & imbres immobilis pati possit. Inseritur autem uitis uel rescissa, uel integra perforata terebra: sed illa frequentior, & penè omnibus agricolis cognita insitio: hæc rarior, & paucis usurpata. de ea igitur prius differam, quæ magis in consuetudine est. Reciditur uitis plerunque supra terram, nonnunquam tamen & infra, quò loco magis solida est, atque enodis. cum iuxta terram insita est, surculus adobruatur cacumine tenuis: at cum editior est à terra, fissura diligenter subacto luto linitur, atque superposito musco ligatur, quòd & calores, & pluias arceat. temperatur ita surculus, ut calamo non absimilis, coagmentet fissuram, sub qua nodus in uite desideratur, qui quasi alliget eam fissuram, nec rimam patiatur ultrà procedere. Is nodus etiam si quatuor digitis à resectione abfuerit, illigari tamen eum prius quàm uitis findatur, conueniet, ne cum scalpofactum fuerit iter surculo, plus iusto plaga hiet: calamus autem non amplius tribus digitis debet allenari: æqualiter

ex ea parte, qua raditur, ut sit leuis: eaque rasura ita deducitur, ut medullam contingat uno latere, atque altero paulo ultra corticem distringatur, figureturque in speciem cunei, sic ut ab ima parte acutus surculus, latere altero sit tenuior, atque altero plenior: perque tenuiorem partem insertus eo latere arctetur quo est plenior, & utrinque contingat fissuram. Nam nisi cortex cortici sic applicetur, ut nullo loco transtuceat, nequit coalescere. Vinculi genus ad insitionem non unum est: alij viminibus obstrungunt: nonnulli circumdant libro fissuram: plurimi ligant iunco, quod est aptissimum. Nam iumen, cum inaruit, penetrat, & insecat corticem: propter quod molliora vincula magis probamus, quæ cum circumuenerint truncum, adactis arundineis cuneolis arctantur. sed antiquissimum est, & ante hæc ablaqueari uitam, radicisque summas, uel soboles amputari, & post hæc adobrui truncum: isque cum comprehendit, aliam rursus exigit curam: nam sæpius pampinandus est, cum germinat, frequentiùsque detrahendæ sunt soboles, quæ à lateribus, radicibusque prorepunt: tum quod ex insito profundit subligandum, ne uento surculus motus labefactetur, aut explantetur tener pampinus: qui cum excreuit, nepotibus orbandus est, nisi si propter penuriam, & caluitium loci sumitur in propagines autumnus. deinde falcem maturis palmitibus admouet: sed putationis insitis custoditur ea ratio, ut ubi nulla desideratur propago, unus surculus euocetur in iugum: alter ita recidatur, ut adæquetur plaga trunco, sic tamen nequid radatur è duro. Pampinandum non aliter est, quàm in nouella uuiradice: putandū uerò sic, ut usque in quartum annum parcius impetetur, dum plaga trunci ducat cicatricem. atque hæc per fissuram insitarum est ordinatio. In illa autem quæ fit per

159

terebrationem, primum de vicino fructuosissimam oportet
 considerare uitem, ex qua (uelut traducem inherētem ma-
 tri) palmitem attrahas, & per foramen transmittas: hæc
 enim tutior, & certior est insitio, quoniam etsi proximo
 uere non comprehendit, sequente certè, cum increuit, coniū-
 gi cogitur, & mox à matre reciditur, atque ita superficies
 insitæ uitis usque ad receptum surculum obtruncatur. hu-
 ius traducis si non est facultas, tum detractum uiti quàm
 recentissimum eligitur sarmentū, & leuiter circumrasum,
 ut cortex tantum detrahatur, aptatur foramini, atque ita
 luto circumlinitur resecta uitis, ut totus truncus alieni ge-
 neris uiti seruiat: quod quidem non fit in traduce, qui à
 materno sustinetur ubere, dum inolescat. sed aliud est fer-
 ramentum, quo priores uitem perforabant: aliud, quod ipse
 usu nunc magis aptum comperi. Nā antiqua terebra, quam
 solam ueteres agricolæ nouerant, scobem faciebat, perure-
 bātque eam partem, quam perforauerat, deusta porro ra-
 ro reuirescebat, uel cum priore coalescebat, in eaque nec in-
 situs surculus comprehendebat: tum etiā scobis nunquam
 sic eximebatur, ut non inhereret foramini. ea porro inter-
 uentu suo prohibebat corpus surculi corpori uitis applica-
 ri. nos terebram, quam gallicam dicimus, ad hanc insitio-
 nem commenti longe habiliorem, utiliorēque comperimus.
 nam sic excauat truncum, ne foramen inurat: quippe non
 scobem, sed ramenta facit, quibus exemptis, plaga leuis re-
 linquitur, quæ facilius omni parte sedentem surculum con-
 tingat, nulla interueniente lanugine, quam excitabat an-
 tiqua terebra. Igitur secundum uernum æquinoctiū per-
 fectam uitium insitionem habeto, locisque aridis, & sicis
 nigram uitem inserito, humidis albam: neque est ulla eius
 propagandi necessitas, si modo tam mediocris est crassitu-

do trunci, ut incrementum insiti plagam possit contegere, et nisi tamen uacuis locus demortui capitis uitam reposcit: quod cum ita est, alter ex duobus surculis mergitur, alter eductus ad iugum in fructum summittitur: neque inutile ex ea uite, quam merseris, enascentes in arcu propaginis pampinos educare, quos possis mox, si ita competet, uel propagare, uel ad fructum relinquere.

De ratione pedaminum, uiminum, et de salicto.

CAP. XXX.

Quoniam constituendis, colendisque uineis, quæ uidebantur utiliter præcipi posse, differuimus, pedaminum, iugorumque et uiminum prospiciendorum tradenda ratio est. hæc enim quasi quædam dotes uineis ante præparantur, quibus si deficitur agricola, causam faciendi uineæ non habet, cum omnia, quæ sunt necessaria, extra fundum quærenda sint: nec emptionis tantum (sicut ait Atticus) precium onerat uitis rationem, sed est etiam comparatio molestissima. conueheda sunt enim tempore iniquissimo hyberno. quare salices uiminales, atque arundinetæ, uulgaresque siluæ uel consultò consitæ è castaneis prius facienda sunt. uiminalium (ut Atticus putat) singula iugera, sufficere possunt quinque, et uigenis iugeribus ligandæ uineæ: arundineti singula iugera, uigenis iugandis: castaneti iugerum totidem palandis, quot arundineti iugandis: salicem uel rigus ager, uel uliginosus optime, nec incommode tamen alit planus, et pinguis, atque is debet conuersti bipalio (ita enim præcipiunt ueteres) in duos pedes et semissem salicto destinatum solum: nec refert cuius generis uimen seras, dum sit lentissimum. putant tamen tria esse genera præcipuè salicis, Græcæ, Gallicæ, Sabine, quam plurimi uocant amerinam. Græca flauis coloris est, Gallica

L. i.

obsoleti purpurei, & tenuissimi uiminis. Amarina salix gracilem uirgam, & rutilam gerit. Atque hæ uel cacuminibus, uel taleis deponuntur. Perticæ cacuminum modicæ plenitudinis, quæ tamen dipondiarij orbiculi crassitudinem non excedant, optime panguntur, eousque ad solidum demittantur. Taleæ sesquipedales terreno immerse paululum obruuntur. Rigus locus spatia laxiora desiderat, eaque senum pedum per quincuncem recte faciunt: siccaneus spissiora sic, ut sit facilis accessus colentibus ea, quinum pedum interordinia esse abunde est, ut tamen in ipsa linea consitionis alterna uacuis intermissis bipedaneis spatijs consistant semina. Satio est eorum priusquam germinent, dum silent uirgæ, quas arboribus detrahi siccas conueniet. nam rosidas si recideris, parum prosperè proueniunt: ideo pluuij dies in exputanda salice uitantur: fodienda sunt primo triennio salicta crebrius, ut nouella uineta, cum deinde conualuerint, tribus fossuris contenta sunt, aliter culta celeriter deficiunt. Nam quamuis adhibeatur cura, plurimæ salices intereunt, quarum in loco ex propinquo mergis propagari debent, curuatis, & defossis cacuminibus, quibus restituatur quicquid intercidit. anniculus deinde mergus decidatur à stirpe, ut suis radicibus tanquam uitis ali possit.

De genista.

CAP. XXXI.

Per arida loca, quæ genus id uirgultorum non recipiunt, genistam postulant: eius cum sit satis firmum, tum etiam lentissimum est uinculū. Seritur autem semine, quod cum est natū, uel defertur bima uiuiradix, uel relicta cum id tempus excessit, omnibus annis more segetis iuxta terrā demeti potest: cætera uincula, qualia sunt ex rubo, maiorem operam, sed in egeno tamen necessariam exigunt.

Perticalis ferè salix eundem agrum, quem uiminalis, desiderat, melior tamen riguo provenit, atque ea taleis conferitur, & cum germinavit ad unam perticam summittitur, crebròque foditur, atque exherbatur, nec minus, quàm uinea pampinatur, ut in longitudinem ramorũ potius, quàm 162 in latitudinem euocetur. sic culta quarto demum anno ceditur. Nã quæ uinculis præparatur, potest annicula præcidi ad semissem supra duos pedes, ut è trunco fruticet, & in brachia uelut humilis uinea disponatur: si tamen siccior fuerit ager, bima potius resecabitur.

De arundinetis.

CAP. XXXII.

Arundo minus alte pastinatur, melius tamen bipalio seritur: ea cum sit uinacissima, nec recuset ullũ locum, prosperius resoluta, quàm dẽso: humido, quàm siccò: uallibus, quàm cliuis: fluminum ripis, & limitibus ac uepretis commodius, quàm medijs agris deponitur. Seritur bulbus radicis, seritur & talea calami, nec minus toto prosternitur corpore. bulbus tripedaneis interuacantibus spatijs obrutus anno celerius maturam perticam præbet: talea, & tota arundo serius prædicto tempore euenit: sed siue recisa in dupondium, & semissem talea, siue totæ arundines prostratæ deponantur, extent earum cacumina oportet. quòd si obruta sunt, totæ putrescunt. Sed cultus arundinetis primo triennio non alius est, quàm cæteris. cum deinde consenuit, repastinandũ est: ea est autem senectus, cum uel exaruit situ, & inertia pluriũ annorum, uel ita dẽsatum est, ut gracilis, & cannæ similis arundo prodeat. Sed illud de integro refodi debet, hoc potest intercidi, & disrari, quod opus rustici castrationem uocant: quæ tamen resectio arundineti cæca est, quia non apparet in terræ quid aut tollendum sit, aut relinquendum: tolerabilius ta-

l.ij.

men arundo castratur, antequam cæditur: quatenus calami uelut indices demonstrant, quid eruendum sit. tempus repastinandi, & conserendi est prius, quàm oculi arundinum egerminent: cæditur deinde post brumam. nam usque in id tempus incrementum capit, ac tum compefcitur, cum obrigant hyberno frigore. Fodiendum quoties & uincta: sed & macies eius, cinere uel alio stercore iuuanda est, propter quod cæsum plerique incendunt arūdinetum.

De castaneis, & castanetis.

C A P. XXIII.

Castanea roboribus proxima est; & ideo stabiliendis uineis habilis: eius enim in repastinato nux posita celeriter emicat, & post quinquennium cæsa more salicti recreatur, atque in palum formata ferè usque in alterã cæssionem perennat: ea pullam terram, & resolutam desiderat, sabulonem humidũ, uel refractum tosum non respuit: opaco, & septentrionali cliuo lætatur, spissum solum, & rubicosum reformidat: seritur ab Nouembri mense per totam hiemem siata terra, & repastinata in altitudinem dupondij, & semissis: nuces in ordinem semipedalibus: ordines autem quinũm pedum spatijs dirimuntur: in altitudinem dodrantis castanea depressis sulcis committitur, qui ubi nucibus sunt consiti priusquam complanentur, breues arundines ab latere castanearum panguntur, ut per hos sationis indices cautius fodi, & runcari possint: simul atque semina stillauerint, & iam bima transferri queunt, interuelluntur, ac bini pedes arbusculis uacui relinquuntur, ne densitas plantas emaciet. spissius autem semen propter uarios casus deponitur: nam interdum prius quàm enascatur, aut siccitatibus nux inarescit, aut aquarum abundantia putrescit: interdum subterraneis animalibus sicuti muribus & talpis infestatur: propter

quæ sæpe nouella castaneta caluescunt: atque ubi frequen-
tanda sunt, melius ex uicino, si competit (mergi more) perti-
ca declinata propagatur, quàm exempta reseritur: hæc e-
nim uelut immota sua sede uehementer germinat. at quæ
radicitus exempta, & deposita est, biennio reformidat.
propter quod compertum est commodius nucibus, quàm
uiuiradicibus eiusmodi siluas institui. spatia huiusce sa-
tionis, quæ suprâ scripta sunt, capita castanearum recipi-
unt M. M. D. CCCLXXX. cuius summæ (sicut ait Atti-
cus) ex facili iugera singula præbebunt statuminum duo-
dena millia. etenim taleæ propius stirpem recisæ quadri-
fidas plerunque, ac deinde secundæ taleæ eiusdem arbo-
ris bifidas radicas sumministrant: quod genus fissilis ad-
miniculi manet diuîus, quàm teres palus. Cultus eiusdē
est fossionis, positionisq;, qui uineæ supputari debet bima,
quinetiam trima: nam bis ferro repetenda est ueris princi-
pio, ut incitetur eius proceritas. Potest etiam quercus simi-
li ratione seri, uerum biennio tardius, quàm castanea de-
ciditur. propter quod ratio postulat tempus potius lucra-
ri, nisi si dumosi, glareosique montes, atque ea genera ter-
ræ, quæ suprâ diximus, glandem magis, quàm castaneam
postulabunt. Hæc de uincis Italicis, uinearumque instru-
mentis, quantum reor, non inutiliter, & abunde disserui,
mox agricolarum provincialium uineaticos, nec minus no-
stratis, & Gallici arbusti cultus traditurus.

L. I V N. M O D E R A T I C O L V -
M E L L A E D E R E R V S T I C A
L I B. V.

*Quemadmodum datas formas agrorum metiri
debeas.* CAP. I.

S
V P E R I O R I B V S libris, quos ad te de
constituendis colēdisque vineis siluine scri
pseram, nonnulla defuisse dixisti, quæ a-
grestium operum studiosi desiderarent,
neq; inficior aliqua me præterijisse, quã-
uis inquirentem sedulo, quæ nostri seculi cultores, quæque
165 ueteres literarum monumentis prodiderunt: sed cum sim
professus rusticæ rei præcepta, nisi fallor, non asseueraue-
ram, quæ uastitas eius scientiæ contineret, cuncta me di-
cturum, sed plurima: nam illud in unius hominis pruden-
tiam cadere non poterat. neque enim est ulla disciplina,
aut ars, quæ singulari consummata sit ingenio: qua pro-
pter ut in magna silua boni uenatoris est indagãter feras
quamplurimas capere, nec cuiquam culpæ fuit non omnes
cepisse, ita nobis satis, abundeque est, tam diffusæ materiæ,
quam suscepimus, maximã partem tradidisse: quippe cum
in ea uelut omissa desiderentur, quæ non sunt propria no-
stræ professionis, ut proxime cum de commetiendis agris
rationem M. Trebellius noster à me requireret, uicinium
adeò atque coniunctum esse censebat demonstrãti quem-
admodum agrum pastinarem, præcipere etiam pasti-
natum quemadmodum metiri debeamus, quod ego non a-
gricolæ, sed mensoris officium esse dicebam, cum præser-

tim ne architecti quidem, quibus necesse est mensurarum
 nosse rationem, dignentur consummatorum ædificiorum,
 quæ ipsi disposuerint, modum comprehendere, sed aliud
 existiment professioni suæ conuenire, aliud eorū, qui iam
 extructa metiuntur, & imposito calculo perfecti operis
 rationem computant, quo magis ueniam tribuendam es-
 se nostræ disciplinæ censeo, si eatenus progreditur, ut di-
 cat, qua quidque ratione faciendum, non quantum id sit,
 quod effecerit. Verum quoniam familiariter à nobis tu
 quoque siluine præcepta mensurarū desideras, obsequar
 uolūtati tuæ, cum eo, ne dubites id opus geometrarum ma-
 gis esse quàm rusticorum, desque ueniam, siquid in eo
 fuerit erratum, cuius sciētiam mihi non uindico: sed ut ad-
 rem redeam, modus omnis aræ pedali mensura compre-
 hēditur, qui digitorū est X V I. pes multiplicatus in passus, 166
 & actus, & climata, & iugera, & stadia, centuriásq; , max
 etiā in maiora spatia procedit. Passus pedes habet quinq; :
 actus minimus (ut ait M. Varro) latitudinis pedes quatu-
 or, longitudinis habet pedes C X X. Clima quoque uersus
 pedum est L X. actus quadratus undique finitur pedibus
 C X X. hoc duplicatum facit iugerum, & ab eo, quod erat
 iunctum, nomen iugeri usurpauit: sed hunc actum provin-
 ciæ Bæticiæ rustici agnam uocant: ijdēque triginta pedū
 latitudinem, & C L X X X longitudinem porcam dicunt:
 At Galli cadetum appellant in aris urbanis, spatium
 centum pedum, in agrestibus autem pedū C L. quod ara-
 tores cadetum nominant: semijugerum quoque arepennem
 uocant: ergo (ut dixi) duo actus iugerum efficiunt longitu-
 dine pedum C C X L, latitudine pedum C X X. que utræ-
 que summæ inter se multiplicatæ quadratorū faciunt pe-
 dum uigintiocto millia & octingentos: stadiū deinde ha-
 l.iiij.

bet passus CXXV. id est pedes. DCXXV. quæ ætius multiplicata efficit mille passus: sic ueniunt quinque millia pedum. Centuriam nunc dicimus (ut idem Varro ait) ducentorū iugerum modū: olim autem ab centum iugeribus uocabatur centuria, sed mox duplicata nomen retinuit: sicuti tribus dictæ primum à partibus populi tripartito diuisi, quæ tamen nunc multiplicatæ pristinum nomen possident. Hæc non aliena, nec procul à ratio cinio, quod tradituri sumus, breuiter præfari oportuit. nunc ueniamus ad propositum. Iugeri partes non omnes posuimus, sed eas, quæ cadunt in æstimationem facti operis: nam minores persequi superuacuum fuit, pro quibus nulla merces dependitur. Igitur (ut diximus) iugerū habet quadratorum pedum ¹⁶⁷ uigintiocto millia & octingentos: qui pedes efficiunt scrupula CCLXXXVIII. Ut autem à minima parte, id est ab dimidio scrupulo incipiam, pars quingentesima septuagesima sexta pedes efficit quinquaginta: id est iugeri dimidium scrupulum: pars ducentesima octogesima octaua pedes centum: hoc est scrupulum: pars CXLIII. pedes CC. hoc est scrupula duo: pars septuagesima secunda, pedes CCC. hoc est sextula, in qua sunt scrupula quatuor. pars quadragesima octaua, pedes DC. hoc est sicilicus, in quo sunt scrupula sex. pars uigesima quarta, pedes milleducentos, hoc est semuncia, in qua sunt scrupula XII. pars duodecima duo millia & quadringentos, hoc est uncia, in qua sunt scrupula XXIII. pars sexta, pedes quatuor millia & octingentos, hoc est sextans, in quo sunt scrupula XLVIII. pars quarta pedes septem millia & ducentos, hoc est quadrans, in quo sunt scrupula LXXII. pars tertia pedes nouem millia & sexcentos, hoc est triens, in quo sunt scrupula XCVI. pars tertia & unaduodecima,

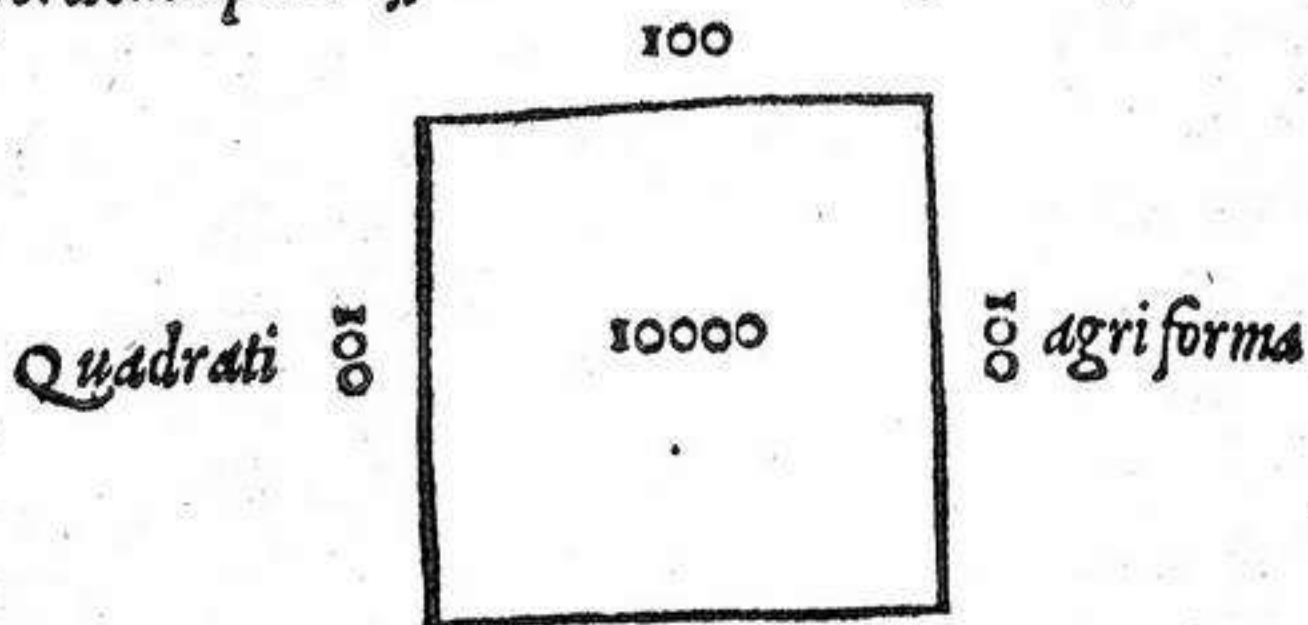
ped. duodecimmillia, hoc est quincunx, in quo sunt scrupula CXX. pars dimidia pedes quatuordecim millia & quadringentos, hoc est semis, in quo sunt scrupula CXLIIII. pars dimidia & unaduodecima, pedes sexdecim millia & octingentos, hoc est septunx, in quo sunt scrupula CLXVIII. partes duæ tertiæ, pedes decemnouem millia & ducetos, hoc est bes, in quo sunt scrupula CXCVI. partes tres quartæ, pedes unum & uiginti millia & sexcetos, hoc est dodrās, in quo sunt scrupula CCXVI. pars dimidia & tertia. ped. uigintiquatuormillia, hoc est dextans, in quo sunt scrupula CCXL. partes duæ tertiæ & una quarta, pedes uigintisexmillia & quadringentos, hoc est deunx, in quo sunt scrupula CCLXIIII. iugerum pedes uigintioctomillia & octingentos, hoc est As, in quo sunt scrupula CCLXXXVIII. Iugeri autem modus 186 si semper quadraret, & in agendis mensuris in longitudinem haberet pedes CCXL. in latitudinem pedes CXX. expeditissimum esset eius ratiociniū. sed quoniam diuersæ agrorum formæ ueniunt in disputationem, cuiusque generis species subiiciemus, quibus quasi formulis utemur.

De uarijs agrorum formis, & eorum dimensionibus.

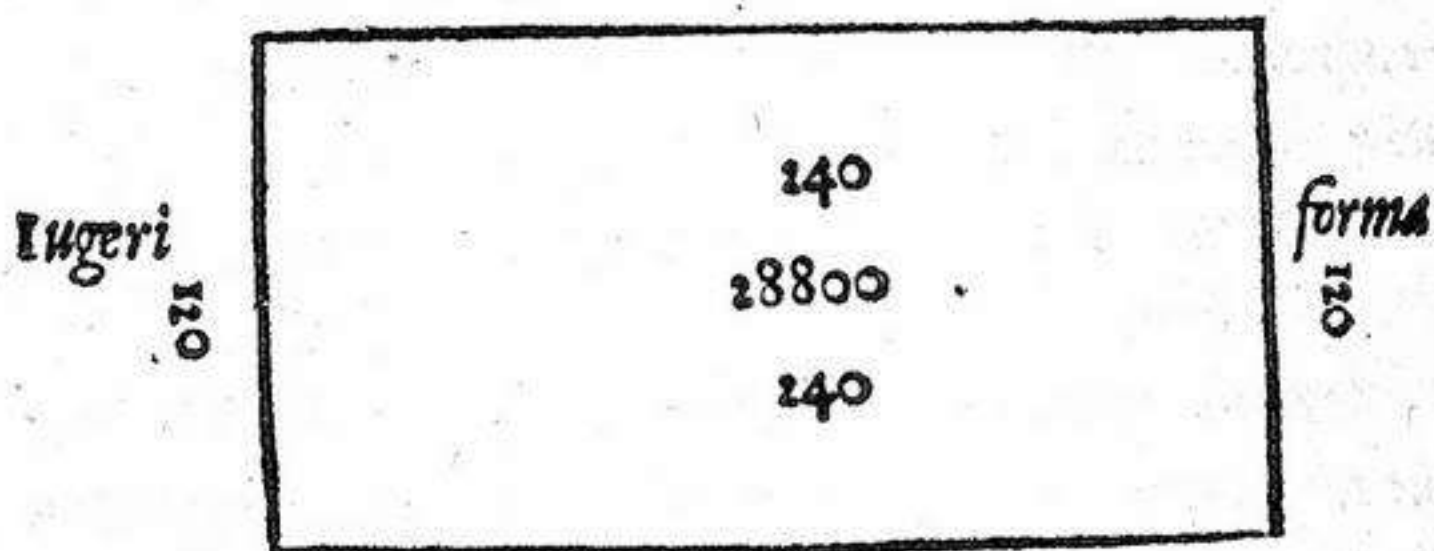
CAP. II.

Omnis ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus, aut triquetrus, aut rotundus, aut etiam semicirculi, uel arcus, nonnunquam etiam plurium angulorum formam exhibet. Quadrati mensura facillima est: nam cum sit undique pedū totidem, multiplicantur in se duo latera, & quæ summa ex multiplicatione effecta est, eā dicemus esse quadratorum pedum: tanquam est locus quoquoersus C. pedum: ducimus centies centenos, fiunt decemmillia. Dicemus igitur eū locum habere decemmillia pedum quadra-

torum, quæ efficiunt iugeri trientem, & sextulã, pro qua
portione operis effecti numerationem facere oportebit.

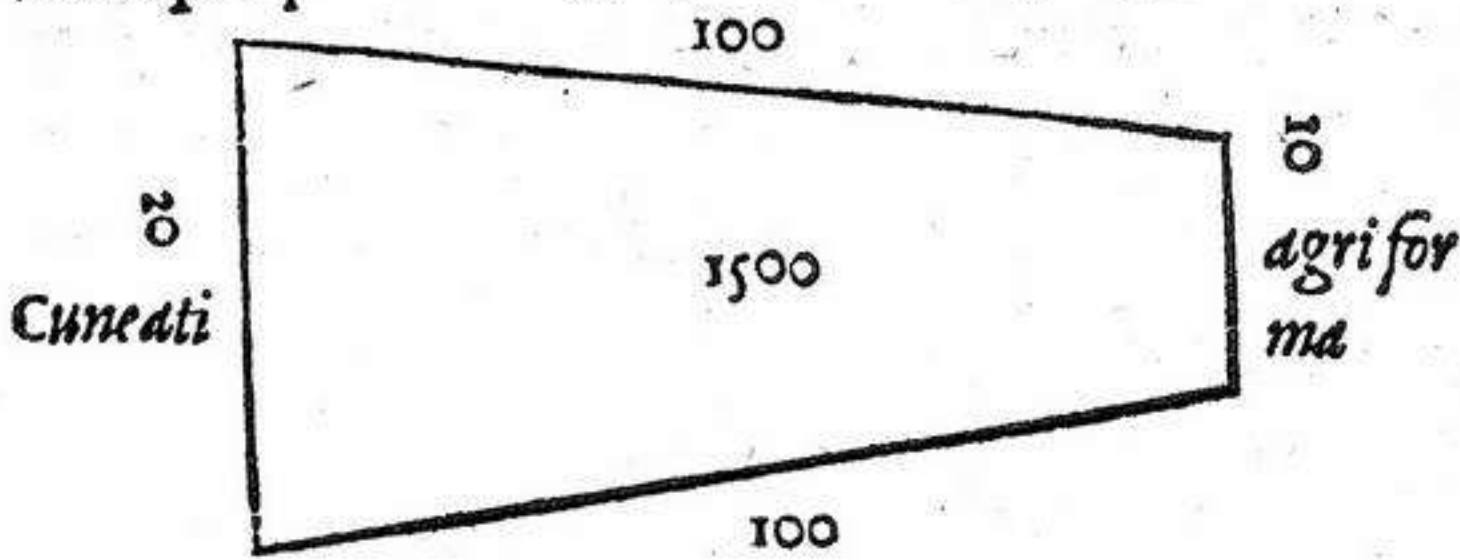

At si longior fuerit, quàm latior, ut exēpli causa iugeri for-
ma pedes habeat longitudinis C C X L, latitudinis pedes
C X X: ita ut paulo ante dixi, latitudinis pedes cum lōgitu-
dinis pedibus sic multiplicabis centies uicies duæni qua-
drageni sunt uigintioctomillia, & octingēti. Dicemus iuge-
rum agri tot pedes quadratos habere. Similitérque fiet de
omnibus agris, quorum longitudo maior sit latitudine.

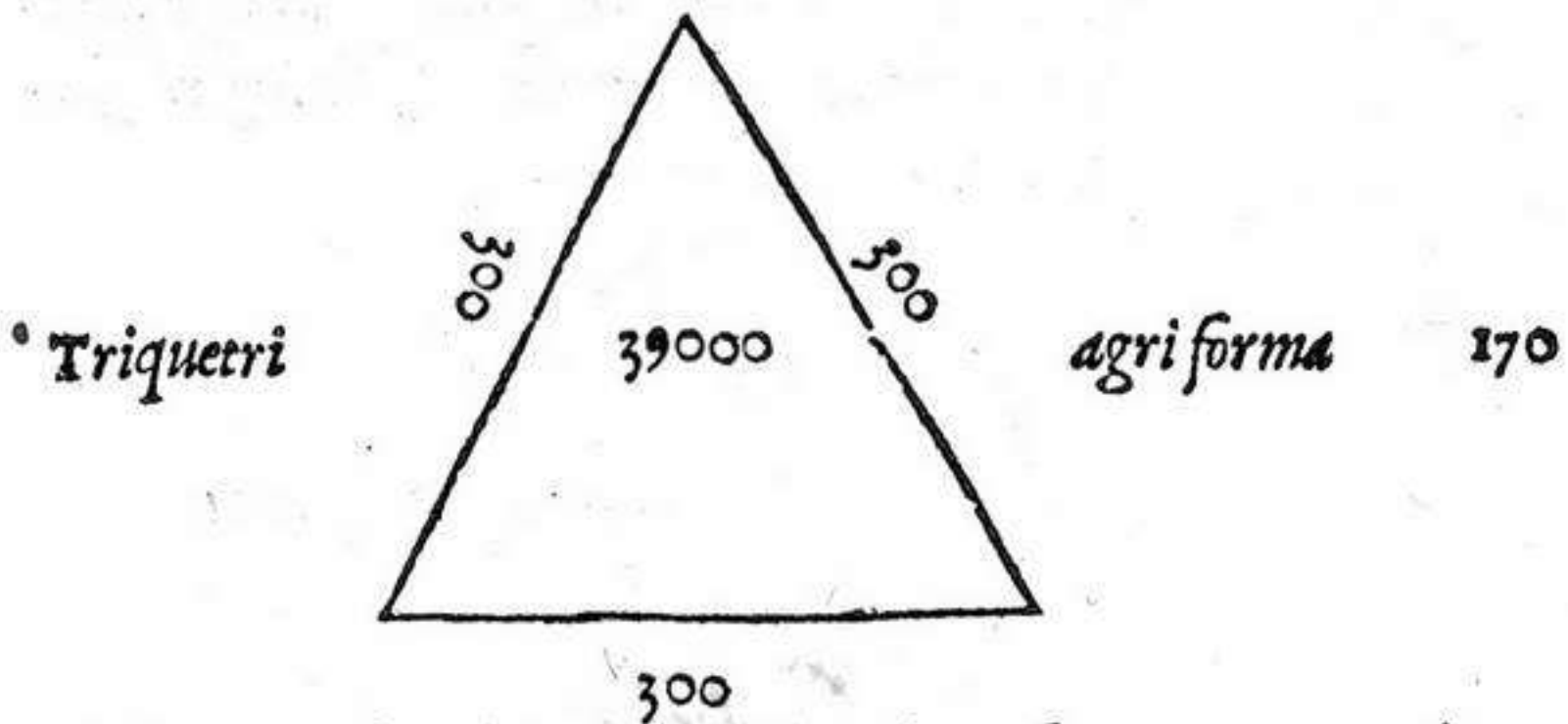

Si autem cuneatus ager fuerit, ut puta longus pedes cen-
tum: latus ex una parte pedes X X, & ex altera pedes de-
cem, tunc duas latitudines componemus, fiet utraque sum-
ma pedes X X X. Huius dimidia pars est quindecim, quã
cum longitudine multiplicando efficiemus pedes mille &
quingentos. Hos igitur in eo cuneo quadratos pedes esse di-

cenus, quæ pars erit iugeri semuncia, & scrupula tria.

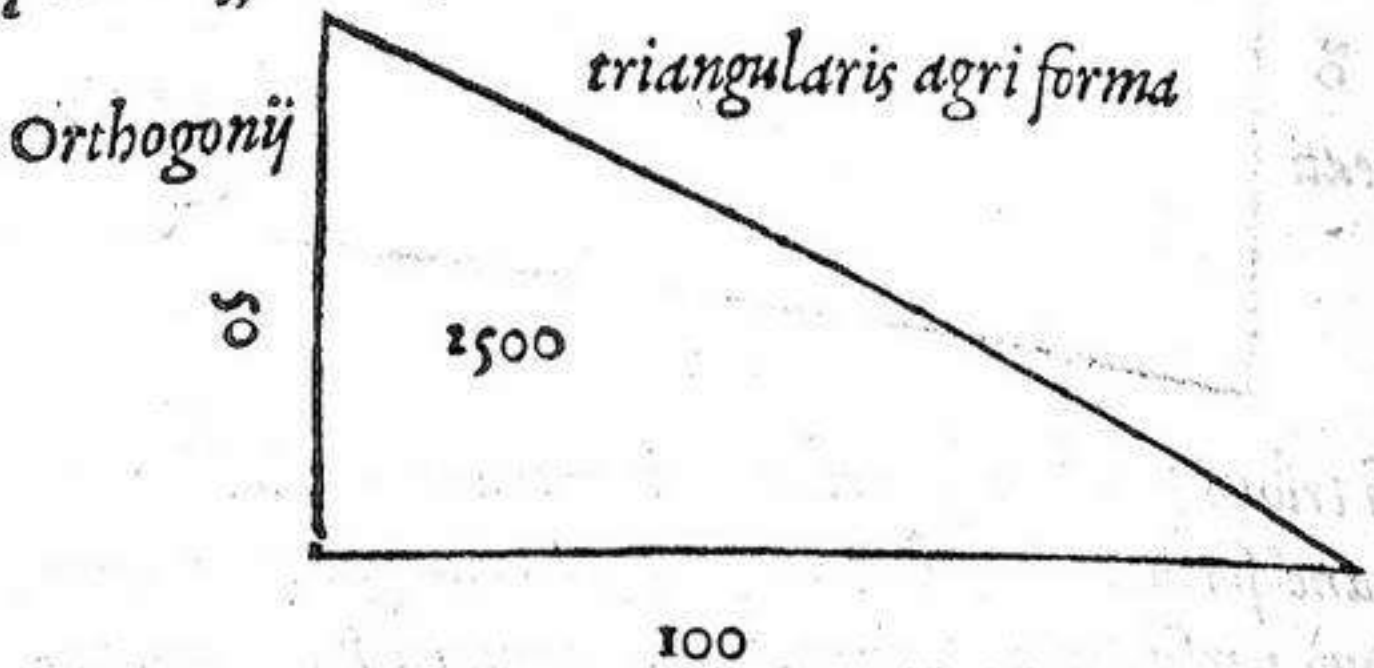

At si tribus paribus lateribus triquetrum metiri debueris, hanc formam sequeris. Esto ager triangulus pedum quoquò uersus tricentorum. Hunc numerum in se multiplicato, sunt ped. nonagintamillia. Huius summæ partem tertiam sumito, id est, trigintamillia: item sumito decimam, id est, nouemmillia. Vtranque summam composito, sũt pedes trigintanouem millia. Dicemus hæc summam pedum quadratorum esse in eo triquetro. Quæ mensura efficit iugerum, & trientem, & sicilicum.

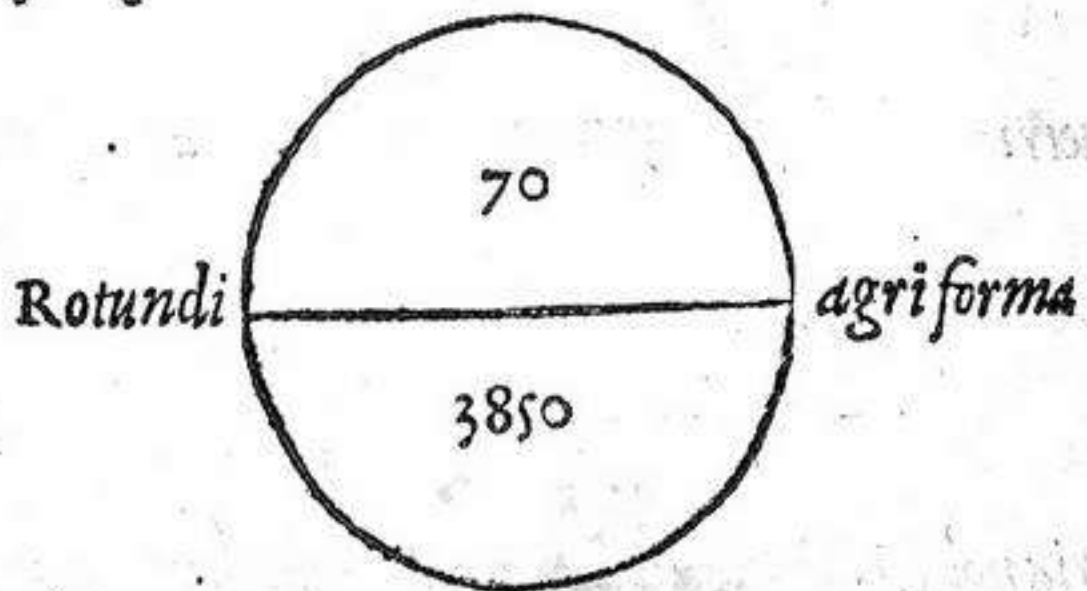

sed si triangulus disparibus fuerit lateribus ager, tanquã in subiecta forma, quæ habet rectum angulum, aliter ratiocinium ordinabitur. Esto unius lateris linea, quæ facit angulum rectum pedum quinquaginta, & alterius pedum centum. Has duas summam in se multiplicato, quæ

quagies centeni sunt quinquemillia. Horum pars dimidia duomilliaquingeni: quæ pars iugeri unciam, & scrupulum efficit.

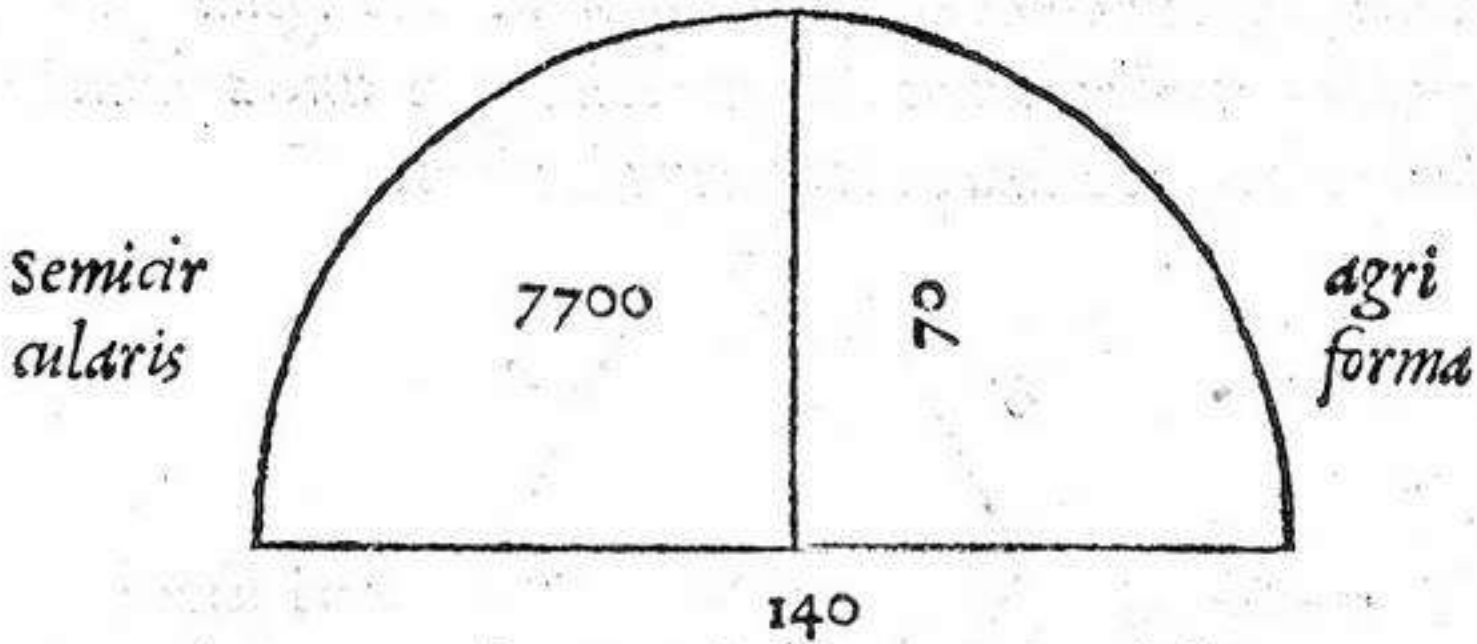

si rotundus ager erit, ut circuli speciem habeat, sic pedes sumito. Esto area rotunda, cuius diametros habeat pedes LXX. Hoc in se multiplicato, septuagies septuageni sunt quatuor millia & noningenti. Hanc summam undecies multiplicato, sunt pedes quinquagintatrimillia nongenti. Huius summæ quartamdecimam subduco, scilicet pedes triamilliaoctingenti, & quinquaginta. Hos esse quadratos in eo circulo dico. Quæ summa efficit iugeri sexunciam, scrupula duo & dimidium.

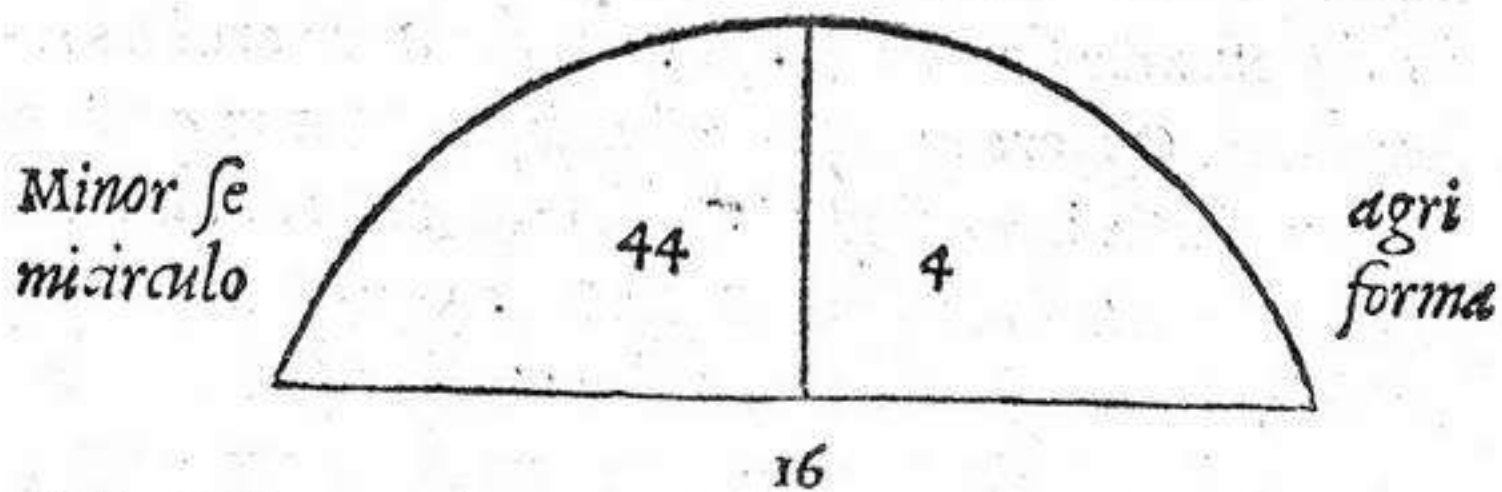

si semicirculus fuerit ager, cuius basis habeat pedes CXL. curvaturæ autem latitudo pedes LXX. oportebit multiplicare latitudinem cum basi, septuagies centeni quadrageni sunt novemmillia & octingenti. Hæc undecies mul-

tiplicata sunt centum septemmillia & octingenti. Huius summæ quartadecima est septemmillia & septingenti. hos pedes esse dicemus in semicirculo, qui efficiunt iugeri quadrantem scrupula quinque.

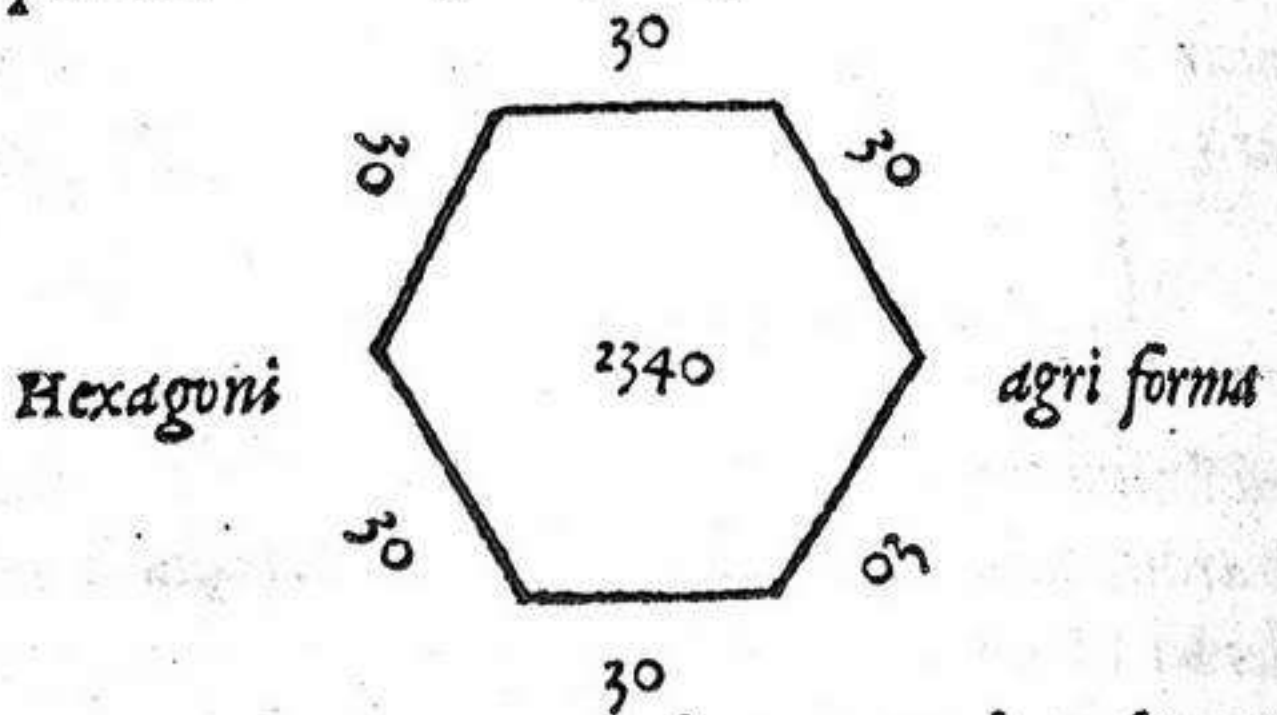

Si autem minus, quam semicirculus erit, arcum sic metiemur. Esto arcus, cuius basis habeat pedes XVI. latitudo autem pedes IIII. Latitudinem cum basi pono. Fit utrumque pedes XX. Hoc duco quater, sunt LXXX. horum pars dimidia est XL. Item sexdecim pedum, qui sunt basis pars dimidia VIII. hi VIII in se multiplicati, sunt LXIII. Quartadecimam partem duco, ea efficit pedes IIII. paulo amplius, hoc adijcies ad quadraginta. Fit utraque summa pedes XLIII. hos in arcu quadratos esse dico, qui faciunt iugeri dimidium scrupulum quinta & uigesima parte minus.

Si fuerit sex angulorum, in quadratos pedes, sic redigitur. Esto hexagonum quoque uersus lineis pedum XXX. La-

tus unum in se multiplico tricies triceni fiunt DCCCC.
 Huius summæ tertiam partem statuo CCC. eiusdem par-
 tem decimam XC. fiunt CCCXC. Hoc sexies ducendū
 est, quoniam sex latera sunt, quæ consummata efficiunt
 duomilliatricenti & quadraginta. Tot igitur pedes
 quadratos esse dicemus. Itaque erit iugeri uncia dimidio
 scrupulo, & decima parte scrupuli minus.

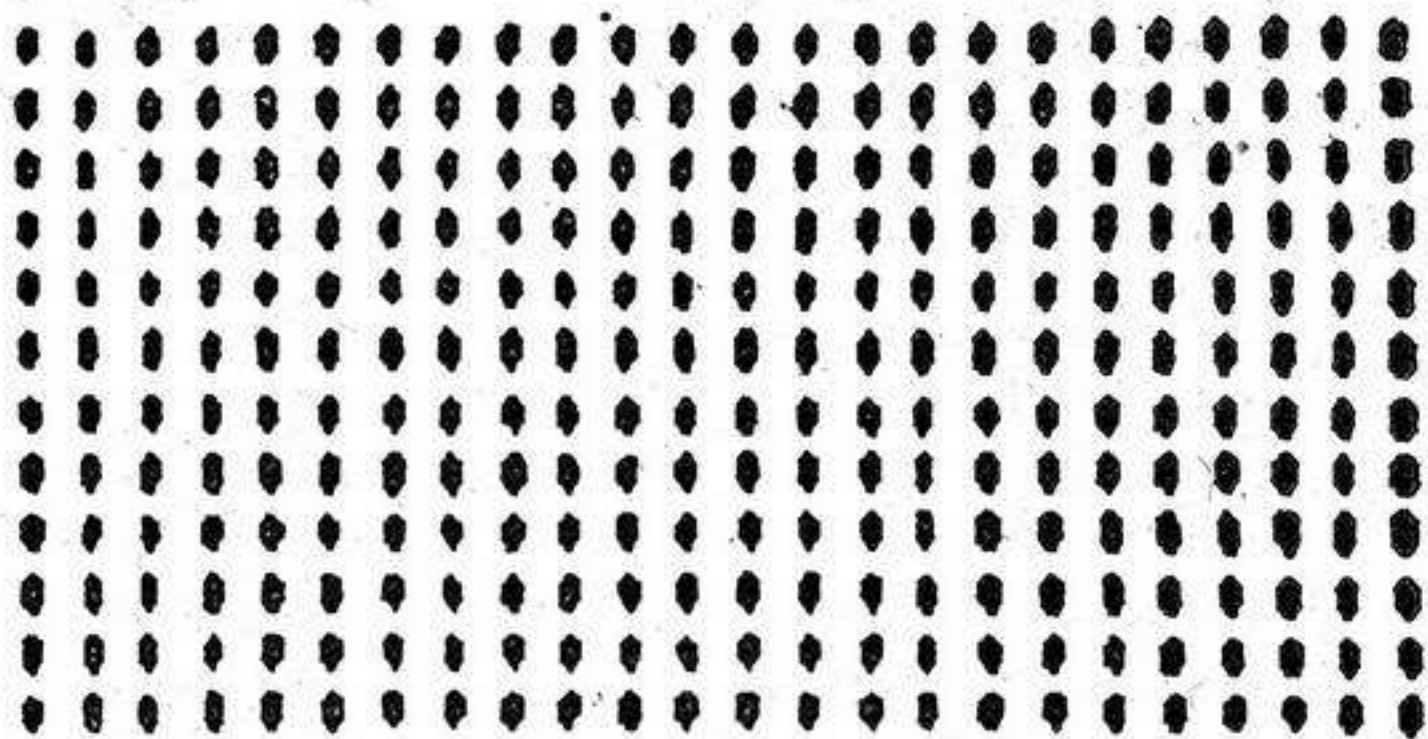

Inter vires pangendas quot pedes relinquendi
 sint. CAP. III.

173 His igitur velut primordijs talis ratiociniij perceptis
 non difficiliter mensuras inibimus agrorum, quorū nunc
 omnes persequi species & longum, & arduum est. Duas
 etiam nunc formulas præpositis adiiciā, quibus frequen-
 ter utuntur agricolæ in disponendis seminibus. Est ager
 longus pedes milleducentos, latus pedes CXX. in eo vi-
 res disponendæ sunt ita, ut quini pedes inter ordines re-
 linquātur. Quæro quot seminibus opus sit, cum quinum
 pedum spatia inter semina desiderantur. Duceo quintam
 partem longitudinis, fiunt CCXL. & quintam partem
 latitudinis, hoc est XXIII. his utrisque summis sem-
 per singulos asses adiicio, qui efficiunt extremos ordines,
 quos uocant angulares. Fit ergo altera summa ducento-
 rum quadraginta unius, altera vigintiquinque. Has sum-

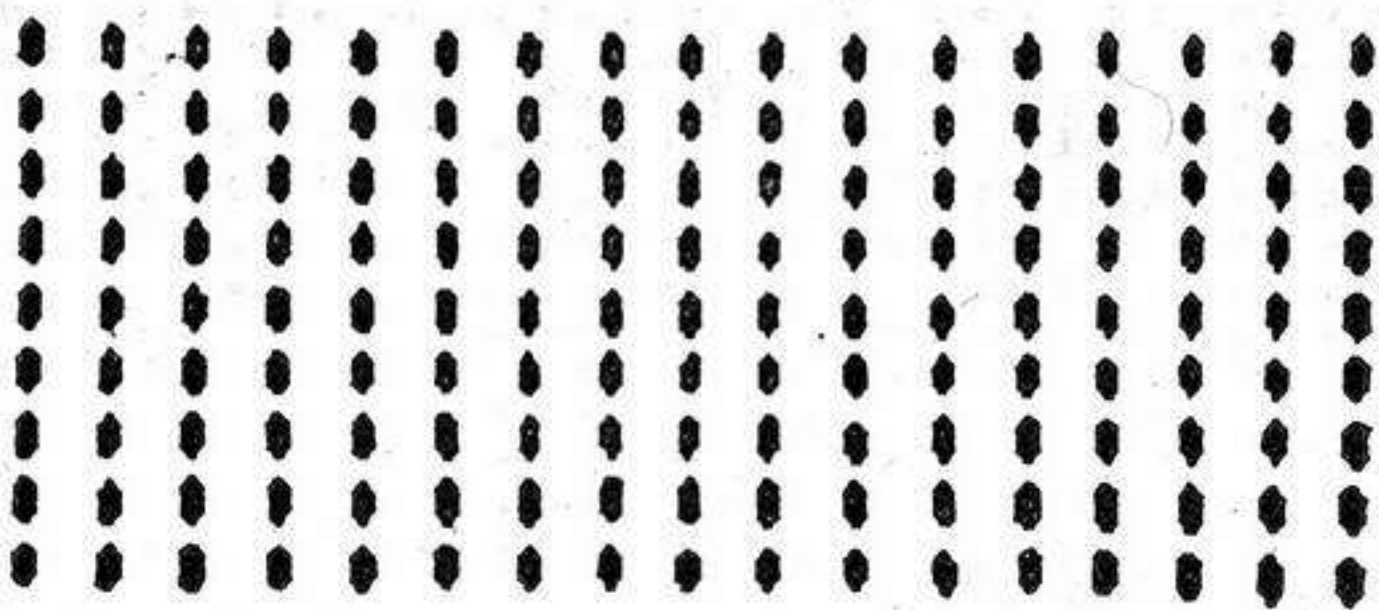
mas sic multiplicato, quinquies & uicies ducentiquadrageni singuli. fiunt sex millia & uiginti quinque. Totidem dices opus esse seminibus.

Semina inter quinos pedes.

Similiter inter senos pedes si uoles ponere, duces sextam partem longitudinis milleducentorum, fiunt CC. & sextam latitudinis CXX, id est XX. His summis singulos asses adijcies, quos dixi angulares esse. fiunt CCI, & XXI. Has summas inter se multiplicabis uicies & semel, ducentos & unum, atque ita efficies quatuor millia ducentos & uiginti unum. Totidem seminibus opus esse dices.

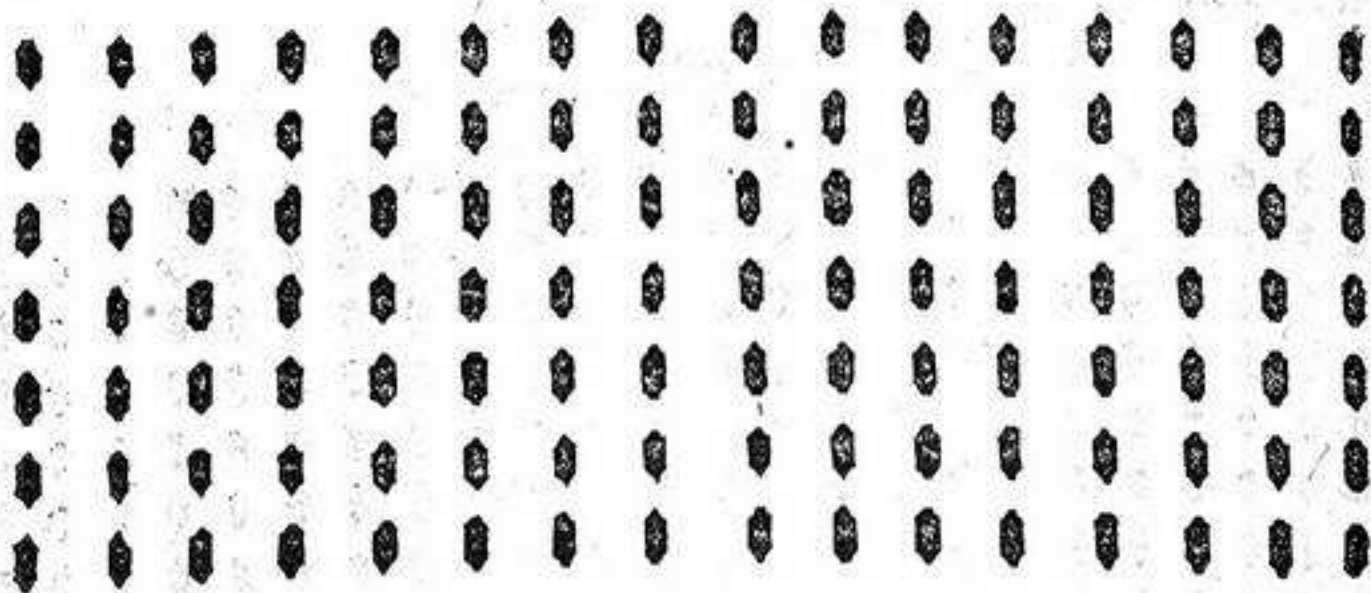
Semina inter senos pedes.

Similiter si inter septenos pedes ponere uoles septimam partem longitudinis, & latitudinis duces, & adijcies asses angulares, eodem modo, eodemque ordine consumma-

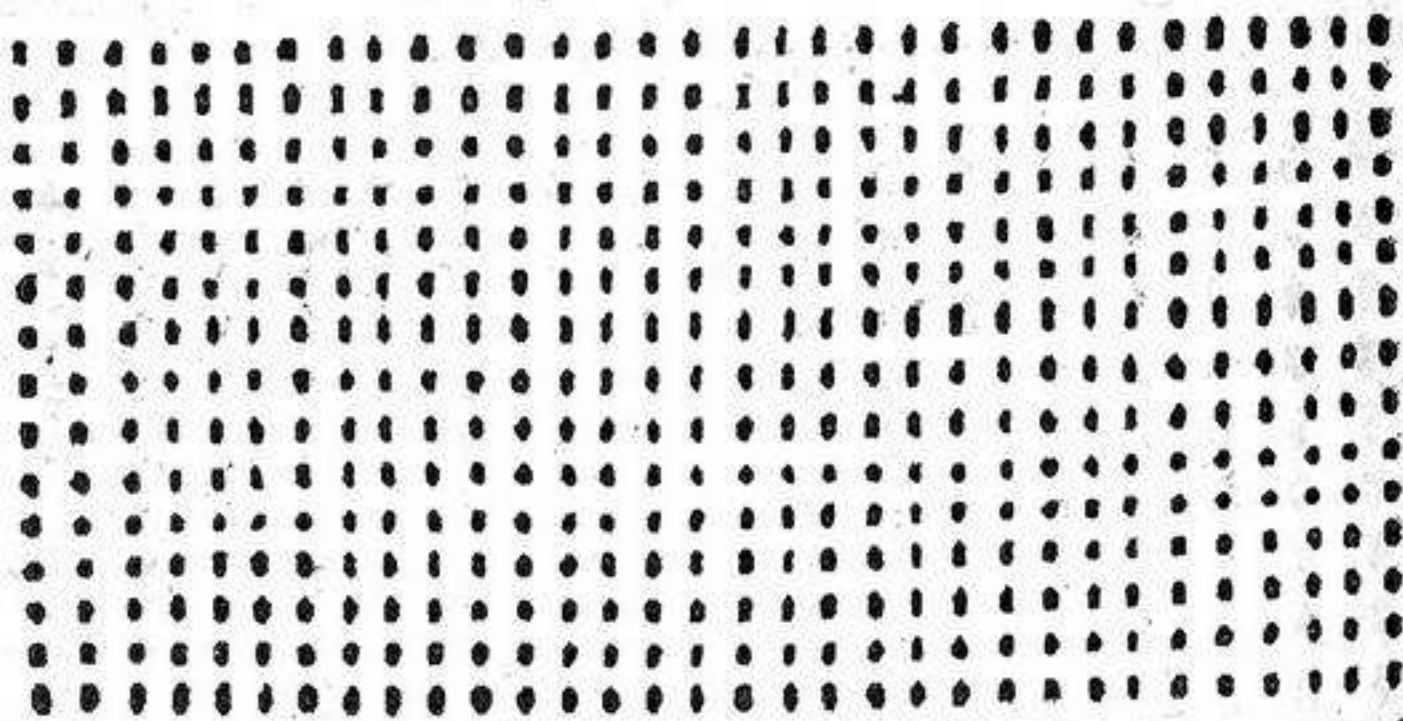
bis numerum seminum.

Semina inter septenos pedes.

Denique quotcunque pedum spatia facienda censueris, totam partem longitudinis, & latitudinis duces, & prædictos asses adijcies. Hæc cum ita sint, sequitur uti iugerum agri, qui habet pedes C C X L. longitudinis, & latitudinis pedes C X X. recipiat inter pedes ternos (hoc enim spatium minimum esse placet vitibus ponendis) per longitudinem semina L X X X I, per latitudinem inter quinos pedes semina X X V. Qui numeri inter se multiplicati sunt seminum duomillia & uiginti quinque.

Semina inter ternos pedes.

Vel si quoquouersus inter quaternos pedes uinea erit disposita, longitudinis ordo habebit semina L X I. latitudinis X X X I. qui numeri efficiunt in iugero uites mille octin-

gentas & nonagintaunam. uel si in lōgitudinem per quaternos pedes, in latitudinem per quinos pedes fuerit disposita, ordo longitudinis habebit semina LXI, latitudinis XXV. Quòd si inter quinos pedes consitio fuerit, per lōgitudinem ordinis habebit semina XLIX, & rursus per latitudinē semina XXV. qui numeri duo inter se multiplicati efficiunt milleducentum & uigintiquinque. At si per senos pedes eundem uitibus locum placuerit ordinare, nihil dubiū est quin longitudini dandæ sint LXI uites, latitudini autem uigintiuna. quæ inter se multiplicatæ efficiunt numerum DCCCLXI. Sin autem inter septenos pedes uinea fuerit constituenda, ordo per longitudinem recipiet capita trigintaquinque, per latitudinem XVIII. qui numeri inter se multiplicati efficiunt DCXXX. Totidem dicemus semina præparanda. At si inter octonos pedes uinea conseretur, ordo per longitudinem recipiet semina XXXI, per latitudinem autem XVI. qui numeri inter se multiplicati efficiunt CCCXCVI. At si inter nouenos pedes, ordo in lōgitudinem recipiet semina uigintiseptē, & 176 in latitudinem quatuordecim, hi numeri inter se multiplicati faciunt CCCLXXVIII. At si inter denos pedes, ordo lōgitudinis recipiet semina XXV, latitudinis XIII. hi numeri inter se multiplicati faciunt CCCXXV. & ne in infinitum procedat disputatio nostra, eadem portione, ut cuique placuerint laxiora spatia, semina faciemus. Ac de mensuris agrorum, numerisque seminum dixisse abunde sit. nunc ad ordinem redeo.

De cultura provincialiū uinearum. CAP. IIII.

Vinearum provincialium plura genera esse comperi. sed ex ijs, quas ipse cognoui, maxime probantur, uelut arbusculæ breui crure sine adminiculo per se stātes: deinde

m.i.

quæ pedaminibus adnixæ singulis iugis imponuntur: eas rustici canteriatas appellant. Mox quæ defixis arundinibus circumnitiæ per statamina calamorum materijs ligatis in orbiculos, gyrósque flectuntur: eas nonnulli characatas uocant. Ultima est conditio stratarum uitium, quæ ab enata stirpe confestim uelut proiectæ per humum porriguntur. Omnium autem sationis ferè eadem est conditio. Nam uel scrobe, uel sulco semina deponuntur: quoniam pastinationis expertes sunt externarum gentium agricolæ: quæ tamen ipsa penè superuacua est ijs locis, quibus solum putre, & per se resolutum est: nanque hoc imitamur arando (ut ait Virgilius) quod etiam pastinando. itaque Cæpania, quoniam uicinum ex nobis capere potest exemplum, non utitur hac molitione terræ, quia facilitas eius soli minorem operam desiderat. si ubi autem densior ager prouincialis rustici maiorem poscit impensam, quod nos pastinando efficiamus, ille sulco facto consequitur, ut laxius subacto solo deponat semina.

177

Repetitio eorum quæ dicta sunt, per singula genera.

CAP. V.

Sed ut singula earum, quæ proposui uinearum genera persequar, prædictum ordinem repetam. Vitis quæ sine adminiculo suis uiribus consistit, solutiore terræ scrobe, densiore sulco ponenda est. Sed & scrobes, & sulci plurimum profunt, si in locis temperatis, in quibus æstas non est perferuida. ante annum fiant, quàm uineta conserantur, soli tamen ante bonitas exploranda est. nam si ieiuno, atque exili agro semina deponentur, sub ipsum tempus sationis scrobs, aut sulcus faciendus est. Si ante annum fiant, quàm uinea conseratur, scrobs in longitudinem, altitudinèmq; defossus tripedaneus abunde est: latitudine tamen bipeda

nea: uel si quaternum pedum spatia inter ordines relictu-
 ri sumus, commodius habemus eadem quoquoersus da-
 re mensuram scrobibus. nō amplius tamen quā in tres
 pedes altitudinis depressis. Cæterum quatuor angulis se-
 mina applicabuntur subiecta minuta terra, & ita scrobes
 adobruentur. Sed de spatijs ordinum eatenus præcipien-
 dum habemus, ut intelligant agricolæ siue aratro uineas
 culturi sint, laxiora interordinia relinquenda: siue biden-
 tibus, angustiora. sed neque spatiosiora, quā decem pe-
 dum: neque contractiora, quā quatuor. Multi tamen or-
 dines ita disponunt, ut per rectam lineam binos pedes, aut
 ut plurimum ternos inter semina relinquunt. Transuersa
 rursus laxiora spatia faciant, per quæ uel fossor, uel ara-
 tor incedat. Sationis autem cura nō alia debet esse, quā
 quæ tradita est à me tertio uolumine. Vnum tamen huic
 consitioni Mago Carthaginiensis adiicit, ut semina ita de-
 ponantur, ne protinus totus scrobs terra compleatur, sed
 dimidia ferè pars eius sequēte biennio paulatim adæque- 178
 tur. Sic enim putat uitem cogi deorsum agere radices.

Hoc ego siccis locis fieri utiliter non negauerim, sed ubi
 aut uliginosa regio est, aut cæli status imbrifer, minime
 faciundum censeo. Nam consistens in semiplenis scrobibus
 nimius humor antequam conualescant, semina necat.
 Quare utilius existimo repleri quidem scrobes stirpe de-
 posita, & cum semina comprehēderint, statim post æquino-
 ctium autumnale debere diligenter, atque alte ablaqueari,
 & recisis radiculis, si quas in summo solo citauerint, post
 paucos dies adobruui. sic enim utrunque incommodum ui-
 tabitur, ut neque radices in superiorem partem euocentur,
 neque immodicis pluuijs parū ualida uexētur semina. Vbi
 uerò iam corroborata fuerint, nihil dubium est, quin cæle
 m. ij.

stibus aquis plurimum inuentur. Itaque locis quibus clementia hiemis permittit, ad apertas uites relinquere, et tota hieme ablaqueatas habere eas conueniet. De qualitate autem seminum inter auctores non conuenit. Alij malleolo protinus conseri uineam melius existimant, alij uiuiradice: de qua re quid sentiam, iam superioribus uoluminibus professus sum. Et nunc tamen hoc adijcio, esse quosdam agros, in quibus non æquè bene translata semina, quàm immota respondeant: sed istud rarissime accidere. Notandum itaque et diligenter explorandū esse, et quid quæque ferat regio, et quid quæque recusset. depositā ergo stirpē, id est, malleolum, uel uiuiradice[m] formare sic conuenit, ut uitis sine pedamine cōsistat. hoc autem protinus effici non potest. Nam nisi ad miniculum teneræ uiti, atque infirmæ contribuere, prorepens pampinus terræ se applicabit. itaque posito semini arundo adnectitur, quæ uelut infantiam eius tueatur, atque educet, producatque in tantam staturā, quātam permittit agricola. ea porrò non debet esse sublimis: nam usque in sesquipedem coercendum est. cum deinde robur accipit, et iam sine adiumento consistere uolet, aut capitis, aut brachiorum incrementis adolescit: nam duæ species huius quoque culturæ sunt: alij capitas uineas, alij brachiatas magis probant. quibus cordi est in brachia uitem componere, conuenit ut à summa parte, qua decisa nouella uitis est, quicquid iuxta cicatricem citauerit, conseruari, et in quatuor brachia pedalis mensuræ diuidere, ita ut omnem partem cæli singula aspiciant. sed hæc brachia nō statim primo anno proceras summittuntur, ne oneretur exilitas uitis, sed compluribus putationibus in prædictā mensuram educuntur: deinde ex brachijs quasi quædam cornua prominentia relinqui oportet.

tet, atque ita totam uitem omni parte in orbem diffundi.
 Putationis autem ratio eadem est, quæ in iugatis uitibus:
 uno tantum differt, quòd pro materijs longioribus pollices
 quaternum aut quinum gemmarum relinquuntur: pro custo-
 dibus autem bigemmes refecis sunt. in ea deinde uinea quæ
 capitata diximus, iuxta ipsam matremque ad corpus sar-
 mentum detrahatur, una aut altera tantummodo gemma
 relicta, quæ ipsi trunco adhæret. hæc autem riguis, aut pin-
 guissimis locis fieri tuto potest, cum uires terræ, et fructum,
 et materias ualent præbere. maxime autem aratris ex-
 colunt, qui sic formatas uineas habent, et eam rationem
 sequuntur detrahendi uitibus brachia, quòd ipsa capita
 sine ulla extantia neque aratro, neque bubus obnoxia sunt.
 nam in brachiatis plerunque fit, ut aut crure, aut corni-
 bus bouum ramuli uitium defringantur: sæpe etiam et str-
 ua, dum sedulus arator uomere perstringere ordinem, et
 quamproximam partem uitium excolere studet. Atque hæc
 quidem cultura uel brachiatis, uel capitatis uitibus ante-
 quam gemment, adhibetur. cum deinde germinauerint,
 fossor insequitur, ac bidentibus eas partes subigit, quas bu-
 bulcus non potuit pertingere. mox ubi materias uitis exi-
 git, insequitur pampinator, et supernacuos deterget, fru-
 ctuososque palmites submittit, qui cum induruerunt, ue-
 lut in coronam religantur: hoc duabus ex causis fit: una,
 ne libero excursu in luxuriam prorepant, omniaque ali-
 menta pampini absument: altera ut religata uitis rursus
 aditum bubulco, fossorique in excolenda se præbeat. Pam-
 pinandi autem modus is erit, ut opacis locis, humidisque,
 et frigidis æstate uitis nudetur, foliaque palmitibus de-
 trahantur, ut maturitatem fructus capere possit, et ne si-
 tu putrescat: locis autem siccis, calidisque, et apricis ut è

m. iij.

contrario palmitibus uuae contegantur: et si parum pam-
 pinosa uitis est, aduectis frōdibus, & interdum stramen-
 tis fructus muniatur. M. quidem Columella patruus me-
 us uir illustribus disciplinis eruditus, ac diligentissimus
 agricola Bætice prouinciæ sub ortu caniculæ palmeis te-
 getibus uneas adumbrabat, quoniam plerumque dicti si-
 deris tempore quædam partes eius regionis sic infestan-
 tur Euro, quem incolæ Vulturum appellant, ut nisi te-
 gminibus uites opacentur, uelut halitu flammeo fructus
 uratur. atque hæc capitatae brachiatæq; uitis cultura est.
 nam illa, quæ uno iugo superponitur, aut quæ materijs
 summissis arundinum statuminibus per orbem connecti-
 tur, ferè eandem curam exigit, quam iugata. Nonnullos ta-
 men in uineis characatis animaduerti, & maxime elue-
 naci generis prolixos palmites, quasi propagines summo
 solo adobruere, demde rursus ad arundines erigere, &
 in fructum summittere, quos nostri agricolæ mergos, Gal-
 licandos octos uocant, eosque adobruunt simplicia ex cau-
 sa, quòd existiment plus alimenti terram præbere fru-
 ctuarijs flagellis. itaque post uindemiam uelut mutilia sar-
 menta decidunt, & à stirpe summovent. nos autem præ-
 cipimus easdem uirgas, cum à matre fuerint præcisæ, sicut
 bi demortuis uitibus ordines uacent, aut si nouellam quis
 uineam instituere uelit, pro uiuiradice ponere: quoniam
 quidem partes sarmentorum quæ fuerant obrutæ, satis
 multas habent radices, quæ depositæ scrobibus, confestim
 comprehendant. Superest reliqua illa cultura prostratæ
 uineæ, quæ nisi uiolētissimo cæli statu suscipi non debet.
 nam & difficilem laborem colonis exhibet, nec unquam
 generosi saporis uinum præbet, atque ubi regionis condi-
 tio solam eam culturam recipit, bipedancis scrobibus mal-

leolus deponitur, qui cum egerminauit, ad unam materiã reuocatur: eãq; primo anno compescitur in duas gemmas: sequente deinde, cum palmites profudit, unus summittitur, cæteri decutiuntur: at ille, qui summissus est, cum fructum edidit, in eam longitudinem deputatur, uti iacens non excedat interordinij spatium. nec magna est putationis differentia cubantis, & stantis rectæ uineæ, nisi quòd iacenti uiti breuiores materie summitti debent, resces quoque angustius in modum furunculorum relinqui, sed post putationem: quam utique autumnò in eiusmodi uinea fieri oportet, ut uitis tota deflectatur in alterũ interordinium: atque ita pars ea, quæ fuerat occupata, uel foditur, uel aratur. & cum exculta est, eandem uitem recipit, ut altera quoque pars excoli possit. De pampinatione talis uineæ parum inter auctores conuenit: alij negant esse nudandam uitem, quo melius contra iniuriam uentorum ferarũque fructum abscondat: alijs placet parcius pampinari, ut & uitis non in totum supernacuis frondibus oneretur, & tamen fructum uestire, aut protegere possit, quæ ratio mihi quoque commodior uidetur.

De ulmarijs faciendis.

CAP. VI.

182

Sed iam de uineis satis diximus, nunc de arboribus præcipiendum est. Qui uolet frequens & dispositum arbutum paribus spatijs, fructuosũq; habere, operam dabit ne emortuis arboribus rareseat, ac primam quãque senio, aut tempestate afflictam summoueat, & in uicem nouellã sobolẽ substituatur. id autem facile consequi poterit, si ulmorum seminarium paratum habuerit: quod, & quomodo, & qualis generis faciendum sit, non pigebit deinceps præcipere. Ulmorum duo esse genera conuenit: gallicum, & uernaculum: illud atinia, hoc nostrã dicitur. Atiniã

m.iiij.

ulmum Tremellius scrofa non ferre samerã (quod est semen eius arboris) falso est opinatus. nam rariorem sine dubio creat, & idcirco plerisque & sterilis uidetur, seminibus inter frondem, quam prima germinatione edit, latentibus. itaque nemo iam serit ex samera, sed ex sobolibus. Est autem ulmus longe lætior, & procerior, quam nostras, frondemque iucundio rem bubus præbet: qua cum assidue pecus alueris, & postea generis alterius frondem dare institueris, fastidium bubus affert. Itaque si fieri poterit, totum agrum genere uno atiniæ ulmi conseremus: si minus, dabimus operã, ut in ordinibus disponendis pari numero uernaculas & atinias alternemus, ita semper mista fronde utemur, & quasi hoc condimento illectæ pecudes fortius iusta cibariorũ conficient. sed uitem maxime opulus uidetur alere, deinde ulmus, post etiam fraxinus. Opulus, quia raram, neque idoneã frondem pecori præbet, à plerisque repudiata est. Fraxinus, quæ capris, & ouibus gratissima est, nec inutilis bubus, locis asperis, montosis, quibus minus lætatur ulmus, recte seritur. Ulmus, quod & uitem commodissime patitur, & iucundissimum pabulum bubus affert, uariis que generibus soli prouenit, à plerisque reseritur. itaque cui arbustum nouum instituere cordi est, seminaria ulmorum uel fraxinorũ parètur ea ratione, quam deinceps subscripsimus. nam opuli melius cacuminibus, in arbusto protinus deponuntur. igitur pingui solo, & modice humido bipalio terrã pastinabimus, ac diligenter occatam, & resolutam, uerno tempore in aream componemus. samerã deinde, quæ iam rubicundi coloris erit, & compluribus insolata diebus iacuerit, ut aliquẽ tamen succum & lentorẽ habeat, iniiciemus areis, & eas totas seminibus spisse contagemus, atq; ita cribro putrẽ terrã duos alte digitos in cer-

nemus, & modice rigabimus, stramentisque areas cooperiemus, ne prodeuntia cacumina seminum ab auibus prærodantur. ubi deinde prorepserint plantæ, stramenta colligemus, & manibus herbas carpemus: idque leuiter, & curiose faciendum est, ne adhuc teneræ, breuésque radiculae ulmorum conuellantur. Atque ipsas quidem areas ita angustè compositas habebimus, ut qui runcaturi sunt, medias partes earum facile manu contingant. nam si latiores fuerint ipsis seminibus, quæ proculcata erunt, noxam capient. Aestate deinde prius quàm sol oriatur, aut ad uesperum, seminaria cõspergi potius, quàm rigari debent: & cum ternùm pedum plantæ fuerint, in aliud seminarium transferri, ac ne radices altius agant (quæ res postmodum in eximendo magnum laborem affert, cum plantas in aliud seminarium transferre uolumus) oportebit non maximos scrobiculos sesquipede inter se distantes fodere. deinde radices in nodum, si breues, uel in orbem coronæ similem, si longiores erunt, inflecti, & oblitas fimo bubulo scrobiculis deponi, ac diligenter circunculari. Possunt etiam collectæ cum stirpibus plantæ eadem ratione disponi: quod in atinia ulmo fieri necesse est, quæ non seritur è samera. sed hæc ulmus autumnii tempore melius, quàm uere disponitur, paulatimque ramuli eius manu detorquentur, quoniam primo biennio, ferri reformidat ictum: tertio demum anno acuta falce abraditur, atque ubi translationi iam idonea est, ex eo tempore autumnii, quo terra imbribus permaduerit, usque in uernum tempus, antequam radix ulmi in eximendo detibretur, recte seritur. Igitur in resoluta terra ternùm pedum quoquo uersus faciendi scrobes. at in densa, sulci eiusdem altitudinis, qui arbores recipiant præparandi. sed deinde

in solo rosido, et nebuloso conferendæ sunt ulmi, ut earum rami ad Orientem et in Occidentem dirigantur, quo plus solis medicæ arbores, quibus vitis applicata et religata innititur, accipiant. Quod si etiam frumentis consulamus, uberi solo intra quadraginta pedes: exili ubi nihil feritur, intra viginti arbores disponantur. cum deinde adolere incipient, falce formandæ, et tabulata instituenda sunt. hoc enim nomine usurpant agricolæ ramos, truncosque prominentes, eosque vel propius ferro compescunt, vel longius promittunt, ut vites laxius diffundantur: hoc in solo pingui, melius illud in gracili. Tabulata inter se ne minus ternis pedibus absint, atque ita formentur, ne superior ramus in eadem linea sit, qua inferior. nam demissum ex eo palmitem germinantem inferior atteret, et fructum decutiet. sed quancunque arborem seueris, eam biennio proximo putare non oportet. post deinde si ulmus exiguum incrementum recipit, ueruo tempore, antequam librum demittat, decacuminanda est iuxta ramulum, qui uidebitur esse nitidissimus, ita tamen uti supra eum trunco stirpem dodrantalem relinquant, ad quam ductus, et applicatus ramus alligetur, et correptus cacumen arbori præbeat. Deinde stirpem post annum præcidi, et allenari oportet. quod si nullum ramulum arbor idoneum habuerit, sat erit nouem pedes à terra relinqui, et superiorem partem detruncari, ut nouæ uirgæ, quas emiserit, ab iniuria pecoris tutæ sint. sed si fieri poterit, uno ictu arborem præcidi: si minus, serra desecari, et plagam falce allenari oportebit, eamque plagam luto paleato contegi, ne sole, aut pluuijs infestetur. Post annum, aut biennium, cum enati ramuli recte conualuerint, supernacuos deputari, et idoneos in ordinem

summitti conueniet. quæ ulmus à positione bene prouenerit, eius summæ uirgæ falce debent enodari. At si robusti ramuli erunt, ita ferro amputentur, ut exiguam stirpem prominentem trunco relinquant. Cum demde arbor conualuerit, quicquid falce contingi poterit, exputandum est, allenandúmque eatenus, ne plaga corpori matris applicetur. Ulmum autem nouellam sic formare conueniet: Loco pingui octo pedes à terra, sine ramo relinquendi, uel in aruo gracili septem pedes: supra quod spatium demde per circuitum in tres partes arbor diuidenda est, ac tribus lateribus singuli ramuli submittendi, primo tabulato assignentur. Mox de ternis pedibus superpositis, alij rami summittendi sunt, ita ne iisdem lineis, quibus in superiore positi sint. in eadémque ratione usque in cacumen ordinanda erit arbor. atque in frondatione cauendum, ne aut prolixiores pollices fiant, qui ex amputatis uirgis relinquuntur, aut rursus ita allenentur, ne ipse truncus lædatur, aut delibretur: nam parum gaudet ulmus, quæ in corpus nudatur: uitandúmque ne de duabus plagis una fiat, cum talem cicatricem non facile cortex comprehēdat. Arboris autem perpetua cultura est, non solum antè diligenter eadem disponere, sed etiam truncum circumfodere, & quicquid frōdis enatum fuerit, alternis annis aut ferro amputare, aut astringere, ne æmula umbra uiti noceat. cum demde arbor uetustatem fuerit adeptā, propter rami uulnerabitur ita, ut excauetur usque in medullā, quā sit exitus humori, quem ex superiore parte conceperit. Vitē quoque antequam ex toto arbor præualeat, conferre conuenit. At si teneram ulmum maritaueris, nouā sufferet: si uetustam uitē applicueris, coniugē necabit: ita sibi pares esse ætate, & uiribus arbores, uitésq; conuenit. Sed

arboris maritandæ causa scrobis uiuiradici fieri debet, la-
 tus pedum duorum, altus leui terra, totidem pedum: gra-
 ui, dupondio & dodrante, longius pedum sex, aut mini-
 mum quinque. absit autem hic ab arbore ne minus ses-
 quipedali spatio. Nam si radicibus ulmi iunxeris, male
 uitis comprehendet, & cum tenuerit, incremento arboris
 opprimetur. Hunc scrobem, si res permittit, autumnino faci-
 to, ut pluuijs, & gelicidijs maceretur. Circa uernum deinde
 æquinoctium binæ uites, quo celerius ulmum uestiant, pe-
 dem inter se distantes scrobibus deponendæ: cauendüm-
 que ne aut septentrionalibus uentis, aut rorulentæ, sed sic-
 cæ serantur. Hanc obseruationem non solum in uitium
 positione, sed in ulmorum, cæterarümque arborum præ-
 cipio: & uti cum de seminario eximuntur, rubrica notetur
 una pars, quæ nos admoneat, ne aliter arbores constitu-
 mus, quàm quemadmodum in seminario steterint: pluri-
 mum enim refert, ut eam partem cæli spectent, cui ab te-
 nero consueuerüt. melius autem locis apricis, ubi cæli sta-
 tus neque prægelidus, neque nimium pluuius est, autum-
 ni tempore, & arbores, & uites post æquinoctium depo-
 nuntur. Sed eæ ita conserendæ sunt, ut summã terram, quæ
 aratro subacta sit, semipedem alte substernamus, radicës-
 que omnes explicemus, & depositas stercoremus (ut ego exi-
 stimo) si minus, terra subacta operiamus, & circumcalæ-
 mus ipsum seminis codicem. uites in ultimo scrobe deponi
 oportet, materiãsque earum per scrobem porrigi, deinde
 ad arborem erigi, atque ab iniuria pecoris caueis emuni-
 ri. Locis autem feruidis semina septentrionali parte ar-
 bori applicanda sunt: locis frigidis à Meridie, tempera-
 to statu cæli, aut ab Oriente, aut ab Occidente, ne toto die
 solem, uel umbram patiantur. Proxima deinde putatio-

ne melius existimat Celsus ferro abstineri, ipsosque coles in modum coronæ contortos arbori circumdari, ut flexura materias profundat, quarum validissimam sequente anno caput vitis faciamus. Me autem longus docuit usus, multo utilius esse primo quoque tempore falcē vitibus admouere, nec superuacuis sarmentis pati siluescere. Sed eam quoque, quæ primo summittetur, materiam ferro coercendam censeo usque in alteram, uel tertiam gemmam, quo robustiores palmites agat: qui cum primum tabulatum apprehenderit, proxima putatione disponetur omnibus annis, alioquin in superius tabulatum excitabitur relicta semper una materia, quæ applicata trunco cacumen arboris spectet. Iamque uiti constitutæ certa lex ab agricolis imponitur: plerique ima tabulata materijs frequentant, uberiosem fructum, et magis facilem cultum sequentes. At qui bonitati uini student, in summas arbores uitem promouent, ut quæque materiæ se deuectæ in celsissimum quenque ramum extendunt sic, ut summa uitis summam arborem sequatur, id est ut duo palmites extremi trunco arboris applicentur, qui cacumen eius spectent, et prout quisque ramus conualuit, uitem accipiat. Plenioribus ramis plures palmites alius ab alio separati imponantur, gracilioribus pauciores, uitisque nouella tribus toris ad arborem religetur, uno, qui est in crure arboris à terra quatuor pedibus distans: altero, qui summa parte uitem capit: tertio, qui mediam uitem complectitur. Torum imum imponi tum oportet, cum uires uiti adimit: interdum enim necessarius habetur, cum aut arbor sine ramis truncata est, aut uitis præualens in luxuriam euagatur. Cætera putationis ratio talis est, ut ueteres palmites, quibus proximi anni fructus pependit, omnes re-

cidantur, noui circumcisis undique capreolis, & nepo-
 tibus, qui ex his nati sunt, amputati committantur. & si
 læta uitis est, ultimi potius palmites per cacumina ramo-
 rum præcipitentur: si gracilis, trunco proximis: si medio-
 cris, medijs: quoniam ultimus palmes plurimum fru-
 ctum affert, proximus nimium, uitæque exhaurit atque
 attenuat. Maximè autem prodest uitibus, omnibus annis
 resolui. nam & commodius enodantur, & refrigerantur,
 cum alio loco alligatæ sunt, minusque læduntur, ac me-
 lius conualescunt, atque ipsos palmites ita tabulatis su-
 perponi conuenit, ut à tertia gemma, uel quarta religa-
 ti dependeant, eosque non constringi, ne sarmentum uimi-
 ne præcidatur. Quòd si ita longe tabulatum est, uti mate-
 ria parum commodè in id per duci possit, palmitem ipsum
 uiti alligatum supra ternam gemmam religabimus. hoc
 ideo fieri præcipimus, quia quæ pars palmitis præcipita-
 ta est, fructu induitur. At quæ uinculo adnexa, sursum
 tendit, ea materias sequente anno præbet. Sed ipsorum
 palmitum duo genera sunt. alterum, quod ex duro pro-
 uenit, quod quia primo anno plerunque frondem sine fru-
 ctu affert, pampinarium uocant. alterum, quod ex anni-
 culo palmite procreatur, quod quia protinus creat, fru-
 ctuarium appellant: cuius ut semper habeamus copiam
 in uinea, palmitis partes ad tres gemmas religandæ sunt,
 ut quicquid intra uinculū est, materias exigat. Cum de-
 189 inde annis, & robore uitis conualuit, traduces in proxi-
 mam quanque arborem mittendæ, easque post biennium
 amputare, simulatque alias teneriores transmitters con-
 uenit. nam uetustate uitem fatigant. Nonnunquam etiam
 cum arborem totam uitis comprehendere nequit, ex usu
 fuit partem aliquam eius deflexam terræ immergere, &

rursus ad eādem arborem duas, uel tres propagines excitare, quo pluribus uitibus circumuenta celerius uestiatur. Viti nouellæ pampinarium dimitti non oportet, nisi necessario loco natus est, ut uiduum ramum maritet. ueteribus uitibus loco nati palmites pampinarij utiles sunt, & plerique ad tertiam gemmam resecti optimè submituntur. nam in sequenti anno materias fundunt. Quisquis autem pampinus loco natus in exputando, uel alligando fractus est, modo ut aliquam gemmam habuerit, extolli non oportet: quoniam proximo anno uel ualidiorē materiam ex una creabit. Præcipites palmites dicuntur, qui de hornotinis uirgis enati in duro alligantur. Hi plurimum fructus afferunt, sed plurimum matri nocent. Itaque nisi extremis ramis, aut si uitis arboris cacumen superauerit, præcipitari palmitem non oportet. Quòd si tamen id genus colis propter fructum summittere quis uelit, palmitem intorqueat. Deinde alliget, & præcipitet. nam & post eum locum, quem intorseris, lætam materiam citabit & præcipitata minus uirium in se trahet, quamuis fructu exuberet. Præcipitem uero plus anno pati non oportet. Alterum est genus palmitis, quod de nouello nascitur, & in tenero alligatum dependet: (materiam uocamus) ea & fructum & noua flagella bene procreat: & iam si ex uno capite duæ uirgæ summittantur, tamen utraque materia dicitur. nam pampinarius quam uim habeat, suprà docui. Focaneus est, qui inter duo brachia uelut in furca de medio nascitur. Eum colem deterrimum esse comperi, quòd neque fructum ferat, & utraque brachia inter quæ natus est, attenuet: itaque tollendus est. Plerique uitem ualidam, & luxuriosam falsò crediderunt feraciorē fieri, si multis palmitibus submissis

oneretur. nam ex pluribus uirgis plures pampinos creat, & cum se multa fronde cooperit, peius defloret, nebulasque & rores diutius continet, omnemque uuam perdit. Validam ergo uitem in ramos diducere censeo, & traducibus dispergere, atque diradiare, ceterosque uinearios coles præcipitare, & si nimis luxuriabitur, solutas materias relinquere, ea ratione uitem feraciorē facere. Sed ut densum arbutum commendabile fructu, & decore est, sic ubi uetustate rarefcit, pariter inutile, & inuenustum est. Quod ne fiat, diligentis patrisfamiliâs est, primam quamque arborem senio defectam tollere, ut in eius locum nouellam restituere uitem queat, nec tam uiradice frequentare (ea etsi sit facultas) quam (quod est longe melius) ex proximo propagare. Cuius utriusque ratio consimilis est ei, quam tradidimus. Atque hæc de Italico arbutu satis præcepimus.

De arbutu Gallico.

CAP. VII.

Est & alterum genus arbuti Gallici, quod uocatur rumpotinum. Id desiderat arborem humilem, nec frondosam. Cui rei maxime uidetur idonea opulus. ea est arbor corno similis. quinetiam cornus, & carpinus, & ornus, nonnunquam & salix à plerisque in hoc ipsum disponitur. Sed salix nisi in aquosis locis, ubi aliæ arbores difficiliter comprehendunt, ponenda non est, quia uini saporem infestat. Potest etiam ulmus sic disponi, ut adhuc tenera decuminetur, ne altitudinem quindecim pedum excedat. Nam ferè ita constitutum rumpotinetum animaduerti, ut ad octo pedes locis siccis & cliuosis, ad duodecim locis planis, & uliginosis tabulata disponantur. Plerumque autem ea arbor in tres ramos diuiditur, quibus singulis ab utraque parte complura brachia

summittuntur, tum omnes penè uirgæ ne umbrent eo tempore, quo uitis putatur, abraduntur. Arboribus rumpo-
tinis si frumentum non inseritur, in utranque partem
uiginti pedum spatia interueniunt. At si segetibus indul-
getur, in alteram partem quadraginta pedes, in alteram
uiginti relinquuntur. Cætera simili ratione, atque in ar-
busto Italico administrantur, ut uites longis scrobibus
deponantur, ut eadem diligentia curetur, atque in ramis
deducatur, ut noui traduces omnibus annis inter se ex
arboribus proximis connectantur, & ueteres decidan-
tur. Si tradux traducem non contingit, media uirga inter
eas deligetur. Cum deinde fructus pondere urgebit, sub-
iectis adminiculis sustineatur. Hoc autem genus arbusti,
cæteræque omnes arbores quanto altius arantur, & cir-
confodiuntur, maiore fructu exuberant, quod an expediat
patrifamiliâs facere, cultus docet.

De generibus olearum.

CAP. VIII.

Omnis tamen arboris cultus simplicior, quàm uinea-
rum est, longèque ex omnibus stirpibus minorem impen-
sam desiderat olea, quæ prima omnium arborum est. nam
quanuis non cõtinuis annis, sed ferè altero quoque fructu
afferat, eximia tamen eius ratio est, quòd leui cultu susti-
netur, & cum se non induit, uix ullam impensam poscit:
sed & siquam recipit, subinde fructus multiplicat: negle-
cta compluribus annis non ut uinea deficit, eoque ipso tẽ-
pore aliquid etiam interim patrifamiliâs præstat, & cum
adhibita cultura est, uno anno emendatur. Quare etiam
nos in hoc genere arboris diligenter præcipere censuimus.

Olearum, sicut uitium, plura genera esse arbitror, sed in
meam notitiam decem modò peruenerunt. Pausia, algia-
na, liciniana, sergia, newia, culminia, orchis, regia, circites,

n. i.

murtea. Ex quibus bacca iucundissima est *pausia*, speciosissima est *regia*, quæ potius *escæ*, quàm oleo est idonea. *Pausia* tamen oleum saporis egregij, dum uiride est, uetustate corrumpitur. Orchis quoque, & radius melius ad *escam*, quàm in liquorem stringitur. Oleum optimum *licinia* dat, plurimum *sergia*: omnisque olea, & maior ferè ad *escam*, minor oleo est aptior. Nulla ex his generibus, aut *perferuidum*, aut *gelidum* statum cæli patitur. Itaque æstuosis locis septentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neque depressa loca, neque ardua, magisque modicos cliuos amat, quales in Italia *Sabinorum*, uel tota *provincia Bætica* uidemus. Hanc arborem plerique existimant ultra *milliarium sexagesimum* à mari, aut nō uiuere, aut non esse feracem. Sed in quibusdam locis rectè ualet. Optime uapores sustinet *pausia*, frigus *sergia*. Aptissimum genus terræ est oleis, cui *glarea* subest, si superposita *creta* sabulo admista est. Non minus probabile est solum, ubi pinguis sabulo est. Sed & densior terra, si uuida, & læta est, commodè recipit hanc arborem. *Creta* ex toto repudianda est, magis etiam *scaturiginosa*, & in qua semper *uligo* consistit. Inimicus est etiam ager sabulo macer, & nuda *glarea*. Nam etsi non emoritur in eiusmodi solo, nunquam tamen conualescit. Potest tamen in agro frumentario serri, uel ubi *arbutus*, aut *ilex* steterant. Nam *quercus* etiam excisa radices noxias oliueto relinquit, quarum uirus enecat oleã. Sed hæc in uniuersum de toto genere huius arboris habui uobis dicere. Nunc per partes culturam eius exequar.

De seminarijs oliuarum faciendis. C A P. I X.

Seminarium oliueto præparetur cælo libero, terreno modicè ualido, sed succoso, neque denso, neque soluto sole,

potius tamen resolutio. id genus terræ ferè nigrae est, quam cum in tres pedes pastinaueris, & alta fossa circumdede-
ris, ne aditus pecori detur, fermentari sinito. Tū ramos no-
uellos proceros, & nitidos, quos comprehensos manus pos-
sit circumuenire, hoc est manubrij crassitudine feracissimos
arboribus adimito, & ex his quam recentissimas taleas re-
cidito, ita ut ne corticem, aut ullam aliam partem, quam
quæ serra præciderit, lædas. hoc autem facile contingit, si
prius uaram feceris, & eam partem, supra quam ramum
secaturus es, fœno, aut stramentis texeris, ut molliter, &
sine noxa corticis taleæ superpositæ secentur. Taleæ de-
inde sexquipedales serra præciantur, atque earum pla-
gæ utraque parte falce leuentur, & rubrica notentur, ut
sic quemadmodum in arbore steterat ramus, ita parte
ima terram, & cacumine cælum spectans deponatur. Nā
si inuersa mergatur, difficulter comprehendet, & cum ua-
lidius conualuerit, sterilis in perpetuum erit. sed oport-
tebit talearum capita, & imas partes misto fimo cum ci-
nere oblinire, & ita totas eas immergeri, ut putris terra
quatuor digitis altè superueniat. sed binis indicibus ex
utraque parte humantur: hi sunt de qualibet arbore bre-
ui spatium iuxta eas positi, & in summa parte inter se uin-
culo connexi, ne facile singuli deiciantur. Hoc facere utile
est, propter fossorum ignorantiam, ut cum bidentibus, aut
sarculis seminarium colere institueris, depositæ taleæ non
lædantur. Quidam melius existimant hortulis excolere,
& chorda simili ratione disponere: sed utrunque debet
post uernum æquinoctiū seri, & quàm frequentissimè se-
minariū primo anno sarriri: postero, & sequētibus, cum iā
radiculæ seminum conualuerint, rastris excoli. sed bien-
nio à putatione abstineri, tertio anno singulis seminibus

n.ij.

binos ramulos relinqui, & frequenter sarriri seminarium conueniet. Quarto anno ex duobus ramis infirmior amputandus est. Sic ex cultæ quinquennio arbusculæ habiles translationi sunt. Plantæ autem in oliueto disponuntur optimè siccis, minimeque uliginosis agris per autumnum, lætis, & humidis uerno tempore paulò antè, quàm germinent. Atque ipsis scrobes quaternum pedū præparantur anno antè: uel si tempus nõ largitur, prius quàm deponantur arbores, stramentis incendantur scrobes, ut eos ignis putres faciat, quos sol, & pruina facere debuerat. Spatiū inter ordines minimum esse debet pingui, & frumentario solo sexagenum pedum in alterã partem, atque in alteram quadragenum: macro, nec idoneo segetibus quinum & uicenum pedum. Sed in Fauonium dirigere ordines conuenit, ut æstiuo proflatu refrigerentur. Ipsæ autem arbusculæ hoc modo possunt trãfferri: Antequàm explantes arbusculam, rubrica notato partem eius, quæ meridiem spectat, ut eodem modo, quo in seminario erat, deponatur. Deinde ut arbusculæ spatium pedale in circuitu relinquatur, atque ita cum suo cæspite plãta eruat. Qui cæspes in eximendo ne resoluetur, modicos surculos uirgarum inter se cõnexos facere oportet, eosque pilæ, quæ eximitur, applicare, & uiminibus ita nectere, ut constrieta terra uelut inclusa teneatur. Tũ subruta parte ima leuiter pilam commouere, & suppositis uirgis alligare, atque plantam transferre. Quæ antequàm deponatur, oportebit solū scrobis inum fodere bidentibus: deinde terram aratro subactam (si tamen pinguior erit summa humus) immittere, & ita ordeï semina substernere, & si cõstet in scrobibus aqua, ea omnis hauriẽda est antequàm demittantur arbores: deinde ingerendi minuti lapides, uel

gl area mista pingui solo, depositisque seminibus latera scrobis circuncidenda, & aliquid stercoreis interponendū. Quòd si cum ea terra planta non conuenit, tum optimum est omni fronde priuare truncum, atque leuatis plagis, fimoque, & cinere oblitis in scrobem, uel sulcum depone- re. Truncus autem aptior translationi est, qui brachij crassitudinem habet. Poterit enim longè maioris incre- menti, & robustioris transferri, quem ita conuenit poni, ut si non periculum à pecore habeat, exiguus admodum supra scrobem emineat: lætius enim frondet. si tamen incursus pecoris aliter uitari non poterit, celsior truncus constituetur, ut sit innoxius ab iniuria pecorum. Atque e- tiam rigandæ sunt plantæ, cum siccitates inceserunt, nec nisi post biennium ferro tangendæ. ac primo surculari debent, ita ut simplex stylus altitudinem maximi scrobis excedat. deinde arando ne coxã bos, aliãmque partem cor- poris offendat. Optimum est etiam constitutas plantas cir- cummunire caueis, deinde constitutum iam, & maturum oliuetum in duas partes diuidere, quæ alternis annis fru- ctu induantur: neque enim olea continuo biennio uberat. Cum subiectus ager consitus non est, arbor coliculum a- git, cum seminibus repletur, fructum affert, ita sic diui- sum oliuetum omnibus annis æqualem redditum adfert. Sed id minime bis anno arari debet: & bidentibus altè circumfodiri. Nam post solstitium cum terra æstibus hiat, curandum est, ne per rimas sol ad radices arborum pe- netret. Post æquinoctium autumnale ita sunt arbores a- blaquandæ, ut à superiore parte, si olea in cliuo sit, in- cilia excitentur, quæ limosam aquam ad codicem dedu- cant. Omnis demde soboles, quæ ex uno stirpe nata est, quotannis extirpanda est, ac tertio quoque fimo uel pabu-

n. iij.

landæ sunt oleæ. Atque eadem ratione stercorebitur oliuetum, quam in secundo libro proposui, tamen segetibus prospicietur. Ac si ipsis tantummodo arboribus satis seruaeris, singulis stercoreis caprini sex libræ, stercoreis siccimodij singuli, uel amurcæ in singulis congrus. Stercus autumno debet iniici, ut permistum hiemi radices oleæ calefaciat. Amurca ualentibus infundenda est. nam per hiemem si uermes, atque alia suberunt animalia, hoc medicamento necantur. Plerumque etiam locis siccis, et humidis, arbores musco infestantur. quæ nisi ferramento reseueris, nec fructum, nec lætam frondem olea inducet. Quinetiam compluribus interpositis annis oliuetum putandum est: nam ueteris prouerbij meminisse conuenit, Eum, qui dret oliuetum, rogare fructum: qui stercoret, exorare: qui cædat, cogere. Quod tamen satis erit octauo anno fecisse, ne fructuarij rami subinde amputentur. Solent etiam quauis lætæ arbores fructum non afferre. Eas terebrari gallica terebra conuenit, atq; ita in foramen uiridẽ taleã olea stri demitti, sic uelut imita arbor fœcundo semine fertilior extat. Sed et sine ablaqueatione adiuuanda est amurca insulsa cum suilla, uel nostra urina uetere, cuius utriusq; modus seruatur. Nam maximæ arbori, ni tantundẽ aque misceatur, urna abundẽ erit. Solent etiam uitio soli fructum oleæ necare. Cui rei sic medebimur: altis gyris ablaqueabimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus, minusue circundabimus: sed minima arbor modicum postulat. Hoc remedio si nihil fuerit effectum, ad præsidium insitionis confugiendum erit. Quemadmodum autem olea inserenda sit, postmodum dicemus. Nonnunquam etiam in olea unus ramus cæteris aliquanto est lætior, quem nisi recideris, tota arbor contristabitur. Ac de oliuetis hæc-

nus dixisse satis est. Superest ratio pomiferarum arborū, cui rei deinceps præcepta dabimus.

De arboribus pomiferis.

C A P. X.

Locum pomariū, priusquam semina seras, circummunire maceris oportet, uel sepe, uel fossa præcipiti, ut non solum pecori, sed & homini transitum negare ualeat: quoniam si sæpius cacumina hominis manu tractata, aut à pecoribus prærosa sunt, in perpetuū semina incrementum capere nequeunt. Generatim autem disponere arbores utile est, maxime etiā ne imbecilla à ualētiore prematur, quia nec uiribus, nec magnitudine par est, imparique spatio temporis adolescit. Terra, quæ uitis apta est, etiā arboribus est utilis: ante annū, quā seminare uoles, scrobem fodito, ita sole, pluuiisue macerabitur, & quod positum est, citò comprehendet. At si eodem anno & scrobem facere, & arbores serere uoles, minimum ante duos mēses scrobes fodito, postea stramentis incensis calefacito: quos si latiores, patentioresque feceris, lætiores, uberioresque fructus percipies. Sed scrobis clibano similis fiat, cuius imum summo patentius est, ut laxius radices uagentur, ac minus frigoris hieme, minusque æstate uaporis per angustum os penetret, etiam ut cliuosis locis terra, quæ in eum congesta est, à pluuijs non abluatur. Arbores raris interuallis serito, ut cum creuerint spatium habeant, quo ramos extendant. nam si spissè posueris, nec infrā serere quid poteris, nec ipsæ fructuosæ erūt nisi interuulseris: itaque inter ordines quadragenos pedes, minimumque tricenos relinquere conuenit. Semina lege crassa, non minus, quā manubrium bidentis, recta, leuia, procera, sine ulceribus, integro libro, ea bene, & celeriter comprehendent. Si ex ueteribus ramis sumes, de ijs quoque, qui quotannis bonos, & uberiores fructus affe-

n.iiij.

runt, eligito: ac illos magis qui sunt contra solem, quàm qui umbris, ramis, aut plantis continentur. Sed antequam arbusculas transferas, nota quibus uentis antea fuerant constitutæ, postea manus admoueto, ut de cliuo, & sicco in humidum agrum transferas. Trifurcam maxime ponito. Ea extet minime tribus pedibus. Si eodem scrobe duas, aut tres arbusculas uoles constituere, curato ne inter sese contingant: quoniam mutuo contactu aut computrescent, aut uermibus interibunt. Cum semina depones, dextra sinistraque usque in imum scrobem fasciculos sarmentorum brachij crassitudinis demittito, ita ut supra terram paululum extent, per quos æstate paruo labore aquam radicibus sumministrare possis. Arbores, ac semina cū radicibus autumno serito, hoc est circa Calēdas, & Idus Octob. Primo uere antequam germinent, arbores deponito: ac ne tineæ molesta sit seminibus ficulneis, in imum scrobem lentisci taleã inuerso cacumine demittito. Ficum frigoribus ne serito. Loca aprica, calculosa, glareosa, interdum & saxosa amat. Eiusmodi arbor cito conualescit, si scrobes amplos, patentésque feceris. Ficorum genera, & si sapore, atque habitu distant, uno modo, sed pro differentia agri seruntur. Locis frigidis autumnis temporibus, & aquosis præcoques ponito, ut ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hibernas serito: at si uoles ficum, quantum non natura, seram facere, tum grossulos, priorémue fructum decutito, iterum alterum edet, quem in hiemem differet: nonnunquam etiam, cum frondere cœperunt cacumina fici, ferro summa prodest amputare: sic firmiores arbores, & feraciores fiunt: ac semper conueniet, simulatque folia agere cœperint fici, rubricam amurca diluere, & cum stercore humano ad radicē infundere. Ea res efficit uberiorē fru-

Etum, & farctum fici pleniorē, ac meliorē. Serēdæ sunt au-
 tem præcipue liuanae, africanae, calcidicae, sulcae, lydiae,
 callistrutiae, topicae, rhodiae, libyca, hibernae, omnes etiã bife-
 ræ, & triferæ flosculi. Nucem Græcã serito circa Cal. Febr.
 quæ prima gēmascit: agrũ durũ, calidum, siccum desiderat.
 Nã in locis diuersis nucẽ si deposueris, plerũque putrescit.
 Antequam nucem deponas, in aqua mulsã, nec nimis dul-
 ci macerato. ita iucundioris saporis fructum, cum adoleue-
 rit, præbebit, & interim melius, atque celerius frondebit.
 Ternas nuce in trigonum statuito, ut nux à nuce minime
 palmo absit, & anceps ad Fauonium spectet. Omnis au-
 tem nux unam radicem mittit, & simplici stylo prorepat.
 Cum ad scrobis solum radix peruenit, duritia humi coer-
 cita recuratur, & ex summo duũramorum ambas ra-
 dices emittit. Nucem Græcam, & auellanam tarentinam fa-
 cere hoc modo poteris: In quo scrobe destinaueris nuce se-
 rere, in eo terram minutam pro modo semipedis ponito,
 ibique semen ferulae repangito. Cum ferula fuerit enata,
 eã findito, & in medulla eius sine putamine nucem Græ-
 cam, aut auellanam abscondito, & ita adobruito. Hoc an-
 te Calend. Martias facito, uel etiam inter Nonas, & Idus
 Mart. Eodem tempore iuglandem, & pineã, & castaneam
 serere oportet. Malum punicum ab eodem tempore usque
 in Cal. Aprilis recte seritur. Quòd si acidum, aut minus
 dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur: Stercore suil-
 lo, & humano, urinãque uetere radices rigato. Ea res &
 fertilem arborem reddet, & primis annis fructum uino-
 sum, & post quinquennium dulcem, & apyrenum facit.
 nos exiguum admodum lasaris uino diluimus, & ita cacu-
 mina arboris summa obleuimus. ea res emendabit acorẽ
 malorum. Mala punica ne in arbore rumpãtur, remedio

sunt lapides tres, si autem ferēs arborē, ad radicē ipsam collocaueris. at si iam arborē satam habueris, scillā secundā radicem arboris serito. Alio modo cum iam matura mala fuerint antequam rūpantur, ramulos, quibus dependēt, intorquet, eodē modo seruabūtur incorrupta etiā toto anno. Pyrum autumno ante brumā serito, ita ut minime dies X X V ad brumā supersint: quæ ut sit ferax, cum adoleuerit, altè eā ablaqueato, et iuxta ipsam radicem truncum findito, et fissuram cuneo tedæ pineæ adigito, et ibi relinquito, deinde absumpta ablaqueatione, cinerem supra terrā inijcito. Curandū est autem, ut quam generosissimis pyris pomaria conseramus. Ea sunt crustumina, regia, signina, tarentina, quæ syria dicuntur, purpurea, superba, ordeacea, aniciana, neuiana, fauoniana, lateritana, dolabelliana, turrana, uolema, mulsa, præcocia, uenera, et quædam alia, quorum enumeratio nunc longa est. Præterea malorū genera exquirenda maxime scādiana, matiana, orbiculata, sextiana, pelusiana, amerina, syrica, melimela, cydonia: quorū genera tria sunt, struthia, chrysomeliana, mustea. Quæ omnia non solū uoluptatem, sed etiam salubritatem afferunt. Sorbi quoque et armeniaci, atque persici non minima est gratia. Et mala sorba pruna post mediā messē usque in Idus Feb. serito. Mororū ab Idibus Feb. usque ad æquinoctium uernum satio est. Siliquam Græcam, quam quidam *νεπατιον* uocant, et persicū ante brumam per autumnum serito. Amygdala, si parū ferax erit, forata arbore lapidē adijcito, et in librum arboris inolescere sinito. Omnium autem generū ramos, circa Cal. Martias in hortis subacta, et stercorata terra supra puluinos arearū disponere conuenit. danda est opera, ut dum teneros ramulos habent. ueluti pampinentur, et ad unum stylum primo anno se-

mina redigantur, & cum autumnus inceserit, antè quàm frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expedit, & ita crassis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habeant, uelut pileis induere, atque sic à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Post uigintiquatuor deinde menses siue transferre, & disponere in ordinem uoles, siue inserere, satis tutè utrunque facere poteris.

De insitione arborum.

C A P. X I.

Omnis surculus omni arbori inseri potest, si non est ei cui inseritur, cortice dissimilis. Si uerò etiam similem fructum, & eodem tempore affert, sine scrupulo egregiè inseritur. Tria genera porro insitionum antiqui tradiderunt. Vnum, quo resecta, & fissa arbor resectos surculos accipit. Alterum quo resecta inter librum & materiam semina admittit, quæ utraque genera uerni temporis sunt. Tertium, quo ipsas gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit, quam uocant agricolæ emplastrationem, uel, ut quidam, inoculationem. Hoc genus insitionis æstiuo tempore optime usurpatur, quarum insitionum rationem cum tradiderimus, à nobis quoque repertam docebimus. Omnes arbores simulatque gemmas agere cœperint, luna crescente inserito, oliuam autem circa æquinoctium uernum usque in Idus Aprilis. Ex qua arbore inserere uoles, & surculos ad insitionem sumpturus es, uideto, ut sit tenera & ferax, nodisque crebris. & cū primùm germinatumebunt de ramulis anniculis, qui solis ortum spectabunt, & integri erunt, eos legito crassitudine digiti minimi, surculi sint bifurci, uel trifurci. Arborem, quam inserere uoles, ferræ diligenter exsecato ea parte, qua maxime nitida, & sine cicatrice est, dabisque operam, ne librū lædas. Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam lenato:

deinde cuneum tenuem ferreum, uel osseum inter corticem, et materiam ne minus digitos tres, sed consideratè demittito, ne lædas, aut rumpas corticem. Postea surculos, quos inserere uoles, falce acuta ex una parte deradito tantum, quantum cuneus demissus spatij dabit, atque ita, ne medullas, neue alterius partis corticem lædas. Vbi surculos paratos habueris, cuneum uellito, statimque surculos in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem, et materiam feceris, demittito. Ea autem fine, qua adraferis, surculos sic inserito, ut semipede, nec amplius de arbore extent: supra deinde muscum imponito, et ita ligato, ne pluuia dilabatur. Quosdam tamen magis delectat in trunco arboris locum seminibus serra facere, insectasque partes tenui scalpello leuare, atque ita surculos aptare. Si pusillam arborem inserere uoles, imam abscondito, ita ut sesquipede è terra extet: et cum deinde præcideris, plagam diligenter leuato: et medium truncum acuto scalpello permodicè findito, ita ut fissura digitorum trium sit in ea: deinde cuneum quo didicauit, inserito, et surculos ex utraque parte derasos dimittito, sicut librū seminis libro arboris æqualem facias. Cum surculos diligenter aptaueris, cuneum eximito, et arborem, ut supra dixi, alligato: deinde terram circa arborem adaggerato usque ad ipsum insitum. ea res à uento et calore maxime tuebitur. Hoc tertium genus insitionis, cum sit subtilissimum, non omni generi arborum idoneum est, sed ferè recipiunt talem insitionem, quæ humidum, succosumque, et ualidum librum habent, sicut ficus. Nam et lactis plurimum mittit, et corticem robustum habet. optime itaque inseritur caprifici ramus. Ex arbore, de qua inserere uoles, nouellos et nitidos ramos eligito. in iisdemque obseruato gemam, quæ bene apparebit, certam-

que spem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis
 circumsignato, ut gemma media sit: & ita acuto scalpello
 circuncidito, delibratoque diligenter, ne gemmam lædas.
 postea item alterius arboris, quam emplastraturus es, ni-
 tidissimum ramum eligito, & eiusdem spatij corticem cir-
 cuncidito, & materiam delibrato. deinde in eam partem,
 quam nudaueris, præparatum emplastrum aptato, ita ut
 alteræ delibratæ parti conueniat. Vbi ita hæc feceris, cir-
 ca gemmam bene alligato, cauetoque ne lædas ipsum ger-
 men. deinde commissuras, & uincula luto oblinito, spatio
 relicto, ut gemma libera uinculo non urgeatur. arboris au-
 tem insitæ sobolē, & ramos superiores præcidito, nequid
 sit, quo possit succus euocari, aut ne cui magis, quam insito
 seruiat. post XXI diem soluito emplastrum. & hoc gene-
 re optime etiam inseritur olea. Quartum illud genus insi-
 tionis iam docuimus, cum de uitibus disputauimus. Itaque
 superuacuum est hoc loco repetere traditam rationem te-
 rebrationis. Sed cum antiqui negauerint posse omne ge-
 nus surculorum in omnem arborem inseri, & illam qua-
 si finitionem, qua nos paulo antè usi sumus, ueluti quandã
 legem sanxerint, eos tantum surculos posse coalescere, qui
 sint cortice, ac libro, & fructu cõsimiles ijs arboribus, qui-
 bus inseruntur, existimauimus errorem huius opinionis
 discutiendum, tradendamque posteris rationem, qua possit
 omne genus surculi omni generi arboris inseri. Quod ne lō-
 gior exordio legentem fatigemus, unum quasi exemplum
 subiiciemus, quo possit omne genus surculi omnibus arbo-
 ribus inseri. Scrobem quoquò uersus pedum quatuor ab ar-
 bore oliuæ tam longè fodito, ut extremi rami oleæ possint
 eam contingere. in scrobem deinde fici arbusculam depo-
 nito, diligentiamque adhibeto, ut robusta, & nitida fiat.

Post triennium, cum iam satis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidetur nitidissimus, deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa: atque ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inserere uoles, relinque. tum arborem fici detrunca, plagamque leua, & mediam cuneo finde. cacumina deinde oliuæ, sicuti matri coherent, ex utraque parte abraide, & ita fissuræ fici inserte, cuneumque exime, diligentèrque ramulos colliga, ne qua ui reuellantur: sic interposito triennio conualescet ficus cum olea, & tum demum quarto anno, cum bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre ressecabis. hoc modo omne genus in omnem arborem inseres. At prius quàm finem libri faciamus, quoniam ferè species surculorum omnium persecuti sumus prioribus libris, de cythiso dicere nunc tempestuum est.

De cythiso.

C A P. XII.

Cythisum in agro esse quàm plurimum maxime referret, quòd gallinis, apibus, capris, bubus quoque, & omni generi pecudum utilissimus est: quòd ex eo citò pinguescit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quòd octo mensibus uiridi eo pabulo uti, & postea arido possis. præterea in quolibet agro, quanuis macerrimo celeriter comprehendit: omnem iniuriam sine noxa patitur. mulieres quidem, si lactis inopia premuntur, cythisum aridum in aquam macerari oportet, & cum tota nocte permaduerit, postero die expressi succi ternas heminas permisceri modico uino, atque ita potandum dari: sic & ipsæ ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythisi uel autumnò circa Idus Octobr. uel uere fieri potest. Cum terram bene subegeris, areolas facito, ibique uelut ocy-mi semen cythisi autumnò serito. Plantas deinde uere di-

sponito, ita ut inter se quoquoersus quatuor pedum spacia distent. Si semen non habueris, cacumina cythisorum uere deponito, & stercoreatam terram circumaggerato. Si pluuia non inceserit, rigato quindecim proximis diebus: simulatque nouam frondem agere coeperit, sarrito, & post triennium deinde cedito, & pecori praebeto. equo abunde est uiridis pondo X V, bubus pondo uicena, caeterisque pecoribus pro portione uiriū. Potest etiam ante Septembrem satis commodè ramis cythisus seri, quoniam facile comprehendit, & iniuriam sustinet. Aridum si dabis, parcius praebeto, quoniam uires maiores habet, priusque aqua macerato, & exemptum paleis permisceto. Cythisum cum aridum facere uoles, circa mensem Septembrem, ubi semen eius grandescere incipiet, cedito, paucisque horis, dū flaccescat, in sole habeto: deinde in umbra exsiccato, & ita condito. Haecenus de arboribus praecipisse abunde est, reddituro pecoris curam, & remedia sequenti uolumine.

L V C I I I V N I I M O D E R A T I

C O L V M E L L A E D E R E R V -

S T I C A L I B E R V I.

S C I O quosdam, Publi siluine, prudentes agricolae pecoris, gregariūmque pastorum abnuisse curam, & eam uelut inimicam professionis suae disciplinā constantissime repudiasse. neque inficior id eos aliqua ratione fecisse, quasi sit agricolae contrarium pastoris propositum: cum ille quammaxime subacto, & puro solo gaudeat, hic nouali, grammosoque: ille fructum

è terra speret, hic è pecore. Ita fit, ut quod arator abomina-
 tur, contrà pastor optet herbarum prouentum. Sed in his
 tam discordantibus uotis est tamen quædam societas, atque
 coniunctio: quoniam & pabulum è fundo plerumque do-
 mesticis pecudibus magis, quàm alienis depascere ex usu
 sit, & copiosa stercoratione, quæ contingit è gregibus, ter-
 restres fructus exuberare. Nec tamè ulla regio est, in qua
 modo frumenta gignantur, quæ non, ut hominum, ita ar-
 mentorum adiumento iuuetur. unde etiã iumenta nomen
 à re traxere, quòd nostrum laborem, uel onera subuectan-
 do, uel arando iuuarent. Itaque sicut ueteres Romani præ-
 ceperunt, ipse quoque censeo tam pecorum, quàm agrorum
 cultum pernoscere. Nam in rusticatione uel antiquissima
 est ratio pasceendi, eadèmqe quæstuosissima. propter quod
 nomina quoque & pecuniæ, & peculij tracta uidentur à
 pecore: quoniam id solum ueteres possederunt, & adhuc
 apud quasdam gentes unum hoc usurpatur diuitiarum ge-
 nus: & nunc apud nostros quidem colonos alia res uberior
 nulla est, ut etiam M. Cato credidit, qui consulenti quam
 partem rei rusticæ exercendo celeriter locupletari posset,
 respondit, si bene pasceret: rursusque interroganti quid de-
 inde faciendo satis uberes fructus percepturus esset, affir-
 mauit, si mediocriter pasceret. Cæterum de tam sapiente
 uiro piget dicere, quod eum quidam auctores memorant,
 quidnam quærenti cuidam tertium in agricolatione quæ-
 stuosum esset, asseuerasse, si quis uel male pasceret: cū præ-
 sertim maius dispendium sequatur inertem, & inscium
 pastorem, quàm prudentem, diligentemque compendium.
 De secundo tamen responso, dubium non est, quin medio-
 crem negligentiam domini fructus pecoris exuperet. Quam
 ob rem nos quoque hanc partem rei rusticæ Siluine: quan-

ta ualuimus industria, maiorum secuti præcepta, posteritati mandauimus. Igitur cum sint duo genera quadrupedũ, quorum alterum paramus in consortium operum, sicut bouem, mulam, equum, asinum: alterum uoluptatis, ac reditus, & custodiæ causa, ut ouem, capellam, suem, canem: de eo genere primũm dicemus, cuius usus nostri laboris est particeps. nec dubium, quin (ut ait Varro) cæteras pecudes bos honore superare debeat, præsertim autem in Italia, quæ ab hoc nuncupationem traxisse creditur, quòd olim Græci tauros ἰταλὲς uocarēt: & in ea urbe, cuius mœnibus condendis mas, & fœmina aratro terminum signauerũt, uelut pecus: quòd item Athenis Cereris, & Triptolemi fertur minister: quòd inter fulgentissima sidera particeps cæli: quòd deinde laboriosissimus adhuc hominis socius in agricultura: cuius tanta fuit apud antiquos ueneratio, ut tam capitale esset bouem necasse, quàm ciuem. Ab hoc igitur promissi operis capiamus exordium.

De bubus parandis, atque emendis, eorũmque forma.

C A P. I.

Quæ in emendis bubus sequenda, quæque uitanda sint, non ex facili dixerim, cum pecudes pro regionis cælique statu, & habitum corporis, & ingenium animi, & pili colorem gerant. aliæ formæ sunt Asiaticis, aliæ Gallicis, Epiroticis aliæ: nec tantum diuersitas prouinciarum, sed ipsa quoq; Italia partibus suis discrepat. Campania plerunque boues progenerat albos & exiles, labori tamen & culturæ patrũ soli non inhabiles. Umbria uastos, & albos, eadẽmq; rubros: nec minus probabiles animis, quàm corporibus. Hetruria & Latium compactos, sed ad opera fortes. Apenninus durissimos, omnẽmque difficultatem tolerantes, nec ab aspectu decoros, quæ cum tam uaria &

o.i.

diuersa sint, tamen quaedam quasi communia, & certa præcepta in emendis iuuentis arator sequi debet, eaque Mago Carthaginiensis ita prodidit, ut nos deinceps memorabimus. Parandi sunt boues nouelli, quadrati, gradibus membris, cornibus proceris, ac nigrantibus, & robustis, fronte lata & crispa, hirtis auribus, oculis, & labijs nigris, naribus resinis patulisque, ceruice longa, & torosa, pallearibus amplis, & penè ad genua promissis, pectore magno, armis uastis, capaci & tanquam implente utero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorso recto planoque, uel etiam subsidente, clunibus rotundis, cruribus compactis ac rectis, sed brevioribus potius, quàm longis, nec genibus improbis, unguis magnis, caudis longissimis, & setosis, pilosisque, corpore denso, breuique, colore rubeo, uel fusco, tætu corporis mollissimo.

De bubus domandis.

C A P. I I.

Talis notæ uitulos oportet, cum adhuc teneri sunt, consuescere manu tractari, ad præsepia religari, ut exiguus in domitura labor eorum, & minus sit periculi: uerum neque ante tertium, neque post quintum annum iuuentos domari placet, quoniam illa ætas adhuc tenera est, hæc iam prædura: eos autem, qui de grege feri comprehenduntur, sic subigi conuenit. Primum omnium spatiosum stabulum præparetur, ubi domitor facile uersari, & unde digredi sine periculo possit. Ante stabulum nullæ angustiae sint, sed aut campus, aut uia latè patens, ut cum producentur iuuenti, liberum habeant excursum, ne pauidi aut arboribus, aut obiacenti cuilibet rei se implicent, noxamque capiant. In stabulo sint ampla præsepia, supraque trāsuerfi asseres in modum iugorum à terra septem pedibus elati cōfigantur, ad quos religari possint iu-

uenci: diem deinde, quo domituram auspiceris, liberum à tempestatibus, & à religionibus matutinum eligito: canabinisq; funibus cornua iuencorum ligato: sed iaculi, quibus copulantur, lanatis pellibus inuoluti sint, ne tenera fronte sub cornua lædantur: cum deinde buculos cõprehenderis, extra stabulum producito, & ad stipites religato ita ut, exiguum laxamenti habeant, distentque inter se aliquanto spatio, ne in colluctatione alter alteri noceat: si nimis asperi erunt, patere unum diem noctemque desæuiant: simulatque iras contuderint, manu producantur, ita ut & aliquis antè, & à tergo complures, qui sequantur, retinaculis eos contineant, & unus cum claua saligna procedens modicis ictibus subinde impetus eorum coerceat: sin autem placidi & quieti boues erunt, uel eodem die, quo alligaueris, ante uesperum licebit producere, & docere per mille passus compositè, ac sine pauore ambulare: cum domum perduxeris, arctè ad stipites religato, ita ne capite moueri possint: tum demum ad alligatos boues, neque à posteriore parte, neque à latere, sed aduersus placidè, & cum quadam uocis adulatione uenire, ut accedentem consuescant aspicerè: deinde nares perfricato, ut hominem discant odorari. Mox etiam conuenit tota tergora & tractare, & respergere mero, quo familiariores bubulco fiant: uentri quoque, & sub femina manum subijcere, ne ad eiusmodi tactum postmodum pauescant, & ut ricini, qui plerumque feminibus inhaerent, eximantur: itaque cum sit, à latere domitor stare debet, ne calce contingi possit. Post hæc diductis malis educito linguam, totumque eorum palatum sale defricato, libralèsque offas in præsulsa adipis liquamine tinctas, lingua demittito, ac uini singulos sextarios per cornu faucio. ij.

210 bus infundito: nã per hæc blandimenta triduo ferè mã-
 suescunt, iugumque quarto die accipiunt, cui ramus illi-
 gatur, & temonis uice trahitur: interdum & pondus a-
 liquod iniungitur, ut maiore nisu laboris exploretur paciẽ-
 tia. post eiusmodi experimenta uacuo plostro subiungendi,
 & paulatim longius cum oneribus producendi sunt. Sic
 perdomiti mox ad aratrum instituantur, sed in subactõ-
 agro, ne statim difficultatem operis reformident, neue ad-
 huc tenera colla, dura profissione terræ contendant.
 Quemadmodum autem bubulcus in arando bouem insti-
 tuat, primo præcepi uolumine: curandum ne in domitura
 bos calce, aut cornu quenquam contingat. nam nisi hæc ca-
 ueantur, nunquam eiusmodi uitia, quanuis subacta, eximi
 poterunt. Verum ista sic agenda præcipimus, si ueteranũ
 pecus non aderit. nam si aderit, expeditior, tutiorque ratio
 domandi est, quam nos in nostris agris sequimur. nam ubi
 plostro, aut aratro iuuentam consuescimus, ex domitis bu-
 bus, ualentissimum, eundemque placidissimum cum indo-
 mito iungimus, qui & procurrentẽ retrahat, & cunctan-
 tem producat. si uerò non pigeat iugum fabricare, quo tres
 iungantur, hac machinatione consequemur, ut etiam con-
 tumaces boues grauissima opera non recusent. nam ubi pi-
 ger iuuentus medius inter duos ueteranos iungitur, ara-
 trõque iniuncto terram moliri cogitur, nulla est imperiũ
 respuendi facultas: siue enim efferatus prosilit, duorum
 arbitrio inhibetur: seu consistit, duobus gradientibus e-
 tiam obsequitur: seu conatur decumbere, à ualentioribus
 subleuatus trahitur: propter que undique necessitate con-
 tumaciam deponit, & ad patientiam laboris paucissi-
 mis uerberibus perducitur. Est etiam post domiturã mol-
 lioris generis bos, qui decumbit in sulco: eum non sæui-

tia, sed ratione censeo emendandum. nam qui stimulis, aut
 ignibus, aliisque tormētis id vitium eximi melius iudicāt, 211
 ueræ rationis ignari sunt: quoniam peruicax contumacia
 plerunque sæuentem fatigat. Propter quod utilius est ci-
 tra corporis uexationem fame potius, & siti cubitorem bo-
 uem emendare. nam eum uehementius afficiunt natura-
 lia desideria, quàm plagæ. Itaque si bos decubuit, utilissi-
 mum est sic pedes eius uinculis obligari, ne aut insistere,
 aut progredi, aut pasci possit: quo facto inedia, & siti com-
 pulsus deponit ignauiam, quæ tamen rarissima est in pe-
 core uernaculo: longèque omnis bos indigena melior est
 quàm peregrinus. nam neque aquæ, nec pabuli, nec cæli
 mutatione tentatur, neque infestatur conditione regionis,
 sicut ille, qui ex planis, & campestribus locis, in montana,
 & aspera perductus est, uel ex montanis in campestria.
 itaque etiam, cum cogimur ex longinquo boues arcessere,
 curandum est, ut ex similibus patrijs locis traducantur:
 item custodiendum est, ne incorporatione, uel statura, uel
 uiribus impar cum ualentiore iūgatur. Nam utraque res
 inferiori celeriter affert exitiū. Mores huius pecudis pro-
 babilis habentur, qui sunt propiores placidis, quàm con-
 citati: sed non inertes, qui sunt uerentes plagarum, &
 acclamationum, sed fiducia uirium, nec auditu, nec uisu
 puidi, nec ad ingredienda flumina, aut pontes formido-
 losi: multi cibi edaces, uerum in eo conficiendo lenti: nam
 nam hi melius concoquunt. ideoque robora corporum ci-
 tra maciem conseruant, qui ex commodo, quàm qui festi-
 nanter mandunt. Sed tam uitium est bubulci pinguem,
 quàm exilem bouem reddere: humilis enim, & modica
 corporatura pecoris operarij debet esse, neruisque, & mu-
 sculis robusta: non adipibus obesa, ut nec sui tergoris mo-
o. iij.

le, nec labore operis degrauetur. Sed quoniam quæ sequenda sunt in emendis, domandisque bubus tradidimus, tutelam eorum præcipiamus.

De bouum cura, & cibarijs. CAP. LII.

Boues calore sub diuo, frigoribus intra tectum manere oportet: itaque hibernæ stabulationi eorum præparanda sunt stramenta, quæ mense Augusto intra dies triginta sublatae messis præcisa, in aceruum extrui debent: horum defectio cum pecori, tum agro est utilis: liberantur arua sentibus, qui æstiuo tempore per Caniculæ ortum recisi, plerunque radicitus intereunt, & stramentis pecoris subiecti plurimum stercoreis efficiunt. hæc cum ita curauerimus, tum & omne genus pabuli præparabimus, dabimusque operam, ne penuria cibi macrescat pecus. Boues autem recte pascendi non una ratio est. nam si ubertas regionis uiride pabulum subministrat, nemo dubitat, quin id genus cibi cæteris præponendum sit: quod tamen nisi riguis, aut rosidis locis non contingit: itaque in ijs ipsis uel maximum commodum est, quod sufficit una opera duobus iugis, quæ eodem die alterna temporum uice uel arant, uel pascuntur siccioribus agris. Ad præsepia boues alendi sunt, quibus pro conditione regionum cibi præbentur: eosque nemo dubitat, quin optimi sint uicia in fascem ligata, & cicercula, itemque pratense foenum. minus commodè tuemur armentum paleis, quæ ubique & quibusdam regionibus sole præsidio sunt: eæ probantur maximè ex milio, tum ex ordeo, mox etiam ex tritico, sed iumentis iustam operam reddentibus, ordeum præter has præbetur: bobus autem pro temporibus anni pabula dispesantur. Ianuario mense singulis fressi, & aqua macerati erui quaternos sextarios mistos paleis dare conuenit, uel lupini macerati modios,

uel cicerculae maceratae semodios, & super haec affatim paleas, licet etiam si sit leguminum inopia, & eluta, & siccata uinacia, quae de lora eximuntur, cum paleis miscere. Nec dubium est, quin ea longe melius cum suis folliculis antequam eluantur, praebere possint. nam & cibi, & uini uires habent, nitidumque, & hilare, & corpulentum pecus faciunt: si grano abstinemus, frondis aridae corbis pabulatoria modiorum uiginti sufficit, uel foeni pondus triginta, uel si non, modius uiridis laureae & ilignae frondis: sed his, si regionis copia permittat, glans adijcitur, quae nisi ad satietatem detur, scabiem parit: potest etiam si prouentus utilitatem facit, semodius fabae frescae praebere. Mense Februario plerumque eadem cibaria sufficiunt. Martio & Aprili debet ad foeni pondus adijci, quia terra proscinditur: sat autem erit pondus quadragena singulis dari: ab Idibus tamen mensis Aprilis usque in Idus Iunias uiride pabulum recte secatur: potest etiam in Calend. Iulias frigidioribus locis idem praestari: a quo tempore in Calend. Nouemb. tota aestate, & deinde autumno satientur fronde, quae tamen non antequam est utilis, quam cum maturuerit uel imbribus, uel assiduis roribus: probaturque maxime ulmea, post fraxinea, & ab hac populnea: ultimae sunt ilignae, & querneae, & laureae, sed post aestatem necessariae deficientibus caeteris: possunt etiam & folia ficulnea probe dari, si sit eorum copia, aut stringere arbores expediat: ilignae tamen uel melior est querneae, sed eius generis, quod spinas non habet. nam id quoque uti iuniperus respuitur a pecore propter aculeos. Nouembri mense, ac Decembri, per sementem quantum appetit bos, tantum praebendum est: plerumque tamen sufficiunt singulis modij glandis, & paleae ad satietatem datae, uel lupini macerati modij, uel erui aqua conspersi

o.iiij.

214 sextarij V I I permisti paleis, uel cicerculæ similiter cōspersæ sextarij X I I misti paleis, uel singuli modij uinaceorum si ijs, ut supra dixi, largè paleæ adiçantur: uel si nihil horum est, per se fœni pondo quadraginta.

De uitijs boũ, & medicinis. C A P. I I I I.

Sed non proderit cibus satiari pecora, nisi omni adiuuentur diligentia, ut salubri sint corpore, uirèsq̃ conseruent: quæ utraque custodiuntur largè dato per triduum medicamento, quod componitur pari pondere triti lupini, cupressique, & cum aqua, nocte una sub diuo habito: idque quater anno fieri debet ultimis temporibus ueris, æstatis, autumni, hiemis: sæpe etiam langor, & nausea discutitur, si integrum gallinaceum crudum ouum ieiunis faucibus inseras, ac postero die spicas ulpici, uel allij cum uino conteras, & in naribus infundas: neque hæc tantum remedia salubritatem faciunt. Multi & largo sale miscent pabula: quidam marrubiũ dederunt cū oleo & uino, quidam porri fibras, alij grana thuris, alij sabinam herbã, rutãque cum mero diluunt. Eaque medicamenta potanda præbent. Multi caulibus uitis albæ, & ualuulis erui bubus medentur: nonnulli pellem serpentis obtritã cum uino miscent. Est etiam remedio, cum dulci uino tritum serpillum, & concissa, & in aqua macerata scylla. Quæ omnes prædictæ portiones trium heminarũ singulis diebus per triduum datæ, aluum purgant, depulsisq̃ uitijs, recreant uires, maxime tamen habetur salutaris amurca, si tantundẽ aquæ misceas, & ea pecus insuescas: quæ protinus dari non potest, sed primo cibi asperguntur: deinde exigua portione medicatur aqua, mox pari mensura mista datur ad satietatem.

Quæ sint, quibus pestilentia ingruit gregi, & quæ
remedia adhibenda. C A P. V.

215
Nullo autem tempore, & minime æstate utile est bo-
ues in cursum concitari: nam ea res aut cit aluum, aut mo-
uet febrem. Cauendum quoque est, ne ad præsepia sus,
aut gallina perrepat. Nam hoc, quod decidit, immistum pa-
bulo, bubus affert necem, & id præcipue, quod egerit sus
ægra, pestilentiam facere ualet, quæ cum in gregem incidit,
confestim mutandus est cæli status, & in plures partes di-
stributo pecore longinquæ regiones petendæ sunt, atque
ita segregandi à sanis morbidi, nequis interueniat, qui con-
tagione cæteros labefaciat. Itaque cum ablegabuntur, in
ea loca perducendi sunt, quibus nullum impascitur pecus,
ne aduentu suo etiam illis tabem afferant. Euincendi sunt
autem quauis pestiferi morbi, & exquisitis remedijs pro-
pulsandi. Tunc panacis, & eryngij radices fœniculi se-
minibus miscendæ, & cum defruti, ac moliti tritici farina,
candētique aqua conspergendæ, eoque medicamine saluan-
dum ægrotum pecus. Tum paribus casia myrrhæque, &
thuris pōderibus, ac tantundem sanguinis marinæ testudi-
nis miscetur potio, cum uini ueteris sextarijs tribus, & ita
per nares infunditur. Sed ipsum medicamentum ponderis
sex uncia diuisum, portione æqua per triduum cum uino
dedisse sat erit. Præsens etiam remedium cognouimus ra-
diculæ, quam pastores consilignem uocant. Ea in Marsis
montibus plurima nascitur, omnique pecori maximè est sa-
lutaris. Læua manu effoditur ante solis ortum, sic enim le-
cta maiorem uim creditur habere. Vsus eius traditur talis,
ænea subula pars auriculæ latissima circūscribitur, ita ut
manante sanguine tanquã o literæ ductus appareat orbi-
culus. Hoc & intrinsecus, & ex superiore parte auriculæ

216

cum factum est, media pars descripti orbiculi eadē subula transiit, & facto foramini prædicta radícula inseritur, quam cum recens plaga comprehendit, ita continet, ut elabi non possit: in eam deinde auriculam omnis vis morbi, pestilēnsque uirus elicitur, donec pars, quæ subula circumscripta est, demortua excidat, & minimæ partis iactura caput conseruatur. Cornelius Celsus etiam uisci folia cum uino trita per nares infundere iubet. Hæc facienda, si gregatim pecora laborant: illa deinceps, si singula.

Quod remedium adhibetur bovi cruditate laboranti.

C A P. V I.

Cruditatis signa sunt crebri ructus, ac uentris sonitus, fastidia cibi, neruorum intentio, hebetes oculi. Propter quæ bos neque ruminat, neque lingua se deterget. Remedio erunt aquæ calidæ duo congij, & mox triginta brassicæ caules modicè cocti, & ex aceto dati. Sed uno die abstinentium est alio cibo. Quidam clausum intra tecta continent, ne pasci possit. Tum lentisci, oleastrique cacuminum pondo IIII, & libra mellis una trita permiscant aquæ congio, quam nocte una sub dio habent, atque ita faucibus infundunt. Deinde interposita hora macerati erui quatuor libras obijciunt, aliâque potione prohibent. Hoc per triduum fieri, dum omnis causa languoris discutiatur. Nam si neglecta cruditas est, & inflatio uentris, & intestinorū maior dolor insequitur, qui nec capere cibos sinit, gemitus exprimit, locoque stare non patitur, sæpe decumbere, & agitare caput, caudamque crebrius agere. Manifestum remedium est proximam clunibus partem caudæ uinculo uehementer obstringere, uinique sextarium cum olei hemina faucibus infundere, atque ita citatum per mille & quingentos passus agere. Si dolor permanet, ungulas circumsicare, &

uncta manu per anum inserta finum extrahere, rursusque agere currētem. Si nec hæc profuit res, caprifici aridæ conteruntur, & cum dodrante aquæ calidæ dantur. Vbi nec medicina processit, myrti sylvestris foliorum duæ libræ deligantur, totidēmq̃ sextarij calidæ aquæ misti per uas ligneum faucibus infunduntur. Atque ita sub cauda sanguis emittitur, qui cum satis profluxit, inhibetur papyri ligamine. Tum concitate agitur pecus eousque, dum anhelet. Sunt & ante detractionem sanguinis illa remedia, Tribus heminis uini tres uncie pinsiti allij permiscentur, & post eam potionem currere cogitur. Vel salis sextans, cum cepis decem conteritur, & admisto melle decocto collyria immittuntur aluo, atque ita citatus bos agitur.

Quo remedio sedatur dolor uentris, & intestinorum pecoris. CAP. VII.

Ventris quoque & intestinorum dolor sedatur uisu nantium, & maximè anatis, quam si conspexerit, cui intestinum dolet, celeriter tormento liberatur. Eadem anas maiore profectu mulos, & equinum genus conspectu suo sanat. Sed interdum nulla prodest medicina. Sequitur tormentinum uitiū, quorum signum est cruenta, & mucosa uentris proluues. Remedia sunt cupressini quindecim coni, totidēmq̃ gallæ, & utrorumque ponderum uetustissimus caseus, quibus in unū tunsis admiscentur austeri uini quatuor sextarij, qui pari mensura per quatrimum dispensati dantur: nec desint lentisci, myrtique, & oleastri cacumina uiridis. Aluus, corpus, ac uires carpit, operique inutilem reddit: quæ cum accidit, prohibendus erit bos potione per triduum, primoque die cibo abstinendus. Sed mox cacumina oleastri, & arundinis, item bacæ lentisci, & myrti dandæ, nec potestas aquæ, nisi quamparcissimè facien-

218

da est. Sunt qui teneræ laurus caulium libram, cum abrotani macerati pari portione dent, cum aquæ calidæ duobus sextarijs, atque ita faucibus infundāt, eadēmq̃ pabula, ut supra diximus, obijciant. Quidam uinaceorū duas libras torrefaciunt, et ita conterunt, et cum totidē sextarijs usni austeri, potandum medicamentum præbent, omnique alio humore prohibent, nec minus cacumina prædictarum arborum obijciunt. Quod si neque uentris restiterit citata proluuiēs, neque intestinorū, ac uentris dolor, cibosque respuet, et prægrauato capite, si sæpius, quàm consuevit, lacrymæ ab oculis, et pituita à naribus profluent: usque ad ossa frons media uratur, aurēsque ferro scindātur. Sed uulnera facta igne, dum sanescunt, defricare bubula urina conuenit. At ferro rescissa melius pice, et oleo curantur.

De uitiosis incrementis linguæ. CAP. VIII.

Solent etiam fastidia cibo afferre uitiosa incrementa linguæ, quas ranas ueterinarij uocant. Hæc ferro reciduntur, et sale cum allio pariter trito uulnera defricantur, donec lacescita pituita decidit. Tum uino perluitur os, et interposito unius horæ spatio uirides herbæ, uel frondes dantur, dum facta ulcera cicatrices ducant. Si neque ranæ fuerint, neque alius citata, et nihilo minus cibos non appetet, proderit allium pinsitum cum oleo per nares infundere, uel sale, uel cuncla defricare fauces, uel eandem partem allio tunso, et hallicula linire. Sed hæc his solum fastidium est.

De febre boum.

CAP. IX.

Febricitanti boui conuenit abstinere cibo uno die. Postero deinde exiguum sanguinem ieiuno sub cauda emitti, atque interposita hora modicæ magnitudinis coctos brassicæ coliculos triginta ex oleo, et garo saluiati more de-

mitti, eamque escam per quinque dies ieiuno dari. Præterea cacumina lentisci, aut oleæ, uel tenerrimam quanque frondem, aut pampinos uitis obijci, tum etiam spongia labra detergeri, et aquam frigidam ter die præberi potanda. Quæ medicina sub tecto fieri debet, nec ante sanitatem bos emitti. Signa febricitantis, manantes lacrimæ, grauatum caput, oculi compressi, fluidum saliuos os, longior, et cum quodam impedimento tractus spiritus, interdum et cum gemitu. 219

De tussi boum.

C A P. X.

Recens tussis optime saluiato farinæ ordeacæ discutitur. Interdum magis prosunt gramina concisa, et his admista fresa faba. Lentis quoque ualuulis exemptæ, et minutæ molitæ, miscentur aquæ callidæ sextarij duo, factaque sorbitio per cornu infunditur. Veterem tussim sanant duæ libræ hyssopi macerati sextarijs aquæ tribus. Nã id medicamentum teritur, et cum lentis minutæ, ut dixi, molitæ sextarijs quatuor more saluiati datur, ac postea aqua hyssopi per cornu infunditur. Porri etiam succus oleo, uel ipsa fibra cum ordeacæ farina contrita remedio est. Eiusdē radices diligenter lotæ, et cum farre triticeo pmsitæ, ieiunōque datæ, uetustissimam tussim discutunt. Facit idem pari mensura eruum sine ualuulis cum torrefacto ordeo molitum, et saluiati more in fauces demissum.

Suppurationis remedia.

C A P. X I.

Suppuratio melius ferro rescinditur, quàm medicamentō. Expressus deinde sinus ipse, qui eam continebat, calida bubula urina eluitur, atque linamentis pice liquida, et oleo imbutis colligatur. Vel si collui ea pars non potest, lamina candenti seuum caprinum, aut bubulum instillatur. Quidam, cum uitiosam partem inusserunt, urina uetere

eluant, atque ita æquis ponderibus incocta pice liquida cum uetere axungia linunt.

Claudicanti bowi quod remedium adhibeatur.

C A P. X I I.

220

Sanguis dimissus in pedes claudicationem affert. quod cum accidit, statim ungula inspicitur. tactus autem feruorē demonstrat: nec bos uitiatam partem uehementius premi patitur. Sed si sanguis adhuc supra ungulas in cruribus est, fricatione assidua discutitur: uel cum ea nihil profuit, scarificatione demitur. At si iam in unguis est, inter duos unguis cultello leuiter aperies. Postea linamenta sale, atque aceto imbuta applicantur, ac solea spartea pes induitur, maximèque datur opera, ne in aquam pedē mittat, et ut siccè stabuletur. Hic idem sanguis nisi emissus fuerit, saniem creabit, qui si suppurauerit, tarde procurabitur: ac primo ferro circuncisus, et expurgatus, deinde pannis aceto, et sale, et oleo madentibus inculcatis, mox axungia uetere, et seuo hircino pari pōdere decoctis, ad sanitatem perducitur. Si sanguis in inferiore parte unguis est, extrema pars ipsius unguis ad uivum resecatur, et ita emittitur, ac linamentis pes inuolutus spartea munitur. Mediam unguis ab inferiore parte non expedit aperire, nisi eo loco iam suppuratio facta est. Si dolore nervorum claudicat, oleo, et sale genua, poplitesque, et crura confricanda sunt, donec sanetur. Si genua intumuerint, calido aceto fouenda sunt, et lini semen, aut miliū detritum, conspersumque aqua mulsa imponendū: spongiæ quoque feruenti aqua imbutæ, et expressæ, atque melle litæ recte genibus applicantur, ac fascis circundantur. Quod si tumori subest aliquis humor, fermentum, uel farina ordeacea ex passo, aut aqua mulsa decocta imponitur: et cum maturuerit suppura-

tio, rescinditur ferro, eaque emissa, ut supra docuimus, linamentis curatur. Possunt etiã (ut Cornelius Celsus præcipit) lilij radix, aut scylla cū sale, uel sanguinalis herba, quam πολύγονον Græci appellant, uel marrubium ferro reclusa sanare. Ferè autem omnis dolor corporis, si sine uulnere est, recens melius fomentis discutitur: uetus uritur, & supraustum butyrum, uel caprinus instillatur adeps.

Ad scabiem remedia, & ad morsum rabiosi canis, uel lupi, necnon & ad coriagnem.

C A P. X I I I.

Scabies extenuatur trito allio defricto: eodémque remedio curatur rabiosæ canis, uel lupi morsus, qui tamen & ipse imposito uulneri uetere salsamento, æquè bene sanatur. Et ad scabiem præsentior alia medicina est, cunila bubula, & sulphur conteruntur, admistaque amurca cum oleo, aqua, aceto incoquantur. Deinde tepefactis scissum alumen tritum spargitur. Id medicamentum candente sole illitum maxime prodest. Ulceribus gallæ tritæ remedio sunt. Nec minus succus marrubij cum fuligine. Est & infesta pestis bubulo pecori, coriagnem rustici appellant, cum pelliculis ita tergori adhæret, ut apprehensa manibus deduci à costis non possit. Ea res non aliter accidit, quàm si bos aut ex læguore aliquo ad maciem perductus est, aut sudans in opere faciendo refrixit, aut si sub onere pluuia madefactus est. Quæ quoniam perniciose sunt, custodiendum est, ut cum ab opere boues redierint, adhuc æstuant, anhelantesque uino aspergantur, & offæ adipis faucibus eorū inserantur. Quòd si prædictum ustium inhæserit, proderit decoquere laurū, & ea calda fouere terga, multoque oleo, & uino confestim subigere, ac per omnes partes apprehendere, & attrahere pellem. Idque optimè fit sub dio sole

feruente. Quidam fraces uino, & adipe commiscant, eoque medicamento post fomenta prædicta utuntur.

Ad exulcerationem pulmonis, & palati, atque cervicis tumorem. C A P. X I I I I.

222 Est etiam illa grauis perniciēs, cum pulmones exulcerantur: inde tussis, & macies, & ad ultimum phthisis inuadit. Quæ ne mortem afferant, radix coryli iusta ita, ut supra docuimus, perforatæ auriculæ inseritur, tum porri succus instar heminæ pari olei mēsuræ miscetur, & cum uini sextario potandus datur diebus compluribus. Interdum & tumore palati cibos respuit, crebrūmque suspiriū facit, & hanc speciem præbet, ut bos in latus pendere uideatur: ferro palatum opus est sauciare, ut sanguis profluat, & exemptum ualuulis eruum maceratum, uiridēque frondem, uel aliud molle pabulum, dum sanetur præbere. Si in opere collū contusum erit, præsentissimū est remedium sanguis de aure emissus: aut si id factum nō erit, herba, quæ uocatur auia, cū sale trita, & imposita. Si cervix mota, & deiecta est, cōsiderabimus quā in partē declinet, & ex diuersa auricula sanguinē detrahemus. Ea porro uena, quæ in aure uidetur esse amplissima, sarmento prius uerberatur: deinde cū ad ictū intumuit, cultello soluitur, & postero die iterum ex eodem loco sanguis emittitur, ac biduo ab opere datur uacatio. Tertio demde die leuius iniungitur labor, & paulatim ad iusta perducitur. Quod si cervix in neutrā partē deiecta est, mediāque intumuit, ex utraque auricula sanguis emittitur, qui cum intra biduum, cum bos uitium cœpit, emissus non est, intumescit collū, neruūque tendūtur, & inde nata duricies iugum non patitur. Tali uitio comperimus aureū esse medicamentum ex picæ liquida, & bubula medulla, & hircino seuo, & ue-

tere oleo æquis ponderibus compositum, atque incoctum. Hac compositione sic utendum est, cum disiungitur ab opere in ea piscina, ex qua bibit tumor cervicis aqua madefactus subsiccatur, prædictoque medicamento defricatur, & illinitur. Si ex toto propter cervicis tumorem iugum recuset, paucis diebus requies ab opere danda est. Tum cervix aqua frigida defricanda, & spuma argenti illinenda est. Celsus quidem tumentis cervicibus herbam, quæ vocatur Auiæ, ut supra dixi, contundi, & imponi iubet. Clauorum, qui ferè cervicem infestant, minor molestia est: nam facillè operanti lucerna instillatur. Potior tamen ratio est custodiendi, ne nascantur, nève colla caluescant, quæ non aliter glabra fiunt, nisi cum sudore, aut pluvia cervix in opere madefacta est. itaque cum id accidit, ueteri lateri later conteritur, eoque intrito prius, quàm disiungantur, colla conspergi oportet: deinde cum id siccum erit, subinde oleo imbui.

Ad talum, seu ungulam læsam remedia. CAP. XV.

Si talum, aut ungulam uomer læserit, picem duram, & axungiam cum sulfure, & lana succida inuolutam candente ferro supra uulnus inurito. Quod idem remedium optimè facit exempta stirpe, si fortè surculum calcauerit, aut acuta testa, uel lapide ungulam pertuderit, quæ tamen si altius uulnerata est, latius ferro circunciditur, & ita inuritur, ut supra præcepi: deinde sparteæ calceata per triuum suffuso aceto curatur. Item si uomer crus sauciari, marina lactuca, quam Græci τιβύμαλλον uocant, admisto sale imponitur. Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina: deinde fascæ sarmentorum incenso, cum iam ignis in fauillam recidit, feruentibus cineribus cogitur insistere, ac pice liquida cum oleo, uel axungia cornua eius linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, si opere disjuntur.

p.i.

Etis multa frigida lauentur pedes: & deinde suffragines, coronæ, ac discrimen ipsum, quò diuisa est bouis ungula, uetere axungia defricetur.

224

Ad cōulsos armos, & cornua præfracta. CAP. XVI.

Sæpe etiam uel gravitate longioris, uel cum in proficundo, aut duriori solo, aut obuiæ radici obluētatus conuellit armos. Quod cum accidit, è prioribus cruribus sanguis mittendus est: si dextrum armum læsit, in sinistro: si læuum, in dextro: si uehementius utrunque uitiauit, item in posterioribus cruribus uenæ soluentur. Præfractis cornibus linteola sale, atque aceto, & oleo imbuta superponuntur, ligatisque per triduum eadem infunduntur. Quarto demum axungia pari pondere cum pice liquida, & cortice pineo, leuigatōque imponitur. Et ad ultimum cum iam cicatricem ducunt, fuligo infricatur. Solent etiam neglecta ulcera scaterere uermibus, qui si mane perfunduntur aqua frigida, rigore contracti decidunt: uel si hac ratione non possunt eximi, marrubium, aut porrum conteritur, & admisto sale imponitur: id ælerrime necat prædicta animalia. Sed expurgatis ulceribus, confestim adhibenda sunt linamenta cum pice, & oleo, ueterēque axungia, & extra uulnera eodem medicamento circumliniēda, ne infestentur à muscis, quæ ubi ulceribus insederunt, uermes creant.

Ad ictus serpētis, & noxiorū animalium. CAP. XVII.

Est etiā mortifer ijs serpentis ictus, est & magnorum animalium noxium uirus. nam & uipera, & cæcilia sæpe cum in pasua bos improvidè supercubuit, laçessita onere morsum imprimit. Mûsque araneus, quem Græci οὐτάρην appellant, quanuis exiguis dentibus, non exiguam pestem molitur. Venena uiperæ depellit super scarificationem ferro factam herba, quam uocant personatam, trita

Et cum sale imposita. Plus etiam eiusdem radix contusa
 prodest: uel symonianum trifolium: quod inuenitur con-
 fragosis locis efficacissimum traditur, odoris grauis, neque
 absimilis bitumini, Et idcirco Græci eam ασφάλτιον ap-
 pellant, nostri autem propter figuram uocant acutum trifo-
 liū: nam longis Et hirsutis folijs uret, caulēque robustio-
 rem facit, quā pratense. Huius herbæ succus uino mustus
 infunditur faucibus, atque ipsa folia, cum sale trita malag-
 matis more, scarificationi intenditur: uel si hanc herbā u-
 ridem tempus anni negat, semina eius collecta, Et leuiga-
 ta cum uino dantur potanda, radicēsque cum suo caule tri-
 tæ, Et farina, Et sale cōmistæ ex aqua mulsæ scarificatio-
 ni superponuntur. Est etiam præsens remedium, si conte-
 ras fraxini tenera cacumina quinq; librarū cum totidem
 uini, Et duobus sextarijs olei, expressūque succū faucibus
 infundas. Itēque cacumina eiusdem arboris cū sale trita
 læsæ parti superponas. Cæciliæ morsus tumorem, suppura-
 tionēque molitur. Idem facit etiam muris aranei. Sed il-
 lius sanatur noxa subula ænea, si locum læsum compūgas,
 cretāq; cimolia ex aceto linas. Mus perniciem, quam in-
 tulit, suo corpore luit: nā animal ipsum oleo mersum neca-
 tur, Et cū imputruit, conteritur, eoque medicamine morsus
 muris aranei linitur. Vel si id non adest, humōrque osten-
 dit iniuriam dentium, cuminum conteritur, eique adijcitur
 exiguum picis liquidæ, Et axungia, ut lentorem malag-
 matis habeat. Id impositum perniciem commouet. Vel si
 antequam tumor discutiat, in suppurationem conuerti-
 tur, optimum est ignea lamina conuersionem resecare, Et
 quicquid uitiosi est, inurere, atque ita liquida pice cū oleo
 linire. solet etiam ipsum animal uiuum creta figulari cir-
 cundari, quæ cum siccata est, collo boum suspenditur: ea res

226 *innoxium pecus à morsu muris aranei præbet. Oculorum vitia plerunque melle sanantur: nã siue intumuerunt, aqua mulsa triticæ farine conspergitur, & imponitur, siue album in oculo est, montanus sal, Hispanus, uel Ammoniacus, uel etiam Cappadocus minutè tritus, & immistus melli uitium extenuat: facit idem trita sepia testa, & per fistulam ter die oculo inspirata: facit & radix, quam Græci σίλφιον uocant, uulgus autem nostra consuetudine laserpitium appellat. huius quantocunque ponderi decem partes salis ammoniaci adiiciuntur, eaque pariter trita oculo similiter infunduntur, uel eadem radix contusa, & cū oleo lentisci inuncta uitium expurgat: epiphoram supprimit polenta conspersa mulsa aqua, & in supercilia genasque imposita, pastinacæque agrestis semina, & succus armoracæ, cum melle conlinita oculorum sedant dolorem: sed quotiescunque mel, aliúsue succus remedijs adhibetur, circumliniendus erit oculus picæ liquida cum oleo, ne à muscis infestetur. nam & ad dulcedinem mellis, aliorúmque medicamentorum non hæ solæ, sed & apes aduolant.*

Remedia ad haustam hirudinem. C A P. X V I I I.

Magnam etiam perniciem sæpe affert hirudo hausta cum aqua: ea adhærens faucibus sanguinem ducit, & incremento suo transitum cibis præcludit: si tam difficili loco est, ut manu detrahi non possit, fistulam, uel arundinem inserito, & ita calidum oleum infundito: nam eo contactu animal confestim decedit. Potest etiam per fistulam deusticimicis nidor immitti, qui ubi superponitur igni, fumum emittit, & conceptum nidorem fistula usque ad hirudinem perfert, isque nidor depellit hærentem: si tamen uel stomachum, uel intestinum tenet, calido aceto per cornu infuso necatur: has medicinas quanuis bubus adhiberi præcepe-

rimus, posse tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium est.

De machina faciendâ, qua clausa iumenta curentur.

CAP. XIX.

227

Sed & machina fabricanda est, qua clausa, iumenta, bouesque curentur, ut & propior accessus ad pecudem medentibus sit, nec in ipsa curatione quadrupes reluctando remedia respuat: est autem talis machinæ forma, Roboreis axibus compingitur solum, quod habet in longitudinem pedes nouem, & in latitudinem pars prior dupodiam semissem, pars posterior quatuor pedes: huic solo septenum pedum stipites recti ab utroque latere quaterni applicantur: ij autem in ipsis quatuor angulis affixi sunt, omnesque transversis sex temonibus quasi uacerræ inter se ligantur, ita ut à posteriore parte, quæ latior est, uelut in caueâ quadrupes possit induci, nec exire alia parte prohibentibus aduersis axiculis: primis autem duobus statuminibus imponitur firmum iugum, ad quod iumenta capistrantur, uel bouum cornua religantur, ubi possunt etiam numelli fabricari, ut inserto capite descendentes per foramina regulis ceruix teneatur: cæterum corpus laqueatum & distentum temonibus obligatur, sicque immotum animal medentis arbitrio est expositum. hæc ipsa machina communis erit omnium maiorum quadrupedum.

De tauri forma.

CAP. XX.

Quoniã de bubus satis præcepimus, opportunè de tauris, uacisque dicemus. Tauros maximè membris amplissimis, moribus placidis, media ætate probandos censeo: cætera ferè eadem omnia in his obseruabimus, quæ in bubus eligendis: neque enim alio distat bonus taurus à castrato, nisi quòd huic torua facies est, uegetior aspectus, breuiora

p. iij.

cornua, torosior cervix, et ita uasta, ut sit maxima portio corporis, uentre paulò substrictiore, qui magis reclusus, et ad meundas fœminas habilis sit.

De forma uacæ.

CAP. XXI.

228

Vacæ quoque probantur altissimæ formæ, longæque, maximis uteris, frontibus latissimis, oculis nigris, et patentibus, cornibus uenustis, et leuibus, et nigrantibus, pilosis auribus, compressis malis, palearibus, et caudis amplissimis, unguis modicis, et modicis cruribus: cætera quoque ferè eadem in fœminis, quæ et in maribus desiderantur, et præcipuè ut sint nouellæ: quoniam, cum excesserint annos decem, fœtibus inutiles sunt. Rursus minores bimis miri non oportet. Si ante tamen conceperint, partum earum remoueri placet, ac per triduum, ne laborent, ubera exprimi, postea mulctra prohiberi.

Quotannis delectus faciendus. CAP. XXII.

Sed et curandum est omnibus annis in hoc æquè, atque in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur: nam et enixæ, et uetustæ, quæ gignere desierunt, summo uendæ sunt, et utique tauræ, quæ locum fœcundarum occupant, ablegandæ, uel aratro domandæ, quoniam laboris, et operis non minus, quàm iuueni propter uteri sterilitatem patientes sunt. Eiusmodi armentum maritima, et aprica hyberna desiderat: æstate, opacissima nemorum, ac montium alta magis, quàm plana pascua: nam melius nemoribus herbidis, et frutetis, et carectis, quàm lapidosis locis duratur unguæ: nec tam fluuios, riuosque desiderat, quàm lacus manu factos, quoniam fluuiialis aqua, quæ ferè frigidior est, partum abigit, et cœlestis iucundior est. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento uacæ est, ideoque facile sub dio hybernat.

De conseptis, & stabulis faciendis. CAP. XXIII.

Sed laxo spatio consepta facienda sunt, ne in angustijs conceptum altera alterius elidat, & ut inualida fortioris ictus effugiat: stabula sunt optima saxo, aut glareæ strata, nun incommoda tamen etiam sabulosa: illa, quòd imbres repuant: hæc, quòd celeriter sorbeant, transmittantque: sed utraque deuexa sint, ut humorem effundant, spectentque ad meridiem, ut facile sicentur, & frigidis uentis non sint obnoxia. Leuis autem cura pascui est: nam ut lætior herba consurgat, ferè ultimo tempore æstatis incenditur: cæcis & teneriora pabula recreat, & sentibus ustis fruticem surrecturum in altitudinem compescit: ipsis uerò corporibus affert salubritatem iuxta conseptum saxi, & canali- bus sal superiectus, ad quem saturæ pabulo libenter recurrit, cum pastorali signo quasi receptui canitur. nam id quor; semper crepusculo fieri debet, ut ad sonum buccinæ pecus, si quod in siluis substiterit, septa repetere cõsuescat. sic enim recognosci grex poterit, numerusque censerit, si ueluti ex militari disciplina intra stabularij castra mãserint: sed non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti uiribus per nemora uagantur, liberosque egressus, reditusque habent, nec reuocantur, nisi ad coitus foeminarum.

Quæ ætas idonea ad admissurã. CAP. XXIII.

Ex his qui quadrimis minores sunt, maiorésque quàm duodecim annorum, prohibentur admissura: illi quoniam quasi puerili ætate seminandis armentis parum habentur idonei: hi, quia senio sunt effæti. Mense Iulio foemine maribus plerumque permittendæ, ut eo tempore conceptos proximo ære adultis iam pabulis edant. Nam decem mensibus uentrem perferunt, neque ex imperio magistri, sed sua sponte marem patiuntur. Atque in id ferè, quod

p.iiij.

dixi tempus, naturalia congruunt desyderia, quoniam ni-
 mietate uerni pabuli pecudes exhilaratæ lasciuunt: quod
 si aut foemina recusat, aut non appetit taurus, eadem ra-
 230 tione, qua fastidientibus equis mox præcipiemus. Elicitur
 cupiditas odore genitalium admoto naribus. Sed & pabu-
 lum circa tempus admissuræ subtrahitur foeminis, ne eas
 steriles reddat nimia corporis obesitas, & tauris adiicitur,
 quò fortius ineamt, unumque marem quindecim uaccis suf-
 ficere abunde est: qui ubi iuuentam superuenit, certis si-
 gnis comprehendere licet, quem sexum generauerit, qui-
 niã si parte dextra desiluit, marem seminaisse manifestum
 est: si læua, foeminam. id tamen uerũ esse non aliter appo-
 ret, quàm ubi post unum coitũ forda nõ admittit taurum:
 quod & ipsum rarò accidit. Nam quanuis plena foetunò
 expletur libidine, adeò ultra naturæ terminos etiam in pe-
 cudibus plurimũ pollent blandæ uoluptatis illecebræ. Sed
 non dubiũ est, ubi pabuli sit lætitia, posse omnibus annis
 partum educari: at ubi penuria est, alternis submitti: quod
 maximè in operarijs fieri placet, ut & uituli annu tẽpo-
 ris spatio lacte satientur, nec forda simul operis, & uteri
 grauetur onere, quæ cum partum edidit, nisi cibus iulta est,
 quãuis bona nutrix labore fatigata nato subtrahi alimen-
 tum. Itaq; & foetæ cythisus uiridis & torrefactum ordeũ,
 maceratũmq; eruum præbetur, uel tenero olere commisto,
 torrido, molitòque milio, & per unam noctem lacte mace-
 rato saluiatur: melius etiam in hos usus altine uaccæ pro-
 batur, quas eius regionis incolæ Cenæ appellant: eæ sunt
 humilis stature, lactis abundantes, propter quod remotis
 earum foetibus, generosum pecus alienis educatur uberi-
 bus: uel si hoc præsidiũ non adest, faba fresa, & uinũ rectè
 tolerat, idque præcipuè in magnis gregibus fieri oportet.

Remedia ad lumbricos vitulorum. CAP. XXV.

Solent autem vitulus nocere lumbrici: qui ferè nascuntur cruditatibus. Itaque moderandum est, ut bene concoquant: aut si iam tali vitio laborant, lupini semicrudi conteruntur, & offæ saluati more faucibus ingeruntur: potest etiam cum arida fico, & eruo conteri herba santonica, & formata in offam, sicut saluatum demitti: facit idem axungæ pars una tribus partibus hyssopi permixta. Marubij quoque succus, & porri ualet eiusmodi necare animalia.

De castrandis vitulis.

CAP. XXVI.

Castrare vitulos Mago censet, dum adhuc teneri sunt, neque id ferro facere, sed fissa ferula comprimere testiculos, & paulatim confringere. idque optimum genus castrationum putat, quod adhibetur ætati teneræ sine uulnere. Nam ubi iam induruit, melius bimus, quàm anniculus castratur. idque facere uel autumno Luna decrescente præcipit, vitulumque ad machinam deligare: deinde prius quàm ferrum admoueas, duabus angustis ligneis regulis (ueluti forcipibus) apprehendere testium nervos, quos Græci *νεμωσὶς* ab eo appellant, quòd ex illis genitales partes dependent, quibus comprehensis, statim testes ferro rescicare, & expressos ita rescindere, ut extrema pars eorum adhærens prædictis nervis relinquatur. Nam hoc modo nec eruptione sanguinis præclitatur iuuenis, nec in totum effœminatur adempta omni uirilitate, formaque seruata maris, generandi uim deposuit, quã tamen ipsam non protinus amittit. Nam si patiaris eum à recenti curatione fœminam inire, constat ex eo posse generari. sed minime id permittendum, ne profluuio sanguinis intereat: uerum uulnera eius sarmentitio cinere cum argenti spuma linen-

232

da sunt, abstinendusque eo die ab humore, & exiguo cibo alendus. Sequenti triduo uelut aeger cacuminibus arborum, & defecto uiridi pabulo oblectandus prohibendusque multa potione. Placet etiā pice liquida, & cinere, cum exiguo oleo ulcera ipsa post triduum linire, quo & celerius cicatricem ducant, nec à muscis infestentur. Hactenus de bubus dixisse abunde est.

De equis.

CAP. XXVII.

Quibus cordi est educatio generis equini, maxime conuenit providere auctorem industrium, & pabuli copiam, quæ utraque uel mediocria possunt alijs pecoribus adhiberi. summam sedulitatem, & largam satietatem desiderat equinum pecus. quod ipsum tripartito diuiditur. Est enim generosa materies, quæ circo, sacrisque certaminibus equos præbet. est mularis, quæ pretio foetus sui comparatur generoso. est & uulgaris, quæ mediocres foeminas, maresque progenerat: ut quæque est præstantior, ita ubere campo pascitur. Gregibus autem spatiosa, & palustria, nec non montana pasua eligenda sunt, rigua, nec unquam sicca, uacuaue magis, quam stirpibus impedita, frequenter mollibus potius quam proceris herbis abundātia. Vulgaribus equis passim maribus ac foeminis pasci permittitur, nec admissuræ certa tempora seruantur. Generosis circa uernum æquinoctiū mares iungentur, ut eodē tempore, quo conceperint, iam lætis, & herbidis campis post anni messem paruo cum labore foetum educent. nam mense duodecimo partum edunt. Maxime itaque curandū est prædicto tempore anni, ut tam foeminis quam admissarijs desiderātib; coeundi fiat potestas, quoniā id præcipue armentum si prohibeas, libidinis extimulatur furijs, unde etiam ueneno inditum est nomen ἰππόμαγης, quod equinæ cupidini simi-

lem mortalibus amorem accendant. Nec dubium quin aliquot regionibus tanto flagrent ardore coeundi foeminae, ut etiam si marem non habeant, assidua, & nimia cupiditate figurates sibi ipsae uenerem (cohortalium more auu) uento concipiant. Quae enim poeta licentius dicit:

scilicet ante omnes furor est insignis equarum.

Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci Potniades malis membra absumpsere quadrigae.

Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem Ascanium, superant montes, & flumina tranant,

Continuoque auidis ubi subdita flamma medullis,

Vere magis, quia uere calor redit ossibus, illae

Ore omnes uersae in Zephyrum stant rupibus altis,

Exceptantque leues auras, & saepe sine ullis

Coniugis, uento grauidae (mirabile dictu)

Saxa per & scopulos, & depressas conualles

Diffugiunt, non Eure tuos, neque solis ad ortus

In Boream, Caurumque, aut unde nigerrimus Auster

Nascitur, & pluuio contristat frigore caelum.

Cum sit notissimum etiam in sacro monte Hispaniae, qui procurrit in occidentem iuxta oceanum, frequenter equas sine coitu uentre pertulisse, foetumque educasse, qui tamen inutilis est, quod triennio prius quam adolescat, morte absumitur. Quare, ut dixi, dabimus operam, ne circa equinoctium uernum equae desiderijs naturalibus angantur.

Equos autem pretiosos reliquo tempore anni remouere oportet a foeminis, ne aut cum uolent, ineant, aut si id facere prohibeantur, cupidine sollicitati noxam contrahant. itaque uel in longinqua pascua mare placet ablegari, uel ad praesepia contineri: eoque tempore, quo uocatur a foeminis, roborandus est largo cibo, & appropinquante uere ordeo,

233

vid. marc.

lib. 2.

Varro. ru

76. Euen

to prouit con

cyre

vid. Ladantia

fimia. lib. 4.

filio. 124. quod

Si animalia que

dem uento aut

aura concipere

solue manife

stunest. hec

ille tt.

eruóque saginandus, ut ueneri supersit, quantoque fortior
 inierit, firmora semina præbeat futuræ stirpi. Quidam
 etiam præcipiunt eodem ritu, quò mulos, admissarium sa-
 ginare, ut hac sagina hilaris plurimis foeminis sufficiat.
 uerütamen nec minus, quàm quindecim, nec rursus plu-
 res quàm uiginti, unus debet implere, isque admissuræ po-
 test trimus adhiberi, & usque ad annos uiginti plerunque
 idoneus esse. Quòd si admissarius iners in uenerem est, o-
 dore perfricatur deterfis spongia foeminae locis, & admo-
 ta naribus equi. Rursus si equa marem non patitur, detri-
 ta scylla naturalia eius linuntur, quæ res accendit libidi-
 nem. nonnunquam ignobilis quoque uulgaris elicit cupi-
 dinem coeundi. Nam ubi admotus ferè tentauit obsequiũ,
 foemina abducitur, & iam patientiori generosior equus
 imponitur, inde maior prægnantibus adhibenda cura est,
 largóque pascuo firmandæ. Quòd si frigore hiemis herbae
 defecerint, tecto contineantur, ac neque opere, neque cursu
 exerceantur, neque frigori committantur, nec in angusto,
 clausóne, ne alia aliarum conceptus elidant, nam hæc o-
 mnia incommoda foetum abigunt. Quòd tamẽ si aut par-
 tu, aut abortu equa laborauit, remedio erit filicula trita,
 & aqua tepida permista, datáque per cornu. Sin autem
 prosperè cessit, minime manu contingendus pullus erit. Nã
 læditur etiam leuissimo contactu. tantum cura adhibebi-
 tur, ut & amplo, & calido loco cum matre uersetur, ne aut
 frigus adhuc infirmo noceat, aut mater in angustijs eum
 obterat. Paulatim deinde produendus erit, providendũ
 que ne stercore unguilas adurat. Mox cum firmior fuerit, in
 eadem pascua, in quibus mater est, dimittendus, ne desy-
 derio partus sui laboret equa. Nam id præcipue genus pe-
 cidis amore natorum, nisi fiat potestas, noxam trahit. Vul

gari foeminae solenne est omnibus annis parere, generosam conuenit alternis continere, quo firmior pullus lacte materno laboribus certaminum praeparatur.

De aetate admissarii, et quis pullus generetur.

C A P. X X V I I I.

Marem putant minorem trimo non esse idoneum admissurae, posse uero usque ad uigesimum annum progenerare, foeminam bimam recte concipere, ut post tertium annum enixa foetum educat, eamque post decimum non esse utilem, quod ex annosa matre tarda sit, atque iners proles, quae siue ut foemina, siue ut masculus concipiatur, nostri arbitrii fore Democritus affirmat, qui praecipit, ut cum progenerari matrem uelimus, sinistrum testiculum admissarii lineo funiculo, alioque quolibet obligemus: cum foeminam, dextrum: idemque in omnibus penes pecudibus faciendum censet.

De indole, et forma equi. C A P. X X I X.

Cum uero natus est pullus, confestim licet indolem aestimare, si hilari, si intrepidus, si neque conspectu, nouaeque rei auditu terretur, si ante gregem procurrit, si lasciuia, et alacritate interdum et cursu certans aequales exuperat, si fossam sine cunctatione transilit, pontem, flumenque transcendit. Haec erunt honesti animi documenta. Corporis uero forma constabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuibus auriculis, et arrectis, ceruice molli, lataque, nec longa, densa iuba, et per dextram partem profusa, lato, et musculorum toris numeroso pectore, grandibus armis et rectis, lateribus inflexis, spina duplici, uentre substricto, testibus paribus et exiguis, latis lumbis et subsidentibus, cauda longa, et setosa, crispaeque, aequalibus, atque altis, rectisque cruribus, tereti genu, par-

236 uoque, neque introsus spectanti, rotundis clunibus, femi-
nibus torosis, ac numerosis, duris unguis, & altis, & con-
cauis rotundisque, quibus coronæ mediocres superpositæ
sunt: sic uniuersum corpus compositum, ut sit grande, su-
blime, erectum, ab aspectu quoque agile, & ex longo, quā-
tum figura permittit, rotundum. Mores autem laudantur,
qui sunt ex placido, & ex concitato mitissimi. Nam hi &
ad obsequia reperiuntur habiles, & ad certamina labo-
rum patientissimi. equus bimus ad usum domesticum re-
cte domatur, certaminibus autem expleto triennio; sic ta-
men ut post quartum demum annum labori committatur.
Annorum notæ cum corpore mutantur. nam dum bimus,
& sex mensium est, mediij dentes superiores, & inferiores
cadunt: cum quartum agit annum, ijs, qui canini appellan-
tur, deiectis, alios affert: intra sextum deinde annum, mo-
lares superiores cadunt. Sexto anno, quos primos mutauit,
exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo ca-
uatos gerit. Nec postea quot annorum sit, manifesto com-
prehendi potest. Decimo tamen anno tempora canari inci-
piunt, & supercilia nonnunquam canescere, & dentes pro-
minere. Hæc quæ ad animum, & mores, corpûsque, & æ-
tatem pertinent, dixisse satis habeo. Nunc sequitur curam
recte, & minus ualentium demonstrare.

De cura, & medicina equorum. CAP. XXX.

Si sanis est macies, celerius torrefacto tritico, quàm or-
deo reficitur, sed & uini potio danda est, ac deinde pau-
latim eiusmodi cibi subtrahendi immistis ordeo furfuri-
bus, dum consuescat faba, & puro ordeo ali. Nec minus
quotidie corpora pecudû, quàm hominum defricanda sunt:
ac sæpe plus prodest pressa manu subegisse terga, quàm
si longissime cibos præbeas: multum autem refert robur

corporis, ac pedum seruare: quod utrunque custodiemus, si idoneis temporibus ad præsepia, ad aquam, ad exercitationem pecus duxerimus, curæque fuerit, ut stabulentur sicco loco: ne humore madescant ungulæ: quod facile euitemus, si aut stabula roboreis axibus constrata, aut diligenter subinde emundata fuerit humus, & paleæ superiectæ. Plerumque iumenta morbos concipiunt lassitudine, & æstu, nonnunquam & frigore, & cum suo tempore urinam non fecerint: uel si sudant, & à concitatione confestim biberint: uel si cum diu steterint, subito ad cursum extimulata sunt. Lassitudini quies remedio est, ita ut in fauces oleum, uel adeps uino mista infundatur: frigori fomēta adhibentur, caputque, & spina tepenti adipe uel uino liniuntur: si urinam non facit, eadem ferè remedia sunt. nam oleum immistum uino super ilia & renes infunditur, & si hoc parum profuit, melle decocto, & sale collyrium tenue inditur foramini, quò meat urina, uel musca uiua, uel thuris mica, uel de bitumine collyrium inseritur naturalibus. Hæc eadem remedia adhibentur, si urina genitalia deusserit. Capitis dolorem indicant lacrymæ, quæ profluunt, auræque flaccidæ, & ceruix cum capite aggrauata, & in terram summissa. Tum rescinditur uena, quæ sub oculo est, & os calda fouetur, ciboque abstinetur primo die. In postero autem potio ieiuno tepidæ aquæ præbetur, ac uiride gramen, tum uetus fœnum, uel molle stramentum substernitur, crepusculoque aqua iterum datur, parumque ordeï cum uiciæ libris II. S. ut per exigua portione cibi ad iusta perducatur. Si equo maxillæ dolent, calido aceto fouendæ, & axungia uetere confricandæ sunt, eademque medicina tumentibus adhibenda est. Si armos læserit, aut sanguinem demiserit, medio ferè in utroque cruræ uenæ soluantur, & thuris polline cum eo, qui pro-

238

fluit, sanguine immisto, armi linantur, & ne plus iusto exinaniantur, stercus ipsius iumentis fluctibus uenis admotum fasciis obligetur. Postero quoque die ex iisdem sanguis detrahatur, eodemque modo curetur, ordeoque abstineatur exiguo foeno dato. Postridie deinde usque in diem sextum porri succus instar trium cyathorum mistus cum olei hemina faucibus per cornu infundatur. Post sextum diem lente ingredi cogatur, & cum ambulauerit in piscinam demitti eum conueniet, ita ut natet: sic paulatim firmiteribus cibis adiutus ad iusta perducetur. At si bilis molesta iumento est, uenter intumescit, nec emittit uentos. Manus uncta inseritur aluo, & obfessi naturales exitus adaperiuntur, exemptoque stercore posita cunila bubula & herba pedicularis cum sale trita, & decocta melli miscentur, atque ita facta colyria subiiciuntur, quae uentrem mouent, bilemque omnem deducunt. Quidam myrrhae tritae quadrantem cum hemina uini faucibus infundunt, & anum liquida pice oblinunt. Alij marina aqua lauant aluum, alij recenti muria. Solent etiam uermes quasi lumbrici nocere intestinis, quorum signa sunt: si iumenta cum dolore crebro uolutantur, si admouent caput utero, si caudam saepius iactant. Praesens medicina est, ita ut supra scriptum est, inserere manum, & finum eximere: deinde aluum marina aqua, uel muria dura lauare, postea radicem capparum tritam cum sestario aceti faucibus infundere: nam hoc modo praedicta intereunt animalia.

Ad tussim.

CAP. XXXI.

Omni autem imbecillo pecori altè substernendum est, quò mollius cubet. Recens tussis celeriter sanatur, pinsita lente, & à ualuulis separata, minutèque molita. Quae cum ita facta sunt, sestarius aquae calidae in eandem men-

suram lētis miscetur, & faucibus infunditur, similisque medicina triduo adhibetur, ac uiridibus herbis, cacumini-
 que arborum recreatur ægrotum pecus. Vetus autem tussis
 discutitur porri succo trium cyathorum cum olei hemina
 faucibus infuso, iisdemque ut supra monuimus, cibus præbi-
 tis. Impetignes, & quicquid scabies occupat, aceto & alu-
 mine defricantur. Nonnunquam, si hæc permanent, pa-
 ribus ponderibus permistis nitro, & scisso alumine, cum
 aceto linuntur. Papulæ feruentissimo sole usque eò strigile
 raduntur, quoad eliciatur sanguis. tum ex æquo miscentur
 radices agrestis herbæ, sulfurque, & pix liquida cum alu-
 mine. Et eo medicamine prædicta uitia curantur.

Ad intertriginem, & scabiem. C A P. X X X I I.

Intertrigo bis in die subluatur aqua calida. Mox deco-
 cto, ac trito sale cum adipe defricatur, dum saniei uis ema-
 nat. Scabies mortifera huic quadrupedi est, nisi celeriter
 succurritur: quæ, si leuis est, inter initia candenti sub sole
 uel cædria, uel oleo lentisci linitur, uel urticæ semine, &
 oleo detritis, uel unguine ceti, uel quod in lancibus salitus
 thynnus remittit. Præcipue tamen huic noxæ salutaris est
 adeps marini uituli: sed si iam inueterauerit, uehementio-
 ribus opus est remedijs, propter quod bitumen, & sulfur,
 & ueratrum pici liquidæ, axungiaque ueteri commista
 pari pondere incoquantur, atque ea compositione curan-
 tur, ita ut prius scabies ferro erasa, perluatur urina. Sæpe
 etiam scalpello usque ad uinum resecare, & amputare sca-
 biem profuit, atque ita factis ulceribus mederi liquida pi-
 cæ, atque oleo, quæ expurgant, & replent uulnera æquè:
 quæ cum expleta sunt, ut celerius cicatricem, & pilum dis-
 cant, maxime proderit fuligo ex alieno ulcere infricata.

q.i.

Ad muscas, & oculorum dolores.

C A P. X X X I I I.

Muscas quoque uulnera infestantes summouebimus pi-
ce, & oleo, uel unguine mistis, & infusis, cætera erui fari-
na recte curantur. Cicatrices oculorum ieiuna salina, &
sale defricatæ extenuantur: uel cum fusili sale trita sepiæ
testa, uel seminae agrestis pastinacæ pinsito, & per linteam
super oculos expresso. Omnisque dolor oculorum inunctio-
ne succi plantaginis, cum melle Attico, uel si id non est, uti-
que thymino celeriter leuatur. Nonnunquam etiam per na-
res profluum sanguinis periculum attulit. idque repres-
sum est infuso naribus uiridis coriandri succo.

240

Ad fastidia ciborum, & labem pestiferam re-
media.

C A P. X X X I I I I.

Interdum & fastidio ciborum languescit pecus. Eius
remediū est genus seminis, quod gut appellatur. cuius duo
cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus, & uini sex-
tario, atque ita faucibus infunduntur. Et nausea discuti-
tur etiam, si caput allij tritum cum uini hemina sæpius po-
tandum præbeas. Suppuratio melius ignea lamina, quam
frigido ferramento reseratur, & expressa postea linamen-
tis curatur. Est etiam illa pestifera labes, ut intra paucos
dies equæ subita macie, & deinde morte corripiantur. quod
cum accidit, quaternos sextarios gari singulis per nares in-
fundere utile est, si minoris formæ sunt: nam si maioris, e-
tiam congios. ea res omnem pituitam per nares elicit, &
pecudem expurgat.

De equarum rabie.

C A P. X X X V.

Rara quidem, sed & hæc est equarum nota rabies, ut
cum in aqua imaginem suam uiderint, amore inani ca-
pantur, & per hunc oblitæ pabuli, tabe cupidinis intereant.

Eius uesaniæ signa sunt, cum per pascua ueluti extimulatae concursant, subinde ut circumspectantes requirere, ac desiderare aliquid uideantur. Mentis error discutitur. si deducas ad aquam. Tū demum speculatæ deformitatem suā, pristinae imaginis abolent memoriam. Hæc de uniuerso equarum genere satis dicta sunt. Illa proprie præcipienda sunt ijs, quibus mularum greges curæ est submittere.

De mulis.

C A P. X X X V I.

In educando genere mularum antiquissimum est diligenter exquirere, atque explorare parentem futuræ prolis foeminam, & marem: quorum si alter non est idoneus, labat etiam quod ex duobus fingitur. Equam conuenit in annos decem, quousque amplissimæ atque pulcherrimæ formæ sit, membris fortibus patientissimam laboris eligere, ut discordantem utero suo generis alieni stirpem insitam facile recipiat ac perferat, & ad foetum non solum corporis bona, sed & ingenij conferat. nam cum difficulter iniecta genitalibus locis animentur semina, tum etiam concepta diutius in partum adolescunt, ut quæ peracto anno mense tertio decimo uix eduntur, natisque inhæret plus sordiae paternæ, quàm uigoris materni. Veruntamen ut equæ dictos in usus minore cura reperiuntur, ita maior est labor eligendi maris: quoniam sæpe iudicium probantis frustratur experimentum. Multi admissarij specie tenus mirabilissimam sobolem forma, uel sexu progenerant. nam siue parui corporis foeminas fingant, siue etiam speciosi, plures mares, quàm foeminas, reditum patrisfamiliae minuunt. At quidam contempti ab aspectu, preciosissimorum seminum feraces sunt: nonnunquam aliqui generositatem suam natis exhibent, sed hebetes uoluptate, rarissime sollicitantur ad uenerem. Huiusmodi mari sensim

q.ij.

magistri subad mouere debent generis eiusdem fœminam, quoniam similia similibus familiariora fecit natura. Ita enim efficitur, ut eius obiectu, cum mas etiam superiectu e-
blanditus est, uelut incensus, & obcœcatus cupidine, subtra-
cta, quam petierat, fastiditæ imponatur equæ.

Ad temperandum sæuitiam admissarij in libidi-
nem furentis. C A P. X X X V I I.

Est & alterum genus admissarij furentis in libidi-
nem, quod nisi astu imhibeatur, affert gregi perniciem.
Nam & sæpe uinculis abruptis grauidas inquietat, &
cum admittitur, ceruicibus, dorsisque fœminarum impri-
mit morsus: quod ne faciat, paulisper ad molam uinctus
amoris sæuitiam labore temperat, & sic ueneri modestior
admittitur. Nec tamen aliter admittendus est etiam cle-
mentioris libidinis, quoniam multum refert naturaliter so-
pitem pecudis ingenium modica exercitatione concuti, at-
que excitari, uegetiorémque factum marem fœminæ inun-
gi, ut tacita quadam ui semina ipsa principijs agilioribus
figurentur. Mula autem non solum ex equa, & asino, sed
ex asina, & equo, itémq; onagro & equa generatur. Qui-
dam uerò non dissimulandi auctores, ut Marcus Varro, &
ante eum Dionysius, ac Mago prodiderunt, mularum fœ-
tus regionibus Africæ adeò non prodigiosos haberi, ut
tam familiares sint incolis partus earum, quàm sint nobis
equarum. Neque tamen ullum est in hoc pecore, aut ani-
mo, aut forma præstantius, quàm quod seminabit asinus:
quanquam possit huic aliquatenus comparari, quod pro-
generat onager, nisi & indomitum, & seruitio contumax
siluestri more, strigosum patris præferat habitum. Itaque
eiusmodi admissarius nepotibus magis, quàm filiis utilior
est. nam ubi asina, & onagro natus admittitur equæ, per gra

dus infracta feritate quicquid ex eo prouenit, paterna in
 formam, & modestiam, fortitudinem, celeritatemque auitam
 refert. Qui ex equo, & asina concepti generantur, quan-
 uis à patre nomen traxerint, quòd hinni uocantur, matri
 per omnia magis similes sunt. Itaque commodissimum est
 asinum destinare mularum generi seminando, cuius (ut di-
 xi) species experimento est speciosior. Veruntamen ab aspe-
 ctu non aliter probari debet, quàm ut sit amplissimum cor-
 poris, ceruice ualida, robustis ac latis costis, pectore muscu-
 loso, & uasto, feminibus lacertosis, cruribus compactis, co-
 loris nigri, uel maculosi. nam murinus cum sit in asino uul-
 garis, tum etiam non optime respondet in mula: neque nos
 uniuersa quadrupedis species decipiat, si qualem proba-
 mus, conspiciamus. Nam quemadmodum arietum, quæ sunt
 in linguis, & palatis maculæ, plerumque in uelleribus a-
 gnorū deprehenduntur: ita si discolores pilos asinus in pal-
 pebris, aut auribus gerit, sobolem quoque frequenter facit
 diuersi coloris, qui & ipse etiam si diligentissime in admis-
 sario exploratus est, sæpe tamen dominum decipit. nã in-
 terdum etiam citra prædicta signa dissimiles sui mulas
 fingit: quod accidere non aliter reor, quàm ut auitus color
 primordij seminis mistus reddatur nepotibus. Igitur qua-
 lem descripsi asellū, cum est à partu statim genitus, oportet
 matri statim subtrahi, & ignorantibus equæ subijci. Ea opti-
 me tenebris fallitur. nam obscuro loco partu eius admoto,
 prædictus quasi ex ea natus alitur. Cui deinde cū decem
 diebus insueuit equa, semper postea destinati præbet ube-
 ra. Sic nutritus admissarius equas diligere condiscit. In-
 terdum etiã, quanuis materno lacte sit educatus, potest à
 tenero conuersatus equis familiariter earum consuetudi-
 nem appetere. Sed non oportet minorem, quàm trimum

q. iij.

admitti. atque idipsum si concedatur, uere fieri conueniet, cum & defecto uiridi pabulo, & largo ordeo firmandus, nonnunquam etiam saluandus erit. Nec tamen tenere foeminae committetur. nam nisi prius ea marem cognouit, ad silientem admissarium calcibus proturbat, & iniuria depulsum etiam caeteris equis reddit inimicum. Id ne fiat, degener, & uulgaris asellus admouetur, qui sollicitet obsequia foeminae: neque is tamen inire sinitur. sed, si iam est equa ueneris patiens, confestim ab actio uiliore, pretioso mari iungitur. Locus est ad hos usus extructus (machinam uocant rustici) qui duos parietes aduerso cliuulo inaedificatos habet, & angusto intervallo sic inter se distantes, ne foemina conluctari, aut admissario ascendenti auertere se possit. Aditus est ex utraque parte, sed ab inferiore clatris munitus, ad quae capistrata imo cliuo constituitur equa, ut & prona melius ineuntis semina recipiat, & facilem sui tergoris ascensum ab editiori parte minori quadrupedi praebat: quae cum ex asino conceptum edidit, partu sequenti anno uacua nutrit: id enim utilius est, quam quod quidam faciunt: ut & foetam nihilominus admissio equo impleant. Annicula mula recte a matre repellitur, & amota montibus, aut feris locis pascitur, ut ungulas duret, sitque postea longis itineribus habilis. nam clitellis aptior mulus: illa quidem agilior: sed uterque sexus & uiam recte graditur, & terram commode proscindit, nisi pretium quadrupedis rationem rustici oneret, aut campus graui gleba robor a bouum deposcat.

De medicinis eorum. C A P. X X X V I I I.

Medicinas huius pecoris plerunque iam in alijs generibus edocui: propria tamen quaedam uitia mularum non omittam, quorum remedia subscripsi. Febrienti mularum cru-

da brassica datur. Suspiriosæ sanguis detrahatur, & cum sextario uini atque olei thuris semuncia, marrubij succus instar hemine mistus infunditur. Suffraginosæ ordeacæ farina imponitur, mox suppuratio ferro reclusa linamentis curatur: uel gari optimi sextarius cum libra olei per narrem sinistram demittitur. admisceturque huic medicamini trium, uel quatuor ouorum albus liquor separatis uittellis. Femina secari, & interdum inuri solent. Sanguis demissus in pedes, ita ut in equis emittitur: uel si est herba, quam ueratrum uocant rustici, pro pabulo cedit. Est uocatus $\alpha\mu\sigma$, cuius semen detritum, & cum uino datum prædicto uitio medetur. Macies & languor submouetur sæpius data potione, quæ recipit semunciam triti furfuris, omnique crudum, & tritæ myrrhæ pondus denarij. Hæc tria uino admiscantur, atque ita faucibus infunduntur. Sed & tussi, dolorique uentris eadem ista æquè medentur. Ad maciem nulla res tantum, quantum medica potest: ea herba uiridis nec tardè tamen arida fœni uice saginat iumenta: uerum modicè danda, ne nimio sanguine stranguletur pecus. Lassæ, & æstuantis mulæ adeps in fauces demittitur, merumque in os suffunditur. Cætera exequemur in mulis, sicut prioribus huius uoluminis partibus tradidimus, quæ curam bouum, equarumque continent.

245

q. iij.

L. IVNII MODERATI COLV.
MELLAE DE RE RVST. LIB. VII.

De asello.

CAP. I.

D E MINORE pecore dicturus, P. Silvine, principium tenebit minor Arcadiae, uilis hic, uulgarisque asellus, cuius plerique rusticarum rerum auctores in emendis, tuendisque iumentis praecipuam rationem uolunt esse, nec iniuria. Nam etiam eo rure, quod pasuo caret, contineri potest exiguo, et qualicumque pabulo contentus. Quippe uel folijs, spinisque, uel perticis salignis alitur, uel obiecto fasce sarmentorum. Paleis uero, quibus penè omnes regiones abundant, etiam gliscit. Tum imprudentis custodis negligentiam fortissime sustinet: plagarum, et penuriae tolerantissimus: propter quae tardius deficit, quam ullum aliud armentum. Nam laboris et famis maxime patiens, raro morbis afficitur. Huius animalis tam exiguae tutelae plurima, et necessaria opera supra proportionem respondent, tum et facilem terram qualis in Baetica, totaque Libye sit, leuibus aratris proscindat, et non nimio pondere uehicula trahat. Saepe etiam, ut celeberrimus poeta memorat,

-tardi costas agitator aselli

Vilibus aut onerat pomis, lapidèmq; reuertens

Incusum, aut atræ massam picis urbe reportat.

Iam uerò molarum, et conficiendi frumenti penè solennis est huius pecoris labor. Quare omne rus tanquam maxime necessarium desiderat asellum, qui, ut dixi, pleraque

utensilia & uehere in urbem, & reportare collo, uel dorso commode potest. Qualis autem species eius uel cura probatissima sit, superiore libro, cum de pretioso præciperetur, satis dictum est.

247

De ouibus emendis tuendisque. C A P. I I.

Post maiores quadrupedes ouilli pecoris secunda ratio est, quæ prima fit, si ad utilitatis magnitudinem referas. Nam id præcipue nos contra frigoris uolentiam protegit, corporibusque nostris liberaliora præbet uelamina. Tum etiam casei, lactisque abundantia non solum agrestes saturat, sed etiam elegantium mensas iucundis & numerosis dapibus exornat. Quibusdam uero nationibus frumenti expertibus uictum commodat, ex quo Nomadum, Getarumque plurimi γαλακτοπόται dicuntur. Igitur id pecus, quanuis mollissimum sit, ut ait prudentissimè Celsus, ualetudinis tutissimæ est, minimèque pestilentia laborat. Verum tamen eligendum est ad naturam loci: quod semper obseruari non solum in hoc, sed etiam in tota ruris disciplina Virgilius præcipit, cum ait:

Nec uerò terræ ferre omnes omnia possunt.

Pinguis, & campestris situs proceras oues tolerat: gracilis, & collinus quadratas: siluestris & montosus exiguas: pratis, planisque nonalibus tectum pecus commodissime pascitur. Idque non solum generibus, sed etiam coloribus plurimum refert. Generis eximij milesias, calabras, appulasque nostri existimabant, earumque optimas tarentinas. Nunc gallicæ pretiosiores habentur, earumque præcipue altinates. Item quæ circa Parmam, & Mutinam macris stabulantur campis. Color albus cum sit optimus, tum etiam est utilissimus, quod ex eo plurimi fiunt, neque hic ex alio. Sunt etiam suapte natura pretio commendabiles pullus, atque fuscus,

quos præbent in Italia Pollentia, in Bætica Corduba. Nec minus Asia rutilos, quos uocant ἐρυθροὺς. Sed & alias uarietates in hoc pecoris genere docuit usus exprimere. nam cum in municipium Gaditanum ex uicino Africæ miri coloris syluestres, ac feri arietes, sicut aliæ bestiae munera-rijs deportarentur, M. Columella patruus meus acris uir ingenij, atque illustris agricola quosdam mercatus in agros transtulit, & mansuefactos tectis ouibus admisit. Eæ primum hirtos, sed paterni coloris agnos ediderunt, qui deinde & ipsi Tarëtinis ouibus impositi, tenuioris uelleris arietes progenerauerunt. Ex his rursus quicquid conceptum est, maternam mollitiem, paternum, & auitum retulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunque speciem, quæ fuerit in bestijs, per nepotum gradus mitigata feritate, redijisse. Ad propositum reuertar. Ergo duo genera sunt ouilli pecoris, molle, & hirsutum. Sed in utroque uel emendo plura communia, quædam tamen sunt propria generosi, quæ obseruari conueniat. Communia in emendis gregibus ferè illa, si cædor lanæ maxime placet. nunquam candidissimos mares legeris: quoniã ex albo sæpe fuscus editur partus, ex erythræo uel pullo nunquam generatur albus.

248

De arietibus eligendis. C A P. I I I.

Itaque non solum ea ratio est probandi arietis, si uellere cædido uestitur, sed etiã si palatum, atque lingua concolor lanæ est. nã cū hæ corporis partes nigre, aut maculose sunt, pulla uel etiam uaria nascitur proles. idque inter cætera eximiè talibus numeris significauit idẽ, qui supra:

Illum autem, quanuis aries sit candidus ipse,

Nigra subest udo tantum cui lingua palato,

Reijce, ne maculis infuscet uellera pullis

Nascentum. - Una eadẽmque ratio est in erythræis

et nigris arietibus, quorum similiter (ut iam dixi) neutra
 pars esse debet discolor lanæ, multoq; minus ipsa uniuersitas
 tergoris maculis uariet. ideo nisi lanatas oues emi nõ
 oportet, quo melius unitas coloris appareat: quæ nisi præ
 cipua est in arietibus, paternæ notæ plerumque natis in
 hærent. Habitus autem maximè probatur, cū est altus, atque
 procerus, uentre promisso atque lanato, cauda longissima,
 densique uelleris, frõte lata, testibus amplis, intortis corni
 bus: non quia magis hic sit utilis (nam est melior mutilus
 aries) sed quia minime nocent. intorta potius, quàm surre
 cta, et patula cornua. quibusdam tamen regionibus, ubi
 cæli status uuidus, uento suisque est, capros et arietes opta
 uerimus uel amplissimis cornib⁹, quòd ea porrecta, altaq;
 maximã partem capitis à tempestate defendãt. Itaque si
 plerumque est atrocior hiems, hoc genus eligemus: si clemen
 tior, mutilum probabimus marem: quoniam est illud in
 commodum in cornuto, quòd cum sentiat se uelut quodam
 naturæ loco capitis armatum, frequenter in pugnam pro
 currit, et fit in foeminas quoque procacior. nam riuale
 lem (quanuis solus admissuræ non sufficit) uolentissime
 persequitur. nec ab alio tempestuum patitur iniri gre
 gem, nisi cum est fatigatus libidine. Mutilus autem, cum se
 tanquam exarmatum intelligat, nec ad rixam promptus
 est, et in uenere mitior. itaque capri, uel arietis petulci sæ
 uitiã pastores hac astutia repellunt: mensuræ pedalis robu
 stam tabulã configunt aculeis, et aduersam fronti corni
 bus religant. ea res ferum prohibet à rixa, cum stimulatũ
 suo icũ ipsam se sauciat. Epicharmus autem Syracusanus,
 qui pecudũ medicinas diligentissimè conscripsit, affirmat
 pugnacem arietem mitigari terebra secundũ auriculas fo
 ratis cornibus, quã curuantur in flexu. Eius quadrupedis

ætas ad progenerandum optima est trima: nec tamen in-
 habilis usque in annos octo. Fœmina post bimatum marita-
 ri debet. Iuuenis que habetur quinquennis: fatiscit post an-
 num septimum. Igitur, ut dixi, mercaberis oues intonsas:
 uariam, & canam comam improbabis, quòd sit incerti co-
 loris. Maiorem trima dente minacem sterilem repudiabis.
 eliges bimam uasti corporis, ceruice proluxa, proluxi uilli,
 nec asperi, lanosi, & ampli uteri. nam uitandus est gla-
 ber, & exiguus. Atque hæc ferè communia sunt in com-
 parandis ouibus. Illa etiam tuendis humilia facere stabu-
 la, sed in longitudinem potius, quàm in latitudinem porre-
 cta, ut simul hieme calida sint, nec angustiae fœtus obli-
 dant. ea poni debent contra medium diem: nanque id
 pecus, quanuis ex omnibus animalibus uestitissimum, fri-
 goris tamen impatientissimum est, nec minus æstiu na-
 poris. itaque cohors clausa sublimi macerie præponi uesti-
 bulo debet, ut sit in eam tutus exitus æstiuandi. deturque
 opera, ne quis humor subsistat, ut semper quam aridissimis
 filicibus, uel culmis stabula constrata sint, quo purius, &
 mollius incubent fœtæ. Sint *quala mundissima, ne qua
 earum ualetudo, quæ præcipuè custodienda est, infestetur
 uligine. Omni autem pecudi larga præbenda sunt alime-
 ta. Nam uel exiguus numerus, cum pabulo satiatur, plus
 domino reddit, quàm maximus grex, si senserit penuriam:
 sequeris autem noualia non solùm herbida, sed quæ ple-
 runque uidua sunt spinis, utamurque sæpius auctoritate
 diuini carminis:

Si tibi lanitium curæ est, primùm aspera silua

Lappæque, tribulique absint.

Quoniam ea res, ut ait idem, scabras oues reddit, cum to-
 sis illotus adhæsit sudor: & hirsutis secuerunt corpora ue-

250
*caula

pres: cum etiam quotidie minuitur lana, quæ quanto prolixior in pecore concrefcit, tanto magis obnoxia est rubis, quibus uelut hamus inuncata à pascentiũ tergoribus auellitur: melle uerò pecus etiam uelamen, quo protegitur, amittit, atque id nõ paruo sumptu reparatur: inter auctores ferè constat primũ esse admissuræ tempus uernũ pãrilibus, si sit ouis matura: sin uerò foeta circa Iulium mensem. Prius tamen haud dubie probabilius, ut messem uindemia, fructum demde uineaticum foetura pecoris excipiat, & totius autumnii pabulo satiatus agnus ante mœstiam frigorũ, atque hiemis ieiuniũ confirmetur. Nam melior est autumnalis uerno, sicut ait uerissimè Celsus, quia magis ad rem pertinet, ut ante æstiuum quàm hibernum solstitiũ cõualescat: solisque ex omnibus animalibus bruma commodè nascitur: ac si res exigit, ut plurimi mares progenerandi sint, Aristoteles uir calidissimus rerum naturæ præcipit admissuræ tempore obseruare siccis diebus halitus septentrionales, ut contra uentum gregem pascamus, & eum spectans admittatur pecus: at si foeminae generandæ sunt, austrinos flatus captare, ut eadem ratione, matrices ineãtur. Nam illud, quod priore libro docuimus ut admissarij dexter, uel etiam sinister uinculo testiculus obligetur, in magnis gregibus operosum est. Post foeturam demde longinquæ regionis pascua petiturus opilio, ferè omnem sobolẽ pastioni reseruet suburbanæ: uillicus enim teneros agnos, dũ adhuc herbæ sunt expertes, lanio tradit, quoniã & paruo sumptu deuehũtur, & ijs sũmotis, fructus lactis ex matribus non minor percipitur. Sũmitti tamen etiã in uicinia urbis quandoque oportebit. Nã uernaculũ pecus peregrino lōge est utilius. Nec committi debet, ut totus grex effoetus senectute dominum destituat: cum præ

sertim boni pastoris uel prima cura sit annis omnibus in
 demortuarum, utiosarumque omnium locum totidem, uel etiam
 plura capita substituere: quonia[m] saepe frigorum, atque hie-
 mis saeuitia pastorem decipit, et eas oues interimit, quas il-
 le tempore autumni ratus adhuc esse tolerabiles, non summo-
 rat. quo magis etiam propter hos casus, nisi ualidissima, quae
 non comprehendatur hieme, nouaque pro genie repleatur nume-
 rus: quod qui faciet, seruare debebit, ne minori quadrimae,
 neue ei, quae excessit annos octo, prolem submittat: neutra
 enim aetas ad educandum est idonea: tum etiam quod ex
 uetere materia nascitur, plerumque congeneratum parentis
 senium refert. nam uel sterile, uel imbecillum est. Partus
 uero[m] incipientis pecoris non secus, quam obstetricum more
 custodiri debet: neque enim aliter hoc animal, quam mu-
 liebris sexus enititur, saepiusque etiam quanto est omnis ra-
 tionis ignarum, laborat in partu. quare ueterinariae medici-
 nae prudens esse debet pecoris magister, ut si res exigat, uel
 integrum conceptum, cum transuersus haeret locis geni-
 talibus, extrahat: uel ferro diuisum citra matris perni-
 ciam partum educat, quod Graeci uocant ἐμβρυον ἀνοσ. A-
 gnus autem, cum est editus, erigi debet, atque uberibus ad-
 moueri, tum etiam eius diductum os pressis humectare pa-
 pillis, ut condiscat maternum trahere alimentum. sed pri-
 us quam hoc fiat, exiguum emulgendum est, quod pasto-
 res colostram uocant: ea nisi aliquatenus emittitur, nocet
 agno: qui biduo quo natus est, cum matre clauditur, ut et
 ea partum suum foueat, et ille matrem agnoscere condi-
 scat. Mox deinde quandiu non lasciuit, obscuro, et calido
 septo custodiatur. postea luxuriantem uirgea cum compa-
 ribus area claudi oportebit, ne uelut puerili nimia exul-
 tatione macscat: cauendumque est, ut tenerior separetur a

validioribus, quia robustus angit imbecillum: satisque est mane prius quam grex procedat in pascua: deinde etiam crepusculo redeuntibus saturis ouibus admiscere agnos, qui cum firmi esse coeperint, pasceendi sunt intra stabulum cythiso, uel medica, tum etiam furfuribus, aut si permittit annonæ, farina ordeï, uel erui: deinde, ubi conualuerint, circa meridiem pratis, aut nonalibus uillæ contiguas matres ad-mouenda sunt, et à septo emittendi agni, ut condiscant foris pasce. De genere pabuli, ut et ante diximus, et nunc eorum, quæ ommissa sunt, meminimus, iucundissimas herbas esse, quæ aratro proficissis aruis nascantur: deinde quæ pratis uligine carentibus: palustres, siluestresque minimè idoneas haberi. nec tamen ulla sunt tam blanda pabula, aut etiam pascua, quorum gratia non exolescat usu continuo, nisi pecudum fastidio pastor occurrerit præbito sale, quod uelut ad pabuli condimentum per æstatem canali-bus ligneis impositum cum è pastu redierint oues, lambunt, atque eo sapore cupidinem bibendi, pascendique concipiunt. At contra penuriæ hiemis succurritur obiectis intra tectum per præsepia cibus: aluntur autem commodissimè repositis ulmeis, uel ex fraxino frondibus, uel autumnali fœno, quod cordum uocatur: nam id mollius, et ob hoc iucundius est, quam maturum. cythiso quoque et satina uicia pulcherrimè pasceuntur: necessariae tamen, ubi cætera defecerunt, etiam ex leguminibus paleæ. nam per se ordeï, uel fresa cum suis ualuulis faba, uel cicercula sumptuosior est, quam ut suburbanis regionibus exiguo pretio possit præberi: sed si uilitas permittit, haud dubie sunt optima. De temporibus autem pasceendi, et ad aquam ducendi per æstatem non aliter sentio, quam ut prodidit Maro:

Luciferi primo cum sidere frigida rura

*Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus herba.*

Inde ubi quarta sitim cæli collegerit hora,

Ad puteos, aut alta greges ad stagna-

Perducamus, medioque die, ut idem, ad uallem,

Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus

Ingentis tendit ramos, aut sicubi nigrum

Ilicibus crebris sacra nemus accubat umbra.

*Rursus deinde iam mitigato uapore compellantur ad a-
quam, etiam per æstatem id faciendum, & iterum ad pa-
sua producendum*

Solis ad occasum, cum frigidus æra uesper

Temperat, & saltus reficit iam rosida luna.

*Sed obseruandum est sidus æstatis per emersum Canicu-
læ, ut ante meridiem grex in occidentem spectans agatur,
& in eam partem progrediatur, post meridiem in orien-
tem: siquidem plurimum refert, ut pascentium capita sint
obuersa soli, qui plerumque nocet animalibus oriëte præ-
dicto sidere. Hieme, & uere matutinis temporibus intra
septem contineantur, dum dies aruis gelicidia detrahat: nã
pruinosa ijs diebus herba pecudi grauedinem creat, uen-
trëmque proluit: quare etiam frigidis, humidisque tempo-
ribus anni semel tantum ei potestas aquæ facienda est: tum
qui sequitur gregem circumspectus, ac uigilans (id quod omni-
bus & omnium quadrupedum custodibus præcipitur) ma-
gna clementia moderetur. Idemque duci propior quam do-
mino, & in cogendis, recipiendisque ouibus adclamatione,
ac baculo minetur: nec unquam telum emittat in eas: neque
ab his longius recedat: nec aut recubet, aut considat. nam
nisi procedit, stare debet, quoniam grex quidem custodis offi-
cium, sublimem, celsissimamque oculorum ueluti speculam*

desyderat, ut neque tardiores, & grauidas, dum cunctantur, neque agiles, & fœtas, dum procurrunt, separari à cæteris sinat, ne fur, aut bestia hallucinantem pastorem decipiat. Sed hæc communia ferè sunt in omni pecore ouillo. nunc quæ sunt generosi propria dicemus.

De ouibus tectis.

CAP. IIII.

Græcum pecus, quod plerique tarentinum uocant, nisi cum domini præsentia est, uix expedit haberi: siquidem & curam & cibum maiorem desyderat. nam cum sit uniuersum genus lanigerum cæteris pecudibus mollius, tum ex omnibus tarentinum est mollissimum, quod nullam domini, aut magistrorum inertiam sustinet, multoque minus auaritiam, nec æstus, nec frigoris patiens. Raro foris, plerunque domi alitur, & est auidissimum cibi, cui si detrahitur fraude uillici, clades sequitur gregem. Singula capita per hiemem recte pasuntur ad præsepia tribus ordeï, uel frescæ cum suis ualuulis fabæ, aut cicerculæ quatuor sextarijs, ita ut & aridam frondem præbeat, aut siccam, uel uiridem medicam, cythisumue, tum etiam cordi fœni septena pondus, aut leguminum paleas adfatim. Minimus agnis uendundis in hac pecude, nec ullus lactis reditus haberi potest. nã & qui summoneri debent, paucissimos post dies quàm editi sunt, immaturi ferè mactantur, orbæque natis suis matres alienæ soboli præbent ubera: quippe singuli agni binis nutricibus summittuntur, nec quicquam subtrahi summissis expedit, quo saturior lactis agnus celeriter confirmetur, & parta nutrici consociata minus laboret in educatione fœtus sui. quam ob causam diligenti cura seruandum est, ut & suis quotidie matribus, & alienis non amantibus, agni subruentur. Plures autem in eiusmodi gregibus, quàm in hirtis masculos enutrire oportet.

r.i.

tet: nã prius quàm fœminas inire possint mares castrati, cum bimatum expleuerit, enecantur: & pelles eorum propter pulchritudinem lanæ maiore pretio, quàm alia uel lera mercantibus traduntur. liberis autem campis, & omni surculo ruboque uacantibus ouem græcam pascere meminimus, ne, ut supra dixi, & lana carpatur, & tegumẽ. nec tamen ea minus sedulam curã foris, quia non quotidie procedit in pascua, sed maiorem domesticam postulat: nam sæpius detergenda & refrigerãda est: sæpius eius lana diducenda, uinoque & oleo insuccanda: nonnunquam etiam tota est eluẽda, si diei permittit apricitas: idq; ter anno fieri sat est. stabula uero frequenter euerrenda, & purganda, humórq; omnis urinae deuerrendus est, qui commodissime sicatur perforatis tabulis, quibus ouilia cõsternuntur, ut grex supercubet. nec tantum cœno, aut stercore, sed exitiosis quoque serpentibus tecta liberentur: quod ut fiat,

Disce & odoratam stabulis incendere cædrum,
Galbaneoque agitare graues nidore chelydros.

Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cælúmque exterrita fugit:

256

Aut tecto assuetus coluber. Quare, ut idem iubet,
-cape saxa manu, cape robora pastor,

Tollentemque minas, & sibila colla tumentem

Deijce. uel ne istud cum periculo facere necesse sit, muliebres capillos, aut ceruina sæpius ure cornua: quorum odor maxime non patitur stabulis prædictam pestem consistere. Tonsuræ certum tempus anni per omnes regiones seruari non potest: quoniam nec ubique tarde, nec celeriter æstas ingruit: & est modus optimus consyderare tempestates, quibus ouis neque frigus, si lanam detraxeris, neque æstum, si nõdum detonderis, sentiat. uerum ea quan-

docunque detonsa fuerit, ungi debet tali medicamine: succus excocti lupini, ueterisq; uini sex, & amurca pari mensura miscentur, eoque liquamine tonsa ovis imbuitur, atque ubi per triduum delibuto tergoe medicamina perberit, quarto die, si est uicinia maris, ad littus deducta mersatur: si minus est, cælestis aqua sub dio salibus in hunc usum durata paulum decoquitur: eaque grex perluitur. hoc modo curatum pecus anno scabrū fieri non posse Celsus affirmat: nec dubium est, quin etiam ob eam rem lana quoque mollior atque prolixior renascatur.

Medicinae pecoris ouilli.

CAP. V.

Et quoniam recensuimus cultum, curamque recte ualentium, nunc quemadmodum uitij, aut morbo laborantibus subueniendū sit, præcipiemus: quanquam pars hæc exordij penè tota iam exhausta sit, cum de medicina maioris pecoris priore libro disputaremus. quia cum sit ferè eadem corporum natura minorum, maiorūque quadrupedum, pauca, paruæque morborum & remediorum differentie possunt inueniri: quæ tamen quantulæcunque sint, non omittentur à nobis. Si ægrotat uniuersum pecus, ut & ante præcepimus, & nunc (quod remur esse maxime ²⁵⁷ salutare) iterum adseueramus in hoc casu, quod est remedium præsentissimum: pabula mutemus, & aquationes totius regionis, & alium quæramus statum cæli, curemūsq; si ex calore, & æstu concepta pestis inuasit, ut opaca rura: si inuasit frigore, ut eligantur aprica. sed modice ac sine festinatione persequi pecus oportebit, ne imbecillitas eius longis itineribus aggrauetur: nec tamen in totum pigre, ac segniter agere. nam quemadmodum fessas morbo pecudes uehementer agitare, & extendere non conuenit, ita conducit mediocriter exercere, & quasi torpentes ex-

r.ij.

citare, nec pati ueterno cōsenescere, atque extinguī. cum deinde grex ad locum fuerit perductus in laciniās colonis distribuatur. nam particulatim facilius quā uniuersus conualescit, siue quia ipsius morbi halitus minor est in exiguo numero, seu quia expeditius cura maior adhibetur paucioribus. Hæc ergo, & reliqua (ne nunc eadem repetamus) quæ superiore exordio percensuimus, obseruare debemus, si uniuersæ laborabūt: illa, si singulæ. Oues frequētius, quā ullum aliud animal infestantur scabie, quæ ferè nascitur, sicut noster memorat poeta,

-cum frigidus imber

Altius ad uuum persedit, & horrida cano

Bruma gelu. Vel post tonsuram, si remedium prædicti medicaminis non adhibeas, si æstiuum sudorem mari, uel flumine non abluas, si tonsuram gregem patiaris syluestribus rubis, ac spinis sauciari, si stabulo utaris, in quo mulæ, aut equi, aut asini steterunt: præcipuè tamen exiguitas cibi maciem, macies autem scabiem facit. hæc ubi cœpit irrepere, sic intelligitur: uitiosum locum pecudes aut morsu scalpunt, aut cornu, uel ungula tundunt, aut arbori adfricant, parietibusue detergent: quod ubi aliquam facientem uideris, comprehendere oportebit, & lanam diducere: nam subest aspera cutis, & uelut quædam prurigo, cui primo quoque tempore occurrendū est, ne totam progeniem coinquinet, & quidem celeriter, cum & alia pecora, tum præcipuè oves contagione uexentur. sunt autem complura medicamina, quæ idcirco enumerabimus, non quia cunctis uti necesse sit, sed quoniam nonnullis regionibus quædam reperiri nequeūt, ex pluribus aliquod inuentum remedio sit. Facit autem commode primū ea cōpositio, quam paulo antè demonstrauius, si ad fecem, &

amurcam, succumque decocti lupini misceas portione æqua detritum album elleborum. potest etiam scabriciem tollere succus viridis cicutæ: quæ uerno tempore, cum iam caulem nec adhuc semina facit, decisa contunditur, atque expressus humor eius fictili uase reconditur, duabus urnis liquoris, admisto salis torridi semodio. quod ubi factum est, oblitum uas in sterquilinio defoditur, ac toto anno firmi uapore concoctum, mox promitur: tepesactumque medicamentum linitur scabræ parti, quæ prius aspera testa, uel pumice defricta redulceratur. eidem remedio est amurca duabus partibus decocta: item uetus hominis urina testis candentibus inusta. quidam tamen hæc ipsam subiectis ignibus quinta parte minuunt, admiscuntque pari mensura succum viridis cicutæ: deinde figularibus tritis, & picis liquidæ, & fricti salis singulos sextarios infundunt. facit etiam sulfuris triti, & picis liquidæ modus æqualis igne lento coactus. sed Georgicum carmen affirmat, nullam esse præstantiorem medicinam,

Quàm si quis ferro potuit rescindere summum
Ulceris os: alitur uitium, uiuítque tegendo.

Itaque reserandum est, & ulcera medicamentis curadum. 259
Subijcit deinde æquè prudenter, febricitantibus ouibus de talo uel inter duas ungulas sanguinem emitti oportere: nã plurimum id quidem

Profuit incensos æstus auertere, & inter

Ima ferire pedis salientem sanguine uenam.

Nos etiam sub oculis, & de auribus sanguinem detrahimus. Clauis quoque dupliciter infestant ouem, siue cum subluuies, atque intertrigo in ipso discrimine ungulæ nascitur: seu cum idem locus tuberculum habet, cuius media ferè parte canino similis extat pilus, eiq; subest uermiculus.

r. iij.

Subluuies, & intertrigo pice per se liquida, uel alumine
 & sulfure, atque aceto mistis rite eruentur, uel tenero pu-
 nico malo, prius quàm grana faciat, cum alumine pmsi-
 to, superfusóque aceto, uel æris ærugine infriata, uel com-
 busta galla cum austero uino leuigata, & superposita. tu-
 berculum, cui subest uermiculus, ferro quam acutissime
 circumsecari oportet, ne, dum amputatur etiam, quod in-
 fra est, animal uulneremus: id enim cum sauciatur, uene-
 natam saniem mittit, qua respersum uulnus ita insanabi-
 le facit, ut totus pes amputandus sit: & cum tuberculum
 diligenter circuncideris, candens seuum uulneri per ar-
 dentem tedam instillato. Ouem pulmonariam similiter ut
 suem curari conuenit, inserta per auriculam, quam uete-
 rinarij consilignem uocant: de ea iam diximus, cum ma-
 ioris pecoris medicinam tradidimus. sed is morbus æstate
 plerunque concipitur, si defuit aqua, propter quod uapo-
 ribus omni quadrupedi largius bibendi potestas danda
 est. Celso placet, si est in pulmonibus uitiũ, acris aceti tan-
 tum dare, quantũ ouis sustinere possit: uel humane ueteris
 urinae tepesactæ triũ heminarum instar per sinistraẽ narẽ
 260 corniculo infundere, atque axungia sextantem faucibus
 inserere. Est etiam insanabilis sacer ignis, quam pusulam
 uocant pastores: ea nisi compescitur intra primam pecu-
 dem, quæ tali malo correpta est, uniuersum gregem conta-
 gione prostermit: sic quidem quòd nec medicamentorum,
 nec ferri remedia patitur. nam penè ad omnem tactum
 excandescit: sola tamen ea fomenta non aspernatur lactis
 caprini, quod infusum tantum ualet, ut & blandiatur ig-
 neam sæuitiam, differens magis occidionem gregis, quàm
 prohibens. sed Aegyptiæ gentis auctor memorabilis Do-
 lus Mendesius, cuius commenta, quæ appellantur Græce

ἰπομνήματα, sub nomine Democriti falso produntur, cen-
 set propter hanc sæpius, ac diligenter ouium terga perspi-
 cere, ut si forte sit in aliqua tale vitium deprehensum, con-
 festim scrobem defodiamus in limine stabuli, & uiuam
 pecudem, quæ fuerit pusulosa, resupinam obruamus, patia-
 murque super obrutam meiere totum gregem, quòd eo fa-
 cto, morbus propulsetur. Bilis æstiuo tempore non minima
 pernicies potione depellitur humanæ ueteris urinæ, quæ
 ipsa remedio est etiam pecori arcuato. At si molesta pitui-
 ta est, cunelæ bubulæ, uel nepetæ syluestris surculi lana
 inuoluti naribus inseruntur, uersanturque donec sternu-
 tet ovis. Fracta pecudum non aliter, quàm hominum cru-
 ra sanantur, inuoluta lanis oleo, atque uino insuatis, &
 mox circumdatis ferulis conligata. Est etiam grauis perni-
 cies herbæ sanguinariæ, quam si pasta est ovis, toto uen-
 tre distenditur, contrahiturque, & spumam quandam te-
 nuem tetri odoris expuit. Celeriter sanguinem mitti oportet
 sub cauda in ea parte, quæ proxima est clunibus, nec
 minus in labro superiore uena soluenda est. Suspiriose la-
 borantibus, auriculæ ferro rescindendæ, mutandæque re-
 giones, quod in omnibus morbis, ac pestibus fieri debere
 censemus. Agnis quoque succurrendum est uel febricitan-
 tibus, uel ægritudine alia affectis: qui ubi morbo laborant, 261
 admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem trans-
 ferant. itaque separatim mulgendæ sunt oues, & cælestis
 aqua pari mensura lacti miscenda est, atque ea potio fe-
 bricitantibus danda. multi lacte caprino iisdem meden-
 tur, quod per corniculum infunditur faucibus. Est etiam
 mentigo, quam pastores ostiginem uocant, mortifera la-
 tentibus. ea plerunque fit, si per imprudentiam pastoris
 emissi agni, uel etiam hædi rosidas herbas depauerint,
 r.iiij.

quod minime committi oportet. Sed cum id factum est, uelut ignis sacer, os atque labra foedis ulceribus obsidet. Remedio sunt hyssopus, et sal æquis ponderibus contrita. nam ea mistura palatum, atque lingua, totumque os perfricatur. mox ulcera lauantur aceto, et tunc pice liquida, cum adipe suillo perlinuntur. Quibusdam placet æruginis tertiam partem duabus ueteris axungie portionibus commiscere, tepefactoque uti medicamine. Nonnulli folia cupressi trita miscent aquæ, et ita perluunt ulcera, atque palatum. Castrationis autem ratio iam tradita est. neque enim alia in agnis, quam in maiore quadrupede seruat.

De caprino pecore.

C A P. VI.

Et quoniam de ouuario satis dictum est, ad caprinum pecus nunc reuertar. Id autem genus dumeta potius, quam campestem situm desiderat: asperisque etiam locis, ac siluestribus optime pascitur. Nam nec rubos auersatur, nec uepribus offenditur, et arbusculis, frutetisque maxime gaudet. ea sunt arbutus, atque alaternus, cythisisque agrestis, nec minus ilignei, querneique frutices, qui in altitudinem non profiliunt. Caper, cui sub maxillis binæ uerruculae collo dependent, optimus habetur, amplissimi corporis, cruribus crassis, plena et breui ceruice, flaccidis et prægrauantibus auribus, exiguo capite, nigro, densoque, et nitido, atque longissimo pilo. nam et ipse tondetur

Usus in castrorum, ac miseris uelamina nautis.

Est autem mensium septem satis habilis ad procreandum: quoniam immodicus libidinis, dum adhuc uberibus alitur, matrem stupro superuenit, et ideo celeriter, et ante sex annos consenescit, quod immatura ueneris cupidine primis pueritiæ temporibus exhaustus est. itaque quinquennis parum idoneus habetur foeminis implendis. Ca-

pellâ præcipuè probatur simillima hircò , quem descripsi-
mus, si etiam est uberis maximus, & lactis abundantissimi.
Hâc pecudem mutilam parabimus quieto cæli statu. nam
procelloso atque imbrifero cornuta semper. Nam & omni
regione maritos gregum mutilos esse oportebit : quoniam
cornuti ferè perniciosi sunt propter petulantiam. Sed nu-
merum generis huius maiorem, quàm centum capitum sub
uno clauso non expedit habere, cum lanigeræ melle pari-
ter commodè stabulentur. Atque ubi capræ primum compa-
rantur, melius est unum gregem totum, quàm ex pluribus
particulatim mercari, ut nec in pastione separatim laci-
niæ deducantur, & in caprili maiore cõcordia quiete con-
sistant. Huic pecudi nocet æstus, sed magis frigus, & præ-
cipuè foetæ, quæ gelicidio hyemis conceptum fecit. Nec ta-
men ea sola creant abortus, sed etiam glans cum citra sa-
tietatem data est. Itaque nisi potest affatim præberi, non
est gregi permittenda. Tempus admissuræ per autumnum
ferè ante mensem Decembrem præcipimus, ut propin-
quante uere, geminantibus frutetis, cum primum siluæ no-
ua germinant fronde, partus edatur. Ipsum uerò caprile
uel naturali saxo, uel manu constratum eligi debet, quoniã
huic pecori nihil substernitur. Diligensque pastor quoti-
die stabulum conuertit, nec patitur stercus, aut humorem
consistere, lutumue fieri, quæ cuncta sunt capris inimica.
Parit autem, si est generosa proles, frequenter duos, non-
nunquam trigeminos. Pessima est foetura cum matres bi-
mæ, ternos hœdos efficiunt. Qui ubi editi sunt, eodem mo-
do, quo agni educantur, nisi quòd magis hœdorum lasci-
uia compescenda, & arctius cohibenda est. Tum super la-
ctis abundantiam samera, uel cythisus, aut edera præben-
da, uel etiam cacumina lentisci, aliæque tenues frondes

obijciendæ sunt. sed ex geminis singula capita, quæ uidentur esse robustiora, in supplementum gregis reseruantur, cætera mercantibus traduntur. Anniculæ uel bimæ capellæ (nam utraque ætas partum edit) submitti hoc dum non oportet. neque enim educare, nisi trima debet. Sed anniculæ confestim depellenda soboles, bimæ tandiu admittenda, dum possit esse uendibilis. nec ultra octo annos matres seruandæ sunt, quòd assiduo partu fatigatæ steriles existant. Magister autem pecoris acer, durus, strenuus, laboris patientissimus, alacer atque audax esse debet, & qui per rupes, per solitudines, per uepres facile uadat, & non ut alterius generis pastores sequatur, sed plerunque ut antecedit gregem. quare eum esse maxime strenuum opus est. Capellæ, dum dumeta pascunt, capris cedunt, subinde quæ cedit compesci debet, ne procurrat. sed placide ac lente pabuletur, ut & largi sit uberis, & non strigosissimi corporis.

De medicina caprarum.

CAP. VII.

Alia nanque genera pecorum, cum pestilentia uexantur, prius morbo & languoribus marcescunt, solæ capellæ quamuis optimæ atque hilares subito concidunt, uelut aliqua ruina gregatim prosternantur. id accidere maxime solet ubertate pabuli. Quamobrè statim cum unam, uel alteram pestis perculit, omnibus sanguis detrahendus. Nec tota die pascendæ, sed medijs quatuor horis intra septa claudendæ. Sin alius languor infestat, pabulo medicantur arundinis, & albæ spinæ radicibus, quas cum ferreis pilis diligenter contuderimus, admiscemus aquam pluuialem, solamque potandam pecori præbemus. Quòd si ea res ægritudinem non depellit, uendenda sunt pecora. uel si neq; id contingere potest, ferro necanda, saliendaq;. Mox interposito

spatio conueniet alium gregem reparare. nec tamen antequam pestilens tempus anni, siue id fuit hyemis, uertatur æstate: siue autumnus, uere mutetur. Cum uero singulæ domo laborabunt, eadem remedia, quæ etiam omnibus adhibebimus. nã cum distendetur aqua cutis, quod uitiũ Græci uocant ὑδρωπία, sub armo pellis leuiter incisa perniciosum transmittet humorem, tum factum uulnus picæ liquida curetur. Cum effætæ loca genitalia tumeant, aut secundæ non respõderint, defruti sextarius, uel cū id defuerit, boni uini tantundem faucibus infundatur, & naturalia cerato liquido repleantur. Sed ne nunc singula persequar, sicut in ouillo pecore prædictum est, caprino medebimur.

Casei faciendi ratio.

CAP. VIII.

Casei quoque faciendi non erit omittenda cura, utique longinquis regionibus, ubi mulctram deuehere non expedit. Is porro si tenui liquore conficitur, quam celerime uendendus est, dum adhuc uiridis succum retinet: si pingui, & opimo, longiorem patitur custodiam. sed lacte fieri debet sincero & quam recentissimo. nam requietum, uel mistum celeriter a corem concipit. id plerunque cogi agni, aut hœdi coagulo, quamuis possit & agrestis cardui flore conduci, & seminibus gneti, nec minus ficulneo lacte, quod emittit arbor, si eius uirentẽ saucies corticem. Verum optimus caseus est, qui exiguũ medicaminis habet. minimum autem coagulũ recipit sinum lactis argentei pondus denarij. Nec dubium quin fici ramulis glaciatus caseus iucundissime sapiat. Sed mulctra, cum est repleta lacte non sine tepore aliquo debet esse. nec tamen admouenda est flammis, ut quibusdam placet, sed haud procul igne constituenda, & confestim cum concreuit, liquor in fiscellas aut in calathos, uel formas transferendus est. nã maxime refert

primo quoque tempore serum percolari, & à concreta ma-
 teria separari. Quam ob causam rustici nec patiuntur
 quidem sua sponte pigro humore defluere, sed cum paulò
 solidior caseus factus est, pondera superponunt, quibus ex-
 primatur serum: deinde ut formis, aut calathis exemptus
 est, opaco, ac frigido loco, ne possit vitari, quamvis mun-
 dissimis tabulis componitur, aspergitur tritis salibus, ut
 exudet acidum liquorem: atque ubi duratus est, uehemen-
 tius premitur, ut conspissetur: & rursus torrido sale con-
 tingitur, rursusque ponderibus condensatur. Hoc cum per
 dies nouem factum est, aqua dulci eluitur, & sub umbra
 cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterum ca-
 seus contingat, & ut modice siccetur. deinde quo tenerior
 permaneat, clauso, neque uentis obnoxio loco stipatur per
 complura tabulata. Sic neque fistulosus, neque salsus, ne-
 que aridus prouenit. quorum uitiorum primū solet ac-
 cidere, si parum pressus: secundū, si nimio sale imbutus:
 tertium, si sole exustus est. Hoc genus casei potest etiā trans
 maria permitti. Nam is, qui recēs intra paucos dies absumi
 debet, leuiore cura conficitur: quippe fiscellis exemptus, in
 salem, muriāque demittitur, & mox in sole paulum sic-
 catur. Nonnulli antequam pecus numellis inducant, uiri-
 des pineas nuces in mulētrā demittunt, & mox super eas
 emulgent, nec separant, nisi cum transierint in formas
 coactam materiam. Ipsos quidam uirides conterunt nu-
 cleos, & lacti permiscant, atque ita congelant. Sunt qui
 thymum contritum, cribrōque colatum cum lacte cogant.
 Similiter qualiscunque uelis saporis efficere possis, adiecto
 quod elegeris, condimēto. Illa uerò notissima est ratio faci-
 undi casei, quem dicimus manupressum. nāque is paulum
 gelatus in mulētra dum est tepefactus, rescinditur, & fer

uente aqua perfusus, uel manu figuratur, uel buxeis formis exprimitur. Est etiam non ingrati saporis muria perduratus, atque ita malini ligni, uel culmi fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

De subus, & eorum medicinis. CAP. IX.

In omni genere quadrupedum species maris diligenter eligitur, quoniam frequenter patri similior est progenies, quam matri. Quare etiam in suillo pecore probandi sunt totius quidam corporis amplitudine eximij, & qui quadrati potius, quam qui longi, aut rotundi sunt, uentre promisso, clunibus uastis, nec perinde cruribus aut unguis proceris, amplæ & glandulosæ ceruicis, rostris breuibus, & resupinis. maximèque quod ad rem pertinet, quam salacissimos oportet esse mares, qui & ab annicula ætate commode progenerant, dum quadrimum agant: possunt tamen etiam semestres implere fœminam. Scrofæ probantur longissimi status, & ut sint reliquis membris similes descriptis uerribus. Si regio frigida, & pruinosa est, quamdurissimæ, densæque, & nigrae setæ grex eligendus est si temperata, atque aprica, glabrum pecus, uel etiam pristinale albū potest pasci. Fœmina sus habetur ad partus edēdos idonea ferè usque in annos septem, quæ quanto fœcundior est, celerius senescit. Annicula non improbè concipit, sed iniri debet mense Februario. Quatuor quoque mensibus fœta, quinto parere: cum iam herbæ solidiores sunt, ut & firma lactis maturitas porcis contingat, & cum desierint uberibus ali, stipula pascantur, cæterisque leguminum caducis frugibus. Hoc autem fit longinquis regionibus, ubi nihil nisi submittere expedit. nam suburbanis lactens porcus ære mutandus est: sic enim mater non educando, labori subtrahitur, celeriusque iterum conceptum

* pistrinale

partum edet. I' dq; bis anno faciet. Mares, uel cum primum
 ineunt semestres, aut cum sæpius prognerauerunt, trimi
 aut quadrimi castrantur, ut possint pinguescere. Fœminis
 quoque uulvæ ferro exulceratur, & cicatricibus claudun-
 tur, ne sint genitales. quod facile non intelligo, quæ ratio
 compellat, nisi penuria cibi: nam ubi est ubertas pabuli,
 submittere prolem semper expedit. Omnem porro situm
 ruris pecus hoc usurpat: nam & montibus, & campis com-
 mode pascitur, melius tamen palustribus agris, quàm si-
 tientibus. Nemora sunt conuenientissima, quæ uestiuntur
 quercu, subere, fago, cerris, ilicibus, oleastris, tamaricibus,
 corylis, pomiferisq; siluestribus, ut sunt albæ spinæ, Græ-
 cæ siliquæ, iuniperus, lotos, pinus, cornus, arbutus, prunus,
 & paliurus, atque achrades pyri. Hæc enim diuersis
 temporibus mitescunt, ac penè toto anno gregem saturat.
 At ubi penuria est arborum, terrenum pabulum conse-
 ctabimur, & siccum limosum præferemus, ut paludem ri-
 mentur, effodiântque lumbricos, atque in luto uoluentur,
 quod est huic pecori gratissimum, quin etiam ut aquis ab-
 uti possint: nanq; & id fecisse maxime per æstatem pro-
 fuit, & dulces eruisse radículas aquatilis siluæ, tanquam
 scirpi, iuncique, & degeneris arūdinis, quam uulgus can-
 nam uocat: nam quidem cultus ager opimas reddit sues,
 cum est graminosus, & pluribus generibus pomorum
 consitus, ut per anni diuersa tempora, mala, pruna, pyrū,
 268 multiformes nuces ac ficum præbeat. nec tamen propter
 hæc parçetur horreis: nam sæpe de manu dandum est, cum
 foris deficit pabulum, propter quod plurima glans uel ci-
 sternis in aquam, uel fumo tabulatis recondenda est. Fa-
 bæ quoque, & similium leguminum, cum uilitas permittit,
 facienda est potestas, & utique uere, dum adhuc lactant.

Viridia pabula suis plerūque nocent: itaque mane priusquam procedāt in pascua, conditiuis cibis sustinēdæ sunt, ne immaturis herbis citetur alius, eoque uitio pecus emacietur. nec ut cæteri greges uniuersi claudi debent, sed per porticus haræ faciendæ sunt, quibus aut à partu, aut etiam prægnantes includantur. nam præcipue sves cateruatim atque incōditæ, cum sint pariter incluse super alias aliæ cubant, & foetus elidunt. Quare, ut dixi, iunctæ parietibus haræ construendæ sunt in altitudinem pedum quatuor, ne sus trāsire septa queat: nam contegi non debet, ut à superiore parte custos numerū porcorum recenset, & si quem decumbens mater oppresserit, cubanti subtrahat. Sit autem uigilans, impiger, industrius, nauus omnium, quas pascit. Et matricum, & iuniorum meminisse debet, ut uniuscuiusque partum consideret. Semper obseruet enitentem: claudatque ut in hara foetum edat. Tū denotet protinus quōtque & quales sint nati, & curet maxime nequis sub nutrice aliena educetur: nam facillime porci, si euaserint haram, miscent se, & scrofa cum decubuit, æque alieno, ac suo præbet ubera. Itaque porculatoris maximum officium est, ut unamquamque cum sua prole claudat, qui si memoria deficitur, quo minus agnoscat cuiusque progeniem, pice liquida eadem notam scrofæ, & porcis imponat, & siue per literas, siue per alias formas unūquenque foetum cum matre distinguat: nam in maiore numero diuersis notis opus est, ne confundatur memoria custodis. Attamen quia id facere gregibus amplis uidetur operosum, commodissimum est haras ita fabricare, ut limen earum in tantam altitudinem consurgat, quantum possit nutrix euadere, lactens autem supergredi non possit. Sic nec alienus irrepit, & in cubili suam quisque matrem

nidus expectat, qui tamen non debet octo capitum numerum excedere. non quin ignorem fecunditatem scrofarum maioris esse numeri, sed quia celerrime fatiscit, quæ plures educat, atque eæ quibus partus summittitur, cocto sunt ordeo sustinendæ, ne ad maciem summam perducantur, et ex ea ad aliquam perniciem. Diligens autem porculator frequenter suile conuerrat, et sæpius haras. nam quamuis prædictum animal in pabulationem spurcè uersetur, mundissimum tamen cubile desiderat. Hic ferè cultus est suilli pecoris recte ualentis.

De medicina suum.

CAP. X.

Sequitur ut dicamus, quæ sit cura uitiosi. Febricitantium signa sunt, cum obstipæ sues transuersa capita ferunt, ac per pasua subito cum paululum procurrerunt, consistunt, et uertigine correptæ concidunt. Earum notanda sunt capita, quam in partem proclinentur, ut ex aduersa parte de auricula sanguinem mittamus. item sub cauda duobus digitis à clunibus intermissis uenâ feriamus, quæ est in eo loco satis ampla, eamque sarmento prius oportet uerberari, deinde ab ictu uirgæ tumentem ferro rescindi, detractoque sanguine colligari saligneo libro, uel etiam ulmeo. Quod cum fecerimus, uno aut altero die sub tecto pecudem continebimus, et aquam modice calidam quantam uolent, farinæque ordeacæ singulos sextarios præbebimus. Strumosis sub lingua sanguis mittendus est, qui cum profluxerit, sale trito cum farina triticea confricari totum os conueniet. Quidam præsentius putant esse remediū cum per cornu singulis ternos cyathos gari demittunt. deinde fissas taleas ferularū lineo funiculo religant: et ita collo suspendunt, ut strumæ ferulis contingantur. Nauseantibus quoque salutaris habetur eburnea scobis sale fricto, et fabæ

minutæ frescæ commista, ieiunisque prius quàm in pascua prodeant obiecta. Solet etiam uniuersum pecus ægrotare ita, ut emacietur, nec cibos capiat. productumque in pascua medio campo procumbat, & quodã ueterno pressum somnos æstiuo sub sole captet. quod cum facit, totus grex tecto clauditur stabulo, atque uno die abstinetur potione, & pabulo: postridie radix anguinei cucumeris trita & commista cum aqua datur sitientibus: quam cum pecudes biberunt, nausea correptæ uomitant, atque expurgantur, omni que bile depulsa cicercula, uel faba, dura muria conspersa, deinde (sicut hominibus) aqua calida potanda permittitur. Sed cum omni quadrupedi per æstatem sitis sit infesta, tum suillo maxime est inimica: quare non ut capellam, uel ouem, sic & hoc animal bis ad aquam duci præcipimus: sed si fieri potest, iuxta flumen, aut stagnum per ortum Caniculæ detineri: quia cum sit æstuosissimum, non est contentum potione aquæ, nisi obesam illuue, atque distentam pabulis aluum demerserit, ac refrigerauerit: nec ulla re magis gaudet, quàm riuus, atque cœnoso lacu uolutari. Quòd si locorum situs repugnat, ne ita fieri possit, puteis extracta & large canalibus immissa præbenda sunt pocula, quibus nisi affatim satientur, pulmonariæ fiunt. I'que morbus optime sanatur auriculis inserta consiligne: de qua radicu-la diligenter, ac sæpius iam locuti sumus. Solet etiam uitiosi splenis dolor eas infestare, quod accidit, cum siccitas magna prouenit, & ut Bucolicon loquitur poema,

Strata iacent passim sua quæque sub arbore poma.

274

Nam pecus insatiabile est, sues enim, dũ dulcedinem pabuli consecretantur, supra modum æstate splenis incremento laborant. Cui succurritur, si fabricentur canales ex tamaricibus, & rusco, repleanturque aqua, & deinde sitienti-

s.i.

bus admoueantur. quippe ligni succus medicabilis, epotus intestinum tumorem compescit.

De castratione suum.

C A P. XI.

Castrationis autem in hoc pecore duo tempora seruantur, ueris, et autumnis: et eius administrandæ duplex ratio. prima illa quam iam tradidimus, cum duobus uulneribus impressis per unamquamque plagam singuli exprimuntur testiculi. altera est speciosior, sed magis periculosa, quam tamen non omittam. Cum uirilem partem unam ferro resectam detraxeris, per impressum uulnus scalpellum inserto, et mediam quasi autem, quæ interuenit duobus membris genitalibus, rescindito, atque unciis digitis alterum quoque testiculum educito: sic fiet una cicatrix adhibitis cæteris remedijs, quæ prius docuimus. Illud autem, quod pertinet ad religionem patris familias, non reticendum putauimus. sunt quædam scrofæ, quæ mandunt fœtus suos: quod cum fit, non habetur prodigium: nam sues ex omnibus pecudibus impatientissimæ famis sunt, ita ut aliquando si indigeant pabuli, non tantum alienam (si liceat) sobolem, sed etiam suam consumant. De armētis, cæterisque pecudibus, et magistris, per quos quadrupedum greges humana solertia domi forisque curantur, atque obseruantur (nisi fallor) satis accuratè disserui.

De canibus.

C A P. XII.

272

Nunc ut exordio priore sum pollicitus, de mutis custodibus loquar. quanquam canis falso dicitur mutus custos: nam quis hominum clarius, aut tanta uociferatione bestiam uel furem prædicat, quam iste latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis custos incorruptior? quis excubitor inueniri potest uigilantior? quis denique ultor, aut uindex constantior? quare uel in primis hoc a-

minimal mercari, tuerique debet agricola, quod & uillam,
 & fructus, familiamque, & pecora custodit. Eius autem pa-
 randi tuendique triplex ratio est. nanque unum genus ad-
 uersus hominum insidias eligitur, & id uillam, quaeque iun-
 cta sunt uillae, custodit. at alterum propellendis iniurijs ho-
 minum ac ferarum, & id obseruat domi stabulum, foris pe-
 cora pascentia. tertium uenandi gratia comparatur, idque
 non solum nihil agricolam iuuat, sed & auocat, desidemque
 ab opere suo reddit. De uillatico igitur, & pastorali dicendum
 est: nam uenaticus nihil pertinet ad nostram professionem.
 Villae custos eligendus est amplissimi corporis, uasti latra-
 tus, canorique, ut prius auditu maleficum, deinde etiam con-
 spectu terreat, & tamen nonnunquam, ne uisus quidem, hor-
 ribili fremitu suo fuget insidiantem. sit autem coloris unius,
 isque magis eligatur albus in pastorali, niger in uillatico:
 nam uarius in neutro est laudabilis. pastor album probat,
 quoniam est ferae dissimilis, magnoque opus interdum disci-
 mine est in propulsandis lupis sub obscuro mane uel etiam
 crepusculo, ne si non sit albo colore conspicuus, pro lupo ca-
 nem feriat. Villaticus, qui hominum maleficijs opponitur siue
 luce clara fur aduenerit, terribilior niger conspicitur, siue
 nocte, ne conspicitur quidem propter umbrae similitudi-
 nem: quamobrem tectus tenebris canis tutiorem accessum
 habeat ad insidiantem. probatur quadratus potius quam
 longus aut breuis, capite tam magno, ut corporis uideatur
 pars maxima, deiectis & propendentibus auribus, nigris
 uel glaucis oculis acri lumine radiantibus, amplo uiloso-
 que pectore, latis armis, cruribus crassis & hirtis, cauda
 breui, uestigiorum articulis & unguibus amplissimis, qui
 Graece δ'ραναί appellatur. Hic erit uillatici canis status prae-
 cipue laudandus. mores autem neque mitissimi, neque rur-

*sus truces, atque crudeles, quòd illi furem quoque adulan-
 tur, hi etiam domesticos inuadunt: satis est seueros esse, nec
 blandos, ut nonnunquam etiam conseruos iratius intueā-
 tur, semper excandescant in exteros. Maxime autem debēt
 in custodia uigilaces conspici, nec erronei, sed assidui, et ar-
 cunspecti magis, quàm temerarij: nam illi nisi quod certum
 cōpererunt, non indicāt: hi uano strepitu, et falsa suspicio-
 ne concitantur. Hæc idcirco memoranda credidi, quia non
 natura tantum, sed etiam disciplina mores facit, ut cum e-
 mendi potestas fuerit, eiusmodi probemus, et cum educabi-
 mus domi natos, talibus institutis formemus. Nec multū re-
 fert an uillatici corporibus graues, et parum ueloces sint:
 plus enim cominus, et in gradu, quàm eminus, et in spa-
 tioso cursu facere debent: nam semper circa septa, et in-
 tra ædificium consistere, imo ne longius quidem recedere
 debent, satisque pulchre funguntur officio, si et aduenien-
 tem sagaciter adoriuntur, et latratu conterrent: nec pa-
 tiuntur propius accedere, uel constantius appropinquan-
 tem uiolenter inuadunt. primū est enim non adtentari, se-
 cundū est lacessitum fortiter, et perseuerāter uindicari. At
 que hæc de domesticis custodibus, illa de pastoralibus. Pe-
 cuarius canis neque tam strigosus, aut pernix debet esse,
 quàm qui damas, ceruósque, et uelocissima sectatur ani-
 lia, nec tam obesus, aut grauis, quàm uillæ, horreique custos:
 sed et robustus nihilominus, et aliquatenus promptus, ac
 strenuus, quoniam et ad rixam, et ad pugnam, nec mi-
 nus ad cursum comparatur, cum et lupi repellere insidias,
 et raptorem ferum consequi fugientem, prædam excute-
 re, atque auferre debeat. quare status eius longior, produ-
 ctiorque ad hos casus magis habilis est, quàm breuis, aut
 etiam quadratus: quoniam (ut dixi) nonnunquam necessi-*

tas exigit celeritate bestiam conſectandam: cæteri artus ſi-
 miles membriſ uillatici canis æque probantur. Cibaria fe-
 re eadem ſunt utrique generi præbenda. nam ſi tam laxa
 rura ſunt, ut ſuſtineant pecorum greges, omnes ſine discrimi-
 mine canes ordeacea farina cum ſero commode paſcit. ſi
 autem ſurculo conſitus ager ſine paſcua eſt, farreo, uel tri-
 ticeo pane ſatiandi ſunt, admiſto tamen liquore coctæ fa-
 bæ, ſed tepido: nam feruens rabiem creat. huic quadru-
 pedi neque fœminæ, neque mari, niſi poſt annum per-
 mittenda uenus eſt, quæ ſi teneris conceditur, carpit & cor-
 pus, & uires, animoſque degenerat. Primus effœtæ par-
 tus amouendus eſt, quoniam tiruncula nec recte nutrit, &
 educatio totius habitus aufert incrementum. Mares iuue-
 niliter uſque in annos decem prognerant: poſt id tempus
 ineundis fœminis non uidentur habiles, quoniã ſeniorum
 pigra ſoboles exiſtit. Fœminæ concipiunt uſque in annos
 nouem, nec ſunt utiles poſt decimum. Catulos ſex menſi-
 bus primis, dum corroborentur, emitti non oportet, niſi ad
 matrem luſus, ac laſciuiæ cauſa, poſtea & catenis per
 diem continendi, & noctibus ſoluendi, nec unquam eos, quo-
 rum generoſam uolumus indolem conſeruare, patiemur a-
 lienæ nutricis uberibus educari: quoniam ſemper & lac,
 & ſpiritus maternus longe magis ingenij, atque incremēta
 corporis auget. quòd ſi effœta lacte deficitur, caprinum ma-
 xime conueniet præberi catulis, dum ſiant menſium qua-
 tuor: nominibus autem non longiſſimis appellandi ſunt,
 quo celerius quiſque uocatus exaudiat: nec tamen breuioribus,
 quàm quæ duabus ſyllabis enuntientur, ſicuti Græ-
 cum eſt οὐλύξ, Latinum ferox: Græcum λάιον, Latinum
 celer: uel fœmina, ut ſunt Græca σπυδὴ, ἀλιη, ῥώμη: Latina
 lupa, cerna, tigris. Catulorum caudas poſt diem quadrage-
 ſ.iiij.

simum, quàm sint editi, sic castrare conueniet: nervus est, qui per articulos spinæ prorepit usque ad ultimam partem caudæ: is mordicus comprehensus, & aliquatenus editus abrumpitur: quo factò, neque in longitudinem cauda fœdum capit incrementum, & (ut plurimi pastores affirmant) rabies arcetur letifer morbus hunc generi.

De morbis & medicinis canum. CAP. XIII.

Fere autem per æstatem sic muscis aures canum exulcerantur, sæpe ut totas amittant: quod ne fiat, amaris nubicibus contritis liniendæ sunt. quòd si ulceribus iam præoccupatæ fuerint, coctam picem liquidã suillæ adipi vulneribus stillari conueniet. hoc eodem medicamine contacti ricini decidunt. nam manu non sunt uellendi, ne, ut ante prædixerã, faciant ulcera. Pulicosæ cani remedia sunt: sume cuminum tritum pari pondere, cum ueratro, aquaque mistum & inlinitum, seu cumeris anguinei succum: uel si hæc non sunt, uetus amurca per totum corpus infusa. Si scabies infestabit, cythisi, & sisami tantundem conterito, & cum pice liquida permisceto, uitiosãque partem linito: quod medicamentum putatur etiam hominibus esse conueniens. eadem pestis, si fuerit uehementior, cedrino liquore aboletur. reliqua uitia sicut in cæteris animalibus præcepimus curanda sunt. Hactenus de minore pecore. mox de uillaticis pastoribus, quæ continent uolucrũ, pisciumque, & syluestrium quadrupedum curam, sequenti uolumine præcipiemus.

LVCII IVNII MODERATI
COLVMELLAE DE RERV.
STICA LIBER VIII. 276

De villaticis pastionibus.

CAP. I.

V AE fere consummabant, Publi Silvine, ru-
ris exercendi, colendique scientiam, quæque
pecuarie negotiationis exigebat ratio, se-
ptem memorauimus libris. hic nunc sequen-
tis numeri titulum possidebit, nec quia pro-
ximam, propriamque rustici curam desiderent ea, quæ di-
cturi sumus, sed quia non alio loco, quam in agris, aut vil-
lis debeant administrari, & tamen agrestibus magis, quam
urbanis profint. quippe villaticæ pastiones, sicut pecuarie,
non minimam colono stipem conferunt, cum & auium ster-
core macerrimis vineis, & omni surculo atque aruo medeantur,
& eisdem familiarem focum, mensamque pretiosis da-
pibus opulentent: postremo uenditorum animalium pre-
tio villæ reditum augent. quare de hoc quoque genere pa-
stionis dicendum censui. Est autem id fere uel in uilla, uel
circa uillam. in uilla est, quod appellant Græci ὀρνιθῶνας,
καὶ περιερεῶνας, atque etiam cum datur liquoris facultas
ἰχθυοτροφῆα sedula cura exercentur. ea sunt omnia, ut
Latine potius loquamur, sicut auium cohortalium stabu-
la, nec minus earum, quæ conclauibus septæ saginantur,
uel aquatilium animalium receptacula. rursus circa uil-
lam ponuntur μελισσῶνες καὶ χηνοτροφῆα, quin etiam λαγο-
τροφῆα studiose administrantur, quæ nos similiter appel-
lamus apum cubilia, apiaria: uel nantium uolucrum, quæ
stagnis piscinisque lætantur, auitaria: uel etiam pecudum

277

f.iiij.

siluestrium, quæ nemoribus clausis custodiuntur, uiuaria.

*De gallinarum generibus, gallis cohortalibus paran-
dis, & nutriendis.*

C A P. II.

*Prius igitur de his præcipiam, quæ intra septa uillæ
pascuntur: ac de alijs quidem forsitan ambigitur, an sint
agrestibus possidenda: gallinarum uero plerunque agri-
colæ cura solennis est. Earum genera sunt uel cohortaliũ,
uel rusticarum, uel Africanarum. Cohortalis est auis, quæ
uulgo per omnes fere uillas conspicitur. Rustica, quæ non
dissimilis uillaticæ per aucupem decipitur: eaque pluri-
ma est in insula, quam nauæ in Ligustico mari sitam pro-
ducto nomine alitis Gallinariã uocitauerunt. Africana est,
quam plerique Numidicam dicunt, meleagridi similis, nisi
quòd rutilam galeam, & cristam capite gerit, quæ utra-
que sunt in meleagride cærulea. Sed ex his tribus generi-
bus cohortales fœminæ propriæ appellantur gallinæ, ma-
res autem galli, semimares capi, qui hoc nomine uocantur,
cum sint castrati, libidinis abolendæ causa. Nec tamen id
patiuntur amissis genitalibus, sed ferro candente calcari-
bus iniustis, quæ cum ignea ui consumpta sunt, facta ulcè-
ra dum consanescunt, figulari creta linuntur. Huius igitur
uillatici generis non spernendus est reditus, si adhibeatur
educandi scientia, quam plerique Græcorũ, & præcipue ce-
lebrauere Deliaci. sed & ij, quoniam procera corpora, &
animos ad prælia pertinaces requirebãt, præcipue Tana-
gricum genus, & Rhodium probabant, nec minus Chalci-
dicum & Medicum, quod ab imperito uulgo litera mutata
Melicum appellatur. nobis nostrum uernaculum maxime
placet. omisso tamen illo studio Græcorũ, qui ferocissimum
quenque alitẽ certaminibus, & pugnæ præparabant. nos
enim censemus instituire uectigal industrij patris familias*

non rixosarum auium lanistæ, cuius plerunque totum patrimonium pignus aleæ uictor gallinæus pycetes abstulit. Igitur cui placebit sequi nostra præcepta, cōsideret oportet primum quàm multas, & cuiusmodi parare debeat matrices: deinde qualiter eas tueri, & pascere: mox quibus anni temporibus earum partus excipere: tum demum ut incubent, & excludant efficere: postremò ut commodè puli educantur operam dare. his enim curis, & ministerijs exercetur ratio cohortalis, quam Græci uocant ὀρνιθοτροφία. Parandi autem modus est, ducentorum capitum, quæ pastoris unius curam dispendant: dum tamen anus sedula uel puer adhibeatur custos uagantium, ne obsidijs hominum, aut insidiosorum animalium diripiantur. Mercari porrò nisi fœcundissimas aues non expedit. eæ sint rubicundæ uel fuscæ plumæ, nigrisque pennis: ac si fieri poterit, omnes huius, & ab hoc proximi coloris eligantur. si n aliter, euitentur albæ, quæ ferè cum sint molles, ac minus uiuaces, tum ne fœcundæ quidem facillè reperiuntur: atque etiam conspicuæ, propter quod insigne candoris ab accipitribus, & aquilis sæpius abripiuntur. Sint ergo matrices probi coloris, robusti corporis, quadratæ, pectorosæ, magnis capitibus, rectis rutilisque cristulis, albis auribus, & sub hac specie quam amplissimæ, nec paribus unguibus: generosissimæque creduntur, quæ quinos habent digitos, sed ita ne cruribus emineant transversa calcaria. nam quæ hoc uirile gerit insigne, contumax ad concubitus dedignatur admittere marem, raròque fœcunda, etiam cum incubat, calcis aculeis oua perfringit. Gallinæos mares nisi salacissimos habere non expedit. atque in his quoque sicut in fœminis, idem color, idemque numerus unguium, status altior quæritur: sublimes, sanguineæque, nec obliquæ cristæ:

rauidi, uel nigrantes oculi: breuia, & adunca rostra: maxima, candidissimaque aures: paleae ex rutilo albicantes, quae uelut incanae barbae dependent: iuba deinde uariae, uel ex auro flauae, per colla ceruicisque in humeros diffuse: tum lata, & musculoſa pectora: lacertos aequè similes brachijs, alae tum procerissimae: caudae duplici ordine singulis utrinque prominentibus pinnis inflexae: quinetiam uasta foemina & frequenter horrentibus plumis hirta: robusta crura, nec longa, sed infestis uelut sudibus nocenter armata. Mores autem quanuis non ad pugnam, neque ad uictoriae laudem praeparantur, maximè tamen generosi probantur, ut sint elati, alacres, uigilaces, & ad saepius canendum prompti, nec qui facile terreantur: nam interdum resistere debent, & protegere coniugalem gregem: quin attollentem minas serpentem, uel aliud noxiu animal interficere. Talibus autem maribus quinae singulis foeminae comparantur: nam Rhodij generis, aut Medici propter grauitatem, neque patres nimis salaces, nec foecundae matres: quae tamen ternae singulis maritantur: & cum pauca oia posuerunt, inertes ad incubandū, multoque magis ad excludendum, raro foetus suos educant. Itaque quibus cordi est ea genera propter corporum speciem possidere, cum exceperunt oia generosarum, uulgaribus gallinis subiiciunt, & ab his exclusi pulli nutriuntur. Tanagrici plerunque Rhodijs, & Medicis amplitudine pares, non multum moribus a uernaculis distant, sicut & Chalcidici. Omnium tamen horum generu nothi sunt optimi pulli, quos conceptos ex peregrinis maribus, nostrates ediderunt. nam & paternam speciem gerunt, & salacitatem foecunditatemque uernaculam retinent. Pumiliones aues, nisi quem humilitas earum delectat, nec propter foecunditatem, nec propter alium redi-

tum nimium probo, tam hercule, quàm nec pugnacem, nec rixosæ libidinis marem. nam plerunque cæteros infestat, & non patitur iri fœminas, cum ipse pluribus sufficere non queat. Impedienda est itaque procacitas eius ampullaceo corio, quod cum in orbiculum formatum est, media pars eius rescinditur, & per excisam partem galli pes inseritur: eaque quasi compede cohibentur feri mores. Sed, ut proposui, iam de tutela uniuersi generis præcipiam.

De gallinarijs constituendis. CAP. III.

Gallinaria constitui debet parte villæ, quæ hibernum spectat orientem: iuncta sint ea furno, uel culinæ, ut ad auem perueniat fumus, qui est huic generi præcipuè salutaris. Totius autem officinæ, id est, ornithonis tres continuæ extruuntur cellæ, quarum, sicuti dixi, perpetua frons oriënti sit obuersa. In ea deinde fronte exiguus detur unus omnino aditus mediæ cellæ, quæ ipsa tribus minima esse debet in altitudinẽ, & quoquouersus pedes septem. in ea singuli dextro læuòque pariete aditus ad utraq; cellam faciendi sunt, iuncti parieti, qui est intrantibus aduersus. Huic autẽ focus applicetur tam longus, ut nec impediatur prædictos aditus, & ab eo fumus perueniat in utranque cellam: eaque longitudinis, & altitudinis duodenos pedes habeant, nec plus latitudinis, quàm media sublimitas. diuidantur tabulis, quæ supra se quaternos, & infra septenos liberos pedes habeant, quoniã ipsa singulos occupant. utraq; tabulata gallinis seruire debent, & ea paruis ab oriënti singulis illuminari fenestellis, quæ & ipsæ matutinum exitum præbeant auibus ad cohortẽ, nec minus uespertinum introitum. sed curandum erit, ut semper noctibus claudantur, quò tutius aues maneant. intra tabulata maiores fenestræ aperiantur, & eæ clatris muniãtur, ne possint noxia irrepere anima-

lia. sic tamen, ut illustria sint loca, quò commodius habitent. auariúsque subinde debet speculari aut incubantis, aut parturientis fœtus. nam etiã in ijs ipsis locis ita crassos parietes ædificare conuenit, ut excisa per ordinem gallinarum cubilia recipiant: in quibus aut oua edantur, aut excludãtur pulli: hoc enim & salubrius, & elegantius est, quàm illud, quod quidam faciunt, ut palis in parietes uehementer actis, uimineos qualos superimponant. siue autem parietibus, ita, ut diximus, cauatis, aut qualis uimineis, præponenda erunt uestibula, per quæ matricæ ad cubilia uel pariendi, uel incubandi causa perueniant. neque enim debent ipsis nidis inuolare, ne dum adsiliunt, pedibus oua confringant. Ascensus demde auibus ad tabulata per utrãque cellam datur iunctis parieti modicis asserculis, qui paulùm formatis gradibus asperantur, ne sint aduolantibus lubrici: sed ab cohorte forinsecus prædictis fenestellis scandulæ similiter iniungantur, quibus irrepant aues ad requiem nocturnam. maximè autem curabimus, & ut hæc auaria, & cætera, de quibus mox dicturi sumus, intrinsecus, & extrinsecus poliantur opere tectorio, ne ad aues feles habeant, aut coluber accessum, & æquè noxiæ prohibeantur pestes. Tabulatis insistere dormiẽtem auem non expedit, ne suo lædatur stercore, quod cum pedibus unctis adhæsit, podagram creat: ea pernicies ut euitetur, perticæ dolantur in quadrum, ne teres leuitas earum supersilientem uolucrum non recipiat: conquadratæ demde foratis duobus aduersis parietibus induuntur, ita ut tabulato pedalis altitudinis, & inter se bipedalis latitudinis spatium distent. Hæc erit cohortalis officinæ dispositio. cæterũ cohors ipsa, per quam uagantur, non tam stercore, quàm uligine careat: nã plurimum refert aquam non esse in ea nisi uno

loco, quam bibant, eamque mundissimam: nam stercorosa pituitam concitat, puram tamen seruare non possis, nisi clausam, uasis in hunc usum fabricatis. sunt autem, qui aut aqua replentur, aut cibo plumbei canales, quos magis utiles esse ligneos, aut fictiles compertum est: hi superpositis operculis clauduntur, & à lateribus super mediam partem altitudinis per spatia palmaria modicis forantur cauis, ita ut auis capita possint admittere: nam nisi operculis muniantur, quantulumcunque aquæ, uel ciborū inest, pedibus euertitur. sunt qui à superiore parte foramina ipsis operculis imponant, quod fieri non oportet: nã supersiliens auis proluue uentris cibos, & aquam conspurcat.

De cibarijs gallinarum. CAP. IIII.

Cibaria gallinis præbentur optima, pinsitum ordeum, & uicia, nec minus cicercula, tum etiam milium, aut panicum: sed hæc ubi uilitas annonæ permittit. ubi uerò ea est carior, excreta tritici minutè commodè datur: nam per se id frumentum, etiam quibus locis uilissimum est, nõ utiliter præbetur, quia obest auibus. potest etiam lolium decoctum obijci, nec minus furfures modicè a farina excreti, qui si nihil habent farris, non sunt idonei, nec tantum appetuntur. Ieiunis cythisi folia, seminàque maximè probantur, & sunt huic generi gratissima: neque est ulla regio, in qua non possit huius arbusculæ copia esse uel maxima. Vinacea quanuis tolerabiliter pascant, dari nõ debent, nisi quibus temporibus anni auis foetus non edit: nam & partus raro, & oua faciunt exigua. Sed cum plane post autumnum cessant à foetu, possunt hoc cibo sustineri. attamen quæcunque dabitur esca per cohortem uagantibus, die incipiente, & iam in uesperum declinante bis diuidēda est, ut & mane nõ protinus à cubili latius euagentur, & ante

283 crepusculum propter cibi spem temporius ad officinam redeant, possitque numerus capitum sæpius recognosci: nam uolatile pecus facile pastoris custodiam decipit. Siccus etiã puluis, & cinis ubicunque cohortem porticus, uel tectum protegit, iuxta parietes reponendus est, ut sit, quò aues se perfundant: nam his rebus plumam, pinnasque emundant: si modo credimus Ephesio Heracleto, qui ait sues cœno, cohortales aues puluere, uel cinere lauari. Gallina post primam emitti, & ante horam diei undecimam claudi debet: cuius uagæ cultus hic, quem diximus, erit: nec tamen alius clausæ, nisi quòd ea non emittitur, sed intra ornithonem ter die pascitur maiore mensura: nam singulis capitibus quaterni cyathi diurna cibaria sunt, cum uagis terni, uel bini præbeantur. Habere etiam clausam oportet amplum uestibulum, quò prodeat, & ubi apricetur: idq; sit retibus munitum, ne aquila uel actipiter inuolet, quas impensas, & curas nisi locis, quibus harũ rerum uigent pretia, non expedit adhiberi. Antiquissima est autem cū in omnibus pecoribus, tũ in hoc fides pastoris, qui nisi eã domino seruat, nullus ornithonis quæstus uincet impensas. De tutela satis dictum est: nunc reliquum ordinem prosequemur.

De seruandis, & supponendis ouis. CAP. V.

Confecta bruma parere ferè id genus auium consueuit. Atque earum, quæ sunt fœcundissimæ, locis tepidioribus circa Calen. Ian. oua edere incipiunt, frigidis autem regionibus eodem mense post Idus. Sed cibus idoneis fœcunditas earũ elicienda est, quo maturius partum edant. Optime præbetur ad satietatem ordeum semicoctum: nam & maius facit ouorũ incrementum, & frequentiores partus. sed is cibus quasi condiendus est interiectis cythisi folijs, ac semine eiusdem: quæ utraque maximè putatur augere fœ-

cunditatem auium. Modus autem cibariorum sit, ut dixi, magis binorum cyathorum ordeï: aliquid tamen admiscendum erit cythisi, uel si id non fuerit, uiciæ, aut mulij. Curæ autem debet esse custodi, cum parturient aues, ut habeant quammundissimis paleis constrata cubilia, eaque subinde conuertat, & alia stramenta quamrecentissima reponat: nam pulicibus, aliisque similibus animalibus replentur, quæ secum affert auis, cum ad idem cubile reuertitur. Assiduus autem debet esse custos, & speculari parietes, quod se facere gallinæ testantur crebris singultibus interiecta uoce acuta. Obseruare itaque dum edant ova, & confestim circumire oportebit cubilia, ut quæ nata sunt recolligantur, notenturque quæ quoque diè sint edita, ut quamrecentissima supponantur glorientibus: sic enim rustici appellant aues eas, quæ uolunt incubare. cætera uel reponantur, uel ære mutantur. aptissima porro sunt ad excludendum recentissima quæque. possunt tamen etiam requieta supponi, dum ne uetustiora sint, quam dierum decem. Fere autem, cum primum partum consummauerint, gallinæ incubare cupiunt ab Idibus Ianuarijs, quod facere non omnibus permittendum est: quoniã quidem nouellæ magis edendis, quam excubandis ouis utiliores sunt. inhibeturque cupiditas incubandi pinnula per nares traiecta. Veteranas igitur aues ad hanc rem eligi oportebit, quæ iã sæpius id fecerint: morésque earum maximè pernosci, quoniam aliæ melius excubant, aliæ editos pullos commodius educant. at è contrario quædam & sua, & aliena ova cominuunt, atque consumunt, quod facientem protinus submouere conueniet. Pulli autem duarum aut trium auium exclusi, dum adhuc teneri sunt, ad unam, quæ sit melior nutrix, transferri debent, sed primo quoque die, dum mater suos, &

285

alienos propter similitudinem dignoscere non potest. Veruntamen seruire oportet modum: neque enim debet maior esse quam triginta capitum. negant enim hoc ampliorum gregem posse ab una nutrir. Numerus ouorum, quæ subijciuntur, impar observatur, nec semper idem: nam primo tempore, id est mense Ianuario quindecim, nec unquam plura subijci debent: Martio XIX, nec his pauciora: unum et viginti Aprili: tota deinde æstate usque in calendas Octobris totidem. postea superuacua est huius rei cura, quod frigoribus exclusi pulli plerumque intereant. Plerique tamen etiam ab æstivo solstitio non putant bonam pullationem, quod ab eo tempore etiam si facilem educationem habent, iustum tamen non capiunt incrementum. Verum suburbanis locis, ubi à matre pulli non exiguis precijs ueneunt, nec plerumque intereunt, probanda est æstiva educatio. Semper autem, cum supponuntur oua, considerari debet, ut luna crescete à decima usque ad quintamdecimam id fiat. nam et ipsa suppositio per hos ferè dies est commodissima, et sic administrandum est, ut rursus cum excluduntur pulli, luna crescat. Diebus quibus animantur oua, et in speciem uolucrum conformantur, ter septenis opus est gallinaceo generi. at pauonino, et anserino, paulò amplius ter nouenis: quæ si quando fuerint supponenda gallinis, prius eas incubare decem diebus foetibus alienigenis patiemur. tum demum sui generis quatuor oua, nec plura quam quinque fouenda recipient. sed et hæc quammaxima: nam ex pusillis aues minutæ nascuntur. Cum deinde quis uolet quamplurimos mares excludi, longissima quæque, et acutissima oua subijciet: et rursus cum foeminas, quamrotundissima. Supponendi autem consuetudo tradita est ab ijs, qui religiosius hæc administrant eiusmodi: Pri-

num quàm secretissima cubilia eligunt, ne incubantes ma-
 trices ab alijs aubus inquietentur: deinde antequàm cõ-
 sternant ea, diligenter emundant, paleásque, quas substra-
 turi sunt, sulfure & bitumine, atque ardente teda per-
 lustrant, & expiatis cubilibus inijciunt, ita factis conca-
 uatis nidis, ne ab aduolantibus, aut etiam desilientibus
 euoluta decidant oua. Plurimi etiam infra cubilium stra-
 menta graminis aliquid, & ramulos lauri, nec minus al-
 lij capita cum clavis ferreis subijciunt: quæ cuncta reme-
 dia creduntur esse aduersus tonitrua, quibus uitiantur
 oua, pullique semiformes interimuntur antequàm toti par-
 tibus suis consumantur. Seruat autem qui subijcit, ne sin-
 gula oua in cubili manu componat, sed totum ouorum nu-
 merum in alueolum ligneum conferat: deinde uniuersum
 leniter in præparatum nidum trãssundat. Incuban-
 tibus autem gallinis iuxta ponendus est cibus, ut saturæ
 studiosius nidis immorentur, neue longius euagatæ refri-
 gerent oua, quæ quamuis pedibus ipsæ conuertant, auida-
 rius tamen cum desilierint matres, circumire debet, ac ma-
 nu uersare, ut æqualiter calore concepto facillè animentur.
 quinetiã si qua unguibus læsa, uel fracta sunt, ut remo-
 ueat. idque cum fecerit, die undeuigesimo animaduertat,
 an pulli rostellis oua percuderint, & auscultetur si pipi-
 ant: nam sæpe propter crassitudinem putaminum erũpe-
 re non queunt. Itaque hæretes pullos manu eximere oportebit,
 & matri fouedos subijcere, idque nõ amplius triduo
 facere: nam post unum & uigesimum diẽ silëtia oua carẽt
 animalibus: eaque remouenda sunt, ne incubans inani spe
 diutius detineatur effœta. Pullos autem non oportet singu-
 los, ut quisque natus sit tollere, sed uno die in cubili sinere
 cum matre, & aqua, ciboque abstinere, dũ omnes exclu-

287

dantur. Postero die, cum grex fuerit effœtus, hoc modo deponitur: Cribro uitiario, uel etiam loliario, qui iam fuerit in usu, pulli superponantur: deinde pulegij surculis fumigantur: ea res uidetur prohibere pituitam, quæ celerrimè teneros interficit. Post hæc cauea cum matre claudendi sunt, & farre ordeaceo cum aqua incocto: uel ad oreo farre uino resperso modicè alendi. nam maximè cruditas uitanda est: & ob hoc tertia die cauea cū matre continendi sūt, priusque, quàm emittantur ad recentem cibum, singuli tētandi, nequid hesterni habeant in gutture. nam si uacua non est in gluuies, cruditatem significat, abstinereque debent, dum concoquant. Longius autem non est permittendum teneris euagari, sed circa caueam continendi sunt, & farina ordeacea pascendi, dum corroborentur. cauedūmque ne à serpentibus adflentur, quarum odor tam pestilens est, ut interimat uniuersos: id nitatur sæpius incenso cornu ceruino, uel galbano, uel muliebri capillo: quorum omniū ferè nidoribus prædicta pestis submouetur. Sed & curandum erit, ut tepidè habeantur: nam nec calorē, nec frigus sustinent, optimūmque est infra officinam clausos haberi cum matre, & post quadragesimum diem potestatem uagandi fieri. Sed primis quasi infantiae diebus pertractandi sunt, plumulæque sub cauda clunibus detrahendæ ne stercore coinquinatæ durecant, & naturalia præcludāt. Quod quāuis caueatur, sæpe tamen euenit, ut aluus exitum non habeat: itaque pinna pertūditur, & iter digestis cibus præbetur. Sed & iam ualidioribus factis, atque ipsis matribus etiam uitanda pituitæ perniciēs erit. quæ ne fiat, mundissimis uasis, & quam purissimā præbebimus aquam: nec minus gallinaria semper fumigabimus, & emundata stercore liberabimus. Quod si tamen

pestis peruasferit, sunt qui spicas allij tepido madefactas o-
 leo facibus inferant. quidam hominis urina tepida ri-
 gant ora, & tandiu comprimunt, dum eas amaritudo co-
 gat per nares emoliri pituitæ nauseam. Vnaquoque, quam
 Græci ἀγρίαν σαφύλην uocant, cum cibo mista prodest. uel
 eadem pertrita, & cum aqua potui data. Atque hæc reme-
 dia mediocriter laborantibus adhibentur. nam si pituita cir-
 cunuenit oculos, & iam cibos auis respuit, ferro rescindun-
 tur genæ, & coacta sub oculis sanies omnis exprimitur:
 atque ita paulum triti salis uulneribus infriatur. Id por-
 rò uitium maximè nascitur cum frigore, & penuria cibi
 laborant aues. item cum per æstatem consistens in cohortibus
 aqua potatur: item cum ficis, aut uua immatura nec ad
 satietatem permissa est, quibus scilicet cibis abstinendæ sunt
 aues, eosque ut fastidiat efficit uua labrusca de uepribus
 immatura lecta, quæ cum farre triticeo minuto cocta obijci-
 tur esuriētibus, eiusque sapore offensæ aues, omnem asper-
 nantur uuam. Similis ratio est etiã caprifici, quæ decocta
 cum cibo præbetur auibus, & ita fici fastidium creat. Mox
 quoque sicut in cæteris pecoribus eligenda quæque optima,
 & deteriora uendenda. seruetur etiam in hoc genere, ut
 per autumnii tempus omnibus annis, cum fructus earum
 cessat, numerus quoque minuat. Summouebimus autem ue-
 teres, id est, quæ trimatum excesserunt. item quæ aut parum
 fecundæ, aut parum bonæ nutrices sunt, & præcipue quæ
 oua uel sua, uel aliena consumunt. nec minus, quæ uelut
 mares cantare, atque etiam calcare coeperunt. item sero-
 tini pulli, qui ab solstitio nati capere iustum incrementum
 non potuerunt. In masculis autem non eadem ratio ser-
 uabitur, sed tandiu custodiemus generosos, quandiu fœ-
 minam implere potuerint. Nam rarior est in his auibus

t.ij.

mariti bonitas. Eodem quoque tempore cum parere desinent aues, id est, ab Idibus Nouembris pretiosiores cibi subtrahendi sunt, & uinacea præbenda, quæ satis commode pascunt adiectis interdum tritici excrementis.

De ouis.

C A P. V I.

289

Ouorum quoque longioris temporis custodia non aliena est huic curæ: quæ commodè seruantur per hiemem, si paleis obruas: æstate, si furfuribus. quidam prius trito sale sex horis adoperiunt: deinde eluunt, atque ita paleis, aut furfuribus obruunt. nonnulli solida, multi etiam fresca faba coagulant: alij salibus integris adoperiunt: alij muriæ tepesacta durant. sed omnis sal quemadmodum non patitur putrescere, ita minuit oua, nec sinit plena permanere: quæ res euentem deterret. Itaque ne in muriâ quidem qui dimittunt, integritatem ouorum conseruant.

De gallinis farciendis.

C A P. V I I.

Pinguem quoque facere gallinam, quamuis fartoris, non rustici sit officium, tamen quia non ægrè contingit, præcipiendum putavi, Locus ad hanc rem desideratur calidus maximè, & minimi luminis, in quo singulæ caueis angustioribus, uel sportis inclusæ pædeant aues, sed ita coarctate, ne uersari possint. Verùm habeant ex utraque parte foramina: unum, quo caput exeratur: alterum, quo cauda clunisque, ut & cibos capere possint, & eos digestos sic edere, ne stercore inquinentur. Substernatur autem mundissima palea, uel molle foenum, id est, cordum. nam si dure cubant, non facile pinguescunt. Pluma omnis è capite, & sub alis, atque clunibus detergetur: illic, ne pediculū creet, hîc, ne stercore loca naturalia exulceret. Cibus autem præbetur ordeacea farina, quæ cum est aqua conspersa, & subacta, formatur offæ, quibus aues saginantur. eæ tamè pri-

mis diebus dari parcius debent, dum plus concoquere cō-
 suecant. nā cruditas uitanda est maximè, tantūque præ-
 bendū, quantū digerere possint: neque antè recens admouē-
 da est, quàm tentato gutture apparuerit nihil ueteris escæ
 remansisse. Cum deinde satiata est auis, paululum depōsi-
 ta cauea dimittitur, sed ita ne uagetur, sed potius, siquid est
 quod eam stimulet, aut mordeat, rostro persequatur. hæc
 enim ferè communis est cura farcientium. nam illi qui uo-
 lunt nō solūm opimas, sed etiā teneras aues efficere, mul-
 sea recente aqua prædicti generis farinam conspergūt, &
 ita farciunt: nonnulli tribus aquæ partibus unam boni ui-
 ni miscent, madefactōque triticeo pane obesant auem, quæ
 prima luna (quoniam id quoque custodiendū est) saginari
 cœpta, uigesima pergliscit. Sed si fastidiet cibum, totidem
 diebus minuere oportebit, quot iam farturæ processerint:
 ita tamen, ne tempus omne opimandi quintam & ugesi-
 mā lunam superueniat. Antiquissimum est autem maximā
 quanque auem lautioribus epulis destinare. Sic enim di-
 gna merces sequitur operam, & impensam.

De palumbis, & columbis farciendis, & colum-
 barijs constituendis. CAP. VIII.

Hac eadem ratione palūbos, columbōsque cellares pin-
 guissimos facere contingit: neque est tamen in columbis far-
 ciendis tantus reditus, quantus in educandis. nā etiā horū
 possessio non abhorret à cura boni rustici. sed id genus
 minore tutela pascitur longinquis regionibus, ubi liber
 egressus ambus permittitur: quoniam uel summis turri-
 bus, uel editissimis ædificijs assignatas sedes frequentant
 patentibus fenestris, per quas ad requirendos cibos euo-
 litant. Duobus tamen, aut tribus mensibus acceptant cō-
 dititia cibaria, cæteris seipsas pascunt seminibus agresti-

t. iij.

bus. Sed hoc suburbanis locis facere non possunt, quoniam
 intercipiuntur varijs aucupum insidijs. itaque clausæ in-
 tra tectum pasci debent, nec in plano uillæ loco, nec in
 frigido: sed in edito fieri tabulatum oportet, quod aspiciat
 hibernum meridiem. Eiusque parietes, ne iam dicta ite-
 remus, ut in ornithone præcepimus, continuis cubilibus
 excaventur. uel si ita non competit, paxillis adactis tabu-
 læ superponantur, quæ uel loculamenta, quibus nidifi-
 cent aues, uel fictilia columbaria recipiant præpositis ue-
 sibus, per quæ ad cubilia perueniant. Totus autem lo-
 cus, et ipsæ columbarum cellæ poliri debent albo tecto-
 rio, quoniam eo colore præcipuè delectatur hoc genus a-
 uium. Nec minus extrinsecus leuigari parietes maxime
 circa fenestram, et ea sit ita posita, ut maiore parte hiber-
 ni diei solem admittat, habeatque appositam satis amplâ
 caueam retibus emunitam, quæ excludat accipitres, et re-
 cipiat egredientes ad apricationem columbas, nec minus
 in agros emittant matricem, quæ ouis, uel pullis incubant,
 ne quasi graui perpetuæ custodia seruitio contristatæ se-
 nescant. Nam cum paulùm circa ædificia uolitaerint, ex-
 hilaratæ recreantur, et ad foetus suos uegetiores rede-
 unt, propter quos ne longius quidem euagari, aut fugere
 conantur. Vasa, quibus aqua præbeatur, similia esse debet
 gallinarijs, quæ colla bibentium admittant, et cupientes
 lauare propter angustias non recipiant. Nam id facere eas
 nec ouis nec pullis, quibus plerumque incubant, expedit. Cæ-
 terum cibos iuxta parietem conuenienter spargi, quoniam ferè
 partes eæ columbarij carent stercore. Commodissima ci-
 baria putantur uicia, uel eruum, tum etiam lenticula, mi-
 liumque, et loliũ, nec minus excreta tritici, et si qua sunt
 alia legumina, quibus etiã gallinæ aluntur. Locus autem

subinde conuerri, & emundari debet. nam quanto est cul-
 tior, tanto lætior avis conspicitur, eaque tam fastidiosa est,
 ut sæpe sedes suas perosa, si detur euolandi potestas, relin-
 quat. quod frequenter in his regionibus, ubi liberos ha-
 bent egressus, accidere solet. Id ne fiat uetus est Democriti
 præceptum. Genus accipitris tinunculum uocant rustici,
 qui ferè in ædificijs nidos facit. eius pulli singuli fictili-
 bus ollis conduntur, stipatisque opercula supponuntur, &
 gypso lita uasa in angulis columbarij suspenduntur, quæ
 res auibus amorem loci sic conciliat, ne unquam dese-
 rant. Seligendæ uero sunt ad educationem neque uetulæ,
 nec nimium nouellæ, sed corporis maximi. curandùmque
 si fieri possit, ut pulli, quemadmodùm exclusi sunt, nunquam
 separantur. nam ferè, si sic maritatae sunt, plures educant
 foetus. Sin aliter, certè nec alieni generis coniunguntur, ut
 alexandrinæ, & campanæ. minus enim impares suas dili-
 gunt, & ideo nec multum ineunt, nec sæpius foetant. Plu-
 mæ color non semper, nec omnibus idem probatus est: at-
 que ideo qui sit optimus, non facile dictu est. Albus, qui u-
 bique uulgò conspicitur, à quibusdam non nimium lauda-
 tur: nec tamen uitari debet in ijs, quæ clauso continentur.
 nam in uagis maxime est improbandus, quòd eum facillime
 speculatur accipiter. Fœcunditas autem, quanuis longè mi-
 nor sit, quàm est gallinarum, maiorem tamen refert quæ-
 stum. nam & octies anno pullos educat, si est bona ma-
 trix, & pretijs eorum domini complent arcam, sicut exi-
 mius auctor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit etiam
 illis seuerioribus suis tēporibus paria singula, millibus sin-
 gulis sestertiorum solita uenire. Nam nostri pudet seculi, si
 credere uolumus, inueniri qui quaternis millibus minimum
 binas aues mercantur. Quamquam uel hos magis tolerabi-

193 les putem, qui oblectamenta deliciarum possidendi, habendi que causa, graui ære, & argento pensent, quàm illos, qui Ponticum Phasim, & Scythica stagna Mæotidis eluant. Iam nunc Gangeticus, & Aegyptias aues temulenter eructant. Potest tamen etiam in hoc auario, sicut dictum est, sagina exerceri. nam si quæ steriles, aut sordidi coloris interueniunt, similiter ut gallinæ farciuntur. Pulli uero facilius sub matribus pinguescunt, si iam firmis, prius quàm subuolent, paucas subtrahas pinnas, & obteras crura, ut uno loco quiescant, præbeasque copiosum cibum parientibus, quo & se, & eos abundantius alant. Quidam leuiter obligant crura: quoniam si frangantur, dolorem, & ex eo maciem fieri putent. sed nihil ista res pinguitudinis efficit. nam dum uincula exercere conantur, non conquiescunt, & hac quasi exercitatione corpori nihil adiungunt. Fracta crura non plus quàm bidui, aut summum tridui dolorem afferunt, & spem tollunt euagandi.

De alendis turturibus.

C A P. I X.

Turturum educatio superuacua est: quoniam id genus in ornithone nec parit, nec excludit. à uolatura ita ut capitur, farturæ destinatur: eoque leuiore cura, quàm cæteræ aues saginatur: uerum non omnibus temporibus. per hiemem, quauis adhibeatur opera, difficulter gliscit. & tamen, quia maior est turdi copia, pretium turturum minuitur. rursus æstate uel sua sponte, dummodo sit facultas cibi, pinguescit. nihil enim aliud, quàm obijcitur esca, sed præcipue milium: nec quia tritico uel alijs frumentis minus crassescant, uerum quòd semine huius maxime delectantur. hieme tamen offæ panis uino madefactæ, sicut etiam palumbos, celerius opimant, quàm cæteri cibi. Receptacula non tanquam columbis, loculamenta, uel cellulæ

cauata efficiuntur, sed ad lineam mutuli per parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiunt, prætentis retibus, quibus prohibeantur uolare: quoniã si id faciant, corpori detrahunt. In his autem assidue pascuntur milio, aut tritico, sed ea semina dari nisi sicca non oportet. Satiatque semodius cibi in diebus singulis uicenos, & centenos turtures. Aqua semper recens, & quamundissima uasculis, quilibus colūbis, atque gallinis præbetur. Tegeticulæque munden-
dentur, nec sterco urat pedes, quod tamen & id ipsum diligenter reponi debet ad cultus agrorum arborumque, sicut & omnium auium, præterquam nantium. Huius auis ætas ad saginam non tam uetus est idonea, quàm nouella. Itaque circa messem, cū iam cōfirmata est pullities, eligitur.

De turdis educandis.

C A P. X.

Turdis maior opera, & impensa præbetur, qui omnium quidem rure, sed salubrius in eo pascuntur, in quo capti sunt. nam difficulter in aliam regionem transferuntur, quia caueis clausi plurimi despondent: quod faciunt etiam cum eodem momento temporis à rete in auitaria coniecti sunt. itaque ne id accidat, ueterani debent intermisceri, qui ab aucupibus in hunc usum nutriti, quasi allectores sint captiuorum, mœstitiãque eorum mitigent interuolando. sic enim consuescent & aquam, & cibos appetere feri, si mansuetos id facere uiderint. Locum æquè munitum, & apricum, quàm columbi desiderant, sed in eo transuersæ perticæ perforatis parietibus aduersis aptantur, quibus insideant, cum satiati cibo requiescere uolunt. eæ perticæ non altius à terra debent subleuari, quàm hominis statura patiatur, ut à stante contingi possint. Cibi ponuntur ferè partibus his ornithonis, quæ super se perticas non habent, quò mundiores permaneant. semper autem arida fi-

cus diligenter pinsita, & permista polline, præberi debet, tam largè quidem, ut supersit: hanc quidam mandunt, & ita obijciunt. Sed istud in maiore numero facere vix expedit, quia nec paruo conducuntur, qui mandant, & ab ijs ipsis aliquantum propter iucunditatem consumuntur. multi varietatem ciborum, ne unum fastidiant, præbendam putant. ea est cum obijciuntur myrti, & lentisci semina: item oleastri, & ederacæ bacæ, nec minus arbuti. Ferè enim etiã in agris ab eiusmodi uolucris hæc appetuntur, quæ in auarijs quoque desidentium detergent fastidia, faciuntque avidiorem uolaturam, quod maxime expedit. Nam largiore cibo celerius pinguescit, semper tamen etiam canaliculi milio repleti apponuntur, quæ est firmissima esca. nam illa, quæ supra diximus, pulmentariorum uice dantur. Vasa quibus recens, & munda præbeatur aqua, non dissimilia sint gallinarijs: hac impensa, curaque M. Terentius ternis sæpe denarijs singulos emptitatos esse significat auorum temporibus, quibus qui triumphabant, populo dabant epulum. At nunc ætatis nostræ luxuries quotidiana fecit hæc pretia: propter quæ ne rusticis quidem contemnendus sit hic reditus. Atque ea genera, quæ intra septa uillæ cibantur, ferè persecuti sumus: nunc de his dicendum est, quibus etiam exitus ad agrestia pabula dantur.

De pauonibus educandis. C A P. X I.

Pauonum educatio magis urbani patrisfamilie, quam tetrici rustici curam poscit. Sed ne hæc tamen aliena est agricolæ captantis undique uoluptates acquirere, quibus solitudines ruris eblandiantur. Harum autem decor auium etiam exteros, nedum dominos oblectat. itaque genus alitum nemorosis, & paruulis insulis, quales obiacent Italiae, facillime continetur. nam quoniam nec sublimiter

potest, nec per longa spatia uolitare, tum etiam quia furis,
 ac noxiorum animalium rapinae metus non est, sine custo
 de tuto uagatur, maioremque pabuli partem sibi acquirit.
 Fœminæ quidem sua sponte tanquam seruitio liberatæ stu
 diosius pullos enutriunt: nec curator aliud facere debet,
 quàm ut diei certo tempore signo dato, iuxta uillã gregem
 conuocet, & exiguum ordeï concurrentibus obijciat, ut nec
 auis esuriat, & numerus aduenientium recognoscatur. Sed
 huius possessionis rara conditio est, quare mediterraneis
 locis maior adhibenda cura est: eaque sic administratur:
 Herbidus, siluestrisque ager planus sublimi clauditur mace
 ria, cuius tribus lateribus porticus applicatur: & in quar
 to duæ cellæ, ut sit altera custodis habitatio, atque altera sta
 bulũ pauonum: sub porticibus deinde per ordinem fiũt a
 rundinea septa in modũ cauearum, qualia colũbarij tectis
 superponuntur: ea septa distinguuntur uelut clatris inter
 currentibus calamis, ita ut ab utroque latere singulos adi
 tus habeant. Stabulũ autem carere debet uligine, cuius in so
 lo per ordinem figuntur breues paxilli, eorũque partes
 summæ lingulas edolatas habent, quæ transuersis foratis
 perticis inducuntur. hæ porro quadratæ perticæ esse debent,
 quæ paxillis superponuntur: ut auẽ recipiant adsilientem:
 sed idcirco sunt exemptiles, ut cum res exigit, à paxillis de
 ductæ liberũ aditum conuerrentibus stabulum præbeant.
 Hoc genus auium, cum trimatum expleuit, optime proge
 nerat: siquidem tenerior ætas, aut sterilis, aut parũ fœcun
 da est. Masculus pauo gallinaceam salacitatem habet, at
 que ideo quinque fœminas desiderat. nam si unam, uel al
 teram fœtam sæpius compressit: uixdum concepta in al
 uo uitiat oua, nec ad partum sinit perducì: quoniam im
 matura genitalibus locis excidunt. Ultima parte hiemis

concitantibus libidinem cibis utriusque sexus accendenda uenus est. maxime facit ad hanc rem, si fauilla leuis torreas fabam, tepidamque des ieiuniis quinto quoque die: nectamen excedas modum sex cyathorum in singulas aues. haec cibaria non omnibus promiscue spargenda sunt, sed in singulis septis, quae arundinibus intexi oportere proposueram, portione seruata quinque foeminarum, et unius maris ponenda sunt cibaria, nec minus aqua, quae sit idonea potui. quod ubi factum est, mares sine rixa deducuntur in sua quisque septa cum foeminis, et aequaliter uniuersus grex pascitur. nam etiam in hoc genere pugnaces inueniuntur masculi, qui et a cibo, et a coitu prohibent minus ualidos, nisi sint hac ratione separati. ferè autem locis apricis in eundi cupiditas exercet mares, cum Fauonij spirare coeperunt, id est, tempus ab Idibus Februarijs ante Martium mensem. Signa sunt extimulatae libidinis, cum semetipsum ueluti mirantem caudae gemmantibus pinnis protegit: idque cum facit, rotare dicitur. Post admissurae tempus confestim matricem custodienda sunt, ne alibi quam in stabulo foetus edat: saepiusque digitis loca foeminarum tentanda sunt. nam in promptu gerunt oua, quibus iam partus appropinquat. itaque includenda sunt enitentes, ne extra clausum foetum edat: maximeque temporibus istis, quibus parturiunt, pluribus stramentis exaggerandum est auarium, quo tutius integri foetus excipiantur. nam ferè pauones, cum ad nocturnam requiem uenerunt, praedictis perticis insistentes, enituntur oua, quae quo propius, ac mollius deciderint, illibatam seruant integritate. quotidie ergo diligenter mane temporibus foeturae stabula circumuenda erunt, et iacentia oua colligenda: quae quanto recentiora gallinis subiecta sunt, tanto commodius excluduntur: idque fieri maxime patrifamilias

ratione conducit. nã fœminæ pavones quæ non incubant, ter anno ferè partus edũt: at quæ fouët ova, totum tempus fœcunditatis aut excludendis, aut etiam educandis pullis consumunt. Primus est partus quinque ferè ouorum. secundus quatuor. tertius aut triũ, aut duorum. Neque est quod committatur, ut Rhodiæ aues pavoninis incubent, quæ ne suos quidem fœtus commodè nutriũt, sed ueteres maxime quæque gallinæ uernaculi generis eligãtur: eæque nouẽ diebus à primo lunæ incremento, nouenis ouis incubët, sintque ex his quinque pavonina, & cætera gallinacei generis. Decimo deinceps die omnia gallinacea subtrahãtur: & totidem recentia eiusdem generis supponantur, ut trigesima luna, quæ est ferè noua, cum pavoninis excludantur. Sed custodis cura non effugiat obseruare desilientem matricẽ, sæpiũsq; ad cubile peruenire, & pavonina ova, quæ propter magnitudinẽ difficilius à gallina mouëtur, uersare manu: idque quo diligentius faciat, una pars ouorum notanda est atramento, quod signum habebit auarius an à gallina conuersa sint. Sed, ut dixi, meminerimus cohortales quammaximas ad hanc rem præparari, quæ si mediocris habitus sunt, non debët amplius quàm terna pavonina, & sena generis sui fouere. cum deinde fecerit pullos ad aliam nutricem gallinacei debebunt transferri, & subinde qui nati fuerint pavonini ad unam congregari, donec quinque & uiginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli, similiter ut gallinacei primo die non amoueantur, postero die cum educatrice transferantur in caueam: primisque diebus alãtur ordeaceo farre uino resperso, nec minus ex quolibet frumento cocta pulticula, & refrigerata. post paucos deinde dies huic cibo adiiciendũ erit concisum porrum Tarentinum, & caseus mollis uehementer expres-

sus. nã serum nocere pullis manifestum est. Locustæ quoque pedibus ademptis utiles cibandis pullis habentur, atque ijs pasci debent usque ad sextum mensem: postmodum satis est ordeũ de manu præbere. Possunt autem post quintum, & trigesimum diem quàm nati sunt, etiam in agro satis tutò educi, sequiturque grex uelut matrẽ gallinã singul-tientem: ea cauea clausa fertur in agrum à pastore, & e-missa ligato pede longa linea gallina custoditur; ad quam circunvolant pulli, qui cum ad satietatem pasti sunt, redu-cuntur in uillam persequentes, ut dixi, nutricis singultus. Satis autem conuenit inter auctores, non debere alias gal-linas, quæ pullos sui generis educant, in eodem loco pasci: nam cum conspexerunt pauoninam prolem, suos pullos di-ligere desinunt, & immaturos relinquunt, perosæ uideli-cet, quòd nec magnitudine, nec specie pauoni pares sint: uitia quæ gallinaceo generi nocere solent, eadem has aues infestant: sed nec remedia traduntur alia, quàm quæ gal-linaceis adhibentur. nam & pituita, & cruditas, & si-quæ aliæ sunt pestes, iisdem remedijs, quæ proposuimus, prohibentur. Septimum deinde mensem cum excesserunt, in stabulo cum cæteris ad nocturnam requiem debent inclu-di: sed erit curandum, ne humi maneant. nam qui sic cu-bitant, tollendi sunt, & supra perticas imponendi, ne fri-gore laborent.

De Numidicarum, & rusticarum gallinarum edu-catione. C A P. X I I.

Numidicarum eadem est ferè, quæ pauonum educatio: cæterum siluestres gallinæ, quæ rusticæ appellãtur, in ser-uitute non foetant: & ideo nihil de his præcipimus, nisi ut cibus ad satietatem præbeatur, quo sint conuiuiorum epulis aptiores.

De auibus, quas Græci ἀμφίβια, Latini duplicis
uitæ appellant. CAP. XIII.

Venio nunc ad eas aues, quas Græci uocant ἀμφίβια, quia non tantum terrestria, sed aquatilia quoque desiderant pabula, nec magis humo, quam stagno consueuerunt: eiusque generis anser præcipue rusticis gratus est, quòd nec maximam curam poscit, & solertio rem custodiam præbet, quàm canis. nam clangore prodit insidiatorem, sicut etiam memoria tradidit in obsidione Capitoli, cum aduentu Gallorum uociferatus est, canibus silentibus. is autem non ubique haberi potest, ut existimat uerissimè Celsus, qui sic ait: Anser neque sine aqua, nec sine multa herba facile sustinetur, neque utilis est locis consitis, quia quicquid tenerum contingere potest, carpit. Si ubi uerò flumen, aut lacus est, herbæque copia, nec minus iuxta satæ fruges, id quoque genus nutriendum est: quod etiam nos facere censemus, non quia magni sit fructus, sed quia minimi oneris: attamen præstat ex se pullos, atque plumam, quam, non ut in ouibus lanam, semel demetere, sed bis anno, uere, & autumno uellere licet. atque ob has quidem causas, si permittit locorum conditio, uel paucos utique oportet educare, singulisque maribus ternas fœminas destinare. nam propter grauitatem plures inire non possunt: quin etiam intra cohortem, ut protecti sint, secretis angulis hasas facere oportet, in quibus cubitent, & fœtus edant.

De anseribus educandis, & anserario
constituendo.

CAP. XIII.

Qui uerò greges nantium possidere student, cheno-
boscia constituent, quæ tum demum uigebunt, si fuerint
ordinata ratione tali: Cohors ab omni cætero pecore se-
creta clauditur, alta nouem pedum, maceria porticibusque

circumdata, ita, ut in aliqua parte sit cella custodis. sub por-
 ticibus deinde quadratæ haræ cæmentis, uel etiam later-
 culis extruuntur: quas singulas satis est habere quoquouer-
 sus pedes ternos, & aditus singulos firmis ostiolis munitos:
 quia per fœturam diligenter claudi debent, Et extra uil-
 lam deinde non longè ab ædificio si est stagnum, uel flu-
 men, alia non quærat aqua: sin aliter, lacus, piscinæque
 manu fiât, ut sint quibus inurinare possint aues. nam sine
 isto præsidio, non magis, quàm sine terreno recte uiuere
 queunt. Palustris quoque, sed herbidus ager destinetur, atque
 alia pabula conseratur, ut uicia, trifoliũ, fœnum Græcum,
 sed præcipue genus intubi, quod σέριυ Græci appellant. la-
 ctucæ quoque in hunc usum semina uel maxime serenda
 sunt, quoniã & mollissimum est olus, & libētissime ab his
 auibus appetitur: tum etiam pullis utilissima est esca. Hæc
 cum præparata sunt, curandum est, ut mares fœminæque
 quam amplissimi corporis, & albi coloris eligantur. nam est
 aliud genus uarium, quod à fero mitigatum domesticum fa-
 ctum est: id neque æquè fœcundũ est, nec tam pretiosum,
 propter quod minime nutriendum est. Anseribus admit-
 tendis tempus aptissimum est à bruma, mox ad pariendũ,
 & ad incubandum à Calen. Martij usque ad solstitium,
 quod fit ultima parte mensis Iunij. Ineunt autem non, ut
 priores aues, de quibus diximus, insistentes humi: nam fe-
 rè in flumine, aut piscinis id faciunt: singulæque ter anno
 pariunt, si prohibeantur fœtus suos excludere, quod ma-
 gis expedit, quàm quod ipsæ suos fouent. nam & à galli-
 nis melius enutriuntur, & longè maior grex efficitur. pa-
 riunt autem singulis fœtibus oua, primo quina, sequenti
 quaterna, nouissimo terna: quem partum nonnulli permit-
 tunt ipsis matribus educare, quia reliquo tẽpore anni na-

naturæ sunt à foetu. Minime autem concedendum est fœ-
 minis extra septum parere, sed cum uidebuntur sedem
 quærere, cõprimendæ sunt atque tentandæ: nam si appro 302
 pinquant partus, digito tanguntur ova, quæ sunt prima
 parte locorum genitalium. quamobrẽ perduci ad haram
 debent, includique ut foetum edant: idque singulis semel fe-
 cisse satis est, quoniam unaquæque recurrit eõdem, ubi pri-
 mo peperit: sed nouissimo foetu cum uolumus ipsas incu-
 bare, notandi erunt uniuscuiusque partus, ut suis matri-
 bus subiiciantur: quoniam negatur anser aliena exclude-
 re ova, nisi subiecta sua quoque habuerit. Supponuntur
 autem gallinis huius generis ova, sicut pauonina pluri-
 ma quinque, paucissima tria. ipsis autem anseribus pau-
 cissima VII, plurima XV. sed custodiri debet, ut ovis sub-
 iiciantur radices urticarum, quo quasi remedio medica-
 tur, ne noceri possit excusis anserculis, quos enecant urti-
 cæ, si teneros pupugerint. pullis autem formandis excu-
 dendisque triginta diebus opus est, cum sunt frigora: nam
 tepidis XXV satis est. sæpius tamen anser trigesimo die
 nascitur, atque is dum exiguus est decem primis diebus
 pascitur in hara clausus cum matre: postea cum serenitas
 permittit, producit in prata, & ad piscinas: cauendũ-
 que est, ne aut aculeis urticæ compungatur, aut esuriens mit-
 tatur in pascuum: sed ante concisis intubis, uel lactucæ fo-
 lijs saturetur. nam si adhuc parum firmus, & indigens ci-
 borum peruenit in pascuum, fruticibus aut solidioribus
 herbis obluctatur ita pertinaciter, ut collum abrũpat. mi-
 lium quoque aut etiam triticum mistum cum aqua recte
 præbetur. atque ubi se paulum cõfirmavit, in gregem coæ-
 qualium compellitur, & ordeo alitur: quod & matricibus
 præbere non inutile est. Pullos autem non expedit plures

u. i.

in singulas haras, quàm uicenos adiici, nec rursus omnino cum maioribus includi, quoniam ualidior enecat infirmum. Cellas, in quibus incubitant, siccissimas esse oportet, substratâsque habere paleas, uel si eæ non sunt, gratissimū quodq; fœnum: cætera eadem, quæ in alijs generibus pul-
 303 lorum seruanda sunt, ne coluber, ne uipera, felésque, aut etiã mustella possit aspirare: quæ ferè pernicies ad inter-
 necionem prosternunt teneros. Sunt qui ordeū maceratum incubantibus apponant, nec patiãtur matrices sæpius ni-
 dū relinquere: deinde pullis exclusis primis quinque die-
 bus polentam uel maceratum far, sicut pauonibus obijci-
 unt. Nonnulli etiam uiride nasturtium confectum minuta-
 tim cum aqua præbent, eaq; eis est esca iucundissima. mox
 ubi quatuor mensium sunt, farturæ maximus quisque de-
 stinatur, quoniam tenera ætas præcipue habetur ad hanc
 rem aptissima: & est facilis harū auium sagina: nam præ-
 ter polentam, & pollinem ter die nihil sanè aliud dari
 necesse est, dummodo large bibendi potestas fiat. ne uagan-
 di facultas detur: sintque calido & tenebroso loco: quæ res
 ad creandas adipēs multum conferūt: hoc modo duobus
 mensibus pinguescunt, & ea propter etiã tenerrima pul-
 lities sæpe X L diebus redditur opima.

De anatribus, querquedulais, & similibus.

C A P. X V.

Neosotrophij cura similis, sed maior impensa est: nam
 clausæ pascuntur anates, querquedule, boschides, phaleri-
 des, similésque uolucres, quæ stagna & paludes riman-
 tur. locus planus eligitur, isque munitur sublimiter pedum
 quindecim maceria: deinde clatris superpositis, uel gran-
 di macula retibus contegitur, ne aut euolandi sit potestas
 domesticis auibus, aut aquilis, uel accipitribus inuolan-

di. Sed ea tota maceries opere tectorio leuigatur extra intraque, ne feles, aut uipera perrepat. media deinde parte neossotrophij lacus defoditur in duos pedes altitudinis, 304 spatiumque longitudini datur, & latitudini quantum loci conditio permittit. Ora lacus ne corrumpantur uiolentia restagnantis undæ, quæ semper interfluere debet, opere signino consternuntur, eaque non in gradus oportet erigi, sed paulatim cliuo subsidere, ut tanquam è litore descendatur in aquam. solum autem stagni per circuitum, quod sit instar modi totius duarum partium lapidibus inculcatis, ac tectorio muniendum est, ne possit herbas euomere, præbeâtque nantibus aquæ puram superficiem. Media rursus terrena pars esse debet, ut colocasijs conserratur, alijsq; familiaribus aquæ uiridibus, quæ inopacant auium receptacula. sunt enim quibus cordi est uel in siluulis tamaricum, aut sirporum frutetis immorari. nec ob hanc tamen causam totus locus siluulis occupetur, sed ut dixi, per circuitum uacet, ut sine impedimento, cum apricitate diei gestiunt aues, nandi uelocitate concertent. nam quemadmodum desiderant esse ubi irrepant, & ubi delitescantibus fluuiaticis animalibus insidiètur, ita offenduntur, si non sunt libera spatia, qua permeent extra lacum. deinde per uicenos undique pedes gramine ripæ uestiantur: sintque post hunc agri modum circa maceriam, lapide fabricata, & expolita tectorijs pedalia in quadratum cubilia, quibus nidificent aues: eaque contegantur intersitis buxeis aut myrteis fruticibus, qui non excedant altitudinem parietum: statim deinde perpetuus canaliculus humi depressus construatur, per quem quotidie misti cum aqua tibi decurrant: sic enim pabulatur id genus auium. gratissima est & esca terrestis leguminis panicum, & milium,

u. ij.

nec non & ordeum: sed ubi copia est, etiam glans, ac uina-
 cea præbeantur. Aquatilibus autem cibus, si sit facultas,
 datur câmarus, & riualis allecula, uel si qua sunt incre-
 305 menti parui fluuiorum animalia. Tempora concubitus
 eadem quæ cæteri siluestres alites obseruant Martij, se-
 quentisque mensis: per quos festucæ, surculique in uia-
 rijs passim spargendi sunt, ut colligere possint aues, quibus
 nidos construunt. sed antiquissimum est, cum quis νεορο-
 τροφῆον constituere uolet, ut prædictarum auium circa pa-
 ludes, in quibus plerumque fœtant, oia colligat, & cohor-
 talibus gallinis subiiciat. sic enim exclusi, educatique pul-
 li deponunt ingenia siluestria, clausique uinarijs haud du-
 bitanter progenerant. nã si modo captas aues, quæ consue-
 uere libero uictu, custodiæ tradere uelis, parere cunctantur
 in seruitute. sed de tutela nantiũ uolucrum satis dictum est.

De piscinis, & piscibus alendis. CAP. XVI.

Verum opportune, dum meminimus aquatiliũ ani-
 malium, ad curam perueniemus piscium, quorum redditum
 quamuis alienissimum agricultoribus putẽ (quid enim, tam
 contrarium excogitare queam, quàm terrenum fluido?) ta-
 men non omittam: nam & harum studia rerum maiores
 nostri celebrauerunt, adeo quidem, ut etiam dulcibus aquis
 marinos clauderent pisces, atque eadem cura mugilem
 scarumque nutrent, qua nunc muræna & lupus educan-
 tur. Magni enim æstimabat uetus illa Romuli, & Numæ
 rustica progenies, si urbanae uitæ comparetur uillatica, nul-
 la parte copiarum defici. quamobrem non solum pisci-
 nas, quas ipsi construxerant, frequẽtabant, sed etiam quos
 rerum natura lacus fecerat, conuectis marinis seminibus
 replebant. Inde uelinus, inde etiam sabatinus, & item uul-
 sinensis, & ciminus lupos, auratasque procreauerunt, ac

siqua sint alia piscium genera dulcis undæ tolerantia. Mox istam curam sequens ætas aboleuit, & lautitiæ locupletum maria ipsa, Neptunúmque clauserunt. & iam cum auorum memoria circumfertur M. Philippi (uelut urba- 306
 nissimum, quod erat luxuriosissimum) factum, atque dictum. Nam is forte Cassini, cum apud hospitem cœnaret, appositúmque è vicino flumine lupū degustasset, atque expuisset, improbum factum dicto prosecutus, Peream, inquit, nisi piscem putavi. Hoc igitur periurium multorum subtiliorem facit gulam, doctaque & erudita palata fastidire docuit fluuialem lupum, nisi quem Tyberis aduerso torrente defatigasset. Itaque Terentius Varro, Nullus est, inquit, hoc seculo nebulo, ac rhynton, qui non iam ducat, nihil sua interesse, utrum eiusmodi piscibus, an ranis frequens habeat uiuarium. Attamen iisdem temporibus, quibus hanc memorabat Varro luxuriam, maxime laudabatur seueritas Catonis, qui nihilominus & ipse tutor Luculli grandi ære sestertium millium quadringentorum piscinas pupilli sui uenditabat. iam enim celebres erant delitiæ popinales, cum ab mari deferrètur uiuaria, quorum studiosissimi uelut ante deuictarum gentiū Numantinus & Isauricus, ita Sergius Orata, & Licinius Muræna captorum pisciū lætabantur uocabulis. Sed quoniam sic mores obcaluere, non ut hæc usitata, uerum ut maxime laudabilia, & honesta iudicarentur: nos quoque ne uideamur tot iam seculorum seri castigatores, hunc etiam quæstum uillaticum patrisfamiliæ demonstrabimus: qui siue insulas, siue maritimos agros mercatus, propter exilitatem soli, quæ plerunque littori uicina est, fructus terræ præcipere non poterit, ex mari reditum constituat. Huius autem rei quasi primordium est naturam loci con-

* facile templari, quo piscinas *facere constitueris. non enim omnibus litoribus omne genus piscium haberi potest. Limosa regio planum educat piscem, uelut soleam, rhombum, passerem. eadem quoque maxime idonea est conchylis, muricibus, & ostreis, purpurarumque tum concharum pectunculis, balanis, uel spondilis. At arenosi gurgites planos quidem non pessime, sed pelagios melius pascunt, ut auratas, ac dentices, punicasque, & indigenas, umbrasue: uerum conchylis minus apti. Rursus optime saxosum mare nominis sui pisces nutrit, qui scilicet, quod in petris stabulentur, saxatiles dicti sunt, ut merulae, turdique, nec minus melanuri. Atque ut litorum, sic & fretorum differentias nosse oportet, ne nos alienigeni pisces decipiant. non enim omni mari potest omnis esse, ut helops, qui Pamphylia profundo, nec alio pascitur: ut Atlantico faber, qui & in nostro Gadum municipio generosissimis piscibus adnumeratur, eumque prisca consuetudine Zeum appellamus: ut scaurus, qui totius Asiae, Graeciaeque litoribus Sicilia tenus frequentissimus exit, nunquam in Ligusticum, nec per Gallias enauit ad Hibericum mare. Itaque ne si capti quidem perferantur in nostra uinaria, diuturni queant possideri. sola ex pretiosis piscibus murena, quamuis Tarsensis, Carpathijque pelagi, quod est ultimum, uernacula, quouis hospes freto peregrinum mare sustinet. Sed iam de situ piscinarum dicendum est.

De positione piscinae.

CAP. XVII.

Stagnum censemus eximie optimum, quod sic positum est, ut insequens maris unda priorem submoueat, nec intra conspectum sinat remanere ueterem. nanque id simillimum est pelago, quod agitatam uentis assidue renouatur, nec concalescere potest: quoniam gelidum ab imo

fluctum reuoluit in partem superiorem. Id autem stagnum uel exciditur in petra, cuius rarissima est occasio, uel in litore construitur opere signino. Sed utcunque fabricatum est, si semper influente gurgite riget, habere debet specus iuxta solum. eorumque alios simplices, & re-
 ctos, quo secedant squamosi greges, alios in cochleam re- 308
 tortos, nec nimis spatiosos, in quibus murænae delitecant. quanquam nonnullis commisceri eas cum alterius notæ piscibus non placet: quia si rabie uexantur, quod huic generi uelut canino solet accidere, sæuissime persequuntur squamosos, plurimósque mandendo consumunt. Itineráque, si loci natura permittit, omni lateri piscine dari conuenit. facilius enim uetus submouetur unda, cum quacunque parte fluctus urget, per aduersam patet exitus. Hos autem meatus fieri censemus per inam consepti partem, si loci situs ita competit, ut in solo piscine posita libella septem pedibus sublimius esse maris æquor ostendat: nam piscibus stagni hæc in altitudinem gurgitis mensura abunde est. nec dubium, quin quanto magis imo mari uenit unda, tanto sit frigidior, quod est aptissimum nantibus. Sin autem locus, ubi uinarium constituere censemus, pari libra cum æquore maris est, in pedes nouem defodiatur piscina, & infra duos à summa parte cuniculus riuu perducatur. curandúmque est, ut quamlargissime ueniant, quoniam modus ille aquæ iacentis infra libram maris non aliter exprimitur, quàm si maior recentis freti uis incesserit. Multi putant in eiusmodi stagnis longos piscibus recessus, & fluxuosos in lateribus specus esse fabricandos, quo sint opaciores æstuantibus latebræ. Sed si recens mare non semper stagnum permeat, id facere contrarium est. nã eiusmodi receptacula nec
 u.iiij.

facile nonas admittunt aquas, nec nisi difficulter ueteres emittunt: plusque nocet putris unda, quam prodest opacitas. Debent tamen similes uelut cellae parietibus excuari, ut sint, quae protegant refugientes ardorem solis, et nihilominus facile, quam conceperint aquam, remittant. Verum meminisse oportebit, ut riuus per quos exundat piscina, praefigantur aenei foraminibus exiguis cancelli, quibus impediatur fuga piscium. Si uero laxitas permittit, è litore scopulos, qui praecipue herbis algae uestiuntur, non erit alienum per stagni spatia disponere, et quantum communisci ualet hominis ingenium, representare faciem ueri maris, ut clausi quamminime custodiam sentiant. Hac ratione stabulis ordinatis aquatile pecus inducemus. Sitque nobis antiquissimum meminisse etiam in fluuiatili negotio, quod in terreno praecipitur, Et quid quaeque ferat regio. neque enim si uelimus, ut in mari nonnunquam conspeximus, in uuario multitudinem mulorum pascere queamus, cum sit mollissimum genus, et seruitutis indignantissimum. Raro itaque unus, aut alter de multis millibus claustra patitur. At contra frequenter animaduertimus intra septa pelagicos greges inertis mugilis et rapacis lupi. Quare, ut proposueram, qualitatem littoris nostri contemplemur, si uitemus scopulos, an probemus. Turdi complura genera, merulasque et auidas mustellas, tum etiam sine macula (nam sunt et uarij) lupos includemus. Item flutas, quae maxime probantur, murænas, et si quae sunt aliae saxatilis notae, quarum pretia uigent. nam uile ne captare quidem, nedum alere conducit. Possunt ista eadem genera etiam littoris arenosi, stagnis contineri. nam quae limo, coenoque lutescunt, ut ante iam dixi, conchilijs magis, et iacentibus apti sunt animalibus. Neque est eadem lacus positio, quae

recipit cubantes: atque eadem præbentur cibaria, & pro-
 stratis piscibus, & erectis. nanque soleis, ac rhombis, & si-
 millimis animalibus, humilis in duos pedes piscina depri-
 mitur in ea parte littoris, quæ profluo recessu nunquam
 destituitur. Spissi deinde clatri marginibus infiguntur, qui
 super aquam semper emineant, etiam cum maris æstus in-
 tumuerit. Mox præiaciuntur in gyrum moles, ita ut com-
 plectantur sinu suo, nec tamen excedant stagni modum.
 sic enim & maris atrocitas obiectu crepidinis frangitur,
 & in tranquillo consistens piscis sedibus suis non exturba-
 tur, neque ipsum uinariū repletur algarum congerie, quæ
 tempestatibus eructat pelagi uolentia. Oportebit autem
 nonnullis locis moles interadi more Mæandri, paruis sed
 angustis itineribus, quæ quantalibet hiemis sæuitia mare
 sine fluctu transmittat. Hinc esca iacentium mollior esse
 debet, quàm saxatiliū. nam quia dentibus carent, aut
 lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere quidem
 non possunt. Itaque præberi conuenit tabenteis haleculas,
 & salibus exesam chalcidem, putrémque sardiniam, nec
 minus scaurorum branchias, uel quicquid intestini pela-
 mis, aut lacertus gerit: tum scombri, charcharique, & ela-
 catæ uentriculos, & ne per singula enumerem salsamen-
 torum omnium purgamenta, quæ cetariorum officinis e-
 uerruntur. Nos autem plura nominauimus genera, non
 quia cuncta cunctis littoribus exeunt, sed ut ex his aliqua,
 quorum erit facultas, præbeamus. Facit etiam ex pomis ui-
 ridibus adaperata ficus. & nuces digitis infractæ sunt dan-
 dæ: nec minus elixum molle sorbum, quique sunt cibi sor-
 bilibus proximi, ut mulctra, recens caseus, si loci conditio,
 uel lactis annona permittit. nulla tamen æquè, quàm præ-
 dictæ salsuræ pabula commode dantur, quoniam odora-

ta sunt. omnis enim iacens piscis magis naribus escā, quā
 oculis uestigat. Nam dum supinus semper cubat, sublimius
 aspectat, & ea quæ in plano sunt dextra, lænāque non
 facile peruidet. Itaque cum salsamenta obiecta sunt, eo-
 rum sequens odorem peruenit ad cibos. Cæteri autem sa-
 xatiles, aut pelagici satis ex his, sed ex recentibus melius
 311 pascuntur. Nam & halecula modo capta, & cammarus,
 exiguisque gobio, & quisquis denique est incrementi mi-
 nuti piscis maiorem alit. Si quando tamen hiemis sæuitia
 non patitur eius generis escam dari, uel sordidi panis of-
 fæ, uel si qua sunt temporis poma concisa præbentur. Fi-
 cus quidem arida semper obijcitur, eximia si sit (ut Bæti-
 cæ, Numidiæque regionum) larga. Cæterum illud committi
 non debet, quod multi faciunt, ut nihil præbeant, quia se-
 metipsos etiam diu clausi tolerare possint. nam nisi piscis
 domini cibarijs saginatur, cum ad piscatorium forum per-
 latus est, macies indicat eum non esse libero mari captum,
 sed de custodia elatum, propter quod plurimum pretio de-
 trahitur. Atque hæc uillatica pastio finem præsentis dispu-
 tationi faciat, ne immodico uolumine lector fatigetur. Re-
 dibimus autem sequenti exordio ad curam siluestrium pe-
 corum, cultumque apum.

L. I V N. M O D E R A T I C O L V -
 M E L L A E D E R E R V S T I C A

L I B. I X.

V E N I O nunc ad tutelam pecudum siluestrium
 & apium educationem, quas & ipsas, Publi sil-
 uine uillaticas pastiones iure dixerim, siquidem
 mos antiquus lepusculis, capreisque, ac similibus feris

iuxta villam plerunque subiecta dominicis habitationibus ponebat uiuaria, ut & conspectu suo clausa uenatio possidentis oblectaret oculos, & cum exegisset usus epularum, uelut è cella promerentur. Apibus quoque dabatur sedes adhuc nostra memoria, uel in ipsis uillæ parietibus excisis, uel in protectis porticibus, ac pomarijs. Quare quoniam tituli, quem scripsimus, huic disputationi ratio reddita est, ea nunc quæ proposuimus singula persequamur. 312

De uiuarijs faciendis, & includendis pecudibus feris.

C A P. I.

Feræ pecudes, ut capreoli, damæq; nec minus orygam, ceruorumque genera & aprorum, modo lautitijs, & uoluptatibus dominorum seruiunt, modo quæstui, ac redditibus. Sed qui uenationem uoluptati suæ claudunt, contenti sunt, utcumque competit proximus ædificio loci situs, munire uiuarium, semperque de manu cibos, & aquam præbere. qui uero quæstum, redditumque desiderant, cum est uicinum uillæ nemus (id enim refert non procul esse ab oculis domini) sine cunctatione prædictis animalibus destinatur. Et si naturalis defuit aqua, uel inducitur fluens, uel infossi lacus signino consternuntur, qui receptam pluuiatilem contineant. Modus siluæ pro cuiusque facultatibus occupatur, ac si lapidis, & operæ uilitas suadeat, haud dubie cæmentis, & calce formatus circumdatur murus. si uero aliter, crudo latere, ac luto constructus. Vbi uero neutrum patrifamiliæ conducit, ratio postulat uacerris includi: sic enim appellatur genus clatrorum: idque fabricatur ex robore, quercu, uel subere. nam oleæ rara est occasio. quicquid denique sub iniuria pluuiarum magis diuturnum est, pro conditione regionis ad hunc usum eligitur. Et

si ueteris arboris truncus, siue ut crassitudo postulat, erit
 fissilis stipes, compluribus locis per latus efforatur, et in
 circuitu uinarij certis interuenientibus spatijs defixus
 erigitur: deinde per transversa laterum cana transmit-
 tuntur ramices, qui exitus ferarum obserent. Satis est au-
 tem uacerras inter pedes octonos defigere, serisque trans-
 uersis ita clatrare, ne spatiorum laxitas, quæ foramini-
 bus interuenit, pecudi præbeat fugam. Hoc autem modo
 licet etiam latissimas regiones, tractisque montium clau-
 dere, sicuti Galliarum, necnon et in alijs quibusdam pro-
 uincijs locorum uastitas patitur. nam et fabricandis in-
 gens est uacerris materiæ copia, et cætera in hanc rem fe-
 liciter suppetunt. quippe crebris fontibus abundat solū,
 quod est maxime prædictis generibus salutare. tum etiam
 sua sponte pabula feris benignissime subministrat, præ-
 cipueque saltus eliguntur, qui et terrenis foetibus, et ar-
 boreis abundant. nam ut graminibus, ita frugibus robur-
 neis opus habent: maximeque laudantur, qui sunt feracis
 *acernæ simi quernæ glandis, et ilignæ, nec minus *cerreæ, tum
 et arbuti, cæterorumque pomorum siluestrium, quæ dili-
 gentius persecuti sumus, cum de cohortalibus pecudibus
 disputaremus. nam eadem ferè sunt pecudum siluestriū
 pabula, quæ domesticarum. Contentus tamen non debet
 esse diligens paterfamiliæ cibis, quos suapte natura terra
 gignit, sed temporibus anni, quibus siluæ pabulis carent,
 condita messe, clausis succurrere, ordeoque alere, uel ado-
 reo farre, aut faba, plurimumque etiam uinaceis, et quic-
 quid denique uilissime constiterit dare. idque ut intelli-
 gant feræ præberi, unam, uel alteram domi mansuefactam
 conueniet immittere, quæ peruagata totum uinariū cum
 etantes ad obiecta cibaria pecudes perducatur. Nec solum

istud per hiemis penuriam fieri expedit, sed cum etiam foete partus ediderint, quo melius educant natos. Itaque custos uinarij frequenter speculari debebit, si iam effoetae sint, ut manu datis sustineantur frumentis. nec uero patiendus est oryx, aut aper, alijsue quis ferus ultra quadrimatum senescere. nam usque in hoc tempus capiunt incrementa, postea macescunt senectute. quare dū uiridis aetas pulchritudinem corporis conseruat, ære mutandi sunt. Ceruus autem compluribus annis sustineri potest. nam diu iuuenis possidetur, quòd æui longioris uitam sortitus est. De minoris autem incrementi animalibus, qualis est lepus, hæc præcipimus, ut in ijs uinarijs, quæ maceria munita sunt, farraginis, & olerū ferè intubi, lactucæque semina paruis areolis per diuersa spatia factis iniiciantur. itémque punicum cicer, uel hoc uernaculum, nec minus ordeum, & cicercula condita ex horreo promantur, & aqua cælesti macerata obijciantur. nam sicca non nimis ab lepusculis appetuntur. Hæc porro animalia, uel similia his (etiam silente me) facile intelligitur, quàm non expediat conferre in id uinarium, quod uacerris circumdatum est: siquidem propter exiguitatem corporis facile clatris subrepunt, & liberos nacta egressus fugam moliuntur.

De apibus.

CAP. II.

Venio nunc ad alueorum curam, de quibus neque diligentius quicquam præcipi potest, quàm ab Higino iam dictum est, nec ornatius, quàm Virgilio, nec elegantius, quàm Celso. Higinius ueterum auctorum placita secretis dispersa monumentis industrie collegit: Virgilius poeticis floribus illuminauit: Celsus utriusque memorati adhibuit modum. Quare ne attentanda quidē nobis fuit hæc disputationis materia, nisi quòd consummatio susceptæ profes-

sionis hanc quoque sui partem desiderabat, ne uniuersitas inchoati operis nostri uelut membro aliquo reciso, mutila, atque imperfecta cōspiceretur. Atq; ea quæ Higinus fabulose tradita de originibus apum non intermisit, poeticæ magis licentiæ, quàm nostræ fidei concesserim. Nec sanè rustico dignum est sciscitari, fueritne mulier pulcherrima specie Mellissa, quam Iupiter in apem conuertit, an (ut
 315 Euhemerus poeta dicit) crabronibus, & sole genitas apes, quas nymphæ Phryxonides educauerint, mox Dictæo specu Iouis extitisse nutrices, easque pabula munere dei sortitas, quibus ipsæ paruū educauerāt alumnū. Ista enim, quāuis non dedecant poetam, summam tamen, & uno tantūmodo uersiculo leuiter attigit Vergilius, cum sic ait:

Dictæo cæli regem pauere sub antro.

Sed ne illud quidem pertinet ad agricolas, quando & in qua regione primū natae sint. utrum in Thessalia sub Aristæo, an in insula Cea, ut scribit Euhemerus, an Eriethonij temporibus in monte Hymetto, ut Euthronius, an Cretæ Saturni temporibus, ut Nicander. non magis quàm utrum examina, tanquam cætera uidemus animalia, concubitu sobolem procreent, an hæredem generis sui floribus eligant, quod affirmat noster Maro: & utrum euomant liquorem mellis, an alia parte reddant. Hæc enim, & his similia magis scrutantium rerum naturæ latebras, quàm rusticorum est inquirere. studiosis quoque literarum gratiora sunt ista in otio legentibus, quàm negotiosis agricolis: quoniam neque in opere, neque in re familiari quicquam iuuant.

Quot genera sint apum, & quod ex ijs optimum. CAP. III.

Quare reuertamur ad ea quæ alueorum cultoribus

magis apta sunt. Peripateticæ sectæ conditor Aristoteles in ijs libris, quos de animalibus conscripsit, apū siue examinum genera complura demonstrat, earūque alias nastas, sed glomerosas, easdēque nigras, & hirsutas apes habent: alias minores quidem, sed æquē rotundas, & infusci coloris, horridique pili: alias magis exiguas, nec tam rotundas, sed obesas tamen, & latas, coloris meliusculi: nonnullas minimas, gracilesque, & acuti alvei, ex aureo-lo uarias atque leues: eiuſque auctoritatem sequens Virgilius maxime probat paruulas, oblongas, leues, nitidas, ardentes auro, & paribus lita corpora guttis, moribus etiā placidis. nam quanto grandior apis, atque etiam rotundior, tanto peior. Si uero sænior maxime pessima est, sed tamen iracundia notæ melioris apium facile delinitur assiduo interuentu eorum, qui curant aluearia. nam cum sæpius tractantur, celerius mansuescunt, durāntque si diligenter excultæ sunt, in annos decem, nec ullum examen hanc ætatem potest excedere, quanuis in demortuarum locum quotannis pullos substituunt. nam ferè decimo ab internicione anno, gens uniuersa totius alvei consumitur. Itaque ne hoc in toto apiario fiat, semper propaganda erit soboles, obseruandūque uere cum se noua profundent examina, ut excipiantur, & domiciliorum numerus augeatur. nam sæpe morbis intercipiuntur, quibus quemadmodum mederi oportet, suo loco dicetur.

Quales pastiones, & qui situs pastionum apum esse debeat.

CAP. IIII.

Interim per has notas, quas iam diximus, probatis apibus destinari debent pabulationes, eæque sint secretissimæ, & ut noster præcipit Maro, uiduæ pecudibus, apri-co, & minime procelloso cæli statu:

316

Quò neque sit uentis aditus, nam pabula uenti
 Ferre domum prohibent: neque oues, hœdique petulci
 Floribus insultent, aut errans bucula campo
 Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas.

eademque regio fœcunda sit fruticis exigui, & maxime
 thymi, aut origani, tum etiam tymbrae, uel nostratis cuni-
 lae, quam satureiam rustici uocant. Post hæc frequens sit
 incrementi maioris surculus, ut rosmarinus, & utraque cy-
 thisus. est enim satina, & altera suæ spontis. itémq; sem-
 per uirens pinus, & minor ilex: nam prolixior ab omni-
 bus improbatur. ederae quoque non propter bonitatē re-
 cipiuntur, sed quia præbent plurimum mellis. Arbores ue-
 rò sunt probatissimæ, rutila, atque alba ziziphus, nec mi-
 nus amarãthus, tum etiã amygdalæ, & persici, atque pyri,
 denique pomiferarum pleræque, ne singulis immorer. At
 siluestriũ commodissime faciunt glandifera robora, quin
 etiam terebinthus, nec dissimilis huic lentiscus, & odorata
 cedrus. At tiliæ solæ ex omnibus sunt nocentes, taxi repu-
 diãtur. Mille præterea semina uel crudo cæspite uirẽtia,
 uel subacta sulco, flores amicissimos apibus creãt, ut sunt
 in irriguo solo frutices amelli, caules acanthini, scapus as-
 phodeli, gladiolus narcissi. At in hortensi lira consita ni-
 tent candida lilia, nec his sordidiora leucoia, tum punice
 rosæ, luteolæque, & sarranæ uiolæ, nec minus cælestis nu-
 minis hyacinthus, coritius item, siculúsque bulbus croci
 deponitur, qui coloret, odorétque mella. Iam uero notæ ui-
 lioris innumerabiles nascuntur herbæ, cultisque, atque pa-
 scuis regionibus, quæ fauorum ceras exuberant: ut vulga-
 res lapsanæ, nec his pretiosior armoratia, rapistríque o-
 lus, & intubi siluestris, ac nigri papaueris flores, tũ agre-
 stis pasuraca, & eiusdem nominis edomita, quam Græci

317

σαφυλίον uocant. Verùm ex cunctis, quæ proposui, quæque omisi temporis compendia sequens (nam inexputabilis erat numerus) saporis præcipui mella reddit thymus. thymo deinde proxima tymbra, serpillumque, & origanum. tertiæ notæ, sed adhuc generosæ, marinus ros, & nostras cunila, quam dixi satureiam. mediocris deinde gustus amaranthini, ac Ζιζιφhi flores, reliquaque, quæ proposuimus cibaria. sed ex omnibus deterrimæ notæ mel habetur nemorense, quòd ex sparto, atque arbuto prouenit: uillaticum, quòd nascitur in oleribus, & stercoreosis herbis. Et quoniam situm pastionum, atque etiam genera pabulorum exposui, nunc de ipsis receptaculis, & domicilijs examinum loquar.

De sedibus apum eligendis.

C A P. V.

Sedes apibus collocanda est contra brumalem meridiem procul à tumultu, & cœtu hominum, ac pecudum, nec calido loco, nec frigido: nam utraque re infestantur. hæc autem sit ima parte uallis, & ut uacua cum prodeunt pabulatum apes, facilius editioribus aduolent, & collectis utensilibus, cum onere per procliuia non ægrè deuolent. Si uillæ situs ita competit, non est dubitandum, quin ædificio iunctum apiarium maceria circundemus, sed in ea parte, quæ tetrus latrinæ, sterquiliniique, & balinei libera est odoribus. Verùm si positio repugnabit, nec maxima tamen incommoda congruent, sic quoque magis expedit, & sub oculis domini esse apiarium: sin autem cuncta fuerint inimica, certè uicina uallis occupetur, quòd sæpius descendere non sit graue possideti. nam res ista maximam fidem desiderat, quæ quoniam rarissima est, interuentu domini tutius custoditur: neque ea curatorem fraudulentum tantum, sed etiam immundæ segnitie perosa est.

x.i.

318

dignatur, si minus pure habita est, ac si tractetur fraudulenter. Sed ubicunque fuerint aluearia, non editissimo claudantur muro, qui si metu praedonum sublimior placuerit, tribus elatis ab humo pedibus, exiguis in ordinem fenestellis apibus sit peruius: iungaturque tugurium, quo et custodes habitent, et condatur instrumentum: sitque maxime repletum praeparatis alueis ad usum nouorum examinum, nec minus herbis salutaribus, et si qua sunt alia, quae languentibus adhibentur:

Palmaeque uestibulum, aut ingens oleaster obumbret,

Vt cum prima noui ducent examina reges,

Vere suo, ludetque fauis emissa iuuentus:

319 Vicina inuitet decedere ripa calori,

Obuidque hospitij teneat frondentibus arbos.

Tum perennis aqua, si est facultas, inducatur, uel extructo canali manu detur, sine qua neque faui, neque mella, nec pulli denique figurari queunt. Siue igitur, ut dixi, praeterfluens unda, uel putealis, canalibus immissa fuerit, uirgis, ac lapidibus aggeretur apum causa,

Pontibus ut crebris possint consistere, et alas

Pandere ad aestuum solem, si forte morantes

Sparserit, aut praecipit Neptuno immerferit Euris.

Conseri deinde circa totum apiarium debent arbusculae incrementi parui, maximeque propter salubritatem. nam sunt etiam remedio languentibus cythisi, tum deinde casiae, atque pini, et rosmarinus: quin etiam cunilae, et thymi frutices: itemque uiolearum, uel quaecumque utiliter deponi patitur qualitas terrae. Grauis, et tetri odoris non solum uirentia, sed et quaelibet res prohibeantur, sicuti cancri nidus, cum est ignibus adustus, aut odor palustri coeni. nec minus uidentur cauae rupes, aut ualles argutae, quas Graeci ἄχρη uocant.

De uasis alueorum probandis. CAP. VI.

Igitur ordinatis sedibus, aluearia fabricanda sunt pro conditione regionis: siue illa ferax est suberis, haud dubitanter utilissimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec hieme rigent, nec cadent æstate: siue ferulis exuberat, ijs quoque, cum sint naturæ corticis similes, è quibus cōmodè uasa texuntur. si neutrum aderit, opere textorio salicibus connectuntur: uel si nec hæc suppetent, ligno cauatæ arboris, aut in tabulas desectæ fabricabuntur. Deterrima est conditio fictilium, quæ & accenduntur æstatis uaporibus, & gelantur hyemis frigoribus. Reliqua sunt alueorum genera duo, ut uel ex fimo fingantur, uel lateribus extruantur: quorum alterum iure damnauit Celsus, quoniam maxime est ignibus obnoxium: alterū probauit, quanuis incommodū eius præcipuum non dissimulauerit, quòd, si res postulet, transferri non possit. Itaque non assentior ei, qui putat nihilo minus eius generis habendas esse aluos: neque enim solūm id repugnat rationibus domini, quòd immobiles sint, cum uendere, aut alios agros instruere uelit (hoc enim commodum pertinet ad utilitatem solius patrisfamilias) sed quòd ipsarum apium causa fieri debet, cum aut morbo, aut sterilitate, aut penuria locorum uexatas conueniat in aliam regionem mitti, nec propter prædictam causam moueri poterunt. hoc maxime uitandum est. Itaque quanuis doctissimi uiri autoritatem reuerabar, tamen ambitione submota, quid ipse censerem, non omisi. Nam quod maxime mouet Celsum, ne sint stabula uel igni, uel furibus obnoxia, potest uitari opere lateritio circumstructis aluis, ut impediatur rapina prædonis, & contra flammarum uiolentiam protegantur: easdèmq; cum fuerint mouendæ, resolutis structuræ compagibus, licebit transferre.

x.ij.

320

Quemadmodū aluei collocandi sint. CAP. VII.

Sed quoniam plerisque uidetur istud operosum, qualicunque uasa placuerint collocari, debet suggestus lapideus extēdi per totum apiarium in tres pedes altitudinis, totidēque crassitudinis: isque sic extructus, diligēter opere tectorio leuigari, ita ne ascensus lacertis, aut anguibus, aliisque noxijs animalibus præbeatur. superponuntur deinde, siue (ut Celso placet) lateribus facta domicilia, siue (ut nobis) aluearia, præterquam à tergo circumstructa: seu quod penè omnium in usu est, qui modo diligenter ista curant, per ordinem uasa disposita ligantur, uel laterculis, uel cæmentis, ita ut singula binis parietibus angustis contineantur, liberæque frontes utrinque sint. nam et quæ procedunt, nonnunquam patefaciendæ sunt, et multo magis à tergo, quia subinde curantur examina. Sin autem nulli parietes alueis interuenient, sic tamen collocandæ erunt, ut paulūm altera ab altera distet, ne, cū inspiciuntur ea, quæ in curatione tractantur, hærentem sibi alteram cōcutiat, uicināsque apes conterat, quæ omnem motū imbecillis cereis operibus suis, tanquam ruinā timēt. Ordines quidem uasorum superinstructos in altitudinem tres esse abunde est, quoniam summum sic quoque parum cōmodè curator inspicit. Ora cauearū, quæ præbent apibus uestibula, proniora sint, quàm terga, ut ne influant imbres, et si forte tamen ingressi fuerint, non immorētur, sed per aditum effluant. propter quod conuenit aluearia porticibus supermuniri. sin aliter, luto punico frondibus illinitis adūbrari. quod tegmē cum frigora, et pluuias, tum æstus arcet. Nec tamen ita nocet huic generi calor æstus, ut hiems. itaque semper ædificium sit post apiarium, quod Aquilonis excipiat iniuriā, stabulisque præbeat teporem. nec minus ipsa

domicilia, quanuis ædificio protegantur, obuersæ tamē ad hibernum orientem componi debebunt, ut apricum habeāt apes matutinum egressum, & sint experrectiores. nam frigus ignauiam creat, propter quod etiam foramina, quibus exitus, aut introitus datur, angustissima esse debent, ut quā-minimum frigoris admittant: eaque satis est ita forari, ne possint capere plus unius apis incrementum. sic nec uenenatus stellio, nec obscœnum scarabei, uel papilionis genus, lucifugæque blattæ, ut ait Maro, per laxiora spatia ianuæ fauos populantur. atque utilissimum est pro frequentia domicilij, duos, uel tres aditus in eodem operculo distantes inter se fieri contra fallaciam lacerti, qui uelut custos uestibuli prodeuntibus inhians apibus affert exitium, eaque pauciores intereunt, cum licet uitare pestis ol' sidia per aliud uadentibus effugium.

De comparandis apibus, & quemadmodum siluestria examina capiantur.

CAP. VIII.

Atque hæc de pabulationibus, domicilijs, & sedibus eligendis abūde diximus: quibus prouisis, sequitur ut examina desideremus. ea porrò uel ære parta, uel gratuita contingunt. sed quas pretio comparabimus, studiosius prædictis comprobemus notis, & earum frequentiam prius quam mercemur, apertis aluearibus consideremus. uel si non fuerit inspiciendi facultas, certè id quod contemplari licet, notabimus: ut in uestibulo ianuæ complures consistant, & uehemens sonus intus murmurantium exaudiatur, atque etiā (si omnes intra domicilium silentes fortè conquiescant) labris foramini aditus admotis, & inflato spiritu ex respondente earum subito fremitu poterimus aestimare uel multitudinem, uel paucitatem. Præcipuè autem custodiendū est, ut ex uicinia potius, quàm ex peregrinis regionibus pe-

x. iij.

tantur, quoniam solent cæli nouitate laçessiri. quod si non
 contingit, ac necesse habuerimus longinquis itineribus ad-
 uehere, curabimus, ne salebris sollicitentur, optimèque nocti-
 bus collo portabuntur. nam diebus requies danda est, &
 infundendi sunt grati apibus liquores, quibus intra clau-
 sum alantur. Mox cum perlatae domum fuerint, si dies su-
 peruenerit, nec aperiri, nec collocari oportebit alueum, nisi
 uesperis, ut apes placidæ mane post totius noctis requiem
 egrediatur, specularique debemus ferè triduo, an uniuersæ
 se profundant. quod cum faciunt, fugam meditantur. Ea re
 media, quibus debeant inhiberi, mox præcipiemus. At quæ
 dono, uel aucupio contingunt, minus scrupulose probantur:
 quanquam nec sic quidem uelim nisi optimas possidere,
 cum & impensam & eandem operam custodis postulent
 bonæ, atque improbæ. & quod maximè refert, nõ sunt de-
 generes intermiscendæ, quæ infament generosas. nam mi-
 nor fructus mellis respondet, cum segniora interueniunt
 examina. Veruntamen quoniam interdum propter conditio-
 nem locorum uel mediocre pecus (nam malum nullo quidem
 modo) parandum est, curam uestigandis examinibus hac
 ratione adhibebimus. Vbiuque saltus sunt idonei, mellifici,
 nihil antiquius, quam apes, quibus utantur, uicinos eligunt
 fontes: eos itaque conuenit plerunque ab hora secunda ob-
 sideri, specularique quæ turba sit aquantium. nam si pau-
 cæ admodum circunvolant (nisi tamen complura capita ri-
 uorum diductas faciunt rariores) intelligenda est earum penur-
 ria, propter quam locum quoque non esse mellificum sus-
 picabimur. At si commeant frequentes, spem quoque aucu-
 pandi examina maiorem faciunt, eaque sic inueniuntur. Pri-
 mum quam longè sint explorandum est, præparandum-
 que in hanc rem liquida rubrica, qua cum festucis illitis

contigeris apum terga fontem libantiū, commoratus eodem loco facilius redeuntes agnoscere poteris. at si nō tardē id facient, scias eas in vicino consistere: sin autem serius, pro moræ tempore æstimabis distantiam loci. sed cum animaduerteris celeriter redeuntes, si non ægrè persequeris iter uolantiū, ad sedem perdueris examinis. In ijs autē, quæ longius meare uidebūtur, solertior adhibebitur curā, quæ talis est. Arūdinis internodium cum suis articulis exciditur, & terebratur ab latere talea, & per id foramen exiguo melle, uel defruto instillato, ponitur iuxta fontem. deinde cum ad odorem dūlcis liquoris complures apes irrepserūt, tollitur talea, & appposito foramini pollice non emittitur, nisi una, quæ cū euasit, fugam suam demonstrat obseruanti: atque is, dū suffecat, persequitur euolantem. Cū deinde conspiciere desijt apem, tum alterā emittit: & si eādē petit cæli partem uestigijs prioribus inhæret: & si minus, aliā quoque atque aliam foramine ad aperto patitur egredi, regionemque notet, in quā plures reuolent, & eas persequatur, donec ad latebrā perducatur examinis: quod si est abditū specu, fumo elicitur, & cum erupit, æris strepitu coerætur. Nam statim sono territum, uel in frutice, uel in editiore siluæ fronde considet, & à uestigatore præparato uase reconditur. Sin autem sedem habet arboris cauæ, & aut extat ramus, quem obtinent, aut sunt in ipsius arboris trunco, tunc, si mediocritas patitur, acutissima serra, quò celerius id fiat, præciditur primū superior pars, quæ ab apibus uacat: deinde inferior quatenus uidetur inhabitari. tum recisus utraque parte mundo uestimento contegitur, quoniā hoc quoque plurimam refert, ac si quibus rimis hiat, illinitur, & ad locum perfertur: relictisque paruis (ut iam dixi) foraminibus, more cæterarum aluorum collocatur.

x.iiij.

Sed indagatorem conuenit matutina tēpora uestigandi eligere, ut spatiū dici habeat, quò exploret commeatus apum: sæpe enim, si serius cœpit eas denotare, etiā cum in propinquo sunt, iustis operū peractis se recipiunt, nec remeant ad aquam: quò euenit ut uestigator ignoret, quā longè fonte distet examen. Sunt qui per initia ueris apiastrū, atque (ut ille uates ait) trita meliphilla, & cærmthæ ignobile gramen, aliásque colligant similes herbas, quibus id genus animalū delectatur, & ita aluos perfricent, ut odor & succus uasi inhæreat: quæ deinde mundata exiguo melle respergant, & per nemora nō longè à fontibus disponant, eaque cum repleta sunt examinibus, domum referāt. sed hoc nisi locis, quibus abundant apes, facere non expedit. nam sæpe mania uasa nacti, qui fortè prætereunt, secū auferunt. neque tamen est tanti uacua perdere complura, ut uno, uel altero potiare pleno. at in maiore copia etiam si multa intercipiuntur, plus est quod in repertis apibus acquiritur. Atque hæc est ratio capiendi siluestria examina.

Quemadmodum uernacula examina obseruantur, & in aluos condantur. CAP. IX.

Deinceps talis altera est uernacula retinendi. semper quidem custos sedulè circumire debet aluearia: neque enim ullum tempus est, quo non curam desiderēt, sed eam postulant diligentiozem, cum uernant & exundant nouis fœtibus, qui nisi curatoris obsidio protinus excepti sunt, diffrugunt: quippe talis est apium natura, ut pariter quæque plebs generetur cum regibus, qui ubi euolandi uires adepti sunt, consortia dedignantur uetustiorum, multoque magis imperia: quippe cum rationabili generi mortalium, tum magis egentibus cōsiliij mutis animalibus nulla sit regni societas. Itaque noui duces procedunt, cum sua iuuen-

tute, quæ uno aut altero die in ipso domiciliij uestibulo glomerata consistens, egressu suo propriæ desiderium sedis ostendit: eaque uelut patria contexta est, si à procuratore protinus assignetur. sin autem defuit custos, uelut iniuria repulsa peregrinam regionem petit. quod ne fiat, boni curatoris est uernis temporibus obseruare alueos in octauam fere diei horam, postquam non temere se noua proripiunt agmina, eorûmque egressus regressûsque ut diligentius custodiat. nam quædã solent, cum subito euaserunt, sine cunctatione se proripere. Poterit exploratam fugam præsciscere uespertinis temporibus aurem singulis alueis admouendo. siquidem fere ante triduum, quam eruptionem facturæ sint, uelut militaria signa mouentiû tumultus, ac murmur exoritur: ex quo, ut uerissime dicit Virgilius,

Corda licet uulgi præsciscere, nanque morantes
Martius illæ æris rauci canor increpat, & uox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum.

Itaque maxime obseruari debet, quæ istud faciunt, ut siue ad pugnam eruperint (nam inter se tanquam ciuilibus bellis, & cum alteris, quasi cum exteris gentibus præliantur) siue fugæ causa se proripuerint, præsto sit ad utrunque casum paratus custos. Pugna quidem uel unius inter se dissidentis, uel duorum examinum discordantium facile compescitur: nam ut idem ait,

Pulueris exigui iactu compressa quiescit.

aut mulso, passoue, aut alio quouis liquore simili resperso uidelicet familiari dulcedine sæuientium iras mitigante. nam eadem mire etiam dissidentes reges conciliant. sunt enim sæpe plures unius populi duces, & quasi procerum seditione plebs in partes diducitur: quod frequenter fieri prohibendum est, quoniã intestino bello totæ gentes con-

sumuntur. Itaque si constat principibus gratia, manet pax incruenta. Sin autem sæpius aciem dimicantes notaueris, duces seditionum interficere curabis: dimicantiū uerò prælia prædictis remedijs sedantur. ac deinde cum agmen glomeratum in proximo frondentis arbusculæ ramo conserit: animaduertito, an totum examen in speciem unius uicæ dependeat: idque signum erit aut unum regem inesse, aut certè plures bona fide reconciliatos, quos sic patieris, dum in suum reuolent domicilium: sin autem duobus, aut etiam cõpluribus uelut uberibus diductum fuerit examen, ne dubitaueris & plures proceres, & adhuc iratos esse: atque in ijs partibus, quibus maximè uideris apes glomerari, requirere duces debebis. itaque succo prædictarum herbarum, id est, melissophylli, uel apiastri manu illita, ne ad tactum diffugiant, leuiter inseres digitos, & diductas apes scrutaberis, donec auctorem pugnae, quem elidere debes, reperias.

Quæ sit forma regis apum.

C A P. X.

Sunt autem ij reges maiores paulò, & oblongi magis quàm cæteræ apes, rectoribus cruribus, sed minus amplis pinnis, pulchri coloris, & nitidi, leuésque, ac sine pilo, sine spiculo, nisi quis fortè plenior quasi capillum, quem in uentre gerunt, aculeum putet, quo & ipso tamen ad nocendum non utuntur. quidam etiam infusci, atque hirsuti reperiuntur, quorum pro habitu, damnabis ingenium.

Nanque duæ regum facies, duo corpora gentis,

Alter erit maculis auro squallentibus ardens,

Et rutilus clarus squamis insignis, & ore.

Atque hic maximè probatur, qui est melior: nam deterior sordido spuito similis tam fœdus est, quàm puluere ab alto

Cū uenit, & siccò terrã spuit ore uiator. Et, ut idem ait,

Desidia, latamque trahens inglorius aluum.

Omnes igitur duces notæ deterioris

Dede neci, melior uacua sine regnet in aula.

Qui tamen et ipsæ spoliatus est alis, ubi sæpius cum examine suo conatur eruptione facta profugere. nam uelut quadam compede retinebimus errorem ducem detractis alis, qui fugæ destitutus præsidio, finem regni non audet excedere, propter quod ne ditionis quidem suæ populo permittit longius enagari.

Quomodo apium paucitas emendetur. CAP. XI.

Sed nonnunquam necandus est, cum uetus alueare numero apium destituitur, atque infrequentia eius aliquo examine replenda est. Itaque cum primo uere in eo uase nata est pullities, nouus rex eliditur, ut multitudo sine discordia cum parentibus suis conuersetur. quod si nullam progeniẽ tulerint faui, duas, uel tres alueorum plebes in unum contribuere licebit, sed prius respersas dulci liquore: tum demum includere, etposito cibo dum conuersari consuescant, exiguis spiramentis relictis triduo ferè clausas habere. Sunt qui seniore[m] potius regem submoueant, quod est contrarium: quippe turba uetustior, si elidatur uelut quidam senatus iunioribus pareat necesse est, et si quæ sint imperia ualidiorum contumaciter spernentes, pœnis, ac moribus afficiuntur. illud tamen incommodum iuniori examini solet accidere, cum antiquarum apium relictus à nobis rex senectute deficit, quod tanquam domino mortuo familia nimia licentia discordat: cui facile occurritur. nam ex ijs alueis, quæ plures habent principes, dux unus eligitur: isque translatus ad eas, quæ sine imperio sunt, rector constituitur. Potest autem minore molestia in ijs domicilijs, quæ aliqua peste uexantur, paucitas apium emendari. Nam ubi

cognita est clades infrequentis aluei, quos habeat fauos oportet consyderare: tum demde ceræ, quæ semina pullorū continet, partem recidere, in qua regij generis proles animatur. est autem facilis conspectu, quoniam fere in ipso fine cerarum uelut papilla uberis apparet eminentior, & laxioris fistulæ, quàm sint reliqua foramina, quibus popularis notæ pulli detinentur. Celsus quidem affirmat in extremis fauis transuersas fistulas esse, quæ contineant regios pullos. Higinius quoque auctoritatem Græcorū sequens negat ex uernaculo (ut cæteras apes) fieri ducem, sed in circuitu fauorum paulo maiora, quàm sint plebey seminis inueniri recta foramina repleta quasi sorde rubri coloris, ex qua protinus alatus rex figuretur.

De condendo examine, & eius fuga inhi-
benda.

C A P. X I I.

Est & illa uernaculi examinis cura, si forte prædicto tempore facta eruptione patriam fastidens sedem longiorem, fuga denuntiauit. Id autem significat, cum sic apis euadit uestibulū, ut nulla intro reuolet, sed se confestim leuet sublimius. Crepitaculis æreis, aut testarum plerunque uulgo iacentium sonitu terreatur fugiens iuuentus: eaque, quæ uel pauida, cum repetierit aluum maternam, & in eius aditu glomerata pepēderit, uel statim se ad proximam frondem contulerit, protinus custos nouum loculamentum in hoc præparatum perliniat intrinsecus prædictis herbis: deinde guttis mellis respersum admoueat: tum manibus, aut etiam trulla congregatas apes recondat: atque, uti debet, adhibita cætera cura, diligenter compositum, & illitum uas interim patiat in eodem loco esse, dum aduersperascat. primo demde crepusculo transferat, & reponat in ordinem reliquorum alueorum. Oportet autem etiam

uacua domicilia collocata in apiarijs habere: nam sunt nonnulla examina, quæ cum proæfferint, statim sedem sibi quærant in proximo, eadẽmque occupent, quam uaciam repperint. Hæc fere acquirendarum, ac etiam retinendarum apium traditur cura.

Remedia apum laborantium morbo. CAP. XIII.

sequitur ut morbo, uel pestilentia laborantibus remedia desiderentur. Pestilentia rara in apibus perniciēs, nec tamẽ aliud, quàm quod in cætero pecore præcepimus, quid fieri possit reperio, nisi ut longius aluei transferantur. Morborum autem facilius in his et causæ inspiciuntur, et inueniuntur medicinae. Maximus autem annuus earum labor est initio ueris, quo tithymalli floret frutex, et quo sameram ulmi promunt. nanque sicut nouis pomis, ita his primitiuis floribus illectæ auide uescuntur post hybernã famem, nil alioquin citra satietatem, tali nocente cibo: quo cum se affatim repleuerint, profluuiò alui, nisi celeriter succurritur, intereunt. nam et tithymallus maiorum quoque animalium uentrem soluit, et proprie ulmus apium. eaque causa est, cur in regionibus Italiae, quæ sunt eius generis arboribus consitæ, raro frequentes durent apes. Itaque ueris principio si medicatos cibos præbeas, iisdem remedijs et prouideri potest, ne tali peste uexentur, et cum iam laborant, sanari. nam illud quod Higinius maiores secutus autores prodidit, ipse non expertus asseuerare non audeo: uolentibus tamen licebit experiri. siquidem præcipit apum corpora, quæ cum eiusmodi pestis inæssit, sub fauis acernatim enectæ reperiuntur, sicco loco per hiemem reposita circa æquinoctium uernum, cum clementia diei suaserit, post horam tertiam in solem proferre, ficulneoque cinere obruere. quo facto, affirmat intra duas horas cum

uiuido halitu caloris animatae sunt, resumpto spiritu in
 præparatum uas, si obijciatur, irrepere. Nos magis ne in-
 tereat, quæ deinceps dicturi sumus, ægris examinibus ex-
 hibenda censemus: nã uel grana mali punici tussa, et uino
 amineo conspersa, uel uinæ passæ cū rore syriaco pari men-
 sura pinsitæ, et austero uino insuccatæ dari debent: uel
 si per se ista frustrata sunt, omnia eadem æquis pöderibus
 in unum leuigata, et fictili uase cū amineo uino inferue-
 facta, mox etiã refrigerata ligneis canalibus apponi. Non-
 nulli rorem marinum aqua mulsa decoctum, cū gelauerit,
 imbricibus infusum præbent libandum. quidam bubu-
 lã, uel hominis urinam (sicut Higinius affirmat) alueis ap-
 ponunt. Necnon etiam ille morbus maximè est conspicuus,
 qui horridas, contractasque carpit, cū frequenter aliæ mor-
 tuarũ corpora domicilijs suis efferunt, aliæ intra tecta ut
 in publico luctu, mœsto silentio torpent. id cū accidit, arun-
 dineis infusi canalibus offeruntur cibi, maximè decocti mel-
 lis, et cum galla, uel arida rosa detriti. galbanum etiã, ue-
 eius odore medicetur, in cœndi conuenit, passoque, et defru-
 to uetere fessas sustinere. Optimè tamen facit amelli radix,
 cuius est frutex luteus, purpureus flos: ea cum uetere ami-
 neo uino decocta exprimitur, et ita liquatus eius succus
 datur. Higinius quidem in eo libro, quem de apibus scri-
 psit, Aristomachus, inquit, hoc modo succurrendũ laboran-
 tibus existimat. primũ, ut omnes uitiosi faui tollantur, et
 cibus ex integro recēs ponatur: deinde ut fumigentur. Pro-
 desse etiã putat apibus uetustate corruptis examen nouum
 cõtribuere, quanuis periculum sit, ne seditione consumen-
 tur, uerũ tamen adiecta multitudine lætaturas. sed ut cõcor-
 des maneant, earum apiũ, quæ ex alio domicilio transfe-
 runtur, quasi peregrinæ plebis submoueri reges debere. nec

tamen dubium, quin frequentissimorum examinum fauis, qui iam maturos habent pullos, transferri, & subijci paucioribus debeant, ut tanquam nouæ prolis adoptione domicilia confirmantur. sed & id cum fiet, animaduertendū, ut eos fauos subijciamus, quorum pulli iam sedes suas adaperiunt, & uelut opercula foraminum obductas ceras erodunt exerentes capita. nam si fauos immaturo foetu trāstulerimus, emoriētur pulli, cum foueri desierint. sæpe etiam uitio, quòd Græci παρίδ' αυ' αυ' uocant, intereunt. Siquidem cum sit hæc apium consuetudo, ut prius tantum cerarum confingant, quantum putant explere se posse: nonnunquam euenit, ut consummatis operibus cereis, ut examen conquirendi mellis causa longius euagatum subitis imbribus, aut turbinibus in siluis opprimatur, & maiorem partem plebis amittat: quod ubi factum est, reliqua paucitas fauis complendis non sufficiat: tunc quæ uacuae cerarum partes computrescant, & uitijs paulatim serpentibus corrupto melle ipsæ quoque apes intereant. Id ne fiat duo populi coniungi debent, qui possint adhuc integras ceras explere: uel si non est facultas alterius examinis, ipsos fauos antè quàm putrescant, uacuis partibus acutissimo ferro liberare: nam hoc quoque refert, ne admodum hebes ferramentum (quia non facile penetret) uehemētius impressum fauos sedibus suis commoueat. quod si factum est, apes domicilium derelinquunt. Est & illa causa interitus, quòd interdum continuis annis plurimi flores proueniunt, & apes magis mellificijs, quàm foetibus student. itaque nonnulli, quibus est minor harum rerū scientia, magnis fructibus delectantur, ignorantes exitiū apibus imminere, quoniā & nimio fatigatæ opere plurimæ pereunt, nec ullis inuentutis supplementis frequentatæ nouissimæ reliquæ inter-

eunt. itaque si tale uer inaccessit, ut & prata, & arua floribus abundent, utilissimum est tertio quoque die alueorum exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non possint apes exire, ut ab opere mellifico euocatae, quoniam se non sperent posse ceras omnes liquaribus stipare, foetibus expleant. Atque hæc fere sunt examinum uitio laborantium remedia.

Quid quoque tempore faciant apes, & quid earum curator facere debeat. . . . CAP. XIII.

333

Deinceps illa totius anni cura, ut idem Higinius commodissime prodidit. Ab æquinoctio primo, quod mense Martio circa VIII Calendas Aprilis in octaua parte Arietis conficitur, ad exortum Vergiliarum dies uerni temporis habentur duodequingenta: per hos primum ait apes curandas esse ad apertis alueis, ut omnia purgamenta, quæ sunt hyberno tempore congesta, eximantur, & ut araneis, qui fauos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus in censo bubulo fimo. hic enim quasi quadam cognatione generis maxime est apibus aptus. Vermiculi quoque qui tineæ uocantur, & item papiliones enecandi sunt: quæ pestes plerumque fauis adherentes decidunt, si fimo medullam bubulam misceas, & his incensis nidorem admoueas. Hac cura per id tempus, quod diximus, examina firmabuntur, eaque fortius operibus inservient. Verum maxime custodiendum est curatori, qui apes nutrit, cum aluos tractare debet, uti pridie castus sit ab rebus ueneris, neue temulentus, nec nisi lotus ad eas accedat, abstineatque fere ab omnibus redolentibus esculentis, ut sunt salsamenta, & eorum omnia eliquamina: itemque foetentibus acrimonijs allij, uel cepearum, cæterarumque rerum similium. Duodequingentesimo die ab æquinoctio uerno, cum sit Vergilia-

rñ exortus circa V Idus Maias incipiunt examina viribus
 & numero augeri. Sed & iisdē diebus intereunt quæ pau-
 cas, & ægras apes habet. eodēque tempore progeneran-
 tur in extremis partibus fauorū amplioris magnitudinis
 foetus, quàm sint cæterarū apū, eosque nōnulli putant esse
 reges. uerūm quidam Græcorū auctores oīs p̄s appellant,
 ab eo, quòd exagitent, neque patiantur examina conquie-
 scere. itaque præcipiunt eos necari. Ab exortu Vergiliarum
 ad solstitium, quod fit ultimo mense Iunio circa octauam
 partem Cæcri, fere examinant alui: quo tēpore uehemen-
 tius custodiri debent, ne nouæ soboles diffugiāt. Tūncque
 peracto solstitio, usque ad ortum Caniculæ, qui ferè dies
 triginta sunt, pariter frumenta, & faui demetuntur. Sed
 ij quemadmodum tolli debeant, mox deinde, cum de con-
 fektura mellis præcipiemus. Cæterum hoc eodem tempore
 progenerari posse apes iuuenco perempto, Democritus, &
 Mago, nec minus Virgilius prodiderūt. Mago quidem uen-
 tribus etiam bubulis idem fieri affirmat. Quam rationem
 diligentius prosequi superuacuum puto, consentiens Celso,
 qui prudentissime ait, non tanto interitu pecus istud admit-
 ti, ut sic requirendum sit. Verūm hoc tempore, & usque in
 autumnū æquinoctium decimo quoque die alui aperiendæ
 sunt, & fumigandæ. quod cum sit molestum examini-
 bus, saluberrimum tamen esse conuenit. Suffitas deinde,
 & æstuanes apes refrigerare oportet, conspersis uacuis
 partibus aluorum, & quam recentissimi rigoris aqua in-
 fusa: deinde siquid ablui non poterit, pinnis aquilæ, uel
 etiam cuiuslibet uastæ alitis, quæ rigorem habent, emun-
 dari. Præterea ut tineæ, si apparuerint, euerrantur, papi-
 liones enecentur, qui plerunque inter aluos morantes a-
 pibus exitio sunt. nam & ceras erodunt, & stercore suo

y.i.

334

vermes progenerant, quos aluorum tineas appellamus. Ita-
 que quo tempore maluæ florent, cum est eadem maxima
 multitudo, si vas æneum simile miliario uespere ponatur
 inter aluos, & in fundū eius lumen aliquod demittatur,
 undique papiliones concurrunt: dūmque circa flammulam
 uolitant, aduruntur, quòd nec facile ex angusto sursum e-
 uolare, nec rursus longius ab igne possunt recedere, cum
 lateribus æneis circumueniantur: ideòque propinquo ardo-
 re consumuntur. A' Canicula ferè post diem quinquagesi-
 mum Arcturus oritur, cum irroratis floribus thymi, & ca-
 nilæ, thymbræq;, apes mella conficiunt: idque optimæ notæ
 enitefcit, autumnii æquinoctio, quod est ante Calend. Octo-
 bris, cum octonam partem Libræ sol attingit. Sed inter Ca-
 niculæ, & Arcturi exortum cauendum erit, ne apes inter-
 cipiantur uolentia crabronum, qui ante aluearia plerum-
 que obsidiatur prodeuntibus. Post Arcturi exortum circa
 æquinoctium Libræ (sicut dixi) fauorum secunda est exem-
 ptio. Ab æquinoctio deinde quod conficitur circa VI II Ca-
 lend. Octobris ad Vergiliarum occasum diebus XI, & flo-
 ribus tamaricis, & siluestribus fructibus apes collecta mella
 cibarijs hiemis reponunt, quibus nihil est omnino detra-
 hendum, ne sæpius iniuria contristatæ, uelut desperatione
 rerum profugiant. Ab occasu Vergiliarum ad brumam,
 quæ ferè conficitur circa VI II Calēd. Ianuarij, in octa-
 ua parte Capricorni iam recondito melle utuntur exami-
 na, eoque usque ad Arcturi exortum sustinetur. Nec me fal-
 lit Hipparchi ratio, quæ docet solstitia, & æquinoctia non
 octauis, sed primis partibus signorum confici. Verum in
 hac ruris disciplina sequor nunc Eudoxi, & Metonis, an-
 tiquorūmque fastus astrologorum, qui sunt aptati publicis
 sacrificijs: quia & notior est ista uetus agricolis concepta o-

pinio. Nec tamen Hipparchi subtilitas pinguioribus, ut aiunt, rusticorū literis necessaria est. Ergo Vergiliarum ocaſu primo ſtatim conueniet aperire aluos, & depurgare quicquid immundi eſt, diligentiusque curare, quoniam per tempora hiemis non expedit mouere, aut patefacere uafa. Quam ob cauſam dum adhuc autumni reliquiae ſunt apriciſſimo die purgatis domicilijs opercula intus uſque ad fauos admouenda ſunt, omni uacua parte ſedis excluſa, quo facilius anguſtiae cauearum per hiemem concaleſcant. idque ſemper faciendum eſt etiam in ijs aluis, quae pau- citate plebis infrequentes ſunt. Quicquid deinde rima- rum eſt, aut foraminum, luto, & ſimo bubulo muſtis illine- mus extrinſecus, nec niſi aditus, quibus commeent, relin- quemus. Et quanuis porticu protecta uafa, nihilo minus congeſtu culmorum, & frondium ſupertegemus, quantum- que res patietur à frigore, & tempeſtatibus muniemus. Quidam exemptis interraneis occiſas aues intus inclu- dunt, quae tempore hiberno plumis ſuis deliteſcentibus a- pibus praebent teporem. Tum etiam ſi ſunt abſumpta ci- baria, commodè paſcuntur eſurientes, nec niſi oſſa earum relinquunt. Sin autem ſauis ſufficient, permanent illibatae. nec quanuis amantiffimas munditiarum offendunt odo- re ſuo. melius tamen eſſe nos exiſtimamus tempore hiber- no fame laborantibus, ad ipſos aditus in canaliculis uel contuſam, & aqua madefactam ficum aridam, uel defru- tum, aut paſſum praebere. quibus liquoribus mundam la- nam imbuere oportebit, ut inſiſtentes apes quaſi per ſy- phonem ſuctum euocent. Uas etiam paſſas, cum infregeri- mus, paulum aqua reſperſas probè dabimus. atque his ci- barijs non ſolum hieme, ſed etiam quibus temporibus (ut iam ſupra dixi) tithymallus, atque etiam ulmi florebut,

y.ij.

sustinendæ sunt. Post confectam brumam diebus ferè quadraginta quicquid est repositi mellis (nisi liberalius à curatore relictum sit) consumunt, & sæpe etiã uacuatîs ceris usque in ortum Arcturi, qui est ab Idib. Februarijs, ieiunæ fauis accubâtes torpēt more serpentum, & quiete sua spiritum conseruant, quem tamen ne amittant, si longior famines inceserit, optimum est per aditum uestibuli syphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum sustinere, dum Arcturi ortus, & hirundinis aduētus commodiores polliceantur futuras tempestates. Itaque, post hoc tempus, cum diei permittit hilaritas, procedere audent in pascua. Nã ab æquinoctio uerno sine cunctatione, iam passim uagantur, & idoneos ad foetum decerpunt flores, atque intra tecta comportant. Hæc obseruanda per anni tempora diligentissime Higinius præcipit. Cæterũ illa Celsus adiicit, paucis locis eam felicitatem suppetere, ut apibus alia pabula hyberna, atque alia præbeantur æstiuæ. Itaque quibus locis post ueris tempora flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, sed uernis pastionibus absumptis, in ea loca transferri, quæ serotinis floribus thymi, & origani, thymbræque benignius apes alere possunt. quod fieri ait & Achaicæ regionibus, ubi transferuntur in Atticas pastiones, & Eubœa, & rursus insulis Cycladibus, cum ex alijs trãsseruntur Scyrum, nec minus in Sicilia cum ex reliquis eius partibus in Hyblam conferuntur. Idemque ait ex floribus cras fieri, ex matutino rore mella, quæ tanto meliorẽ qualitatem capiunt, quanto iucundiore sit materia cera confecta. Sed ante translationem diligenter alueos inspicere præcipit, ueteresque, & tineosos, & labantes fauos eximere: nec nisi paucos, & optimos reseruare, & simul etiam ex meliore flore quam-

plurimi fiant: eaque uasa, quæ quis transſerre uelit, non niſi noctibus & ſine concuſſione portare.

De melle conficiendo, & quando caſtrari debent alui. CAP. XV.

Mox uere tráſacto ſequitur, ut dixi, mellis uindemia, propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur cum animaduertimus fucos ab apibus expelli, ac fugari, quod eſt genus amplioris incrementi ſimilimum apis. & ut ait Virgilius, ignauum fucos pecus, & ſine induſtria fauis aſſidens. Nam neque alimenta congerit, & ab alijs inuecta conſumit. Veruntamen ad procreationem ſobolis conferre aliquid hi fuci uidentur inſidentes ſemini- bus, quibus apes figurantur. Itaque ad fouendam & edu- candam nouam prolem familiaris admittuntur. Excluſis deinde pullis, extra tecta proturbantur, & ut idẽ ait, à præ- ſepibus arcent. Hos quidam præcipiunt in totum exterminari oportere, quod ego Magoni conſentiens faciendũ non cenſeo, uerũ ſeuitiæ modum adhibendũ. nam nec ad oc- cidionem gens interimenda eſt, ne apes inertia laborent, quæ cum fuci aliquam partem cibariorũ abſumunt, ſar- ciendo dâna fiunt agiliores: nec ruruſus multitudinem præ- donum coaleſcere patiendum eſt, ne uniuerſas opes alienas diripiant. Ergo cum rixam fucorũ, & apium ſæpius com- mitti uideris, ad apertas aluos inſpicias, ut ſiue ſemipleni fa- ui ſint, differantur: ſiue iam liquore completi, & ſuperpo- ſitis ceris tanquam operculis oblitati, demetantur. Dies uerò ca- ſtrandi ferè matutinus occupandus eſt. neque enim conue- nit æſtu medio exaſperatas apes laceſſiri. duobus ferra- mentis ad hunc uſum opus eſt ſeſquipædali, uel paulò am- pliore meſſura factis. quorum alterum ſit culter oblongus ex utraque parte acie lata, uno capite aduncũ habẽs ſcal-

y. iij.

prum: alterum prima fröte planum, & acutissimum, quo melius hoc faui succidantur, illo eradantur: & quicquid sordidum deciderit, attrahatur. Sed ubi à posteriore parte nullū uestibulum patefactum habuerit alueare, fumum ad-mouebimus factum galbano, uel arido fimo. Ea porro uase fictili prunis immista conduntur: idque uas ansatum simi-le angustæ ollæ figuratur, ita ut altera pars sit acutior, per quam modico foramine fumus emanet: altera latior, & ore patulo, per quam possit afflari. Talis olla, cum est alueari obiecta, spiritu admoto fumus ad apex promouetur, quæ cō- festum nidoris impatiētes in priorem partem domicilij, & interdum extra uestibulū se conferunt, atque ubi potestas facta est liberius inspiciēdi, ferè, si duo sunt examina, duo genera quoque fauorū inueniuntur. Nam etiam in concor-dia suum quæque plebs morem figurandi ceras, fingendiq-ue obseruat. Sed omnes faui semper cauearū tectis, & pau-lulum lateribus adhærētes, dependēt, ita ne solum contin-gant: quoniā id præbet examini-bus iter. Cæterū figura ce-rarum talis est, qualis & habitus domicilij. nā & quadra-ta & rotunda spatia, nec minus longa suam speciem uelut formæ quædā fauis præbent. Ideo:que non semper eiusdem figuræ reperiūtur faui. sed hi qualescunque sint, non om-nes eximantur. Nā priore messe, dū adhuc rura pastioni-bus abundāe, quinta pars fauorū: posteriore, cum iam me-tuitur hiems, tertia relinquēda est. Atque hic tamen modus non est in omnibus regionibus certus: quoniā pro multitu-dine florum, & ubertate pabuli apibus consulendum est. At si ceræ dependētes in lōgitudinē decurrunt, eo ferra-mento, quod est simile cultro, msecādi sunt faui: deinde sub-iectis duobus brachijs excipiēdi, atque ita promendi. Sin au-tem transuersi tectis cauearū inhærent, tunc scalprato fer-

ramento est opus, ut aduersa fronte impressi desecentur. Eximi autē debent ueteres uel uitiosi, & relinqui maxime integri, ac melle pleni, & si qui tandē pullos continent, ut examini progenerando reseruentur. Omnis deinde copia fauorū conferenda est in eum locum, in quo mel conficere uoles. Linendāque sunt diligenter foramina parietum & fenestrarum, nequid sit apibus peruium, quæ uelut amissas opes suas pertinaciter uestigant, & persecutæ consumunt. Itaque ex ijsdem rebus fumus etiam in aditu loci faciendus est, qui propulset intrare tentantes. Castratæ deinde alui si quæ transversos fauos in aditu habebunt, conuertendæ erunt, ut alterna uia posteriores partes uestibula fiant. Sic enim proxime cum castrabuntur ueteres potius faui, quàm noui eximentur, ceræque nouabuntur, quæ tanto deteriores sunt, quanto uetustiores. Quòd si fortè aluearia circumstructa, & immobilia fuerint, curæ erit nobis, ut modo à posteriore, modo à priore parte castrantur: idque fieri ante diei quintam horam debet: deinde repeti uel post nonam, uel postero mane. Sed quot cunque faui sunt demessi eodem die, dum tepent mella conficere conuenit. Saligneus qualus, uel tenui uimine rarius contextus saccus inuersæ metæ similis, qualis est, quo uinum liquatur, obscuro loco suspenditur: in eum deinde carptim congeruntur faui. Sed adhibenda cura est, ut separentur eæ partes cerarum, quæ uel pullos habent, uel rubras sordes. nam sunt mali saporis, & succo suo mella corrumpunt. Deinde ubi liquatum mel in subiectum alueum defluxit, transfertur in uasa fictilia, quæ paucis diebus aperta sint, dū musteus fructus deferescatisque sæpius ligula purgandus est. Mox deinde fragmina fauorum, quæ in sacco remanserunt, retractata exprimuntur: atque id secundæ noctis. iij.

tæ mel defluit, & ab diligentioribus seorsum reponitur, ne quod est optimi saporis hoc adhibito, fiat deterius.

De cera facienda.

C A P. X V I.

Ceræ fructus, quanuis æris exigui non tamen omittendus est, cum sit eius usus ad multa necessarius. Expressæ fauorum reliquæ, posteaquam diligenter aqua dulci perlutæ sunt, in uas æneum coniunguntur: adiecta demde aqua liquantur ignibus, quod ubi factum est, cera per stramenta, uel iuncos defusa colatur: atque iterum similiter de integro coquuntur, & in quas quisque uoluit formas, aqua prius adiecta, defunditur: eamque concretam facile est eximere: quoniam qui subest humor non patitur formis inhaerere. Sed iam consummata disputatione de uillaticis pecudibus, atque pastionibus, quæ reliqua nobis rusticarum rerum pars superest, de cultu hortorum, Publi Siluine, deinceps ita, ut & tibi, & Gallioni nostro complacuerat, in carmen conferemus.

341

L. I V N I I M O D E R A T I C O L V -
M E L L A E I N L I B R V M X. D E
C V L T V H O R T O R V M P R A E -
F A T I O.

F O E N O R I S tui Siluine, quod stipulanti sponderam tibi, reliquam pensuunculam percipe. nam superioribus nouem libris hac minus parte debitum, quod nunc persoluo, reddideram. superest ergo cultus hortorum insigniter neglectus quondam ueteribus a-

gricolis, nunc uel celeberrimus. siquidē cum parcior apud
 priscos esset frugalitas, largior tamen pauperibus fuit usus
 epularum, lactis copia, ferināque ac domesticarum pecu-
 dum carne, uelut aqua, frumentōque summis, atque humi-
 limis uictum tolerantibus. Mox cum sequens, et præcipue
 nostra ætas dapibus libidinosi pretia constituerit, cœnæ-
 que non naturalibus desiderijs, sed cœnsibus æstimentur,
 plebeia paupertas summota à pretiosioribus cibis ad uul-
 gares compellitur. Quare cultus hortorū, quoniam et fru-
 ctus magis in usu est, diligentius nobis, quàm tradiderunt
 maiores, præcipiendus est: isque sicut institueram prosa o-
 ratione prioribus subnecteretur exordijs, nisi propositum
 meum expugnasset frequens postulatio tua, quæ peruicit,
 ut poeticis numeris explerem Georgici carminis omissas
 partes, quas tamen et ipse Virgilius significauerat, poste-
 ris post se memorāda relinquere. neque enim aliter istud
 nobis fuerat audendum, quàm ex uoluntate uatis maxi-
 me uenerandi: cuius quasi numine instigante (pigrè sine
 dubio propter difficultatem operis, ueruntamen non sine
 spe prosperi successus) aggressi sumus tenuem admodum,
 et penè uiduatam corpore materiam, quæ tam exilis est, ut
 in consummatione quidem totius operis annumerari ue-
 lut particula possit laboris nostri, per se uerò et quasi
 suis finibus terminata nullo modo speciose confici. nam et-
 si multa sunt eius quasi membra, de quibus aliquid posse-
 mus effari, tamen eadem tam exigua sunt, ut (quod aiunt
 Græci) ex incomprehensibili paruitate arenæ funis effici
 nō possit. Quare quicquid est istud, quod elucubrauimus,
 propriam sibi laudem non uendicat, ut boni consulat, si
 non sit dedecori prius editis à me scriptorum monimen-
 tis. sed iam præfari desinamus.

Ortorum quoque te cultus siluine docebo,
 H Atque ea, quæ quondã spatijs exclusus iniquis,
 Cum caneret lætas segetes, & munera Bacchi,
 Et te magna Pales, nec non cælestia mella,
 Virgilius nobis post se memoranda reliquit.
 Principio sedem numeroſo præbeat horto
 Pinguis ager, putres glebas, reſolutaque terga
 Qui gerit, & foſſus gracileſ imitatur arenas.
 Atque habilis natura ſoli, quæ gramine læto
 Parturit, & rutilas ebuli creat uuida baccas.
 Nam neque ſicca placet, nec quæ ſtagnata palude
 Perpetitur querulæ ſemper conuitia ranæ.
 Tum quæ ſponte ſua frondosâs educat ulmos,
 Palmitibusque feris lætatur, & aſpera ſiluis
 Achrados, aut pruni lapidoſis obruta pomis
 Gaudet, & iniuſſi conſternitur ubere mali:
 Sed negat helleboros, & noxia galbana ſuauo,
 Nec patitur taxos, nec ſtrenua toxica ſudat,
 Quauis ſemihominis ueſano gramine foetâ
 Mandragoræ pariat flores, mœſtâmq; cicutam,
 Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æquè,
 Terga rubi, ſpinisque ferat paliuron acutis.
 Vicini quoque ſint amnes, quos incola durus
 Attrahat auxilio ſemper ſitientibus hortis,
 Aut fons illacrymet putei non ſede profunda,
 Ne grauis haſturiſ tendentibus ilia uellat.
 Talis humus, uel parietibus, uel ſepibus hirtis
 Claudatur, neu ſit pecori, neu peruia furi.

Non tibi Dedalæ quærantur munera dextræ,
 Nec Polycletea, nec Phradmonis, aut Ageladæ
 Arte laboretur: sed truncum forte dolatum
 Arboris antiquæ numen uenerare Ityphalli
 Terribilis membri, medio qui semper in horto
 Inguinibus puero, prædoni falce minetur.
 Ergo age nunc cultus, et tempora quæque serendis
 Seminibus, quæ cura satis, quo sydere primum
 Nascantur flores, Pesti que rosaria gemment,
 Quo Bacchi genus, aut aliena stirpe granata
 Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos,
 Pierides tenui deducite carmine Musæ.
 Oceani sitiens cum iam Canis hauserit undas,
 Et paribus Titan orbem librauerit horis,
 Cum satur autumnus quassans sua tempora pomis,
 Sordidus et musto spumantes exprimet uuas,
 Tum mihi ferrato uersetur robore Palæ
 Dulcis humus, si iam pluuijs defossa madebit.
 At si cruda manet cælo durata sereno,
 Tum iussi ueniant decliui tramite riui,
 Terra bibat fontes, et hiantia compleat ora.
 Quod si nec cæli, nec campi competit humor,
 Ingeniumque loci, uel Iuppiter abnegat imbrem,
 Expectetur hiems, dum Bacchi Gnosius ardor
 AEquore cæruleo celetur, uertice mundi,
 Solis et aduersos metuant Atlantides ortus.
 Atque ubi iam tuto necdum confisus olympo,
 Sed trepidus profugit chelas et spicula Phœbus
 Dira Nepæ, tergoque Croti festinat equino,
 Nescia plebs generis, matri ne parcite falsæ.
 Ista Prometheæ genitrix fuit altera Cretæ,

Altera nos enixa parens, quo tempore sæuus
 Tellurem ponto mersit Neptunus, & inum
 Concutiens barathrum lethæas terruit undas.
 Tùmque semel stygium regem uidere tredientem
 Tartara, cum pelagi streperent sub pondere manes.
 Nos fœcunda manus uiduo mortalibus orbe
 Progenerat, nos abruptæ tum montibus altis
 Deucalionæ cautes peperere. sed ecce
 Durior, æternisq; uocat labor: eia age segnes
 Pellite nunc somnos, & curui uomere dentis
 Iam uirides lacerate comas, iam scindite amictus.
 Tu grauius rastris cunctantia perfode terga,
 Tu penitus * clatris eradere uiscera matris
 Ne dubita, & summi frequentia æspite mista
 Ponerè, quæ canis iaceant urenda pruinis,
 Verberibus gelidis, iræque obnoxia Cauri,
 Alliget & sæuus Boreas, Eurisq; resoluat.
 Post ubi Ryp hæ torpentia frigora brumæ
 Candidus aprica Zephyrus regelauerit aura,
 Sydereoque polo cedit Lyra mersa profundo,
 Veris & aduentum nidis cantarit hirundo,
 Rudere tum pingui, solido uel stercore aselli,
 Armentiuæ fimo satures ieiunia terræ
 Ipse ferens olitor diductos pondere qualos.
 Pabula nec pigeat fesso præbere nouali
 Immundis, quæcunque uomit latrina, cloacis.
 Densaque iam pluuijs, durataque summa pruinis
 A Equora dulcis humi, repetat mucrone bidentis.
 Mox bene cum glebis uinacem æspitis herbam
 Contundat marræ, uel fracti dente ligonis,
 Putria maturi soluantur ut ubera campi.

* marris.

345

Tunc quoque trita solo splendentia sarcula sumat,
 Angustosque foros aduerso limite ducens
 Rursus in obliquum distinguat tramite paruo.
 Verum ubi iam puro discrimine peccita tellus,
 Deposito squallore nitens sua semina poscit,
 Pingit et in varios terrestria sydera flores,
 Candida leucoia, et flauentia lumina calthæ,
 Narcissique comas, et hiantis sæua leonis
 Ora feri, calathisque uirentia lilia canis,
 Nec non uel niueos, uel cæruleos hyacinthos.
 Tum quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro,
 Ponatur uiola, et nimium rosa plena pudoris.
 Nunc medica panacem lacryma, succoque salubri
 Glaucea, et profugos uinctura papauera somnos
 spargite: quæque uiros acunt, armantque puellas,
 Iam Megaris ueniant genitalia semina bulbi:
 Et quæ *sica legit Getulis obruta glebis,
 Et quæ frugifero seritur uicina Priapo,
 Excitet ut Veneri tardos eruca maritos.
 Iam breue chærophylum, et torpenti grata palato
 Intyba, iam teneris frondens lactucula fibris,
 Alliaque infractis spicis, et olentia latè
 Vlpica, quæque fabis habilis fabrilia miscet
 Iam siser, Assyrioque uenit quæ semine radix,
 Sectaque præbetur madido sociata lupino,
 Ut Pelusiaci proritet pocula Zythi.
 Tempore non alio uili quoque salgama merce
 Capparis, et tristes inulæ, ferulæque minaces
 Plantantur: nec non serpentia gramina mentæ,
 Et bene odorati flores sparguntur aneti,
 Rutaque Palladiæ bacæ uictura saporem,

346

*scilla

Séque laceffenti fletum factura sinapis,
 Atque oleris pulli radix, lacrymosáque cepa
 Ponitur, & lactis gustum quæ condiat herba,
 Deiectura quidem fronti data signa fucarum,
 Vimque suam idcirco profitetur nomine Graio.
 Tum quoque conseritur, toto quæ plurima terræ
 Orbe uirens pariter plebi, regique superbo
 Frigoribus caules, & ueri cymata mittit.

Quæ pariunt ueteres æsposo littore Cumæ,
 Quæ Marrucini, quæ signia monte Lepino,
 Pmguis item Capua, & Caudinis faucibus horti,
 Fontibus & Stabiæ celebres, & Vesuia rura,
 Doctáque Parthenope Sebetide roscida lymphæ,
 Quæ dulcis Pompeia palus uicina Salinis
 Herculeis, uitreóque Siler qui defluit amni,
 Quæ duri præbent cymosa stirpe Sabelli,
 Et Turni lacus, & pomosi Tyburis arua,
 Brutia quæ tellus, & mater Aritia porri.
 Hæc ubi credidimus resolutæ semina terræ,
 Assiduo gravidam cultu, curáque fouemus
 Ut redeant nobis cumulato fœnore messes.
 Et primùm moneo largos inducere fontes,
 Ne sitis exurat concepto semine partum.

At cum foeta suos nexus adoperta resoluit,
 Florida cum soboles materno pullulat *aluo,
 Primitiis plantæ modicos tum præbeat imbres
 Sedulus irrorans olitor, ferróque bicorni
 Pectat, & argentem sulcis exterminet herbam.
 At si dumosis positi sunt collibus horti,
 Nec summo nemoris labuntur uertice riui,
 Aggere præposito cumulatis area glebis

*aluo,

347

Emineat, sicco ut consuescat puluere planta,
 Nec mutata loco siacos exhorreat æstus.
 Mox ubi nubigenæ Phryxi, nec portitor Helles,
 Signorum, et pecorum princeps caput efferet undis,
 Alma sinum tellus iam pandet, adultaque poscens
 Semina depositis cupiet se nubere plantis:
 Inuigilate uiri, tacito nam tempora gressu
 Diffugiunt, nulloque sono conuertitur annus.
 Flagitat ecce suos genitrix nutissima foetus,
 Et quos enixa est partus iam quærit alendos,
 Priuignasque rogat proles, date nunc sua matri
 Pignora, tempus adest, uiridi redimite parentem
 Progenie, tu cinge comam, tu digere crines.
 Nunc apio uiridi crispetur florida tellus,
 Nunc capitis porro longo resoluta capillo
 Letetur, mollémque sinum staphilinus inumbret.
 Nunc et odoratæ peregrino munere plantæ
 Sicanijs crocæ descendant montibus Hyblæ,
 Natæque iam ueniant hilari sampsua Canopo,
 Et lacrymas imitata tuas Cynereia uirgo,
 Sed melior stactis ponatur Achaica myrrha,
 Et male damnati mœsto qui sanguine surgunt
 A Eacij flores, immortalésque amaranthi,
 Et quos mille parit diues natura colores,
 Disponat plantis olitor, quos semine seuit.
 Nunc ueniat quamuis oculis inimica coramble.
 Iamque salutari properet lactuca sapore,
 Tristia quæ releuat longi fastidia morbi.
 Altera crebra uiret, fusco nitet altera crine,
 Vtraque Cæcilij de nomine dicta Metelli.
 Tertia, quæ spisso, sed puro uertice pallet,

Hæc sua Cappadoçæ seruat cognomina gentis.
 Et mea, quam generant Tarthesi littore Gades,
 Candida ubrato discrimine, candida thyrso est.
 Cypros item Paphio, quam pingui nutrit in aruo
 Punicea depexa coma, sed lactea crure est.

Quot facies, totidem sunt tempora quànque serendi.

Cæciliam primo deponit Aquarius anno,
 Cappadocamque premit ferali mense Iupercus.
 Túque tuis Mauors Tarthesida pange Calendis,
 Túque suis Paphien iterum iam pange Calendis,
 Dum cupit, & cupida quærit se iungere matri,
 Et mater facili mollissima subiacet aruo.

Ingenera, nunc sunt genitalia tempora mundi.

349 Nunc amor ad coitus properat, nunc spiritus orbis

Bacchatur Veneri, stimulisque cupidinis actus

Ipsæ suas adamat partes, & foetibus implet.

Nunc pater æquoreus, nunc & regnator aquarum,

Ille suam Tethyn, hic pellicit Amphitriten:

Et iam cæruleos partus enixa marito

Vtraque nunc reserat, pontumque natantibus implet.

Maximus ipse Deum posito iam fulmine fallax

Acrisioneos ueteres imitatur amores,

Inque sinus matris uiolento depluit imbre.

Nec genitrix nati nunc aspernatur amorem,

Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.

Hinc maria, hinc montes, hinc totus denique mundus

Ver agit: hinc hominum, pecudum, uolucrumque cupido,

Atque amor ignescit menti, seuitque medullis,

Dum satiata Venus foecundos compleat artus,

Et generet uarias soboles, semperque frequentet

Prole noua mundum, uacuo ne torpeat æuo.

sed quid ego infreno uolitare per æthera cursu
 Passus equos audax sublimi tramite raptos?
 Ista canat maiora deo, quem Delphica laurus
 Impulit, & rerum causas, & sacra mouentem
 Orgia naturæ, secretaque fœdera cæli.
 Extimulet uatem per Dindyma castra Cybelles,
 Pérque Cythæronem, Nyseáque per iuga Bacchi
 Per sua Parnassi, per omissa silentia Musis
 Pierij nemoris, Bacchea uoce frementem
 Delie te Pæan, & te eue eue Pæan.
 Me mea Calliope cura leuiore uagantem
 Iam reuocat, paruóque iubet decurrere gyro,
 Et secum gracili connectere carmina filo,
 Quæ canat inter opus musa modulante putator
 Pendulus arbustis, olitor uiridantibus hortis.
 Quare age quod sequitur, paruo discrimine sulci
 Spargantur cæcis nasturcia dira colubris,
 Indomito male sana cibo, quas educat aluos,
 Et satureia thymi referens, thymbræque saporem,
 Et tenero cucumis, fragilique cucurbita collo.
 Hispida ponatur cinara, quæ dulcis Iaccho
 Potanti ueniat, nec Phœbo grata canenti.
 Hæc modo purpureo surgit glomerata corymbo,
 Myrtiolo modo crine uiret, deflexáque collo
 Nunc adoperta manet, nunc pinea uertice pungit,
 Nunc similis calatho, spinisque minantibus horret,
 Pallida nonnunquam tortos imitatur achantos.
 Mox ubi sanguineis se floribus induit arbos
 Punica, quæ rutilo mitescit tegmine grani,
 Tempus haris satio, famosáque tunc coriandra
 Nasuntur, gracilique melantia grata cumino,

Et bacca asparagi spinosa profilit herba,
 Et malache,prono sequitur quæ uertice solem,
 Quæque tuas audax imitatur Nysie uiteis,
 Nec metuit sentens,nam uepribus improba surgens
 Achrados,indomitásque bionias alligat alnos.
 Nomine tum Graio,ceu littera proxima primæ,
 Pangitur in cera docti mucrone magistri,
 Sic et humo pingui ferratæ cuspidis ictu
 Deprimitur folio uiridis,pede candida,beta.
 Quin et odoratis messis iam floribus instat,
 Iam uer purpureum,iam uersicoloribus anni
 Fœtibus alma parens cingi sua tempora gaudet.
 Iam Phrygiæ loti gemmantia lumina promunt,
 351 Et conniuentes oculos uiolaria soluunt,
 Oscitat et leo,et ingenuo confusa rubore
 Virgineas adoperta genas rosa præbet honores
 Cælitibus,templisque Sabæum miscet odorem.
 Nunc uos Pegasidum comites Acheloidas oro,
 Mænaliúmque choros Dryadum,nymphásque Napeas,
 Quæ colitis nemus Amphrysi,quæ Thessala Tempe,
 Quæ iuga Cyllenes,et opaci rura Lyçæi,
 Antráque Castalijs semper rorantia guttis,
 Et quæ Sicanijs flores legistis Halefi,
 Cum Cereris proles uestris intenta choreis
 AEquoris AEtnæiuernantia lilia carpsit,
 Raptáque,Lethæi coniux mox facta tyranni
 Syderibus tristes umbras,et tartara cælo
 Præposuit,Ditémque Ioui,lethiúmque saluti,
 Et nunc inferno potitur Proserpina regno.
 Vos quoque iam posito luctu,mæstoque timore
 Huc facili gressu teneras aduertite plantas,

Tellurisq̄ue comas sacris aptate canistris.
 Hic nullæ insidiæ nymphis, non ulla rapina,
 Casta fides nobis colitur, sanctique penates,
 Omnia plena iocis, securo plena cachinno,
 Plena mero, lætisq̄ue uirent conuiuia pratis.
 Nunc uer egelidum, nunc est mollissimus annus,
 Dum Phœbus tener, ac tenera decumbere in herbæ
 *Suadet, & arguto fugientes gramine fontes
 Nec rigidos potare iuuat, nec sole tepentes.
 Iamque Dionæis redimitur floribus hortus.
 Iam rosa mitescit, Sarrano clarior ostro.
 Nec tam nubifugo Borea Latonia Phœbe
 Purpureo radiat uultu, nec Sirius ardor
 Sic micat, aut rutilus Pyrous, aut ore corusco
 Hesperus, Eo remeat cum Lucifer ortu,
 Nec tam sydereo fulget Thaumantias arcu,
 Quàm nitidis hilares collucent fœtibus horti.
 Quare age uel iubare exorto iam nocte suprema,
 Vel cum Phœbus equos in gurgite mersat Hiberno,
 Sicubi odoratas prætexit amaracus umbras,
 Carpite, narcissique comas, sterilisque balausi.
 Et tu, ne Corydonis opes despernat Alexis,
 Formoso Nais puero formosior ipsa
 Fer calathis uiolam, & nigro permista ligustro
 Balsama cum casia nectens, croceosque corymbos,
 Sparge mero Bacchi, nam Bacchus condit odores.
 Et uos agrestes, duro qui pollice molles
 Demetitis flores, cano iam uimine textum
 Sirpiculum ferrugineis cumulate hyacinthis.
 Iam rosa distendat contorti stamina iunci,
 Pressaque flammeola rumpatur fiscina caltha,

*Gaudet

352

x.ij.

Mercibus & uernis diues Portunus abundet,
 Et titubante gradu multo madefactus Iaccho
 Aere sinus gerulus plenos grauis urbe reportet.
 Sed cum maturæ flauēbit messis aristas,
 Atque diem gemino Titan extenderit astro,
 Hauserit & flammis Lernæi brachia Cancri,
 Allia cum cepis, cereale papauer aneto
 Iungite, dūmque uirent nexos deferte maniplos,
 Et celebres fortis fortunæ dicite laudes
 Mercibus exactis, hilarēsque recurrite in hortos.
 Tum quoque proscisso, rignōque inspersa nouali
 Oryza comprimite, & grauibus densate cylindris,
 Exurat sata ne resoluti pulueris æstus,
 353 Paruulus aut pulex irrepens dente laceffat,
 Neu formica rapax populari semina possit.
 Nec solum teneras audent erodere frondes
 Implicitus conchæ limax, hirsutāque campe:
 Sed cum iam ualido turgescit lurida caule
 Brassica, cūmque tument pallentia robora betæ,
 Mercibus atque olitor gaudet securus adultis,
 Et iam maturis quærit supponere falcem,
 Sæpe ferus duros iaculatur Iuppiter umbres,
 Grandine dilapidans hominūmque, hoūmque labores:
 Sæpe etiam grauidis irrorat pestifer undis,
 Ex quibus infestæ Baccho, glaucis que salictis
 Nasuntur uolucres, serpitque eruca per hortos,
 Quos super ingrediens exurit semina morsu,
 Quæ capitis uiduata coma, spoliataque nudo
 Vertice, trunca iacent tristi consumpta ueneno.
 Hæc ne ruricolæ paterentur monstra, salutis
 Ipsa nouas artes uaria experientia rerum,

Et labor ostendit miseris, usúsque magister
 Tradidit agricolis, uentos sedare furentes,
 Et tempestatem Thuscis auertere sacris.
 Hinc mala rubigo uiridis ne torreat herbas,
 Sanguine lactentis catuli placatur, & extis.
 Hinc caput Arcadici nudum cute fertur aselli
 Tyrrhenus fixisse Tages in limite ruris.
 Utque Iouis magni prohiberet fulmina Tarchon,
 Sæpe suas sedes percinxit uitibus albis.
 Hinc Amythaonius docuit quæ plurima Chiron,
 Nocturnas crucibus uolucres suspendit, & altis
 Culminibus * metuit feralia carmina flere.

Sed ne dira nouas segetes animalia carpant,
 Profuit interdum medicantem semina pingui
 Palladia sine fruge salis conspergere amurca,
 Innataue laris nigra satiare fauilla.

Profuit & plantis latices infundere amaros
 Marrubij, multoque sedi contingere succo.

At si nulla ualet medicina repellere pestem,
 Dardaniæ ueniant artes, nudataque plantas
 Fœmina, quæ iustis tum demum operata iuuentæ
 Legibus obscæno manat pudibunda cruore,
 Sed resoluta sinus, resoluta mœsta capillo,
 Ter circum areolas, & sepem ducitur horti.
 Quæ cum lustrauit gradiens (mirabile uisu)
 Non aliter quàm decussa pluit arbore nimbus,
 Vel teretis mali, uel tectæ corticæ glandis,
 Voluitur ad terram distorto corpore campe.
 Sic quondam magicis sopitum cantibus anguem
 Vellere Phryxæo delapsum uidit Iolchos.
 Sed iam prototomos tempus decidere caules,

* uetuit

354

z.iiij.

Et Tarthesiachos, Paphiosque reuellerè thyrsos,
 Atque apio fascès, & secto cingere porro.
 Iámque cruce salax fœcundo provenit horto.
 Lubrica iam lapathos, iam thanni sponte uirescunt,
 Et scylla, hirsuta sepes nunc horrida rusco
 Prodit, & asparagi corruda simillima filo,
 Humidáque andrachne sitientes protegit antes,
 Et grauis atriplici consurgit longa fasellus.

* cilyndri Tum modo dependens trichili, modo more * chelidri
 Sole sub æstiuo gelidas per graminis umbras
 Intortus cucumis, prægnánsque cucurbita serpit.
 Vna neque est illis facies: nam si tibi cordi
 Longior est, gracili capitis quæ uertice pendet,
 355 È tenui collo semen lege: siue globosi
 Corporis, atque utero nimium quæ uasta tumescit,
 Ventre leges medio, sobolem dabit illa capace[m]
 Naryciæ picis, aut actei mellis Hymetti,
 Aut habilem lymphis hamulam, Bacchóue lagœnam:
 Tum pueros eadem flumijs innare docebit,
 Liuidus ac cucumis grauida qui nascitur aluo,
 Hirtus & ut coluber nodoso gramine tectus
 Ventre cubat flexo, semper collectus in orbem,
 Noxius exacuit morbos æstatis iniquæ,
 Fœtidus hic succo, pingui quoque semine fartus.
 At qui sub trichila manantem repit ad undam.
 Labentémque sequens nimio tenuatur amore
 Candidus effœtæ tremebundior ubere porcæ.
 Mollior infuso calathis modo lacte gelato,
 Dulcis erit, riguóque madescit luteus aruo,
 Et feret auxilium quondam mortalibus ægris.
 Cum canis Erigones flagrans Hyperionis æstu

Arboreos aperit fœtus, cumulataque moris
 Candida sanguineo manat fiscella cruore,
 Tunc præcox bifera descendit ab arbore ficus,
 Armenij'sque, & cereolis, prunisque damasci
 Stipantur calathi, & pomis quæ barbara Persis
 Miserat (ut fama est) patrijs armata uenenis.
 At nunc expositi paruo discrimine lethi
 Ambrosios præbent succos, oblita nocendi.
 Quin etiam eiusdem gentis de nomine dicta
 Exiguo properant mitescere Persica malo.
 Tempestiua manent, quæ maxima Gallia donat.
 Frigoribus pigro ueniunt Asiatica fœtu.
 At grauis Arcturi sub sydere parturit arbos
 Liua, Chalcidicis, & caunis æmula Chijs,
 Purpureæque Chelidoniæ, pinguesque Mariscæ,
 Et Challistrutis roseo quæ semine ridet,
 Albæque, quæ seruat flauæ cognomina ceræ,
 Scissa Libysca simul, picto quoque Lydia tergo.
 Quin & Tardipedi sacris iam rite solutis
 Nube noua seritur, cæli pendentibus undis
 Congilis illustri mittit quam Nursia campo,
 Quæque Amiterninis defertur bunias aruis.
 Sed iam maturis nos flagitat anxius uuis
 Euius, excultosque iubet claudamus ut hortos.
 Claudimus, imperioque tuo paremus agrestes,
 Ac metimus læti tua munera dulcis Iacche,
 Inter lasciuos Satyros, Panasque biformes
 Brachia iactantes uetulo marcentia uino.
 Et te Mænaliū, te Bacchum, teque Lyæum,
 Lenæūque patrem canimus sub tecta uocantes,
 Ferueat ut lacus, & multo completa falerno

ζ iiij.

Exudent pingui spumantia dolia musto.
 Hactenus aruorum cultus siluine docebam
 Syderei uatis referens praecepta Maronis,
 Qui primus ueteres ausus recludere fontes
 A scaeum cecinit Romana per oppida carmen.

357 L. I V N. M O D E R A T I C O L V -
 M E L L A E D E R E R V S T I C A
 L I B. X I.

Quae intra uillam agi debeant ab homine officio uil-
 licationis praeposito. CAP. I.

C L A V D I V S Augustalis tam ingenuae
 naturae, quam eruditionis adolescens co-
 plurium studiorum et praecipue agricul-
 tationum sermonibus instigatus excudit
 mihi, cultus hortorum prosa ut oratione
 componerem. Nec me tamen fallebat hic euentus rei, cum
 praedictam materiam carminis legibus implicare. sed tibi
 Publi siluine pertinaciter expetenti uersificationis nostrae
 gustum, negare non sustinebam, facturus mox, si collibus-
 set, quod nunc aggredior, ut olitoris curam subtexerem
 uillici officijs: quae quamuis primo rei rusticae libro uide-
 bar aliquatenus executus, quoniam tamen eam simili de-
 siderio noster idem Augustalis saepius flagitabat, nume-
 rum, quae iam quasi consummaueram, uoluminum exces-
 si, et hoc undecimum praecipuum rusticationis memoriae
 tradidi. Villicum fundo, familiaeque praeponi conuenit eta-
 tis nec primae, nec ultimae: nam seruitia sic tirunculum con-

temnunt, ut senem: quoniam ille nondum novit opera ru-
 ris, hic exequi iam non potest. atque hunc adolescentia
 negligentem, senectus illum facit pigrum. Media igitur æ-
 tas huic officio est aptissima: poteritque ab anno trigesimo
 usque in sexagesimum, si non interueniant fortuita corpo-
 ris vitia, satis ualidi fungi muneribus agricolæ. Quisquis
 autem destinabitur huic negotio, sit oportebit idem sciētis-
 simus robustissimisque, ut edoceat subiectos, & ipse com-
 modè faciat quæ præcipit: siquidem nihil recte sine exem-
 plo doceatur, aut discitur. præstatque uillicum magistrum
 esse operariorum, non discipulum, cum etiam de patre-
 familiâs prisca moris exemplum Cato dixerit, Male agi-
 tur cum domino, quem uillicus docet. Itaque in OEconomi-
 co Xenophontis, quem M. Cicero Latino sermoni tradidit,
 uir egregius ille Ischomachus Atheniensis rogatus à Socra-
 te utrūne, si res familiaris desiderasset, mercari uillicum
 tanquam fabrum, an à se instituere consueuerit. Ego uero,
 inquit, ipse instituo. Etenim qui me absente in meum lo-
 cum substituitur, & uicarius meæ diligentiae succedit, is ea,
 quæ ego, scire debet. Sed hæc nimium prisca, & eius qui-
 dem temporis fuit, quo idem Ischomachus negabat quæquam
 rusticari nescire. Nos autem memores ignorantiae nostræ
 uigentis sensus adolescentulos, corporisque robusti peritissi-
 mis agricolis commendemus, quorum monitionibus, uel
 unus ex multis (nam est difficile erudire) non solum rusti-
 cationis, sed imperandi consequatur scientiam. Quidam
 enim quanuis operum probatissimi artifices, imperitan-
 di parum prudentes, aut sæuius, aut etiam lenius agendo
 rem dominorum corrumpunt. Quare, sicut dixi, docendus,
 & à pueritia rusticis operibus educandus, multisq; prius
 experimentis inspiciendus erit futurus uillicus. nec solum

an perdidicerit disciplinam ruris, sed an etiã domino fi-
 dem, ac beneuolẽtiã exhibeat, sine quibus nihil prodest
 uillici summa scientia. Potissimum autem est in eo magiste-
 rio scire, & æstimare, quale officium, & qualis labor sit
 cuique iniungendus: nam nec ualentissimus posset exe-
 qui, quod imperatur, si nesciat quid agat: nec peritissimus,
 359 si sit inualidus. Qualitas ita cuiusque rei considerãda est.
 quippe aliqua sunt opera tantummodo uirium, tanquam
 promouendi onera portandique: aliqua sociata uiribus, &
 arti, ut fodiendi arandique, segetes & prata desecandi:
 nonnullis minus uiriũ, plus artis adhibetur, sicut putatio-
 nibus insitionibusq; uineti. Plurimum etiã scientia pollet
 in aliquibus, ut in pastione pecoris atque eiusdẽ medicina.
 Quorum omnium officiorũ uillicus, quem iam prius dixi,
 æstimator bonus esse non potest, nisi fuerit etiam peritus,
 ut in unoquoque corrigere queat perperam factum. neque
 enim satis est reprehendisse peccantem, si non doceat recti
 uiam. Libenter igitur eadem loquor: tam docendus est futu-
 rus uillicus, quã futurus figulus aut faber. Et haud faci-
 le dixerim, num illa tanto expeditiora sint discantibus ar-
 tificia, quanto minus ampla sunt. Rusticationis autem ma-
 gna & diffusa materia est, partẽsque si uelimus eius per-
 censere, uix numero comprehendamus. Quare satis admi-
 rari nequeo, quod primo scriptorum meorum exordio iu-
 re conquestus sum: cæterarũ artium minus uitæ necessa-
 riarum repertos antistites, agriculturæ neque discipulos,
 neque præceptores inuentos: nisi magnitudo rei pepererit
 reuerentiam uel discendi, uel profiteendi penè immensam
 scientiam, cum tamen non ideo turpi desperatione oportue-
 rit eam negligi. Nã nec oratoria disciplina deseritur, quia
 perfectus orator nusquam repertus est: nec philosophia,

quia nullus consummatae sapientiae: sed è contrario plu-
 rimi semetipsos exhortantur uel aliquas partes earum ad-
 discere, quanuis uniuersas percipere non possint. Etenim
 quae probabilis ratio est obmutescendi, quia nequeas ora-
 tor esse perfectus, aut in socordiam compelli, quia despon-
 deris sapientiam? Magnae rei, quantulumcunque possede-
 ris, fuisse participem, non minima est gloria. Quis ergo, in- 360
 quis, docebit futurum uillicum si nullus professor est? Et e-
 go intelligo difficillimum esse ab uno uelut auctore cuncta
 rusticationis consequi praeccepta. ueruntamen ut uniuersae
 disciplinae uix aliquem consultum, sic plurimos partium
 eius inuenias magistros, per quos efficere queas perfectum
 uillicum. nam et arator reperitur aliquis bonus, et opti-
 mus fossor, aut foeni sector, nec minus arborator, et uini-
 tor, tum etiam ueterinarius, et probus pastor, qui singuli
 rationem scientiae suae desideranti non subtrahant. Igi-
 tur complurium agrestium formatus artibus, qui suscep-
 rit officium uillicationis, in primis conuictum domesticum,
 multoque etiam magis externum uitet. Somni, et uini sit
 abstinentissimus, quae utraque sunt inimicissima diligen-
 tiae. nam et ebrioso cura officij pariter cum memoria sub-
 trahitur, et somniculoso plurima effugiunt. quid enim
 potest aut ipse agere, aut cuiquam dormiens imperare?
 Tum etiam sit à uenereis amoribus auersus, quibus si se
 dediderit, non aliud quicquam possit cogitare, quam illud,
 quod diligit. Nam utijs eiusmodi plectus animus, nec
 praemium iucundius, quam fructum libidinis, nec suppli-
 cium grauius, quam frustrationem cupiditatis existimat.
 Igitur primus omnium uigilet, familiamque semper ad ope-
 ra cunctantem pro temporibus anni festinanter produ-
 eat, et strenue ipse praecedat. Plurimum enim refert colo-

nos à primo mane opus aggredi, nec lentos per otium pi-
 gre procedere. siquidem Ischomachus idem ille, Malo, in-
 quit unius agilem, atque industriam, quàm decem homi-
 num negligentem, & tardam operam. Quippe plurimum
 affert mali, si operario meretricandi potestas fiat. nam ut
 in itinere conficiendo sæpe dimidio maturius peruenit is
 qui nauiter, & sine ullis concessationib⁹ permeabit, quàm
 is, qui cum sit unà profectus, umbras arborum, fonticulo-
 rumque amœnitatem, uel auræ refrigerationem captauit:
 sic in agresti negotio dici uix potest, quid nauus operari-
 us ignauo, & cessatore præstet. Hoc igitur custodire oportet
 uillicum, ne statim à prima luce familia cunctanter, &
 languide procedat, sed uelut in aliquod præliū cum uigore,
 & alacritate animi procedentem eum tanquam ducem
 strenuè sequatur, uarij⁹que exhortationibus in opere ipso
 exhilaret laborantes: & interdum tanquam deficienti suc-
 cursurus ferramentum auferat parumper, & ipse fungatur
 eius officio, moneatque sic fieri debere, ut ab ipso forti-
 ter sit effectum. Atque ubi crepusculum inceserit, nemi-
 nem post se relinquat, sed omnes subsequatur more optimi
 pastoris, qui è grege nullam pecudem patitur in agro relin-
 qui. Tum uerò, cum tectum subierit, idem faciat, quod ille
 diligens opilio: nec in domicilio suo statim delitescat, sed a-
 gat cuiusque maximam curam. siue quis (quod accidit ple-
 runque) sauciatus in opere noxã ceperit, adhibeat fomen-
 ta: siue alter languidior est, in ualetudinarium confestim
 deducat, & conuenientem ei cæteram curationem adhi-
 beri iubeat. eorum uerò, qui recte ualebunt, non minor
 habenda erit ratio, ut cibus, & potio sine fraude à cella-
 rijs præbeatur. Consuescatque rusticos circa larem domi-
 ni, focumque familiarem semper epulari, atque ipse in con-

spectu eorum similiter epuletur, sitque frugalitatis exem-
 plum, nec nisi sacris diebus accubans coenat, festosque sic
 agat, ut fortissimum quenque, & frugalissimum largitio-
 nibus prosequatur, nonnunquam etiam suæ mensæ adhi-
 beat, & uelit alijs quoque honoribus dignari. Tum etiam
 per ferias instrumentum rusticum, sine quo nullum opus
 effici potest, recognoscat, & sæpius inspiciat ferramenta:
 eaque semper duplicia comparet, ac subinde resecta cu-
 stodiat, ne si quod in opera uiciatum fuerit, à uicino pe-
 tendum sit, quia plus in operis seruorum auocandis, quàm
 in pretio rerum huiusmodi dependitur. Cultam uestitã-
 que familiam utiliter magis habeat, quàm delicate, id est
 munitam diligenter à frigoribus & imbribus, quæ utra-
 que prohibentur optime pellibus manicatis, & sagatis cu-
 cullis: idque si fiat, omnis pene hiemalis dies in opere tole-
 rari possit. Quare tam uestem seruitiorum, quàm, ut dixi,
 ferramenta bis debet singulis mensibus recensere: nam
 frequens recognitio nec impunitatis spem, nec peccandi lo-
 cum præbet. Itaque mancipia uincta, quæ sunt ergastuli,
 per nomina quotidie citare debet atq; explorare, ut sint
 compedibus diligenter innexa: tum etiam custodiæ sedes
 an tuta, & recte munita sit: nec si quem dominus, aut i-
 pse uinxerit, sine iussu patris familiæ resoluat. Sacrificia
 nisi ex præcepto domini facere nesciat: aruspicem, sagam
 que sua sponte non nouerit, quæ utraque genera uana su-
 perstitione rudes animos infestant. Non urbem, non ullas
 mundinas nisi uendendæ, aut emendæ rei necessariæ cau-
 sa frequentauerit. neque enim coloniæ suæ terminos egre-
 di debet, nec absentia sua familiæ cessandi, aut delin-
 quendi spatium dare. Semitas, nouosque limites in agro fie-
 ri prohibeat. Hospitem nisi ex amicitia domini quamra-

rissime recipiat. ad ministeria sua cōseruos non adhibeat. nec ulli terminos egredi (nisi magna coegerit necessitas) permittat. Pecuniam domini neque in pecore, nec in alijs rebus promercalibus occupet: hæc enim res auocat villici curam, & eum negotiatorem potius facit, quàm agricolam: nec unquam sinit eum cum rationibus domini paria facere, sed ubi æris numeratio exigitur, res pro numis ostenditur. Itaq; tam istud vitare debebit, quàm hercule fugiendum uenandi, aut aucupandi studium, quibus rebus plurimæ operæ auocantur. Iam illa, quæ etiam in maioribus imperijs difficulter custodiuntur, considerare debebit, ne aut crudelius, aut remissius agat cum subiectis: sempërque foueat bonos & sedulos, parcat etiam minus probis, & ita temperet, ut magis eius uereantur seueritatem, quàm ut sæuitiam detestentur. poteritque id custodire, si maluerit cauere ne peccet operarius, quàm cum peccauerit, sero punire. Nulla est autem uel nequissimi hominis amplior custodia, quàm quotidiana operis exactio. nã illud uerum est M. Catonis oraculum, Nihil agendo homines male agere discunt. Itaq; curabit villicus, ut iusta reddantur. istaque non ægre consequetur, si semper se representauerit. Sic enim & magistri singulorum officiorum diligenter exequentur sua munia: & familia post operis exercitationem fatigata cibo, quietique potius, ac somno, quàm maleficijs operam dabit. In uniuersa porrò villicatione, sicut in cætera uita, pretiosissimū est intelligere quæque nescire se quod nesciat, sempërque cupere, quod ignoret addiscere. Nam et si multum prodest scientia, plus tamen obest imprudentia, uel negligentia, maxime in rusticatione, cuius disciplinæ caput semel est fecisse quicquid exegerit ratio culturæ. nam quamuis interdum emenda-

tum sit perperam factum imprudentia, uel negligentia, res tamen ipsa iam domino decoxit. Nec mox in tantum exuberat, ut & iacturam capitis amissi restituat, & questum resarciat. Prælabētis uerò temporis fuga quàm sit irreparabilis, quis dubitet? Eius igitur memor præcipue semper caueat, ne improvidus ab opere uincatur. Res est agrestis insidiosissima cunctanti: quod ipsum expressius uetustissimus auctor Hesiodus hoc uersu significauit,

Αἰὲ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄταισι παλαῖα.

364

Quare uulgare illud de arborum positione rusticis usurpatum: Serere ne dubites: id uillicus ad agri totum cultum referri iudicet: credatque prætermittas non duodecim horas, sed annum periisse, nisi sua quaque die quod instat effecerit. Nã cum proprijs penè momentis fieri quicquam debeat, si unum opus tardius quàm oporteat peractum sit, ceteræ quoque, quæ sequuntur, culturæ, post iusta tempora serius adhibentur, omnisque turbatus operis ordo spem totius anni frustratur. quare necessaria est menstrui cuiusque officij monitio ea, quæ pendet ex ratione syderum cæli. nam ut ait Virgilius,

tam sunt Arcturi sydera nobis

Hædorūmque dies seruandi, & lucidus anguis,

Quàm quibus in patriam uentosa per æquora uectis

Pontus & ostriferi fauces tentantur Abydi.

Contra quam observationem multis argumentationibus differuisse me non inficior in ijs libris, quos aduersus astrologos composueram. Sed illis disputationibus exigebatur id, quod improbissime Chaldæi pollicentur, ut certis quasi terminis, ita diebus statis aeris mutationes respondeat. In hac autem ruris disciplina non desideratur eiusmodi scrupulositas, sed (quod dicitur pingui Minerva) quan-

tum vis utile continget villico tēpestatis futuræ præfagiū, si persuasum habuerit, modo ante, modo post, interdum etiam stato die Orientis, uel Occidentis competere uim syderis. Nam satis prouidus erit, cui licebit ante multos dies cauere suspecta tempora.

Quid quoque mense faciendum sit, temporibus accom-
modando opera. CAP. II.

365 Itaque præcipientur quid quoque mense faciendum sit, sic temporibus accommodantes opera ruris, ut permiserit status cæli. cuius uarietatem mutationemq;, si ex hoc commentario fuerit præmonitus villicus, aut nunquam decipietur, aut certe non frequenter: & ne discedamus ab optimo uate, qui ait, ille uere nouo terram profcindere incipiat. Noui autem ueris principium non sic obseruare rusticus dedet, quemadmodum astrologus, ut expectet certum diem illum, qui ueris initium facere dicitur: sed aliquid etiam sumat de parte hiemis, quoniam consumpta bruma, iam in tepefcit annus, permittitque clementior dies opera moliri. Possunt igitur ab Idibus Ianuarijs (ut principem mensem Romani anni obseruet) auspicari culturarum officia, quorum alia ex pristinis residua consummabit, atque alia futuri temporis inchoabit. Satis autem erit per dimidios menses exequi quodque negotium, quia neque præfestinatum opus nimium immature uideri possit ante quindecim dies factum, nec rursus post totidē nimium tarde. Idibus Ianuarijs uentosa tempestas, & incertus status. XVIII Cal. Feb. tempestas incerta. XVI Cal. Feb. sol in Aquarium transit, Leo mane incipit occidere, Africus, interdum Auster cum pluuia. XVI Cal. Feb. Cancer desinit occidere, hiemat. XV Cal. Febr. Aquarius incipit oriri, uentus Africus tempestatem significat. XI Cal. Feb.

Fidicula uespere occidit, dies pluuus. I X Calen. Febr. ex
 occasu pristini sideris significat tempestatem: interdum e-
 tiam tempestatas. V I Calend. Febr. Leonis quæ est in pe-
 ctore clara stella occidit, nonnunquam significatur hiems
 bipartita. V Calend. Februar. Auster, aut Africus, hie-
 mat, pluuus dies. I I I Calend. Febr. Delphinus incipit oc-
 cidere. item Fidicula occidit. Pridie Calend. Februar. eo-
 rum, quæ supra sunt, siderum occasus, tempestatem facit:
 interdum tantummodo significat. Hoc igitur semestrium,
 et deinceps sequentia tempestatibus annotatis percen-
 suimus, quò cautior uillicus (ut iam dixi) uel abstinere
 possit operibus, uel festinationem adhibere. Itaque ab Idi-
 bus Ianuarijs, quod habetur tempus inter brumam, et
 aduentum Fauonij, si maior est uineæ, uel arbusti modus,
 quicquid ex autumnno putationis superfuit, repetendum
 est, sed ita ne matutinis temporibus uitis saucietur: quo-
 niam pruinis, et gelicidijs nocturnis adhuc rigentes
 materiæ ferrum reformidant. itaque dum hæ regelare si-
 nuntur, usque in horam secundam, uel tertiam poterunt
 uepres attenuari, ne incremento suo agrum occupet, sege-
 tes emundari, acerui uirgarum fieri, ligna denique confici,
 ut tum demum tepenti iam die putatio administretur. a-
 puicis etiam et macris, aut aridis locis prata iam purgã-
 da, et à pecore sunt defendenda, ut fœni sit copia. Siccis
 quoque et pingues agros tempestiuū est proscindere. Nã
 et uliginosi, et mediocris habitus sub æstate, uerè ue agẽ-
 di sunt. Macerrimi uerò, et aridi post æstatem, primo au-
 tumno arandi, et subinde conserendi. Sed iugerum agri
 pinguis hoc tempore anni commodè duabus operis pro-
 scinditur, quia hibernis pluuijs adhuc madēs terra facilẽ
 cultum sui præbet. Eodẽmque mense ante Cal. Feb. sarriẽ-

A. i.

366

de segetes autumnales, siue illæ seminis adorei sunt, quod
 quidam far uernaculū uocant, seu tritici. eorūque tempe-
 stua sarritio est, cum enata frumēta quatuor fibrarū esse
 cœperunt. ordeum quoque maturū quibus superest opera,
 nunc denum sarrire debebunt. Sed & faba eandē culturā
 367 exigit, si iam coliculus eius in quatuor digitos altitudinis
 creuerit. nā prius sarruisse nimium teneram nō expedit.
 Eruū quidē melius priore mense, nec tamen improbè hoc
 ipso uel proximo seremus. nam Martio nullo modo terræ
 committendum esse rustici præcipiunt. uineæ, quæ sūt pa-
 latae, & ligatae rectè iam fodiuntur. surculi, qui primi flo-
 rem afferūt, statim circa Idus inserendi sunt, ut cerasorū,
 tuberum, amygdalarum, persicorūque. ridicis, uel etiam
 palis conficiendis, idoneum tempus est: nec minus in ædi-
 ficia succidere arborem conuenit, sed utraque melius fiūt
 luna decrecente ab uigesima usque in trigesimā: quoniam
 omnis materia sic cæsa iudicatur carie non infestari. Pa-
 los una opera cedere & exputatos acuere centum numero
 potes. Ridicas autem querneas, siue oleagineas findere, &
 dedolatas utraque parte exacuere numero saxaginta. Itē
 ad lucubrationem uespertinam palos decem, uel ridicas
 quinque conficere, totidēque per antelucanam lucubra-
 tionem. Materies si roborea est, ab uno fabro dolari ad
 unguē per quadrata debet pedū XX, hæc erit uehis una.
 Pinus autem V & XX pedum æquē ab uno expeditur,
 quæ & ipsa uehis dicitur: nec minus ulmus, & fraxinus
 pedum XXX. cupressus autem pedū XL. tum etiā sex-
 agenūm pedū abies, atque populus, singulis operis ad un-
 guem quadrantur, atque omnes hæ mensuræ similiter ue-
 hes appellantur. His etiam diebus maturi agni, & reliqui
 fœtus pecudū, nec minus maiora quadrupedia char. ctere

signari debent. Cal. Feb. Fidis incipit occidere, uentus Eurus, & interdū Auster cum grandine est. III Nonas Feb. Fidis tota, & Leo medius occidit, Corus, aut Septētrio, nōnunquam Fauonius. Nonis Febr. mediæ partes Aquarij oriuntur, uentosa tepeestas. V I I Idus Febr. Calisto sydus occidit, Fauonij spirare incipiunt. V I Idus Febr. uentosa tempeestas. I I I Idus Feb. Eurus. per hosce dies locis maritimis, & calidis, & siccis prata, uel arua purgantur, & in fœnum submituntur. Reliquæ partes uinearum propter brumam, uel frigora omiffæ, nunc palandæ, & alligandæ sunt, ne postea tumentes gemmæ lædantur, & oculi atterantur. item uinearum fossio iisdem locis peragenda, arbustorumque siue putatio, siue alligatio finienda est, quorum iusta certa esse non possunt. Inter Nonas deinde, & Idus, pomorum seminaria facienda sunt, & maturæ plantæ de seminarijs in scrobes transferendæ. pastinatio quoque, quæ mense Decembri, uel Ianuario cœpta est, iam nunc includenda, & uitibus conserēda est. pastinatur autem terreni iugerū ita, ut solum in altitudinem trium pedum defodiatur operis L X X X: uel in altitudinē dipondij semissis, operis L: uel ad bipedalium, cui est altitudo duorum pedum, operis XL. Hæc tamen in agro siccō surculis conserendis minima pastinationis mensura est. nam oleis deponendis possit uel sesquipedalis altitudo satisfacere, quæ plerūque in singula iugera triginta operis consistit. Hoc eodem tempore stercoreis pars in prata digerenda, pars oleis, & cæteris arboribus inspergenda. quinetiā uititaria diligenter facienda, malleolisque quàm recentissimis curiosissimè pangenda. Populos & salices, & fraxinos, prius quàm frondeant, plantasque ulmorū nunc ponere utile est, aut antè satas nunc exputare, & circūfodere,

A. ij.

ac summam earum aestivas radículas amputare. Sarmen-
ta quoque (vineis nondum fossis) atque arborum ramos
è segetibus, aut rubos, & quicquid denique iacens, fodien-
tem, uel alio genere terram molientem potest impedire, nunc
egerere, & ad sepe applicare oportet. rosaria noua cõ-
serere, uel antiqua curare. arundineta nunc ponere, uel
etiam pristina colere. salicta facere, uel deputare, runcare,
ac fodere. genistam semine, uel plantis in pastinato, uel e-
tiam sulco deponere. Trimestrium quoque satio non est
aliena huic tempori, quanuis tepidis regionibus melius
administretur per mensem Ianuarium. Idibus Februa-
rijs Sagittarius uespere occidit, uehementer hiemat. XVI
Calend. Martij uespere Crater oritur, uenti mutatio. XV
Calend. Martij sol in Pisces transitum facit, nonnunquam
uentosa tempestas. XIII & XII Calend. Martij Fauo-
nius, uel Auster cum grandine, & nimbis. X Calend. Mar-
tij Leo desinit occidere, uenti Septentrionales, qui uocantur
Ornithia, per dies triginta esse solent, tum & hirundo ad-
uenit. IX Calend. Martij Arcturus prima nocte oritur,
frigidus dies Aquilone, uel Coro, interdum pluuia. VIII
Calend. Martij Sagitta crepusculo incipit oriri, uariae tẽ-
pestates: Halcyonei dies uocantur, in Atlãtico quidem ma-
ri summa tranquillitas notata est. VII Cal. Martij uento-
sa tempestas, hirundo conspicitur. Per hos dies frigidis locis
earum rerum, quas supra scripsimus, tempestina est admini-
stratio. locis autem calidioribus, quanuis sera, tamen ne-
cessaria. cæterum malleoli, & uiuicis positio huius tẽ-
poris esse uidetur optima. Nec tamen deterior etiam inter
Cal. & Idus sequentis mensis, utique si non sit feruentissi-
ma regio: si uerò etiã magis frigida, uel melior est. Insitio
quoque arborum, atque uitium tepidis locis hoc tẽpore com-

modè administrabitur. Cal. Martij Africus, interdum Auster cum grandine. V I Nonas Martij Vindemiator apparet, quem Græci τρυπητήρα dicunt, Septentrionales uenti. I I I I. Nonas Martij Fauonius, interdum Auster, hyemat. Nonis Martij Equus mane oritur, flatus Aquilonis. I I I Idus Martij Piscis aquilonius desinit oriri, Septentrionales uenti. Pridie Id⁹ Martij Argonauiis exoritur, Fauonius, aut Auster, interdum Aquilo. His diebus commodè instruntur horti, de quibus suo loco dicam secretius, ne inter hanc quasi turbam operũ negligentius olitoris officia descripsisse uidear, aut nunc ordinem reliquarum cultura-
rum coeptum interrumpisse. Igitur à Calēd. Martij eximia est uitium putatio usque in decimum Calend. Aprilium, si tamen se gemmæ nondum moueant. surculi quoque silentes ad insitionem nunc præcipue, utiliterque leguntur, & ipsa insitio uitium, atque arborum longe nunc est optima. Frigidis quoque locis, & humidis uitium satio nunc præcipua est, sed & ficulnea cacumina iam tumentia utilissimè ponuntur. Sarritura quoque frumentorum iteratur egregie: modios tres una opera rectè sarrit: prata purgare, & à pecore defendere iam tempestiuum est: locis quidem calidis, & siccis etiam à mense Ianuario, ut supra diximus, id fieri debet: nã frigidis uel à Quinquatribus prata rectè submituntur. Scrobes omnis generis, quos eris autumnò consiturus, hoc tempore præparare oportebit: eorum quaternarij, hoc est quoquouersus pedum I I I I, si est commodum terrenum, X I I I I ab uno fiunt. ternarij autem X V I I I. Cæterum ad deponendas uites, uel non magni incrementi arbores, sulcus qui sit pedum centum & uiginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio semisse, eumque similiter
A. iij.

una opera efficit. Rosarium serotinum perfossum, et cultum habere iam tempus est. Oleis laborantibus circa radices amurcam, quæ salem non habeat, nunc cōueniat infundere: maximis sex congij, mediocribus arboribus urnæ satisfaciunt, cæteris æstimanda erit portio. sed tamen quæ nihil uitij habuerint, aliquanto lætiores fient, si amurca rigentur insulsa. Nonnulli hoc optimum tempus esse seminarijs instituendis dixerunt. tum etiam baccas lauri, et myrti, cæterorumque uiridium semina in areolas disse-rere præceperunt: orthocissos, et ederas ab Idibus Februarij, uel etiam Cal. Martijs poni oportere ijdẽ censuerunt. Idibus Mart. Nepa incipit occidere, significat tempestatẽ. X V I I Calen. April. Nepa occidit, hiemat. X V I Calend. April. Sol in Arietem transitum facit, Fauonius, uel Corus. X I I Calen. April. Equus occidit mane, Septentrionales ueti. X Cal. Apri. Aries incipit exoriri, pluuius dies, interdũ ningit. I X et V I I I Calendarum Aprilium, AEquinoctium uernum tẽpestatem significat. Ab Idibus eadem, quæ supra, utique peragenda sunt: optimè autem uliginosa, et pingua loca nunc demum prosciuntur: et quæ mense Ianuario uernaeta fecimus, nunc ultima parte Martij sunt iteranda: et si quæ pergulae uitium generosarum, uel si quæ in agris, aut uepribus singulares arbores maritæ à putatoribus relictæ sunt, ante Calend. April. utique deputari debent, post quem diem sera, et infructuosa fit huiusmodi rerũ cultura. Milij quoque, et panici hæc prima satio est, quæ peragi bebet circa Idus April. utriusque seminis sextarij quini singula iugera occupant. quinetiam pecus lanatum, cæteraque quadrupedia tempus idoneum est castrandis. Locis autem tepidis ab Idibus Februarij usque in Idus Aprilis: in locis frigidis ab

Idibus Martij usque in Idus Maias omnia recte pecora castrantur. Calend. Aprilis Nepa occidit mane, tempestatem significat. Nonas Aprilis Fauonius, aut Auster cum grandine, nonnunquam hoc idem pridie. Octauo Idus Aprilis Vergiliæ uespere celantur, interdum hiemat. Septimo Idus Aprilis, & sexto, & quinto Austri, & Africi tempestatem significant. Quarto Idus Aprilis, sole oriente, Libra occidere incipit, interdum tempestatem significat. Pridie Id. Aprilis Sunculæ celantur, hiemat. His diebus locis frigidis prima uinearum fossio utique ante Idus peragenda est: quæque mense Martio post confectum æquinoctium fieri debuerunt, nunc denique quamprimum exequenda sunt. Fici, uitæque adhuc recte inseruntur: seminaria, quæ sunt antè facta, rucari, & adhuc commodè fodiri possunt. Oues Tarentinæ radice lanaria lauari debent, ut tonsuræ præparètur. Idibus Aprilis, ut suprâ, Libra occidit, hiemat. Decimo octauo Calen. Maias uentosa tempestas, & imbres, nec hoc constante. XV Calend. Maias sol in Taurum transitum facit, pluuiam significat. XIIII Calend. Maias Sunculæ se uespere celant, pluuiam significat. XI Calen. Maias uer bipartitur, pluuiæ, & nonnunquam grâdo. Decimo Calen. Maias Vergiliæ cum sole oriuntur, Africus, uel Auster, dies humidus. Nono Calen. Maias prima nocte Fidicula apparet, tempestatem significat. Quarto Calen. Maias Auster ferè cum pluuiâ. Tertio Calen. Maias mane Capræ exoritur, Austrinus dies, interdum pluuiæ. Pridie Calen. Maias Canis se uespere celat: tempestatem significat. Per hos dies eadem, quæ suprâ persequemur. Possuntque, si iam librum remittunt, inseri oleæ, uel emplastrari, cæteræque pomiferæ arbores eodem emplastrationis genere inseri. sed & prima pampinatio recte inchoatur, dum prorepentes

A. iij,

340

oculi digito decuti possint. si qua præterea in vineis aut fossor disturbavit, aut negligentia omisit, diligens uinitor restituere debet, & fracta iuga considerare, & resarcire, aut disiectos palos reponere, ita ne teneros pampinos explanet. eodem tempore secundi fœtus, pecudes signari oportet. Calend. Maias hoc biduo sol unam dicitur tenere particulam. V I Nonas Maias Sricula cum sole exoritur, Septentrionales uenti. V Nonas Maias Centaurus totus apparet, tempestatem significat. I I I Nonas Maias idem sidus pluuiam significat. Pridie Nonas Maias Nepa medius occidit, tempestatem significat. Nonis Maijs Vergiliæ exoriuntur mane, Fauonius. V I I Idus Maias æstatis initium, Fauonius, aut Corus, interdum etiam pluuiæ. V I Idus Vergiliæ totæ apparent, Fauonius, aut Corus, interdum & pluuiæ. Tertio Idus Maias Fidis mane oritur, significat tempestatem. Per hos dies runcandæ segetes sunt, fœnificiæ instituendæ. Bonus operarius prati iugerum desecat, nec minus mille duætos manipulos unus obligat, qui sint singuli quaternarum librarum. Arborea quoque tempus est ablaqueatas circumfodere, & operire: una opera nouellas circumfodiet arborea octuaginta, mediocres L X V, magnas quinquaginta. hoc mense seminaria omnia crebro fodere oportebit, sed à Calendis Martijs usque in Idus Septembres, omnibus mensibus non solum seminarijs, sed etiam nouellis uineis danda fossio est. iisdem diebus, ubi prægelidum, & pluuium cælum est, oleæ putantur, & emuscantur. Cæterum tepidis regionibus duobus temporibus anni facere istud oportebit. Primò ab Idibus Octob. usque in Idus Decembres, iterum ab Idibus Febr. usque in Idus Martias, si tamen arbor librum non remittit, hoc eodem mense in pastinato seminario nouissima positio est olearis taleæ, e-

amque oportet, cum panxeris, fimo & cinere mistis obli-
 nire, & superponere muscum, ne sole findatur. sed hoc i-
 dem opus melius fiet ultima parte mensis Martij, uel pri-
 ma mensis April. & cæteris temporibus, quibus præcepi-
 mus seminaria plâtis, uel ramis conserere. Idibus Maijs Fi-
 dis mane exoritur, Auster, aut Euronotus, interdum dies hu-
 midus. X V I I Calen. Iunias idem quod suprà. X V I, &
 X V Cal. Iunias Euronotus, uel Auster cū pluuia. X I I I
 Cal. Iun. sol in Geminos introitum facit. X I I Calend. Iun.
 Sualæ exoriuntur, Septentrionales uenti, nonnunquam Au-
 ster cum pluuia. X I, & X Calend. Iunias Arcturus mane
 occidit, tempestatē significat. V I I I, & V I I, & V I Cal.
 Iun. Capra mane exoritur, Septentrionales uenti. Ab Idib.
 usque in Calend. Iunias ueteranam uineam priusquam
 florere incipiat, iterum fodere oportet, eandemque, & cæ-
 teras omnes uineas itidem pampinare. Quod si sæpius fe-
 ceris, puerilis una opera iugerum uineti pampinabit. qui-
 busdam regionibus oues nunc tondentur, & pecoris nati,
 aut amissi ratio accipitur. item qui lupinum stercorandi a-
 gri causa serit, nunc demum aratro subuertit. Calend.
 Iun. & I I I Non. Aquila exoritur, tempestas uentosa,
 & interdū pluuia. V I I Idus Iun. Arcturus occidit, Fauo-
 nius, aut Corus. I I I I Id. Iun. Delphinus uespere exori-
 tur, Fauonius, interdū rorat. His diebus, si non opere uicti
 sumus, eadē, quæ extremo mense Maio, facienda sunt: item
 omnes arbores fructiferæ circumfossæ aggerari debent, ut
 ante solstitium id opus peractum sit. quinetiam pro con-
 ditione regionis, & cæli terra uel proscinditur, uel itera-
 tur: eaque, si est difficilis, proscinditur operis tribus, itera-
 tur duabus, tertiatur una. Liratur autē iugera duo opera
 una: at si facilis est terra, proscinditur iugerū duabus ope-

374

ris, iteratur una: liratur una iugera quatuor, cum in suba-
 cta iā terra latiores porcae sulcantur. quæ ratio colligit, ut
 per Autumnum facile possint uno iugo, tritici obseri modij
 centumquingenta, cæterorumque leguminum modij cen-
 tum. Iisdē diebus area triturae præparāda est, ut quæque
 res desecta erit, in eam conferatur. Vinearum quoque cul-
 tus, quibus maior est modus, iteratus esse debet. Ante sol-
 stitium pabulum (si facultas est) uel nunc, uel etiam supe-
 rioribus X V diebus, qui fuerint ante Calen. Iunij, pecori
 præberi oportet. A' Cal. autem Iunij, si iam deficit uiri-
 dis herba, usque in ultimum Autumnum frōdē cæsam præ-
 bebimus. Idibus Iunij calor incipit. X I I I Calen. Iul. sol
 introitum in Cæcro facit, tempestatem significat. X I Cal.
 Iunij Anguifer, qui à Græcis dicitur ὀφιόχορος, mane occidit,
 tempestatem significat. Octauo, & V I I, & V I Cal. Iulij
 Solstitium, Fauonius, & calor. Tertio Cal. Iul. uentosa tem-
 pestas. His diebus eadem, quæ suprā. sed & uiciam in pa-
 bulum secare oportet, priusquam siliquæ eius durentur, or-
 deum metere, fabam serotinam ducere, fabam maturam
 conterere, & paleam eius diligenter recondere, ordeum
 terere, paleasque omnes recondere, alios castrare, quas
 subinde nono quoque, aut decimo die ad Cal. Maias consi-
 derare, & curare oportet. nūc autem si sunt pleni, atque
 operculati faui demetendi sunt, sin autem maiore parte
 uacant, aut sine operculis adaperiti sint, nondum esse ma-
 turos significatur: itaque mellatio est differenda. Quidam
 in prouincijs transmarinis uel hoc, uel sequente mense se-
 sama serunt. Calen. Iulij Fauonius, uel Auster, & calor.
 Quarto Non. Iul. Corona occidit mane. Pridie Nonas Iul.
 Cancer medius occidit, calor. Octauo Idus Iul. Capricor-
 nus medius occidit. Septimo Idus Iul. Cepheus uespere ex-

375

oritur, tempestatem significat. Sexto Id. Iul. Prodromi flare
 incipiunt. His diebus eadē, quæ supra. Sed & proficissimum
 uernaetum optime nunc iteratur, & siluestris ager decre
 scente Luna utilissime extirpatur. Idibus Iulij Procyon
 exoritur mane, tempestatem significat. Tertiodecimo Cal.
 Augustas Sol in Leonem transitum facit, Fauonius. Nono
 Calendas Augustas Leonis in pectore clara stella exori
 tur, interdum tempestatem significat. Octauo Calen. Au
 gustas Aquarius incipit occidere clarè, Fauonius, uel Au
 ster. Septimo Cal. Augustas Canicula apparet, caligo æstuo
 sa. Sexto Cal. Augustas Aquila exoritur. Quarto Calendas
 Augustas Leonis in pectore claræ stellæ exoriuntur, inter
 dum tempestatē significat. Tertio Calen. Augustas Aquila
 occidit, significat tempestatem. His diebus locis tempera
 tis & maritimis messis conficitur, & intra dies triginta
 qua desecta est, stramenta præcisa in aceruum congerun
 tur. Iugerum stramentorū opera una desecat, quibus re
 motis priusquam sol acrior exurat terram, omnes arbo
 res, quæ fuerant in segete, circumfodere, & adobruere opor
 tet. item quibus magna sementis præparatur, nunc de
 bent iterare. Nam de fodiendis, colendisue nouellis uineis,
 sæpius iam dixi nullum esse mensem omittendum, donec
 autumnale æquinoctium conficiatur. Meminisse autem o
 portebit, ut per hos, & Augusti mensis dies antelucanis, &
 uespertinis temporibus frondem pecudibus cædamus. I
 tem quascunque uineas culturi sumus, ne per æstum, sed ma
 ne usque in tertiam, & à decima usque in crepusculum
 fodiamus. Quibusdam regionibus sicut in Cilicia, & Pam
 phylia hoc mense sesama seruntur. Italiæ autē regionibus
 humidis possunt ultimo mense Iun. seri. Quinetiam tēpus
 est ficulneis arboribus caprificū suspendere, quod quidam

existimant idcirco fieri debere, ne fructus decidat, & ut
 celerius ad maturitatem perueniat. Calen. Augusti Ethesiæ.
 Pridie Non. Augusti Leo medius exoritur, tempestatem si-
 gnificat. V I I. Id. Augusti Aquarius occidit medius, nebu-
 losus æstus. Pridie Idus Aug. Fidis occidit mane, & Autum-
 nus incipit. His diebus eadem, quæ supra. Nonnullis tamen
 locis faui demetuntur: qui si non sunt melle repleti, nec o-
 perculati, differenda est in mensem Octob. mellatio. Idib.
 Aug. Delphini occasus tempestatē significat. X I X. Calen.
 Septemb. eiusdē sideris matutinus occasus tempestatem si-
 gnificat. X I I I Cal. Septemb. sol in Virginem transitum
 facit. hoc & sequenti die tempestatē significat, interdum
 & tonat. Hoc eodē die Fidis occidit. Decimo Cal. Septemb.
 ex eodem sidere tempestas plerunque oritur, & pluuia.
 V I I Cal. Septemb. Vindemiator exoritur mane, & Arctu-
 rus incipit occidere, interdum pluuia. I I I Cal. Septemb.
 humeri Virginis exoriuntur, Ethesiæ desinunt flare, & in-
 terdum hiemat. Pridie Cal. Septemb. Andromeda uesperis
 exoritur, interdum hiemat. His quidem diebus arbores fi-
 corum inoculantur, quod genus insitionis emplastratio uo-
 catur. Idque licet uel commodius facere superiore mense
 post Idus. Iul. quo tempore etiam aliarum arborum non-
 nulli emplastrationem faciunt. Quibusdam locis, ut in Bæ-
 tica maritimis regionibus, & in Africa uindemia confici-
 tur. Sed frigidioribus regionibus puluerationem faciunt,
 quam uocant rustici occationem, cum omnis gleba in uineis
 refringitur, & resoluitur in puluerem. Hoc eodem tempo-
 re prius quam uineæ puluerentur, si perexilis est, uel rara
 ipsa uitis, lupini modij tres, uel quatuor in singula iugera
 sparguntur, & inoquantur, qui, cum fruticauerint, prima-
 tum fossione conuersi satis bonum stercus uineis præbent.

377

Multi etiam, si pluuus est status cæli, sicut suburbana regione Italiae pampinis uitem spoliant, ut percoqui fructus possint, nec putrescere imbribus. At è contrario locis calidioribus, ut modò nominatis prouincijs, circa uindemiam adumbrantur, uel stramentis, uel alijs tegumentis uinæ, ne uentis, aut caloribus exarescant. Hoc idem tempus est aridis uuis, sicisque conficiendis, de quibus quemadmodum passæ fiât, suo loco dicemus, cum uillicæ persequemur officia. Filix quoque, aut carex ubicunque nascitur, Augusto mense recte extirpatur, melius tamen circa Idus Iulias ante Caniculæ exortum. Calend. Septemb. calor. Quarto Nonas Septemb. Piscis austrinus desinit occidere, calor. Non. Septemb. Arcturus exoritur, Fauonius, uel Corus. VII Idus Septemb. Piscis aquilonius desinit occidere, et Capra exoritur, tempestatem significat. Tertio Idus Septembris Fauonius, aut Africus, Virgo media exoritur. His diebus locis maritimis, et calidis uindemia, et cætera, quæ suprâ scripta sunt, commodè administrantur. Iteratio quoque arationis peracta esse debet, si serius terra profassa est. Sin autem celerius, etiã tertiatum solū esse conuenit. Hoc etiã tempore qui consueuerūt uitia condire, aquam marinam præparant, et aduectam decoquunt: de qua conficienda, cum uillicæ officia exequar, præcipiam. Idib. Septemb. ex pristino sidere nonnunquam tempestatem significat. XV Cal. Octob. Arcturus exoritur, Fauonius, aut Africus, interdum Eurus, quem quidam Vulturum appellant. XIII Cal. Octo. spica Virginis exoritur, Fauonius, aut Corus. XII Cal. Octobris sol in Libram transitum facit, Crater matutino tempore apparet. XI Calend. Octobris Pisces occidunt mane, item Aries occidere incipit, Fauonius, aut Corus, interdum Auster cum imbribus. X Cal. Octobris Argonauis

occidit, tempestatem significat, interdum etiam pluuiam. Nono Calend. Octobris Centaurus incipit mane oriri, tempestatem significat, interdum et pluuiam. Octauo Cal. Octobris, et septimo, et sexto, A. Equinoctium autumnale pluuiam significat. Quinto Cal. Octob. Hædi exoriuntur, Fauonius, nonnunquam Auster cum pluuiâ. Quarto Cal. Octob. Virgo desinit oriri, tempestatem significat. His diebus vindemæ pluribus regionibus fiunt, quarum maturitatem alij aliter interpretati sunt. quidam cum uidissent partem aliquam uuarum uirescere, crediderunt tempestatem esse vindemiam: quidam cum coloratas, et perlucidas uuas animaduertissent: nonnulli etiam cum pampinos, ac folia decidere considerassent. quæ omnia fallacia sunt: quoniam immaturis uuis eadem omnia possunt accidere, propter intemperiem solis, aut anni. Itaque nonnulli gustu explorare maturitatem tentauerunt, ut siue dulcis esset sapor uuæ, siue acidus, proinde aestimarent. Sed et hæc ipsa res habet aliquam fallaciam. nam quedam genera uuarum nunquam dulcedinem capiunt propter austeritatem nimiam. Itaque oportunum est (quod nos facimus) ipsam naturalem contemplari maturitatem. naturalis autem maturitas est, si cum expresseris uinacea, quæ acinis celantur, iam infuscata, et nonnulla propemodum nigra fuerint. nam colorem nulla res uinaceis potest asferre, nisi naturæ maturitas, præsertim cum ita media parte acinorum sint, ut et à sole aestuante, et à uentis protegatur, humorque ipse non patitur ea percoqui, aut infuscari, nisi suapte natura. Hoc igitur cum exploratum habuerit uillicus, sciat vindemiam sibi esse faciendam. Sed antequam fructum cogere incipiat, cuncta præparanda erunt superiore (si fieri posset) mense. si minus, certè ut ante quindecim dies dolia par-

tim picata, partim defricata, & diligenter lota marina, uel
 aqua salsa, & recte siccata. tum & opercula, coláque, &
 cætera, sine quibus probè confici mustum non potest. Tor-
 cularia uerò, & fora diligenter emundata, lotáque: & si
 res ita exegerit, picata, præparatáque habeat ligna, quibus
 defrutum, & saram decoquat. tum etiam salem, atque o-
 doramenta, quibus condire uina consueuerint, multò antè
 reposita esse oportet. Nec tamen hæc cura totum auocet
 eum à cætera ruris cultura. nam & napinæ, itémque ra-
 pinæ sicaneis locis per hos dies fiunt. farraginnaria quo-
 que pecori futura per hiemem præsidio. itémque siliquã,
 quod rustici fœnum græcum uocant, nec minus in pabu-
 lum uicia nunc demum conseruntur. Tum etiam lupini
 hæc erit præcipua satio, quem quidam uel ab area protin-
 nus in agrum deferri putant oportere. Milium & pani-
 cum hoc tempore demetitur, quo faseolus ad escam seri-
 tur. nam ad præcipiendum semen ultima parte Octobris
 circa Calendas Nouembris melius obruitur. Quare cum
 hæc cuncta in agris exequi debeant, possit eorum curam,
 quæ intra uillã facienda sunt, uillicæ delegare. ita tamen,
 ut ipse consideret an recte facta sint. Calend. Octobribus,
 & sexto Non. interdum tempestatem significat. Quarto
 Non. Octobris Auriga occidit mane, Virgo desinit occide-
 re, significat nonnunquam tempestatem. Tertio Non. Octo-
 bris Corona incipit exoriri, significat tempestatem. Pridie
 Non. Octobris Hædi oriuntur uespere, Aries medius occi-
 dit, Aquilo. Octauo Id. Octobris Coronæ clara stella exori-
 tur. Sexto Id. Octobris Vergiliæ exoriuntur uespere, Fauo-
 nius, & interdum Africus cum pluuia. Tertio, & pridie
 Idus Octobris Corona tota mane exoritur, Auster hiber-
 nus, & nonnunquã pluuia. Per hos dies frigidis regioni-

bus vindemia, & cætera, quæ suprâ scripta sunt, fieri so-
 lent. Iisdemque regionibus frumenta matura seruntur, &
 præcipue far adorem. Locis etiam opacis triticum nunc
 recte seritur. Et quoniam sementis mentionem fecimus,
 non intempestuè quantum cuiusque seminis iugerum a-
 gri recipiat referemus. Iugerum agri recipit tritici modios
 quatuor, uel quinque, farris adorei modios nouem, uel de-
 cem, ordei modios quinque, uel sex, milij, uel panicæ sexta-
 rios quatuor, uel quinque, lupini modios octo, uel decem,
 faseoli modios quatuor, pisi modios tres, uel quatuor, fabæ
 modios sex, lentis modium unum, uel paulò amplius, lini
 seminis modios nouem, uel decem, cicerculæ modios tres,
 uel quatuor, ciceris modios duos, uel tres, sesami sextarios
 quatuor, uel quinque, uiciæ pabularis modios septem, uel
 octo, uiciæ seminalis modios quinque, uel sex, erui modios
 quatuor, uel quinque, farraginis ordeacæ modios septem,
 uel octo, siliquæ modios sex, medicæ singulos cyathos se-
 rere oportet in areolis longis pedum denum, latis pedum
 quinum. Canabis grana sex in pede quadrato ponuntur.
 Idibus Octobris, & sequenti biduo interdum tempestas,
 nonnunquam rorat. Decimotertio Calendas Nouembris
 sol in scorpionem transitum facit. Tertiodecimo, & duo-
 decimo Calendas Nouembris solis exortu Vergiliæ inci-
 piunt occidere, tempestatem significat. Undecimo Calēdas
 Nouembris Tauri cauda occidit, Auster, interdum pluuia.
 Octauo Calendas Nouembris Centaurus exoriri mane de-
 sinit, tempestatem significat. Septimo Calendas Nouembris
 Nepæ frons exoritur, tempestatem significat. Quinto Ca-
 lendas Nouembris Vergiliæ occidunt, hiemat cum frigore,
 & gelicidijs. Quarto Calendas Nouembris Arcturus ue-
 spere occidit, uentosus dies. Tertio Calendas, & pridie

Nouembris Cassiope incipit occidere, tempestatem signi-
 ficat. Per hos dies quæcunque semina differri debent, ar-
 busculæque omnis generis recte ponuntur. ulmi quoque
 vitibus recte maritantur, ipsæque vites in arbutis & vi-
 neis commode propagantur. seminaria runcare, & fodere
 tempus est. tum etiam arbores ablaqueare, nec minus vi-
 neas, easdémque putare. itémque in arbutis vitem depu-
 tare. seminaria, quæ suo tempore pãpinata non sunt, arbu-
 sculæque ficorum in seminarijs putari, & ad singulos sty-
 los redigi debent. quæ tamen melius dum tenera sunt, per
 germinationem pãpinantur. Sed cum omnia in agricultura
 strenue facienda sint, tum maxime sementis. Vetus est a-
 gricolarum prouerbium, Maturam sationem sæpe decipe-
 re solere, seram nunquam, quin mala sit. Itaque in totum 382
 præcipimus: ut quisque natura locus frigidus erit, is pri-
 mus conseratur: ut quisque calidus nouissimus. Vicia & fa-
 ba stercorare agrũ dicuntur. Lupinum nisi in florem uer-
 teris, nihil agrum stecoraues. sed nec ulla res magis ua-
 cuis operarijs aut seritur, aut conditur. nam & primis
 temporibus ante aliam sementim potest id obrui, & no-
 vissimis post coactos fructus tolli. Sementi facta inoatere
 oportet, quod sparseris. Duo iugera tres operæ commode oc-
 cabunt, arborésque quæ interierũt, ablaqueabunt, quan-
 uis antiqui singulis operis singula iugera sarriri, & oca-
 ri uelint: quod an recte fieri possit affirmare non ausim.
 Eodem tempore fossas riuosque purgare, & elices, sulcos-
 que aquarios conuenit facere. Iisdem temporibus si sit,
 fraxineam: si minus, orneam: si nec hæc sit, iligneam fron-
 dem bubus recte præbebimus. Glandis quoque non inuti-
 le est singulis iugis modios singulos dare, nec tamen am-
 plius, ne laborent, nec minus diebus XXX præbueris.

nam si paucioribus diebus detur (ut ait Higinius) per uer-
 scabiosi boues fiunt. Glans autem paleis immiscenda est,
 atque ita bubus apponenda. Tum etiã siluam si quis bar-
 baricam, id est consemineam uelit facere, recte conseret
 glandibus & cæteris seminibus. Tum & olea distringen-
 da est, ex qua uelis uiride oleum efficere, quod fit optimum
 ex uaria oliua, cum incipit nigrescere. nam acerbum ni-
 si ex alba olea fieri non debet. Calend. Nouembribus, &
 postridie caput Tauri occidit, pluuiam significat. III Non.
 Nouembris Fidicula mane exoritur, hiemat, & pluit. VIII
 Idus Nouembris idem sydus totum exoritur, Auster uel Fa-
 uonius, hiemat. VII Idus Nouembris stella clara Scor-
 pionis exoritur, significat tempestatem, hiemat, uel Vultur-
 nus, interdum rorat. Sexto Idus Nouembris Vergiliæ ma-
 ne occidunt, significat tempestatem, hiemat. Quinto Idus
 Nouembris hiemis initium, Auster, aut Eurus, interdum
 rorat. His diebus usque in Idus, quæ superiore mense fa-
 cere non potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed & pro-
 prie hoc obseruabis, ut pridie, quàm plenilunium sit, si
 minus, certe ipso plenilunio omnem, quam saturus es, fa-
 bam uno die spargas: sed postea licebit ab auibus, & pe-
 core defensam obruas. eãmq; si ita competierit lunæ cur-
 sus, ante Idus Nouembris occidatam, habeas quam pinguis-
 simo, & nouo loco: si minus, quàm stercoreatissimo. Satis erit
 in singula iugera uehes stercoreis comparare numero de-
 cem & octo. Vehes autem stercoreis habet modios octogin-
 ta. Ex quo colligitur oportere in denos quoquouersus pe-
 des, modios quinos stercoreis spargere. Quæ ratio docet u-
 niuerso iugero satisfacere modios M. CCCCL. Tum
 etiam conuenit oleas ablaqueare, & si sunt parum fru-
 ctuosæ, uel cacuminibus retorridæ frondis, magnis arbo-

ribus quaternos modios stercoreis caprini circumspergere, in cæteris autem pro magnitudine portionem seruare. Eodem tempore uineis ablaqueatis columbinum stercus ad singulas uites, quod sit instar unius sextarij, uel urinae hominis congios, uel alterius generis quaternos sextarios stercoreis infundere. Iugerum uinearum in senos pedes positarum duæ operæ ablaqueant. Idibus Nouembris dies incertus, sæpius tamen placidus. Sextodecimo Calendas Decembris Fidis exoritur mane, Auster, interdum Aquilo magnus. Quintodecimo Calēdas Decembris Aquilo, interdum Auster cum pluuia. Quartodecimo Calēdas Decembris sol in Sagittarium transitum facit, Suculae mane oriuntur, tempestatem significat. Duodecimo Calendas Decembris Tauri cornua uesperis occidunt, Aquilo frigidus, et pluuia. Undecimo Calēdas Decembris Sucula mane occidit, hiemat. Decimo Calend. Decembris Lepus occidit mane, tempestatem significat. Septimo Calend. Decembris Canicula occidit solis ortu, hiemat. Pridie Calendas Decembris totæ Suculae occidunt, Fauonius aut Auster, interdum pluuia. His diebus, quæ præterita erunt superioribus, opera consequi oportet. Et si non plurimum serimus, optimum est intra Calendas Decembris sementem conficisse. Sed etiam longis noctibus ad diurnum tempus aliquid adiiciendum est. nam multa sunt, quæ in lucubratione recte aguntur. Siue enim uineas possidemus, pali, et ridicæ possunt dolari, exacuique: siue regio ferulae, uel corticis ferax est, apibus aluearia fieri debent: siue palmæ, spartiuæ foecunda est, fiscinae, sportæque: seu uirgultorum, corbes ex uimine. Ac ne cætera nunc persequar, nulla regio non aliquid affert, quod ad lucubrationem confici possit. nam inertis est agricolæ expectare diei breuitatem,

B.ij.

384

præcipue in ijs regionibus, in quibus brumales dies hora-
 rum nouem sunt, noctesque horarum quindecim. Possit
 etiam salix decisa pridie ad lucubrationem expurgari, et
 ad uitiū ligamina præparari. quæ si natura minus lenta
 est, ante dies quindecim præcidenda, et purgata in ster-
 core obruenda est, ut lentescat. si autem iam pridem cæsa
 exaruit, in piscina maceranda est. tum etiam per lucubra-
 tionem ferramenta acueri, et ad ea facere, uel facta ma-
 nubria aptare, quorum optima sunt iligna, deinde carpi-
 nea, post hæc fraxinea. Calendis Decembris dies incertus,
 sæpius tamen placidus. Octauo Idus Decembris Sagitta-
 rius medius occidit, tempestatem significat. Septimo Idus
 Decembris Aquila mane oritur, Africus, interdum Auster,
 irrorat. Tertio Idus Decembris Corus, uel Septentrio, in-
 385 terdum Auster cum pluuia. His diebus quæ præterita e-
 runt superiore mense opera peragi debebunt, utique in lo-
 cis temperatis, aut calidis: nam frigidis recte fieri iam non
 possunt. Idibus Decembris Scorpio totus mane exoritur, hie-
 mat. Sextodecimo Calendas Ianuarij sol in Capricornum
 transitum facit, brumale solstitium, ut Hipparcho placet:
 itaque tempestatem sæpe significat. XV Calēd. Ianuarias
 uentorum commutationem significat. X Calendas Iana-
 rias Capra occidit mane, tempestatem significat. Nono Ca-
 lendas Ianuarias brumale solstitium (sicut Chaldæi obser-
 uant) significat. Sexto Calen. Ianuarias Delphinus incipit
 oriri mane, tempestatem significat. Quarto Calendas Iana-
 rias Aquila uespere occidit, hiemat. Tertio Calēdas Iana-
 rias Canicula uespere occidit, tempestatem significat.
 Pridie Calendas Ianuarias, tempestatem uentosa. His diebus
 qui religiosius rem rusticam colunt, nisi si uinearum cau-
 sa pastines, negant debere terram ferro commoueri. Ita-

que quicquid citra id genus effici potest, id ab his comprehenditur, ut olea legatur, & oleum conficiatur, ut vitis palietur, & capite tenus alligetur, ut iuga vineis imponantur, & capistrentur. Cæterum palmare, id est, materias alligare hoc tempore non expedit, quia plurimæ propter rigorem qui fit ex frigore, franguntur. Possunt etiam his diebus cerasi, & tuberes, & armeniaca, atque amygdalæ, cæteræque arbores quæ primæ florēt, inseri commode. Nonnulli etiam legumina serunt. Calendis Ianuarij dies incertus. Tertio Nonas Ianuarij Cancer occidit, tempestas uaria. Pridie Nonas Ianuarij media hiems, Auster multus, interdū pluuia. Non. Ianuarijs Fidis exoritur mane, tempestas uaria. Sexto Idus Ianuarias Auster, interdum Fauonius. Quinto Idus Ian. Auster, interdum imber. Pridie Idus Ian. incertus status cæli. Per hos quoque dies ab-³⁸⁶stinent terrenis operibus religiosiores agricolæ, ita tamen ut ipsis Cal. Ianuarijs auspicandi causa omne genus operis instaurent. Cæterum differant terrenam molitionem usq; in proximas Idus. Sed nec ignorare debet uillicus, quid uni iugo bouum quoquo mense per singulos dies præstari satis sit. Quare huius quoque curæ rationem subiiciemus. Mese Ianuario paleas cum erui macerati sextarijs sex uel paleas cum cicerculæ frescæ semodio, uel frōdis corbem pabulatorium modiorum uiginti, uel paleas quantum uelint, & fœni pondo uiginti, uel affatim uiridem frōdem ex ilice uel lauro, uel quod his omnibus præstat, farraginem ordeaceam dabit siccam: Februario mense idem, Martio idem. uel si opus facturi sunt, fœni pondo quinquaginta. Aprili frondem querneam, & populneam. ex Cal. ad Idus, uel paleas, uel fœni pondo quadraginta. Maio pabulum affatim: Iunio ex Calen. frondem affatim: Iulio

B. iij.

idem, Augusto idem, uel paleas ex aruo pondo quinquaginta. Septembri frōdem affatim, Octobri frondem, & ficulnea folia, Nouemb. ad Idus frondem, uel folia ficulnea, quæ sint corbis unius. Ex Idibus glandis modium unum paleis immistum, & lupini macerati modiū unum paleis immistum, uel maturam farraginem. Decemb. frondem aridam, uel paleas cum erui semodio macerato, uel lupini, quod ex semodio macerato exierit, uel glandis modium unum, ut supra scriptum est, uel farraginem.

Prosa de cultu hortorum, & herbis hortensibus.

CAP. III.

Et quoniam percensuimus opera, quæ suis quibusque temporibus anni uillicum exequi oporteret, memores polliciti nostri subiungemus cultus hortorum, quorum æquè curam suscipere debebit, ut & quotidiani uictus sui leuet sumptum, & aduenienti domino præbeat, quod ait poeta, inemptas ruris dapes. Democritus in eo libro, quem Georgicon appellauit, parum prudenter censet eos facere, qui hortis extruant munimenta, quòd neque latere fabricata materies perānare possit, pluuijs, ac tempestatibus plerunque infestata, neque lapides supra rei dignitatem possat impensa. si uerò amplum modū sepire quis uelit, patrimonio esse opus. Ipse igitur ostendā rationem, qua non magna opera hortum ab incursu hominum, pecudūque munimus. Vetustissimi auctores uiuam sepē structili prætulerunt, quia non solūm minorem impensam desideraret, uerumetiam diuturnior immensis temporibus permaneret: itaque uepres efficiendi consitis spinis rationem talem reddiderunt. Locus, quem sepire destinaueris, ab æquinoctio autumnali simulātque terra maduerit imbribus, circunnallandus est duobus sulcis tripedaneo spatio

inter se distantibus. modū altitudinis, & latitudinis eorum abunde est esse bipedaneum: sed eos uacuos perhiemare patiemur præparatis seminibus, quibus obserantur. ea sint uastissimarum spinarum, maximèque rubi, & paliuri, & eius, quam Græci uocant *υυβοσβατον*, nos sentem canis appellamus. Horum autem ruborum semina quammaximè eligi oportet, & erui moliti farinæ immiscere: quæ cum est aqua conspersa, illinitur uel nauticis ueteribus funibus, uel quibuslibet alijs restibus. siccati deinde funiculi reponuntur in tabulato. mox ubi bruma confecta est, intermissis quadraginta diebus circa hirūdinis aduentum, cum iam Fauonius exoritur, post Idus Febr. si qua in sulcis per hiemem constitit aqua, exhauritur, resolutaq; humus, quæ erat autumnō regeſta, usque ad mediā sulcorū altitudinē reponitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, & in longitudinem per utrunque sulcum porrecti obruuntur, sed ita ut non nimium supergeſta terra semina spinarum, quæ in hærent toris funiculorum, enasci possint. ea ferè circa trigesimum diem prorepunt: atque ubi cœperunt aliquod incrementum habere, sic insuesci debent, ut in id spatium, quod sulcis interiacet, inclinentur. Oportebit autem uirgēā sepem interponere, quam superſcendant sentes utriusque sulci, & sit quo interdum quasi admniculo priusquam corroborentur, acquiescant. Hunc uepreſt manifestum est interim non posse, nisi radicitus effodere uelis. cæterū etiam post ignis iniuriam melius renasci nulli dubiū est. Et hæc quidem claudendi horti ratio maxime est antiquis probata. Locum autem prius eligi conueniet, si permittit agri situs, iuxta uillam præcipue pinguem, quique adueniente riuo, uel si non sit fluens aqua, fonte puteali possit irrigari.

B.iiij.

Sed ut certam perennitatis puteus habeat fidem, tum demum effodiendus est, cum sol ultimas partes Virginis obtinebit, id est mense Septemb. ante æquinoctium autumnale: siquidem tunc maxime exploratur vires fontium, cum ex longa siccitate æstatis terra caret humore pluuiali. Prouidendum est autem, ne hortus aræ subiacet, ne per trituram uenti possint paleas aut puluerem in eum perferre: nam utraque sunt oleribus inimica. Mox inordinandi pastinandi que soli duo sunt tempora: quoniam duæ quoque olerum sationes: nam & autumnò, & uere plurima seruntur, melius tamen uere riguis locis, quoniam & nascentis anni clementia excipit prodeuntia semina, & sitis æstatis restringitur fontibus. At ubi loci natura neque manu illatam, neque suæ spontis aquam ministrari patitur, nullum quidem aliud auxiliũ est, quàm hiemales pluuiæ. Potest tamen etiam in siccissimis locis opus custodiri, si depressius pastinetur solum: eiusque abunde est gradum effodere tribus pedibus, ut in quatuor cõsurgat regestum. At ubi copia est rigandi, satis erit non alto bipalio, id est, minus quàm duos pedes ferramento nouale cõverti. Sed curabimus, ut ager quem uere conseri oportet, autumnò circa Calend. Nouemb. pastinetur: quem deinde uelimus autumnò instituere, mense Maio conuertemus, ut aut hiemis frigoribus, aut æstiuis solibus & gleba soluatur, & radices herbarũ necentur: nec multo ante stercorare debemus, & cum sationis appropinquabit tẽpus ante quintum diẽ exherbadus erit locus, stercorandusq; , & ita diligenter fossione iteradus, ut fimo terra commisceatur. Optimum nerò stercus est ad hunc usum asini, quia minimum herbarũ creat: proximum uel armenti, uel ouiu si sit anno maceratũ: nam quod homines faciũt, quanuis habeatur

excellentissimum, non tamen necesse est adhibere, nisi aut
 nudæ glareæ, aut sine ullo robore solutissimæ arenæ, cum
 maior scilicet vis alimenti desideratur. igitur solum, quod
 conserere uere destinauerimus, post autumnum patiemur
 effossum iacere brumæ frigoribus, & pruinis inurendū:
 quippe è contrario sicut calor æstatis, ita vis frigoris ex-
 coquit terram, fermentatamque soluit. quare peracta bru-
 ma tum demum stercus iniicietur, & circa Idus Ianuarias
 humus refossa in areas diuiditur, quæ tamen sic informan-
 dæ sunt, ut facile runcantium manus ad dimidiam par-
 tem latitudinis earum perueniant, ne qui prosequuntur
 herbas, semina proculcare cogantur: sed potius per semitas
 ingrediantur, & alterna uice dimidias areas eruncant.
 Hæc, quæ ante sationem faciendæ sunt, dixisse abunde est.
 Nunc quid quoque tempore uel colendum, uel serendum
 sit, præcipiamus: & primum de his generibus loquendum
 est, quæ possunt duobus seri temporibus, id est autumno
 & uere. Sunt autem semina brassicæ, & lactucæ, cinaræ,
 erucæ, nasturcij, coriandri, chærephylli, aneti, pastinacæ,
 siceris, papaueris: hæc enim uel circa Calend. Septembres,
 uel melius ante Calendas Martias Februario seruntur.
 Locis uero siccis, aut tepidis qualia sunt Calabriae, & Ap-
 puliæ maritima, possunt circa Idus Ianuarias terræ com-
 mitti. Rursus quæ tantum autumno conseri debent (si ta-
 men uel maritimum, uel apricum agrum incolimus) hæc fe-
 rè sunt, allium, cepæ capitula, ulpicum, sinapis. Sed etiam
 nunc quo quidque tempore terræ mandari plerumque con-
 ueniat, per menses digeramus. Ergo post Calendas Ianu-
 arias confestim recte ponetur lepidium. Mense autem Fe-
 bruario uel planta, uel semine ruta, atque asparagus, &
 iterum cepæ semē, & porri: nec minus si uernum, & æsti-

um fructum uoles habere, syriacæ radicis, & rapæ, na-
 pique semina obrues. nam allij, & ulpici ultima est huius tē-
 poris positio. At circa Calendas Martij locis apricis licet
 porrum (si iam ingranduit) transferre. Item panacem ul-
 tima parte Martij mensis. Deinde circa Calendas Apri-
 les æque porrum atque inulam, & serotinam plantam ru-
 tæ. Item ut maturius nascatur cucumis, cucurbita, cappa-
 ris serenda est. nam semen betæ, cum punicum malum flo-
 rebit, tum demum optime feritur. Porri autem caput cir-
 ca Idus Maias tolerabiliter adhuc transfertur. Post hoc,
 nihil ingruente æstate obrui debet, nisi semen apij, si ta-
 men rigaturus es. sic enim optime per æstatem prouenit.
 Cæterum Augusto circa Vulcanalia tertia satio est: eaque
 optima radicis, & rapæ, itémque napi, & siferis, nec mi-
 nus oleris atri. atque hæc sunt sationum tempora. Nunc
 391 de ijs, quæ aliquam curã desiderant, singulis loquar, quæ-
 que præteriero intelligi oportebit nullam operam postu-
 lare nisi runcatoris: de qua semel hoc dicendum est, omni
 tempore consulendū esse, ut herbæ exterminentur. Ulpicum
 quod quidã alliū punicum uocant, Græci autem ἀφροσού-
 ποδ' οὖν appellant, longe maioris est incrementi, quàm alliū:
 idq; circa Calend. Octobris, ante quàm deponatur ex uno
 capite in plura diuidetur. habet enim uelut allium plu-
 res coherentes spicas, eæque cum sint diuisæ, liratum feri
 debent, ut in puluuis positæ minus infestentur hiemis a-
 quis. Est autem lira similis ei porcæ, quam in sationibus
 campestribus rustici faciunt, ut uliginem uitent: sed hæc
 in hortis minor est faciēda, & per summam partem eius,
 id est in dorso inter palmaria spatia, spicæ ulpici, uel allij
 (nam id quoque similiter conseritur) disponendæ sunt. sulci
 lirarum inter se distent semipedali spatio. deinde cum

ternas fibras emiserunt spicæ, sarriantur. nam quò sæpius id factum est, maius semina capiunt incrementum. demde ante quàm caulem faciant, omnem viridem superficiem intorquere, & in terram prosternere conueniet, quò nastiora capita fiant. Regionibus autem primosis neutrum horum per autumnum seri debet: nam brumali tempore corrumpuntur: quod ferè mense Ianuario mitescit: & idcirco frigidis locis tempus optimum est alliũ, uel ulpicum ponendi circa Idus prædicti mensis. sed quancunq; uel conseremus, uel iam matura in tabulatum reponemus, seruabimus in ijs locis, quibus aut obruentur, aut eruentur, ut luna infra terrã sit. nam sic sata, & rursus sic recondita existimantur neque acerrimi saporis existere, neque mandentium halitus inodorare. Multi tamen hæc ante Calen. Ianuarius medijs diebus serunt mense Decembri, si cæli 392 tepor, & situs terræ permittit. Brassica, cum VI foliorum erit, transferri debet, ita ut radix eius liquido fimo prius illita, & inuoluta tribus algæ tæniolis pangatur. hæc enim res efficit, ut in coctura celerius madescat & uiridem colorem sine nitro conseruet. Est autem frigidis, & pluuijs regionibus positio eius optima post Idus Aprilis, cuius depressæ plantæ, cum tenuerint quantum olitoris ratio patitur, sæpius sarrita, & stercoreata melius conualescit, pleniorisq; incrementi & coliculum facit, & cymam. Nonnulli hanc eandem locis apricioribus à Calen. Martijs deponunt: sed maior pars eius in cymam profilit, nec postea hybernum caulem amplum facit, cum est semel desecta. Possis autem uel maximos caules bis transferre, idque, si facias, plus seminis, & maioris incrementi præbere dicuntur. Lactuca totidem foliorũ quot Brassica transferri debet. locis quidẽ apricis, & maritimus optime autu-

mmo ponitur, mediterraneis, & frigidis contra: hieme non
 æque commodè dispergitur. sed & huius quoque radix fi-
 mo liniri debet, maiorémque copiam desiderat aquæ, sic-
 q; fit tenerioris folij. Sunt autem complura lactucæ gene-
 ra, quæ suo quoque tempore seri oportet: earum quæ fusci,
 & ueluti purpurei, aut etiam uiridis coloris, & crispi folij
 uti Cæciliana mense Ianuar. recte differitur. At Cappa-
 docia, quæ pallido & pexo densoque folio uiret, mense Fe-
 bruario: quæ deinde candida est, & crispissimi folij, ut in
 prouincia Bætica est finibus Gaditani municipij, mense
 Mart. recte pangitur. Est & Cyprij generis ex albo rubi-
 cunda, leui, & tenerrimo folio, quæ in Idib. April. commo-
 dè disponitur. Ferè tamen aprico cæli statu, quibus locis
 aquarum copia est, penè toto anno lactuca seri potest: quæ
 quò tardius caulem faciat, cum aliquod incrementum ha-
 buerit, exiguam testam media parte accipiat, eo quasi o-
 nere coercita in latitudinem se diffundit. eadem est ratio
 etiam intybi, nisi quòd hiemem magis sustinet: ideoque uel
 frigidis regionibus proximo autumno seri potest. Cinaræ
 sobolem melius per autumnæ æquinoctiū disponemus: se-
 men commodius circa Calendas Martij seremus: eiúsque
 plantam circa Calēd. Nouemb. deprimemus, & multo cine-
 re stercorebimus. id enim genus stercoreis huic oleri uide-
 tur aptissimum. Sinape atque coriandrum, nec minus eru-
 cam, & oſimum ita uti sata sunt, sua se de immota perma-
 nent: neque est eorū cultus alius, quàm ut stercoreata run-
 centur. possunt autem non solum autumno, sed & uere
 conseri. Plantæ quoq; sinapis prima hieme translatae plus
 cymæ uere afferunt. Panax utroque tempore leui, & sub
 acta terra rarissime differitur, quo maius incrementum
 capiat: melius tamen eius uerna satio est. Porrum si se-

Etium facere uelis, densius satum præceperunt priores re-
 linqui: & ita cum increuerit, secari. Sed nos docuit usus lō
 ge melius fieri, si differas, & eodem more, quo capitatum
 modicis spatijs, id est, inter quaternos digitos depangas, &
 cum conualuerit, deseces. In eo autem quod magni capitis
 efficere uoles, seruandum sit, ut ante quàm translatum
 deponas, omnes radículas amputes, & fibrarum summas
 partes intondeas. tum testulæ, uel conchæ, quasi sedes in
 singulis subiectæ seminibus adobruuntur, ut fiant capita
 latioris incrementi. Cultus autem porri capitati assidua
 sarritio, & stercoratio est. nec alius tamen sectiui, nisi
 quòd toties rigari, & stercorari, sarriri que debet, quoties
 demetitur. semen eius locis calidis mense Ianuario, frigi-
 dis Februario seritur: cuius incrementum quò maius fiat,
 raris linteolis complura grana illigantur, atque ita obru-
 untur. Enatum autem in ijs locis, quibus aqua submini-
 strari non potest, deferri debet circa æquinoctium autu-
 mni. at quibus possis humorem præbere, mense Maio re-
 cte transfertur. Apium quoque possis plantis serere, nec
 minus semine, sed præcipuè aqua lætatur, & ideo secun-
 dum fontem commodissime ponitur. quòd si quis id uelit
 lati folij facere, quantum seminis possint tres digiti com-
 prehendere, raro linteolo illiget, & ita in areolas disposi-
 tum releget. uel si crispæ frondis id fieri maluerit, semen
 eius in ditum pilæ, & saligneo palo pinsitum, expoliatum-
 que, similiter in linteolis ligatum obruet. Potest etiam circa
 hanc operam fieri crispum qualitercunque satum, si cum
 est natum, incrementum eius superuoluto cylindro coer-
 ceat. Satio eius est optima post Idus Maias usque in sol-
 stitium: nam teporem desiderat. Ferè etiam his diebus oxi-
 ma seruntur, quorum cum semen obrutum est, diligenter

inculcatur paucula, uel cylindro. nam si terram suspen-
 sam relinquant, plerumque corrumpitur. Pastinaca, & si-
 ser, atque inula conualescunt alte pastinato, & sterco-
 rato loco: sed quàm rarissime ponenda sunt, ut maiora capiant
 incrementa. Inulam uero intervallo trium pedum seri
 conuenit, quoniam uastos facit frutices, & radicibus, ut
 oculus harundinis serpit: nec est alius cultus horum om-
 nium, nisi ut sarritionibus herbæ tollantur. Commodissi-
 mè autem deponentur prima parte Septembris, uel ultima
 Augusti parte. Atrum olus, quod Græcorum quidam uo-
 cant ἰπποσελίον, nonnulli σμύρνιον, pastinato loco semine
 debet conseri, maxime iuxta maceriam: quoniam & um-
 bra gaudet, & qualicumque conualescit loco: idque cum se-
 mel seueris, si non totum radicitus tollas, sed alternos fru-
 tices in semen summittas, æuo manet, paruamque sarritio-
 nis exigit culturam. seritur à Vulcanalibus usque in Ca-
 lendas Septembris, sed etiam mense Ianuario menta dul-
 cem desiderat uliginem, quâ ob causam iuxta fontem mē-
 se Martio recte ponitur. Cuius si forte semina defecerunt,
 licet de noualibus siluestre mentastrum colligere, atque
 ita inuersis cacuminibus disponere: quæ res feritatem de-
 trahit, atque edomitâ reddit. Rutam autumnis semine sa-
 tam mense Martio differre oportet in apricum, & cine-
 rem aggerare, runcarique donec conualescat, ne herbis ene-
 cetur. sed uelata manu debet runcari, quam nisi conte-
 xeris, perniciose nascuntur ulcera. Si tamen per ignoran-
 tiam nuda manu runcaueris, & prurigo, atque tumor in-
 cesserit, oleo subinde perungito. eiusdem frutex pluribus
 annis permanet innoxius, nisi si mulier, quæ in mēstruis
 est, contigerit eum, & ob hoc exaruerit. Thymum, & trās
 marina cumila, & serpyllū, sicut priore libro iam retuli,

magis aluearia curantibus, quàm olitoribus studiosè conseruntur. Sed nos ea condimentorum causa (nam sunt quibusdam esculentis aptissima) non alienum putamus etiam in hortis habere. locum neque pinguem, neque stercoreatum, sed apricum desiderant, ut quæ macerrimo solo per se maritimis plerunque regionibus nascuntur. hæ res & semine, & plantis circa æquinoctium uernum seruntur. melius tamen est thymi nouellas plantas disponere, quæ cum subacto solo depressæ fuerint, ne tarde comprehendant, aridi thymi fruticem contundi oportet, atque ita pinsito pridie quàm uolueris uti, aqua medicare, quæ cum succum eius perceperit, depositis fruticibus infunditur, donec eos recte confirmet. Cæterum cunila uiuacior est, quàm ut impensius curanda sit. Lepidium cum ante Cal. Martias habueris dispositum, uelut porrum sectium demetere poteris: rarius tamen. nam post Cal. Nouemb. secandum non erit, quoniã frigoribus uiolatum emoritur: biennio tamen sufficiet, si diligenter sarritum, & stercoreatum fuerit. multis etiam locis uiuacitatem suam usque in annos decem prorogat. Beta florenti punico malo semine obruitur, & simul atq; quinque foliorũ est, ut brassica differtur æstate, si riguus est hortus: at si siccaneus, autumno, cũ iam pluuie incesserint, disponi debebit. Chærephyllũ, itẽmq; olus atripliacis, quod Græci uocant ἀτράφαξι circa Cal. Octob. obrui oportet non frigidissimo loco. nam si regio sæuas hiemes habet, post Idus Februarias semine differenda sunt, suãque de sede partiẽda. Papauer, & anethum eandẽ habent conditionẽ sationis, quam chærephyllũ & ἀτράφαξι. Satiui asparagi, quam corrudam rustici uocant, semina ferẽ biennio præparantur. ea cum pingui, & stercoreoso solo post Idus Februarias sic obrueris, ut quantum tres digiti

seminis comprehendere queunt, singulis fossulis deponas. Ferè post quadragesimum diem inter se implicantur, & quasi unitatem faciunt, quas radículas sic illigatas, atque connexas olitores spongias appellant. easque post quatuor & uiginti menses in locum apricum, & bene madidum, stercoratúmque transferri conuenit. Sulci autem inter se pedali mensura distantes sunt non amplius dodrantalis altitudinis, in quam ita spongiolæ deprimuntur, ut facile superposita terra germinent. sed in locis siccis partibus sulcorum imis disponenda sunt semina, ut tanquam in alueolis maneant. at uliginosis è contrario in summo porcæ dorso collocanda, ne humore nimio lædatur. Primo deinde anno, cum ita consita sunt, asparagum quem emiserint, infringi oportet. nam si ab imo uellere uolueris, adhuc teneris, inualidisque radículis tota spongiola sequetur. Reliquis annis non erit decerpendus, sed radicitus uellendus. nam nisi ita fiat, stirpes præfractæ angunt oculos spongiarum, & quasi excæcant, nec patiuntur asparagum emittere. Cæterum stylus, qui nouissime autumnali tempore nascitur, non omnis est tollendus, sed aliqua pars eius in semen summittenda est. Deinde cum spinam fecerit, collectis seminibus ipsis, scorpiones ita uti sunt, in suo loco perurendi sunt, & deinde sulci omnes consarriendi, herbæque eximendæ, mox uel stercus, uel cinis iniiciendus, ut tota hieme succus eius pluuijs manans ad radicem perueniat. Vere deinde prius quàm cœperit germinare, capreolis, quod genus bicornis ferramenti est, terra commoueatur, ut & facilius stylus emicet, & relaxa humo plenioris crassitudinis fiat radix. Raphani radix bis anno recte seritur, Februario mense, cum uerū fructum expectamus, & Augusto mense circa Vulcanalia, cum matu-

rius . sed hæc satio sine dubio melior habetur . cura est eius, ut terra stercoreata, & subacta obruatur, post ubi ceperit aliquod incrementum, subinde aggeretur . nam si super terram emerferit, dura, & fungosa fiet . Cucumis & cucurbita, cum copia est aquæ, minorem curam desiderant: nam plurimum iuuantur humore . sin autem sicco loco seri debuerint, quo rigationem ministrari non expediat, mense Februario sesquipedali altitudine sulci faciendi sunt . post Idus deinde Martias, quasi tertia pars altitudinis sulci stramentis inditis tegenda, mox stercoreata terra usque in dimidium sulcum aggerenda, positisque seminibus tam diu est aqua præbenda, donec enascantur: atque ubi conualescere cœperint, adiecta humo incrementa eorum prosequenda sunt, donec sulcus cœquetur . Sic exulta semina sine rigatione tota æstate satis ualebunt, fructumque iucundioris saporis, quàm riga præbebunt . A quosis autem locis primo quoque tempore, non tamen ante Calen. Mar. semen ponendum est, ut de- 398
ferri possit æquinoctio confecto: idque de media parte cucurbitæ semen inuerso cacumine ponito, ut fiat incrementi uastioris . nam sunt ad usum uasorum satis idoneæ, sicut Alexandrinæ cucurbitæ, cum exaruerint . At si esculentæ merci præparabis, recto cacumine de collo cucurbitæ sumptum semen serendum erit, quod prolixior & tenuior fructus eius enascatur, qui scilicet maius cæteris inuenit pretium . Sed custodiendum est, ut quamminime ad eum locum, in quo uel cucumis, aut cucurbitæ consite sunt, mulier admittatur . nam ferè contactu eius languescunt incrementa uirentium . si uero etiam in menstruis fuerit, uisis quoque suo nouellos foetus necabit . Cucumis tener, & iucundissimus fit, si ante quàm seras, semen eius

C. i.

lacte maceres . nonnulli etiam quò dulcior existat, aqua
 mulsa idem faciunt. Sed qui præmaturum fructum cu-
 cumeris habere uolet, confecta bruma stercorata[m] terram
 inditam cophinis obserat, modici[m]que præbeat humo-
 rem . deinde cum enata semina fuerint, tepidis diebus,
 & insolatis iuxta ædificium sub diuo ponat, ita ut ab o-
 mni afflatu protegantur. Cæterum frigoribus, ac tem-
 pestatibus sub tectum referat: idque tandiu faciat, dum æ-
 quinoctium uernum conficiatur . postea totos cophinos
 demittat in terram. sic enim præcoquem fructum habe-
 bit. Possunt etiam, si sit operæpretium, uasis maioribus
 rotulæ subijci, quo minore labore producantur, & rur-
 sus intra tecta recipiantur . sed nihilo minus speculari-
 bus integri debebunt, ut etiam frigoribus serenis diebus
 tuto producantur ad solem . Hac ratione ferè toto anno
 Tiberio Cæsari cucumis præbebatur. Nos autem leuio-
 re opera istud fieri apud Aegyptiæ gentis Dolum Men-
 desium legimus, qui præcipit aprico, & stercoroso loco
 399 alternis ordinibus ferulas, alternis rubos in hortis con-
 sitas habere : deinde eas confecto æquinoctio paululum
 infra terram secare, & ligneo stylo laxatis uel rubi, uel
 ferulæ medullis stercus immittere, atque ita semina cu-
 cumeris inserere, quæ scilicet incremento suo coeant ru-
 bis, & ferulis. nam ita non sua, sed quasi materna ra-
 dice aluntur : sicque insitam stirpem frigoribus quoque
 cucumeris præbere fructum. Satio secunda eius seminis
 ferè quinquatribus obseruatur. Capparis plurimis pro-
 uincijs sua sponte noualibus nascitur. Sed quibus locis e-
 ius inopia est, si serenda fuerit, siccum locum desiderabit.
 isque debet ante circumdari fossula, quæ repleatur la-
 pidibus, & calce, uel punico luto, ut sit quasi quædam

lorica, ne possint eam percurrere prædicti seminis fructus, qui ferè per totum agrum uagantur, nisi munimento aliquo prohibiti sint. quod tamen non tantum incommodum est (subinde enim possunt extirpari) quantum quod noxium uirus habent, succoque suo sterile solum reddunt. Cultu aut nullo, aut leuissimo contenta est. quippe quæ res etiam in desertis agris citra rustici operam conualescit. Seritur utroque æquinoctio. Cepina magis frequenter subactam postulat terram, quàm altius conuersam. itaque ex Calendis Nouembris profcindi solum debet, ut hiemis frigoribus, et gelicidijs putrescat, intermissisque quadraginta diebus, tum demum iterari, et interpositis uno ac uiginti diebus tertiarum, ac protinus stercoreari. mox bidentibus æqualiter perfossum in areas disponi delectis radicibus omnibus. Deinde ad Calendas Februarias sereno die conueniat semina spargi, quibus aliquod satureiæ semen intermiscendum erit, ut eam quoque habeamus. nam et uiridis esui est iucunda, nec arida inutilis ad pulmentaria condienda. Sed cepina uel sæpius, certè non minus debet quàm quater sarriri. cuius si semen excipere uoles, capita maxima generis ascalonijs, quod est optimum, mense Februario disponito quaternorum, uel etiam quinum digitorum spatij distantia: et cum cœperint uirere, ne minus ter consarrito: deinde cum fecerint caulem, humilioribus quasi canteriolis interpositis rigorem stylosum conseruato. nam nisi arundines transversas in modum iugatæ uineæ crebras disposueris, thalli cepearum uentis prosternentur, totumque semen excutietur: quod scilicet non ante legendum est, quàm cum maturescere cœperit, coloremque nigrum habere. Sed nec patiendum est, ut perarescat, aut totum decidat.

C.ij.

uerum integri thalli uellendi sunt, & sole siccandi. Napus & rapa duas sationes habent, & eandem culturam, quam raphanus. melior est tamen satio mensis Augusti. Iugerum agri quatuor sextarios seminis eorum possit, sed ita ut radicis syriacæ super hæc mensuram paulo plus, quam heminam seminis recipiat. Qui æstate ista seret, caueat, ne propter siccitates culex adhuc tenera folia prorepentia consumat. id quoque ut uitetur, puluis etiam, qui supra cameram inuenitur, uel etiam fuligo, quæ supra focos tectis inhæret, colligi debet: deinde pridie quæ satio fiat, commisceri cum seminibus, & aqua conspergi, ut tota nocte succum trahant. nam sic macerata postero die recte seruntur. Veteres quidam auctores, ut Democritus, præcipiunt, semina omnia succo herbæ, quæ sedum appellatur, medicare, eodémque remedio aduersus bestiolas uti: quod uerum esse nos experientia docuit. Sed frequentius tamen, quoniam huius herbæ minus larga est facultas, fuligine, & prædicto puluere utimur, satisque commodè tuemur his incolumitatem plantarum. Rapæ semina Higinius putat post trituram iacētibus adhuc in area paleis inspergi debere, quoniam sunt uastiora capita, cum subiacens soli duritia nõ patitur in altum descendere. nos istud sæpe frustra tentauimus: itaque rapum, & raphanum, & napum melius existimamus subacta terra obrui. seruántque adhuc antiquorum consuetudinem religiosiores agricolæ, qui cum ea serunt, precantur, ut & sibi, & uicinis nascantur. Locis frigidis, ubi timor est, ne autumnalis satio hiemis gelicidijs peruratur, arundinibus humiles canterij fiunt, ijque uirgæ transversæ imponuntur, & uirgis stramenta supra iaciuntur, & sic à pruinis semina defenduntur. ubi uero apricis regionibus post

pluuias noxia inceserunt animalia, quæ à nobis appellantur erucæ, Græcè autem *νάμαρα* nominantur, uel manu colligi debent, uel matutinis temporibus frutices oleorum concuti. sic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, si deciderint, non amplius in superiorem partem prorepunt. Id tamen superuacuum est facere, si ante saturationem semina, uti iam prædixi, succo herbæ sedi macerata sunt. nihil enim sic medicatis nocent erucæ. Sed Democritus in eo libro, qui Græcè inscribitur *περὶ ἀντιπαθῶν*, affirmat has ipsas bestiolas enecari, si mulier, quæ in menstruis est, solutis crinibus, & nudo pede unamquamque aream ter circummeat: post hoc enim decidere omnes uermiculos, & ita emori. Hactenus præcipiendum existimaui de cultu hortorum, & officijs uillici, quem quanuis instructum, atque eruditum omni opere rustico esse oportere prima parte huius exordij censuerim: quoniam tamen plerunque euenit, ut eorum quæ didicerimus, memoria nos deficiat, eaque sæpius ex commentarijs renouanda sint, omnium librorum meorū argumenta subieci, ut cum res exegisset, facile reperiri possit, quid in quoque querendum, & qualiter quidque faciendum sit.

402 L. I V N. M O D E R A T I C O L V.
 M E L L A E D E R E R V S T I C A
 L I B. X I I. E T V L T I M V S.

V I L L I C A.

X E N O P H O N Atheniensis eo libro P. Silvine, qui Oeconomicus inscribitur, prodidit maritale coniugium sic comparatum esse natura, ut non solum iucundissima, uerum etiam utilissima uitæ societas iniretur: quod iam pridem etiam Cicero ait, & ne genus humanum temporis longinquitate occideret, propter hoc marem cum fœmina esse coniunctum: deinde ut ex hac eadem societate mortalibus adiutoria senectutis, nec minus propugnacula præpararentur, tum etiã cum uictus & cultus humanus non uti feris in propatulo, ac siluestribus locis, sed domi sub tecto accurandus erat, necessarium fuit alterutrum, foris & sub dio esse, qui labore & industria compararet, intus, qui tectis reconderet, atque custodiret. siquidem uel rusticari, uel nauigare, uel etiam alio genere negotiari necesse erat, ut aliquas facultates acquireremus. Cum uero paratæ res sub tectum essent congestæ, alium esse oportuit, qui & illatas custodiret, & cætera conficeret opera, quæ domi deberent administrari. nam & fruges, & cætera alimenta terrestria indigebant tecto, & ouium, cæterarumque pecudum foetus, atque fructus clauso custodienda erant, nec minus reliqua utensilia quibus aut alitur hominum genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam, & diligentiam ea, quæ proposuimus, desiderarent, nec exigua cura foris acquirerentur,

quæ domi custodiri oporteret, iure, ut dixi, à natura com- 403
parata est opera mulieris ad domesticam diligentiam: vi-
ri autem ad exercitationem forensam & extraneam. ita-
que uiro calores, & frigora perpetienda, tum etiam itine-
ra, & labores pacis, ac belli, id est rusticationis, & mili-
tarium stipendiorum distribuit. mulieri demceps, quòd o-
mnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domestica nego-
tia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiæ,
& diligentiae assignauerat: idcirco timidiores reddidit,
quàm uirilem. nam metus plurimum confert ad diligen-
tiam custodiendi. Quòd autem necesse erat foris, & in a-
perto uictum quærentibus nonnunquam iniuriam pro-
pulsare: idcirco uirum, quàm mulierem fecit audaciores.
Quia uero partis opibus æquè fuit opus memoria, & di-
ligentia, non minorem fœminæ, quàm uiro earum rerum
tribuit possessionem. Tum etiam quòd simplex natura
non omnes res commodas amplecti uolebat: idcirco alte-
rum alterius indigere uoluit: quoniam quod alteri deest,
præstò plerunque est alteri. Hæc in æconomico Xeno-
phon, & deinde Cicero, qui eum Latine consuetudini
tradidit, non inutiliter differuerunt. nam & apud Græ-
cos, & mox apud Romanos usque in patrum nostrorum
memoriam, ferè domesticus labor matronalis fuit, tãquam
ad requiem forensium exercitationum omni cura deposi-
ta patribus familiâs intra domesticos penates se recipien-
tibus. Erat enim summa reuerentia cum concordia, & di-
ligentia mista, flagrabatque mulier pulcherrima diligen-
tiæ æmulatione, studens negotia uiri cura sua maiora, at-
que meliora reddere. Nihil conspiciebatur in domo diui-
dium, nihil quod aut maritus, aut fœmina proprium
esse iuris sui diceret: sed in commune conspirabatur ab

C.iiij.

utroque, ut cum forensibus negotiis, matronalis sedulitas
 404 industriae rationem parem faceret. Itaque nec villici qui-
 dem, aut villicae magna erat opera, cum ipsi domini quo-
 tidie negotia sua reuiderent atque administrarent. Nunc
 uero cum pleraeque sic luxu, & inertia defluant, ut ne la-
 nificij quidem curam suscipere dignentur, sed domi sedē-
 tes confectas uestes fastidio habeant, peruersaque cupidi-
 ne pretiosiores alias à uiris pelliceant, quae grādi pecunia,
 & totis penè censibus redimuntur, nihil mirum est eas-
 dem ruris, & instrumentorum agrestium cura grauari,
 sordidissimūque negotium ducere paucorum dierū tem-
 pus in uilla morari. Quam ob causam cum in totum non
 solum exoleuerit, sed etiam occiderit uetus ille matrumfa-
 miliarū mos Sabinarum atque Romanarum, necessaria
 irrepsit villicae cura, quae tueretur officia matronae: quo-
 niam & villici quoque successerunt in locum dominorū,
 qui quondam prisca consuetudine non solum coluerāt: sed
 habitauerant rura. Verum, ne uidear intempestuè censo-
 rium opus obiurgandis moribus nostrorū temporum sus-
 cepisse, iam nunc officia villicae prosequar.

Cura rei domesticae, & praecipua, quae villica exe-
 qui debeat. CAP. I.

Ea porro (ut institutum ordinem teneamus, quem pri-
 ore uolumine inchoauimus) iuuenis esset debet, id est non
 nimium puella, propter easdem causas, quas de aetate vil-
 lici retulimus: integræ quoque ualetudinis, nec foedi habi-
 tus, nec rursus pulcherrimi. nam illibatum robur & uigi-
 lijs, & alijs sufficiet laboribus: foeditas fastidiosum, nimia
 species desidiosum faciet eius contubernalem. Itaque curā-
 dum est, ut nec uagum villicum, nec auersum contubernio
 suo habeamus, nec rursus intra tecta desidem, & comple-

xibus adiacentem fœminam. Sed nec hæc tantum, quæ diximus, in uillica custodienda sunt. Nam in primis considerandum erit, an à uino, ab escis, à superstitionibus, à somno, à uiris remotissima sit, & ut cura eam subeat, quid meminisse, quid in posterũ prospicere debeat, ut ferè eum morè seruet, quem uillico præcepimus: quoniam pleraque similia esse debent in uiro atque fœmina, & tam etiã malum uitare, quàm præmium recte factorum sperare. tum elaborare, ut quàm minimam operã uillicus intra tectum impèdat, cui & primo mane cum familia prodeundũ est, & crepusculo peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen instituendo uillicam, domesticarũ rerum uillico remittimus curam, sed tantummodo laborem eius, adiutrice data leuamus. Cæterũ munia, quæ domi capeffenda, non in totum muliebri officio relinquenda sunt, sed ita deleganda ei, ut identidem oculis uillici custodiãtur. sic enim erit diligentior uillica, si meminerit ibi esse, cui ratio frequẽter reddẽda sit. Ea porrò persuasissimum habere debebit, aut in totum, aut certe plurimum domi se morari oportere. tunc quibus aliquid in agro faciendum erit seruis, eos foras emittere, quibus autem in uilla quid agendum uidebitur, eos intra parietes continere, atque animaduvertere, ne diuturna cessatione frustrẽtur opera. Quæ domum autem inferuntur diligenter inspicere, ne delibata sint, & ita explorata, atque inuiolata recipere: tum separare, quæ consuenda sunt, & quæ superfieri possunt, custodire, ne sumptus annuus mensiuus fiat. tum si quis ex familia coeperit aduersa ualeitudine affici, uidendum erit ut is quam commodissime ministretur. nam ex huiusmodi cura nascitur beneuolentia, nec minus obsequium. Quinetiam fidelius quàm prius seruire student, qui conualuerint, cum est

ægris adhibita diligentia.

406

*Quemadmodum tractare debeat penora, siue
cellaria.*

CAP. II.

Post hæc meminisse debebit, quæ inferantur, ut idoneis, & salubribus locis recondita sine noxa permancant. Nihil enim magis curandum est, quam præparare, ubi quidque reponatur, ut cum opus sit, promatur. ea loca qualia esse debeant, & in primo uolumine, cum uillam cõstituere-
mus, & in undecimo, cum de officio uillici disputaremus, iam dicta sunt. Sed ne nunc quidem demonstrare breuiter pigebit: nam quod excelssimum est conclaue, pretiosissima uasa, & uestem desiderat: quod denique horreũ sic-
cum atque aridum, frumentis habetur idoneum: quod frigidũ, commodissime uinum custodit: quod bene illustre, fragilem supellectilem, atque ea postulat opera, quæ multi luminis indigent. Præparatis igitur receptaculis, oportebit suo quidque loco generatim, atque etiam specialiter nonnulla disponere: quò facilius, cum quid ex postulabit usus recipere possit: nam uetus est prouerbum, paupertatem certissimam esse, cum alicuius indigeas, uti eo non posse, quia ignoretur, ubi proiectũ iaceat, quod desideratur. Itaque in re familiari laboriosior est negligentia, quàm diligentia. Quis enim dubitet nihil esse pulchrius in omni ratione uitæ dispositione, atque ordine? quod etiam ludicris spectaculis licet sæpe cognoscere. nam ubi chorus canentiũ non ad certos modos, neque numeris præeuntis magistri consensit, dissonum quiddam, ac tumultuosum audientibus canere uidetur: at ubi certis numeris ac pedibus uelut facta conspiratione consensit atque concinuit, ex eiusmodi uocum concordia non solum ipsis canentibus amicum quiddam, & dulcæ resonat, uerũ etiam spectantes, audientẽsque

lætissima uoluptate permulcentur. Iam uerò in exercitu neque miles, neque imperator sine ordine ac dispositione quicquam ualeat explicare, cum armatus inermem, eques peditem, plaustrum equites, si sint permisti confundant. Hæc eadem ratio præparationis, atque ordinis etiam in nauigijs plurimum ualet: nam ubi tempestas inæssit, & est rite disposita nauis, suo quidque ordine locatum armamentũ sine trepidatione minister promit, cum est à gubernatore postulatu. Quòd si tantum hæc possunt, uel in theatris, uel in exercitibus, uel etiã in nauigijs: nihil dubium est, quin cura uillicæ ordinem dispositionemque rerũ, quas reponit, desideret. nam & unumquodque facilius consideratur, cum est assignatu suo loco, & si quid forte abest, ipse uacuis locus admonet, ut quod deest, requiratur. Siquid uerò curari, aut concinnari oportet, facilius intelligitur, cum ordine suo recensetur. de quibus omnibus M. Cic. auctoritatem Xenophontis secutus in œconomico sic inducit Ischomachum sciscitanti Socrati hæc narrantem.

Distributio instrumenti, & supellectilis. CAP. III.

Præparatis idoneis locis instrumentum & supellectilem distribuere cœpimus: ac primum ea secreuimus, quibus ad res diuinas uti solemus, postea mundũ muliebrem, qui ad dies festos comparatur, demde ad uirilem item dierum solennium ornatum, nec minus calciamenta utriusque sexui conuenientia: tum iam seorsum arma, ac tela seponebantur, & in altera parte instrumenta, quibus ad lanificia utuntur. post quæ ad cibũ conficiendum uasa (ut assolēt) constituebantur: inde quæ ad lauationem, quæ ad exornationem, quæ ad mensam quotidianam, atque epulationem pertinerent, exponebantur. postea ex ijs, quibus quotidie utimur, quod mensurum esset seposuimus, quod annuũ

quoque in duas partes diuisimus: nam sic minus fallit, qui exitus futurus sit. Hæc postquam omnia secreuimus, tum suo quæque loco disposuimus: deinde quibus quotidie seruili utuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda et conficienda pertinent, hæc ipsa ei, qui uti solet, tradidimus, et ubi ea ponerent, demonstrauimus, et ut salua essent, præcepimus. Quibus autem ad dies festos et ad hospitum aduentum utimur, et ad quædam rara negotia, hæc primo tradidimus, et loca singulis demonstrauimus, et cuique sua annumerauimus, atque annumerata ipsi exscripsimus, eumque admonuimus, ut quodcumque opus esset, sciret unde daret, et meminisset, atque annotaret, quid, et quando, et cui dedisset, et cum recepisset, ut quidque suo loco reponeret. Igitur hæc nobis ab antiquis per Ischomachi personam præcepta industriæ ac diligentiae tradiderunt, quæ nunc nos ullicæ demonstramus. Nec tamen una eius cura esse debebit, ut clausa custodiat, quæ tectis illata receperit, sed subinde recognoscat atque consideret, ne aut suppellex uestisue condita situ dilabatur, aut fruges, aliaue utensilia negligentia, desidiaue sua corrumpantur. Pluuijs uero diebus, uel cum frigoribus aut pruinis mulier sub dio rusticum opus obire non poterit, ut ad lanificium reducatur, præparatæ sint, et pectitæ lanæ, quò facilius iusta lanificio persequi atque exigere possit. nihil enim nocebit, si sibi atque actoribus, et alijs in honore seruilis uestis domi cōfecta fuerit, quò minus patris familiæ rationes onerentur. Illud uero etiam in perpetuum custodiendum habebit, ut eos, qui foris rusticari debebunt, cum iam è uilla familia processerit, requirat, ac si quis (ut euenit) curam contubernalis eius intra tectum terguersans fefellerit, causam desidiæ sciscitetur, explorétque utrum

*aduersa ualetudine inhibitus restiterit, an pigritia delitue-
 rit. Et si compererit, uel simulantem languorem sine cur-
 atione in ualetudinarium deducat: præstat enim opere
 fatigatum sub custodia requiescere unum aut alterum
 diem, quàm pressum nimio labore ueram noxam concipe-
 re. Denique uno loco quàm minime oportebit eam consi-
 stere, neque enim sedentaria eius opera est, sed modo ad
 telam debet accedere, ac siquid melius sciat docere: si
 minus, addiscere ab eo qui plus intelligat, modo eos, qui ci-
 bum familiæ conficiunt, inuisere: tum etiam culinam, et
 bubilia, nec minus præsepia mundanda curare. Valetudi-
 naria quoque uel si uacent ab imbecillis, identidem ape-
 rire, et immunditijs liberare, ut cum res exegerit, bene or-
 dinata et ornata, et salubria languentibus præbeantur.
 Promis quoque et cellarijs aliquid attendentibus aut me-
 tuentibus interuenire: nec minus interesse pastoribus in
 stabulis fructum cogentibus, aut foetus ouium, aliarumue
 pecudum subrumantibus: tonsuris uellerum quoque inter-
 esse, et lanas etiam diligenter percipere, et uellera ad nu-
 merum pecoris recensere: tum insistere atriensibus, ut su-
 pellectilem exponant, et ferramenta deterisa nitidentur,
 atque rubigine liberentur. cæteraque si refectionem desi-
 derant, fabri concinnanda tradantur. Postremò his rebus
 omnibus constitutis, nihil hanc arbitror distributionem
 profuturam, nisi, ut iam dixi, uillicus sæpius, et aliquan-
 do tamen dominus, aut matrona considerauerit, animad-
 uerteritque, ut ordinatio constituta conseruetur. Quod etiam
 in bene moratis ciuitatibus semper est obseruatum, qua-
 rum primoribus, atque optimatibus, non satis uisum est
 bonas leges habere, nisi custodes earum diligentissimos ci-
 ues creassent, quos Græci νομοφύλακας appellant. Horum*

erat officium, eos, qui legibus parerent, laudibus prosequi, nec minus honoribus : eos autem qui non parerent, ⁴¹⁰ poena multare. quod nunc scilicet faciunt, magistratus assidua iurisdictione vim legum custodientes. Sed hæc in uniuersum administranda tradidisse abunde sit.

Quæ et qualia uasa parare debeat penoribus, et salgaminis condiendis. CAP. IIII.

Nunc de cæteris rebus, quæ omissæ erant prioribus libris, quoniam uillicæ reseruabatur officijs, præcipientur, et ut aliquis ordo custodiatur, incipientur à uerno tempore, quoniã uere maturis herbis atque trimestribus consummatis sationibus uacua tempora iam contingunt ad ea exequenda, quæ deinceps docebimus. Paruarum rerum curam non dedisse Poenis, Græcisq; auctoribus, atque etiã Romanis memoria tradidit. nam et Mago Carthaginensis, et Hamilcar, quos secuti uidentur Græcæ gentis non obscuri scriptores Mnaseas atque Paxanus, tum demum nostri generis, postquam à bellis otium fuit, quasi quoddam tributum uictui humano conferre dedignati non sunt, ut M. Ambuius, et Mænas Licinius, tum etiam C. Matius, quibus studium fuit pistoris, et coci, nec minus cellarij diligentius suis præceptis instituerent. His autem omnibus placuit eum qui rerum harum officium suscepit, castum esse continentemque oportere, quoniam totum in eo sit, ne contractentur pocula, uel cibi, nisi aut ab impube, aut certe abstinentissimo reb⁹ uenereis. quibus si fuerit operatus uel uir, uel foemina, debere eos flumine aut perenni aqua, priusquam penora contingant, ablui. propter quod his necessarium esse pueri, uel uirginis ministerium, per quos promantur, quæ usus postulauerit. Post hoc præceptum, locum et uasa idonea salgaminis præparari iubent: locum esse debere auer-

sum à sole, quam frigidissimum & siccissimum, ne situ penora mucorem contrahant. Vasa autem fictilia uel uitrea plura potius, quam ampla, & eorū alia recte picata, nonnulla tamen pura, prout conditio condituræ exegerit. Hæc uasa dedita opera fieri oportet patenti ore, & usque ad imum æqualia, nec in modū doliōrū formata, ut exemptis ad usum salgamus quicquid superest æqualiter pondere usque ad fundum deprimatur, cum ea res innoxia penora conseruet, ubi non innatent, sed semper sint iure submersa. quod in utero doliū uix fieri posset propter inæqualitatem figuræ. maxime autem ad hoc necessarium esse aceti, & duræ muricæ usum, quæ utraque sic conficiuntur.

Quemadmodum ex uino uapido acetum fiat.

CAP. V.

In uini uapidi, ut acre fiat, sextarios duodequingenta, fermenti libram, fici aridæ pondo quadrantem, salis sextariū subterito, & subtrita cū quartario mellis aceto diluito, atq; ita in prædictā mensurā adiūcito. Quidā ordi tostī sextarios quatuor, & nuces ardentes iuglandes quadraginta, & mentæ uiridis pōdo selibram in eandem mensuram adiūciunt. quidam ferri massas exurunt, ita ut ignis speciē habeant, easque in eandē mensurā demittunt. tum etiā exemptis nucleis ipsas nuces pineas uacuas numero quinque, uel sex incendunt, & ardentes eōdem demittunt. alij nucibus sapineis ardentibus idem faciunt.

Quomodo muria dura fiat.

CAP. VI.

Muriam duram sic facito, dolium quàm patentissimū oris locato in ea parte uillæ, quæ plurimum solis accipit. id dolium aqua cælesti repleto, ea est enim huic rei aptissima, uel si non fuerit pluuialis, certe fontana dulcissimi saporis. In eam tum indito sportam iuncæam, uel sparteam,

412 quæ replenda sit sale candido, quò candidior muria fiat: cum salem per aliquot dies uidebis liquefcere, ex eo intelleges nondū esse muriam maturam. Itaque subinde alium salem tandiu ingeres, donec in sporta permaneat integer, nec minuatur: quod cum animaduertes scies habere muriam maturitatem suam. Et si aliam in id uas facere uolueris, hanc in uasa bene picata diffundes, et opertam in sole habebis. omnem enim mucorē uis solis aufert, et odorem bonum præbet. Est aliud muriae maturae experimentum. nam ubi dulcem caseum demiseris in eam, si pessum ibit, scies esse adhuc crudam: si innatabit, maturam.

Quæ per quatuor anni tempora herbae, et quomodo condiantur. CAP. VII.

His præparatis circa uernum æquinoctium herbas in usum colligi, et reponi oportebit, cynam, caulem, capparim, apij coliculos, rutam, olusatrum cum suo cole antequam de folliculo exeat: item ferulae cum coliculo silentes, quam tenerrimum florem pastinacæ agrestis uel satinae cum coliculis, silentem florem uitis albæ, et asparagi, et rusci, et thanni, et digitelli, et pulleij, et nepetæ, et lapsanae, et battis, et eius coliculum, qui miluinus pes appellatur, quinetiam tenerum coliculum foeniculi. Hæc omnia una conditura commodè seruantur, id est aceti duas partes, et tertiam duræ muriae si miscueris. Sed uitis alba, ruscus, et thannum, et asparagus, lapsana, et pastinaca, et nepetæ, et battis generatim in alueos componuntur, et sale conspersa biduo sub umbra, dum consudent, reponuntur: deinde si tantum remiserint humoris, ut suo sibi iure ablui possint, si minus superfusa dura muria lauantur, et pondere imposito exprimuntur: tum suo quidque uase conditur, et ius, ut supra dixi, quod est mistum duabus parti-

bus aceti, & una muriae infunditur. fœniculiq; aridi, quod est per uindemiam proximo anno lectum spissamentum imponitur, ita ut herbas deprimat, & ius usque in summum labrũ fideliae perueniat. Olusatrũ, & ferulã, & fœniculum cum legeris sub tecto exponito, dũ flaccescat: deinde folia, & corticem omnem *folliculorum detrahito. Cau- *coliculorum
les si fuerint pollice crassiores, arundine secato, & in duas partes diuidito. ipsos quoque flores, ne sint immodici, diduci, & partiri oportebit, atque ita in uasa condi. deinde ius, quod supra scriptum est, infundi, & pauca radículas laseris, quod Græci σίλφιον uocant adiectas, ita spissamento fœniculi aridi contegi, ut ius superueniat. Cimam, caulem, capparim, pedem milui, puleium, digitellum compluribus diebus sub tecto sicari, dum flaccescat, & tum eodem modo condiri conuenit, quo ferulam, rutam, satureiam, cunilam. Sunt qui rutam muria tantum dura sine aceto condiant, deinde, cum usus exigit, aqua, uel etiam uino abluant, & superfuso oleo utantur. Hac conditura posset commodè satureia uiridis, & æquè uiridis cunila seruari.

Oxygala quomodo fiat. CAP. VIII.

Oxygalam sic facito: ollã nouam sumito, eãmq; iuxta fundum terebrato: deinde cauum, quem feceris surculo obturato, & lacte ouillo quam recentissimo uas repleto, eoque adijcito uiridium condimentorum fasciculos origani, mentae, cepae, coriãdri. has herbas ita in lacte demittito, ut ligamina earum extent. Post diem quintum, surculum, quo cauum obturaueras, eximito, & serum emittito. cum deinde lac cœperit manare, eodem surculo cauum obturato, intermissoque triduo, ita, ut supra dictum est, serũ emittito, & fasciculos condimentorum exemptos adijcito: deinde exiguum aridi thymi, & cunilae aridae super lac di-

D. i.

stringito, concisique sectiui porri quantum uidebitur, adij-
 cito, & permisceto: mox intermisso biduo rursus serū emit-
 tito, cauumque obturato, & salis triti, quantum satis erit,
 adijcito, & misceto, deinde operculo imposito, & oblinito,
 non antè aperueris ollam, quàm usus exegerit. Sunt qui sa-
 tiui, uel etiam siluestris lepidij herbam cum collegerunt, in
 umbra siccant, deinde folia eius abiecto caule die & no-
 cte muria macerata, expressaque lacti misceant sine condi-
 mentis, & salis quantum satis arbitrantur, adijciant: tum
 cætera, quæ suprâ præcepimus faciant. nonnulli recentia
 folia lepidij cum dulci lacte in olla miscent, & post diem
 tertium quemadmodum præcepimus, serum emittunt: de-
 inde compertam satureiam uiridem: tum etiam arida semi-
 na coriandri, atque anethi, & thymi, & apij in unum be-
 ne trita adijciunt, salémque bene coctum cribratum permi-
 scent. Cætera eadem quæ suprâ faciunt.

Conditura lactucæ.

CAP. IX.

Caules lactucæ ab imo depurgatos eatenus, qua tene-
 ra folia uidebuntur, in alueo salire oportet, diémque u-
 num, & noctem sinere, dum muriam remittant: deinde
 muria eluere, & expressos in cratibus pandere, dum assic-
 cescant: tum substernere anethum aridum, & fœniculū, ru-
 tæque aliquid & porri concidere, atque ita miscere: tum
 siccatos coliculos ita componere, ut faseoli uirides integri in-
 terponantur, quos ipse antè dura muria die & nocte ma-
 cerare oportebit: similiterque assicatos cum fasciculis la-
 tucarum condi, & superfundi ius quod sit aceti duarum
 partiū, atque unius murie: deinde arido spissamento fœ-
 niculi sic comprimi, ut ius supernatet. quod ut fiat, is, qui
 huic officio præerit, sæpe suffundere ius debebit, nec pati
 fitire salgama, sed extrinsecus munda sponsa uasa per-

tergere, & aqua fontana quam recentissima refrigerare. simili ratione in tubum, & cacumina rubi, qua lactucam condire oportet, nec minus thymi & satyreia, & origani, tum etiam armoraciorum cymam. Hæc autem, quæ suprà scripta sunt, uerno tempore componuntur.

Cepæ, pyrorum, & malorum, cæterorumque pomorum compositio. CAP. X.

Nunc quæ per æstatem, circa messem, uel etiam exactis iam messibus colligi, & reponi debeant, præcipiemus. Pompeianam, uel Ascaloniam cepam, uel etiam Marsicam simplicem, quam uocant unionem rustici, eligito: ea est autem, quæ non fruticauit, nec habuit soboles adherentes. hanc prius in sole siccato, deinde sub umbra refrigeratam substrato thymo, uel cunila composito in fidelia, & infuso iure, quod sit acetum trium partium, & unius muria fasciculum cunilæ superponito, ita ut cepa deprimatur: quæ cum ius combiberit, simili mustura uas suppleatur. Eodem tempore corna, & pruna onychina, & pruna siluestria, nec minus genera pyrorum, & malorum condiuntur. Corna, quibus pro oliuis utamur: item pruna siluestria, & pruna onychina adhuc solida, nec maturissima legenda sunt, nec tamen nimium cruda. deinde uno die umbra sicanda: tum æquis partibus acetum, & sapa, uel defrutum misceatur, & infundatur. oportebit autem aliquid salis adijcere, ne uermiculus, aliudue animal in nasci possit. uerum commodius seruantur, si duæ partes cepæ cum acetum una parte misceantur. Pyra dolobelliana, crustumina, regia, ueneria, uolema, neuiana, lateritiana, decumana, laurea, mirappia, pruna purpurea, cum immatura, non tamen percruda legeris, diligenter inspicio, ut sint integra sine uitio, aut uermiculo: tum in fictili picata fidelia composito,

D.ij.

Et aut passo, aut defruto completo, ita ut omne pomū submersum sit, operculo deinde imposito gypsato. Illud in totum præcipiendum existimaui, nullum esse genus pomi, quod non possit melle seruari. itaque cum sit hæc res interdum ægrotantibus salutaris, censeo uel pauca poma in melle custodiri, sed separata generatim. nam si commisceas, alterū ab altero genere corrumpitur. Et quoniā opportune mellis fecimus mentionem, hoc eodem tempore alui castrandæ, ac mel conficiendum, cera faciēda est: de quibus nono libro iam diximus: nec nunc aliam curā exigimus à ullico, quàm ut administratibus intersit, fructumq; custodiat.

De mella faciēda, qua in condituris utuntur.

C A P. X I.

Cæterum cum eodem tempore mella, nec minus aqua mulsa in uetustatem reponi debeat, meminisse oportebit, ut cum secundariū mel de fauis fuerit exceptum, ceræ statim minutè resoluantur, et aqua fontana, uel cælesti maceretur. expressa deinde aqua coletur, et in uas plumbeum defusa decoquatur, omnisque spurcitia cum spumis eximatur: quæ decocta, cum tam crassa fuerit quàm defrutum, refrigeretur: et bene picatis lagœnis condatur. Hac quidam mella pro aqua mulsa utuntur, nonnulli etiam pro defruto in condituras oliuarum, quibus quidem magis idoneam censeo, quòd cibarium saporem habet, nec potest languentibus pro aqua mulsa remedio esse: quoniam si bibatur, inflationem stomachi, et præcordiorum facit. itaque seposita esse, et ad condituras destinata.

De aqua mulsa faciēda. C A P. X I I.

Per se faciēda erit optimo melle aqua mulsa. hæc autem non uno modo componitur: nam quidam multos ante annos cælestem aquam uasis includunt, et sub diom so-

le habent: deinde cum sæpius eam in alia uasa transfuderint, & eliquauerint (nam quoties etiam per longum tempus diffunditur, aliquod crassamentum, in imo simile feci reperitur) ueteris aquæ sextarium cum libra mellis miscent. nonnulli tamen cum austeriorem uolunt efficere gustum, sextarium aquæ cum dodrante pondo mellis diluunt, & ea portione repletam lagoenam, gypsataque patiuntur per Caniculæ ortum in sole quadraginta diebus esse, tum demum in tabulatum, quod fumum accipit, reponunt: nonnulli, quibus non fuit curæ cælestem inueterare aquam, recentem sumunt, eamque usque in quartam partem decoquunt: deinde cum refrixerit, siue dulciorem mulsam facere uolunt, duobus aquæ sextarijs sextariū mellis permiscunt: siue austeriorem, sextario aquæ dodrantem mellis adijciunt, & his portionibus factam in lagoenam diffundunt: eamque, ut supra dixi, quadraginta diebus in solatam, postea in tabulatum, quod suffumigatur, reponunt.

De caseo in usus domesticos seruando, & de quibusdam herbis condiendis. C A P. X I I I.

Caseo usibus domesticis præparando, hoc maxime idoneum tempus est, quo & caseus seri minimum remittit: & ultimo tempore, cum iam exiguum lactis est, non tam expedit operas morari ad forū fructibus deferendis: & sanè sæpe deportati per æstum, acore uitiantur. itaque præstat eos hoc ipso tempore in usum conficere. id autem ut quâ optime fiat opilionis officium est, cui septimo libro præcepta dedimus, quæ sequi debeat. Sunt etiam quædam herbæ, quas appropinquante uindemia condire possis, ut portulaca, & olus cordū, quod quidam satium battim uocant. hæ herbæ diligenter purgantur, & sub umbra expanduntur: deinde quarto die sal in fundis fideliarū substernitur, & separa-

D.iiij.

tim unaquæque earũ componitur, acetoque infuso iterum sal superponitur: nam his herbis muria non conuenit.

418

De malis, & pyris in sole siccandis. C A P. XIII.

Hoc eodem tempore, uel etiam primo mense Augusto mala, & pyra dulcissimi saporis mediocriter matura eliguntur, & in duas, uel tres partes arundine, uel osseo cultello diuisa in sole ponuntur, donec arescant. eorum si est multitudo, non minimam partem cibariorũ per hiemem rustici uindicant: nam pro pulmentario cedit: sicuti ficus, quæ cum arida seposita est, hiemis temporibus rusticorum cibaria adiunat.

De ficis aridis.

C A P. XV.

Ea porro neque nimium uicta, neque immatura legi debet, & in eo loco expandi, qui toto die solem accipiat. pali autem quatuor pedibus inter se distantes figuntur, & perticis iugantur. factæ deinde in hunc usum cannae iugis superponuntur, ita ut duobus pedibus absint à terra, ne humorem, quem ferè noctibus remittit humus, trahere possint: tunc ficus iniicitur, & crates pastorales culmo, uel carice, uel filicæ textæ ex utroque latere super terram planæ disponuntur, ut cum sol in occasum fuerit, erigantur, & inter se acclines testudineato tecto more tuguriorum inarescentem ficum à rore, & interdum à pluuia defendant. nam utraque res prædictum fructum corrumpit. cum deinde aruerit, in orcas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere, & calcare diligenter oportebit, subiecto tamen arido fœniculo, & iterum uasis repletis superposito: quæ uasa confestim operculare, & oblinire conuenit, & in horreum siccissimum reponi, quo melius ficus perennet. Quidam lectis ficis pediculos adimunt, & in sole expandunt: cum deinde paulum siccatae sunt, antequam

indurescant in labra fictilia, uel lapidea congerunt eas: tum pedibus lotis in modum farine proculcant, & admiscent torrefacta sesama cum aniso Aegyptio, & semine feniculi, & cymini. hæc cum bene proculcauerint, & totam massam comminutæ fici permiscuerint, modicas offas folijs ficulneis inuoluunt, ac religatas iunco, uel qualibet herba offas reponunt in crates, & patiuntur sicari: deinde cum peraruerint, picatis uasis eas condunt. nonnulli hanc ipsam formam fici orcis sine pice includunt, & oblita uasa clibano, uel furno torrefaciunt, quo celerius omnis humor excoquatur: siccatam in tabulatum reponunt, & cum exegerit usus, testam comminuunt: nam duratam massam fici aliter eximere non possunt. alij pinguiSSimam quamque uiridem ficorum eligunt, & arundine, uel digitis diuisam dilatant, atque ita in sole arefcere patiuntur, quas deinde bene sicatas meridianis temporibus, cum calore solis emollitæ sunt, colligunt: & ut est mos Afris, atque Hispanis, inter se compositas comprimunt in figuram stellarum, flosculorumque, uel in formam panis redigentes: tum rursus in sole assicant, & ita in uasis recondunt.

De uuis passis faciendis, & sorbis seruandis.

C A P. X V I.

Similem curam uuæ desiderant, quas dulcissimi saporis albas, maximis acinis, nec spissis luna decrescente, sereno, & sicco cælo post horam quintam legi oportet, & in tabulas paulisper porrigi, ne inter se pondere suo pressæ collidantur: deinde aheno, uel in olla noua fictili ampla, præparatam lixiuiam cineris sarmenti calefieri conuenit, quæ cum feruebit exiguum olei quamoptimi adijci, & ita permisceri: deinde uuas pro magnitudine binas, uel ternas inter se colligatas in ahenum feruens demitti, & exi-

D.iiij.

420

guum pati, dum decolorentur: nec rursus committere, ut excoquantur: nam quadam moderatione temperamentoque opus est. Cum demde exemeris, in crate disponito rarius quàm ut altera alteram contingat. post tres deinde horas, unamquamque uuam conuertito, nec in eodem uestigio reponito, ne in humore, qui defluerit, corrumpatur: noctibus autem contegi debent quemadmodum fici, ut à rore, uel pluuia tutæ sint. cum deinde modicè aruerint, in uasa noua sine pice operculata, & gypsata, siccò loco reponito. quidam uuam passam folijs ficulneis inuoluunt, & assiccant: alij folijs utigineis, nonnulli plataninis semiuietas uuas contegunt, & ita in amphoras recondunt. sunt qui culmos fabæ exurant, & ex eo, quod cremauerint, cinere lixiuam faciunt: deinde in lixiuæ sextarios decem salis tres cyathos, & olei cyathum adiçant: tum adhibito igne calefaciant, & cætera eodem modo administrent. quòd si uidebitur in aheno parū inesse olei, subinde quantum satis erit adiçiat, quò sit pinguior, & nitidior uua passa. eodem tempore sorba manu lecta curiose in urceolos picatos adiçito, & opercula picata imponito, & gypso linito, tum scrobibus bipedaneis siccò loco intra tectum factis urceolos ita collocato, ut oblita ora eorum deorsum spectent: deinde terram congerito, & modicè desuper calcato. melius est autem pluribus scrobibus pauciora uasa distantia inter se disponere: nam in exemptione eorum dum unum tollis, si reliqua commoueris, celeriter sorba uitiantur. quidam hoc idem pomum etiam in defruto commodè seruant, adieçto spissamento aridi fœniculi, quo depri mantur ita sorba, ut semper ius supernatet, ac nihilominus picata opercula diligenter gypso linunt, ne possit spiritus introire.

De aceto ficulneo faciendo. C A P. X V I I.

Sunt quædam regiones, in quibus uini, ideòque etiam aceti penuria est. itaque hoc eodem tempore ficus uiridis quam maturissima legenda est, utique etiam si iam pluuia inceserunt, et propter imbres in terrã decidit: quæ cum sublecta est, in dolium uel in amphoras conditur, et ibi sinitur fermentari: deinde cum exacuit, et remisit liquorem, quicquid est aceti diligenter colatur, et in uasa picata bene olida diffunditur. hoc primæ notæ acerrimi aceti usum præbet, nec unquam situm, aut mucorem contrahit, si non humido loco positum est. Sunt qui multitudini studentes aquam ficis permisceant, et subinde maturissimas ficus recentes adijciant, et patientur in eo iure tabescere, donec satis acris aceti sapor fiat: postea in iuncea fiscellis, uel sparteis factis percolant, liquatúmque acetum in feruefaciant, dum spumam, et omnem spurcitiam eximant: tum torridi salis aliquid adijciant, quæ res prohibet uermiculos, aliâue in nasci animalia.

Quæ præparanda sint uindemiæ. C A P. X V I I I.

Quauis priore libro, qui inscribitur uillicus, iam diximus quæ ad uindemiam præparanda sunt, non tamen alienum est etiam uillicæ de iisdem rebus præcipere, ut intelligat suæ curæ esse debere quæcunque sub tecto administrantur circa uindemiam. Si ager amplus, aut uinetæ, aut arbusta grandia sunt, perene fabricandæ decimodiæ, et trimodiæ, et fiscellæ texendæ, et picandæ: nec minus falcule, et ungues ferrei quamplurimi parandi, et exacuendi sunt, ne uindemiator manu distringat uuas, et non minima fructus portio dispersis acinis in terram dilabatur. Funiculi quoque fiscellis aptandi sunt, et lora trimodijs: tum lacus uinarij, et torcularij, et fora, omniâque ua

sa (si uicinum est mare) aqua marina, si minus, dulci elu-
 enda sunt, & commundanda, & diligenter assiccanda, ne
 humorem habeant. Cella quoque uinaria omni stercore li-
 beranda, & bonis odoribus suffianda, ne quem redoleat
 foetorem, acoremue. Tum sacrificia Libero, Liberæque, &
 uasis pressorijs quam sanctissime, castissimæque facienda:
 nec per uindemiã ab torculari, aut uinaria cella receden-
 dum est, ut omnia, quæ mustum conficiunt, purè, mundè-
 que faciant, ne furi locus detur præsentem fructum inter-
 cipiendi. Dolia quoque, & seriæ, cæteraque uasa ante qua-
 dragesimum uindemiæ diẽ picanda sunt, atque aliter ea,
 quæ demersa sunt humi, aliter quæ stant supra terram.
 nam ea, quæ demersa sunt, ferreis lampadibus ardenti-
 bus calefiunt, & cum picem in fundum destillauit, sublata
 lampade rutabulo ligneo, & ferrea curuata radula duci-
 tur, quod destillauit, aut quod in lateribus hæsit: deinde
 penicillo detergitur, & feruentissima pice infusa nouo alio
 rutabulo, & scopula picatur. At quæ supra terram consi-
 stunt, complures dies antequam curentur in solem produ-
 cuntur: deinde cum satis insolata sunt, in labra conuertun-
 tur, & subiectis paruis tribus lapidibus suspenduntur, at-
 que ita ignis subiicitur, & tandiu inceditur, donec ad fun-
 dum calor tam uehemens perueniat, ut apposita manus pa-
 tiens eius non sit: tum dolio in terram demisso, & in la-
 tus deposito pix feruentissima infunditur, uolutaturque, ut
 omnes dolijs partes linantur. Sed hæc die quieto à uentis
 fieri debent, ne admoto igne cum afflauerit uentus, uasa
 rumpantur. Sunt autem satis sesquicullearibus dolijs picis
 duræ pondo uicenaquina: nec dubiũ, quin si quinta pars
 picis brutiæ in uniuersam cocturam adijciatur, utilissi-
 mum sit omni uindemiæ.

De pluribus generibus conditurarum, quibus
vinum confirmatur. CAP. XIX.

Cura quoque adhibenda est, ut expressum mustum perenne sit, aut certe usque ad uenditionem durabile. quod quemadmodum fieri debeat, et quibus condituris adiuuari, deinceps subiiciemus. Quidam partem quartam eius musti, quod in uasa plumbæa coniecerunt, nonnulli tertiam decoquunt. nec dubium, quin ad dimidiam si quis excoxerit, meliorem saporem facturum sit, eoque usibus utiliore, adeo quidem, ut etiam uice defrutum, sapa, mustum, quod est ex ueteribus uineis, condire possit. Quæcumque uini nota sine condimento ualet perennari, optimam esse eam censemus, nec omnino quicquam permiscendum, quo naturalis sapor eius infusetur. Id enim præstantissimum est, quod suapte natura placere poterit. Cæterum cum aut regionis uitio, aut nouellarum uinearum mustum laborabit, eligenda erit pars uineæ (si est facultas) amineæ, si minus, quam bellissimi uini, quæque erit et uetustissima, et minimè uliginosa. Tunc obseruabimus decrecentem lunam, cum est sub terra, et sereno siccoque die uas quàm maturissimas legemus, quibus proculcatis mustum, quod defluerit, ante quàm prelo pes eximatur, satis de lacu in uasa defrutaria deferemus, leuique primò igne, et tenuibus admodum lignis, quæ cremia rustici appellant, fornacem incendemus, ut ex comodo mustum ferueat. Isque qui præerit huic decoquendo cola iuncea, uel sparteæ ex crudo, id est, non malleato sparto præparata habeat: itemque fasciculos fœniculi fustibus il ligatos, quos possit utique ad fundum uasorum demittere, ut quicquid fecis subsederit, exagitet, et in summum reducat: tunc colis omnem spurcitiam, quæ redundarit, expurget. nec ab sistat id facere, donec uidebitur eliquatum omni fæce mustum

424

carere: tum siue mala cydonia, quæ percocta sublaturus sit, seu quoscunque uoluerit conuenientes odores adijciat, et nihilo minus subinde fœniculo peragitet, nequid subsederit, quod possit plumbeum perforare. Cum demde iã acriorem potuerit ignem uas sustinere, id est, cum aliqua iam parte mustum excoctum in se feruebit, tum codices, et uastiora ligna subiiciantur, sed ita ne fundum contingant. quod nisi uitatum fuerit, uel uas ipsum, quod aliquando contingit, pertundetur, uel si id factum non erit, utiq; aduret mustum, et amaritudine concepta condituris fiet inutile. Oportebit autem antequam mustum in uasa defrutaria conijciatur, oleo bono plumbea ipsa intrinsecus imbui, et bene fricari, atque ita mustum adijci. ea res non patitur defrutum aduri.

De sapa, et defruto coquendis. CAP. XX.

Quometiam diligenter factum defrutum, sicut uinum solet acscere: quod cum ita sit, meminimus anniculo defruto, cuius iam bonitas explorata est, uinum condire: nã uitioso medicamine fructus, qui perceptus est, uitiatur. Ipsa autem uasa, quibus sapa, aut defrutum coquitur, plumbea potius quam aenea esse debent. nam in coctura æruginem remittunt aenea, et medicaminis saporem uitiant. odores autem uino ferè apti sunt, qui cum defruto coquuntur, iris, fœnum Græcum, schoenum: harum rerum singulæ libræ in defrutarium, quod ceperit musti amphoras nonaginta, cum iam deferbuerit, et expurgatum erit, tum adijci debent. deinde si natura tenue mustum erit, cum ad tertiam partem fuerit decoctum, ignis subtrahendus est, et fornax protinus aqua refrigeranda: quod si fecerimus, nihilo minus defrutum infra tertiam partem uasis conseedit. Sed id quanuis aliquid detrimenti habeat, prodest ta-

men: nam quanto plus decoquitur (si modò non est adu-
stum) melius, & spissius fit. Ex hoc autem defruto, quod
sic erit coctum, satis est singulos sextarios singulis ampho-
ris immiscere. nam cum amphoras musti nonaginta in de-
frutario decoxeris, ita ut iam exiguum supersit de coctura
quod significat decoctum ad tertias: tum demum medica-
muna adijcto, quæ sint aut liquida, aut resinosa, id est pi-
cis liquidæ nemeturicæ, cum eam diligenter ante aqua
marina decocta perlueris, decem sextarios: item resinæ te-
rebinthinæ sesquulibræ. Hæc cum adijcies, plumbeum
peragitabis, ne adurantur. cum deinde ad tertias subsede-
rit coctura, subtrahere ignem, & plumbeum subinde agita-
bis, ut defrutum, & medicamenta coeant: deinde cum ui-
debitur mediocriter calere defrutum, reliqua aromata cõ-
tusa, & cribrata paulatim insperges, & iubebis rutabulo
ligneo agitari, quod decoxeris, eoque dum defrigescit.
Quod si non ita, ut præcipimus, permiscueris, subsident a-
romata, & adurentur. Ad prædictum autem modum mu-
sti adijci debent ij odores, nardi folium, iris illyrica, nardū
gallicum, crocum, palma, cyperum, schœnum, quorum sin-
gulorum selibræ satisfaciēt: item myrrhæ quincunx, cala-
mi pondo libram, casiae selibræ, amomi pōdo quadrans,
croci quincunx, cripæ pampinacæ libram. Hæc, ut dixi,
arida contusa, & cribrata debent adijci, & his commisce-
ri rasis, quod est genus crudæ picis: eaque quanto est ue-
tustior, tanto melior habetur. nam longo tempore durior
facta, cum est contusa in puluerē redigitur, & his medica-
minibus admiscetur. Satis est autem prædictis ponderi-
bus sex libras eius misceri. Ex hac compositione, quantum
in sextarios musti quadragenos octonos adijciendum sit
incertum est, quoniam pro natura vini æstimari oportet,

quod satis sit. Cauendumque est, ne conditus sapor intelligatur: nam ea res emptorem fugat. Ego tamen, si humida fuerit uindemia, trientem, si sicca, quadrantem medicaminis in binas amphoras miscere solitus sum, ita, ut quatuor urnarum esset musti modus: urna autem quatuor et uiginti sextariorum. Nonnullos agricolas singulis amphoris quadrantem medicaminis indidisse scio, sed hoc coactos fecisse propter nimiam infirmitatem uini eiusmodi, quod uix triginta diebus integrum permanebat. Hoc tamen mustum, si sit lignorum copia, satius est inferuefacere, et omnem spumam cum fecibus expurgare: quo facto decima pars decidet, sed reliqua perennis erit. At si lignorum penuria est, marmoris, uel gypsi, quod flos appellatur, uncias singulas, item ad tertias decocti defruti sextarios binos singulis amphoris miscere oportebit. ea res etiam si non in totum perennat, certe usque in alteram uindemiam plerumque uini saporem seruat.

De defruto, quod adijcitur in uinum ad uetustatem.

C A P. XXI.

Mustum quamdulcissimi saporis decoquatur ad tertias, et decoctum, sicut supra dixi, defrutum uocatur. quod cum defrixit, transfertur in uasa, et reponitur, ut post annum sit in usu. Potest tamen etiam post dies nouem, quamrefrixerit, adijci in uinum: sed melius est, si anno requieuerit. Eius defruti sextarius in duas urnas musti adijcitur, si mustum ex uineis collinis est: sed si ex campestribus, tres heminae adijciuntur. Patimur autem, cum de lacu mustum sublatum est, biduo deferuescere, et purgari. tertio die defrutum adijcimus. deinde interposito biduo, cum id mustum pariter cum defruto deferbuerit, purgatur, et ita coadijcitur in binas urnas ligula cumulata, uel mensu-

ra semunciæ bene plenæ salis cocti, & triti. Sal autem quam candidissimus cõicitur in urceo fictili sine pice: qui urceus, cum recipit salem, diligenter totus oblinitur luto paleato, & ita igni admouetur, ac tandiu iam torretur, quandiu strepitum edit. cum silere cœpit, finem habet cocturæ. Præterea fœnum Græcum maceratur in uino uetere per triduum: deinde eximitur, & in furno siccatur, uel in sole: idque cum est aridum factum, molitur, & ex eo molito post salituram musti cochlear cumulatum, uel simile genus poculi eius, qui est quarta pars cyathi, adiicitur in binas urnas: deinde cum iam perfectè mustum deferbuit, & constitit, tantundem gypsi floris miscemus, quantum salis adieceramus: atque ita postero diè purgamus dolium, & nutritum uinum operimus, atque oblinimus. Hac conditura Columella patruus meus illustris agricola uti solitus est in ijs fundis, in quibus palustres uineas habebat. sed idē, cum collina uina condiebat, aquam salsam decoctam ad tertias pro sale adiciebat: ea porro facit sine dubio maiore mensurā, & odoris melioris: sed periculū habet, ne uitietur uinum, si male cocta sit aqua. Sumitur autem hæc, ut iam dixerā, quam longissimè à littore. nam liquidior, & purior est, quantum altiori mari hausta est. Eam si quis (ut Columella faciebat) reponet, post trienniū in alia uasa eliquatam transfundat: deinde post alterū triennium decoquat usque ad partem tertiam, longè meliorē habebit conditurā uini. nec ullū periculū erit, ne uina uitientur. Satis est autē sextarios singulos adicere salsæ, eosque in binas musti urnas: quanuis multi etiā binos immisceant, nonnulli etiam ternos sextarios: idque ego facere non recusem, si genus uini tantum ualeat, ut aquæ salsæ non intelligatur sapor. Itaque diligēs paterfamilias

cum parauerit fundum, statim prima uindemia tres aut quatuor notas condituræ totidem amphoris musti experietur, ut exploratum habeat quantum plurimum salsæ uinum, quod fecerit, sine offensa gustus pati possit.

Picis liquidæ alterum medicamen, quo mustum condias.

C A P. XXII.

418

Picis liquidæ nemeturicæ metretam adde in labrum, aut in alueum, & in eodem infundito cineris lixiuæ congnos duos, deinde permisceto spatha lignea. cum requieuerit, eliquato lixiuam: deinde iterum tantundem lixiuæ addito, eodem pacto permisceto, & eliquato. tertio quoque idem facito. Cinis autem odorem picis aufert, & eluit spurcitiam. Post eodem addito picis Bruticæ, si minus alterius quàm purissimæ quinque libras. Hæc minutè concidito, & admisceto pici nemeturicæ. tum aquæ marinæ quam uetustissimæ, si erit, si minus, ad tertiam partem recentis aquæ marinæ decoctæ congnos duos miscito. Apertum labrum finito in sole per Caniculæ ortum, & spatha lignea permisceto quàm sæpissime, usque eò, dum ea, quæ addideris, in pice colliquescant, & unitas fiat. Noctibus autem labrum operire conueniet, ne irroretur. Deinde cum aqua marina, quam addideris, sole consumpta uidebitur, sub tectum uas totum ferre curabis. Huius autem medicaminis quidam pondo quadrantè in sextarios XLVIII miscere soliti sunt, & hac conditura contenti esse. alij cyathos tres eius medicamento adijciunt in totidem sextarios, quot suprà diximus.

De pice, qua utuntur Allobroges ad condituram uini picati.

C A P. XXIII.

Pix corticata appellatur, qua utuntur ad condituras Allobroges. Ea sic conficitur, ut dura sit, & quanto facta est

uetustior, eo melior in usu est. nam omni lentore misso facilius in puluerem resoluitur, atque cribratur. Hanc ergo conteri & cribrari oportet, deinde cum bis mustum deferbuerit, quod plerunque est intra quartum diem, quam de lacu sublatur, diligenter manibus expurgatur. & tunc demum predictæ picis sextans, & semuncia in sextarios quinque, & quinquaginta adiicitur, & rutabulo ligneo permiscetur, nec postea tangitur, dum conferuescat: quod tamen non amplius diebus quatuordecim à conditura patiendum est. nam oportebit post hunc numerum dierum confestim uinum emundare, & siquid fecis aut labris uasorum, aut lateribus inhæsit, eradi, ac suffricari, & protinus operculis impositis oblini. At si ex eadem pice totam uindemiã condire uolueris, ita ne gustus picati uini possit intelligi, sat erit eidem picis sex scrupula in sextarios quinque & quadraginta: tum demum miscere, cum mustum deferbuerit, & feces expurgatæ fuerint, oportebit, atque salis decocti, contritique semunciam in eundem modum musti adijcere. Nec solum huic notæ uini sal adhibendus est, uerum, si fieri possit, in omnibus regionibus omne genus uindemiæ hoc ipso pondere salendum est: nam ea res mucorem uino inesse non patitur.

De pice nemeturica ad condituras.

C A P. X X I I I I.

Pix nemeturica in Liguria conficitur. ea deinde ut fiat condituris idonea, aqua marina quam longissimè à littore de pelago sumenda est, atque in dimidiam partem decoquenda: quæ cum in tantum refrixerit, quantum ne contacta corpus urat, partem aliquam eius, quæ satis uidebitur, predictæ pici immiscemus, & diligenter lignea spatha, uel etiam manu peragitabimus, ut siquid inest uitij eluatur: de.

E. i.

inde patiemur picem considerare, & cum siderit, aquam eliquabimus: postea à bis, aut ter ex reliqua parte aquæ decoctæ tandiu lauabimus, & subigemus eā, donec rutila fiat: tum eliquatā in sole quatuordecim diebus patiemur esse, ut quisquis ex aqua humor remansit, assicetur. noctibus autem uas tegendum erit, ne irroretur. Cū hoc modo picem præparauerimus, & uina, cum iam bis deferbuerint, condire uoluerimus, in musti sextarios octo & quadraginta, cyathos duos picis prædictæ sic adiiciemus: Ex ea mensura, quam condituri sumus, sextarios duos musti sumere oportebit, deinde ex his sextarijs in picis sextantem paulatim mustum infundere, & manu tanquam mulsum subigere, quo facilius coeat. Sed ubi toti duo sextarij cum picæ coierint, & quasi unitatem fecerint, tum eosdē in id uas, unde sumpseramus, perfundere, & ut permisceatur medicamen, rutabulo ligneo peragitare conueniet.

430

De aqua salsa, uel muria ad uina condienda.

C A P. X X V.

Quoniam quidam, immò etiam ferè omnes Græci, aqua salsa, uel muria mustum condiunt, eam quoque partem curæ non omittendam putauit. In mediterraneo, quò non est facilis aquæ marinæ inuectio, sic erit ad condituras conficienda muria. Huic rei uel maxime est idonea cælestis aqua, si minus, ex fonte liquidissimo profluens. harū ergo alterutram curabis quamplurimam, & quamoptimis uasis conditam ante quinquennium in sole ponere: deinde cum computruerit, tandiu pati donec ad pristinum modū perueniat. quod cum factum fuerit, alia uasa habeto, & in ea sensim aquam eliquato, donec ad fecē peruenias. semper enim in requieta aqua crassamē aliquod in imo reperitur. Sic curata cum fuerit, in modum defruti

ad tertias decoquenda est. adiunguntur autem in aquæ dulcis sextarios quinquaginta, salis sextarius, & mellis optimi unus sextarius. hæc pariter decoqui, & omnem spurcitiam expurgari oportet: deinde cum refrixerit, tum quantumcunque humoris est, tantum in amphoram musti portionem adijci. Quod si ager maritimus est, silētibus uentis de alto quàm quietissimo mari sumenda est aqua, & in tertiam partem decoquenda, adiectis, si uidebitur, aliquibus aromatis ex ijs, quæ supra retuli, ut sit odoratior uini curatio. Mustum autem antequàm de lacu tollas, uasa rore marino, uel lauro, uel myrto suffumigato, & largè repleto, ut in efferuescendo uinum se bene purget. postea uasa nucibus pineis suffricato. quod uinum uolueris dulcius esse, postero die, quod austeri? quinto die, quàm sustuleris, cōdire oportebit, & ita supplere, & oblinire uasa. Nonnulli etiam suffumigatis serijs prius conditurã addunt, & ita mustum infundunt.

Remedia acēscētis uini. CAP. XXVI.

In quo agro uinum acēscere solet, curandum est, ut cum uuam legeris, & calcaueris, prius quàm uinacea torculis exprimātur, mustum in corbē defundas, & aquæ dulcis puteanæ ex eodē agro partē decimam adijcias, & coquas, donec ea aqua, quã adiecēris, decocta sit. Postea cum refrixerit, in uasa defundas, & operias, & oblinas: ita diutius durabit, & detrimenti nihil fiet. Melius est, si ueterē seruata[m] cōpluribus annis aquã addideris, longēque melius si aquæ nihil addideris, & decimam musti decoxeris, frigidūque in uas transtuleris, & si in sextarios VII musti heminam gypsi miscueris, posteaquàm decoctum refrixerit. Reliquum mustum, quod in uinaceis fuerit expressū, primo quoque tempore absumento, aut ære commutato.

E. ij.

De uino dulci faciendo. C A P. XXVII.

Vinum dulce sic facere oportet. Uuas legito, in sole per triduum expandito, quarto die meridiano tempore calidas uuas proculcato, mustum lixiuum, hoc est, antequam praelo pressum sit, quod in lacu musti fluxerit tollito, cum deferbuerit in sextarios quinquaginta irim bene pinsitam nec plus unciae pondere addito, unum à fecibus eliquatum diffundito. hoc uinum erit suauis, firmum, corpori salubre.

De alijs salubribus conditurarum generibus.

C A P. XXVIII.

432

Alia medicaminum genera uini condituris, et firmitati aptissima sic facito. Irim quam candidissimam pinsito, foenum Graecum uetere uino macerato: deinde in sole exponito, aut in furno, ut siccescat: tum commolito minutissime. item odoramenta trita, id est, irim cribatum, quae sit instar pondo quincuncem, et trientem, foeni Graeci pondo quincuncem et trientem, schoeni pondo quincuncem in unum permisceto: tum in serias singulas, quae sint amphorarum septenarium addito medicamentis pondo unciam, et scrupula octo gypsi. Cum ex locis palustribus mustum erit, in singulas ternas heminas: cum de nouellis uineis erit, sextarium: cum de ueteribus et locis siccis, heminas singulas adijcito. Tertio die quam calcaueris condituram infundito, sed antequam condias musti aliquantum in seriam de seria transferto, ne in condiendo cum medicamento efferuescat, et fluat. Sic autem curatum gypsum, et medicamentum, in labello permisceto, quantum serij singulis fuerit necessarium, idque medicamentum musto diluito, et ipsa ad serias addito, et permisceto: cum deferbuerit, statim repleto, et oblinito. Omne uinum cum condieris, nolito statim diffundere, sed finito in dolijs quiescere: postea

cum de dolijs, aut de serijs diffundere uoles, uere florente rosa defecatum quam limpidiſſimum in uasa bene picata, & pura trãſſerto. ſi in uetustatem ſeruare uoles, in cado duarum urnarum quam optimi uini sextarium, aut fecis generosæ recentis sextarios tres addito: aut ſi uasa recentia, ex quibus uinum exemptum ſit, habebis, in ea confundito. ſi horum quid feceris, multo melius, & firmitus erit uinum. etiam ſi bonos odores addideris, omnem malum odorem & ſaporem prohibueris: nam nulla res alienum odorem celerius ad ſe ducit, quàm uinum.

Quemadmodum mustum ſemper dulce tanquam recens permaneat. C A P. X X I X.

Mustum ut ſemper dulce tanquam recens permaneat, ſic facito. Antequàm prælo uinacea ſubiſſiantur, de lacu quam recentiſſimum addito mustum in amphoram nouã, eãque oblinito, & impicato diligenter, ne quicquam aque introire poſſit: tunc in piſcinam frigida & dulcis aque totam amphorã mergito, ita nequa pars extet: deinde poſt dies X L eximito, ſic uſq; in annũ dulce permanebit.

Optima uini curatio, & remedia languentis uini. C A P. X X X.

Ab eo tempore, quo primum dolia opercula ueris, uſque ad AEquinoctium uernum ſemel in diebus X X X V I uinum curare ſatis eſt, poſt AEquinoctium uernum bis, aut ſi uinum florere incipiet, ſæpius curare oportebit: ne flos eius peſſum eat, & ſaporem uitiet. Quanto maior æſtus erit, eo ſæpius conuenit uinum nutriri refrigerarique, & uentilari: nam quandiu bene frigidum erit, tandiu recte manebit. Labra uel fauces doliorum ſemper ſuffricari nucibus pineis oportebit, quoties uinum curabitur. ſiqua uina erunt duriora, aut minus bona, quod agri ui-

E. iij.

tio, aut tempestate sit factum, sumito fecem uini boni, & panes facito, & in sole arefacito & coquito in igne: postea terito, & pondo quadrantem amphoris singulis infricato, & oblinito, bonum fiet.

si quod animal in mustum ceciderit, & interierit, remedia.

C A P. XXXI.

si quod animal in mustum ceciderit, & interierit, uti serpens, aut mus, soréxue, ne mali odoris uinum faciat, ita ut repertum corpus fuerit, id igne aduratur, cinis que eius in uas, quò deciderat, frigidus infundatur, atque rutabulo ligneo permisceatur: ea res erit remedio.

Vinum ex marrubio.

C A P. XXXII.

Vinum marrubij multi utile putant ad omnia intestina uitia, & maximè ad tussim. Cum uindemiam facies, marrubij caules teneros, maximè de locis incultis, & marcris legito, eosque in sole sicato: deinde fasciculos facito, & tomice palmea, aut iuncea ligato, & in seriam mittito, ita ut uinculum extet: in musti dulcis sext. C C, marrubij libras V I I I adijcito, ut simul cum musto deferueuat: postea eximito marrubium, & purgatum uinum diligenter oblinito.

Vinum scylliten.

C A P. XXXIII.

Vinum scylliten ad concoquendum, & ad corpus reficiendum, itémque ad ueterem tussim, & ad stomachũ hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadraginta quàm uinum uoles uindemiare scyllam legito, eamque secato quàm tenuissimè, sicut raphani radicem, taleolasque sectas suspende in umbra, ut adsiccantur: deinde cum aridæ erũt, in musti aminei sextarios X L V I I I, scyllæ aridæ adde pōdo librã, eamque inesse patere diebus X X X, postea eximito, & defecatum uinum in amphoras binas

adijcto. Alij scribunt in musti sextarios XLVIII, scyllæ aridæ pondo libram, & quadrantem adijci oportere: quod & ipsum non improbo. alij hoc ipsum scyllæ pondus, quod supra dixi, in aceti duas urnas adijciunt, & per XL dies inesse patiuntur.

De aceto scyllitico. C A P. X X X I I I.

Qui scylliticum acetum facere uolunt, decem bambatæ in tres amphoras musti mitis, aceti acris congruum, aut duplum, si non est acre, & in ollâ, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id est, ad quartas: aut si non dulce mustum, ad tertias dispumetur. sed mustum de submassa, & limpidum sit.

Vinum absynthiten, & hyssopiten, & abrotoniten, & reliquarum notarum quomodo facias.

C A P. X X X V.

Vinum absynthiten, & hyssopiten, & abrotoniten, & thymiten; & maratriten, & glyciriziten sic condire oportet. Pontici absynthij pondo libram cum musti sextar. IIII decoque usque ad quartas: reliquum quod erit, id frigidum adde in musti amineci urnam. idem ex reliquis rebus, quæ suprascripta sunt, facito. possunt etiam puleij aridi tres libræ cū congio musti ad tertias decoqui, & cum refrixerit liquor, exempto puleio in urnam musti adijci: idque mox tussientibus per hiemem recte datur: uocaturque uini nota gleconites.

De musto tortiuo.

C A P. X X X V I.

Mustum tortiuum est, quod post primam pressurâ uinaceorum circunciso pede exprimitur: id mustum conijcies in amphoram nouam, & implebis ad summum. tum adijcies ramulos rorismarini aridi lino colligatos, & patieris unâ defervescere per dies septem: demde eximes

E.iiij.

ramulorum fasciculum, & purgatum diligenter uinum gypsis : sat erit autem roris marini sesquilibram in duas urnas musti adijcere: hoc uino post duos menses possis pro remedio uti.

Vinum simile græco facere. C A P. XXXVII.

Vuas præcoquas quam maturissimas legito, easque per triduum in sole sicato, quarto die calcato, & mustum quod nihil habeat ex tortiuo, conijcito in seriam, diligenterque curato, ut cum deferbuerit, feces expurgentur: deinde quinto die cū purgaueris mustum, salis cocti & cribrati duos sextarios, uel quod est minimum, adijcito unum sextarium in sextarios musti XLIX. Quidam etiam defruti sextarium miscent: nonnulli etiam duos adijciunt, si existimant uini notam parum esse firmam.

Vinum myrtiten quomodo facias.

C A P. XXXVIII.

436

Vinum myrtiten ad tormina, & ad alui proluuiem, & ad imbecillum stomachum sic facito. Duo sunt genera myrti, quorum alterum est nigrum, alterum album. Nigri generis bacæ, cum sunt maturæ leguntur, & semina earum eximuntur, atque ipsæ sine seminibus in sole sicantur, & in fictili fidelia siccò loco reponuntur: deinde per uindemiam ex uetere arbusto, uel si id non est, ex uetustissimis uineis amineæ bene maturæ uinæ sole calido leguntur, & ex his mustum adijcitur in seriam, & statim primo die antequàm id ferueat, bacæ myrti, quæ fuerant repositæ, diligenter conteruntur, & totidem earum libræ contusarum appenduntur, quot amphoræ condiri debent: tum exiguum musti sumitur ex ea seria, quam medicaturi sumus, & tanquam farina conspergitur, quicquid contusum, & appensum est. post hæc complures ex ea massulæ fiunt,

Et ita per latera seriae in mustum demittuntur, ne altera
 offa super alteram perueniat. cum deinde bis mustum de-
 ferbuerit, et bis curatum est, rursus eodem modo, et tan-
 tundem ponderis baccæ, sicut supra dixi, contunditur: nec
 iam ut prius massulæ fiunt, sed in labello mustum de ea-
 dem seria sumitur, prædicto ponderi permiscetur, sic ut sit
 instar iuris crassi: quod cum est permistum, in eandem se-
 riam confunditur, et rutabulo ligneo peragitatur. deinde
 post nonum diem quàm id factum est, vinum purgatur, et
 scopulis aridæ myrti seria suffriatur, operculumque super-
 imponitur, nequid eo decidat. Hoc facto, post septimum
 diem rursus vinum purgatur, et in amphoras bene pic-
 tas, et bene olidas diffunditur: sed curandum est, ut cum
 diffundis liquidum, et sine fece diffundas. Vinum aliud
 myrtiten, sic temperato: mel Atticum ter inferuere faci-
 to, et toties dispumato: uel si Atticum non habueris, quam-
 optimum mel eligito, et quater uel quinquies dispumato.
 nam quanto est deterius, tanto plus habet spurciæ: cum
 deinde mel refrixerit, baccas albi generis myrti quam ma-
 turissimas legito, et perfricato, ita ne interiora semina con-
 teras: mox fiscoello ligneo inclusas exprimito. succumque ea-
 rum, qui sit sextariorum sex cum mellis decocti sextario im-
 misceto, et in lagunculâ diffusum oblinito. sed hoc mense
 Decembri fieri debebit, quo fere tempore matura sunt myr-
 ti semina: custodiendumque erit, ut antè, quàm baccæ le-
 gantur, si fieri potest, septem diebus, sin autem ne minus
 triduum serenum fuerit, aut certè non pluerit, et ne roru-
 lentæ legantur cauendum. multi nigram, uel albam myr-
 ti baccam, cum iam maturuit, dstringunt, et duabus horis
 eam cum paululum in umbra expositam sicauerunt, per-
 terunt ita, ut quantum fieri potest, interiora semina inte-

gra permaneant: tum per lineum fiscum, quod pertriv-
rant, exprimunt, & per colum iuncæum liquatum succum
lagunculis bene picatis condunt, neque melle, neque alia re
ulla immista. hic liquor non tam est durabilis, sed quandiu
sine noxa manet, utilior est ad valetudinem quàm alterius
myrtæ notæ compositio. Sunt qui hunc ipsum expressum
succum, si sit eius copiosior facultas, in tertiam partem de-
coquant, & refrigeratum picatis lagunculis condant. sic
confectum diutius permanet: sed quod non decoxeris, pote-
rit innoxium durare biennio, si modò munde, & diligen-
ter id feceris.

Passum quemadmodum fiat.

C A P. X X X I X.

Passum optimum sic fieri Mago præcipit, ut & ipse fe-
ci. Uvam præroquam bene maturam legere, acina arida,
aut vitiosa reiçere, furcas, uel palos, qui cannas sustineant,
inter quaternos pedes figere, & perticis iugare. tum in-
super cannas ponere, & in sole pandere uuas, & noctibus
tegere, ne irrorentur. Cum deinde exaruerint, acina decer-
pere, & in dolium, aut in seriam conijcere, eòdem mustum
438 quam optimum, sic ut grana submersa sint, adijcere. ubi cõ-
biberint uuæ, seque impleuerint, sexto die in fiscellam con-
ferre, & prælo premere, passumque tollere. Postea uina-
ceos calcare adiecto recentissimo musto, quod ex alijs uuis
factum fuerit, quas per triduum insolaueris: tum permi-
scere, & subactam brisam prælo subijcere, passumque se-
cundarium statim uasis oblinitis includere, ne fiat auste-
rius: deinde post uiginti, uel triginta dies, cum deferbuerit,
in alia uasa deliquare, & confestim opercula gypsare, &
pelliculare. Passum si ex uua apiana facere uolueris, uuam
apianam integram legito, acina corrupta purgato, & se-

cernito. postea in perticis suspendito, perticæ uti semper in sole sint facito. ubi satis corrugata erunt acina demito, & sine scipionibus in dolium conijcito, pedibûsque bene calcato. ubi unum tabulatum feceris, uinum uetus conspergito, postea alterum supercalcato, & item uinum conspergito. eodem modo tertium calcato, & infuso uino ita superponito, ut supernatet, & finito dies quinque: postea pedibus proculcato, & in fiscina noua uinas premito. Quidam aquam cælestem ueterem ad hunc usum præparant, & ad tertias decoquunt. deinde cum sic uinas, ut supra scriptum est, passas fecerunt, decoctam aquam pro uino adijciunt, & cætera similiter administrat. hoc ubi lignorum copia est, utilissime constat, & est in usu uel dulcius, quàm superiores notæ passi.

Lora optima quomodo fiat. CAP. XL.

Quantum uini uno die feceris, eius partem decimam quot metretas efficiat considerato, & totidem metretas aque dulcis in uinacea, sed quibus unius diei uinum expressum erit, addito: eodem & spumas defruti, siue sapæ, & fecem ex lacu confundito, & permisceto, eamque intritam macerari una nocte finito, postero die pedibus proculcato, & sic permistam prælo subijcito: quod deinde fluxerit, aut dolijs, aut amphoris condito, & cum deferbuerit, obturato. Commodius autem seruatur in amphoris. Hanc ipsam lorâ M. Columella ex aqua uetere faciebat, & nonnunquam plus biennio innoxiam seruabat.

Mustum lixiuium quomodo fiat. CAP. XLI.

Mustum lixiuium de lacu statim tollito: hoc autem erit, quod distillauerit antequam nimium calcetur uua. Sed de arbustiuo genere, quod sicco die legeris id facito: Conijcies in urnam musti mellis optimi pondo X, & dili-

genter permistum recondes in lagœna, eamque protinus gypsabis, iubebisque in tabulato reponi, si plus uolueris facere, pro portione qua supra mel adijcies. post trigesimum & alterum diem lagœnam aperire oportebit, & in aliud uas mustum eliquatum oblinire, atque in furnum reponere. Conditura ex cydoneis fit hoc modo: In cacabo figuli nouo, uel in stagnæo coquitur musti arbustui aminei urna, & mala cydonea grandia expurgata uiginti, & integra mala dulcia granata, quæ punica uocantur, & sorba non permitia diuisa exemptis seminibus, quæ sint instar sextariorum trium. Hæc ita coquantur, ut omnia poma deliquescant cum musto, & sit puer, qui spatha lignea, uel arūdine permisceat poma, ne possint aduri: deinde cum fuerint decocta, ut non multum iuris supersit, refrigerantur, & percolantur: eaque, quæ in collo subsiderunt, diligenter contrita leuigantur, & iterum in suo sibi iure lento igni, ne adurantur, carbonibus decoquantur, donec crassamen in modum fecis existat. prius tamen quàm de igne medicamentum tollatur, tres heminæ roris syriaci contriti, & cribrati super omnia adijciuntur, & spatha permiscantur, ut coeant cum cæteris. Tum refrigeratum medicamentum, adijcitur in uas fictile nouum picatum, idque gypsatum altè suspenditur ne pallorem trahat.

440

De caseo condendo.

CAP. XLII.

Casei aridi ouilli proximi anni frusta ampla facito, & in picato uase composito: tum optimi generis musto adimpleto, ita ut superueniat, & sit ius aliquanto copiosius, quàm caseus. nam caseus combibit, & fit uitiosus, nisi mustum semper supernatet. uas autem, cum impleueris, statim gypsabis: deinde post dies uiginti licebit aperiri, & uti qua uoles adhibita conditura. est autem etiam per se

non iniucundus.

Vuæ ollares quemadmodum componantur, & seruentur.

C A P. X L I I I.

Vuas bumastos, uel duracinas, uel purpureas cum de-secueris à uite, continuo pediculos earum impicato dura pice: deinde labellum fictile nouum impleto paleis quam sic-
cissimus cribratis, ut sine puluere sint, & ita uuas superpo-
nito: tum labello adoperito, & circumlinito luto paleato,
atque ita in tabulato siccissimo cõposita labra paleis siccis
obruito. Omnis autem uua sine noxa seruari potest, si lu-
na decrescente, & sereno cælo post horam quartam, cum
iam insolata est, nec roris quicquam habet, uiti detraha-
tur. Sed ignis in proximo decumano fiat, ut pix ferueat, in
qua pediculi uuarum statim demittantur. In doliuum bene
picatum defruti amphoram conijcito, deinde trãuersos fu-
stes arctato, ita ut defrutum non contingant: tum superpo-
nito fictiles nouas patinas, & in his sic uuam disponito,
ut altera alteram non contingat: tum opercula patinis im-
ponito, & linito. deinde alterum tabulatum, & tertium,
& quandiu magnitudo patitur doliij similiter instruito,
& eadem ratione uuas componito. deinde picatum oper-
culum doliij defruto largè linito, & impositum cinere ob-
turato. Nonnulli adiecto defruto contenti sunt trãuersas
perticas arctare, & ex his uuas ita suspendere, ne defru-
tum contingant: deinde operculum impositum oblinire.
quidam uuas cum ita, ut suprã dixi, legerunt, doliola noua
sine pice in sole siccant. deinde cum ea in umbra refrige-
rauerunt, furfures ordeaceos adijciunt, & uuas ita super-
ponunt, ut altera alteram non comprimat: tum generis
eiusdem furfures infundunt, & alterũ tabulatum uuarum
eodem modo collocant: idque faciunt usque dũ doliũ alter

nis fursuribus, & uuis complent. mox opercula imposita
 linunt, & uuas siccissimo, frigidissimoque tabulato repo-
 nunt. Quidam eadem ratione arida populnea, uel abiegna
 scobe uirides uuas custodiunt. nonnulli siccis flore gypsi ob-
 ruunt uuas, quas non nimium maturas uitibus detraxerunt.
 alij cum legerunt uuam, si qua sunt in ea uitiosa grana for-
 ficibus amputant, atque ita in horreo suspendunt, in quo tri-
 ticum suppositum est. sed hæc ratio rugosa facit acina, &
 penè tam dulcia quam est uua passa. Marcus Columella
 patruus meus ex ea creta, qua fiunt amphoræ, lata uasa
 in modum patinarum fieri iubebat: eaque intrinsecus, &
 exterius crasse picari: quæ cum præparauerat, tum demum
 purpureas, & bumastos, & numisianas, & duracinas u-
 uas legi præcipiebat, pediculosque earum sine mora in fer-
 uentem picem demitti, & in prædictis patinis separatim
 sui cuiusque generis ita componi, ne uuæ inter se continge-
 rent. post hoc opercula superponi, & oblini crasso gypso:
 tum demum picæ dura, quæ igni liquata esset, sic picari, ne-
 quis humor transire posset. tota deinde uasa in aqua fon-
 tana, uel cisternina ponderibus impositis mergi. nec ullam
 partem earum pati extare. sic optime seruatur uua. sed
 cum est exempta, nisi eo die consumitur, acescit. Nihil est ta-
 men certius, quam uasa fictilia facere, quæ singulas uuas
 laxè recipiant. ea debent quatuor ansas habere, quibus
 illigata uiti dependeant: itémque opercula eorum sic for-
 mari, ut media diuisa sint, ut cum suspensa uasa singulas
 uuas receperint, ex utroque latere appositi operculi duæ
 partes coeant, & contegant uuas. & hæc uasa, & opercu-
 la extrinsecus, & intra diligenter picata esse debebunt: de-
 inde cum contexerunt uuas, luto paleato multo adoperiri:
 sed uuæ dependentes à matre sic in pultarios condi debe-

bunt, ne quæ partes uasa contingant. Tēpus autem quo includi debēt, id ferè est, quo adhuc siccitatibus, & sereno cælo crassa, uariâque sint acina. Illud in totū maxime præcipimus, ne in eodē loco mala, & uicæ componantur, nèue in uicinis, unde odor malorū possit ad eas peruenire. nam huiusmodi halitu celeriter acina corrumpuntur. & tamen custodiendorum pomorum rationes, quas retulimus, non omnes omnibus regionibus aptæ sunt, sed pro conditione locorum, & natura uuarū aliæ alijs conueniunt. antiqui plerūque sircitulas & uenuculas, & maiores amineas, & gallicas, quæque maiores, & duri, & rari acini erāt, in uasis condebāt: nunc autem circa urbē maxime ad hūc usum numisianæ probantur. hæc sereno cælo cum iam sol in rorem sustulit, quarta, uel quinta hora (si modo luna decre-scat, & sub terris est) modicè maturæ lectissimæ leguntur: deinde in cratibus ita ponuntur, ne altera alteram collidat. tum demum sub tectum referuntur, & arida, uel uitiōsa grana forficibus amputantur: & cum paululum sub umbra refrixerint, ternæ, aut etiā quaternæ pro capacitate uasorum in ollas demittuntur, & opercula diligenter picæ obturantur, ne humorem transmittant. tum uinaceo-
rum pes bene prælo expressus proruitur, & modicè separatis scipionibus, resolutâque intrita folliculorum in dolio substernitur, & deorsum uersus spectantes ollæ componuntur, ita distantes, ut interculcari possint uinacæ: quæ cum diligenter conspissata primū tabulatum fecerunt, aliæ ollæ eodem modo componuntur, expleturque secundum tabulatum. demde similiter dolium completur tabulatis ollarum, spissæque uinacis inculcantur. mox usque ad summum labrū uinacæ condensantur, & statim operculo sup-rposito cinere in modum gypsi temperato dolium linitur. Monen-

448
 dus tamen erit, qui uasa empturus est, ne bibulas, aut male coctas ollas emat. nam utraque res transmissio humore uitiat uinā. quin etiā oportebit, cum ad usum promuntur ollae, tota singula tabulata detrahi. nā conspissata uinacea, si semel mota sunt, celeriter acescunt, & uuas corrumpunt.
 Mala granata quemadmodum seruentur.

C A P. X L I I I.

444
 Sequuntur uindemiam rerum autumnalium compositiones, quae & ipsae curam uillicae distendunt. Nec ignoro plurima in hunc librum non esse collata, quae C. Matius diligentissime persecutus est. illi enim propositum fuit urbanas mensas, & lauta conuiuia instruere. Libros tres edidit, quos inscripsit nominibus coei, & cetarij, & salgarij: nobis tamen abunde sunt ea, quae ex facili rusticae simplicitati non magna impensa possunt contingere. uti sunt in primis omnium generum mala. Quidam, ut à granatis incipiam, pediculos punicorum, sicuti sunt, in arborem torquent, ne pluuijs mala rumpantur, & hiantia dispererāt, eaque ad maiores ramos religant, ut immota permaneant: deinde sparteis restibus arborem cludūt, ne aut coruis, aut cornicibus, alijsue auibus pomū laceretur. nonnulli uascula fictilia dependentibus malis aptant, & illita luto paleato arboribus haerere patiuntur: alij foeno, uel culmo singula inuoluunt, & insuper luto paleato crasse linūt, atque ita maioribus ramis illigant, ne, ut dixi, uento commoueantur. sed haec omnia, ut dixi, sereno caelo administrari sine rore debent: quae tamen aut faciēda non sunt, quia laedatur arbusculae: aut certe non continuis annis usurpanda, praesertim cū liceat etiā detracta arboribus eadem innoxia custodire. nā & sub tecto fossulae trepidanae siccissimo loco fiunt: eoque cum aliquantum terrae minutae

repositum est, infiguntur sambuci ramuli: deinde sereno caelo granata leguntur cum suis pediculis, & sambuco inseruntur: quoniam sambucus tam apertam & laxam medullam habet, ut facile malorum pediculos recipiat. Sed cauere oportebit, ne minus quatuor digitis à terra absint, & ne inter se poma contingant. tum factæ scrobi operculum imponitur, & paleato luto circumlinitur, eaque humo, quæ fuerat egesta, superaggeretur. Hoc idem in dolio fieri potest, siue quis uolet resolutam terram usque ad dimidium uas elicere, seu quod quidam malunt, fluuialem arenam cæteraque eadem ratione peragere. Pœnus quidem Mago præcipit aquam marinam uehementer calefieri, & in ea mala granata lino spartouæ illigata paulum demitti, dum decolorentur, & exempta per triduum in sole sicari: postea loco frigido suspendi, & cum res exegerit, una nocte, & postero die usque in eam horam, qua fuerit utendum, aqua frigida dulci macerari. Sed & idem auctor est creta figulari bene subacta recentia mala crasse illinire, & cum argilla exaruit, frigido loco suspendere. mox cum exegerit usus, in aquam demittere, & cretam resolvere. Hæc ratio tanquam recentissimum pomum custodit. Idem iubet Mago in urceo nouo fictili substernere scobem populneam uel iligneam, & ita disponere, ut scobs inter se calcari possit: deinde facto primo tabulato rursus scobem substernere, & similiter mala disponere, donec urceus impleatur: qui cum fuerit repletus operculum imponere, & crasso luto diligenter oblinire. Omne autem pomum quod in uetustatem reponitur, cum pediculis suis legendum est: sed si sine arboris noxa fieri possit, etiam cum ramulis. Nam ea res plurimum ad perennitatem confert. Multi cum ramulis suis arbori detrahunt, & cre-

F. i.

ta figulari cum diligenter mala obruerunt, in sole siccant: deinde si qua rimam creta facit luto linunt, & assiccata frigido loco suspendunt.

Mala orbiculata, sestiata, melimela, & alia genera quomodo seruentur.

C A P. XLV.

Multi eadem ratione, qua granata in scrobibus, uel dolijs seruant cydonea. nonnulli folijs ficulneis illigant, deinde cretam figularem cum amurca subigunt, & ea linunt mala, quæ cum siccata sunt, in tabulato frigido loco & sicco reponunt. Nonnulli hæc eadem in patinas novas sicco gypso ita obruunt, ut altera altera non contingant. nihil tamen certius, aut melius experti sumus, quam ut cydonea maturissima integra sine macula, & sereno cælo decrecente luna legantur, & in lagœna noua, quæ sit patentissimi oris deteresa lanugine quæ malis inest, componantur leuiter & laxe, ne collidi possint: deinde cum ad fauces usque fuerint composita, uimineis surculis sic transuersis arctentur, ut modice mala comprimant, nec patiantur ea cum acceperint liquorem, subleuari. tum quam-
 446 optimo & liquidissimo melle uas usque ad summum ita repleatur, ut pomum submersum sit. Hæc ratio non solum ipsa mala custodit, sed etiam liquorem mulsei saporis præbet, qui sine noxa possit interdum dari febricitantibus, isque uocatur melimeli. sed cauendum est, ne quæ in melle custodire uolueris, immatura mala condantur: quoniã cruda si lecta sunt, ita indurescant, ut usui non sint. Illud uerò quod multi faciunt, ut ea diuidant osseo cultro, & semina eximant, quòd putent ex eis pomum uitiari, superuacuum est. sed ratio quam nunc docui, adeò quidem certa est, ut etiam si uermiculus inest, non amplius tamen corrumpantur mala, cum prædictum liquorem accepe-

Lazuelas.

runt: nam ea mellis est natura, ut coerceat vitia, nec serpere ea patiatur, qua ex causa etiam exanimatum corpus hominis per annos plurimos innoxium conseruat. itaque possunt alia genera malorum sicuti orbiculata, sestiana, melimela, matiana hoc liquore custodiri. sed quia uidentur in melle dulciora fieri sic condita, nec proprium saporem conseruare, arculæ fagineæ, uel etiam tiliacæ, quales sunt, in quibus uestimenta forensia conduntur, huic rei paulò ampliores præparari debent, eæque in tabulato frigidissimo, & siccissimo loco, quò neque fumus, neque teter perueniat odor, collocantur: deinde substrata prædicta poma sic componi ut flosculi sursum, pediculi deorsum spectent, quemadmodum etiam in arbore nata sunt, & ne inter se alterum ab altero contingatur. Ita obseruandum est, ut unūquodque genus separatim proprijs arculis reponatur. nam cum unà clausa sunt diuersa genera, inter se discordant, & celerius uitiatur. propter quod etiam conseminalium uinearum, non tam est firmum uinum, quàm si per se syncerum amineum, uel apianum, aut etiam fecinum condideris. uerùm sic, ut prædixi, cum diligenter mala fuerint composita, operculis arcularum contegantur, & ut luto paleato linantur opercula, ne introire spiritus possit: atque ea ipsa nonnulli sicut in alijs generibus, ut supra iam diximus, populnea, quidam etiam abiegna scobe interposita mala custodiunt. Hæc tamen poma non matura, sed acerbissima legi debent.

De conditura inulæ.

CAP. XLVI.

Inulæ conditura sic fiet, cum eius radicem mense Octob. (quo maximè matura est) è terra erueris, aspero linteolo, uel etiam cilicio detergito quicquid arenæ inhaerebit: deinde acutissimo cultello summatim eradito, & quæ

F.ij.

plenior radícula fuerit, pro modo crassitudinis in duas, uel plures partes digiti longitudine diffindito: deinde ex aceto modice in cacabo æneo coquito, ita ne taleolæ inuri possint. post hæc in umbra triduo siccantur, & ita in fideliam picatam recondantur, adiecto passo uel defruto, quod supernatet, spissamentoque cunilæ imposito contectum uas pelliculetur. Alia inulæ conditura. Cum radices eius raseris, taleolas ut supra facito, & in umbra triduo uel etiam quattriduo siccatas: deinde siccatas in uasis sine pice, interiecta cunila coniuncto, cunila imposita, sex partibus aceti una pars sapæ misceatur cum hemina salis cocti, ut hoc iure macerentur taleolæ, donec quamminimum amaritudinis resipiant. postea exemptæ iterum siccantur per dies quinque in umbra: tum crassamentum uini feculenti, nec minus, si sit, mulsi, & utriusque eorum quartam partem boni defruti confundito in ollam: quæ cum inforbuerit taleolas inulæ adijcto, & statim ab igne remoueto, ac radícula lignea peragitato, donec perfecte refrigescant. Postea transfundito in fideliam picatam, operculo tegito, tumque pelliculato. Tertia eiusdem inulæ conditura, Cum radículas diligenter eraseris, minutè concisas in muria dura macerato, donec amaritudinem demittant: deinde effusa muria sorba quamoptima, & maturissima semine detracto cõtere, & cū inula misce, tum siue passum, seu quamoptimum defrutum adijcto, & uas obturato. Quidam cum condiuerunt inulam, muriamque macerauerunt, exsiccant, & malis cydoneis tritis, quæ in defruto, uel melle decoxerant, miscent: atque ita superfundunt passum, uel defrutum, & uas operculatum pelliculant.

448

Sampsæ quemadmodum fiat. CAP. XLVII.
Acerbam pauseam mense septembri, uel Octobri, dum

adhuc uindemia est, contunde, & aqua calida paululum maceratam exprime, fœniculique seminibus, & lentisci cum cocto sale modicæ permistam reconde in fideliam, & mustum quàm recentissimum infunde. Tum fasciculum uiridis fœniculi superpositum merge, ut oliuæ premantur, & ius superemneat. Sic curata oliua tertio die possis uti. Albam pauseam, uel orchitam, uel radiolum, uel regiam dum contundes primum quanque, ne decoloretur, in frigidam muriam demerge, cuius cum tantum paratæ habueris, quantum satis fuerit implendæ amphoræ, fœniculi aridi fasciculū substerne in imo: deinde uiridis fœniculi semina, & lentisci districta & purgata in urceolo habeto: tum exemptam de muria oliuam exprimito, & permistam prædictis seminibus in uas adijcito: deinde cum ad fauces peruenit eius, fœniculi aridi fasciculos superponito, & ita recentis musti duas partes, & unam duræ murie permistas adijcito. Hac conditura compositis oliuis toto anno commode uteris. Quidam oliuam non contundunt, sed acuta arundine insecant, idque operosius quidem, sed melius est, quia hæc candidior est oliua, quàm ea, quæ ex contusione liuorem contrahit. Alij siue contuderint, siue insecuerint oliuas, modico sale cocto, & prædictis seminibus immiscent: deinde sapam uel passum, uel si est facultas, mellam infundunt. Mella autem quomodo fiat, paulò antè hoc ipso libro præcepimus. Cætera omnia similiter administrant. Positas oliuas, uel regias sine macula quàm candidissimas manu districtas eligito: deinde substrato fœniculo arido in amphoram conijcito, intermistis seminibus lentisci, nec minus fœniculi: & cum ad fauces uas repleueris, adijcito muriam duram: tum spissamento facto de arundinum folijs, oliuam premito, ut infra ius mersa sit: & iterum in-

F. iij.

fundito muriam duram, dum ad summum amphoræ labrum perueniat. At hæc oliua per se parum iucunda est, sed ad eas condituras, quæ lautioribus mensis adhibentur, idonea maxime est: nam cum res exigit, de amphora promitur, & contusa recipit quancūque uolueris condituram. pleriq; tamen sectiuum porrū, & rutam cum apio tenero, & mentam minute concidunt, & contusis oliuis miscent: deinde exiguum aceti piperati, & plusculum mellis, aut mulsi adiiciunt, oleoque uiridi irrorant, atque ita fasciculo apij uiridis contegitur. Quidam sic lectæ oliuæ in modios singulos ternas heminas salis permiscent, & adiectis seminibus lentisci, fœniculoque substrato amphoram usque ad fauces replēt oliuis: deinde aceto non acerrimo infundunt, & cum iam penè amphorā impleuerunt, fœniculi spissamento deprimunt bacam, & rursus acetum usque ad summum labrū adiiciūt. postea quadragesimo die omne ius defundunt, & sapæ uel defruti tres partes cū aceti una permiscent, & amphorā replent. Est & illa probata compositio, ut cum muria dura pausea alba maturuerit, omne ius defundatur, & immistis duabus partibus defruti, cum aceti una, repleatur amphora. Eadem conditura posset etiam regia componi, uel orchita. Quidam unam partem muria, & duas aceti miscent, eoque iure oliuas poseas colymbadas faciunt: quibus si per se quis uti uelit, satis iucundas experietur, quauis & hæc cum exeunt de muria, condituram qualēcūque recipere possunt. Oliuæ poseæ, cum iam decolorantur, antequam mitescant, cum petiolo leguntur, & oleo quamoptimo seruantur. Hæc maxime nota etiam post annum repræsentat uiridem saporem oliuarum. Nonnulli etiam cum de oleo exemerunt, trito sale aspersas pro nouis apponunt. Est & illud cōdituræ genus,

quod in ciuitatibus Græcis plerūque usurpatur, idque uocant epityrum. Oliua pausea uel orchita cum primum ex albo decoloratur, fitque luteola, sereno cælo manu dstringitur, & in uannis uno die sub umbra expanditur: & si qui adhærent pediculi, foliâq; aut surculi leguntur. postero die cribratur, & nouo fisco inclusa prælo supponitur, uehementérque præmitur, ut exudet quantulūcunque habet amurcæ. Patimur autem nonnunquam tota nocte, & postero die pondere pressam baccam uelut exaniari, tum resolutis corticulis eximimus eam, & in singulos modios oliuæ triti salis cocti singulos sextarios infundimus: itémque lentisæ semen, rutæq; & fœniculi folia sub umbra siccata, quæ uti satis uidentur concisa minute admiscemus, patimurque horis tribus, dum aliquatenus bacca salem combibat. tum superfundimus boni saporis oleum, ita ut obruat oliuam, & fœniculi aridi fasciculum deprimimus, ita ut ius supernatet. Huic autem condituræ uasa noua fictilia sine pice præparantur: quæ ne possint oleum sorbere, tanquam oliuariæ metretæ imbuuntur liquamine, tum demum & assicantur. Sequitur autem frigus hiemis, per quod oliuitas, sicut uindemia, curam uillicæ repetit.

Nigræ oliuæ conditura. CAP. XLVIII.

Prius itaque (quoniam inchoauimus) de condituris oliuarum præcipiemus, ac statim conficiendi olei rationem subiiciemus. Pauseæ bacca, uel orchitæ, nonnullis regionibus etiam næuiæ conuiuiorum epulis præparantur. Has 451 igitur cum iam nigruerint, nec adhuc tamen permaturatione fuerint, sereno cælo dstringere manu conuenit, lectâsque cribrare, & secernere, quæcunque maculosæ, seu uitiôsæ, minorisue incrementi uidebuntur: deinde in singulos modios oliuæ salis integri ternas heminas adijcere, &

F.iiij.

in vimineos qualos confundere superposito copioso sale, ita
 uti oliuas contegat, sicque triginta dies pati consudascere,
 atque omnem amurcam extillare, postea in alueum dif-
 fundere, mundaque spongia salem, ne permaneat, deterge-
 re: tum in uas adijcere, & sapa, uel defruto amphoram
 replere superposito spissamento aridi fœniculi, quod oli-
 uam deprimat. Pleriq; tamen tres partes defruti, aut mel-
 lis, & unam miscent aceti, aliqui duas partes, & unam
 aceti, & eo, quo condiunt, iure. Quidam, cum oliuam ni-
 gram legerunt, eadem portione, qua supra, saliant, & sic
 collocant in qualis, ut immistis seminibus lentisci alterna
 tabulata oliuarũ, & salis usque in summum componunt:
 deinde post quadraginta dies cum oliua quicquid habuit
 amurcæ, exsudauit, in alueum defundunt, & cribratam
 separant ab seminibus lentisci, spongiæque detergent, ne-
 quid adhæreat salis: tum in amphoram confundunt adie-
 cto defruto, uel sapa, uel etiam melle, si est copia, cæteraq;
 similiter faciunt. In singulos modios oliuæ singulos sexta-
 rios maturi seminis anisi, lentiscique, & ternos cyathos
 seminis fœniculi: si id non est, ipsum fœniculũ concisum
 quantum satis uidebitur, adijci oportet: deinde in singu-
 lis modijs oliuarum salis cocti, & non moliti ternas hemi-
 nas admisceri, & ita in amphoris condi, easque fasciulis
 fœniculi obturari, & quotidie per terram uolutari: dein-
 de tertio quoque aut quarto die quicquid amurcæ inest,
 mitti. Post XL dies in alueum diffundi, & à sale tantum-
 452 modo separari, sic nec spōgia detergeatur oliuæ, sed ita ut
 erunt exemptæ, massulis salis mistis in amphoram condan-
 tur, & spissamenti impositis ad usus in cellam reponan-
 tur. Maturam oliuam in statura factam colymbadem, de
 muria tollito, spongia tergito: deinde canna uiridi scindito

duobus, uel tribus locis, & triduo in aceto habeto: quarto die spongia extergito, in urceum, aut cacabum nouum mittito substrato apio & modica ruta. Concisis deinde pleno uase oliuis immatte defrutum usque ad os. Lauri turiones in hoc usu mittito, ut oliuas deprimant. post dies uiginti utere.

Sirapa quomodo fiat. CAP. XLIX.

Oliua nigra maturissima sereno cælo legitur, eaque sub umbra uno die in cannis porrigitur, & quæcunque est uitiosa bacca, separatur. Item si qui adhæserant pediculi, adimuntur, foliaque & surculi, quicunque sunt inter misti, eximuntur. Postero die diligenter cribratur, ut si quid inest stercoreis separetur: deinde intrita oliua nouo fisco includitur, & prælo subijcitur, ut tota nocte exprimatur. postero die iniicitur quammundissimis molis suspensis, ne nucleus frangatur. & cum est in sampsam redacta, tunc sal coctus, tritusque manu permiscetur cum cæteris aridis condimentis. hæc autem sunt, carenum, cuminum, semen fœniculi, anisum ægyptium. Sat erit autem totidem heminas salis adijcere, quot sunt modij oliuarum, & oleum superfundere, ne exarescat: idque fieri debebit, quotiescunque uidebitur assicari. Nec dubiũ est, quin optimi saporis sit, quæ ex oliua posia facta est. Cæterum supra duos menses sapor eius non permanet integer. Videntur autem alia genera huic rei magis esse idonea, sicut liciniæ & culmineæ. Veruntamen habetur præcipua in hos usus olea calabrica, quam quidam propter similitudinem oleastellum uocant.

Oleum quemadmodum fiat. CAP. L.

Media est oliuitas plerunque initium mensis Decembris. nam & ante hoc tempus acerbum oleum conficitur,

quod uocatur aestiuum, & circa hunc mensem uiride premitur, deinde postea maturum. Sed acerbum oleum facere patrifamiliaris rationibus non conducit: quoniam exiguum fluit, nisi bacca tempestatibus in terram decidit, & necesse est eam sublegere, ne à domesticis pecudibus, ferisue consumatur. Viridis autem notæ conficere uel maxime expedit, cum & satis fluit, & pretio penè duplicat domini redditum. Sed si uasta sunt oliueta, necesse est, ut aliqua pars eorum maturo fructui reseruetur. Locus autem in quo confici oleum debeat, etiam descriptus est priore uolumine, pauca tamen ad rem pertinentia commemoranda sunt, quæ prius omiseram. Tabulatum, quò feratur olea, necessarium est, quanuis præceptum habeamus, ut uniuscuiusque diei fructus molis, & prælo statim subiiciatur. Veruntamen quia interdum immodica multitudo baccae torculariorum uincit laborem, si labor est, esse oportet pensile horreum, quò imponantur fructus: idque tabulatum simile esse debet granario, & habere lacusculos tam multos, quàm postulat modus oliuæ, ut separetur, & seorsum reponatur uniuscuiusque diei coactura. Horum lacusculorum solum lapide, uel tegulis oportet consterni, & ita decliue fieri, ut celeriter omnis humor per canales, aut fistulas defluat. nam est inimicissima oleo amurca, quæ si remansit in bacca saporem olei corrumpit. Itaque cum lacus, quemadmodum diximus, extruxeris, asserculos inter se distantes semipedalibus spatijs supra solum ponito, & cannas diligenter spisse textas iniicito, ita ut ne baccam transmittere queant, & oliuæ pondus possint sustinere. Iuxta omnes autem lacusculos, ea parte, qua defluet amurca, sub 454 ipsis fistulis in modum fossularum concuum pauimentum, uel cauum lapidem esse oportebit, in quo consistat,

Et unde exhauriri possit quicquid defluxerit. Præterea
 lacus, uel dolia præparata sub tecto habere oportebit,
 quæ seorsum recipiant sui cuiusque generis amurcam, si-
 ue quæ syncera defluxerit, siue etiam quæ salem recepe-
 rit. nam utraque usibus plurimis idonea est. Oleo autem
 conficiendo molæ utiliores sunt, quàm trapetum: trape-
 tum, quàm canalis, et solea. Molæ quàm facillimam pa-
 tiuntur administrationem: quoniã pro magnitudine bac-
 carum uel submitti, uel etiam eleuari possunt, ne nucleus,
 qui saporem olei uitiat, confringatur. Rursus trapetum
 plus operis, faciliusque quàm solea, et canalis efficit. Est
 et organum erectæ tribulæ simile, quod tudicula uoca-
 tur: idque non incommode opus efficit, nisi quòd frequen-
 ter uitiatur, et si bacæ plusculum ingesseris, impeditur.
 Pro conditione tamen, et regionum consuetudine prædi-
 ctæ machinæ exercentur. sed est optima molarum, tum
 etiam trapeti. Hæc ante quàm de oleo conficiendo disse-
 rerem, præfari necesse habui. Nunc ad ipsam rem ueni-
 endũ est, quanquam multa omissa sint, quæ sicut ante uin-
 demiam, sic ante oliuitatem præparanda sunt, tanquam
 lignorũ copia, quæ multo ante apportanda est, ne cum res
 desiderauerit, operæ uocentur. tum scalæ, corbulæ, decem-
 modiæ, trimodiæ satoriæ, quibus districta bacca suscipi-
 tur, fisci, funes canabini, et spartei, conchæ ferreæ, qui-
 bus depletur oleum, opercula, quibus uasa olearia conte-
 guntur, spongiæ maiores, et minores, urcei, quibus ole-
 um progeritur, canneæ tegetes, quibus oliua excipitur,
 et siqua sunt alia, quæ nunc memoriam meam refugi-
 unt. Hæc omnia, et multo plura esse debent: quoniam
 in usu depereunt, et pauciora sunt, quorum siquid suo
 tempore defuerit, opus intermittitur. Sed iam quod pol- 455

licitus sum exequar. Cum primum baccae uariare coeperint, & iam quaedam nigrae fuerint, plures tamen albæ, sereno cælo manibus distringi oliuam oportebit, & substratis tegetibus, aut cannis cribrari, & purgari. tum diligenter mundatam protinus in torcular deferri, & integram in fiscinis nouis includi, prælisque subijci, ut quantum possit paulisper exprimatur. postea resolutis corticulis emolliri debebunt, adiectis binis sextarijs integri salis in singulos modios. & aut regulis, si consuetudo erit regionis, aut certè nouis fiscinis sampsaè exprimi. quod deinde primum defluerit in rotundum labrum (nam id melius est, quàm plumbeum quadratum, uel structile gemellar) protinus capulator depleat, & in fictilia labra huic usui præparata defundat. Sint autem in cella olearia tres labrorum ordines, ut unus primæ notæ, id est primæ pressuræ oleum recipiat, alter secundæ, tertius tertæ. nam plurimum refert non miscere iterationem, multoque minus tertiationem cum prima pressura: quoniam longe melioris saporis est, quod minore uis præli, quasi lixiuum defluerit. cum deinde paululum in labris primis constiterit oleum, eliquare id copulator in secunda labra debebit, & deinde in sequentia usque ad ultima. nam quanto sæpius translatione, ipsa uentilatur, & quasi exercetur, tanto fit liquidius, & amurca liberatur. Sat erit autem in singulis ordinibus tricena componi labra, nisi uasta fuerint oliueta, & maiorem numerum desiderauerint. Quod si frigoribus oleum cum amurca congelabitur, plusculo sale cocto utique utendum erit. ea res resoluit oleum, & separat ab omni uitio. neque uerendum est, ne salsum fiat. nam quantumcumque adieceris salis, nihilominus saporem non recipit oleum. Solet autem ne sic quidem resolui, cum maio-

ra frigora inceserunt: itaque nitrum torretur, & contri-
 tum inspergitur, & commiscetur. ea res eliquat amurcam.
 Quidam, quanuis diligentes olearij bacam integrã præ-
 lo non subiiciunt, quòd existimant aliquid olei deperire.
 nam cum præli pondus accepit, non sola exprimitur amur-
 ca, sed & aliquid secum pinguitudinis attrahit. Illud au-
 tem in totum præcipiendum habeo, ut neque fumus, neque
 fuligo quandiu uiride oleum conficitur, in torcular admit-
 tatur, aut in cellam oleariam. nam est utraque res inimi-
 ca huic rei, peritissimique olearij uix patiuntur ad unam
 lucernam opus fieri. quapropter ad eum statum cæli &
 torcular, & cella olearia constituenda est, qui maxime à
 frigidis uentis auersus est, quoniam minime uapor ignis
 desideratur. Dolia autem, & serice, in quibus oleum re-
 ponitur, non tantum eo tempore curanda sunt, cum fru-
 ctus necessitas cogit, sed ubi fuerint à mercatore uacuata,
 confestim uillicia debet adhibere curam, ut si quæ feces, aut
 amurcæ in fundis uasorum subsederint, statim emunden-
 tur, & non calidissima lixiuia, ne uasa ceram remittant,
 sed semel atque iterum eluantur: deinde aqua tepida le-
 uiter manibus defricentur, & sæpius eluantur, atque ita
 spongia omnis humor assicetur. Sunt qui cretam figularẽ
 in modum liquidæ fecis aqua resoluant, & cum uasa la-
 uerint, hoc quasi iure intrinsecus oblinant, & patiantur
 arefcere. Postea cum res exigit, pura eluunt aqua, nonnul-
 li prius amurca, deinde aqua uasa perlumunt, & assicant.
 tum considerat nunquid ceram nouam dolia desiderent.
 nam ferè sexta quaque oliuitate cerari oportere antiqui
 dixerunt, quod fieri posse non intelligo. nam quemadmo-
 dum noua uasa si calefiant, liquidam ceram facile recipi-
 ant, sic uetera non crediderim propter olei succum, cera-

turam pati . quam tamen & ipsam ceraturam nostrorū
 457 temporum agricolæ repudiauerunt, existimaueruntque sa-
 tius esse noua dolia liquida gummi perluere, siccataque
 suffumigare alba cera, ne pallorem capiant. eamque suffi-
 tionem semper faciendam iudicant quotiescunque uel no-
 ua, uel uetera uasa curantur, & oleo nouo præparantur.
 Multi cum semel noua dolia, uel serias crassa gummi li-
 uerunt, una in perpetuum gummitione contenti sunt. & sa-
 nè quæ semel oleum testa combibit, alteram gummitionem
 non recipit. respuit enim olei pinguitudo talem mate-
 riam, qualis est gummi. Post mensem Decembrem circa
 Calendas Ianuarias eadem ratione, qua superius, distrin-
 genda erit olea, & statim exprimenda. nam si reposita
 in tabulatum fuerit, celeriter concalescet, quoniam hiema-
 libus pluuijs amurcæ plus concipit, quæ est contraria
 huic rei. Cauendum est itaque, ne ex ea fiat oleum ciba-
 rium, quod uno modo uitari poterit, si protinus illata de
 agro bacca commolita, & expressa erit, quæ sic admini-
 strata fuerit, ut supra diximus. Plerique agricolarum cre-
 diderunt, si sub tecto bacca deponatur, oleum in tabula-
 to crescere: quod tam falsum est, quàm in area frumenta
 crescere: idque mendacium uetus ille Porcius Cato sic re-
 fellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuam, minorém-
 que fieri. propter quod cum facti unius mensuram rusti-
 cus sub tecto reposuerit, & post multos dies eam molere
 uoluerit, oblitus prioris mensuræ quam intulerat, ex alio
 aceruo similiter seposito quantum cuique mensuræ defuit
 supplet. eoque facto uidetur plus olei quieti, quàm recens
 bacca reddere, cum longe plures modios acceperit. Atta-
 men si id maxime uerum esset, nihilominus ex pretio ui-
 ridis olei plus quàm multitudine mali contrahitur, quod

Et Cato dixit. Et sic quidem quicquid ponderis, aut men-
 suræ oleo accedit, si portionem uelis in factum adiectæ
 bacæ computare, non prouentum, sed detrimentum sen- 458
 ties. Quapropter dubitare non debemus lectam oliuam,
 primo quoque tempore commolere, præloque subiicere.
 Nec ignoro etiam cibarium oleum esse faciendum. nam
 ubi exesa uermiculis oliua decidit, uel tempestatibus, et
 pluuijs in lutum defluxit, ad præsidium aquæ calidæ de-
 curritur, abenimque calefieri debet, ut immundæ bac-
 cæ eluantur. sed id non feruentissima fieri oportet, ue-
 rum modice calida, quò commodior gustus olei fiat: nam
 si excoctus est, etiam uermiculorum, cæterarumque im-
 munditiarum saporem trahit. Sed cum fuerit oliua elo-
 ta, reliqua, sicut supra præcepimus, fieri debebunt. Fiscis
 autem non iisdem improbum, et cibarium oleum pre-
 mi oportebit. nam ueteres ad caducam oliuam, noui au-
 tem ordinario aptari oleo, semperque cum expresserint fa-
 cta statim feruentissima debent aqua bis, aut ter elui: de-
 inde si sit profluens, impositis lapidibus, ut pondere pres-
 si detineantur immergi: uel si nec flumen est, in lacu,
 aut piscina quam purissimæ aquæ macerari, et postea
 uirgis uerberari, ut sordes, fecesque decidant, et iterum
 elui, sicarique.

De oleo gleucino.

CAP. LI.

Quauis non erat huius temporis olei gleucini com-
 positio, tamen huic parti uoluminis reseruata est, ne pa-
 rum opportune uini conditionibus interponeretur. Hac
 autem ratione confici debet: Vas oleariū quàm maximum,
 et aut nouum, aut certe bene solidum præparari oportet:
 deinde per uindemiam musti quam optimi generis, et
 quam recentissimi sextarios sexaginta cum olei pondo octo-

459

ginta in id confundi: tum aromata non cribrata, sed ne minute quidem contusa, uerum leuiter confracta in reticulū iunceum, aut lineum adiici, & ita cum saxi pondusculo in olei, atq; musti partem demitti. sint autem ijs portionibus pēsata, quas infra subiicimus, calami, schœni, cardomomi, xilobalsami, corticis de palma fœni Græci uetere uino macerati, & postea siccati, atque etiam torrefacti, iunci radicis, tum etiā iridis Græcæ, nec minus anisi Aegyptij pari pondere, id est, uniuscuiusque libram, & quadrantem, ut supra diximus, reticulo inclusa demittito, & metretam linito. post septimum diem, aut nonum per se metretæ siquid fecis, aut spurcitæ faucibus inhærebit, manu eximito, & detergito: deinde oleum eliquato, nouisq; uasis recondito. mox reticulum eximito, & aromata in pila quamundissimè contundito, tritaq; in eandem metretam reponito, & tantundem olei quantum prius infundito, & obturato, in sole ponito. Post septimum diem oleum depleto, & quod reliquum est musti picato cado recondito. nam id si non exhausseris medicamentum, dabitur potatum imbecillis bubus, & cætero pecori.

Oleum ad unguenta quemadmodum facias.

CAP. LII.

Oleum autem secundarium non insuauis odoris quotidianam unctionem præbere poterit dolore neruorum laborantibus: ante quàm oliua nigrescat, cum primum decolorari cœperit, nec tamen adhuc uaria fuerit, maxime liciniam, si erit: si minus, regiam: si nec hæc fuerit, tunc culminiam baccam manu stringito, & statim purgatam prælo integram subiicito, & amurcam exprimito: deinde suspensa mola oliuam frangito, eamque uel in regulas, uel in nouo fisco adiicito, subiectamque prælo sic premito, ne

uasa intorqueas, sed tantum ipsius præli pōdere quantulumcunque exprimi patiaris. deinde cum sic fluxerit, protinus capulato amurca separare, & diligenter seorsum in noua labra transferat, eiúsque eliquet reliquum olei. quod postea fuerit expressum, poterit ad escam uel cum alia nota mistum, uel per se approbari.

460

De salsura suillæ carnis. CAP. LIII.

Hactenus de oleo abunde diximus, nunc ad minora redeamus. Omne pecus, & præcipue suem pridie quàm occidatur, potione prohiberi oportet, quo sit caro siccior. nam si biberit, plus humoris salsura habebit. ergo sitiientem cum occideris, bene exossato: nam ea res minus uitiosam, & magis durabilem salsuram facit. deinde cum exossaueris cocto sale, nec nimium minuto, sed suspensa mola infracto diligenter salito, & maxime in eas partes, quibus ossa relicta sunt, largum salem infarcito, compositisque supra tabulatum tergoribus, aut frustis uasta pondera imponito, ut exanietur. tertio die pondera remoueto, & manibus diligenter salsuram fricato, eamque cum uoles reponere, minuto & trito sale aspergito, atque ita reponito: nec desieris eius quotidie salsuram fricare, donec matura sit. quòd si serenitas fuerit ijs diebus, quibus perfricatur caro, patieris eam sale conspersam esse nouem diebus: at si nubilum, aut pluuiæ, undecima, uel duodecima die ad lacum salsuram deferri oportebit, & salem prius excuti, deinde aqua dulci diligenter perlui, nec ubi sal inhaereat, & paululum assiccata in carnario suspendi, quò modicus fumus perueniat, qui siquid humoris adhuc continetur, siccare eum possit. Hæc salsura luna decrescen-
te maxime per brumam, sed etiam mense Februario ante Idus commodè fiet. Est & alia salsura, quæ etiam lo-

G.i.

cis calidis omni tempore anni potest usurpari, quæ talis est: Cum ab aqua pridie sues prohibiti sunt, postero die mactantur, & uel aqua candente, uel ex tenuibus lignis flammula facta glabrantur (nam utroque modo pili detrahuntur) caro in libraria frusta conciditur: deinde in seriam substernitur sal coctum, sed modicè (ut suprà diximus) in fractum: deinde offulæ carnis spissè componuntur, & alternis sal ingeritur. sed cum ad fauces serie peruentum est, sale reliqua pars repletur, & impositis ponderibus in uas comprimatur: eaque caro semper conseruatur, & tanquam salsamentum in muria sua permanet.

Rapa, & Napos quemadmodum condias.

C A P. L I I I I.

Raporum quàm rotundissima sumito, eaque, si sunt lutosa, detergito, & summam cutem nouacula decerpito: deinde (sicut consueuerunt salgamarij) decussatim ferramento lunato incidito. sed caueo, ne usque ad imum præcidas rapum. Tum salem inter incisuras raporum non nimium minutum aspergito, & rapa in alueo, aut seria componito, & sale plusculo aspersa triduo sinito, dñ exudent. post tertiam diem mediam fibram rapi gustato, si receperit salem. deinde cum uidebitur satis recepisse, exemptis omnibus, singula suo sibi iure eluito: uel si non multum liquoris fuerit, muriam duram adijcito, & ita eluito: & postea in quadratam cistam uimineã, quæ neque spisse, solidè tamen, & crassis uiminibus contexta sit, rapa componito: deinde sic aptatam tabulam superponito, ut usque ad fundũ, si res exigat, intra cistam deprimi possint. Cum autem eam tabulam sic aptaueris: grauias pondera superponito, & sinito nocte tota, & uno die sicari. tum in dolio picato fictili, uel in uitreo componito, & sic infun-

dito sinapi, & aceto, ut à iure contegantur. Napi quoque, sed integri, si minuti sunt, maiores autem infecti, eodem iure, quo rapa condiri possunt: sed curandum est, ut hæc utraque antequam caulem, aut cymam faciant, dum sunt tenera, componantur. Napos minutos integros, aut rursus amplos in tres aut quatuor partes diuisos in uas conijcito, & aceto infundito, salis quoque cocti unum sextarium in congiuum aceti adijcito: post trigesimum diem uti poteris.

462

Sinapim quemadmodum facias, CAP. LV.

Semen sinapis diligenter purgato, & cribrato: deinde aqua frigida eluito, & cum fuerit bene lotum, duabus horis in aqua sinito. postea tollito, & manibus expressum in mortarium nouum, aut bene emundatum conijcito, & pistillis conterito. cum contritum fuerit, totam intritam ad medium mortarium contrahito, & comprimito manu plana. deinde cum compresseris, sacrificato, & impositis paucis carbonibus uiuis aquam nitratam suffundito, ut omnem amaritudinem eius, & pallorem exaniet. deinde statim mortarium erigito, ut omnis humor eliquetur. post hoc album acre acetum adijcito, & pistillo permisceto, colatoque. Hoc ius ad rapa condienda optime facit. Cæterum si uelis ad usum conuiuiorum præparare, cum exanieris sinapi, nucleos pineos quam recentissimos, & amygdalum adijcito, diligenterque conterito infuso aceto. Cætera, ut supra dixi, facito. Hoc sinapi ad embammata non solum idoneo, sed etiam specioso uteris: nam est candoris eximij, si sit curiose factum.

Oleris atris & siferis radicem quemadmodum condias.

CAP. LVI.

Priusquam olus atrum coliculum agat, radicem eius

G ij.

exerito mense Ianuario, uel etiam Februario, & diligenter defricato, nequid terreni habeat, & in aceto, & sale composito: deinde post diem trigesimum eximito, & corticem eius delibratum adijcito. Cæterum medullam eius concisam in fideliã uitream, uel nouam fictilem conijcito, & adijcito ius, quod sicut infra scriptum est fieri debet: sumito mentam, & uuam passam, & exiguam cepam aridam, eãque cum torrido farre, & exiguo melle subterito: quæ cum fuerit bene trita, sapæ, uel defruti duas
 463 partes, & aceti unam permisceto: atque ita in eandem fideliã confundito, eãque operculo contactam pelliculato. cum deinde uti uoles, cum suo iure concisas radículas promito, & oleum adijcito. Hoc ipso tempore si seris radicem poteris eadem ratione, qua supra condire: sed cum exegerit usus, eximes de fidelia, & oxymelli, cum exiguo oleo superfunde.

Moretum oxyporum, uel ut alij, oxygarum quemadmodum componas. CAP. LVII.

Addito in mortariũ satureiam, mentam, rutam, coriandrum, apium, porrum sectiuum, aut si non erit uiridem cepam, folia lactuæ, folia erucæ, thymum uiride, uel nepetam, tum etiam uiride puleium, & caseum recentem, & salsum: ea omnia pariter conterito, aceti que piperati exiguum permisceto. Hanc misturam cum in catillo composueris oleum superfundito. Cum uiridia, quæ supra dicta sunt, contriueris, nuces iuglandes purgatas quantum satis uidebitur, inserito, aceti que piperati exiguum permisceto, & oleum infundito. Sesamum leuiter torrefactum cum ijs uiridibus, quæ supra dicta sunt, conterito. Item aceti piperati exiguum permisceto, cui supra oleum superfundito. Caseum gallicum, uel cuiuscunque notæ uolueris

minutatim concidito, & conterito, nucleosque pineos, si eorum copia fuerit, si minus, nuces auellanas torrefactas adempta cute, uel amygdalas æquè supra condimenta pariter misceto, ac tique piperati exiguum adijcito, & permisceto, compositumque oleo superfundito. Si condimenta uiridia non erunt, puleium aridum, uel thymum, uel organum, aut aridam satureiam cum caseo conterito, ac tique piperatum, & oleum adijcito. Possunt tamen hæc arida, si reliquorum non sit potestas, etiam singula caseo misceri. Piperis albi si sit, si minus, nigri uncie tres, apij seminis uncie duæ, laseris radice, quod σίλφιον. Græci uocant, sescunciam, casei sextantem. Hæc contusa & cribrata melli permisceto, & in olla noua seruato: deinde cum exegerit usus, quantulumcunque ex eo uidebitur aceto, & garo diluito. Ligustici unciam, passæ uinæ detractis uinacis sextantem, piperis albi, uel nigri quadrantem, hæc, si maiorem impensam uitabis, possunt melli admisceri, & ita seruari. at si pretiosius oxyporum facere uoles, hæc eadem cum superiore compositione miscabis, & ita in usum repones: quòd si etiam cum laser non habueris, pro silphio, mellis adijcies pondo semunciam.

464

Clausulam peracti operis mei P. Siluine non alienum puto indicem lecturis, si modo fuerint, qui dignentur ista cognoscere: nihil dubitasse me penè infinita esse, quæ potuerint huic inseri materia: uerum ea quæ maxime uidebantur necessaria, memoriæ tradenda censuisse. nec tamen canis natura dedit cunctarum rerum prudentiam: nam etiam quicumque sunt habiti mortalium sapientissimi, multa scisse dicuntur, non omnia.

G.ij.

LLVD significandum censui amice, & studiose
 I lector, ordinem librorum Columellæ alium esse
 in hoc uolumine, quàm in alijs: idque Iuicandi no-
 stri diligentia, qui primus eum librum, qui tertius erat,
 cuius principium est, Cũ de cultu agrorum abunde pri-
 mo libro præcepisse uideamur, non intempestua erit ar-
 borum, uirgultorũque cura, quæ uel maxima pars habe-
 tur rei rusticæ: non adnumerandum libris Columellæ ad
 Siluinum deprehendit tribus præcipuè rationibus: qua-
 rum prima est, quia hic idem est, cum eo qui statim sequi-
 tur, quique incipit, Hactenus aruorum cultus, ut ait præ-
 stantissimus poeta. Nihil enim prohibet nos Publi Silui-
 ne de ijsdem rebus dicturos celeberrimi carminis auspi-
 cari principia: sequitur arborum cura, quæ pars rei Ru-
 sticæ uel maxima est. Ecce uterque est de arboribus: sed
 is, cuius principium, Hactenus aruorum cultus: & maior
 multo est, & magis cultus. Secunda, quia in eo ipso libro,
 quem non annumerandum diximus Columellæ hisce de
 re Rustica libris, nusquam nominatur P. Siluinus: ut fit in
 alijs omnibus. Tertia, quia si ille liber, ijs qui sunt ad Sil-
 uinum, inseratur, accusandus foret author indiligentiæ:
 qui de arboribus pomiferis, de cythiso, de oliuis, & alijs
 quibusdam & in hoc, & in eo qui nunc quintus est, tan-
 quam oblitus tractauerit. Præterea quia in principio e-
 ius libri, qui incipit, Quæ fere consumabant P. Siluine ru-
 ris exercendi, colendique scientiam, quæque pecuarie ne-
 gotiationis exigebat ratio, septem memorauimus libris:
 non septem, sed octo foret dicendum. Tum alijs in locis
 numerus librorum, qui apud auctorem legitur, esset fal-

*sus: quia si illum, ubi non ad nomen Siluini, addideris: in
 eo libro, qui villicus inscribitur, quenque undecimum esse
 librum ipse dicit his uerbis, Et hoc undecimum præce-
 ptum Rusticationis: foret scribendū duodecimum. sed per-
 peram. nam cum alius alium librum semper citet: ut fa-
 cile est quærenti cognoscere, necesse est eum esse ordinem
 librorum, qui hic habetur: & ubi auctor septimum dicit,
 septimum: ubi nonum, nonum: ubi undecimum, undeci-
 mum esse oportere. Ipsum autem librum in fine totius o-
 peris curauimus imprimendum: ut & illum quis, cum li-
 buerit, possit legere. An autem Columellæ sit, an alterius:
 tum quare potius Columellæ esse uideatur, uideant alij:
 nobis enim non erat otium. Vale.*

465 L. I V N. M O D E R A T I C O L V.
M E L L A E L I B E R D E A R-
B O R I B V S.

De vituario faciendo.

C A P. I.

Q V O N I A M de cultu agrorum abunde primo uolumine præcepisse uidemur, non intempestua erit arborum, uirgultorumque cura, quæ uel maxima pars habetur rei rusticæ. Placet igitur, sicuti Virgilio, nobis quoque duo esse genera surculorum: quorum alterum sua sponte gignitur, alterum cura mortalium procedit. Illud, quod non ope humana prouenit, materiæ est magis aptum: hoc cui labor adhibetur, idoneum fructibus. Vnum hoc itaque præcipuum est, atque id ipsum genus tripartito diuiditur: nam ex surculo uel arbor procedit, ut olea, ficus, uel frutex, ut rosæ, arundines: uel tertium quiddam, quod neque arborem, neque fruticem proprie dixerimus, sicuti est uitis. Arborum, et fruticum docebimus cultum, si prius de uitibus præceperimus. Qui uineam uel arbustum constituere uolet, seminaria prius facere debet: sic enim sciet cuius generis uitem positurus est. nam quæ pretio parata disponitur, certam generositatis fidem non habet: quoniam dubium est, an is, qui uendit, legendis seminibus adhibuerit diligentiam: tum etiam quod ex longinquo petitur, parum familiariter nostro solo uenit, propter quod difficilius conualescit alienum extere regionis. Optimum est itaque eodem agro, quo uitem dispositurus es, uel certè uicino facere seminarium: idque multum refert loci natura. nam si colles uineis, uel arbu-

stis occupaturus es, prouidendum est, ut siccissimo loco fiat seminarium, & iam quasi ab incunabulis uitis exiguo assuescat humori: aliter cum transtuleris de humido in aridum locum, uiduata pristino alimento deficiet. At si campestres & uliginosos agros possidebis, proderit quoque seminarium simili loco facere, & uitem largo consuescere humori: nanque exilis, cum in aquosum agrum transferatur, utcunque putrescit. ipsum autem agrum, quem seminario destinaueris planū, & succosum, sat erit bipalio uertere: quod uocant rustici sestertium. ea repastinatio altitudinis habet plus sesquipedem, minus tamen quam duos pedes. Eiusmodi bipalio iugerum agri uertitur operis quinquaginta. Collem autem, & clium modum iugeri continentem, si ne minus duobus pedibus alte repastinabis operis sexaginta: uel si eodem loco quo uineam ordinaturus es, facere uoles seminarium, tribus pedibus alte repastinabis iugerum operis octoginta: ita tamen si neque lapis, neque tophus, aut alia materia difficilior interuenerit: quæ res quot operas absumat, parum certum est. Nos autem de terreno loquimur.

Qualia semina, & quando legas. CAP. II.

Peracta repastinatione, mense Februario, uel prima parte Martij semina legito. sunt autem optima, quæ de uitis notatis leguntur. nam cui cordi est bona seminaria facere, circa uindemiam uites, quæ & magnum, & incorruptum fructum ad maturitatē perduxerint, rubrica cum aceto (ne pluuijs abluatur) permista denotat, nec hoc uno tantummodo anno facit, sed continuis tribus, uel pluribus uindemijs easdē uites inspicit, an perseuerent esse fœcundæ. sic enim manifestum est generositate uitium, non anni ubertate fructum prouenire. Si compluribus uindemijs

467 eundem tenorem seruarint, ex eiusmodi uitibus lecta semina multum bonumque uinum præbebunt. nanque qualiscunque generis uinæ, quæ incorruptæ ad maturitatem proueniunt, longe melioris saporis uinum faciunt, quàm quæ præripiuntur æstu, aut alia de causa.

Quemadmodum semina eligas, & de habitu
terræ.

CAP. III.

Semina autem eligito grandi acino, tenui folliculo, paucis, minutisque uinaceis, dulci sapore. Optima habentur à lūbis: secunda ab humeris: tertia summa in uite lecta, quæ celerrimo comprehendunt, & sunt feraciora, sed & quam celerrime senescunt. Pāpinaria sarmenta deponi non placet, quia sterilia sunt. Locis pinguibus, & planis, & humidis præcoques uites serito raris acinis, breuibus nodis imbecillas: nam tali generi uitiū eiusmodi ager aptus est. Locis aridis, & macris, & siccis uitem sere natura feracem, & ualidam, crebrisque acinis. quòd si pingui agro ualidas uites deposueris pampinis magis eluxuriabuntur, & qualēcunque fructum tulerint, ad maturitatem non perducent. rursus imbecillæ exili agro celeriter deficient, exiguumque fructum dabunt. Vnumquodque genus uitiū separatim serito: ita suo quodque tempore putabis, & uinde miabis. Semina nouella cum uetere sarmento deposita citò comprehendunt, & ualenter crescunt, sed celeriter senescunt: at quæ uetere sarmento pāguntur, tardius conualescunt, sed tardius deficient. Semina quam recentissima terræ mādare conuenit. si tamen mora interuenerit, quò minus statim serantur, quam diligentissime obrui tota oportet eo loco, unde neque pluuias, neque uentos sentire possint. Plantaria facito ab exoriente, & à decima luna, & à uigesima. Hæc melior est uitibus satio. sed cum seris frigidas

uentos uitato. Malleolũ sic deponito: uirgam malleolarem 468
 non amplius quàm sex gemmarum esse conuenit, ita ta-
 men sunt, si breuia internodia habēt: eius imam partem
 quam in terram demissurus es, acutissima falce iuxta no-
 dum, sic ne gemmam lædas, rotunda plaga amputato, &
 statim fimo bubulo linito: tum in terram bene pastinatam
 & sterco ratam rectam sarmentum defigito, ita ne minus
 quatuor gemmæ abscondantur. Pedale quoque uersus spa-
 tiũ sat erit inter semina relinqui: cum comprehenderit,
 identidem pampinentur, ne plura sarmenta quàm debēt,
 enutrient. item quam sæpissime fodiantur: ferro ne tangan-
 tur. Vigesimo & quarto mense refecentur: post trigesimum
 & sextum mensem transferantur. In agro requieto ui-
 neam ponito. nam ubi uinea fuerit, quod citius decimo an-
 no seueris, ægrius comprehendet, nec unquam roborabitur.
 Agrum antequam uincis obseras, explorato qualis sapo-
 ris sit: talem enim etiã gustus uini præbebit. Sapor autem
 (sicuti primo docuimus uolumine) comprehendetur, si ter-
 ram aqua diluas, & cum colaueris, tum demum aquam
 degustes. aptissima uitibus terra est arenosa, sub qua con-
 sistit dulcis humor: probus consimilis ager cui subest to-
 phus. æquè utilis congesta, & mota terra. Sabulum quo-
 que cui subest dulcis argilla, uitibus cōuenit. omnis autem
 qui per æstatem finditur ager, uitibus, arboribusque in-
 utilis. terra inferior alit uitem, & arborem superior cu-
 stodit. Saxa summa parte terræ, & uites, & arbores læ-
 dunt, ima parte refrigerant: & mediocri raritudine op-
 tima est uitibus terra: sed ea, quæ transmittit imbres, aut
 rursus in summo diu retinet, uitanda est. Vilissima est au-
 tem superior modicè rara, circa radices densa. Montibus,
 cliuisque difficulter uineæ conualescunt, sed firmum pro-

469 búmque saporem uini præbent. Humidis & planis locis robustissima, sed infirmi saporis uinum, nec perenne faciunt. Et quoniam de seminibus, atque habitu soli præcæmus, nunc de genere uinearum disputabimus.

De generibus uinearum.

CAP. IIII.

Vites maxime gaudent arboribus, quia naturaliter in sublimè procedunt, tum & materias ampliores creant, & fructum æqualiter percoquunt. Hoc genus uitium arbutuum uocamus, de quo pluribus suo loco dicemus. Vinearum autem ferè genera in usu tria sunt, iugata, humi proiecta, & deinde tertia quæ est à terra subrecta, more arborum in se consistens. Id genus comparatum iugatæ quadam parte deficitur, quadã superat. iugata plus aeris recipit, & altius fructum fert, & æqualius concoquit, sed difficilior est eius cultus. at hæc ita constituta est, ut etiam arari possit, eoque ubertatem maiorem consequitur, quòd sæpius & minore impensa excolitur. At quæ protinus in terram proiecta est, multum sed non bonæ notæ uinum facit. Vineæ optime repastinato agro reponitur. nonnunquam tamen uel melius quibusdam locis, sulcis committitur. interdum etiam scrobibus deponitur: sed ut dixi, repastinabitur iugerum in altitudinem pedum trium operis octoginta. Sulcum autem terrenum pedum duorum altum, & longum septuaginta, una opera effodit. Scrobes ternarios, id est quoquouersus pedum trium, una opera facit XVIII. uel sicui cordi est laxius uites ponere, scrobes quaternarios, id est quoquouersus pedum quaternum, una opera XII facit. uel bipedaneos quoquouersus una opera XX effodit. Curandum autem est, ut locis aridis & cliuosis altius uites deponantur, quàm si humidis & planis. Item si scrobibus, aut sulcis uineam posituri erimus,

optimum erit ante annum scrobes, uel sulcos facere. Vineæ, quæ angustissime conseritur, quoquo uersus quinque pedum spatio interposito ponitur, laxius uerò inter pedes VII, uel VIII. sed quæ rarissime (ut etiam facile arari possit) inter denos pedes constituitur. Hæc positio uinearum modum sine dubio agri maiorem occupat, sed ualentissima, et fructuosissima est. Cum semina depones, in uinum scrobem uel sulcum bidentibus fedito, mollémque reddito. Vitem, quam ponis, fac ut ad Orientem spectet ad miniculo religata. In imo scrobe lapides circa pondo quinque ita ponito, ne uitem premant, sed tamen iuxta radices sint. Præterea post hæc uinacæ heminam uinæ albæ in nigra, uinæ nigræ in alba ponito, atque ita scrobem, uel sulcum cum stercoreata terra ad medium completo. Triennio deinde proximo paulatim scrobem uel sulcum usque in summum completo, sic uites consuescent radices deorsum agere. Spatium autem radicibus, quæ repant, lapides præbent, et hieme aquam repellunt, æstate humorem præbent uinacæ, quæ et radices agere cogunt. Quoniam præcepimus quemadmodum uites ponendæ sint, nunc culturam earum docebimus.

Quemadmodum uites coli debeant. CAP. V.

Vineam nouellam omnes gemmas agere finito: simul atque pampinus instar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato; et duas materias relinquito: alteram quam uitis constituendæ causa submittas, alteram subsidio habeas, si forte illa ordinaria interierit: hanc rustici custodem uocant. proximo deinde anno, cum putabis uitem, meliorem unam uirgam relinquito. tertio anno uitem, in quam formam uoles, dum tenera est componito. Si iugatam erimus facturi, unam materiam submittito, ita ut duas gem-

mas, quæ sunt proximæ à terra, falce acuta radas, ne
 possint germinare, deinde tres sequentes relinquant, reli-
 471 quam partem uirgæ amputes. Sin autem uitem in se consi-
 stere uoles, sicuti arbori brachia submitti patieris, et dabis
 operam, ut in orbem quàm rectissime formetur. Nam præ-
 terquam quòd speciem habet sic composita, tum etiam mi-
 nus laborat, cum undique uelut æquilibrio stabilita in se
 requiescit. Sat erit autem cum primò brachia submitten-
 tur, singulas gemmas singulis sarmentis relinqui, ne proti-
 nus onerè grauetur. Post hanc putationem lectis sarmentis,
 bidentibus alte, et æqualiter uineam fodito: uel, si ita la-
 tè disposita erit, arato. Ab Idibus Octobris ablaqueare in-
 cipito, ante brumam ablaqueatam habeto. Per brumam ui-
 tem ne colito, nisi si uoles eas radices, quæ in ablaqueatio-
 ne apparebunt, persequi. tum demum optime amputabis,
 sed ita ne codicem lædas, sed potius instar digiti unius à
 matre relinquant, et ita radicem reseces. nã quæ propius
 abraditur, præterquã quòd uulnus uiti præbet, eòq; nocet,
 tum etiã de ipsa cicatrice plures radices prorepunt. Itaque
 optimum est exiguam partem relinqui, atque ita summas
 partes, quas æstiuas rustici appellat resicare: quæ sic re-
 sectæ inolescunt, nec ultra uitibus obsunt. Possunt etiam
 soboles per brumam cædi, eo magis quòd frigoribus extir-
 patæ minus recreantur. Peracta ablaqueatione ante bru-
 mam tertio quoque anno macerati stercoreis, ne minus sex-
 tarijs binis ad radices uitium posuisse conueniet, præter-
 quàm columbinum, quo siquid amplius, quàm hemunam
 posueris, uiti nocebit. Post brumam deinde ablaqueationem
 circumfodito. Ante æquinoctium uernum, quod est octauo
 Cal. April. ablaqueationem adæquato. Post Idus Aprilis
 terrã ad uitem aggerato. æstate deinde quàm potes sæpif-

sime occato. Iugerum vineæ quinque operis ablaqueatur, quinque foditur, tribus occatur. Iugerum ualentis, & iam constitutæ vineæ quatuor operis putatur, sex alligatur. 472 Arbusto nihil eiusmodi potest aptè finiri, quoniam inæqualitas arborum non patitur operis iusta comprehēdi. Quibusdam placet uitem proximo anno translata non putare, sequēti deinde anno purgare, & unam uirgam, quam submittamus, ad tertiam gemmam resecare: tertio deinde si uitis recte conualuerit, una plus gemma submittere: quarto duas gemmas proximæ putationi adiungere, atque in quinto demum anno uitem iugare. Hūc eundem ordinem culturæ nos quoque experti comprobauimus.

De resecanda uinea uetere, & propaganda.

CAP. VI.

Veterem uineam si in summo radices habebit, resecare nolito: alioquin etiam nouella uinea, quæ ex resectione enata fuerit, uim inutilem habebit, summa parte terræ nantibus radicibus. quamobrē neque fructum uberem percipies, & nihilominus celeriter consenescet. Eiusmodi itaque uinea, si non aridos in corpore habet truncos, & flecti potest, factis sulcis optime sternitur, atque ita renouellatur. Sin autem eo usque exaruit, ut curuari non possit, primo anno summatim, ita ne radices eruas, aut lædas, ablaqueato, & stercus ad radices addito, atque ita putato, ut paucas & certas materias relinquant, & fodias diligenter, & sæpius pampines, ne omnino superuacua sarmenta nutriat. Sic exulta, firmas & longas materias creabit, quas sequenti anno scrobibus inter ordines factis propagabis: ac deinde per triennium post, dum conualescet, sæpius fodies, matrēque ipsam enecabis, nihil in posterum prospiciens ei, quam sublaturus es. In postremum annum ma-

473 *erem radicitus tolles, atque ita nouellam uineam ordina-
bis. Sim autem uetus uinea duntaxat generis boni radices
in alto sitas habebit, ita ut ablaqueatae non conspiciantur,
eam uineam circa Calen. Martias antequam resces abla-
queato, & protinus cum alte ablaqueaueris, rescato. qua-
tuor digitos ab radicibus truncum relinquito, & si fie-
ri poterit, iuxta aliquem nodum ferrula desecato, & pla-
gam acutissimo ferro delevato. deinde minutam terram
mediocriter stercorata ita superponito, ut ad obruto trun-
co ne minus tres digiti terrae super plagam sint. Hoc itir-
co ne sole inarescat, & ut melius materias det ex perce-
pto humore, quem terra praebet. At quae mali generis, &
infructuosa uinea est summamque partes & mucidas, &
exesas habet, si radices eius satis alte positae sunt, opti-
me inseretur ita ut ablaqueata, & nudata pars ima secun-
dum terram sic amputetur, ne cum aggerata fuerit, supra
terram extet.*

De propagatione.

CAP. VII.

Propagationum genera tria sunt in usu maxime: unum
quo uirga edita à matre sulco committitur: alterum quo
ipsa mater prosternitur, atque in plures palos per suas
uirgas diuiditur. tertium, quo uitis scinditur in duas uel
tres partes, si diuersis ordinibus diducenda est. hoc genus
tardissime conualescit, quia uitis diuisa medullam amit-
tit. Et quoniam genera proposuimus, unumquodque qua-
liter faciendum sit, demonstremus. Virgam cum à matre in
terram deprimere uoles, scrobem quoque uersus quatuor
pedum facito ita, ut propago non laedatur alterius radici-
bus. deinde quatuor gemmas, quae in unum scrobem per-
ueniant, relinquito, ut ex ijs radices citentur. reliquam
partem, quae continens matri est, abradito, ne supernacua

*sarmenta procreet. Diuersæ autem, quæ supra terrã ex-
 tare debent, ne passus fueris plus quàm duas, aut ut ma-
 ximè tres gemmas habere. reliquas, quæ in terram ab-
 sconduntur, exceptis quatuor imis, fac abrasas, ne in sum-
 mo radices uitis citet. hoc modo propagata celeriter con-
 ualescet: Et tertio anno à matre separabitur. Sin autem
 ipsam uitem sternere uoles, iuxta radicem ita, ne ipsam
 lædas, curiosè fodito, Et uitem ita supplantato, ne radi-
 cẽm abrumpas: cum eam straueris, Et uideris quousque
 possit pertingere, sulcum facies unum, in quem uitem inte-
 gram dimittas: deinde ex eo sulco, quasi ramos fossarum
 facies, per quos, uti quæque uirga postulauerit, propage-
 tur, atque ita terra adoperies. Sin autem uitis exiguam
 materiam habebit, Et in diuersos ordines diducenda e-
 rit, neque aliter potuerit palos, ad quos perducitur, per-
 tingere, quàm ut diffluat: curabis, ut quàm acutissima fal-
 ce ab ea parte, qua bifurca est, findas, Et eodem ferro a-
 cuto plagam emendes, si ubi inæqualiter findi uidebitur.
 sic diducta poterit in plures ordines diuidi. Non inutilis
 est etiam illa propagatio, quam nos reperimus, si quando
 in ordinem uitis deest, neque est tam procera uirga, quæ
 cum in unum scrobem demissa fuerit, retorqueri, Et erigi
 supra terram possit: breuitatem ne reformidaueris, sed
 qualemcunque uirgam, cuius cacumen in unum scrobem
 peruenit, deprimito, Et obruito: deinde gemmas, quæ se-
 cundum ipsam matrem sunt, submitto, ut materias à su-
 riore parte citent. Tum demum post triennium à matre
 amputato, Et ad suum palum eam partem, quam à ma-
 tre præcideris, reducito, Et caput uitis facto. Propagnis
 scrobem ne minus triennio paulatim completo: summas
 radices præcidito: crebro fodito.*

H.i.

474

De insitionibus fructuosis, quæ uites fœcundas faciunt.

C A P. V I I I.

475 Cum uitem inserere uoles, optimi generis sarmēta fructuaria tum, cum gemmas agere incipient, uento Austro à matre præcidito. Sarmentum, quod inseris, de summa uite sit rotundum, bonis, crebrisque nodis. tres deinde nodos integerrimos relinquito infra tertiam gemmam ex utraque parte duorum digitorum spatium in modum cunei tenuissimè scalpello acuto, ita ne medullā lædas, adradito. uitem deinde, quam insiturus es resecato, & plagam lenato, atque ita findito, & paratos surculos in fissuram demittito, eatenus qua adrasa sunt, ita ut cortex surculi corticem uitis æqualiter contingat. quicquid inserueris uiti, diligenter libro ligato, atque luto subacto paleato oblinito, operitoque plagam, & ita alligato, ne aqua, uentusue penetrare possit: deinde supra lutum muscum imposito, & ita religato: ea res præbet humorem, nec inarescere sinit. infra insitionem, & alligaturam falce acuta leuiter uitem uulnerato ex utraque parte, ut ex his potius plagis humor defluat, quàm ex insitione ipsa abundet. nocet enim nimius humor, nec patitur surculos insertos comprehendere. Quibusdã antiquorum terebrari uitem placet, atque ita leuiter adrasos surculos demitti: sed nos meliore ratione hoc idem fecimus. nam antiqua terebra scobem facit, propter hoc urit eam partem, quam perforat: perusta autem perraro unquam comprehendit insertos surculos. Nos rursus terebram, quam gallicam dicimus, huic insitioni aptauimus: ea excauat, nec urit, quod non scobem, sed ramenta facit. Itaque cauatum foramen cum purgauimus, undique adrasos surculos inserimus, atq; ita circumlinimus. Talis insitio facilimè conualescit. Igitur se-

cundum AEquinoctium perfectam uitium in sitionem habeto: humida loca, de uua alba: siccata, de nigra inserito. Infructuosas uites fecundas sic facito: Vites, quæ exiguum dant fructum, aceto acri cum cinere rigato, ipsumque codicem eodem cinerere linito. At si quæ fructum, quem ostendunt, ad maturitatem non perducunt, sed priusquam mitescant uuæ, inarescunt, hoc modo emendabuntur: Cum scipiones amplitudinem acini habuerint, radice tenus uitem præcidito, plagam acri aceto pariter, ac lotio ueteri permista terra linito, eodemque radices rigato, sæpe fodito. Hæc materias citant, uuæque succum perferunt.

Ut uua complura genera acinorum habeat.

CAP. IX.

Est etiã genus in sitionis, quod uuas tales creat, in quibus uarij generis colorisque reperiuntur acini. Hoc autem ratione tali efficitur: Quatuor, uel quinque, siue etiam plures uoles, uirgas diuersi generis sumito, easque diligenter et equaliter compositas colligato, deinde in tubulum fictilem, uel cornu arctè inserito, ita ut aliquantum extent ab utraque parte, easque partes, quæ extabunt resoluito, in scrobem deinde imposito, et terra stercoreata obruito, et rigato, donec gemmas agant. Cum inter se uirgæ cohæserint, post biennium, aut triennium facta iam unitate, dissolues tubulũ, et circa medium ferè crus, ubi maximè uidebuntur coisse, uitem serra præcidito, et plagam leuato, terramque minutam aggerato, ita ut tribus digitis altè plagam operiat: ex eo codice cum egerit coles, duos optimos submitto, reliquos deijcito: sic uuæ nascentur, quales proposuimus. Ut autem uuæ sine uinacis nascantur, malleolum scindito ita, ne gemmæ lædantur, medullamque omnem eradito, tum demum in se compositum colligato,

H. ij.

sic ne gemmas allidas, atq; ita terra stercoreata deponito, et rigato. cum coles agere coeperit, saepe, et altè refodito. Adulta vitis tales uvas sine uinaceis creabit.

Vindemiam quomodo putes.

C A P. X.

477

Vindemia facta statim putare incipito ferramentis quàm optimis, et acutissimis: ita plagæ leues fient, neque in uite aqua consistere poterit: quæ simulatque immorata est corrumpit uitè, uermèsque, et alia creat animalia, quæ materiam exedunt. plagas autem rotundas facito: nam celerius cicatricem ducunt. Sarmenta lata, uetera, male nata, contorta, omnia hæc præcidito: nouella, et fructuaria et interdum sobolem idoneam, si iam superficies parum ualebit, submitto, brachiaque conseruato: quam celerrime poteris putationem perficito: arida, et uetera, falce quæ amputari non possunt, acuta dolabra abradito: in agro macro, et siccio uinea imbecillam à bruma amputato: quam partem non deputaueris, circa Calend. Febr. repetito: ab Idibus Decemb. ad Idus Ianuarias ferro tangi uitem, et arborem non conuenit. Cum uitem putabis, inter duas gemmas secato: nam si iuxta ipsam gemmam secueris, laborabit, nec materiam citabit. Cicatrix autem semper deorsum spectet, ita neque aqua, neque sole laborabit, humorèmq; rectè capiet. In agro crasso, ualidaque uinea plures gemmas, et palmas relinquito, in exili pauciores. Si ubi in uite brachium desiderabis, falce acuta semel, aut bis eo loco altè instar digiti mucrone ferito. brachium quauis longum caue totum tollas, nisi totum aruerit. Vineam nouellam ante brumam ablaqueatam habeto, ut omnes imbres, limbumq; concipiat. Vites, arborèsque, quo citius ablaqueaueris, erunt ualentiores. Sed quæcunque in cliuis erunt positæ, ita ablaqueandæ sunt, ut à superiore parte secundum codicem la-

cusculi fiant, ab inferiore autem pulvinuli altiores excitentur, quo plus aquæ, limique contineant. Vineæ uetus neque ablaqueada est, ne radices, quas in summo habet, inarescant, neque aranda, ne radices abrumphantur. bidentibus sæpe, et altè fodito æqualiter, et stercore, uel palea conspergito solū ante brumam, uel cum circum ipsam uitem summam ablaqueaueris, stercoreato.

De pampinatione. CAP. XI.

Vineam quàm bene putare, tam diligenter pampinare utile est: nam et materiæ, quæ fructum habent melius conualescunt, et putatio sequentis anni expeditius, tum etiam uitis minus cicatricosa fit, quoniam quod uiride, et tenerum decerpitur, protinus conualescit, super hæc quoque melius uuæ maturescunt. ante dies decem, quàm uinea florere incipit, pampinatam habeto: quicquid superuacui enatum fuerit, tollito: quod in cacumine, aut in brachijs natum erit decerpito, duntaxat quæ uuam non habebunt. Cacumina uirgarum, ne luxurientur, demutilato. Uuas, quæ meridiem, aut occidentem spectabunt, ne peruratur, suo sibi pampino tegito.

De fossura. CAP. XII.

Simulatque uua uariari cœperit, fodito tertiam fossuram: et cum iam maturescet, ante meridiem priusquam calere incipiet, et cum desierit, post meridiem fodito, pulueremque excitato: ea res et à sole, et à nebula maxime uuam defendit. Lutulentam terram, neque arare, neque fodere oportet, quia ualde durescit, et finditur. Bidentibus terram uertere utilius est, quàm aratro. bidentibus æqualiter totam terram uertit: aratrum præterquam quòd scamna facit, tum etiam boues, qui arant, aliquantulum uirgarum, et interdum totas uites frangunt. Finis autem

H. ij.

fodiēdi uineam nullus est: nam quanto ſæpius foderis, tanto uberioſorem fructum reperiēs.

Ne rubigo uineam uexet. C A P. X I I I.

Palearum acruos inter ordines uerno tēpore poſitos habeto in uinea. cum frigus contra temporis conſuetudinem intellexeris, omnes acruos incendito, ita fumus nebulam, & rubiginem remouebit.

Ne formica uitem aſcendat.

C A P. X I I I I.

Lupinum terito, & cum fracibus miſceto, eoque in am-
linea uitem circumlinito: uel bitumen cum oleo coquito, eo-
quoque imas uites tangito, formicæ non exedent.

479

Ne ſorices, aut uolucra uitem lædat.

C A P. X V.

Vites, quæ ſecundum ædificia ſunt, à ſoricibus, aut muribus infeſtantur: id ne fiat plenam lunam obſerua-
bimus, cum erit in ſigno Leonis, uel ſcorpionis, uel Sagit-
tarij, uel Tauri, & noctu ad lunam putabimus. Genus
eſt animalis, uolucra appellatur, id ferè prærodit tene-
ros adhuc pampinos, & uuas: quod ne fiat, falces, qui-
bus uineam putaueris, peracta putatione, ſanguine urſino
linito: uel ſi pellem fibri habueris, in ipſa putatione quo-
ties falcem acueris, ea pelle aciem detergito, atque ita pu-
tare incipito. Quoniam de uineis abunde diximus, de ar-
buſtis præcipiamus.

De arbustis. C A P. X V I.

Vitem maximè opulus alit, deinde ulmus, deinde fra-
xinus. Opulus quoniam frondem non idoneam habet, à
plerisque improbatur. Ulmus autem, quam atineã uocant
ruſtica, generoſiſſima eſt, & lætiſſima, multamque fron-
dem habet: eaque maximè ſerenda eſt locis pinguibus, uel

etiam mediocribus: sed si aspera, & siticulosa loca, arboribus obserenda erunt, neque opulus, neque ulmus tam idoneæ sunt quàm orni: eæ siluestres fraxini sunt paulo latioribus tamen folijs quàm cæteræ fraxini, nec deteriore frondem, quàm ulmi præstant. Capræ quidem, & oves libentius etiam hanc frödem appetunt. Igitur qui arbustum constituere uolent, ante annum quàm deponant arbores, scrobes faciant quatuor pedũ quoquouersus, deinde circa Cal. Mart. in eandẽ scrobem ulmum, & opulum, uel fraxinum deponant, ut si ulmus defecerit, opulus, uel fraxinus locum obtineant: si autem utraque uixerint, altera eximatur, & alio loco deponatur. Arbustum inter quadragenos pedes dispositum esse conuenit: sic enim & ipsæ arbores, & appositæ uites melius conualescent, fructũmque meliorem dabunt. segetes etiam, quæ in eo erunt, minus umbra laborabunt. Arborẽ, quam deposueris, sæpius circumfodito, quò celerius adolescat: & citra triennium ferone tetigeris. Completis sex & triginta mensibus ad recipiendã uitẽ formabis, & superuacuos ramos amputabis, altera brachia in modum scalarum relinquens, alternisque annis, sexto anno, si iã firma uidebitur, maritabis hoc modo: Ab ipso arboris crure pedale spatiũ intermittito, deinde sulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in dupondiũ, & semissem lacum cũ feceris, patiẽre minime duobus mensibus cum tẽpestatibus uerberari: tũ demum circa Cal. Martias uitẽ, de seminario, ne minorẽ quidem decem pedum sternito, & adminiculato, arborique iungito: eam proximo anno ne putaueris: tertio uero ad unã uirgã redigito, paucãsq; gẽmas relinquito, ne antequam in ualuerit, in altitudinem repat: deinde ubi amplũ incrementum habuerit, per omnia arboris tabulata disponito eius materias,

H. iij.

480

ita tamen ne vitem oneres, sed certa, & robustissima flagella submittas, arbutiuam vitem quam putare, tam alligare diligenter oportet. nam in ea fructus maxime vis consistit, diutiusque perennat, quæ firmis toris & idoneis locis religata est. itaque omnibus annis conuenit subsequi putationem, ita ut tori renouentur, & vitis per idoneos ramos disponatur.

De oliuetis.

CAP. XVII.

Olea maxime collibus siccis, & argillosis gaudet: at humidis campis, & pinguibus lætas frondes sine fructu affert. melius autem truncis quam plantis oliuetum constituitur. Magoni autem placet siccis locis oliuam, aut mox post æquinoctium seri, aut ante brumam. Nostræ ætatis agricolæ ferè uernum tempus circa Calend. Maias seruat. Oportet autem scrobem oleæ quoquoersus pedes quaternos patere, in unum scrobem lapidem, glareamque abijcere, deinde super terram quatuor digitorum inijcere, tum arbusculam deponere ita rectam, ut quod à scrobe extiterit, in medium sit. arbusculum autem à tempestatibus tueri diligenter oportet adminiculando: & terræ, quæ in scrobe reponitur, stercorea immiscendo. Oleam decet inter sexagenos pedes disponi, ut spatium in latitudinem crescendi habeat: nam quæ in proceritatem extenduntur, euandæ sunt, parùmque fructus ferunt. Optima est olea liciniana, pausia secunda oleo, escæ orchis. sunt & regia, & radij, quæ neque specie, neque oleo sunt tam gratæ, quam quas supra diximus. Si oleam posueris eo loco, unde quercus effossa est, morietur, ideo quòd uermes quidam sunt, qui in radice quercus nascuntur, & educantur, iique maxime semina oleæ consumunt. si in olea unus ramus aliquanto cæteris lætior est, nisi eum recideris, arbor tota fiet retorrída. Om

nes arbusculas prius quàm transferantur, rubrica notare conuenit, ut cum ferentur, easdem cæli partes aspiciant, quas etiam in seminario conspexerant: alioquin frigore, uel calore laborabunt ab ijs partibus, quas præter consuetudinem sub alio tractu expositas habuerint.

De pomario constituendo. CAP. XVIII.

Priusquam pomarium constituas, quàm magnum habere uoles circummunito maceria, aut fossa, ita ut non solum pecori, sed ne homini quidem transitus sit, nisi per ostium, dum adolescent semina. nam si prius cacumina manu perfracta, aut à pecore prærosa fuerint, quàm adolescent, in perpetuum corrumpuntur. Generatim autem arbores disponere utilius, maxime ne imbecillæ à ualentioribus premantur, quæ nec uiribus, nec magnitudine sunt pares, neque pariter crescunt. terra quæ uitis apta est, eadem quoque utilis est arboribus.

De scrobibus faciendis. CAP. XIX.

Ante annum, quàm pomaria disponere uoles, scrobes fodito, ita sole, pluuiaque macerabuntur, & quod posueris citò comprehendet. Sed si quo anno scrobes feceris, etiã semina ponere uoles, minimum ante duos menses fodito scrobes, postea stramentis eos completo, & incendio. Quo latiores, patentioresque scrobes feceris, eò lætiores erunt, uberiorésque fructus. Scrobs clibano similis esse debet, imus quàm summus patentior, ut laxius radices euagentur, ac minus frigoris hieme, minusque æstate uaporis per angustum os terræ admittant: tum etiam cliuosis locis terra, quæ in eum congesta est, pluujs non abluatur. Arbores paribus interuallis serito, ut cum creuerint, spatiũ habeant, quò ramos extendant. nam si spissè posueris, neque infrà quicquam serere poteris, nec sic ipsæ fructuosæ erunt, nisi

eas interraseris. Itaque placet inter ordines quadragenos pedes, minimūmq̄ue tricenos relinqui uersuris.

Quomodo semina legas.

C A P. X X.

483

Semina lege, ne minus crassa, quàm manubrium est bidentis, recta, leuia, procera, sine ulceribus, integro libro. ea bene, & celeriter comprehendunt. Semina si ex arboribus sumes, de ijs potissimum sumito, quæ omnibus annis bonos, & uberes ferunt fructus. Observabis autem ab humeris, qui sunt contra solem orientem, ut eosdem decerpas. si cum radice plantam posueris, incrementum eius futurum, quod & cæteris, quas seueris, arboribus. Arbos insita fructuosior est, quàm quæ insita nõ est, id est, quàm quæ cum ramis, aut plantis ponitur. Priusquam arbusculas transferas, rubrica, uel alia qualibet re signato, ut ijsdem uentis, quibus ante steterunt, constituas eas: curamque adhibeto, ut ab superiore, & siciore, & exiliore in planiorem, humidiorē, pinguiorem agrum transferas. Semina trifurca maxime ponito: ea extent supra terram tribus pedibus. In eodem scrobe, si duas aut tres arbusculas ponere uoles, curato ne inter se contingant. nam ita uermibus interimuntur. Cum semina depones, dextra, ac sinistra singulis usque in imum scrobem fasciculos sarmentorum brachij humani crassitudine deponito, ita ut supra terram paululum extent, per quos æstate paruo labore aquam radicibus subministres. Arbores, aut radicata semina autumno serito circa Idus Octobris. Taleas, & ramos uere antè, quàm germinare arbores incipiant, deponito. Sed ne tinea molesta sit seminibus ficulneis, in imum scrobem taleam lentisci, ita ut cacumen eius deorsum spectet, obruito.

Quando & ubi ficus serenda sit. CAP. XXI.

Ficum frigoribus ne serito: loca aprica, calculosa, glareosa, interdum & saxosa amat. Eiusmodi agro citò conualescit, si scrobes amplos, & idoneos feceris. Ficorum genera etiam si sapore, & habitu differunt, tamen uno modo, sed dispari differentia agri seruntur. Locis frigidis, & autumnalibus temporibus aquosis, præcoques serito, ut ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hibernas serotinas serito. At si uoles ficum quantum non natura seram facere, cum grossuli minuti erunt, fructum decutito: iterum alterum edet fructum, & in hiemem seram differet maturitatem. Nonnunquam etiam, cum frondere cœperint arbores, cacumina fici acutissimo ferramento summa amputare prodest. Sic firmiores arbores, & feraciores fiunt. Semper proderit simul ac folia agere cœperit ficus, rubricam amurca diluere, & cum stercore humano ad radicem infundere: ea res efficit uberiores fructum, & factum fici speciosius & plenius.

De nuce serenda. CAP. XXII.

Nucem græcam serito Arcturi signo, uel circa Calend. Feb. quæ pruina nescit. Agrum calidum, durum, & siccum desiderat. nam in locis diuersis natura eiusmodi si posueris nucem, protinus putrescet. Antè quàm nucem deponas, in aqua mulsâ, nec nimis dulci macerato, ita iucundioris saporis fructum, cum adoleuerit, præbebit, & interim melius, atque celerius nascetur. Ternas nucas in trigonum statuito, parsque acutior inferior sit, quia inde radices mittit, nuxque à nuce minime palmo absit, & anceps ad Fauoniū spectet. Omnis nux unam radicem mittit, & simplici stylo prorepat. Cum ad scrobis solum radix peruenit, duritia humi coercita recuruatur, & extensa in modum ramorum alias radices emittit. Nucem græcam, &

auellanam Tarentinam hoc modo facere poteris. In quo scrobe destinaueris nucem serere, terram minutam in modum semipedis ponito, ibique semen ferulae repagito. cum ferula fuerit enata, eam findito, & in medullam eius sine putamine nucem graecam, uel auellanam abscondito, & ita adobruito. hoc ante Cal. Mart. facito, uel etiam inter Nonas, & Idus Martias. Hoc eodem tempore iuglandem, & pineam, & castaneam serere oportet.

De malo punico serendo. CAP. XXIII.

Malum punicum uere usque in Cal. Apriles recte seritur. Quod si acidum, aut minus dulcem fructum feret hoc modo emendabitur: Stercore suillo, & humano, & lotio humano ueteri radices rigato: ea res & fertilem arborem reddet, & primitiuos annos fructum uinosum, postea uerò etiam dulcem, & apyrenum facit. Nos exiguum admodum laser cyrenaicum uino diluimus, & ita cacumina arboris summa obleuimus, ea res emendauit acorem malorum. Mala punica ne rumpantur in arbore, remedio sunt lapides tres, si cum seres arborem, ad radicem ipsam collocaueris. at si iam arborem satam habueris, scyllam secundum radices arboris serito: alio modo cum iam matura mala fuerint, antè quàm rumpantur, petiolos, quibus pendent, intorqueto. Eo modo seruabuntur etiam anno toto.

De pyro.

CAP. XXIII.

Pyros autumno ante brumam serito, ita ut minime dies quinque & uiginti ad brumam supersint, quæ ut sint feraces, cum iam adoleuerint, altè ablaqueato, & iuxta ipsam radicem truncum findito, & in fissuram cuneum pineum tedæ adycito, & ibi relinquito: deinde obruta ablaqueatione cinerem supra terram spargito.

De malis ferendis.

CAP. XXV.

Mala æstiva cydonea, sorba, pruna, post mediam hie-
mem usque in Idus Febr. serito. Morum ab Idibus Febr.
usque in æquinoctium uernum recte seres. Siliquam græ-
cam, quam quidam *νεράτιον* uocant, deinde persicum ante
brumam per autumnum serito. Amygdala, si parum fera-
cia erunt, per foratam arborē lapidem adigito: ita librum
arboris inolescere finito. Omnium autem generum ramos
circa Cal. Mart. in hortis, ubi & subacta & stercoreata ter-
ra est, per puluinos arearum disponere conuenit: deinde
cum creuerint, danda est opera, ut dum teneros ramulos
habent, ueluti pampinentur, & ad unum stylum primo
anno semina redigantur: & cum autumnus inceserit, ante
quàm frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expe-
diet, & ita crassis arundinibus, quæ ab una parte nodos
integros habent, quasi pileolos induere, atque ita à frigo-
re, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Post quartum
& uigesimum deinde mensem, siue trāsferre, & disponere
in ordinem uoles, seu inserere, satis tutò utrunque facies.

486

De insitione arborum.

CAP. XXVI.

Omnis surculus omni arbori inseri potest, si non est
ei, cui inseritur, dissimilis cortice: si uerò fructum etiam eo-
dem tempore fert, sine ullo scrupulo optime inseritur. Tria
autem genera insitionum antiqui tradiderunt: Vnum, quod
resecta, & fissa arbore recipit insertos surculos: alterum,
quod resecta inter librum, & materiam admittit semina,
quæ utraque genera uerni temporis sunt: tertium, quod
ipsas gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibratam
recipit, quam uocant agricolæ emplastrationem. hoc genus
æstatis est. Quarum insitionum rationem cum tradideri-
mus, à nobis quoque repertam aliam docebinus. Omnes

arbores simulatque gemmas agere cœperint, Luna crescente inferito, oliuâ autem circa æquinoctium uernum usque in Idus Aprilis. Ex qua arbore inferere uoles, & surculos ad insitionem sumpturus es, uideto ut sit tenera, & ferax, nodisque crebris: & cū primum germina tumbunt de ramulis anniculis, qui solis ortum spectabunt, & integri erunt, eos legito. Crassitudine minimi digiti surculi sint bisulci. Arborem, quam inferere uoles, serra diligenter exsecato ea parte, quæ maxime nitida, & sine cicatrice est, dabisque operam, ne librum lædas. Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum ferreum, uel osseum inter corticem, & materiem, ne minus digitos tres, sed leniter demittito, ne lædas, aut rumpas corticem. Postea surculos, quos inferere uoles, falce acuta ab una parte eradito tam altè quàm cuneum demisisti, sed ita ne medullam, neue alterius partis corticem lædas: ubi surculos paratos habueris, cuneum uellito, statimque surculos demittito in ea foramina, quæ cuneo adactò inter corticem, & materiem facta sunt. Ea autem fine, qua adraiseris, surculos demittito ita, ut sex digitis de arbore extent. in una autem arbore duos, aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternum digitorum inter eos sit spatium. Pro arboris magnitudine, & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes surculos, quos arbor patietur, demiseris, libro ulmi, uel uimine arborem astringito: postea paleato luto bene subactò oblinito totam plagam, & spatium, quod est inter surculos usque eò, ut duobus digitis insita extent: supra lutum muscum imponito, & ita alligato, ne pluuia dilabatur. Si pusillam arborem inferere uoles, iuxta terram abscondito, ita ut sesquipedè à terra extet. cū deinde absinderis, plagam diligenter leuato, & medium truncum acuto scal

pro modicè findito, ita ut fissura triū digitorū sit. in eam deinde cuneum quoad patietur, inserito, et surculos ex utraque parte ad ramos demittito, ita ut librū seminis libro arboris æqualē facias. cum surculos diligenter aptaueris, cuneum uellito: deinde arborē, ut supra dixi, alligato, et obli nito: dein terram circa arborē aggerato usque ad ipsum insitum. ea res à uento, et calore maxime tuebitur. Tertium genus insitionis, cum sit subtilissimum, non omni generi idoneum est: et ferè eæ recipiunt talem insitionem, quæ humidum, succosumque, et ualidum librum habent, sicuti ficus: nā et lactis plurimum remittit, et corticem robustum habet. optime itaque ea inseritur tali ratione: Ex qua arbore inserere uoles, in ea quæsito nouellos, et nitidos ramos: in his deinde obseruato gemmam, quæ bene apparebit, certamque spem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circumsignato, ut medio gemma sit, et ita acuto scalpello circuncidito, delibratoque diligenter, ne gemmam lædas: deinde ex qua arbore inserere uoles, in ea nitidissimum ramum eligito, et eiusdem spatij corticem circuncidito, et materiam delibrato, et in eam partem, quam nudaueras, gemmam hanc, quam ex altera arbore sumpseras, aptato ita, ut emplastrum circuncisæ parti conueniat. ubi hæc feceris, circa gemmam bene uincito, ita ne lædas: deinde commissuras, et uincula luto oblinito, spatio relicto, qua gemma liberè germinet. Materia, quam inseueris, si sobolem, uel superiores ramos habebit, omnia præcidito, nequid sit, quo possit succus euocari, aut cui magis, quam insito seruiat. Post unum et uigesimum diem soluito emplastrum. Hoc genere etiam optime olea inseritur. Quartum illud genus insitionis iam docuimus, cum de uitibus disputauimus: itaque superuacuum est hoc loco repetere iam

traditam rationem terebrationis.

Quod omnium generum surculi, omnibus arboribus inseri possint. CAP. XXVII.

489 Sed cum antiqui negauerint posse omne genus surculorum in omnem arborem inseri, & illam quasi finitionem, qua nos paulò antè usi sumus, ueluti quandam legem sanxerint, eos tantum surculos posse coalescere, qui sint cortice, ac libro, & fructu consimiles ijs arboribus, quibus inseruntur, existimauimus errorem huius opinionis discutiendum, tradendamque posteris rationem, qua possit omne genus surculi, omni generi arboris inseri: quod ne longiori exordio legentes fatigemus, unum quasi exemplum subiiciemus, qua similitudine quisque quod genus uolet omni arbori poterit inserere. Scrobem quoque uersus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longè fodito, ut extremi rami oleæ possint eam contingere: in scrobem demde fici arbusculam deponito, diligentiamque adhibeto, ut robusta, & nitida fiat. Post triennium, aut quinquennium, cum iam satis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidebitur nitidissimus deflechte, & ad crus arboris ficulneæ religa: atque ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inserere uoles, relinquito: tum arborem fici detruncato, plagamque leuato, & mediam cuneo findito. Cacumina deinde oliuæ sicuti matri inhærent, utraque parte adradito, & ita fissuræ fici aptato, cuneumque eximito, & diligenter colligato, ne qua ui reuellantur. Sic interposito triennio coalescet ficus oliuæ: & tū demum quarto anno, cum bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre resecabis. Hoc modo omne genus in omnem arborem inseritur.

De cythiso.

CAP. XXVIII.

Cythium, quē Græci aut *ξίας, aut *υκρίων, aut *τροφεῖον uocant, quamplurimum habere expedit, quod gallinis, apibus, ouibus, capris quoque, & omni generi pecudum utilissimus est, quod ex eo cito pinguescit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quod octo mensibus uiridi eo pabulo uti, & postea arido possis. Præterea in quolibet agro, quanuis macerrimo celeriter comprehendit, omnemque iniuriam sine noxa patitur. Mulieres quidem, si lactis inopia premuntur, cythium aridum in aquam macerari oportet, cum tota nocte permaduerit: postero die expressi succi ternas heminas permisceri modico uino, atque ita potandum dari: sic & ipsæ ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythisi uel Autumno circa Idus Octob. uel Vere fieri potest. Cum terram bene subegeris, in modum horti areas facito, ibique uelut ocymum semen cythisi Autumno serito: plantas deinde Vere disponi, ut inter se quoquouersus quatuor pedum spatio distent. Si semen nõ habueris, cacumina cythisorum Vere disponito. Stercoratam terram circa aggerato: si pluuia non inceserit, rigato X V proximis diebus: simul ac nouam frõdem agere cœperit, sarrito. Post triennium deinde cædito, & pecori præbeto. Equo abunde est uiridis pondo X V, boui pōdo X X. cæterisque pecudibus pro portione uirium. Potest autem etiam circa Septembrem ramis serri. Aridum si dabis, exiguum dato, quoniã maiores uires habet, priusque aqua macerato, & exemptum paleis permisceto. Cythium, quod aridum facere uoles, circa mensem Septembris, cum semen eius grandescere incipiet, cædito. Paucis deinde horis, dum flaccescat, in sole habeto: deinde in umbra adficato, & ita condito.

I.i.

De salice, & genista, & arundine.

CAP. XXIX.

Salicem, & genistam crescente luna uere circa Calendas Martias serito. Salix humida loca desiderat, genista etiam sicca, utraque tamen circa uineam opportunè seruntur, quoniam palmitibus idonea præbent uincula. Arundo optime seritur, quos alij bulbos, alij oculos uocant. Simul atque terram bipalio repastinaueris, radicem arundinis acuta falce præsectam impendenti pluuia disponito. Sunt qui arundines integras sternant, quoniam ex omnibus nodis satæ arundines emittunt, sed ferè hoc genus euandam, exilemque, & humilem arundinem affert. Melior itaque satio est ea, quam prius demonstrauius. Placet autem omnibus annis simulac arundinem cecideris, locum altè, & equaliter fodere, atque ita rigare.

De uiola, & rosa.

CAP. XXX.

491

Violam qui facturus est, terram stercoreatam, & repastinatam minimum altè pedem in puluinos redigat. Atque ita plantas hornotinas scrobiculis pedibus factis ante Calendas Mart. dispositas habeat. Semen autem uiolæ sicut olerum in areis duobus temporibus seritur uere, uel autumno. Colitur autem eo modo, quo & cætera olera, ut runcetur, ut sarriatur, ut interdum etiam rigetur. Rosam fruticibus, ac surculis disponi per surculos pedales conuenit per idem tempus, quo & uiola. Sed omnibus annis fodiri ante Calend. Mart. & interputari oportet. Hoc modo culta multis annis perennat.

FINIS.

I N D E X O M N I V M F E R E Q V A
 in hisce Columellæ libris sci-
 tu digna reperiuntur.

A

Ablaqueandavinea quan- do	131.157	tam præscire	325
Actor 30. Actus	16	Apiarium	318
Adoreum	49	Ἀπικτάσις	95
Africanæ gallinæ	277	Apothecæ	25.27
Agna quid	166	Apyrenum	484
Agricultores	4	Aquila exoritur	56.374
Albuelis	87	occidit	375
Ambulationes	24	Aquæ bonitas	17
Amerina salix	160	Arator bonus	35
A methyftos	87	Arbor insita melior	483
Amineæ vites	63.100	Arborum translatio	482
Amygdala	200.485	Arborator	360
Amurca	96.70	Arbusculæ omnes quomo- do transferendæ	481
Amurca oleo inimica	453	Arborum insitio tempe- stiva 486.482 transla- tio	483
Anates	303	Arbustum	469
Anguifer fidus	375	Arbustum	477
Anetum	396	Arbutus	192
Andromeda	377	Arctur ⁹ quâdo occidat	377
Anser	300	Area	28
Apes	314.315	Areæ	389
Apes Iouis nutrices	315	Argilla	107
Apes ut reuiuiscant	328	Arietis exortus	371
Apes quomodo à pugna compescantur	326	Arietes	484
Apiana vva	48.85	Argitis	86
Apium	394	Argo nauis occidit	378
Apium pestilentia	330	Arietum habitus	248
Apium pulli	317	Armoracia	415
Apium fugam explora-			

I N D E X

Arundinetum	163.368	Branchiæ	310
Arundo	162	Brassicæ satio	392
As	167	Brisa	438
Asinus, Asellus	245	Brutia pix	334
ἀσφάλτιον	225	Brumæ tempus	335
Asparagi satiui	397	Brumæ tempore vitis nõ colenda	471
Astis angularis	173	Bubilia	25
ἀστράφαξις	396	Bubulci statura	34
Atrienses	409	Buculus	209
Auara vitis	87	Bulbi satio	490
Aues quo tempore p̄rere desinant	288	Bumasti vites	83
Auellana	199	C	
Auenæ satio	63	Cacabus	439
Aurigæ occasus	3.80	Cadus	432
Autumnalis putatio	133	C. Matius rei rusticæ scri- ptor	443
B		Cæsonianũ præceptũ	19
Balneæ	27	Calabrica olea	453
Balnearia	24	Calameta	152
Bambatæ	434	Calcare	288
Battis satius	417	Calysto sydus occidit	367
Beta	396	Cammarus	311
Bidens	478	Campestris, & collina vua 83	
Bigemmis	179	Campus	38
Blattæ lucifugæ	321	Canalis	453
Boum cura	212	Candida lactuca	392
Boum medicinæ	214	Candofocci	180
Boues quales parandi	207	Candelas sebare	79
Boues inter arādum quo- modo disponēdi	44.45	Canicula apparet	292
Boues ab opere quomo- do curandi	44.45	Canum genera	272
Brachia vitis	148	Canis villaticus	272
Brachiata vineæ	179	Canum admiffura, & par-	

I N D E X

cus 274. cibaria ibid. quo modo appellandi, ibidē		Catulo facere	79
Canna	273	Caudarum canum castratio	275
Cannabis	60	Cellæ	25
Canterioli	400	Centaurus apparet et 378	373.
Canterius	134.402	Centuria quid	167
Capi semimares	277	Centones	33
Capillamenta feminū	134	Cera ex quibus floribus fit at 337. et quomodo conficiatur	339
Capillorum concinnatores	277	Κεράτιον	485
Capparitis	399	Ceparum genera, et quomodo reponantur	415
Capisterium	53	Cepa Afcaloniam, et Pompeia	415
Caper optimus	261	Ceuæ vaccæ	230
Caprarum partus	262	Chalcis	310
Capra fydus exoritur	372	Charcari	333
Caprarum morbi: earundem remedia	263	Charcata	176
Capreolus ferramentum	444	Chærephyllum	396
Caprarii officium	263	Cibarium oleum	457
Capitatum porrum	393	Cicera	64
Capulator	455	Cicercula	60.64
Capitata vineæ	179	Cicer arietinum	60
Caput vitis	100	Ciconia quid	112
Carex	377	Cydonia	445.485
Carpinus	190	Cydoniorū conditura	439
Cascale	71	Cynaræ fatio	393
Casfi faciendi ratio	264	Cythifi fatio	204
Casus Gallicus	463	Classes	36
Casus quō feruetur	417	Clauis	223
Cassiope occidit	381	Clauis in ouibus	74
Castratio ouium	261	Cochlear	427
Castaneta caluescere	163		
Catulorum cura	274		

I. ij.

I N D E X

Cælestis aqua optima	22	dit	375
Cœnationes	24	Corporis membra, eorum	
Colere quid	40	que officia	102
Colliquiæ	50	Corticatæ picis vsus	428
Collyria	248	Cortinale	27
Collis	38	Crater sidus cæleste appa-	
Color armorum	42	ret	278
Cocolubes quid	86	Κρεμιασῆρες	131
Columbarum color qui		Cretosa humus	107
melior	293	Creta cimolia	225
Columbarum sagina	293	Crustumia pira	200
Columbæ ne sedes mutēt		Cubitor bos quomodo e-	
291		mendandus	210
Columbinum stercus	70	Cuculli sagati	32.362
Coloni indigenæ	29	Cucumis	397
Colus	437	Cucurbita	397
Colymbades	449	Cunila bubula	221
Conchæ ferreæ	454	Cunila quæ et satureia	317
Conseminales vineæ	446	Culina	24
Configillo	215	Culex	400
Coniugii maritalis insti-		Cuneati agri forma	169
tutio	402	Curgulio	120
Contubernalis mulier	31	Cura rusticationis apud	
Cornelius Celsus	13	antiquos Romanos glo-	
Corbis	213	riæ fuit	6
Corbulæ	454	Curius dentatus	18
Coruda	396	Custos quid	470
Coriago	221	Custos palmes quomodo	
Cordum olus	417	submitendus	149
Coriandri satio	390	D	
Corna	415	Dactyli	83
Coronæ	223	Decacuminare	131
Corona sidus cæleste exo-		Decemmodiæ	421. 454
ritur 381. Eadem occi-		Decuriæ	36

I N D E X

Decussare	148	na	236
Defrutū quomodo fiat	426	Ergastularii	33
Delibrare	197.185	Eruncare	389
Delphini occasus	376	Eruum	64.2.2
Densæ glabræque sues	9	Ethesiæ venti	377
Diabetes	100	Exossare	351
Diradiari	190	Examina apum siluestria	
Disrarari	162	quō inueniantur	323
Distichum ordeum	56	Euhemerus	315
Dodrante tertiarum	50	F	
Dolabra	46	Fabæ	57
Dolus Mendesius	398	Faba an occanda ibidem	
Dracontion	88	Faba an sarrienda	65
Ἰρακὼν	273	Fabalia	57
Duramina	143	Falculæ	152
Dulce vinum quō fiat	431	Falcis figura	152
E		Far	50
Effæctum solum	2	Farrago	63
Effæminatorum gestus	6	Fauonius	78
Elices qui	50	Ferriis quid agricolæ, quid	
Embammata	462	que non facere liceat	79
Emarcus vitis genus	87	Febris signa	218
Emplastratio	201.486	Fermentare terram	39
Emuscare oleas	373	Fic ⁹ quādo serēda	198.483
Epitomis circūscribere	13	Ficus serotinæ	483
Epicharmus	258	Fici aridæ	418
Epiphora	226	Ficus vt aspernentur aues	
Equa vt marem patiatur			288
quid agendum	233	Ficorum genera	198
Equi quomodo ad admis-		Ficedula	382
suram saginandi	223	Fidis sidus cæleste occidit	
Equorum indoles & for-			470
ma	235	Filix	271
Equorum cura, & medici-		Filicis extirpatio	ibidem

I.iii.

I N D E X

Fiscellæ	41	Grandescere frumenta in horreo	78
Fisci	455	Granata poma	439
Flagellum quid	100	Granata mala quomodo feruentur, et quomodo de iis fiat vinum	443
Focaneus palmes	148.159	Gremia ligna	385
Fœneratio	5	Grossuli	483
Fœni siccandi modus	76	Grumi	75
Fœnum græcum	63	Gummitio	457
Fœminæ villicæ	29	H	
Formicæ ne vitibus nocent	479	Halcyonei dies	369
Frigus terrâ excoquit	389	Halicastrum	49
Fronde qua, et quando utendum	213	Haræ quomodo construendæ	268
Fructuariæ partes	25	Helueolæ vites	86
Fructuarius quis	187	Heluenaciæ vites	87
Frutetosus tractus	40	Hedera	317
Frutex	465	Hexagonii agri forma	172
Fuligo	400	Higinus	13
Fumarium	27	Hinnus	242
G		Hippomanes	225
Galaticum ordeum	56	ἵπποσέλινον	394
Gallarum genera	277	Hornotinæ virgæ	188
Gallinaceus mas qualis esse debeat	278	Hædi sydus cæleste exortur	378
Gallinæ albæ vitandæ	278	Horreum	25.406
Gallinaria insula	277	ὄοσάμιος	245
Gemella vitis	84	Horreum pensile	26
Gemellar	455	Hyslopites vinum	434
Glarea et calculus	107	I	
Glechonites vinum	435	Ianitores	5
Glocire	277	Illiteratus villicus	32
Græcum, et Tarentinum pecus	254	Incilia	195
Graminis extirpatio	129		

I N D E X

Inerticula vitis	87	Lacusculi	483
Inoculatio, et emplastratio	472	Laconica	7
Interordinia	177	Lacubus distinguere granaria	26
Indicia frumentariæ terræ	43	Lacus vinarii et torcularii	421
Inodorare	410	Laserpitium	225
Infitionū varia genera	201	Lanata aminea	84
Inulæ satio 394. Eius conditura	447	Leguminum genera	49
Infitio arborum	201. 486	Leguminum satio	50
Infitio vitis	102	Legumina agros sterco-rantia 69. Et quæ obsint agris	ibidem
Intybi satio 390. Eius conditura	414	Lentis satio	59
Inula	394	Lepidii satio	395
Italia vnde dicta	207	Liber & Libera dii	422
Iter commodum	16	Libella	113
Iterati, tertiatiq; agri	45	Libra sydus caeleste occidit	372
Iugata vinea	469	Liciniana iugera	18
Iugarius	24	Lignatio	21
Iugerum quot operis colatur 64. Quot modios feminum postulet 51. Eius forma et partes	169	Linum	59
Iulius Atticus	13	Lira	391. 52
Iulius Græcinus	13	Lirari	374
Iumenta vnde dicta	206	Loci vitia	145
Iusta	50	Loræ confectio	439
L		Lumbrici: Cōtra lūbricos vitulorum remedia	230
Labellum	432	Lupinum	49. 65. 73
Laboriosior est negligētia quàm diligentia	406	Luna infra terram	391
Lactuca	392	Luxuriosa vitis	143
Lactucæ genera	392	M	
		Macies et languor mularū quomō curetur	245

I N D E X

Machina	243	Mentastrum	395
Magistri pecoris	31	Menstruosa mulier foetui	
Mali punici satio	200.	fruticibusq; nociua	398
484		Menta	395
Mala punica ne rumpan-		Mentigo	262
tur in arbore	485	Merula	309
Malorum genera varia		Mergi	78.180
200		Mergis purgare, & propa-	
Malleolus quid	94	gare	126
Malleoli dispositio	468	Messis tempus	76
Malleolorum numerus &		Meuania boues	100
electio	94	Militaris via	22
Marina lactuca	223	Miluinus pes	412
Marsica cepa, quæ & vnio		Myrti genera	436
415		Mnaseas scriptor Græcus	
Maritale coniugium	402	410	
Massulæ	436	Modus in rebus	17
Materia palmitis genus		Molæ	454
190		Mons	38
Maritare statumina vidua		Mons transversus sulcan-	
144		cus	47
Melampodis doctrina in		Mororum satio	200
pecoris cultu	10	Mula	244
Meleagrides gallinæ	277	Mulas parere in Africa ib.	
Mel secundarium	416	Mularum morbi & reme-	
Mella quid, & quomodo		dia	ibidem
fiat	ibidem	Mulsa aqua quomodo fi-	
Mel nemorense	317	at	416
Mellatio	375	Mus araneus	224
Melissa	314	Murinus color	243
Melimeli quid	445	Muriæ confectio	430
Mel coercet vitia	446	Muria dura quomodo fi-	
Mēdesius Ægyptius	260	at	411
298		Mulieris officia	403

I N D E X

Muscus in vite	147	Oliuarum seminaria quo	
Mustella	130	modo facienda	193
Mustum lixiuum	432	Olearius	456
Mustum quō fiat	433	Oleum	27
Quō condiatur	428	Oliuitas	453
Et quomodo sēper dul-		Oleum quomodo fiat	453
ce maneat	433	Oleum amurca corrumpi	
Mutilus aries	249	tur	453
N		Oliueti stercoratio	196
Næuius Pollio Romanus		Oleastellum	453
vir longissimus	97	Olus atrum 394. eius con-	
Napus	60.400.461	ditura	462
Natrix	22	Olus cordum	417
Negligentia quā diligē		Olerum sationes	388
tia laboriosior	406	Olympionicæ equæ	99
Nemeturica pix	427.429	Onychina pruna	415
Nepæ sideris cælestis oc-		Operculati faui	355
casus	375	Operculare	418
Nepotes	130	ὀπιῶχος	375
Nomentanæ	85	Opimare	290
Nomina optima non ap-		Opulus	479
pellando fieri mala	29	Ordeum hexastichon &	
Nubilarium	28	cantherinum	54
Nundinarū conuentus	7	Orchis	192
Numidicæ gallinæ	302	Ornithiæ venti	363
Nux græca	484	Orni	450
Nux auellana	ibidem	Ornus	192
O		Orthocissos	370
Occatio	376	Ostigo	261
Oculorum vitia quomo-		Orthogonii agri forma	
do sanentur	239	170	
Odores vino apti	424	Oues ne scabræ fiant	256
Offulæ carnis	461	Ouis pulmonaria quomo-	
Olearum genera	192	do curanda	259

I N D E X

Ouium pascua	246	Pampinatio	129.479
Oues quales emendæ	246	Pampinator	155
Ouium natura, pabulum, & curatura	259.251.252	Pampinandi modus	180
Oues si pascua fastidiant	252	Pampinariuspalmes	147. 188
Ouilia ne à serpentibus in festentur	255	Panax	393
Oua quæ, quando, & quot supponenda	285	Pangendi ratio optima.	118
Oua vt diu integra feruē tur	289	Papaueris satio	396
Oua sale minuuntur	289	Papiliones quomodo ne centur, ne apibus nocē ant	334
Oua pauonina & anseri na	285	Paridius Veterensis	128
Oxygala quomodo fiat	413	Passus quid	166
Oxiporum, siue Oxyga rum quomodo compo natur	463	Passum quomodo fiat	437
Ozimum	394	Passa vna quō fiat	419
P		Pastinaca	394
Pabulorum genera	49	Pastinum quid	117
Paleæ	212	Pastinãdi soli modus	109. 114.115.363
Palustris aqua pestilens	21	Patriiffamiliãs villicique officium	360
Palmare quid	385	Pauomas	296
Palumborum sagina	290	Pauonum educatio	295
Palmipedalis	119	Paxamus auctor Græ.	410
Palmitum longitudo	151	Pecunia, & Peculium	205
Pali	126	Pecudum stercus	70
Panis ex milio	55	Pecuarius canis	273
Pampinaria sarmēta	467	Pecus aquatile	309
Pampinariū	101	Pedanda quō vinea	134
Pampini	118	Pedamen quid	160
		Pedicularis herba	238
		Pelagii pisces	307
		Pellis fibri	479

I N D E X

Pelles manicatæ	31.362	Pollex in vinea	144
Pendula loca	74	Poma cū pediculis legen- da, si in vetustatem re- ponere velis	444
Penfile horreum	26	Pomarium quomodo in- stituendum	197
Personata herba	224	Porca quid	166
Perticæ	160	Porrum sectium	393
Perticalis salix	161	Portulaca	417
Pes	166	Posia oliua, & Regia	448
Phaseli satio	56	Pratum quasi paratum	73
Phryxonides	315	Prata quomodo fiant ex arno ibid. Quomodo colantur	74
Pyrorū varia genera	200	Prati situ obducti reme- dia	75
Pyri satio	ibidem	Prodromi venti flare inci- piunt	376
Pyra generosissima	ibid.	Procyum sidus exoritur	373
Picāda quomodo sint do- lia	422	Promercales res	32
Picatum vinum quomo- do fiat	429	Promi & cellarii	409
Piscis aquilonius, signum cæleste	369	Propagationum genera	473
Piscis austrinus, sidus cæ- leste	377	Prostrata vinea	181
Pisces pelagii, & pisces pla- ni	306	Pruni satio	200
Pisces saxatiles	307	Psythiæ vites	87
Pisi satio	57	Ptisana	49
Piscinæ, lacusque memo- rabiles	331	Pullicies	294
Plagæ vitis	147	Pulla terra	8
Planities	74	Pulmonariæ	270
Plumarum anserum vul- sura bis in anno fit	300	Pultarii	442
Pluuialis aqua saluberri- ma	21	Pulueratio	377
Porculator quis	9. Eius	Puluinuli	477
officium	268		

I N D E X

Pupinia	19	Rotare quid	297
Pusula quid	260	Rotundi agri forma	171
Putandi tempus	133	Rubrica	8.57
Putatio	133	Rubigo ne vineam vexet	478
Putatoris officium	139	Rumpotinum, & Rumpo-	
Puteus quando effodien-	388	tinetum	190
		Runcandum quando	64
Q		Rustica avis	277
Quadrans	167	Rusticæ villæ partes	24
Quadrati agri forma	167	Ruta	395
Quercus	192	Rutabulum	428
		S	
R		Sabina salix	160
Racemarii	118	Sabulo	107
Radicata semina	482	Sabulosa loca quomodo	
Radula	422	stercoranda	73
Rami arborum quomodo		Sacer ignis	260
disponendi	486	Sacra certamina	98
Ranæ, linguæ vitium	218	Sagitta quid	105.116
Rapa	61	Salgamum quomodo cõ-	
Raporum conditura	463	diendum	410
Raphanus	397	Salix	160.190
Raripilum	9	Salictum	161.275
Rassis, picis genus	425	Salitura	427
Recraftinari	77	Salientes riui in villã per-	
Regelari	23	ducendi	25
Rei rusticæ scriptores græ-		Saliuandum pecus	215
ci 12. Latini	14	Salutator mercenarius	5
Repastinatæ vineæ	117	Salsa amarâque terra pes-	
Ridica	134	sima	82
Restibilis vinea	106.177	Salubritas cæli in agro po-	
Robusta frumenta	54	tissimum	15
Rosa	491	Sampsa quomodo fiat	
Rosaria	368		
Rosarium serotinum	370		

I N D E X

448.452		Sementis prima	50
Sanguinalis herba	220	Semicircularis, & maioris	
Sanguinaria herba	260	semicirculo agri forma	
Santonica herba	230	171	
Sap: quō coquatur	424	Semina quomodo depo-	
Sapor: bonitatem soli di-		nenda	198
gnosci	42	Semina trifurca	483
Sapor terræ quomodo de-		Seminum genera, & diffe-	
prehendatur	467	rentiæ	48
Sationis tempora	390	Semina inter quinos, se-	
Satio autumnalis potissi-		nos, septenos, & ternos	
ma	52	pedes &c.	173.174
Satoria trimodia	53	Seminandi tempus	50
Satureia	399	Semina quomodo legen-	
Satureiæ conditura	415	da	482
Scabies	251	Seminarium arborū	125.
Scalæ	44	198	
Scamnum quid rusticis	43	Seminariis vitium provin-	
Scyllæ satio	485	cias non uti	123. Eorum
σκυτάλη	224	cura	127
Scylliticum vinum	434	Sentis canis	387
Scylliticum acetum	ibid.	Semis	167
Scrobs ne similis sit alueo		Semuncia	167
128		Sepes viua	387
Scrobs oleæ	481	Serendi tempora	390
Scrobes ternarii & quater-		Serere ne dubita	364
narii	370	Seris, σίρις	301
Scrobs arborum serenda-		Serotini pulli	288
rum	198	Serpentum afflatus qui-	
Scrobibus vineta quomo-		bus noxius	287
do ponenda	109	Serpillum	395
Scrofa	266	Serui quales ad villam eli-	
Scrupulum	167	gendi	32
Sedum quid	53.400	Sesamorum satio	59

I N D E X

Sesquiopera	67	Stabula	24
Sestertium	466	Stercus vetustum nō pro-	
Sextans	167	bari 70. Et ibidem de ge-	
Siccanens locus	39.161	neribus stercoreis.	
Sicilicus	167	Sterquilinia	28
Siligo, & eius satio	49.54	Stercus auiū optimum	70
Siliqua græca	65.200	Stella	153
Silex vitibus amicus	107	Stercoranda quomodo fit	
σίλφιον	413.464	terra exilis	48
Symonianum trifolium		Sterile senium	29
225		Stiua	179
Sinapis satio	393	Stratæ vites	176
Sinapi quō facias	462	Subluuies, & Intertrigo	
Syri	26	157	
Sirapa quomodo fiant	452	Suppuratio	220
Siser 394. Conditura eius		Suburbanū prædium com-	
dem	462	modiffimum	13
σμίρνιον	394	Succularum occasus	371
Solstitiū quando fiat	333	Earundem ortus	373
Sophortia vites	87	Suffragines	223
Solum vitibus aptum	450	Surcularis terra	106
Solstitialis spina	74	Surculorum positio	115
Sorba	200.485	Surculi inferendi modus.	
Sorices ne vitem lædant		& an omne surculorum	
479		genus inferatur	201
Spadones, surculi	103	De Suibus, & eorum medi-	
Spatha lignea	427	cinis	266
Spica Virginis, fidus cæle-		Sues impatientissimæ fa-	
ste, exoritur	378	mis, atque ob id scrofæ	
Spionicus	123	aliquando foetus suos	
Spionia dapfilis	87	mandunt	271
Spongiæ	396.454	Suile	269
Spongiolæ	396		
Squamosi greges	308	T	
		Tabulata	184

I N D E X

Tabulatum	453	Trimestre semen	53. 58
Taleæ	160	369	
Taleæ, & rami quãdo de-		Trigemmis furculus	119
ponendi	483	Tripedanæ vuæ	63
Taleolæ	160	Triquetri agri forma	170
Tarentinum pecus	9	Trimodiæ	421. 454
Tarentina nux	199	Tritici satio.	51
Tauri forma	227	Triticũ omne in loco vli-	
Tellus cõmunis parens	3	ginoso post tertiam sa-	
Terebra, & terebratio	475	tionem conuertitur in	
Terebra Gallica	475	filiginem	54. 55
Terrarum species variæ	8	Tritura granorum quo-	
Terreni genera tria	38	modo facienda	77
Thasiæ vites	87	Tudicula	454
Thalli cepearum	400	Turdi	309
Thymum	395	Tussis remedia	433
Thymites vinum	435	V	
τιθύμαλλος	223	Vaccæ forma, admissura,	
Tineæ aruorum	334	partus, foetura, pastus	
Tinunculus, accipitris ge-		228	
nus	292	Vacerræ quid	312
Tofus	157	Valetudo bona corp.	108
Tonsuræ ouium tempus		Varia terra varicosaq;	46
256. 292		Vbertas soli potissima	16
Torculariæ cellæ positio		Venuculum far	49
26		Ventilare vinum	434
Torminum remedia	217	Venucula vitis	83
Traduces	188. 158	Vepres vt efficias	388
Trapetum	379	Veruactum crudum	46
Triangularis agri forma		Vergiliarum occasus	50
170		Earum exortus	378
Tribus vnde dictæ	167	Viatores qui	7
Tribula & traha	78	Viciæ satio	62
Trifurca semina	483	Vicinitas bona in villa ne-	
		K. i.	

I N D E X

cessaria	17	Vini flos	ibidem
Via commoditas ad vil-		Vinum quibus conditu-	
lam multum refert	16	ris confirmetur	422
Villæ positio	24	Virginis humeri quando	
Villicus qualis eligendus		exoriuntur	377
30		Viri negotia	403
Villaticus canis	272	Visulæ	86
Viminalis salix	161	Vitis inferendæ ratio	156.
Viminum cura	60	512	
Vinariæ cellæ positio	25	Vitium alligandarum cu-	
Vindemiæ præparanda		ra	141
421		Vites præcoques	81
Vindemia quomodo pu-		Vitis ad Orientem spectet	
tanda	476	470	
Vinearum vberimus re-		Vitiarium quomodo fiat	
ditus	87	93.	
Vinea res infirma, iniuriæ		Vites nõ stercorandæ	73
impatiens	127	Vitis fœcunditas quomo-	
Vinea vetus nec ablaque-		do exploranda	95.
anda nec aranda	478	Et quomodo infœcun-	
Vineæ quando palandæ		da fructuosa reddatur	
367		475	
Vinea per autūnum ab-		Vitibus quod solum eli-	
laqueanda. Ablaquea-		gendum	95.105.467
ta quomodo putanda		Vitium semina qualia eli-	
131		genda	374.467
Vineæ quomodo in hor-		Vites ad escam	82
tulos dividendæ 140. Ac		Vites si luxuriant sine fru-	
de reliqua vinearum cu-		ge	142
ra per totum librū ter-		Vites per brumam nõ co-	
tium & quartum.		lendæ	471
Vinitoris officium	146	Vites ne à foricibus, for-	
Vini acentis, durioris, lan-		micis, rubigine infesten-	
guentis, remedia	433	tur	479

I N D E X

<p>Vitium genera 83.84.& 469 reliquaq; de vitib⁹ quæ in vinea, & vva Viuiradix quo tempore transferenda 137 Vligini quomodo meden dum 46.53 Vlmus Attinea 182.479 Vlmi satio 182 Vlmorum genera 182 Vlmarium quomodo fiat 182 Vlpicum 390 Vnibratilis mora 15 Vncia 166 Vnciarix vuæ 83 Vngues annotini 148 Volucra ne vitem lædat 479 Vrbana villa, & eius ædi- ficatio 24 Vrina hominis furculis a- pta 70</p>	<p>Vrticam anserculos neca- re 302 Vfus & experientia domi- nantur in artibus 14 Vuæ duracinæ, purpureæ, bumasti, dactyli, rho- diæ, libycæ, cerauniæ, ste- phanitæ, tripedanæ, vnciarix, cydonitæ, ve- nuculæ, numesianæ, a- mineæ 83 Vua quando legēda 440. 441 Vuæ ollares quomodo ser- uentur 440 Vuas vt aspernentur aues 288 Vuæ complura genera a- cinorum habentes 476 Vuæ sine vinaceis ibidem Vulcanalia 390 Vulturnus 180</p>
---	--

F I N I S.

K.ij.

LOCI ALIQUOT COLVMELLAE, AD
ueterum exemplarium collationem emendati.

Libro primo cap. 1. pagina 13. uersu 9. Dionysius περι φυ-
τῶν. lege, Dionysius, Euphiton, Euphorion, &c. cap. 3. pagina
17. uersu 12. Μὴ δὲ ἀν. lege, Οὐ δὲ ἀν. pag. 18. uersu 17. uer-
uacta. lege uetereta. Lib. 2. cap. 4. pag. 46. uersu 17. sed
quandocunque arabitur. lege quandoque. cap. 10. pag. 57.
uer. 2. ueruactum. lege, ueteretum. pag. 59. uer. 20. quando-
cunque in usus. lege, quandoque. pag. 67. uer. 16. & 20. uer-
uacto. lege, uetereto. Lib. 3. cap. 21. pag. 123. uer. 14. maturef-
cere incipiant. lege, putrescere. Lib. 5. cap. 1. pag. 166. uer.
9. rustici agnam uocant. lege, acnuā uocant. cap. 6. pag. 182.
uersu 18. pecus alueris. lege, pecus paueris. pag. 186. uer. 7. ita
sibi pares esse. lege, ita subpares esse. Lib. 6. ca. 9. pag. 218.
uer. 27. garo saluati. lege, saluati. cap. 10. pag. 219. uer. 7. sal-
uato. lege, saluato. Ibidem uer. 14. & 20. saluati. lege, sali-
uati. cap. 17. pag. 224. uer. 28. συντάλην, lege, μυγαλήν. cap. 33.
pag. 239. uer. 30. melle Attico. lege, melle acapno. Libro 7.
cap. 3. pag. 252. uer. 1. ἐμβρύχ ἀνος. lege, ἐμβρυελιῶν. Libro
8. cap. 1. pag. 276. uer. 29. καὶ χηνοτροφῆα. lege, καὶ χηνοβο-
σῆα. cap. 7. pag. 289. uer. 27. aues saginantur. lege, auis sali-
uatur. cap. 13. pag. 300. uer. 1. ἀμφίβια. lege, ἀμφίβις. cap.
15. pag. 303. uersu 30. aut uipera. lege, aut uierra. Libro
nono, pag. 311. uersu 26. ac similibus feris. lege, ac suibus fe-
ris. cap. 2. pag. 315. uer. 10. Erichthonij temp. lege, Erechthei.
ca. 9. pag. 327. uer. 3. melissophylli. lege, melissphylli. Lib. 10.
pag. 349. uer. 26. per omiss. lege, per amica. pag. 350. uer. 5. al-
uos. lege, aluus. & uer. 23. bionias. lege, bryonias. pag. 351.
uer. 12. Aetnei, lege, Ennei. pag. 352. uer. 8. balausi. lege, balau-
sti. Lib. 11. cap. 2. pag. 582. uer. 30. sic lege, VII Idus No-

uembris, * significat tempestatem, hiemat. VI Idus Nouem-
bris Vergiliae mane occidunt: significat tempestatē, hiemat
V Idus Nouemb. stella clara scorpionis exoritur: tempesta-
tem significat, uel vulturinus: interdum rorat. IIII Idus
Nouembris hiemis initium, &c. Lib. 12. cap. 20. pag. 425.
uer. 13. crocum. lege, costum. cap. 35. pag. 435. uer. 1. glycyrrhi-
zen. lege, glechoniten. cap. 41. pag. 439. uer. 17. Conditura
ex cydoneis, &c. sic lege, Compositio medicamenti ad tor-
mina quod uocatur δ'ιὰ ὀνόμας. In cacabo, &c. cap. 45. pa-
gina 2. possit interdum dari. lege, possit inter cibum dari.
ibidem uersu 13. sestiāna. lege, cæsiana. Libro de Arbori-
bus, cap. 8. pag. 475. uer. 7. quicquid inserueris uti diligen-
ter, &c. lege, quicquid inserueris uimine ulmi diligenter,
&c. cap. 28. pag. 490. uersu 7. exiguum dato. lege, exiguius.

EXCVDEBAT ROB. STEPHANVS
TYPOGRAPHVS REGIVS,
PARISIIS, A N. M. D.
XLIII. XI. CAL.
SEPTEMBRIS.